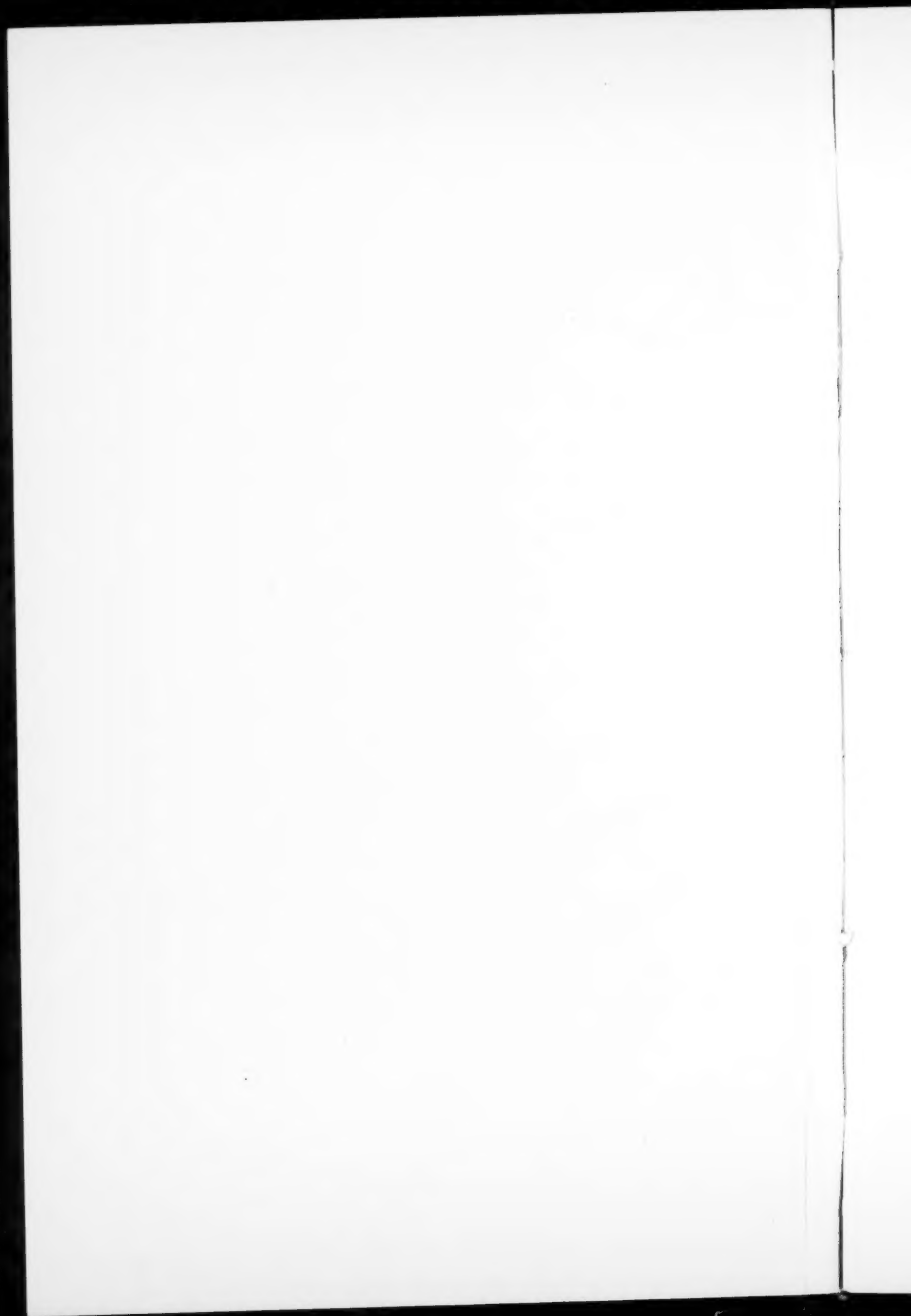

NATIONALØKONOMISK
TIDSSKRIFT
1905

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅL
ØKONOMI OG HANDEL

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENINGS BESTYRELSE:
MICHAEL KOEFOED .: EMIL MEYER .: O. B. MUUS .: N. NEERGAARD
MARCUS RUBIN

REDAKTØR

ADOLPH JENSEN

TREDJE RÆKKES TRETTENDE BIND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
MDCCCCV

DEN SAMLEDE RÆKKES TRE OG FYRRETYVENDE BIND

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE
(AXEL SIMMELKJÆR)

INDHOLD.

	Side
Norges økonomiske Udvikling i de sidste ti Aar, Af <i>Einar Einarsen</i>	I
Smaa Aktieselskaber, Af <i>Hendrik Stein</i>	84
Husholdningsregnskaber, Af <i>Marcus Rubin</i>	94
Tilvirkning og Anvendelse af dansk Bøgetræ, Af <i>A. Oppermann</i>	129
Bestræbelserne for Genopbygning af den amerikanske Handelsflaade, Af <i>J. E. Leerbech</i>	149
De nye Statsskatter, Af <i>Cordt Trap</i>	190
Om Simplontunnelen, Af <i>R. Haarlov</i>	195
Den europæiske Regalismes Oprindelse, Af <i>Erik Arup</i>	225
Tysklands Strømveje, Af <i>K. A. Wieth Knudsen</i>	272
Det forkastede Forslag om Udførselstold paa svensk Jernmalm, Af <i>I. Heckscher</i>	300
Böhm-Bawerks Kapitalrenteteori, Af <i>Jak. Kr. Lind- berg</i>	321
Om de mindre Trossamfund i Danmark efter Folke- tællingen 1901, Af <i>Emil Elberling</i>	361
Husholdningsbudgetter, Af <i>Edw. Ph. Mackeprang</i>	378
Det mellemeuropæiske Traktatsystems Tilveje- bringelse i 1892-94, Af <i>Will. Scharling</i>	401
Kødmangelen i Tyskland, Af <i>Johannes Arup</i>	420
Den tyske Invalideforsikring, Anm. ved <i>Cordt Trap</i>	431
Den internationale Arbejderbeskyttelses-Konfe- rence i Bern, Af <i>Adolph Jensen</i>	438
Danmarks Statsfinanser 18 ⁸⁷ / ₈₈ -19 ⁰³ / ₀₄ , Ved <i>Nic. Hertel- Wulff</i>	451
Rabatspareforeninger, Ved <i>A. J.</i>	462
N. C. Frederiksen, Af <i>Marcus Rubin</i>	513
Haandværkets Fremtid, Af <i>Jak. Kr. Lindberg</i>	519

MAR 23 1906

649996

	Side
Nogle Træk fra den tyske Agrardebat. Af <i>Henrik Pedersen</i>	569
Den 7de internationale Arbejderforsikringskongres i Wien Af <i>Cordt Trap</i>	587

Bog anmeldelser:

Theodor von der Goltz: Agrarwesen und Agrarpolitik. (<i>Henrik Pedersen</i>)	100
Alfred Mitscherlich: Die Schwankungen der landwirtschaftlichen Reinerträge. (<i>E. P. Mackeprang</i>)	106
P. Rosenstand-Wöldike: Einkommen-Versicherung statt Verpfändung. (<i>L. V. Birck</i>)	109
Dansk Forsikrings-Aarbog. (<i>Adolph Jensen</i>)	114
Paul Louis: L'Ouvrier devant l'Etat. — Paul Louis: Les lois ouvrières dans les deux mondes. — La protection légale des travailleurs. (<i>Axel Holck</i>)	202
Hans Andersen: Reglerne om Alderdomsunderstøttelse. (<i>Michael Koefoed</i>)	208
Hermann Levy: Entwicklung und Rückgang des landwirtschaftlichen Groszbetriebes in England. (<i>Henrik Pedersen</i>)	312
Edith Sellers: The danish poor relief system. (<i>A. F.</i>) ..	315
Green's danske Fonds og Aktier 1905. (<i>Adolph Jensen</i>) ..	392
Aage Sørensen: Den tyske Invalidforsikringslov af 13. Juli 1899. (<i>Cordt Trap</i>)	431
Danmarks Statsfinanser 1887/88—1903/04. Udg. af Statens Statistiske Bureau. (<i>Nic. Hertel-Wulff</i>)	451
A. C. Whitaker: History and criticism of the labor theory of value in english political economy. (<i>L. V. Birck</i>) ..	468
Adolf Weber: Über Bodenrente und Bodenspekulation in der modernen Stadt. (<i>Einar Einarsen</i>)	474
Edgar Jaffé: Das englische Bankwesen. (<i>Axel Nielsen</i>) ..	477
Richard Schüller: Schutzzoll und Freihandel. (<i>Henrik Pedersen</i>)	479
Elon Wikmark: Die Frauenfrage. (<i>Adolph Jensen</i>)	483
Fanny Imle: Gewerbliche Friedensdokumente. (<i>Sv. Trier</i>) ..	608
Royal Meeker: History of shipping subsidies. (<i>Adolph Jensen</i>)	612

Litteratur-Notitser:

Anton Martin Schweigaards Ungdomsarbejder. — Axel Borgen: Sparekasse-Kontrabøger. — Den norske Rigsforsikringsanstalts Industristatistik. — Anden Beretning om Rentabilitets-Fodringsforsøg med Malkekør	116
Will. Scharlings Handels- og Toldpolitik. — Einar Aas: Pædagogisk-statistisk Undersøgelse over Skolebørn. — Meddelelser fra Udenrigsministeriet. — Tidsskrift for Arbejderforsikring. — Kritische Blätter für die gesamten Socialwissenschaften. — Jahrbuch der Bodenreform . . .	213
Catherine Webb: Industrial cooperation. — Tabeller öfver Sveriges import och export sjöledes åren 1637—1640 och 1645. — Fabriktilsynets Beretning	395
Department of Commerce and Labor (U. S.): Street and electric railways 1902. — Meddelelser fra Udenrigsministeriet	488
Ekonomiska Samfundet i Finland: Föredrag och förhandlingar. — Centralförbundet för socialt arbete: Smaaskrifter om Forsørgelsesvæsen og Folkeforsikring	615

Notitser:

Landbrugsproduktionen og Maskinerne	118
De engelske kooperative Foreninger	120
Udvandringens Betalingsbalance	121
Nymalthusianisme	123
Arbejderpressen	125
Befolkningens Omflytning	127
Lidt jødisk Befolkningsstatistik	215
Englands Sukkerforbrug og Prisstigningen	218
Engros- og Detailpriser	221
Hvorledes Japan dækker sine Krigsudgifter	223
International Fagforenings-Statistik	317
Sukkerbeskatning og Sukkerpriser	318
England og »det britiske Rige«	319
De vigtigste Dødsårsager i forskellige Lande	396
Ruslands Nationalindtægt	398
Det internationale statistiske Institut	399
Dødeligheden blandt fattigunderstøttede	489
Kvinden paa Arbejdsmarkedet i Amerika	495
Den amerikanske Negerbefolknings Fremtid	498
Den kooperative Bevægelse i Belgien	503
Nutidens Aktiekapital	508

	Side
Notitser (fortsat):	
International Sparekassestatistik	616
Synkende Arbejdsløn i England	618
Kødpriser og Kødforbrug i Tyskland	619
Til Spørgsmaalet om Dreng-Overskudet ved Børnefødsler	622
Landbrugets Gældbyrde i Preussen	626

Nationaløkonomisk Forening:	
Diskussion om dansk Bøgetræ	146
Diskussion om Københavns Kommune og Ejendomsskylden	308
Generalforsamling	512
Diskussion om Haandværkets Fremtid	567
Medlemsliste	628

Norges økonomiske Udvikling i de sidste ti Aar.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 1. December 1904.

Af

Einar Einarsen.

I.

Norges økonomiske Udvikling i de sidste 10 Aar kan kort og godt karakteriseres som en udpræget Opgangs- og Nedgangsperiode, der følger sig som det sidste Led til den lange sammenhængende Kæde af tidligere økonomiske Opgangs- og Nedgangsperioder. Baade Opgangen og Nedgangen er dog i denne sidste Periode noget stærkere end i de to foregaaende Opgangs- og Nedgangsperioder, der begyndte i Aarene 1879 og 1887, kulminerede henholdsvis i Aarene 1882 og 1890 og naaede »Bunden« henholdsvis i 1887 og 1895, og nærmer sig i Styrke til 70-aarenes og 50-aarenes stærke Opgangs- og Nedgangsperioder. Ogsaa denne sidste Periode viser alle de samme Karaktertræk, der har været typiske ogsaa for de tidligere Opgangs- og Nedgangsperioder. Særlig er der en betydelig Overensstemmelse mellem denne sidste Periode og 70 aarenes.

Fra omkring 1894 af begynder som bekendt Varepriser og Fragter, der da havde naaet sit laveste Punkt efter Nedgangen fra Kulminationspunktet i 1890, igen at stige opover, først mere spredt og svagt, derefter i Flok og Følge og stærkere, og den opadgaaende Bevægelse kulminerer i 1900, da Priserne igen begynder at gaa nedover, først spredt og svagt, derefter i Flok og Følge og stærkere, saa at vi nu allerede er naaede ret langt ned.

Vi skal anføre nogle Eksempler paa denne Prisbevægelse paa Grundlag af de af den officielle norske Statistik ved Værdiberegning af Ind- og Udførsel benyttede Gennemsnitspriser.

Af Norges samlede Udførsel faldt i Aarene 1891—95 ca. 33 $\frac{0}{10}$, i de senere Aar ca. 37 $\frac{0}{10}$ paa Udførselen af Produkter af Skovdrift og Træindustri, altsaa henimod $\frac{2}{5}$ af den hele Udførsel. Af den samlede Udførsel i 1903 af Produkter af Skovdrift og Træindustri, ca. 70 Millioner Kroner, faldt ca. 44,5 Mill. paa den egentlige Trælaster (»uforarbejdede eller halvforarbejdede Trævarer«), Resten eller ca. 25,6 Mill. Kr. paa Produkter af Træindustrien (»forarbejdede Trævarer«), navnlig Træmasse (ca. 10,5 Mill. Kr.), Cellulose ca. (13,3 Mill. Kr.) og Fyrstikker ca. 1 Mill. Kroner).

Priserne paa disse Artikler har stillet sig som følger for den egentlige Trælaster (Kr. pr. m³): (Se Tabel 1).

Som man vil se, en temmelig jævn Stigning fra et Minimum i 1893—95 til et Maksimum i 1900 og tildels 1901 og derefter Tilbagegang. Stigningen er som det vil ses tildels ret betydelig, saaledes for den største

Tabel 1.

	Høvlet Last	Skaaren Last, Planker, Bord etc.	Bjælker	Minetømmer	Kassebord	Stav	Pitprops
1893.....	24,20	18,70	8,00	7,00	18,80	13,00	6,80
1894.....	26,00	19,00	8,00	7,00	18,80	13,20	6,80
1895.....	26,00	18,00	8,00	6,00	18,50	13,00	6,50
1896.....	31,00	19,80	8,80	7,20	19,50	15,00	7,00
1897.....	33,00	22,00	9,50	8,50	20,00	17,00	8,00
1898.....	31,50	22,00	9,50	8,70	20,00	18,00	8,00
1899.....	31,30	22,80	10,80	9,20	21,00	19,00	9,00
1900.....	34,50	24,60	13,00	10,30	21,50	19,50	10,00
1901.....	37,20	22,50	12,00	8,00	19,00	17,50	7,50
1902.....	30,50	23,10	11,80	8,50	20,00	17,20	7,75
1903.....	32,80	24,40	11,50	9,00	20,00	18,00	7,75
Tilvækst fra Minimum til Maksimum	54 0/0	32 0/0	63 0/0	49 0/0	16 0/0	50 0/0	54 0/0

Artikel, høvlet Last, over 50 0/0. Det er af Interesse her at sammenligne Stigningen i Priserne i denne sidste Periode og i de foregaaende 3 Opgangs- og Nedgangsperioder 1887—1894, 1879—1887 og 1869—1879. Stigningen fra Minimum til Maksimum i disse 4 Perioder udgjorde for de to vigtigste Trælastartikler: Høvlet Last og Planker, Battens og Bord følgende Procenter:

	Høvlet Last	Planker, Battens, Bord
Op- og Nedgangsperioden 1869—79..	72 0/0	86 0/0
— — — 1879—87..	20 0/0	22 0/0
— — — 1887—94..	15 0/0	20 0/0
Sidste Periode 1894—....	54 0/0	32 0/0

Som det vil ses, er Stigningen i den sidste Periode betydelig stærkere end i de to foregaaende, men naar

dog ikke den stærke Opgang i Begyndelsen af 70-aarene. Herved er dog yderligere at mærke, at medens den opadgaende Konjunktur for Trælasten i den sidste Periode varer fra 5—6 Aar, saa varede den i 70aarene c. 4 Aar, i Begyndelsen af 80aarene blot 2—3 Aar og i den følgende Periode (1887—94) kun 2 Aar. Som Følge heraf blev naturligvis Stigningen, fordelt paa de enkelte Aar, forholdsvis stærkere i de kortere Opgangsperioder end i de længere. Men her maa det ikke lades ude af Betragtning, at netop den længere vedholdende Opgangskonjunktur, selv om Stigningen for det enkelte Aar er forholdsvis mindre stærk, virker forholdsvis meget mere »inciterende« end en forholdsvis stærkere, men kortere »forbigaaende« Opgangskonjunktur. Det er netop dette at Opgangskonjunktoren varer længere, end man havde ventet sig, dette at de pessimistiske Spaadomme, om at nu maa man være forberedt paa en Nedgang, Gang paa Gang gøres til Skamme, det er netop dette som gør Optimismen saa stærk.

Ser vi derefter hen til Produkterne af Træ-industri, saa vil vi her finde følgende Bevægelse: (Se Tabel 2).

Som det vil ses, har man ogsaa her for Træmasse og Cellulose en opadgaende Bevægelse fra et Minimum i 1895 og 1896 til et Maksimum i 1900 og derefter igen Nedgang. Stigningen er dog ikke jævn. Fra Minimum i 1895 og 1896 har man først en Opgang i 1897 og 1898, men derefter igen en stærk Nedgang i 1899, hvorfra man saa stiger op til et Maksimum i 1900. Denne forbigaaende Nedgang i 1899 er ret betegnende, thi netop i det Aar indtræffer det store

Tabel 2.

	Træmasse, tør pr. 100 kgr.	Træmasse, vaad pr. 100 kgr.	Cellulose, tør pr. 100 kgr.	Cellulose, vaad pr. 100 kgr.	Fyrstikker pr. kgr.
1893.....	8,50	3,90	20,00	10,50	0,38
1894.....	8,30	3,80	17,00	8,50	0,37
1895.....	6,70	3,20	18,50	6,65	0,30
1896.....	0,90	3,05	13,60	6,80	0,37
1897.....	6,80	3,0	15,20	7,00	0,37
1898.....	6,90	3,15	14,20	6,50	0,37
1899.....	6,70	3,05	13,50	6,50	0,37
1900.....	8,50	3,80	14,00	7,00	0,37
1901.....	7,50	3,75	14,00	7,00	0,37
1902.....	7,50	3,45	13,30	0,00	0,37
1903.....	0,00	3,00	13,20	0,00	0,38

Træmassefirma, Generalkonsul Christoffersens opsigtsvækkende Fallit.

Næstefter Trævarer falder saa den største Andpart af Norges Udførselsværdi paa Fiskevarer, der i de senere Aar har udgjort ca. 29 % af den hele Udførselsværdi. Af den samlede Udførsel af Fiskeriprodukter i 1903, ca. 53,5 Mill. Kr., faldt

paa Udførsel af Klipfisk	14,7 Mill. Kr.
— saltet Sild.....	10,0 —
— anden saltet Fisk ..	2,8 —
— Tørfisk.....	9,8 —
— fersk Fisk.....	4,8 —
— Tran.....	4,0 —
— Rogn	1,2 —
— Fiskeguano.....	0,8 —

Prisen paa disse Varer har stillet sig saaledes:
(Se Tabel 3).

Ogsaa her vil man se, hvorledes Prisniveauet i den første Haldvel af Perioden gennemgaaende ligger lavere

Tabel 3.

	Klipfisk pr. 100 kgr.	Røtskær pr. 100 kgr.	Sei pr. 100 kgr.	Randfisk pr. 100 kgr.	Saltet Vaarsild pr. Ol	Saltet Fedesild pr. Ol	Anden salt Fisk i Fartøj pr. 100 kgr.
1893.....	31,00	38,00	19,00	35,00	6,20	8,80	10,50
1894.....	28,00	34,00	17,00	38,00	4,70	15,50	10,50
1895.....	32,00	38,00	17,00	42,00	10,00	11,50	11,80
1896.....	35,00	44,00	19,00	52,00	4,30	9,25	13,70
1897.....	27,00	43,00	22,00	41,00	6,30	15,00	11,00
1898.....	33,00	43,00	22,00	43,00	7,25	15,50	11,00
1899.....	44,00	52,00	26,00	58,00	10,00	18,00	16,00
1900.....	42,00	60,00	30,00	68,00	11,50	18,00	15,00
1901.....	40,00	55,00	33,00	52,00	8,00	18,00	14,60
1902.....	43,00	57,00	32,00	55,00	9,20	18,00	15,20
1903.....	47,00	60,00	29,00	70,00	9,30	13,50	17,70
Stigning fra Minimum til Maksimum	74 %	76 %	77 %	100 %	167 %	117 %	69 %
	Fersk Laks pr. kgr.	Fersk Sild pr. kgr.	Medicintran, damprenset pr. hl.	Tran af Hval og Sælhund pr. hl.	Tran, brun pr. hl.	Rogn pr. kgr.	Fiskeguano pr. 100 kgr.
1893.....	1,45	0,05	38,50	25,00	22,00	20,50	12,00
1894.....	1,45	0,05	56,50	24,50	23,50	27,60	12,30
1895.....	1,35	0,08	100,00	25,00	29,00	20,00	11,00
1896.....	1,40	0,08	120,00	24,00	28,00	29,50	10,50
1897.....	1,40	0,07	49,50	23,50	23,00	22,00	9,50
1898.....	1,45	0,05	55,00	23,50	24,00	20,00	10,50
1899.....	1,50	0,07	43,70	24,00	22,50	18,25	11,00
1900.....	1,50	0,08	52,80	27,00	23,60	37,25	11,00
1901.....	1,60	0,08	48,40	30,00	28,00	40,00	10,00
1902.....	1,50	0,06	102,90	33,00	32,80	55,00	11,50
1903.....	1,50	0,07	317,50	31,80	31,25	48,25	12,00
Stigning fra Minimum til Maksimum	19 %	60 %	725 %	41 %	49 %	210 %	26 %

end i den anden Halvdel. Ogsaa her har man en Stigning, men denne er som Følge af det stærkt varierende Tilbud ikke jævnt og successiv; Bevægelsen har i det hele taget et meget »uroligt« Præg. Prissving-

ningerne er, som det vil ses, tildels ligefrem voldsomme. Navnlig gælder dette slige Lotteriartikler som Sild, Medicintran og Rogn.

Ved Siden af Trævarer og Fiskeprodukter, der tilsammen optager ca. 66 $\frac{0}{10}$ eller $\frac{2}{3}$ af Norges samlede Udførsel, spiller de øvrige Udførselsartikler hver for sig mindre Rolle. Vi skal nedenfor give en Sammenstilling af Prisbevægelsen ved de vigtigste af disse Artikler, nemlig: hermetiske Madvarer (Udførselsbeløb 1903: 2,2 Mill. Kr.), Smør (2,2 Mill. Kr.), Margarine (780,000 Kr.), kondenseret Mælk (6,4 Mill. Kr.), Kalveskind (1,3 Mill. Kr., for Skind og Huder tilsammen 3,6 Mill. Kr.), Klid (1,7 Mill. Kr.), Pakpapir (4,3 Mill. Kr., Papir og Arbejder af Papir tilsammen 9,1 Mill. Kr.), Is (570,000 Kr., i 1898 udførtes for 4,7 Mill. Kr.), Svovlkis (3,2 Mill. Kr.), huggen Sten (2,7 Mill. Kr.), Kobber (1,7 Mill. Kr.), Søm og Spiger (1,7 Mill. Kr.). (Se Tabel 4).

Som man ser, genfinder man ogsaa her den samme Opgangs- og Nedgangsbevægelse, dog med et Par Undtagelser. Som det vil ses, viser nemlig baade hermetiske Madvarer og kondenseret Mælk en Tilbagegang i hele Perioden. For Hermetikkens Vedkommende kan vel dette ganske enkelt forklares ved en stedse mere udvidet hermetisk Nedlæggelse af billigere Madsorter, og for kondenseret Mælks Vedkommende derved, at det er en forholdsvis ny Industri, der først suksessivt har udviklet sig til at producere for et Massebehov. Som det vil ses, er derimod Stigningen særlig stærk for Svovlkis og Kobber samt for Is. For denne sidste Artikels Vedkommende gælder dette dog nærmest blot et enkelt Aar, nemlig det florissante

Tabel 4.

	Hermetiske Madvarer pr. kgr.	Smør pr. kgr.	Margarine pr. kgr.	Kondenseret Mælk pr. kgr.	Skind af Kalv (med Haar) pr. kgr.	Klid pr. 100 kgr.	Pakpapier pr. kgr.
1893.....	1,00	1,90	1,10	0,77	2,35	6,80	0,18
1894.....	0,95	1,80	1,00	0,77	2,15	5,80	0,18
1895.....	0,90	1,75	0,90	0,77	2,45	5,50	0,20
1896.....	0,90	1,72	0,80	0,72	2,30	6,50	0,20
1897.....	0,90	1,72	0,76	0,72	2,30	6,70	0,19
1898.....	0,90	1,76	0,77	0,72	2,40	6,75	0,20
1899.....	0,90	1,80	0,83	0,70	2,30	7,50	0,18
1900.....	0,85	1,84	0,83	0,70	2,50	7,55	0,18
1901.....	0,90	1,85	0,90	0,70	2,60	7,50	0,20
1902.....	0,85	1,80	1,00	0,64	2,70	7,70	0,17
1903.....	0,70	1,80	0,95	0,63	2,50	6,80	0,16
Stigning fra Minimum til Maksimum	÷ 35 0/0	8 0/0	32 0/0	÷ 18 0/0	26 0/0	40 0/0	10 0/0
	Is pr. Register- ton	Svovlkis pr. 100 kgr.	Huggen Sten pr. 1000 kgr.	Kobber, rafineret pr. kgr.	Kobber, gammelt pr. kgr.	Søm pr. 100 kgr.	Spiger pr. 100 kgr.
1893.....	4,80	1,20	1,85	0,80	0,53	40,00	18,00
1894.....	3,30	1,20	1,75	0,75	0,45	38,00	19,00
1895.....	2,20	1,20	1,60	0,75	0,50	36,00	19,00
1896.....	2,50	1,25	1,75	0,85	0,45	35,00	17,50
1897.....	2,00	1,25	1,80	0,88	0,45	34,00	18,00
1898.....	8,60	1,30	2,05	0,95	0,48	33,00	16,50
1899.....	3,60	1,30	2,00	1,20	0,80	34,00	18,50
1900.....	2,43	2,00	1,80	1,30	0,85	36,00	22,50
1901.....	2,30	1,55	1,80	1,25	0,75	36,00	18,00
1902.....	2,04	1,40	1,70	0,95	0,60	34,00	16,25
1903.....	2,05	—	1,66	1,05	0,65	37,50	15,25
Stigning fra Minimum til Maksimum	330 0/0	66 0/0	28 0/0	73 0/0	88 0/0	14 0/0	36 0/0

Aar 1898, der ogsaa var et gyldent Aar for Isbe-
driften, idet som det vil ses Gennemsnitsprisen steg
fra 2 Kr. pr. Register Ton op i Kr. 8,60. Iseksporten

steg da som Følge heraf ogsaa fra 850,000 Kr. i 1897 til 4,7 Mill. Kr. i 1898.

Men ved Siden af Priserne paa Udførselsprodukterne maa selvfølgelig ogsaa nævnes Fragterne. Hvilken Betydning Skibsfarten har for Landets Økonomi, vil bedst fremgaa af, at medens den samlede Udførselsværdi i Aaret 1900 udgjorde 173 Mill., udgjorde den ved den udenrigske Skibsfart optjente Bruttofragt ikke mindre end 144 Millioner Kroner. Som man vil se, mangler der ikke saa meget i, at den udenrigske Skibsfart brutto indbringer lige saa meget som den hele Udførsel. Sammenlignes Bruttofragten med den i udenrigsk Fart sysselsatte Tonnage, vil man faa følgende Beløb Bruttofragt pr. Sejlskibs- og Dampskibston i de paagældende Aar:

Tabel 5.

	Bruttofragt pr. Ton	
	Sejlskibe	Dampskibe
1893.....	40,00	159,00
1894.....	43,00	161,00
1895.....	40,00	162,00
1896.....	45,00	159,00
1897.....	45,00	171,00
1898.....	47,00	167,00
1899.....	51,00	178,00
1900.....	55,00	195,00
1901.....	49,00	163,00
1902.....	43,00	142,00
Stigning fra Minimum til Maksimum	38 $\frac{0}{10}$	23 $\frac{0}{10}$

Som man ser, en ret betydelig Stigning. For Dampskibenes Vedkommende maa det dog ikke glim-

mes, at opimod $\frac{1}{3}$ af den af dem optjente Bruttofragt er optjent i Fragtfart efter »Timecharter«, hvor Befragterne dækker Udgifterne til Kul samt Havneudgifter. For disse Dampskibes Vedkommende nærmer i Virkeligheden den saakaldte »Bruttofragt« sig ret meget til en »Nettofragt«.

Men ogsaa forsaavidt angaar den økonomiske Virksomhed, der væsentlig kun er rettet paa Tilfredsstillelsen af Landets eget Behov og ikke giver sig Udslag i en Udførsel, møder vi den samme Prisbevægelse. Dette gælder for det første Landbrugets Produkter. Som bekendt har Norge en betydelig Overskudsindførsel af Landbrugsprodukter, idet der i Landet selv ikke avles tilstrækkelig til Landets Behov. Af Kornvarer var der saaledes i 1903 en Overskudsindførsel af 56,5 Mill. Kr. og af levende Dyr af 1,86 Mill. Kr. Derimod viser Madvarer af Landbrugets Husdyr en beskeden Overskudsudførsel af ca. 2 Mill. Kr., hvortil da kommer en Del, men antagelig en mindre Del af Hermetikudførselens 2,2 Mill. Kr.

Vi har tidligere nævnt Udførselspriserne paa Smør og Kalveskind; for de øvrige Landbrugsprodukter stiler Indførselspriserne sig som følger: (Se Tabel 6).

Som man vil se, har man ogsaa her en tilsvarende Bevægelse. For enkelte Varer begynder Opgangen noget senere end for andre, men ophører til Gengæld ogsaa senere. Dette gælder navnlig Fedevarene: Kød, Flæsk, Smør og Ost. Stigningen er ret stærk, navnlig for levende Dyr og enkelte Fedevare, derimod forholdsvis mindre stærk for Kornvarer, hvoraf Overskudsindførselen er saa overvejende og den indenlandske Produktion forholdsvis mindre betydelig. Til Sammen-

Tabel 6.

	Heste og Føl pr. Stk.	Hornkvæg pr. Stk.	Kød, uroget pr. kgr.	Flask, uroget pr. kgr.	Smuld og Ister pr. kgr.	Ost pr. kgr.	Æg pr. kgr.
1893.....	500,00	80,00	0,39	0,80	0,70	1,20	0,90
1894.....	500,00	80,00	0,37	0,68	0,58	1,10	0,90
1895.....	500,00	80,00	0,37	0,56	0,47	1,05	0,90
1896.....	600,00	100,00	0,36	0,44	0,38	1,10	0,95
1897.....	600,00	104,00	0,37	0,45	0,39	1,10	0,95
1898.....	697,00	128,00	0,41	0,55	0,40	1,15	0,95
1899.....	750,00	140,00	0,42	0,51	0,45	1,15	0,95
1900.....	800,00	150,00	0,44	0,68	0,55	1,15	1,00
1901.....	700,00	150,00	0,44	0,77	0,57	1,15	1,00
1902.....	600,00	140,00	0,46	0,90	0,63	1,20	1,00
1903.....	557,00	148,00	0,43	0,78	0,58	1,20	1,00
Stigning fra Minimum til Maksimum	60 %	87 %	22 %	105 %	61 %	14 %	11 %
	Byg, uformålet pr. kgr.	Havre, uformålet pr. kgr.	Hvede, uformålet pr. kgr.	Hvede, formålet pr. kgr.	Majs, uformålet pr. kgr.	Rug, uformålet pr. kgr.	Rug, formålet pr. kgr.
1893.....	8,60	10,00	12,50	16,50	9,00	10,00	12,40
1894.....	7,16	8,50	10,00	14,00	8,00	8,16	10,29
1895.....	7,85	7,25	10,50	14,80	8,50	8,10	10,40
1896.....	7,75	8,50	11,50	15,60	7,25	7,70	10,30
1897.....	7,98	9,80	13,50	19,00	7,00	8,96	9,03
1898.....	9,24	10,00	13,50	18,50	8,00	10,56	13,18
1899.....	9,50	9,70	12,80	22,00	8,00	10,60	14,22
1900.....	10,60	9,70	12,40	16,60	8,50	10,13	13,10
1901.....	9,88	10,25	12,40	16,00	9,25	9,68	12,20
1902.....	9,91	10,25	12,50	16,50	9,70	9,72	12,34
1903.....	9,03	9,30	12,50	16,80	9,25	9,63	12,25
Stigning fra Minimum til Maksimum	38 %	41 %	35 %	57 %	38 %	38 %	57 %

ligning kan meddeles, at medens Overskudsindførselen af Kornvarer i 1903 udgjorde 56,5 Mill. Kr., er Landets samlede Kornavl i Gennemsnit for Aarene 1896—1900 blot anslaaet til ca. 36 Mill. Kr. pr. Aar.

De stigende Priser paa Landbrugsprodukter medfører da ogsaa en Stigning af Jordejendommenes Værdi, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende Sammenstilling:

	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
Skyldmark- ens Gen- nemsnits- værdi Kr.	1729	1705	1672	1676	1695	1733	1719	1707	1812	1804

Stigningen er ikke betydelig, blot 8 % fra Minimum i 1895 til Maksimum i 1901.

En ret betydelig Industri, der dog næsten udelukkende arbejder for Landets eget Forbrug, er Tekstilindustrien. Medens Landet i 1903 havde en Merindførsel af Manufakturvarer af Spindestoffer for 22,8 Mill. Kr., var der i samme Aar desuden en Merindførsel af Spindestoffer, Garn og Traad af 15,4 Mill. Kr., der bearbejdes inden Landet. Ogsaa her møder vi den samme Prisbevægelse, saaledes som det vil ses af omstaaende Sammenstilling af Indførselspriserne: (Se Tabel 7).

Som man ser, har man ogsaa her en opadgaaende Bevægelse, der kulminerer i 1899 og 1900, hvorefter igen Nedgang i 1901 og 1902 og saa tildels igen nogen Opgang i 1903.

En endnu mere udpræget og jevn Opgangs- og Nedgangsbevægelse viser Metalindustriens Indførselspriser. Af raa og halvforarbejdede Metaller havde Landet i 1903 en Overskudsindførsel af 9,6 Mill. Kr., der bearbejdes i Landet. Vi skal omstaaende give en Sammenstilling af Priserne paa de vigtigste indførte Metaller samt Stenkul og Koks. (Se Tabel 8).

Tabel 7.

	Uld pr. kgr.	Uldgarn, ufarvet pr. kgr.	Uldgarn, farvet pr. kgr.	Uldne Varer, Gulvtæpper, Sengetæpper etc. pr. kgr.	Uldne Varer, grov Triko- tage pr. kgr.	Uldne Varer, ellers pr. kgr.
1893.....	2,10	3,70	4,00	3,60	2,80	6,00
1894.....	2,00	3,60	3,80	3,00	2,75	6,00
1895.....	2,30	3,60	3,80	3,00	2,80	6,50
1896.....	2,30	3,50	3,70	3,25	3,00	6,50
1897.....	1,80	3,00	3,50	3,15	3,00	6,20
1898.....	1,90	3,00	3,50	3,20	3,00	6,20
1899.....	2,40	3,20	3,60	3,25	3,00	7,11
1900.....	2,20	3,70	4,00	3,35	3,20	7,14
1901.....	2,00	3,50	3,90	3,20	3,10	6,86
1902.....	2,20	3,50	3,90	3,20	3,10	6,50
1903.....	2,30	3,25	4,20	3,10	3,50	6,50
Stigning fra Minimum til Maksimum	33 $\frac{0}{10}$	23 $\frac{0}{10}$	20 $\frac{0}{10}$	11 $\frac{0}{10}$	27 $\frac{0}{10}$	15 $\frac{0}{10}$
	Bomuld pr. kgr.	Bomuldsvarer trykkede pr. kgr.	do, flervar- vede, ikke trykkede pr. kgr.	do, ensfar- vede, eller blegede pr. kgr.	do, ublegede pr. kgr.	Hamp pr. kgr.
1893.....	0,80	3,40	2,65	2,55	1,45	0,58
1894.....	0,70	3,20	2,50	2,40	1,40	0,55
1895.....	0,66	3,50	2,50	2,40	1,40	0,55
1896.....	0,75	3,50	2,60	2,40	1,40	0,54
1897.....	0,69	3,60	2,60	2,50	1,35	0,53
1898.....	0,62	3,50	2,50	2,50	1,30	0,53
1899.....	0,64	3,60	2,55	2,60	1,30	0,55
1900.....	0,93	3,80	2,80	2,85	1,55	0,60
1901.....	0,86	3,60	2,55	2,60	1,40	0,62
1902.....	0,85	3,60	2,55	2,60	1,40	0,58
1903.....	1,00	3,80	2,80	2,80	1,60	0,54
Stigning fra Minimum til Maksimum	61 $\frac{0}{10}$	19 $\frac{0}{10}$	12 $\frac{0}{10}$	19 $\frac{0}{10}$	23 $\frac{0}{10}$	17 $\frac{0}{10}$

Som det vil ses har man her en baade stærk og aldeles jævn Opgang og Nedgang. Den opadgaaende og nedadgaaende Bevægelse brydes ikke paa noget Punkt. Alene Fragterne beskriver en ligesaa regel-

Tabel 8.

	Ruijern pr. 100 kgr.	Stang, Bolt og Baand- jern, engelske pr. 100 kgr.	Stang, Bolt og Baand- jern, svenske pr. 100 kgr.	Jernplader, engelske pr. 100 kgr.	Jernplader, svenske pr. 100 kgr.	Aluminium, Kobber etc. i Plader, Bolte, Stænger pr. 100 kgr.	Stenkul, Cinders og Kokes pr. Td.
1893.....	4,75	10,80	14,00	11,20	18,20	0,97	1,15
1894.....	4,80	10,20	13,50	10,50	17,80	0,92	1,10
1895.....	4,80	10,15	13,50	10,60	17,60	0,95	1,00
1896.....	4,60	10,80	14,50	11,20	19,00	1,00	0,95
1897.....	5,00	11,00	15,40	12,00	20,00	1,00	1,02
1898.....	5,44	11,40	15,70	12,20	20,00	1,00	1,12
1899.....	6,83	14,50	17,80	15,30	21,00	1,45	1,30
1900.....	8,45	16,60	21,70	18,00	24,40	1,50	1,85
1901.....	5,70	12,50	17,50	15,00	20,00	1,45	1,75
1902.....	5,70	11,40	16,50	14,00	19,00	1,25	1,25
1903.....	5,70	11,00	16,00	13,00	18,50	1,23	1,12
Stigning fra Minimum til Maksimum	84 0/100	64 0/100	63 0/100	71 0/100	39 0/100	63 0/100	95 0/100

mæssig Priskurve. Selv Trælasten, hvis Bevægelser forøvrigt er ret typiske, opviser enkelte Uregelmæssigheder, saaledes møder man ogsaa der tildels et Opgangsryk i 1903.

Det kan være af Interesse for disse udprægede Konjunkturartiklers Vedkommende at sammenligne Stigningen i denne sidste og de 3 foregaaende Perioder paa samme Maade, som vi har gjort for Trælastens Vedkommende. (Se Tabel 9).

Som det vil ses, finder vi ogsaa her som for Trælasten, at Opgangen i den sidste Periode har været stærkere end i de 2 foregaaende Perioder, hvorimod den skulde have naaet omtrent samme Styrke som 70aarenes Opgang. Her maa det imidlertid tillige tages i Betragtning, at den opadgaaende Konjunktur ogsaa

for de her nævnte Artikler synes at have varet længere i denne sidste Periode end i de foregaaende. Medens den i denne sidste Periode nemlig varede i ca. 5 Aar, synes den i de foregaaende Perioder i det højeste at have varet i ca. 3 Aar for 70aarenes Periode og kun i ca. 2 Aar for de følgende 2 Perioders Vedkommende.

Betragter vi saa Indførselsprisen paa de Forbrugsartikler, for hvis Vedkommende det indenlandske Forbrug helt dækkes ved Tilførsel fra Udlandet, saasom Kolonialvarer (Indførsel i 1903 tilsammen for 22,7 Mill. Kr., hvoraf Kaffe 8,3 Mill. Kr., Sukker 7,7 Mill. Kr., Sirup 1,5 Mill. Kr., Tobak 3,1 Mill. Kr., Ris og Sago 0,9 Mill. Kr., Kakao og Chokolade 0,7 Mill. Kr.) samt Lysoljer (Indførsel 1903 4,7 Mill. Kr.) og Kogsalt 1,8 Mill. Kr., vil vi derimod til Dels finde en noget anden Bevægelse end den vi har set ved de øvrige Produkter. (Se Tabel 10).

Som det vil ses, finder man her Periodens almindelige op- og nedadgaaende Bevægelse fuldt udpræget

Tabel 10.

	Kaffe pr. kgr.	Sukker i hele Toppe og Kandis pr. kgr.	Sukker, andet pr. kgr.	Sirup pr. kgr.	Tobaksblade pr. kgr.	Cigarer og Cigaretter pr. kgr.	Afskallet Ris pr. kgr.	Kakaobønner pr. kgr.	Petroleum, Parafin- olje, Benzin pr. kgr.	Salt (Kogsalt), raat og raffineret pr. kgr.
1893	1.60	0.37	0.32	0.14	1.05	9.00	0.29	1.40	0.10	1.40
1894	1.55	0.32	0.28	0.13	1.05	9.00	0.19	1.20	0.10	1.40
1895	1.56	0.29	0.24	0.13	1.05	9.00	0.18	1.20	0.13	1.40
1896	1.43	0.29	0.23	0.13	1.00	9.00	0.19	1.20	0.12	1.35
1897	1.05	0.26	0.21	0.12	1.05	9.00	0.20	1.20	0.00	1.42
1898	0.90	0.26	0.22	0.12	1.05	9.00	0.21	1.40	0.09	1.42
1899	0.78	0.27	0.23	0.12	1.05	9.50	0.21	1.40	0.10	1.40
1900	0.88	0.28	0.24	0.13	1.05	9.50	0.17	1.50	0.10	1.60
1901	0.80	0.26	0.21	0.13	1.05	10.00	0.17	1.30	0.09	1.42
1902	0.69	0.23	0.18	0.12	1.10	9.80	0.17	1.25	0.08	1.38
1903	0.65	0.24	0.19	0.11	1.10	10.50	0.17	1.25	0.08	1.25

for Salt, Kakaobønner og Ris, hvor Stigningsprocenten er henholdsvis 19, 25 og 17 %, altsaa ret beskeden. For Kaffe, Sukker, Sirup og Petroleums Vedkommende har man vistnok nogen Opgang i Aaret 1900 og til Dels i 1899, men i det store og hele kan man dog nærmest karakterisere Bevægelsen i Perioden som en stærk Prisnedgang, afbrudt af en svag Opgang.

Vi kan resumere disse Betragtninger derhen, at der gennemgaaende for de fleste Prisers Vedkommende finder en opadgaaende og nedadgaaende Bevægelse Sted i Perioden. Der er dog flere karakteristiske Forskeligheder. Saaledes er Stigningen for de vigtigste norske Udførselsartikler Trælast og Fisk og vistnok ogsaa for Fragternes Vedkommende gennemgaaende stærkere end for de vigtigste norske Indførselsartikler, nemlig Kornvarer, Kolonialvarer, Manufakturvarer, Petroleum og Salt. Men der er ogsaa en anden meget betegnende

Forskel. Medens nemlig Opgangen for Trælast og Fragter begynder forholdsvis tidligere og slutter tidligere, saa kommer Opgangen for Landbrugsprodukter og Kolonialvarer senere, men afsluttes ogsaa senere. Følgen heraf bliver, at naar Priserne paa Trælast og Fragterne allerede er i stærk Opgang, er Priserne paa Landbrugsprodukter og Kolonialvarer tildels endnu i Nedgang, og naar Konjunkturerne begynder at blive nedadgaaende for Trælast og Skibsfart, er tværtimod Priserne paa de nævnte Indførselsartikler i den stærkeste Opgang.

Man kan vel derfor uden Overdrivelse sige, at Norge i de gode Tider sælger sine Udførselsartikler forholdsvis dyrere end det køber sine Indførselsartikler, medens Forholdet nærmest bliver det omvendte i de dårlige Tider.

II.

Den foran paapegede op- og nedadgaaende Bevægelse i Priserne karakteriserer hele den her paa-gældende Periode. Vi faar til en Begyndelse gode Tider, ja florissante Tider. Den stærke Prisstigning skaber gode Konjunkturer for al produktiv Virksomhed, skaber Liv og Foretagsomhed, ja en ligefrem febrilsk Aktivitet. Produktionen udvides stærkt i alle Brancher, gamle Anlæg udvides og nye startes. Der udvikler sig en stærk Spekulation, man bliver Optimist, slaar stort paa og trækker store Veksler paa Fremtiden. Men som Følge heraf lægges der i stedse større Grad Beslag paa al ledig Kapital, Laanemarkedet bliver tilsidst mere og mere strammet. Man faar en almindelig Penge-

mangel og Vekseldiskontoen stiger suksessivt i Vejret, saaledes at den i Marts 1899 naar 6% og i Oktober samme Aar 6½%. Med denne stærke Stramning af Laanemarkedet er Krisen allerede indtraadt, og den giver sig allerede nu Udslag i enkelte store opsigtsvækkende Fallitter. Dog er Priserne endnu stigende, men i 1900 kulminerer Prisstigningen, og med de fra nu af igen synkende Priser gaar Udviklingen nu den modsatte Vej. De gode Konjunkturer afløses af daarlige, Optimismen af Pessimisme. Istedetfor Liv og Foretagsomhed faar man Forretningsstilhed og Forretningsløshed; man indskrænker istedetfor at udvide. Istedetfor de hurtigt tjente Formuer faar man nu de mange Konkurser og Akkorder. Som Følge af Værdisyndningen smuldrer Aktiverne sammen, medens Passiverne bliver uforandrede, og den for nogle Aar siden virkelig velstaaende Mand bliver suksessive insolvent. Men ved den stigende Forretningsløshed og aftagende Produktion bliver saa Pengemarkedet igen rigeligt og Diskontoen synker.

Et meget karakteristisk Billede af denne Udvikling giver Bevægelserne i Norges Banks Seddelcirkulation, Guldbeholdning, Seddelreserve, Diskontosatser og Vekselporportefølje, saaledes som de fremgaar af følgende Tabel, der er bygget paa Bankens maanedlige Opgør. (Se Tabel 11).

Som det vil ses, stiger Seddelcirkulationen stærkt, navnlig i 1897 og 1898, til 1899, hvorefter den igen suksessive aftager. Ogsaa Guldbeholdningen stiger, men naar sit Maksimum allerede i 1898, for derefter at aftage stærkt. Med Bankens Diskonteringsvirksomhed gaar det som vanligt. Den viser en ret beskeden

Tabel II.

Norges Bank						
	Seddel-cirkulation (Gennem-snit) Mill. Kr.	Guldbe-holdning (Gennem-snit) Mill. Kr.	Seddelreserve			
			Maksimum Mill. Kr.	Gennemsnit Mill. Kr.	Minimum Mill. Kr.	
1893	46,2	34,8	18,9	12,5	9,3	
1894	47,5	33,7	12,8	10,1	7,0	
1895	50,1	36,7	15,9	10,6	4,1	
1896	52,1	36,7	12,6	8,5	3,0	
1897	55,9	41,9	12,2	9,9	3,8	
1898	62,2	48,0	15,2	9,8	4,9	
1899	64,2	44,0	9,6	3,8	÷ 4,3	
1900	63,4	38,5	9,8	5,5	0,9	
1901	62,3	38,8	19,5	11,4	3,2	
1902	62,8	38,1	22,2	10,3	3,3	
1903	61,5	31,3	10,3	4,8	÷ 0,6	

Norges Bank					Private Aktiebanker		
Diskontosatser			Vekselportefølje		Vekselportefølje		
Maks. o/o	Gen-nemsnit o/o	Min. o/o	Gen-nemsnit Mill. Kr.	aarlig Tilvækst Mill. Kr.	pr. ³¹ / ₁₂ Mill. Kr.	aarlig Tilvækst Mill. Kr.	
1893	5	5,00	5	28,2	+ 0,8	88,9	+ 2,5
1894	5	4,54	4	27,5	÷ 0,7	92,5	+ 3,6
1895	4	3,84	3 ¹ / ₂	29,0	+ 1,5	98,1	+ 5,6
1896	5	4,00	3 ¹ / ₂	30,8	+ 1,8	107,3	+ 9,2
1897	5	4,64	4 ¹ / ₂	30,9	+ 0,1	125,4	+ 18,1
1898	5 ¹ / ₂	4,30	4	33,1	+ 2,2	163,4	+ 38,0
1899	6 ¹ / ₂	5,95	5	44,3	+ 11,2	166,2	+ 2,8
1900	6 ¹ / ₂	6,50	6 ¹ / ₂	45,3	+ 1,0	175,3	+ 9,1
1901	6 ¹ / ₂	5,67	5	42,6	÷ 2,7	178,7	+ 3,4
1902	5	4,58	4 ¹ / ₂	39,4	÷ 3,2	178,8	+ 0,1
1903	5 ¹ / ₂	5,21	5	40,4	+ 1,0	178,1	÷ 0,8

Stigning i de Aar 1896, 1897 og 1898, da Opgangen er stærkest. Det er da, som sædvanligt, Privatbankerne, som udvider sin Diskonteringsvirksomhed stærkt. I 1898 udgør Tilvæksten af deres Vekselportefølje ikke

mindre end 38 Mill. Kr., men i 1899, da Krisen indtræder, blot 2,8 Mill. Kr. Det er nu Norges Bank faar holde for og som sædvanlig under kritiske Omstændigheder maa anspænde sin Diskonteringssevne til det yderste, hvad der nu falder saa meget vanskeligere, som jo Guldbeholdningen nu aftager. Ikke desto mindre stiger Vekselporteføljen i 1899 med et gennemsnitligt Beløb af mere end 11 Mill. eller med omtrent 33 % paa et Aar. Ja i 1899 og 1900 naar endog Vekselporteføljen efter Maanedsopgørene saa høje Maksima som henholdsvis 50,9 og 51,3 Mill. Kr., altsaa ca. 6 Mill. mere end de aarlige Gennemsnitsbeløb. Hvor spændt Stillingen til sine Tider har været, fremgaar da ogsaa klart af Bevægelserne i Seddelreserven, 3: det Beløb funderede Sedler, som Banken har i Kasse og hvorover der kan disponeres ved Udlaan. Som man vil se, viser Seddelreserven en stærk Formindskelse i 1899, ja den naar endog (i Juni 1899) ned til et negativt Beløb af 4,3 Mill. Kr., det vil sige, Banken maatte endog benytte sig af den Bagdør, som Bankloven af 1892 havde stillet aaben, til under paastrængende Omstændigheder at udstede Sedler udover hvad Dækningsreglerne tillader. Dette er i Virkeligheden det samme som man i England kalder en Suspension af Bankakten, 3: en midlertidig Sætten ud af Kraft af de gældende Dækningsregler. Saa reduceret har Bankens Seddelreserve ikke været siden 70aarene. Og naar det følgende Aar ikke viser en ligefrem negativ Seddelreserve, saa skyldes dette vistnok udelukkende den ved Loven af 19. Maj 1900 skete Forøgelse af det udækkede Seddelbeløb med 11 Mill. Kr. I Maj 1900 udgjorde nemlig Seddelreserven, der i samme Maaned

1899 udgjorde 3,8 Mill. Kr., kun 90,000 Kr., og i Juni plejer Seddelreserven i Almindelighed under normale Forhold at formindskes med flere Mill. Kr. Nu viser derimod Seddelreserven, der i Juni 1899 var gaaet ned til $\div 4,3$ Mill. Kr. fra 3,8 Mill. Kr. i Maj 1899 og altsaa var formindsket med 8 Mill. Kr., for Juni 1900 et Beløb af 5,2 Mill., altsaa 4,3 Mill. Opgang i Forhold til Maj s. A. Men dette mærkelige Forhold, som man næppe noget tidligere Aar har haft noget Sidestykke til, er udelukkende fremkommet ved den »kunstige« Forstærkning af 11 Mill. Kr., som Seddelreserven havde faaet ved Loven af 19. Maj 1900, og som man maa have i Erindring, naar man betragter Bevægelserne i Seddelreserven, Seddelcirkulationen og Bankens Diskontering før og efter Aaret 1900.

Karakteristisk er ogsaa Diskontosatsernes Bevægelse. I 1895 og 1896 er Diskontoen meget lav, i al Fald efter norske Forhold, idet den gaar lige ned til $3\frac{1}{2}\%$; men i December 1898 sættes Diskontoen først op i 5% og derefter i $5\frac{1}{2}\%$; Markedet begynder nu at strammes. I Februar 1899 finder man mærkelig nok at kunne sætte Diskontoen ned igen til 5% , men i Marts maa den igen sættes op, først til $5\frac{1}{2}\%$ og saa til 6% , i Oktober stiger den til $6\frac{1}{2}\%$ og holder sig saa høj lige til i Januar 1901, hvorefter den igen successive nedsættes. Dette er Vekseldiskontoen; men samtidig naar Veksleobligationsdiskontoen, der i almindelig holder sig $\frac{1}{2}\%$ højere end Vekseldiskontoen, en Højde af 7% . Men selv denne høje Rente giver i Virkeligheden ikke et fuldt tilsvarende Billede af Pengemarkedets Knaphed. Selv Laaneandragender med fuldt betrygende Sikkerhed afslaaes nemlig i stor Udstrækning.

Laanemarkedet er derfor i Virkeligheden endnu mere spændt end der kan sluttes af den i og for sig meget høje officielle Diskonto.

De stigende Priser giver sig selvfølgelig ogsaa Udslag i en stærkt øget produktiv Virksomhed og med de nedadgaaende Priser kommer der ogsaa her en Tilbagegang.

Dette viser sig bl. a. særlig stærkt i Indførselen i produktivt Øjemed, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende Sammenstilling:

Tabel 12.

	Indførsel i produktivt Øjemed				
	tilsammen	af Raastoffer og andre Produktionsfornødenheder	af Skibe	af Maskiner, Redskaber etc.	% af den hele Indførsel
	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	
1893....	70,8	50,9	8,9	9,6	34,6
1894....	73,6	53,8	7,9	10,5	35,7
1895....	83,6	56,1	14,3	11,8	37,6
1896....	88,1	61,2	10,7	14,8	36,7
1897....	104,3	69,7	11,6	21,2	39,6
1898....	117,3	73,4	19,3	22,2	41,7
1899....	138,8	93,4	18,7	24,2	44,7
1900....	140,2	106,1	13,1	18,5	45,1
1901....	125,6	96,7	9,6	16,5	43,7
1902....	129,6	94,3	12,3	20,3	44,7
1903....	128,6	98,3	12,9	14,2	43,9

Som det vil ses, stiger Indførselen i produktivt Øjemed fra et Minimum i 1893 til et Maksimum i 1900, hvorefter der igen bliver en Tilbagegang. Stigningen fra Minimum til Maksimum er meget stærk, ca. 98 %. Navnlig er Stigningen i Indførselen af Raastoffer og andre Produktionsfornødenheder stærkere end i de foregaaende to Opgangs- og Nedgangsperioder, ja endog noget

stærkere end i 70aarenes florissante Perioder. Den absolute Stigning fra Minimum til Maksimum er nemlig i denne sidste Periode 108 $\frac{0}{100}$, i de to foregaaende 66 og 45 $\frac{0}{100}$ og i 70aarene 100 $\frac{0}{100}$.

Derimod beskriver Bevægelsen i Udførselen gennemgaaende ikke i denne Periode den samme typiske regelmæssige Kurve som i tidligere Perioder, saaledes som det vil ses af nedenstaaende Sammenstilling:

Tabel 13.

	Udførsel					
	Samlet Værdi	Produkter af Skov- drift og Træ- industri	Trælast Mængde	Produkter af Spinde- og Væve- industri	Produkter af Mine- ra'lriget	
					halv- eller helfor- arbejdede	ufor- arbejdede
	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. kgr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
1893	136	44,1	1,69	5,25	6,22	3,19
1894	132	44,4	1,72	5,67	7,16	2,88
1895	137	48,9	1,67	6,24	7,48	2,64
1896	148	52,3	1,85	6,43	7,52	3,99
1897	168	61,9	2,09	6,79	7,27	3,52
1898	159	58,9	1,97	6,46	6,38	7,06
1899	159	59,3	1,96	6,60	7,44	4,51
1900	173	67,9	2,00	6,72	7,62	3,95
1901	165	59,9	1,81	1,19	7,72	3,81
1902	181	65,2	1,96	1,10	8,92	3,71
1903	193	70,7	2,13	1,89	9,51	5,47

Navnlig er her den stærke Opgang i 1897 og Tilbagegangen i de to følgende Aar paafaldende. Her er nemlig i denne Periode kommet et forstyrrende Element, nemlig Mellemrigslovens Ophør i 1897. Dennes Indvirkning viser sig navnlig i en forceret Udførsel i Aaret 1897 og derefter nogen Tilbagegang. Særlig tydelig viser denne Indvirkning sig paa Udførselen af Produkter af Spinde- og Væveindustri, hvor man fra 6,79 Mill. Kr. i 1897 med engang synker ned til 460,000 Kr. for 1898.

En Følge af Mellemrigslovens Ophør er ogsaa den stærke Forøgelse af Fabrikanlæggernes Antal i 1897.

Tabel 14.

	Fabrikanlæg			
	Anlæg		Arbejdere	
	Antal 1000	aarlig Tilvækst i Antal	Antal 1000	aarlig Tilvækst i Antal
1895.....	2.07	"	55.2	"
1896.....	2.33	+ 262	60.7	+ 5.5
1897.....	2.65	+ 316	66.3	+ 5.7
1898.....	2.92	+ 271	73.1	+ 6.8
1899.....	3.07	+ 153	79.1	+ 5.9
1900.....	3.17	+ 99	79.5	+ 0.3
1901.....	3.33	+ 158	80.7	+ 1.2
1902.....	3.43	+ 102	82.2	+ 1.5
1903.....	3.48	+ 55	81.8	+ 0.1

Af hvilken indgribende Betydning Mellemrigslovens Ophør har været for Handelsomsætningen mellem Norge og Sverige vil forøvrigt bedst fremgaa af følgende Op-gaver over Indførsel og Udførsel fra og til Sverige i Tiaaret 1893—1903.

Tabel 15.

	Indførsel fra Sverige		Udførsel til Sverige	
	Beløb Mill. Kr.	% af den samlede Indførsel	Beløb Mill. Kr.	% af den samlede Udførsel
1893.....	28.0	13.7	20.9	15.4
1894.....	29.4	14.3	21.2	16.1
1895.....	33.5	15.1	23.1	16.9
1896.....	38.3	15.9	22.8	15.4
1897.....	42.3	16.0	25.7	15.3
1898.....	23.6	8.4	15.3	9.6
1899.....	25.6	8.2	15.8	9.9
1900.....	27.2	8.7	14.8	8.5
1901.....	24.1	8.4	15.2	9.2
1902.....	24.3	8.4	15.9	8.8
1903.....	30.8	10.5	15.6	8.1

Ogsaa i Bjergværksdrift og Skibsfart møder man det samme stærke Opsving og derefter Tilbagegang, men i særlig stærk Grad møder man denne Opgang og Nedgang i Byggevirksomheden, saaledes som denne giver sig Udslag i den aarlige Tilvækst i Assurancesummen for Bygninger.

Tabel 16.

	Grubedrift			Hyttedrift		
	Antal Arbejdere 1000	Produktions- mængde Mill. kgr.	Produktions- værdi Mill. Kr.	Antal Arbejdere 1000	Produktions- mængde Mill. kgr.	Produktions- værdi Mill. Kr.
1893...	1.64	85	2.05	255	1.24	1.39
1894...	1.84	104	2.44	224	1.30	1.29
1895...	1.79	85	2.41	226	1.33	1.18
1896...	1.98	107	2.89	251	1.42	1.26
1897...	2.34	146	3.40	257	1.49	1.43
1898...	2.36	147	3.79	252	1.18	1.29
1899...	2.46	165	4.64	267	1.62	1.76
1900...	3.02	184	5.57	302	1.74	1.94
1901...	2.82	207	5.29	205	1.38	1.87
1902...	3.50	224	6.03	293	1.94	1.88
1903...	—	—	—	—	—	—
	Optjent Brutto- fragt i uden- landsk Fart Mill. Kr.	Nybyg- ning og Indkøb af Damp- og Sejlskibe (1000 Tons)	Tilvækst pr. Aar af Forsikringssum i den alm. Brandforsikringsindretning			
			Købstadafdelingen			Land- afdelin- gen Mill. Kr.
			tilsamm. Mill. Kr.	Kristiania Mill. Kr.	Bergen Mill. Kr.	
1893...	92.2	110.0	28.1	11.0	2.9	6.5
1894...	93.0	92.4	28.9	14.0	2.7	7.4
1895...	93.0	113.0	31.6	17.8	3.2	9.4
1896...	102.5	107.8	35.5	18.0	5.5	8.7
1897...	109.1	109.3	29.4	11.7	4.5	9.5
1898...	114.9	145.4	54.6	27.9	4.8	9.9
1899...	129.2	108.2	68.5	37.9	6.2	10.6
1900...	143.9	96.1	64.1	27.9	4.3	11.6
1901...	124.3	87.3	33.5	11.1	0.4	9.5
1902...	110.9	84.1	30.2	11.1	0.1	11.1
1903...	—	—	29.1	9.0	0.1	11.4

Som det vil ses af Tabellen tager navnlig Byggevirksohmheden stærk Fart og kulminerer i Aaret 1899. Navnlig er dette Tilfældet i de 2 største Byer, Kristiania og Bergen, men til Gengæld er saa igen Byggevirksohmheden i de sidste Aar gaaet ned under hvad den var i Periodens Begyndelse. I Bergen vil det saaledes ses, at Byggevirksohmheden i Aarene 1902 og 1903 paa det nærmeste er ophørt.

Som sædvanlig i stærke Opgangsperioder faar man ogsaa i denne sidste Opgangsperiode en stærk Spekulation i faste Ejendomme, navnlig i Byejendomme, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende Sammenstilling: (Se Tabel 17).

Som det vil ses, naar baade Omsætningernes Mængde og Beløb, der har sit Minimum i 1893 og 1894, sit Maksimum i 1898 og 1899. Men Omsætningens Beløb stiger karakteristisk nok i et stærkere Forhold end Mængden, saaledes at Beløbet pr. Omsætning fra et Minimum i 1894 suksessive stiger til et Maksimum i 1899.

Som man kunde vente er Stigningen i Omsætningernes Antal og Beløb stærkere i Byerne end i Landdistrikterne, og navnlig er Stigningen uforholdsmæssig stærk i de 2 største Byer Kristiania og Bergen. Men her er det værd at lægge Mærke til, at det langt fra kan siges, at Stigningen i Ejendomsomsætningerne er større i Kristiania end i Bergen. Stigningen af Omsætningernes Antal er vistnok større i Kristiania end i Bergen, men til Gengæld er Stigningen af Omsætningernes Beløb endog betydelig større i Bergen end Kristiania. Som det vil erindres, viste ogsaa Statistiken over Byggevirksohmheden, saaledes som denne giver sig

Tabel 17.

Omsætninger af faste Ejendomme								
	Antal (1000)					Samlet Beløb (Mill. Kr.)		
	Riget	Land- distrik- terne	By- erne	Kri- stia- nia	Ber- gen	Riget	Land- distrik- terne	By- erne
1893.....	10,84	8,20	2,65	0,80	0,28	60,4	31,8	28,6
1894.....	13,27	10,26	3,01	0,73	0,46	71,0	39,0	31,9
1895.....	11,99	8,91	3,08	0,81	0,43	73,3	38,9	34,5
1896.....	12,71	8,75	3,96	1,06	0,49	88,8	37,1	51,7
1897.....	13,80	10,15	3,65	0,98	0,39	101,5	42,8	58,6
1898.....	15,71	10,53	5,18	1,74	0,51	135,9	51,1	84,9
1899.....	14,75	10,27	4,47	0,83	0,56	142,1	57,5	84,5
1900.....	12,18	9,42	2,75	0,43	0,19	85,4	47,2	38,2
Stigning fra Minimum til Maksimum	45 %	28 %	96 %	190 %	100 %	135 %	81 %	197 %
Omsætninger af faste Ejendomme								
	Samlet Beløb (Mill. Kr.)		Beløb pr. Omsætning (1000 Kr.)					
	Kri- stiania	Bergen	Riget	Land- distrik- terne	Byerne	Kri- stiania	Ber- gen	
1893.....	16,0	3,3	5,57	3,88	10,79	26,7	11,8	
1894.....	18,4	4,7	5,85	3,80	10,59	25,2	10,2	
1895.....	19,9	5,9	6,11	4,36	11,20	24,6	13,7	
1896.....	30,9	8,2	6,99	4,24	13,05	29,1	16,7	
1897.....	37,0	8,0	7,35	4,22	16,06	37,8	20,5	
1898.....	51,6	10,3	8,61	4,85	16,39	29,6	20,2	
1899.....	41,0	13,9	9,63	5,59	18,90	49,4	24,8	
1900.....	18,3	3,9	7,00	5,01	13,89	42,3	20,5	
Stigning fra Minimum til Maksimum	223 %	321 %	80 %	47 %	78 %	100 %	133 %	

Udtryk i den aarlige Tilvækst af Assurancesummen i den almindelige Brandforsikringsindretning, at man ligesaavel i Bergen som i Kristiania havde haft en ret betydelig Stigning fra Minimumsaarene 1893 og 1894

til Maksimumsaarene 1898 og 1899. Stigningsprocenten er vistnok endel større for Kristianas end for Bergens Vedkommende ($245 \frac{0}{10}$ mod $129 \frac{0}{10}$); men til Gengæld er Tilbagegangen i Byggevirksohmheden i de sidste Aar betydelig mindre i Kristiania end i Bergen, hvor Byggevirksohmheden i Aarene 1901—1903 næsten totalt er ophørt, hvad der skulde tyde paa, at Byggevirksohmheden i Bergen, naar alt kommer til alt, har været endnu mere forceret i Forhold til Behovet end i Kristiania. Det er som sagt værd at lægge Mærke til disse Forhold, eftersom man meget hyppig kan møde den Paastand endog i norske saakaldte »Fagblade«, at den Krise, man har gennemløbet, kun har været en »lokal« Kristiania-Krise, fremkaldt af en »lokal« Kristiania-Over-spekulation, og at det saa er denne lokale Kristiania-Krisens Virkninger, som har »forplantet« sig til Provin-sen, saaledes at de uskyldige Provinsboere paa den Maade har maattet lide for Hovedstadens Misgerninger. Dette er en aldeles forkert Opfatning. Det fremgaar nok-som af Statistiken og kan ogsaa paa anden Maade paa-vises*), at »Overspekulationen« har været lige saa stærk f. Eks. i Bergen som i Kristiania, og da er der ingen Grund til at undre sig over, at man ogsaa der faar en Krise.

Man maa her være opmærksom paa, at Statistiken over Omsætningen af faste Ejendomme kun omfatter de tinglæste Tal. Men netop i Spekulationsperioden sker en stor Del, og det endog meget betydelige Om-

*) Kfr. saaledes Bergens Aftenblads Aarsoversigt for 1898: »For-ceret Spekulation paa alle Felter. Større end Byggevirksohmheden har dog Spekulationen i faste Ejendomme været, og adskillige Formuer er derved tjent.« (Citeret efter et Telegram til Morgenbladet).

sætninger uden tinglæste Papirer, for at spare Stempel- og Tinglæsningsgebyrer. Man kan derfor trygt gaa ud fra, at Stigningen i Omsætninger af faste Ejendomme i Virkeligheden har været langt betydeligere end Statistikens Tal angiver.

Spekulationen giver sig ogsaa Udslag i talrige Bankgründunger, saaledes som det vil fremgaa af følgende Talopgaver over Privatbankernes Antal og indbetalte Aktiekapital.

Tabel 18.

	Private Aktiebanker			
	Antal	Aarlig Tilvækst Antal	Indbetalt Aktiekapital Mill. Kr.	Aarlig Tilvækst Aktiekapital Mill. Kr.
1893.....	35	0	17.2	+ 0.1
1894.....	36	+ 1	16.5	÷ 0.7
1895.....	36	0	17.7	+ 1.2
1896.....	38	+ 2	17.9	+ 0.2
1897.....	39	+ 1	21.7	+ 3.8
1898.....	47	+ 8	35.9	+ 14.2
1899.....	55	+ 8	42.9	+ 7.0
1900.....	76	+ 21	46.5	+ 3.6
1901.....	78	+ 2	42.4	÷ 4.1
1902.....	77	÷ 1	39.4	÷ 3.0
1903.....	82	+ 5	39.2	÷ 0.2

Disse Tal er meget talende. Medens baade Bankernes Antal og Aktiekapital holder sig næsten uforandret i Aarene 1893 til 1896, faar vi i 1898 en Forøgelse af den indbetalte Aktiekapital paa over 14 Mill. Kr. I de 4 Aar fra 1896 til 1900 stiger Bankernes indbetalte Aktiekapital med ca. 160 %, altsaa til henimod det tredobbelte.

Navnlig i Kristiania ekscellerer man i at oprette nye Banker eller udvide de ældre. Her havde man

(jfr. Tabel 19) i 1896 6 Banker med en samlet indbetalt Aktiekapital af 8,318000 Kr.; tre Aar efter, i Foraaret 1899, var disse 6 Bankers Aktiekapital forøget med 6,576000 Kr., og samtidig var der oprettet 6 nye Banker med en samlet Aktiekapital af 14,254000 Kr. Den hele Forøgelse af Aktiekapital i tre Aar var altsaa omtrent 21 Mill. Kr.

Tabel 19.

	Indbetalt Aktiekapital (Tusinde Kroner)	
	Aar 1896	Aar 1899
1. Kristiania Bank og Kreditkasse..	2,240	2,240
2. Den norske Kreditbank.....	3,200	6,400
3. Kristiania Handelsbank.....	1,904	3,904
4. Realkreditbanken.....	800	2,000
5. Kristiania Folkebank.....	150	300
6. Kristiania Arbejderbank.....	24	50
7. Den norske Industri- og Veksel- bank.....		6,000
8. Den norske Diskontobank.....		4,497
9. Kristiania Privatbank.....		289
10. Norsk Veksel- og Landmandsbank.....		1,038
11. Kristiania Delkrederebank.....		430
12. Den nordiske Aktiebank.....		2,000
Tilsammen...	8,318	29,148

Som man ser er altsaa Kristianiabankernes Antal fordoblet og deres indbetalte Aktiekapital bleven $3\frac{1}{2}$ Gang saa stor paa 3 Aar. Et mere karakteristisk Billede af det store Opsving kan man vel næppe tænke sig.

Af ovennævnte 12 Banker er nu allerede følgende ude af Sagaen: Kristiania Handelsbank, den norske Industri- og Vekselbank, den norske Diskontobank, Norsk Veksel- og Landmandsbank, Kristiania Delkrederebank og den nordiske Aktiebank. Altsaa 6 Banker, eller Halvparten, med en samlet Aktiekapital af ikke

mindre end ca. 17,⁹ Mill. Kr. Et mere karakteristisk Billede af de sidste Aars store Nedgang kan man vel desværre heller ikke tænke sig.

I Bergen havde man mærkelig nok ingen Bankgründunger. Her nøjede man sig med at spekulere Ejendomme og Skibsparter. I Kristiania, hvor Skibsfarten spiller en forholdsvis mindre betydelig Rolle end i Bergen, var det derimod i faste Ejendomme og Bankaktier, der væsentligst spekuleredes. Der var en livlig Jobbing i Bankaktier, saaledes steg Kursen paa den i 1897 oprettede Industribanks Aktier fra 105,6 $\frac{0}{100}$ i 1897 til 125,1 $\frac{0}{100}$ i 1898. I Juni 1899 var Kursen allerede gaaet ned i 89,8 $\frac{0}{100}$, i Juni 1900 til 74,5 $\frac{0}{100}$.

Navnlig Aarene 1897, 1898 og Foraaret 1899, den saakaldte »Jobbetid«, var en mærkelig Periode, som længe vil erindres. Det var en ny Guldalder. Man behøvede jo bare at købe faste Ejendomme, Bankaktier og Skibsparter, saa blev man formuende. Alle Værdier steg jo stadig. Og nogen større Kapital behøvedes ikke. Bankerne laante jo ret liberalt mod Depositum af Aktier og andre Værdipapirer og Pant i Skibsparter. Betydelige Formuer sammenspekuleredes paa en kort Tid. Saa mange »Millionærer« har Norge og da navnlig Kristiania aldrig haft før. Og disse Formuer var ingenlunde imaginære. Thi de Aktiver, man havde, kunde naarsomhelst omsættes i kontante Penge. Der var altid flere som vilde købe end sælge. Der var da ogsaa nogle faa, som forstod at trække sig ud, mens Legen var god, og som den Dag i Dag sidder med ret reelle Formuer, jobbede sammen paa en kort Tid. Paa Strøget baade i Kristiania og Bergen spadserede pelsklædte Jobbere, og i Restauranterne knaldede Cham-

pagnepropperne. Thi i Restauranterne baade i Kristiania og Bergen havde Spekulanterne sin Børs, og der afsluttedes de største Handler. Luksusforbruget steg stærkt, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende Opgaver over Indførsel af Vin paa Flasker, Pianoforter og Silke og Halvsilkevarer:

Tabel 20.

	Indførsel af					
	Vin paa Flasker		Pianoforter		Silke- og Halvsilkevarer	
	Mængde 1000kgr.	Værdi 1000 Kr.	Antal	Værdi 1000 Kr.	Mængde 1000kgr.	Værdi Mill. Kr.
1893.....	179	429	453	225	45	1,40
1894.....	206	495	473	247	50	1,53
1895.....	219	505	486	275	50	1,58
1896.....	300	690	635	365	59	1,81
1897.....	290	686	916	476	60	2,25
1898.....	444	1016	1028	538	79	2,54
1899.....	358	859	1006	528	77	2,58
1900.....	348	843	766	404	62	2,09
1901.....	261	627	589	311	65	2,17
1902.....	293	704	591	312	61	2,03
1903.....	258	646	440	288	55	1,89
Stigning fra Minimum til Maksimum	148 0/0	137 0/0	137 0/0	139 0/0	76 0/0	80 0/0

Som man vil se, naar Indførselen sit Maksimum i det florissante Aar 1898, og allerede i det følgende Aar, da Omslaget begynder, aftager Luksusforbruget noget, om det end fremdeles holder sig højt, men senere gaar det stærkt nedover.

Folk i ret beskedne Stillinger bliver paa en Gang Matadorer i disse store Aar. En af Kristianas ledende

Finansmænd i de Dage var saaledes en Mand, der efter i nogen Tid at have været Kontorist paa Vekselmæglerkontor og derefter i en kortere Tid at have drevet en egen Vekselmæglerforretning i 1899 i en Alder af 26 Aar blev Chef for den nordiske Aktiebank, indbetalt Aktiekapital 2 Mill. Kr. Navnlig for Bygmestere og Sagførere var det en glimrende Tid. Unge Bygningsarbejdere, direkte importerede fra Landsbygden, havde paa en kort Tid svunget sig op til store Matadorer, der stod som Ejere af hele Kvarterer. Sagførerne gad ikke længere procedere. Det lønnede sig jo ikke at lægge sit Hoved i Blød for et beskedent Processalær. Man tjente jo ganske anderledes ved Procenter paa Ejendomshandler, ved at danne Konsortier, købe og sælge Tomter, levere Byggepenge etc. Underdommere kunde ikke faa edsvorne Fuldmægtige, ja selv i Departementerne var det vanskelig at faa Tilgang paa yngre dygtige Jurister, da alle de unge Juristspirer nu vilde gaa den guldbelagte Sagførervej.

Denne florissante Periode vedvarer lige til i Marts 1899, da der indtræder en stærk Stramning af Laanemarkedet, der hurtig gaar over til en ligefrem Pengekrise med en akut »Pengemangel«. Hvor spændt Stillingen var allerede i April fremgaar bl. a. af et Inserat i »Morgenbladet« for 14. April 1899 med følgende karakteristiske Overskrift: »Norges Bank. Skaf flere Sedler!« og hvori det bl. a. hedder:

«Som bekendt hersker her i Byen og vist ogsaa paa de fleste andre Steder i Landet en højst generende Pengeknaphed. Laan paa Værdipapirer er omtrent ikke at opdrive i vore Privatbanker, nye Krediter nægtes fortvæk, der kræves stærke Indbetalinger paa ældre, og forfaldne Papirer nægtes fornyede, enten helt eller kun med store Afdrag. Diskonteringen indskrænkes til et Minimum.

og selv ligeoverfor Udtagning af Indskud, endog til meget beskædede Beløb, gør man i Strid mod al Koutume Brug af sin formelle Ret til at kræve Opsigelse.

Disse Udtalelser, der helt og holdent bekræftes af andre samtidige Udtalelser i Pressen, viser klart og tydeligt, at Krisen da allerede var indtraadt, og man maatte være forberedt paa, at der nu vilde indtræffe enkelte Sammenstyrtninger af de mindre modstandsdygtige Firmaer. Virkningerne af Krisen lod heller ikke vente længe paa sig, og Krisen gav sig i Juni et ret opsigtvækkende Udslag i den store Christoffersenske Fallit, der efterfølges af Diskontobankens og den nordiske Aktiebanks Indstilling. Det er af Interesse her at konstatere Tidsfølgen. Krisen er der allerede senest i April, men først i Juni kommer Generalkonsul Christoffersens Fallit. Den almindelige Opfatning er, at først kom Christoffersens Fallit og saa fulgte Krisen, der gerne benævnes »den Christoffersenske Krise«, bagefter som Virkning følger Aarsag. Dette er som det vil ses ikke korrekt. Krisen kom som sædvanlig først og de store Fallitter bagefter.

Trods den stærke Pengeklemme var Tilstanden dog endnu en Stund forholdsvis taalelig, da Priserne jo fremdeles var opadgaaende og Næringsvejenes Afkastning i det hele taget god. Som sædvanlig har man derfor endnu den for dette Begyndelsesstadium af Krisen saa karakteristiske forcerede Optimisme. Det var jo bare en blot »forbigaaende Penge-mangel«, »momentane Vanskeligheder«, forårsagede ved nogle »tilfældige« enkeltstaaende Fallitter, der selvfølgelig »ikke er komne overraskende«; der var ingen

Grund til Ængstelse. Næringsvejenes Udbytte var jo rigeligt og Konjunkturerne gode. »Det hele blot en Overgang«. Aviserne strømmer over med Forsikringer om, at Tilstanden i Grunden er udmærket og at Forretningslivet er »sundt«, trods nogle »enkeltstaaende« og »isolerede« Tilfælde af »lokal« Overspekulation. Ja selv i Stortinget holdes der lange Taler, der alle konkluderer med at fastslaa, at i Grunden er den økonomiske Situation meget god. Eller som det meget karakteristisk siges i Morgenbladets Aarsoversigt for 1899 (i Ekstrakt):

»Et godt Aar for Næringslivet, for enkelte Grene af Næringslivet endog et særdeles godt, livlig økonomisk Virksomhed, Arbejds- og Varepriser ualmindelig høje; men Pengemarkedet har arbejdet under en Spænding, som om der var Nød og Trang i Landet. Det værste dog nu over*); der kommer ganske vist baade i næste og de følgende Aar Efterdønninger og mangen ulevedygtig Affære, som skylder Spekulationsperioden sin Tilværelse, vil først senere finde sin Opgørelse; men disse Afviklinger vil komme enkeltvis og efterhaanden og ikke samle sig i nogen akut Krise. Den økonomiske Tilstand i Landet maa fremdeles karakteriseres som god, kanske endogsaa som meget god og trods Spekulationens Udvækster har Forretningslivet været sundt.«

Hvor kender vi ikke disse Udtalelser igen fra tidligere Kriseperioder baade i Norge og andre Lande. »Das ist eine alte Geschichte, sie wird doch immer neu«. Det er den samme affekteret ubekymrede Mine, de samme beroligende Talemaader, de samme Fraser om det »sunde« Forretningsliv o. s. v., som dog ingen tror rigtig paa, men som man for den kære Kredits Skyld gerne vil, at andre skal tro paa. Man har Smil paa Læben og Angst i Hjertet. Det værste

*) Udhævet her.

er nemlig ikke over, det er ikke endnu begyndt, og det har man i Virkeligheden ogsaa en Forudfølelse af. Det bliver nemlig ikke blot »ulevedygtige Affærer, som skylder Spekulationsperioden sin Tilværelse«, som »finder sin Opgørelse«, men desværre ogsaa levedygtige Affærer, hvis Tilværelse er ældre end Spekulationsperioden. At det ikke bliver en akut Krise, er under disse Omstændigheder kun en ringe Trøst.

Allerede i 1900 bliver Tilstanden forværret, Penge-mangelen er da fremdeles akut, men nu begynder ogsaa Priserne og dermed »Konjunkturerne« at svinge nedover. Den stærke Pengeklemme holder sig ud hele 1900 og ind i 1901. Saa gaar Diskontoen vistnok igen ned, og man faar endog et forholdsvis rigt Penge-marked. Men Tilstanden bliver ingenlunde bedre for det, tværtimod; thi Priserne er stadig nedadgaende. Og nu ramler det sammen »enkeltvis og efterhaanden«. Konkurs og Akkordforhandling hører til Dagens Orden, og paa denne Maade har det holdt sig gaaende lige ind i dette Aar, da vi endog har haft en saadan Efter-slæt som Kristiania Handelsbanks Indstilling.

Og med de daarlige Tider slaar saa den tidligere Optimisme suksessive over i Pessimisme, ja en overdreven Pessimisme. Man faar nu den megen Kritiks Periode, og denne Kritik er ikke altid retfærdig. I General-forsamlingerne laves der »Opvask« og Aktieselskaberne faar nye Direktioner. Man bliver ligefrem ondsindet. De tidligere Spekulanter og Foregangsmænd mister ikke alene sin Formue, men hvad værre er ogsaa sit gode Renommé. Har man haft Lykken med sig i de gode Tider og været optimistisk, saa tituleres man nu

for »Jobber« og »Svindler«. Disse Skældsord har i de senere Aar været i høj Kurs. — Historien gentager sig altid. I ældre Tider var det i Storbritannien en fast Sædvane, at man efter et Krak lod nogle Bankdirektører spadserere i Fængsel som Sonoffer for Folkets Synder. Ogsaa i Norge har vi under den sidste Krise oplevet det Skuespil, at 2 Bankdirektører har maattet vandre i Fængsel og en har maattet rømme til Udlandet som Følge af deres letsindige eller, som det har været sagt, »vanvittige« Dispositioner. I de daarlige Tider bliver man gerne saa tilbøjelig til at anse de i gode Tider under opadgaaende Konjunkturer trufne Dispositioner som »vanvittige«; Menneskene er nu engang saa.

Den op- og nedadgaaende Bevægelse giver sig ogsaa et karakteristisk Udslag i Bevægelserne af Tallene for Forbruget, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende Sammenstilling.

Tabel 21.

	Indførsel til Forbrug			
	Samlet Indførsel til Jordbrug Mill. Kr.	Fødemidler og Fortærings- genstande, Mill. Kr.	Beklædnings- genstande Mill. Kr.	Hustilbehør Mill. Kr.
1893.....	133.8	81.9	30.8	17.0
1894.....	132.4	77.9	32.3	18.7
1895.....	138.7	81.8	35.3	18.0
1896.....	152.1	88.9	39.5	19.5
1897.....	159.4	87.0	44.5	22.2
1898.....	162.9	97.5	37.2	22.2
1899.....	171.7	102.1	38.9	25.6
1900.....	170.5	107.4	35.2	22.5
1901.....	161.6	100.6	34.9	20.5
1902.....	160.6	101.0	34.8	19.2
1903.....	164.2	106.4	32.5	19.9

er nemlig ikke over, det er ikke endnu begyndt, og det har man i Virkeligheden ogsaa en Forudfølelse af. Det bliver nemlig ikke blot »ulevedygtige Affærer, som skylder Spekulationsperioden sin Tilværelse«, som »finder sin Opgørelse«, men desværre ogsaa levedygtige Affærer, hvis Tilværelse er ældre end Spekulationsperioden. At det ikke bliver en akut Krise, er under disse Omstændigheder kun en ringe Trøst.

Allerede i 1900 bliver Tilstanden forværret, Penge-mangelen er da fremdeles akut, men nu begynder ogsaa Priserne og dermed »Konjunkturerne« at svinge nedover. Den stærke Pengeklemme holder sig ud hele 1900 og ind i 1901. Saa gaar Diskontoen vistnok igen ned, og man faar endog et forholdsvis rigt Penge-marked. Men Tilstanden bliver ingenlunde bedre for det, tværtimod; thi Priserne er stadig nedadgaaende. Og nu ramler det sammen »enkeltvis og efterhaanden«. Konkurs og Akkordforhandlinger hører til Dagens Orden, og paa denne Maade har det holdt sig gaaende lige ind i dette Aar, da vi endog har haft en saadan Efter-slæt som Kristiania Handelsbanks Indstilling.

Og med de daarlige Tider slaar saa den tidligere Optimisme suksessive over i Pessimisme, ja en overdreven Pessimisme. Man faar nu den megen Kritiks Periode, og denne Kritik er ikke altid retfærdig. I General-forsamlingerne laves der »Opvask« og Aktieselskaberne faar nye Direktioner. Man bliver ligefrem ondsindet. De tidligere Spekulanter og Foregangsmænd mister ikke alene sin Formue, men hvad værre er ogsaa sit gode Renommé. Har man haft Lykken med sig i de gode Tider og været optimistisk, saa tituleres man nu

for »Jobber« og »Svindler«. Disse Skældsord har i de senere Aar været i høj Kurs. — Historien gentager sig altid. I ældre Tider var det i Storbritannien en fast Sædvane, at man efter et Krak lod nogle Bankdirektører spadserere i Fængsel som Sonoffer for Folkets Synder. Ogsaa i Norge har vi under den sidste Krise oplevet det Skuespil, at 2 Bankdirektører har maattet vandre i Fængsel og en har maattet rømme til Udlandet som Følge af deres letsindige eller, som det har været sagt, »vanvittige« Dispositioner. I de daarlige Tider bliver man gerne saa tilbøjelig til at anse de i gode Tider under opadgaaende Konjunkturer trufne Dispositioner som »vanvittige«; Menneskene er nu engang saa.

Den op- og nedadgaaende Bevægelse giver sig ogsaa et karakteristisk Udslag i Bevægelserne af Tallene for Forbruget, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende Sammenstilling.

Tabel 21.

	Indførsel til Forbrug			
	Samlet Indførsel til Jordbrug Mill. Kr.	Fødemidler og Fortærings- genstande, Mill. Kr.	Beklædnings- genstande Mill. Kr.	Hustilbehør Mill. Kr.
1893.....	133.8	81.9	30.8	17.0
1894.....	132.4	77.9	32.3	18.7
1895.....	138.7	81.8	35.3	18.0
1896.....	152.1	88.9	39.5	19.5
1897.....	159.4	87.0	44.5	22.2
1898.....	162.9	97.5	37.2	22.2
1899.....	171.7	102.1	38.9	25.6
1900.....	170.5	107.4	35.2	22.5
1901.....	161.6	100.6	34.9	20.5
1902.....	160.6	101.0	34.8	19.2
1903.....	164.2	106.4	32.5	19.9

Som det heraf vil ses, stiger den samlede Indførsel til Forbrug opover fra et Minimum i 1894 til et Maksimum i 1899. Derimod naar særskilt Indførselen af Fødemidler først sit Maksimum i 1900. Som det vil mindes naaede derimod Luksuskonsumen sit Maksimum allerede i 1898 og begyndte allerede at aftage i det kritiske Aar 1899. Den gamle Erfaring fra tidligere Kriserperioder, at Luksuskonsumen begynder at aftage baade et og to Aar før det almindelige Forbrug, gentager sig altsaa ogsaa i denne Periode. Nedgangsperioderne føles først i de højere Lag af Samfundet og deres Virkninger forplanter sig først suksessiv nedover til de brede Lag. Kriserne begynder fra Toppen af Samfundet og ikke fra Bunden af. Naar Indførselen af Beklædningsgenstande naar sit Maksimum allerede i 1897 og derefter med en svag Afbrydelse i 1899 aftager stærkt, saa staar dette selvfølgelig i Forbindelse med Mellemrigslovens Ophør og Overgangen til Protektionismen.

Ogsaa Vekselkurserne viser Periodens op- og nedadgaende Bevægelse, idet de fra et Minimum i 1893 og 1894 stiger opover til et Maksimum i 1899 og 1900, for derefter igen at faa en nedadgaende Bevægelse. Den suksessive og ret jævne Stigning fra Minimum i 1893 og 1894 afbrydes dog ret mærkbart i Aaret 1897, idet Vekselkursen paa London da faar en nedadgaende Bevægelse, medens Vekselkurserne paa Hamborg tvertimod da stiger paafaldende stærkt i Vejret. Disse Bevægelser staar vistnok i Forbindelse med Mellemrigslovens Ophør og den herved bevirkede forcerede Import og Eksport.

Tabel 22.

	Kristiania Vekselkurser			
	London		Hamborg	
	Maksi- mum	Mini- mum	Maksi- mum	Mini- mum
1893.....	18,21	18,13	89,20	88,85
1894.....	18,20	18,10	89,20	88,90
1895.....	18,20	18,12	88,95	88,90
1896.....	18,21	18,13	89,20	88,90
1897.....	18,20	18,10	89,25	88,95
1898.....	18,25	18,13	89,20	88,90
1899.....	18,25	18,17	89,30	89,00
1900.....	18,29	18,19	89,20	89,00
1901.....	18,24	18,12	89,10	88,85
1902.....	18,22	18,16	89,00	88,95
1903.....	18,26	18,15	89,15	88,95
1904.....	18,24	18,14	89,20	88,90

Ogsaa den aarlige Tilvækst af Sparebankindskud og Overskuddet af hvad der indsættes i Forhold til hvad der udtages af Sparebankerne, stiger opover fra et Minimum i 1893 til et Maksimum i 1898, for saa igen at aftage. Den samme Bevægelse genfindes i Ægteskabernes Antal.

Tabel 23.

	Sparebanker		Antal Ægteskaber (1000)
	Tilvækst af Indskudskapital Mill. Kr.	Mere indsat end udtaget Mill. Kr.	
1893.....	+ 6,4	+ 1,9	12,97
1894.....	+ 9,9	+ 1,8	12,96
1895.....	+ 8,8	+ 1,7	13,34
1896.....	+ 9,2	+ 1,7	13,96
1897.....	+ 16,9	+ 7,9	14,22
1898.....	+ 19,8	+ 10,7	15,04
1899.....	+ 16,5	+ 3,7	15,53
1900.....	+ 18,3	+ 3,4	15,22
1901.....	+ 15,7	+ 1,1	14,76
1902.....	+ 12,5	+ 0,1	14,38
1903.....	+ 14,6	+ 0,5	13,80

Ogsaa Skatteligningen viser den samme Bevægelse:

Tabel 24.

Aarlig Tilvækst af den ved Skatteligningen antagne						
	Formue			Indtægt		
	Riget Mill. Kr.	Byerne Mill. Kr.	Land- distrik- terne Mill. Kr.	Riget Mill. Kr.	Byerne Mill. Kr.	Land- distrik- terne Mill. Kr.
1893....	÷ 5	÷ 1	÷ 4	+ 1.3	+ 1.3	0.0
1894....	+ 21	+ 22	÷ 0.6	+ 8.9	+ 5.2	+ 3.7
1895....	+ 27	+ 12	+ 15	+ 8.9	+ 5.8	+ 3.1
1896....	+ 41	+ 24	+ 17	+ 16.2	+ 9.9	+ 6.3
1897....	+ 96	+ 65	+ 31	+ 21.2	+ 14.8	+ 6.4
1898....	+ 153	+ 82	+ 71	+ 32.1	+ 22.8	+ 9.3
1899....	+ 93	+ 42	+ 51	+ 23.7	+ 13.9	+ 9.8
1900....	+ 40	÷ 0.4	+ 40	+ 15.6	+ 5.3	+ 10.3
1901....	+ 15	÷ 23	+ 8	+ 7.2	+ 5.1	+ 2.1
1902....	+ 16	÷ 9	÷ 25	+ 4.8	+ 1.8	+ 3.0
1903....	÷ 11	÷ 22	+ 11	÷ 5	÷ 5.8	+ 0.8

Som det vil ses, har man ogsaa her først Stigning og derefter Tilbagegang, Stigningen er stærkest i 1898. Men som det vil ses, er der en ret karakteristisk Forskel mellem By og Land. Medens Formuen i Byerne allerede i 1900 viser en ligefrem Tilbagegang, der fortsættes i de følgende Aar, er Formuen paa Landsbygden endnu i Aar 1900 i en ret respektabel Fremgang, ja selv Aaret 1901, da der er en særlig udpræget Tilbagegang i Byerne, viser en — rigtignok beskeden — Formue-tilvækst for Landdistrikterne. Endnu mere udpræget viser denne Forskel sig for Indtægtens Vedkommende, thi medens Tilvæksten i Indtægt i Byerne naar sit Maksimum allerede i 1898, sker dette for Landdistrikternes Vedkommende først i Aaret 1900. Ogsaa i denne Periode kan man altsaa gøre den samme Erfaring som

i tidligere Opgangs- og Nedgangsperioder, nemlig at Nedgangen gør sig baade tidligere og stærkere gældende i Byerne end paa Landet.

Men ogsaa naar man fordeler de antagne Indtægter efter Størrelse, vil man finde en forskellig Bevægelse, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende paa Statsskatteligningen byggede Sammenstilling:

Tabel 25.

Den antagne Indtægt fordelt efter Indtægtens Størrelse:	1895-96 Mill. Kr.	1896-97 Mill. Kr.	1897-98 Mill. Kr.	1898-99 Mill. Kr.	1899-1900 Mill. Kr.	1900-01 Mill. Kr.	1901-02 Mill. Kr.	1902-03 Mill. Kr.
Skatydere med en Indtægt af:								
over 20,000 Kr. . .	37.0	38.4	43.1	50.2	52.9	57.1	52.6	51.1
10,000—20,000 Kr. .	16.4	16.3	17.8	20.1	21.9	21.2	20.6	20.0
5,000—10,000 —	24.8	25.4	26.8	28.9	31.4	31.88	31.85	31.7
4,000—5,000 —	11.1	11.4	11.9	12.6	13.5	14.0	14.3	14.7
3,000—4,000 —	14.4	14.7	15.9	17.0	18.1	19.0	19.78	19.77
2,000—3,000 —	23.3	23.9	24.6	26.8	28.7	29.8	30.2	30.9
1,500—2,000 —	17.9	18.4	19.6	20.8	22.5	23.8	24.8	25.3
1,000—1,500 —	38.2	41.2	44.3	49.8	54.9	56.3	57.4	58.1

Som det heraf vil ses, viser Indtægterne under 3000 Kr. en stadig omend i de sidste Aar svagere Stigning. Derimod naar de højere Indtægter et Maksimum i 1900 og 1901 og tildels allerede i 1899, hvorefter der her indtræder en Nedgang. Dette bekræfter den tidligere anførte Sætning, at Nedgangsperioderne først føles paa Samfundets Højder, hvorefter Bevægelsen saa forplanter sig nedover.

Et meget tydeligt Billede af Periodens op- og nedadgaende Bevægelse giver Statistiken over Udvandring og de forskellige Arter af Gældsforfølgning:

Tabel 26.

	Antal Udvandrede, 1000	Forligssklagers Antal, 1000	Konkurser (fra 1900 ogsaa Akkordforhandlinger)	Eksekutioner		Tvangsauktioner			
				Antal, 1000	Beløb Mill. Kr.	Fast Gods		Løsøre	
						Antal, 1000	Beløb Mill. Kr.	Antal, 1000	Beløb Mill. Kr.
1893....	18.8	105.6	524	13.1	5.0	1.3	6.4	1.9	0.92
1894....	5.6	98.9	455	12.2	4.9	1.2	6.0	1.8	1.08
1895....	6.2	95.3	431	11.2	4.8	1.1	5.5	1.7	0.87
1896....	6.7	95.3	437	10.9	4.5	1.2	5.6	1.7	0.93
1897....	4.7	93.3	436	10.2	3.9	1.1	6.3	1.5	0.87
1898....	4.9	93.9	424	9.8	3.6	0.9	4.9	1.3	0.77
1899....	6.7	108.5	743	11.9	5.5	1.0	9.7	1.5	1.24
1900....	10.9	124.8	995	16.3	10.6	1.5	22.6	1.8	1.61
1901....	12.7	145.0	943	—	—	—	—	—	—
1902....	20.3	156.6	877	—	—	—	—	—	—
1903....	26.8	—	—	—	—	—	—	—	—

Som man vil se, er Bevægelsen mærkelig ensartet. Fra et Maksimum i 1893 gaar det gradvis nedover eller rettere sagt opover til et Minimum i 1897 og 1898, de florissante Aar, hvorefter det saa igen gaar opover eller rettere sagt nedover.

Har Norge siden 1899 haft en økonomisk Krise? Ja her kommer det saa meget an paa, hvorledes man opfatter Begrebet økonomisk Krise. Enkelte stiller her meget strænge Fordringer. For det første maa der, siger man, for at der skal være en rigtig Krise kunne paavises store og opsigtsvækkende Fallitter, helst Bankfallitter. Ja se, det har man haft. Men, siger enkelte, dette er ikke nok; for at det skal være en rigtig Krise, saaledes som den ideale Handelskrise i 1857, saa maa der ogsaa være en almindelig Panik. Ja se, det blev man forskaaet for; men man kunde meget vel haft en saadan

Panik, havde ikke Norges Bank og Finansdepartementet intervenseret i 1899^{*)}). Ogsaa senere ved Industribankens Fald i 1902 har Statsmagterne intervenseret og draget Omsorg for, at »Afviklingen« kunde foregaa suksessiv og afdæmpet. Takket være disse Foranstaltninger har man undgaaet et »Krak«, og har man haft en »Krise«, har den ialfald været afdæmpet.

Hvorledes er saa Udsigterne for Fremtiden? Man vil her ofte møde en stærk Pessimisme, ligesaa stærk som Optimismen var i 1898. Man vil høre sige, at Konjunkturerne er daarlige, og at der ingen Udsigt er til Bedring, aldeles som man i 1898 sagde, at Konjunkturerne var gunstige og at der neppe var nogen Fare for nogen større Krise^{**)}). Men ligesaa ufornuftigt som det var i 1898 at afvise Tanken om en kommende Krise under Henvisning til at Konjunkturerne da var gunstige — Konjunkturerne er jo altid gunstige foran Krise — ligesaa urigtigt vilde det være nu at overgive sig

*) Kfr. følgende Udtalelse i et Foredrag af Højesteretsassessor E. Hagerup Bull, afholdt 16/11 1899 (Statsøkonomisk Tidsskrift 1899, S. 236):

»Det vil være hensigtsmæssigt at genkalde i Erindringen, hvorledes Pengeforholdene her i Kristiania artede sig i Ugen efter 11. Juni d. A. Det gjaldt dengang uden Varsel at skaffe et Par Mill. Kr. Uden en saadan Assistance maatte Diskontobanken have standset sine Betalinger, og var det kommet dertil, saa er det utvivlsomt, at en Panik af uberegnelig Rækkevidde vilde have grebet Publikum. Her var nok af skræmmende Beretninger i Omløb Ved Finansdepartementets Assistance kunde nu Norges Bank skaffe de faa Millioner, som trængtes for at assistere Diskontobanken (ligesom senere den nordiske Aktiebank). Og dermed var Krisens Udvikling lagt over i et normalt Leje — Faren for Eksplosion afværget«.

**) Kfr. saaledes Bankdirektør Bornhoffs Udtalelser i Statsøkonomisk Forening den 25. April 1898 (Statsøkonomisk Tidsskrift 1898, Side 104).

til en overdreven Pessimisme, fordi Konjunkturerne nu er daarlige. Jeg kan ikke skønne andet end at man nu maa have naaet »Bunden« eller at dette ialfald vil ske i Løbet af næste Aar, og at man da igen vil begynde paa en opadgaaende Periode; jeg pointerer Udtrykket »begynde«, thi Begyndelsen af en opadgaaende Periode er ikke det samme som det man kalder »gode Tider«, de kommer noget senere. Denne min Opfatning grunder jeg ganske enkelt paa det Faktum, at saaledes har det været hidindtil gennem hele det 19. Aarhundrede, og jeg kan ikke indse nogen Grund, hvorfor der i saa Henseende skulde indtræde en Forandring i dette Aarhundrede. Hidtil har Opgangs- og Nedgangsperioder fulgt hinanden i uafbrudt Rækkefølge, og jeg tvivler ikke paa, at saaledes vil det forholde sig ogsaa i Fremtiden. Og naar jeg mener, at man allerede i Løbet af næste Aar vil have naaet »Bunden«, og at der saa vil begynde en ny opadgaaende Bevægelse, saa grunder jeg dette ganske enkelt paa den Omstændighed, at neppe nogen Nedgangsperiode hidindtil har varet længere end 5 Aar. For ikke at gaa længere tilbage, kan saaledes 40aarenes Nedgangsperiode ikke strækkes længere end fra 1845 til 1850, altsaa 5 Aar. 50aarenes Nedgangsperiode kan i det højeste regnes fra 1855 til 1860, altsaa ikke over 5 Aar, 60aarenes Nedgangsperiode varede fra 1864 til 1869, altsaa ikke over 5 Aar; 70aarenes Nedgangsperiode varede fra 1874 til 1879, altsaa ikke over 5 Aar; 80aarenes fra 1882 til 1887, altsaa heller ikke over 5 Aar; Nedgangsperioden i Begyndelsen af 90aarene fra 1890 til 1894, altsaa heller ikke over 5 Aar. Regner vi saa den nuværende Nedgangsperiode fra 1900, saa skulde

vi efter god gammel hævdvunden Skik være færdig med den senest i 1905.

III.

Den samme opadgaaende og nedadgaaende Bevægelse, som man i Norge har haft i de sidste 10 Aar, møder man ogsaa i andre Lande, saaledes ogsaa her i Danmark. Ogsaa her steg Priserne fra Midten af 90'erne til de kulminerede omkring 1900, hvorefter de i de senere Aar igen er sunken. Ogsaa her er Ægteskabernes Antal først suksessivt tiltaget og efter et Maksimum i 1900 igen gaaet tilbage. Antallet af Ægteskaber var i 1893 i Danmark 15,600, i 1900 var det steget til 18,500, og er saa igen gaaet tilbage til 17,900 i 1903. Udvandringen viser en tilsvarende Bevægelse: fra et Antal af 9100 Udvandrere i 1893 er det suksessiv gaaet ned til 2300 Udvandrere i 1897 og 1898, men senere er Antallet igen suksessiv steget til 8200 i 1903. I Københavns Assistentshus, hvis Laanevirksomhed er et aldeles ypperligt Barometer for de opadgaaende og nedadgaaende økonomiske Bevægelser, gik det samlede Laanebeløb, der i Marts 1893 udgjorde 1,19 Mill. Kr., ned til 0,91 Mill. Kr. i Marts 1898, hvorefter saa igen Laanebeløbet suksessiv er steget saaledes, at det i Marts 1904 udgjorde 1,25 Mill. Kr. Antallet af Panter var i 1893: 160,000, men formindskedes suksessiv til 105,000 i 1899, men er saa igen steget til 129,000 i 1904. Ogsaa i Danmark er Nationalbankens Diskonto steget fra et Minimum 3 % til 6 % i 1899, hvilken for Danmark høje Diskonto holdt sig til ligeud i 1901, hvorefter Diskontoen ogsaa her er gaaet ned.

Som det vil ses, er Bevægelsen fuldstændig tilsvarende til den vi har set i Norge. Og dog synes der at være en Forskel, forsaavidt som hyerken den opadgaaende og navnlig ikke den nedadgaaende Bevægelse synes at have været saa stærk i Danmark som i Norge. I Danmark synes Opgangsperioden ikke at have været ledsaget af de samme Udskejelser som Opgangsperioden i Norge, og nu i Nedgangsperioden hører man ikke paa langt nær saa megen Jammer. Hvad kan dog være Aarsagen til denne Forskel?

Man har en Teori, der ogsaa har sine Forfægttere i Danmark^{*)}, hvorefter de periodiske opadgaaende og nedadgaaende økonomiske Bevægelser skulde skyldes periodisk skiftende psykiske Stemninger; disse periodisk skiftende Stemninger skulde nemlig give sig Udtryk i periodisk skiftende Vurderinger — Menneskene skulde have det med til enkelte Tider at undervurdere og til andre at overvurdere — og deraf skulde saa komme de periodiske Prissvingninger, Opgangs- og Nedgangsperioderne og Kriserne. Jeg kan ikke dele denne Opfatning. Jeg kan ikke forstaa, hvorfor Menneskene af sig selv uden en regelmæssig tilbagevendende ydre Foranledning skulde finde paa i 7 à 10aarige Perioder en masse i alle Lande at blive periodevis mere ufornuftige end til andre Tider. Der maatte i saa Tilfælde kunne paavises en Fejl eller en »Skævked« ved den menneskelige Hjernes Indretning, som jeg tror neppe kan paavises.

Skulde man trække videre Konsekvenser af denne psykiske Kriseteori, saa maatte man vel konsekvent

^{*)} Kfr. *Finanstidende* Nr. 46, 47 og 49 for 1904.

komme til det Resultat, at naar Spekulationen i Opgangsaarene blev saa meget vildere og Krisen derefter saa meget slemmere i Norge end i Danmark, saa havde dette sin Grund i, at Nordmændene er saa meget mere ufornuftige end Danskerne. Man maa have mig undskyldt, at jeg ikke kan tilegne mig denne Opfatning. Jeg mener, at denne Forskel baade maa og kan forklares af rent ydre Aarsager. Jeg skal faa Lov nærmere at paapege disse.

For det første er her at mærke Forskellen mellem Danmarks og Norges Næringsveje. I Danmark spiller som bekendt Landbruget en ganske anderledes overvejende Rolle end i Norge, hvor ved Siden af Landbruget ogsaa Fiskerierne, Skovdriften og Søfarten er af en saa fremtrædende Betydning. Men faa Næringsgrene er i den Grad paavirkelige af Konjunkturerne som netop Søfart og Skovdrift. Efterspørgselen efter Landbrugsprodukter er langt mere konstant end Efterspørgselen efter Tonnage og Tømmer. Mad maa nu engang Folk have ogsaa i daarlige Tider, og saa særdeles meget mere spiser man ikke i de gode Tider; men for Tømmer og Tonnage har man i de nedadgaaende Perioder, da Produktionen og Omsætningen ikke udvides, men hellere indskrænkes, langt mindre Brug, medens derimod Efterspørgselen herefter stiger voldsomt i de gode Tider, paa Grund af den stærke Udvidelse af Omsætningerne og Produktionen i alle Brancher, ikke mindst inden Byggevirksomheden. Som Følge heraf er Prissvingningerne for Landbrugsprodukters Vedkommende inden de 7—10aarige Opgangs- og Nedgangsperioder som Regel ikke særlig stærke. Derimod

fluktuere Prisen paa Fiskeriprodukter stærkt som Følge af det stærkt vekslende Tilbud trods den ogsaa her forholdsvis konstante Efterspørgsel.

Allerede som Følge af disse Grunde vil de opad- og nedadgaaende Perioder føles stærkere i Norge end i Danmark. Men hertil kommer, at man navnlig i Trælastbedriften og Skibsfarten i stærkere Grad kan afpasse den produktive Virksomhed efter de opadgaaende og nedadgaaende Tider end i Landbruget. I de gode Tider hugges der mere Tømmer og bygges der flere Skibe end i daarlige. Derimod vil en Udvidelse af Landbrugsproduktionen blot kunne ske i et adskilligt langsommere Tempo. Følgelig faar man i de gode Tider en livligere produktiv Virksomhed, en mere nervøs Foretagsomhed i Norge end i Danmark, men til Gæld ogsaa en større Stagnation i de daarlige Tider.

Hertil kommer en Omstændighed til, som vi tidligere har antydnet. Priserne paa Norges Udførselsartikler stiger og falder i et stærkere Forhold end Priserne ialfald paa den væsentligste Del af de Varer, som indføres til Forbrug. Norge udfører Trælast og Fisk og har en betydelig udenlandsk Fragtfart, men netop Priserne paa Trælast og Fiskeprodukter samt Fragterne er, som vi saa, undergivne stærk Fluktuation. Norges væsentligste Importartikel er Landbrugsprodukter, navnlig Kornvarer samt Kolonialvarer og Manufakturvarer, og som vi har set er Stigningen her ikke paa langt nær saa stærk som for Udførselsvarerne. For Danmark er derimod Forholdet nærmest det omvendte. Danmark udfører næsten udelukkende Landbrugsprodukter, men her er den opad- og nedadgaaende Prisbevægelse gennemgaaende af ret moderat Styrke. Efter

den officielle Statistik skulde saaledes Gennemsnitsprisen paa dansk Smør være stegen fra et Minimum af 85 Øre pr. Pd. i 1894 til et Maksimum af 98,4 Øre i 1901; men dette bliver kun en Stigning af 15,7 % i 7 Aar, og som bekendt er Smør Danmarks største Udførselsartikel; Merudførselen heraf i 1903 udgjorde saaledes ca. 143 Mill. Kr. eller mere end Norges samlede Udførsel af Træprodukter, Fiskevarer og Landbrugsprodukter.

Betragter vi derefter Danmarks Merindførsel, saa vil vi finde, at navnlig Trælast og Kul spiller en stærkere Rolle i Danmarks Indførsel. Af Kul indføres til Forbrug gennemgaaende ca. 10 Mill. Kr. mere om Aaret end i Norge; af Trævarer i 1903 25 Mill. Kr. Begge disse Artikler stiger stærkt i opadgaaende Tider og synker stærkt i Pris i nedadgaaende. Saaledes steg Prisen paa Kul fra 1897 til 1900 efter Statistisk Bureaus Gennemsnitspriser med 82 %.

I det store og hele kan man vel derfor sige, at der er den karakteristiske Forskel mellem Danmarks og Norges Ind- og Udførsel, at Priserne paa Norges Udførselsprodukter og Fragterne i opadgaaende Tider stiger og i nedadgaaende Tider synker i et stærkere Forhold end Priserne paa Landets Indførselsprodukter, medens derimod nærmest det omvendte er Tilfældet for Danmarks Vedkommende. Norge sælger dyrere end det køber i gode Tider, men sælger billigere end det køber i daarlige Tider; medens Danmark derimod køber dyrere end det sælger i gode Tider, men til Gengæld køber billigere end det sælger i daarlige Tider. Det forekommer mig, at ogsaa dette Forhold maa virke til, at opadgaaende og nedadgaaende Perioder bliver stærkere i Norge

end i Danmark. I Norge er man heldigere stillet i de gode Tider og uheldigere stillet i de daarlige Tider end i Danmark.

Under disse Forhold maa Norge blive et mere udpræget Konjunkturernes Land end Danmark. Ogsaa her har Norge Fjeld og Dal, hvor Danmark kun har »Bakke, Dal«. Og under disse Omstændigheder kan man heller ikke undres over, at der i opadgaaende Tider i Norge bliver saa meget mere Overspekulation, thi Fristelsen hertil er dér saa meget større.

Hvad der her er anført, gælder saadan i sin Almindelighed de økonomiske Forhold i Danmark og i Norge. For den sidste Opgangsperiodes Vedkommende kom der imidlertid andre rent specielle Omstændigheder til, som i Norge bidrog til at gøre Opsvinget saa meget stærkere og give Spekulationslysten saa meget mere Næring, Omstændigheder, som man ikke kan paavise noget tilsvarende til for Danmarks Vedkommende.

Jeg skal da først og fremmest nævne Mellemrigslovens Ophør i 1897 og Overgangen til Protektionismen. Det er klart, at der herved maatte gives den opadgaaende Bevægelse yderligere Fart, og at den ved den opadgaaende Prisbevægelse allerede vakte Spekulationsaand herved maatte faa yderligere Næring. Nye industrielle Anlæg maatte anlægges og ældre udvides; men dette førte ogsaa til, at der lagdes stærkere Beslag end ellers paa ledig Kapital, og Pengeklemmen maatte derfor ogsaa af den Grund blive saa meget voldsommere. Da saa Nedgangen kom, føltes den særlig haardt af disse nye Anlæg, der var istandbragt i de gode Tider, og hvis Anlægsomkost-

ninger som Følge heraf havde været høje, men som nu skulde torrente sig under nedadgaende Konjunkturer.

En anden Omstændighed, som vistnok har virket til yderligere at forstærke den opadgaende Bevægelse i Norge og give Spekulation og Foretagsomhed en kunstig Stimulants, er de betydelige Beløb, som netop i disse Opgangsaar blev inddragne fra Udlandet i Form af Statslaan, som Kommunelaan etc.

Norges Statsgæld udgjorde pr. $\frac{30}{6}$ 1895	Kr. 146,957,600
— — — pr. $\frac{31}{3}$ 1900	— 231,065,000

altsaa paa 5 Aar en Forøgelse af..... Kr. 84,107,400
eller en gennemsnitlig Forøgelse pr. Aar af Kr. 16,800,000.

Pr. $\frac{30}{6}$ 1890 udgjorde Statsgælden	Kr. 115,357,500
og pr. $\frac{30}{6}$ 1895	— 146,957,600

altsaa en Forøgelse for de foregaaende 5 Aar af blot Kr. 31,600,100
eller gennemsnitlig en Forøgelse af blot Kr. 6,300,000 pr. Aar.

Som man ser, en ret betydelig Forøgelse i den her paagældende Opgangsperiode, og da den væsentligste Del af de norske Statsobligationer selv for de saakaldte »indenlandske« Statslaans Vedkommende er paa udenlandske Hænder, er det ret betydelige Kapitaler, som paa den Maade i disse Aar er inddragne fra Udlandet. En væsentlig Del af disse Kapitaler har været anvendte i selve Landet til Jernbane-, Telefon- og Telegrafanlæg og delvis ogsaa til Forsvarsforanstaltninger, og i Mellemtiden mellem Laanenes Optagelse og Anvendelse har de været anbragte til Forrentning rundt omkring i Landets forskellige Banker.

I Norges Bank og til Forrentning i andre indenlandske Bankindretninger m. v. henstod saaledes:

	I Norges Bank. Mill. Kr.	Paa Forrent- ning i andre Bankindret- ninger, Mill. Kr.	Tilsammen Mill. Kr.	I Beholdning af Midler, ind- komne ved Statslaan. Mill. Kr.
³⁰ / ₆ 1895....	9,002	2,799	11,801	6,268
³⁰ / ₆ 1896....	6,663	2,344	9,007	0,982
³⁰ / ₆ 1897....	5,806	3,966	9,772	11,799
³⁰ / ₆ 1898....	9,178	9,343	18,521	20,103
³⁰ / ₆ 1899....	8,731	13,789	22,520	18,389
³¹ / ₃ 1900....	8,203	19,563	27,766	15,588
³¹ / ₃ 1901....	7,564	6,715	14,279	6,521
³¹ / ₃ 1902....	11,676	6,603	18,279	12,379
³¹ / ₃ 1903....	10,294	2,122	12,416	10,794
³¹ / ₃ 1904....	8,743	1,674	10,417	8,439

Herunder er ikke indbefattet, hvad der af Statskassens Beholdning er afsat til forskellige Fonds, saaledes f. Eks. Huslaanefondet (1895: Kr. 143,500, er suksessiv forøget til Kr. 2,443,000 i 1900), Jordindkøbsfondet (1895: 20,500 Kr., 1900: 455,300 Kr.) m. v.

Kommunernes Gæld udgjorde i 1895..... ca. Kr. 65,700,000
 — — — i 1900..... ca. — 113,500,000

altsaa en Forøgelse paa 5 Aar af..... Kr. 47,800,000
 eller en gennemsnitlig Forøgelse pr. Aar af ca. Kr. 9,560,000.

Hvormeget heraf der er paa udenlandske Hænder, er vanskeligt at udtale sig om. Ialfald de mindre Kommuners Gæld er hovedsagelig indenlandsk, men for de større Bykommuner gælder ikke dette, og navnlig er den i senere Tid af Kristiania stiftede Laanegæld vistnok hovedsagelig paa udenlandske Hænder.

Kristianas kommunale Gæld udgjorde i 1895 Kr. 20,157,000
 — — — i 1900 — 53,239,000
 altsaa en Forøgelse paa 5 Aar af.....ca. — 33,000,000

eller ca. Kr. 6,600,000 Kr. pr. Aar, vistnok næsten udelukkende udenlandske Penge.

I 1889 udgjorde Kristianias Gæld	Kr. 11.570,000
der fratrullet Beløbet for 1895	— 20.157,000
kun bringer en Forøgelse af.....ca.	— 8,600,000

eller kun Kr. 1,260,000 pr. Aar.

Som man ser er det ikke smaa Beløb, som i den paagældende Opgangsperiode ogsaa ad denne Vej er inddragne i Landet.

Norges Hypotekbanks Obligationsgæld ud-

gjorde i 1895	Kr. 111,446,000
i 1900	— 127,964,000

altsaa en Forøgelse i de samme 5 Aar af ca..... Kr. 16,500,000

eller ca. Kr. 3,300,000 pr. Aar. Da ogsaa en væsentlig Del af disse Obligationer er paa udenlandske Hænder, er det betragtelige Beløb, som ogsaa paa den Maade er inddragne i Landet fra Udlandet. Hertil kommer da forskellige Beløb, der af Privatbanker og andre i den paagældende Periode skal være inddragne fra Udlandet, saaledes bl. a. af Kristiania Realkreditbank. Efter en Opgave*), hvis Rigtighed jeg dog ikke har haft Anledning til at kontrollere, skulde paa den Maade være inddraget ca. 40 Mill. Kr.

Naar paa den anden Side Nedgangsperioden heller ikke synes at have været saa trykkende i Danmark som i Norge, saa har vel ikke lidet bidraget hertil den udmærket gode Høst i Danmark i Aarene 1902 og 1903, der har mere end opvejet de nedadgaaende Priser.

Det er af Interesse at sammenligne Landbrugets og Fiskeriernes kvantitative Afkastning med den op-

*) Stortingets Forhandlinger 1900—1901 Side 1374.

og nedadgaaende Bevægelse i de økonomiske Forhold, som vi forøvrigt finder i denne Periode. Baade for Høstens og Fiskeriernes Vedkommende er Forholdet nemlig det, at det er saa langt fra, at det kvantitative Udbytte er større i Opgangsaarene end i Nedgangs-aarene, at heller det modsatte er Tilfældet. Hverken i 1897, 1898, 1899 eller 1900 havde man en god Høst, ja baade i 1897, 1899 og 1900 havde man endog en ligefrem daarlig Høst. I 1901 havde man en middels Høst, men i 1902 igen en daarlig Høst. Den stærke økonomiske Opgang i Aarene 1896, 1897, 1898 og 1899 kan derfor ikke hidrøre fra Landbrugets større kvantitative Afkastning. Ikke desto mindre nød paa den anden Side ogsaa Landbruget godt af den almindelige økonomiske Opgang gennem stigende Priser paa sine Produkter, hvorfor Stemningen blandt Landmændene i disse Aar trods det beskedne Mængdeudbytte var ret fortrøstningsfuld.

For Fiskeriernes Vedkommende er Forholdet omtrent et tilsvarende, saaledes som det vil fremgaa af omstaaende Sammenstilling af de forskellige Kyst-fiskeriers Mængdeudbytte. (Se Tabel 27).

Som det heraf vil ses, viser det vigtigste Fiskeri, Torskefiskeriet, en temmelig udpræget Bevægelse i Mængdeudbyttet, der imidlertid er aldeles den omvendte af Periodens almindelige op- og nedadgaaende Bevægelse. Mængdeudbyttet aftager nemlig temmelig jævnt Aar for Aar fra et Maksimum i 1893 til et Minimum i 1899, for derefter igen at gaa opover. En omtrent tilsvarende Bevægelse finder man for Makrel og Hummer. For Sildens Vedkommende er Mængdeudbyttet som sædvanlig meget variabelt; men nogen

Tabel 27.

	Kystfiskeriernes Mængdeudbytte				
	Torsk Mill. Stkr.	Sild Mill. Hl	Makrel Mill. Stkr.	Laks og Sjöörrret Mill. Stkr.	Hummer Mill. Stkr.
1893.....	70.9	1,85	2,78	0,64	0,57
1894.....	70,3	0,68	3,91	0,53	0,64
1895.....	68,4	1,43	1,52	0,66	0,63
1896.....	51,8	0,84	1,18	0,76	0,54
1897.....	61,7	2,01	1,52	0,99	0,59
1898.....	41,6	1,32	2,86	0,71	0,60
1899.....	37,6	1,09	2,29	0,72	0,61
1900.....	39,5	1,26	4,01	0,81	0,70
1901.....	40,2	1,09	6,18	0,79	0,67
1902.....	45,2	1,19	5,56	0,75	0,75
1903.....	44,7	1,73	4,19	0,67	0,76

Bevægelse i Mængdeudbyttet, svarende til Periodens almindelige op- og nedadgaende Bevægelse vil i hvert Fald ikke kunne paavises hverken for Sildens eller Laksens Vedkommende.

Men ogsaa for Fiskeriernes Vedkommende gælder det som for Jordbrugets Vedkommende, at Nedgangen i Mængde ialfæld i nogen Grad opvejes ved stigende Priser. Medens saaledes Mængdeudbyttet af Torsk i 1895 udgjorde 68,4 Mill. Stkr., udgjorde det 1900 kun 39,5 Mill. Stkr.; men ikke desto mindre var Torskfiskeriernes Værdiudbytte i 1900 13,6 Mill. Kr., medens det i 1895, da Mængdeudbyttet var 73 % større, blot udgjorde 12,3 Mill. Kr.

Dette mærkelige Forhold, at Høstens og Fiskeriernes Mængdeudbytte gennemgaende er mindre i de gode Aar og bedre i de daarligere Aar, genfinder vi ogsaa i tidligere Opgangs- og Nedgangsperioder, saa

der forsaavidt intet overraskende er i, at det har gen-
taget sig ogsaa i denne sidste Periode.

IV.

Vi skal derefter betragte Statsfinansernes
Udvikling i Løbet af de sidste 10 Aar.

At ogsaa Statsfinanserne er blevne paavirkede af
de op- og nedadgaaende Konjunkturer, er noget, som
man maatte vente sig. I opadgaaende Perioder
stiger Statens Indtægter. Den stigende Import bringer
en stærk Forøgelse af Toldindtægterne, uden at Told-
satserne behøver at forøges, de voksende Omsætninger
øger Indtægterne af Stempelaafgiften, det øgede Forbrug
Indtægten af Forbrugsafgifter; Indtægter og Formuer
øges og dermed ogsaa Indtægts- og Formueskattens og
Arveafgiftens Udbringende. Ogsaa Jernbanernes, Post-
væsenets og Telegrafvæsenets Driftsindtægter øges. En
Følge af denne Indtægtsstigning er, at man faar større
Indtægter end beregnet. Man faar Overskud, endog be-
tydelige Overskud, og Statskassens kontante Beholdning
øges. Og dermed stiger ogsaa Bevillingsfloetheden.
Man faar jo nu saa rummelig Plads paa Budgettet til
de mange Krav, som tidligere har maattet afvises eller
afknapes. Hertil kommer, at intet er mere skikket til
at give ukyndige et aldeles forkert Indtryk af Statsfinan-
sernes Tilstand end hine tilfældige og ofte ret betydelige
Overskud og de overflødige store Kontantbeholdninger,
som paa den Maade opsamles. For den paa det stats-
finansielle Omraade mindre kyndige, der fra den private
Bedrift gerne medbringer en tilvant Forestilling om, at
store Overskud er Tegn paa, at en Forretning gaar godt,

og som ikke er opmærksom paa, at Statshusholdningen i det store og hele ikke er en Erhvervshusholdning, men en Repartitionshusholdning, er disse Overskud et sikkert Tegn paa Finansernes florissante Tilstand og den overflødig store Kontantbeholdning et Vidnesbyrd om, at der nu er »mange Penge i Statskassen«. Selv fremstaaende Politikere, ja endog Ministre, kan i saa Henseende vise en aldeles rørende Naivitet.*) At Statsgælden samtidig stiger med det mangedobbelte af Kontantbeholdningen, og at Aar med Underskud afløser Aarene med Overskud, hefter man sig ikke ved. Følgelig faar man nu de flotte Bevillingers Periode.

I Nedgangsperioderne vender Forholdet sig aldeles om. Statsindtægterne bliver nu aftagende. Den aftagende Produktion, de aftagende Omsætninger, det aftagende Forbrug, de synkende Værdier, bevirker aftagende Toldindtægter, Nedgang i Stempelafgiftens, Indtægts- og Formueskattens samt Arveafgiftens Udbringende, og en Formindskelse af Jernbanernes, Postvæsenets og Telegrafvæsenets Driftsindtægter. I Stedet for de tidligere Overskud faar man nu Underskud, og Statskassens disponible kontante Beholdning formindskes, ja forsvinder endog helt. Man bliver nu ligesaa ugunstig stillet som man tidligere var gunstig stillet, ja endnu ugunstigere, thi den store Udgiftsforøgelse i de gode Tider lader sig nu vanskelig reducere efter de reducerede Indtægter. Man driver det i det højeste til en affekteret Sparsomhed ved visse mindre Udgiftsposter. Man kan derfor uden Overdrivelse paastaa, at intet er farligere

*) Kfr. min Brochure: »Bør Statskassen have en »disponibel« Kontantbeholdning?«. Bergen 1903. Side 4.

for Finanserne end netop de stærke Opgangsperioder. Bevillingsflotheden i de gode Tider nødvendiggør nye eller forhøjede Skattepaalæg i de daarlige Tider, hvorved der yderligere lægges Sten til Byrde. Den tidligere Optimisme afløses nu af en som oftest overdreven Pessimisme. Navnlig volder gerne Underskuddene og Kontantbeholdningens Formindskelse en svare Forskrækkelse, navnlig det sidste; thi at den disponible Kontantbeholdning forsvinder, opfattes af de mere naive derhen, at nu er Statskassen »tom«, thi nu er der jo »ikke flere Penge i Statskassen«.

Den opad- og nedadgaaende Bevægelse i Statsindtægterne kan man finde i de tidligere Opgangs- og Nedgangsperioder, man genfinder den ogsaa i denne sidste Opgangs- og Nedgangsperiode, saaledes som det vil fremgaa af omstaaende Sammenstilling: (Se Tabel 28).

Som man ser, genfinder man ogsaa her i det store og hele den almindelige Bevægelse i Perioden: Opgang fra et Minimum i 1893 og 1894 til et Maksimum i 1899 og 1900 og derefter igen Nedgang.

For Indførselstoldens Vedkommende maa man være opmærksom paa den i 1897 stedfundne Overgang til protektionistiske Toldsatser. Ikke desto mindre naas ogsaa her et Maksimum i 1899 og derefter Tilbagegang. Forsaavidt angaar Toldindtægterne af de enkelte større »Kasseartikler«, saa er at mærke, at Tolden paa Sukker og Kaffe ikke har været forhøjet i Perioden. For Manufakturvarers Vedkommende maa mærkes de forandrede Toldafgifter i 1897 og Mellemrigslovens Ophævelse; ikke desto mindre er ogsaa Bevægelsen her ret »programmæssig«: Minimum i 1893—94 og Maksimum i 1899 og derefter Tilbagegang.

Tabel 28.

	Indførselstold							Bræn- devins- afgift Mill. Kr.
	Samlet Beløb Mill. Kr.	Suk- ker Mill. Kr.	Manu- faktur- varer Mill. Kr.	To- bak Mill. Kr.	Korn- varer Mill. Kr.	Kaffe Mill. Kr.	Bræn- devin og Spi- ritus Mill. Kr.	
1892-93	19,2	3,64	2,20	4,05	2,10	2,34	1,05	3,60
1893-94	20,1	3,90	2,46	3,02	2,25	2,39	1,15	3,97
1894-95	20,6	4,29	2,58	3,07	2,37	2,50	1,21	3,95
1895-96	23,1	4,75	2,81	3,04	3,22	2,69	1,08 ¹⁾	3,12 ¹⁾
1896-97	26,8	5,34	3,38	3,29	3,42	2,92	1,39	3,64
1897-98	33,1	5,91	4,67 ¹⁾	3,50	3,96	3,21	1,73	3,88
1898-99	35,6	6,22	4,73	3,68	4,37	3,23	2,00	4,07
1899-00	33,1	6,37	3,89	3,49	4,23	3,02	2,10	(3,49 ²⁾
1900-01	34,9	6,96	4,01	5,62 ¹⁾	3,66	3,50	2,12 ²⁾	5,34 ¹⁾
1901-02	31,7	6,82	4,02	3,03	3,27	3,57	2,08	5,42
1902-03	32,3	7,16	3,89	4,11	3,13	3,97	1,87	5,23
1903-04	—	—	—	—	—	—	—	5,21

	Malt- afgift Mill. Kr.	Stem- pel- afgift Mill. Kr.	Arve- afgift Mill. Kr.	Skat paa Ind- tægt og For- mue Mill. Kr.	Jernvejsdrift			Post- væse- nets Over- skud- 1000 Kr.
					Drifts- indtægt pr. km. Drifts- længde 1000 Kr.	Overskud af Driften		
						pr. km. Drifts- læng- de 1000 Kr.	% af den i Banen ned- lagte Kapital	
1892-93	2,09	0,55	0,45	2,86	5,82	1,35	1,61	31,5
1893-94	2,22	0,59	0,56	2,64	5,75	1,24	1,48	÷ 77,6
1894-95	2,74	0,64	0,56	2,78	5,00	1,26	1,53	÷ 52,9
1895-96	2,97 ¹⁾	0,76	0,52	4,01 ¹⁾	6,08	1,57	1,89	124
1896-97	3,49	0,82	0,56	4,07	6,15	1,77	2,18	199
1897-98	3,81	1,16	0,71	4,40	6,74	2,03	2,48	315
1898-99	4,10	1,48	0,66	5,04	7,30	2,35	2,87	244
1899-00	(3,30 ²⁾	(0,90 ²⁾	(0,41 ²⁾	4,84	7,41	1,78	2,18	202
1900-01	4,07	0,94	0,56	5,43	7,53	1,55	1,81	236
1901-02	4,01	0,89	0,66	5,22	7,14	1,15	1,36	80,3
1902-03	3,04	1,53 ¹⁾	1,00 ¹⁾	5,34	6,98	1,31	1,49	323
1903-04	3,22	1,27	0,88	5,26	7,07	1,53	1,73	—

*) Omfatter kun $\frac{3}{4}$ Aar, $\frac{1}{7}$ 1899 til $\frac{31}{3}$ 1900.

1) Forhøjelse. 2) Nedsættelse.

For Tobaks Vedkommende blev Tolden forhøjet i 1901, deraf en forceret Fortoldning i dette Aar. Men bortset herfra møder man ogsaa her Periodens almindelige opadgaaende og nedadgaaende Bevægelse. For Kornvarers Vedkommende er at mærke, at Tolden paa uformalet Rug blev ophævet i 1897 og Tolden paa Rugmel nedsat. Men forøvrigt er Bevægelsen ogsaa her den for Perioden typiske.

For Brændevinsafgiftens Vedkommende er at mærke, at Afgiften i 1895 forhøjedes saa meget, at Forbruget aftog ret betydeligt, hvorfor Indtægten af den Grund trods den højere Afgiftssats gik ned. Det samme gælder ogsaa Tolden af Brændevin og Spiritus og Virkningerne af Forhøjelsen er her til Dels de samme. I 1900 blev Afgiften og Tolden igen sat noget ned, hvad der havde til Følge, at Forbruget steg saa meget, at den lavere Afgift mere end opvejedes, saa at man fik en Stigning af Indtægterne. Trods disse Afgiftsforandringer genfinder man ogsaa her Periodens almindelige Opgang og Nedgang.

Ogsaa Maltafgiften blev forhøjet i 1895, men har senere været uforandret. Bevægelsen er ogsaa her typisk.

Særlig typisk er den op- og nedadgaaende Bevægelse i Stempelafgiften og Arveafgiften; begge disse Afgifter har været uforandrede lige til Budgetaaret 1902—03.

Ogsaa i Skatten paa Indtægt og Formue genfinder man den almindelige op- og nedadgaaende Bevægelse. Her maa man dog være opmærksom paa, at den stærke Opgang fra Budgetaaret 18⁹⁴/₉₅ til 18⁹⁵/₉₆ skyldes en betydelig Forhøjelse af Skatten, hvilken

Forhøjelse skete for herved delvis at skaffe Dækning af Udgifterne til de ekstraordinære Forsvarsforanstaltninger.

Særlig karakteristisk er Bevægelsen i Jernbanernes Driftsindtægter og Driftens Overskud. Som man ser stiger Bruttoindtægten lige til Budgetaaret 19⁰⁰/₀₁, men Overskuddet naar sit Maksimum allerede i 18⁹⁸/₉₉. Man genfinder her det samme Forhold som i de private Virksomheder, nemlig at Omsætningen stiger lige til 1900, da man regner med de største Bruttototal, men Driftsherregevinsten, Nettooverskuddet, naar allerede sit Maksimum i 1898 og 1899.

Et karakteristisk Billede af de periodiske op- og nedadgaende Bevægelser i Statens Indtægter giver omstaaende Sammenstilling af de aarlige Overskud (+) og Underskud (÷) af ordinære Indtægter i Forhold til Udgifter i den sidste og de 3 foregaaende almindelige Opgangs- og Nedgangsperioder: (Se Tabel 29).

Man vil heraf se, hvorledes man med de almindelige opadgaende og nedadgaende Perioder har svinget fra store Overskud til store Underskud. Paa samme Maade har man da ogsaa svinget fra finciel Optimisme til finciel Pessimisme. Sammen med de store Overskud henimod Midten af 70aarene har man en Millionrullingens Periode, og med de store Underskud i den anden Halvdel af 70aarene følger en stigende »Jaabækianisme« og smaaligt Skillingskniberi. Naar de store Overskud i Ottiaarene ikke afføder nogen større Bevilningsflothed, saa skyldes dette vel nærmest den daværende Konflikt mellem Regering og Storting, og da Systemskiftet kom i 1884, var den økonomiske Nedgang allerede begyndt. Derimod er de store Overskud om-

Tabel 29.

	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	$\frac{1}{1} \cdot \frac{30}{16}$ 1878	1878 —79
Overskud Mill. Kr.	+0,87	÷ 0,91	+2,33	+3,10	+2,88	÷ 0,02	÷ 2,39	÷ 1,88	÷ 0,69	÷ 8,06
	1878 —79	1879 —80	1880 —81	1881 —82	1882 —83	1883 —84	1884 —85	1885 —86	1886 —87	1887 —88
Overskud Mill. Kr.	÷ 8,06	÷ 0,87	÷ 2,54	+0,08	+2,66	+0,07	+3,64	+0,66	÷ 0,29	÷ 0,57
		1887 —88	1888 —89	1889 —90	1890 —91	1891 —92	1892 —93	1893 —94	1894 —95	1895 —96
Overskud Mill. Kr.		÷ 0,57	+0,76	+4,42	+2,61	+0,00	+0,48	+0,52	÷ 0,71	÷ 2,35
		1895 —96	1896 —97	1897 —98	1898 —99	1899— 1900*)	1900 —01	1901 —02	1902 —03	1903 —04
Overskud Mill. Kr.		÷ 2,35	+2,24	+6,49	+9,80	+4,57	+0,41	+0,72	÷ 2,09	÷ 0,50

kring 1890 parret med et saa karakteristisk Udslag af Bevillingsflothed som Bevillingen af 280,000 Kr. til Nansens Nordpolsekspedition. Det var da ikke mere end man kunde vente, at ogsaa de store Overskud paa 6 og 9 Mill. Kr. i 1897—98 og 1898—99 maatte skabe en stærk financier Optimisme.

Udgiftsbudgettet viser da ogsaa en ret betegnende Stigning. Fradrages de ekstraordinære Udgifter til Jernbane- og Telefonanlæg, Forsvarsforanstaltninger, Erhvervelse af Statsaktiver etc., udgør de ordinære Udgifter for følgende Aar: (Se Tabel 30).

Som det vil ses, viser de ordinære Udgifter, selv naar Postvæsen, Telegrafvæsen og Jernbanedrift fra-

*) Omfatter kun $\frac{3}{4}$ Aar ($\frac{1}{7}$ 1899— $\frac{31}{3}$ 1900).

Tabel 30.

	Ordinære Udgifter Mill. Kr.	do. ÷ Postvæsen, Telegrafvæsen og Jernbanedrift Mill. Kr.	Folkeskolevæsenet Mill. Kr.	Abnormskolen Mill. Kr.	Medicinalvæsenet Mill. Kr.	Vejvæsenet Mill. Kr.
1892—93....	51,65	40,09	2,51	0,20	2,22	1,51
1893—94....	52,46	40,43	2,56	0,29	2,27	1,86
1894—95....	55,27	42,78	2,69	0,32	2,45	1,96
1895—96....	59,34	45,53	3,23	0,35	2,53	2,09
1896—97....	62,57	48,19	3,34	0,71	2,63	2,12
1897—98....	67,27	50,78	3,48	0,48	2,77	2,01
1898—99....	72,67	54,48	3,78	0,61	2,89	2,37
1899—1900*)	(59,67)	(45,08)	(2,48)	(0,78)	(2,23)	(1,68)
1900—01....	83,24	58,39	3,95	0,66	3,16	2,34
1901—02....	85,06	64,28	4,51	0,86	3,22	2,40
1902—03....	85,58	64,74	4,61	0,86	3,22	2,41
1903—04....	88,25	67,13	4,74	0,74	3,12	2,31
	Landbruget og det civille Veterinær- væsen, Mill. Kr.	Fabriktilsyn og Arbejderforsikring Mill. Kr.	Fiskerierne Mill. Kr.	Skolehjem for forsømte Børn Mill. Kr.	Forsvarsvæsen Mill. Kr.	Statsgældens For- rentning og Amor- tisation Mill. Kr.
1892—93....	0,45	—	0,20	—	11,17	4,55
1893—94....	0,49	0,016	0,23	—	10,75	4,89
1894—95....	0,52	0,03	0,23	—	11,64	4,94
1895—96....	0,65	0,12	0,25	0,012	12,37	5,50
1896—97....	0,79	0,14	0,25	0,014	12,90	6,88
1897—98....	0,94	0,15	0,29	0,02	14,25	7,19
1898—99....	1,27	0,42	0,31	0,24	14,59	7,53
1899—1900*)	(1,08)	(0,39)	(0,31)	(0,29)	(13,47)	(5,34)
1900—01....	1,54	0,47	0,51	0,29	17,34	8,63
1901—02....	1,48	0,25	0,47	0,22	18,50	9,97
1902—03....	1,45	0,25	0,52	0,28	17,95	10,11
1903—04....	1,47	0,26	0,65	0,28	17,17	11,44

drages, en ret betydelig Progres. Særlig er det de foranførte Udgifter til Folkeskolevæsenet, Abnormskoler, Medicinalvæsenet, Landbruget, Fabriktilsyn og

*) Omfatter kun $\frac{3}{4}$ Aar ($\frac{1}{7}$ 1899— $\frac{31}{8}$ 1900).

Arbejderforsikring, Fiskerierne, forsømte Børn, Forsvarsvæsenet og last but not least Statsgældens Forrentning og Amortisation, som viser den stærkeste Stigning.

Men foruden Stigningen af de ordinære Udgifter kommer saa ogsaa de store ekstraordinære Bevilinger, der navnlig tager sin Begyndelse i Aarene 1894 og 95. Det er da det store Jernbanekompromis indgaas, hvorved der besluttes at gaa i Gang med Jernbaneanlæg for ca. 80 Mill. Kr., og det er da ogsaa fra da man gaar i Gang med en systematisk Genrejsning af det forsømte Forsvar. Det er derfor navnlig paa dette ekstraordinære Budget, at den saakaldte »Millionrulling« finder Sted, og da navnlig til Jernbanebygning, Telegraf- og Telefonanlæg og Forsvaret. Hertil er der ialt i Perioden medgaaet følgende Beløb:

Tabel 31.

	Jernbaneanlæg og Undersøgelser Mill. Kr.	Telefon- og Telegrafanlæg Mill. Kr.	Forsvaret Mill. Kr.	Tilsammen Mill. Kr.	Statsgælden Mill. Kr.	Statens Aktiver Mill. Kr.
1892—93....	3,302	—	2,769	6,071	124,8	84,6
1893—94....	4,664	—	0,100	4,764	144,8	87,1
1894—95....	4,927	—	0,622	5,549	146,9	86,6
1895—96....	4,542	—	5,550	10,092	157,3	86,6
1896—97....	3,511	0,488	10,013	14,012	181,3	91,8
1897—98....	4,071	1,003	5,550	10,624	180,2	108,9
1898—99....	5,439	1,287	7,776	14,502	198,5	119,5
1899—1900....	5,942	1,276	7,516	14,734	231,1	130,6
1900—01....	11,989	4,978	5,209	22,176	228,7	117,2
1901—02....	11,231	1,265	3,195	15,671	262,6	125,7
1902—03....	8,929	0,889	5,779	15,597	262,0	121,5
1903—04....	7,067	0,398	2,866	10,331	265,0	121,5

Som det vil ses, er det betydelige Beløb, som er medgaaet til disse ekstraordinære Udgifter, og disse er

for den væsentligste Del tage af Statslaanemidler. Statsgælden er derfor ogsaa som det vil ses steget ret rapid, nemlig fra 125 Mill. Kr. i 1893 til 262 Mill. Kr. i 1903. Hertil kommer, at man for at faa de planlagte Jernbaneanlæg færdig, vel endnu vil maatte laane ca. 40 Mill. Kr., saaledes at Statsgælden om en 4 Aar vil være naaet op i omkring 300 Mill. Kr.

Til Sammenligning kan meddeles, at Statsgælden i 1871 kun udgjorde ca. 30 Mill. Kr. Som Følge af den forcerede Jernbanebygning i 70aarene steg saa Statsgælden opover, saaledes at den i 1880 udgjorde 105 Mill. Kr., altsaa en Forøgelse paa 9 Aar af ca. 75 Mill. Kr. Derefter blev Statsgælden i 80aarene ikke forøget i nogen nævneværdig Grad. I 1889 udgjorde den 115 Mill. Kr., men er siden forøget med ca. 147 Mill. Kr., en Forøgelse, der om nogle Aar vistnok vil stige til omkring 190 Mill. Kr.

Paa samme Tid maa det dog ikke lades ude af Betragtning, at ogsaa Statskassens saakaldte »Aktiver«, som det vil ses, i samme Tidsrum er betydelig forøgede. Med Udtrykket Statens »Aktiver« menes i det norske Statsregnskab alene Statens Beholdning af Værdipapirer, saasom Aktier i Norges Bank og Jernbaner etc., samt udestaaende Fordringer og Kontantbeholdningen, derimod ikke f. Eks. Statens Skove, Bygninger og andre faste Ejendomme, Statens industrielle Bedrifter (Kongsberg Sølvværk, Kongsberg Vaabenfabrik, Rødfos Fabrik, Skars Krudtværk, Karl Johans Værk) o. s. v. eller Inventar, Skibe o. s. v. Endvidere er at bemærke, at de ovenanførte Beløb for Aktiverne kun omfatter Kursværdierne og ikke de paalydende Værdier. Man vilde i saa Tilfælde have faaet ganske anderledes betydelige

Beløb. Eksempelvis skal nævnes, at Jernbane- og Kanalaktiers paalydende Beløb i 1900 var tilsammen 124 Mill. Kr., men er i ovenstaaende Sammenstilling kun medtaget for en Værdi af 35,5 Mill. Kr. At man her i det hele taget ikke har med blotte »Statusværdier« at gøre, men med virkelige realisable Porteføljeværdier, vil fremgaa af, at den norske Stat i 1900 saaledes var i Besiddelse af:

Aktier i Norges Bank, paalydende 4,18 Mill. Kr., Kursværdi	Kr. 8,785,000
Aktier i Hovedbanen, paalydende 5,0 Mill. Kr., Kursværdi	— 11,200,000
Hypotekbankens Grundfond	— 17,000,000
Kongsbergs Sølvværks Driftsfond ..	— 4,000,000
Indestaaende i Norges Bank og andre inden- og udenlandske Banker	— 29,000,000
(heraf dog Statslaansmidler 14,6 Mill. Kr.).	
Statsgodsfondet, Jorddyrkningsfondet, Havfiskefondet, Huslaanefondet og Jordindkøbsfondet tilsammen ca. —	5,540,000

I ovennævnte Opgør er ikke medtaget selv et saa let realiserbart Aktivum som de norske Statsskove, hvis Salgsværdi af forstkyndige endog har været anslaaet til ca. 50 Mill. Kr., heller ikke Tomter og andre faste Statsejendomme, der ikke tjener til Fyldestgørelse af noget egentlig Statsformaal og derfor naarsomhelst kan realiseres.

Norge staar saaledes ingenlunde paa Randen af en Statsbankerot, som man kanske kunde fristes til at tro efter de overdrevne Lamentationer, navnlig i de sidste Aar, i enkelte Presseorganer. Finansernes Tilstand var nemlig et af Hovednumrene under den sidste Valg-agitation, og da bliver der selvfølgelig megen Overdrivelse. Hertil kommer, at man i Norge ynder de stærke

Ord, og naar man derfor hører Folk selv i fremskudte Stillinger tale om, at den norske Statskasse er »tom«^{*)}, ja endog »bundskrabet«, eller om den i Norge herskende »Korruption«, saa maa dette paa ingen Maade tages bogstavelig.

Ikke desto mindre maa man jo være enig i, at det passerede Decennium har været en »Millionrullingens« Periode. Det vilde imidlertid være en grov Misforstaaelse at tro, at denne Millionrulling alene eller i al Fald hovedsagelig har været et Udslag af Opgangstidens Flothedstilbøjeligheder, et Udslag af Jobbetidens Letsindighed ogsaa paa det statsfinancielle Omraade. Det maa nemlig ikke glemmes, at det afgørende Skridt, der førte til disse store ekstraordinære Udgifter, blev taget allerede i Aarene 1894 og 1895, altsaa før Opgangen. I 1894 vedtoges nemlig det førømtalte store Jernbanekompromis, hvoraf de senere aarlige Millionudgifter til Jernbanebygning har været en nødvendig Konsekvens, og om end Jernbanebygningen senere har været forceret mere end oprindelig bestemt, idet man i Stedet for en aarlig Byggesum af 3—4 Mill. Kr., som oprindelig paatænkt, endog i enkelte Aar er naaet op i 11 Mill. Kr., saa har dog dette finansielt set mindre at betyde, aldenstund det nu engang var forudsat, at Bygningen for en væsentlig Del skulde ske ved Laanemidler. Det samme gælder de store ekstraordinære Bevillinger til Forsvarets Genrejsning, der begyndte i Begyndelsen af 90-aarene, og som en nødvendig Konsekvens trak fremtidige baade ekstraordinære og ordinære Udgiftsbevillinger efter sig. Derimod tør det jo nok være, at man her under. Indtrykket af de florissante Tider har

^{*)} Kfr. min ovenfor citerede Brochure, Side 20—21.

været noget mere rundhaandet og gaaet noget videre end oprindelig tænkt.

Heller ikke gaar det an at give et bestemt politisk Parti Skylden for den megen Millionrulling. Baade Højre og Venstre har i det paagældende Tidsrum afvekslende været ved Magten, og en Statistik over Voteringerne vil vistnok vise, at man har været omtrent lige god til at rulle med Millionerne, og selv om der har været nogle Differenser, saa har dette i al Fald financielt haft saare lidet at betyde. Endnu mindre er det berettiget at lægge Skylden for den megen Millionrulling paa en enkelt tidligere Finansminister. Denne Minister, paa hvem man har yndet at lægge Folkets finansielle Synder, blev nemlig først Medlem af Regeringen i 1898, og da var baade de ekstraordinære Jernbanebevillinger, Forsvarsbevillinger og Telefonbevillinger allerede paa begyndte flere Aar i Forvejen. Den paagældende Minister kan saaledes ikke vel have »ødelagt« de norske Finanser, som man med et ret misvisende Udtryk har betegnet det, aldenstund de nævnte Finanser, for at bruge det samme misvisende Udtryk, var »ødelagte« allerede før han kom til Magten.

Men selv om det lod sig gøre at vælte Skylden over paa et bestemt politisk Parti, saa er i Grunden saa lidet forklaret dermed. Det er ikke nok at sige, at Jeppe drikker, man maa ogsaa sige hvorfor Jeppe drikker. Et Parti, der nogle Aar i Forvejen netop havde som sin Specialitet den smukke Programpost »Sparsomhed i Statshusholdningen«, og bebrejdede det andet Parti dets Flothedstilbøjeligheder, og inden hvilket Forsvarsnihilismen i særlig Grad gjorde sig bred, finder

ikke paa saadan aldeles umotiveret med engang at rulle med Millionerne, allermindst til militære Øjemed.

Jeg skal derfor søge nærmere at paapege de Omstændigheder, der har bevirket den stærke Stigning baade af de ordinære og de ekstraordinære Udgifter.

For det første maa det erindres, at efter at de mange i 70aarene bevilgede Jernbaneanlæg i Løbet af 80aarene var blevne tilendebragte og Jernbanebygningen derefter aldeles var ophørt, var man paa alle Hold enige om, at Jernbanebygningen maatte fortsættes. I et tyndtbefolket, uvejsomt og udstrakt Land som Norge, siger det sig selv, at Jernbanerne er af den største Betydning for Landets Udvikling. Men i et Bjergland som Norge er Jernbaneanlægene i særlig Grad kostbare og i saare ringe Grad direkte lønnende, ja enkelte Baner afgiver ikke alene intet til Forrentning og Amortisation af Anlægskapitalen, men gaar endog med et ligefremt Driftsunderskud. Jernbanebygningen er derfor en tung Byrde for Finanserne, vistnok tungere end i noget andet europæisk Land. Men netop af denne Grund viser det sig ugørligt at faa en sukcessiv Jernbanebygning, hvor man først gør færdigt et Anlæg og saa begynder med et andet. Man faar en spredt og rykkevis Jernbanebygning paa Grundlag af Kompromisser. For at det ene Distrikt skal faa Jernbaner, maa ogsaa de andre Distrikter faa, og de maa faa dem samtidig, paa anden Maade faar man ikke Jernbanebevillinger drevne igennem. Det er visselig saare irrationelt, men det er ogsaa saare naturligt. Alle er enige om, at disse Jernbanekompromisser er uheldige, og dog bliver man vistnok ikke kvit dem.

Men disse Kompromisser afføder saa igen nye Kompromisser. Til en Begyndelse er man gerne enig

om, at der blot skal anvendes et mere beskedent aarligt Beløb til Jernbanebygning; men man finder jo snart i de forskellige Distrikter ud, at det i Grunden er irrationelt at lade det gaa saa sent med Bygningen af de mange forskellige Banestumper; det vilde jo være bedre at faa Banerne hurtigere færdige, saa de snarere kan gøre Nytte og bringe Indtægter. Men for at Bygningen skal kunne fremskyndes i det ene Distrikt, saa maa den ogsaa fremskyndes i det andet, følgelig faar man et nyt Kompromis, der fører til en Forcing af Arbejdet ved samtlige paagaende Jernbaneanlæg og dermed en betydelig Forøgelse af den aarlige Byggesum.

For dernæst at nævne de betydelige Udgifter til Forsvaret, saa har ogsaa disse en bestemt ydre Foranledning, der har bragt det hidtil saa fredsvenlige norske Storting til med engang at faa stærke militære Interesser. Det er her nok at henvise til den siden 1814 kroniske Unionskonflikt, der som bekendt i Begyndelsen af 90aarene gik over til at blive akut, og da man saa begyndte at blive martialske i Sverige og raslede med Sablerne, opdagede man, lidt sent forresten, i Norge, at man takket være den saa længe dominerende Forsvarsnihilisme intet effektivt Værn havde mod mulige svenske Invasionslyster. At det var paakrævet, ja ligefrem nødvendigt af den Grund hurtigst muligt at sætte Forsvaret i effektiv Stand, kan der vel næppe herske begrundet Tvivl om. Det er i saa Henseende formentlig tilstrækkeligt at henvise til den svenske Presse, navnlig for Aaret 1895, og det Udslag, som tildels saare lidet broderlige Stemninger dér har givet sig. Det er den haarde Nødvendighed som har tvunget Norge til at ruste, hverken Letsindighed eller Militær-

galskab. Men det har været en kostbar Affære, og det kom saa meget mere ubelejligt, som man samtidig gik i Gang med Jernbanebygning. At der ikke er udvist Letsindighed, vil fremgaa bedst deraf, at man i 1895 besluttede at forhøje Indkomstskatten til Staten til et Merindbringende af 1,300,000 Kr. pr. Aar, (senere ansat til 1,5 Mill. Kr.) at anvende til delvis Dækning af de ekstraordinære Udgifter til Forsvaret, samt at de optagne Forsvarslaan alle har en meget kort Amortisationstid, 20 à 25 Aar. Man har saaledes ikke væltet de tunge Byrder ved Forsvarets Genrejsning over paa Efterslægten, men disse vil helt falde paa den nulevende Generation.

Men endnu en Omstændighed har i en ganske betragtelig Grad virket til at drive Statsudgifterne op, nemlig den omsiggribende Katedersocialisme eller om man vil Statssocialisme. Den mærkelige Forandring i Opfatningen, som her successiv er foregaaet, tør være bekendt nok, og vel faa tør sige sig fri for i al Fald til Dels at have gjort Svingningen med. Stat og Samfund er igen kommen i første Række, Individet i anden. Statsindgriben og Statsvirksomhed, som endnu for en 20 Aar tilbage nærmest blev anset som et nødvendigt Onde, der burde begrænses og indskrænkes mest mulig, ser man nu paa med mere sympatiske Blikke. Ordet »social« er kommet paa Mode, man møder det overalt; selv Storthinget har faaet sig en «Socialkomité» (Komité for sociale Spørgsmaal). Flere og flere Anliggender overføres fra det private Omraade og Kommunernes Interessesfære til Statens Omsorg. Forældrene kan ikke længere overlades sine vanartede Børn. Ogsaa her maa Staten gribe ind, og der bygges

paladslignende Forbedrelsessjem. Abnormskolevæsenet, der tidligere har været drevet af private, overtages nu af Staten. Man faar Arbejderforsikring og Fabriktilsyn, og alt dette koster Penge, mange Penge. Et Skridt i samme Retning er da ogsaa Statens Overtagelse af Telefonvæsenet, der nu unddrages det private Initiativ. Ogsaa dette kræver, som man vil have set, mange Penge, hvormed ingenlunde er sagt, at Foranstaltningen ikke har sin Berettigelse. Alt dette medfører en stedse stærkere Bureaukratisering af Samfundet. Der organiseres stadig nye »Etater«. For at ophjælpe Næringsvejene og meget andet, faar man en stedse øgende Stab af Direktører, Inspektører, Konsulenter etc., der, om de ikke gør andet, dog rejser meget omkring og laver tykke Indberetninger samt stedse flere Love og Reglementer. Til alt dette kræves et stedse stigende Antal Funktionærer, der alle skal have Gage, Skyds, Diæt og Kontorudgifter. Hertil kommer, at alle disse »Styrer« »Inspektorater« og »Direktorater«, som en nødvendig Konsekvens igen trækker stadig flere Udgifter efter sig. En saadan Direktør, enten det nu er Landbrug, Fiskerier, Søfart, Veterinærvæsen eller Telegrafer han dirigerer, vil, og det netop naar han er en dygtig Mand med Initiativ, i Stillings Medfør finde paa alskens nye Statsforanstaltninger til »Ophjælp« af Dit og Dat, Foranstaltninger, der visselig i og for sig alle er saare anbefalelsesværdige, men som desværre ogsaa medføre Udgifter. Men hertil kommer, at al denne »sociale« Virksomhed falder særlig kostbar i et tyndtbefolket, uvejsomt Land som Norge, ja i mange Tilfælde vistnok for kostbar. Netop i et Land som Norge viser al Statsvirksomheds uheldige Sider sig særlig stærkt. En Statsadmini-

stration falder ganske anderledes billig og let i et lille tætbeholdet Land som Danmark.

Tager man alle disse Omstændigheder i Betragtning, Jernbanebygningens Fortsættelse gennem Jernbaneankompromisser, Unionsforholdene, der nødvendiggør de ekstraordinære Forsvarsforanstaltninger, den statssocialistiske Strømning og saa tilslut de florissante Tider, hvis Indflydelse paa Vurderingerne faa eller ingen kan unddrage sig, saa kan man i Grunden ikke undre sig saa meget over den megen Millionrulling og det ordinære Udgiftsbudgets Stigning. De har sine objektive Aarsager og har ialfald tildels, det maa vistnok medgives, været baade nødvendig og paakrævet, og det er derfor overfladisk at ville søge Aarsagen hertil alene eller hovedsagelig i enkelte politiske Lederes prætenderede Mangel paa Fornuft.

Det maa vistnok indrømmes, at disse stigende Udgifter har lagt en tung Byrde paa Finanserne. Men denne Byrde er dog ikke tungere end at den kan bæres, og den vil blive baaret. Det er en voldsom Overdrivelse i Valgøjemed, naar man har talt om de norske Finanser som »ødelagte«, om en »tom Statskasse«, om den norske Finansledelse som »slet«, »uforsvarlig« og »letsindig«, om finansielt »Vanstyre« o. s. v. Den finansielle Stilling kan visselig fremdeles karakteriseres som god, om den end var bedre i Begyndelsen af goaarene. Nu vil man kanske herimod indvende, at det dog er et Faktum, at der fra Norge høres idelige og stærke Klager over det haarde Skattetryk, og at man i København endog har faaet en hel Koloni af norske Skatteflygttere. Det er sandt, og disse Klager er ogsaa berettigede; men vel at mærke kun for Kommuneskatternes Ved-

kommende. For Statsskatternes Vedkommende i og for sig kan der neppe tales om noget særligt Skattetryk.*) Det eneste, der klages over og med Rette kan klages over, er den progressive Indtægts- og Formueskat til Staten. Men Ulykken er her ikke saa meget, at denne Skat i og for sig er særdeles trykkende eller uforholdsmæssig høj, som den, at den er lagt paa et Skattefundament, der allerede før var mer end tilstrækkelig udnyttet ved den kommunale Beskatning. Hertil kommer, at denne Skat paa Grund af sin Fordelingsmaade virker som en Ekstraskat paa Byerne, navnlig de største, som Kristiania og Bergen. Det er i saa Henseende karakteristisk, at af den samlede Indtægtsskat, 5,6 Mill. Kr., falder 4 Mill. paa Byerne og kun 1,6 Mill. paa Landdistrikterne. Paa Kristiania falder 1,8 Mill. og paa Bergen noget over $\frac{1}{2}$ Mill. Derimod betaler f. Eks. Romsdals Amts Landdistrikt, hvis Folkemængde er dobbelt saa stor som Bergens, kun noget over 20,000 Kr. i direkte Statsskat, medens en lille By som Kragerø (ca. 5000 Indbyggere) betaler 33,500 Kr. eller næsten lige saa meget som Stavanger Amts Landdistrikt, der har en 16 Gange saa stor Befolkning (ca. 80,000). Jeg tvivler ikke paa, at om man havde beholdt de ældre tilvante Toldafgifter

*) Jeg bortser her selvfølgelig fra de Industridrivendes Klager over Udgiften til Rigsforsikringsanstalten, idet jeg ikke opfatter disse Udgifter som Skatter, men som en Tvang til Ulykkesassurance af Arbejdere i et offentligt Assuranceinstitut. Der var jo intet til Hinder for, at man kunde have indrettet sig paa samme Maade som i Danmark og ved Lov paalagt de Industridrivende at ulykkesforsikre sine Arbejdere i et anerkendt privat Forsikringsselskab. Man vilde ialfald da have undgaaet, at disse Udgifter gav Anledning til Klager over de høje Skatter.

paa Kasseartiklerne: Sukker, Kaffe, Lysoljer, Salt og Sirup, der ingenlunde kunde siges at være følt særlig trykkende, og saaledes ikke i Begyndelsen af goaarene var gaaet til den doktrinære »Skatteomlægning« til den mindre indbringende og i Følge sin Opkrævningsmaaade mere generende Indkomstskat, vilde Klagerne over det høje Skattetryk i alt Fald for Statskatternes Vedkommende ikke have været fremkomne, og man vilde have været forskaanet for megen Utilfredshed.

Man maa desuden ogsaa erindre, at Forholdene for Tiden er særlig ugunstige, da vi jo endnu befinder os i en nedadgaaende Periode. Naar Tiderne igen bliver bedre, vil Byrderne bæres lettere, de forskellige Skatter vil igen blive mere produktive, de forskellige Jernbaneanlæg vil desuden om en 4 Aar være færdige og begynde at afkaste Indtægter, og Statsgælden vil da ikke længere forøges, men formindskes gennem den tildels stærke Amortisation.

V.

Vender vi os derpaa fra Statens til Kommunernes Finanser, maa det indrømmes, at Tilstanden her ikke er lystelig, og navnlig har de sidste 10 Aar her vist en Udvikling, som ikke kan være af det gode.

Navnlig viser Bykommunernes Udgifter og Gæld en betydelig Stigning: (Se Tabel 32).

Som det vil ses, er Byernes Udgifter i de 8 Aar fra 1893 til 1901 omtrent fordoblede. Særlig karakteristisk er den stærke Progres i Opgangsaarene 1897, 1898 og 1899, der i særlig Grad viser sig ved Udgifterne til de offentlige Arbejder, der i de foregaaende

Tabel 32.

Bykommunernes Udgifter							Havne- kasser- nes Ud- gifter. Mill. Kr.
Samlet Udgift Mill. Kr.	Til- vækst pr. Aar Mill. Kr.	Offent- lige Ar- bejder Mill. Kr.	Til- vækst pr. Aar Mill. Kr.	Skole- væsen Mill. Kr.	Fattig- væsen Mill. Kr.		
1893....	17.8	1.1	3.2	0.6	4.3	3.7	1.1
1894....	18.0	0.2	3.3	0.1	4.5	3.7	1.2
1895....	19.2	1.2	3.2	÷ 0.1	4.2	3.9	1.3
1896....	20.4	1.2	3.4	0.2	4.4	4.1	1.3
1897....	23.1	2.7	4.1	0.7	4.8	4.3	1.1
1898....	28.4	5.3	5.2	1.1	5.6	4.3	1.4
1899....	33.3	4.9	7.0	1.8	5.6	4.6	1.5
1900....	35.1	1.9	6.5	÷ 0.5	6.3	5.0	2.5
1901....	35.4	0.2	5.9	÷ 0.6	6.7	5.4	2.2
Laanegæld					Udgifter til Forretning af Laane- gælden.		
Bykommunerne		Havnekasserne					
Samlet Beløb Mill. Kr.	Til- vækst pr. Aar Mill. Kr.	Samlet Beløb Mill. Kr.	Til- vækst pr. Aar Mill. Kr.	By- kasserne Mill. Kr.	Havne- kasserne Mill. Kr.		
1893....	38.0	1.9	1.3	0.1	1.6	0,057	
1894....	45.5	7.5	1.7	0.4	1.8	0,073	
1895....	49.0	3.5	2.1	0.4	1.9	0,076	
1896....	47.6	÷ 1.4	2.3	0.2	2.0	0,089	
1897....	66.9	19.2	2.3	0.0	1.9	0,092	
1898....	63.3	÷ 3.5	2.5	0.2	2.4	0,086	
1899....	70.8	7.6	3.2	0.7	2.6	0,095	
1900....	88.1	17.3	4.1	0.9	3.2	0,145	
1901....	95.1	7.0	4.5	0.5	3.6	0,174	

Aar 1893—96 næsten havde holdt sig konstante. Til Sammenligning kan meddeles, at Bykassernes Udgifter i 1885 udgjorde 13,1 Mill. Kr. og i 1875 kun 8 Mill. Kr., Havnekassernes Udgifter i 1885: 915,000 Kr. og i 1875: 608,000 Kr.

Samtidig hermed forøges ogsaa, som det vil ses, Bykommunernes og Havnekassernes Gæld i en endnu

stærkere Progression. Saaledes forøges Bykommunernes Laanegæld fra 38 Mill. Kr. i 1893 til 95 Mill. Kr. i 1900, altsaa adskillig mere end det dobbelte. Til Sammenligning kan meddeles, at Bykommunernes Laanegæld i 1885 udgjorde 29,5 Mill. Kr. og i 1875 kun 15,7 Mill. Kr. Havnekassernes Gæld forøges som det vil ses fra 1,8 Mill. Kr. i 1893 til 4,5 Mill. Kr. i 1901, altsaa mere end det tredobbelte. I 1885 udgjorde Havnekassernes Laanegæld 0,5 Mill. Kr. og i 1875 95,700 Kr.

En lignende Progres viser ogsaa Herredskassernes Udgifter og Laanegæld, omend Progressen her ikke er saa stærk.

Tabel 33.

	Landkommunerne			
	Samlede Udgifter Mill. Kr.	Tilvækst pr. Aar Mill. Kr.	Laanegæld Mill. Kr.	Tilvækst pr. Aar Mill. Kr.
1893.....	11,2	0,4	10,8	1,2
1894.....	11,3	0,1	11,4	0,6
1895.....	12,1	0,8	12,4	1,0
1896.....	12,1	0,0	12,9	0,5
1897.....	12,8	0,7	14,1	1,2
1898.....	13,3	0,5	15,0	0,9
1899.....	14,4	1,1	15,8	0,8
1900.....	16,2	1,8	18,1	2,3
1901.....	18,2	2,0	20,8	2,7

Som det vil ses, stiger Udgifterne fra 11,2 Mill. i 1893 til 18,2 Mill. i 1901. Til Sammenligning kan meddeles, at Udgifterne i 1885 udgjorde 7,8 Mill. Kr. og i 1875 7 Mill. Kr. Laanegælden stiger fra 10,8 Mill. i 1893 til 20,8 Mill. i 1901, altsaa i en endnu stærkere Progression. Laanegælden udgjorde i 1885 7,2 Mill. Kr. og i 1875 kun 4,9 Mill. Kr.

Ogsaa paa dette Omraade vil man lægge Mærke til, at Opgangen kommer noget senere paa Landsbygden end i Byen, medens nemlig den stærkeste Stigning i Byerne for Udgifternes Vedkommende finder Sted allerede i 1898 og for Laanegældens Vedkommende allerede i 1897, møder vi i Landdistrikterne den største Forøgelse af Udgifterne og Laanegælden først i 1901.

Her maa det vistnok ikke glemmes, at navnlig Byernes Folkemængde er bleven betydelig forøget i det her paagældende Tidsrum. Fra Folketællingen i 1891 til Folketællingen i 1900 viser nemlig Byerne en Tilvækst af ikke mindre end 37 $\frac{0}{100}$, medens Landdistrikterne blot viser en Befolkningsforøgelse af 4 $\frac{0}{100}$ i samme Tidsrum. Navnlig har Kristiania været i en stærk Udvikling, idet Byens Folkemængde steg fra 148,000 i 1891 til 229,000 i 1900, eller med ca. 55 $\frac{0}{100}$. Ikke desto mindre maa Udgiftsstigningen og navnlig Laanegældens Stigning karakteriseres som aldeles uforholdsmæssig. Thi medens Byernes Folkemængde er steget med 37 $\frac{0}{100}$ fra 1891 til 1900, deres ved Skatte-ligningen antagne Formue fra 1893 til 1900 med 39 $\frac{0}{100}$ og de antagne Indtægter med 47 $\frac{0}{100}$, er Byernes Udgifter fra 1893 til 1900 stegne med 100 $\frac{0}{100}$ og Laanegælden med ikke mindre end 132 $\frac{0}{100}$. Dette er uforholdsmæssigt. Og medens Landdistrikternes Befolkning kun er steget med 4 $\frac{0}{100}$, den antagne Formue med 17 $\frac{0}{100}$ og den antagne Indtægt med 20 $\frac{0}{100}$, er de kommunale Udgifter stegne med 45 $\frac{0}{100}$ og Laanegælden med 68 $\frac{0}{100}$. Dette er næsten lige saa uforholdsmæssigt.

Som Følge af denne uforholdsmæssige Udgiftsstigning faar man en lige saa uforholdsmæssig Stigning af Skatterne, saaledes som det vil fremgaa af følgende

Sammenstilling af de udlignede Skatter (inklusive Ejendomsskat):

Tabel 34.

	Kommunale Skatter					
	Byerne			Landdistrikterne		
	Samlet Beløb Mill. Kr.	Til- vækst pr. Aar Mill. Kr.	Beløb pr. Ind- bygger Kr.	Samlet Beløb Mill. Kr.	Til- vækst pr. Aar Mill. Kr.	Beløb pr. Ind- bygger Kr.
1893.....	10,0	0,7	20,97	11,2	0,5	7,35
1894.....	10,7	0,7	22,39	11,4	0,2	7,51
1895.....	11,1	0,4	23,28	11,7	0,3	7,70
1896.....	11,8	0,8	24,70	11,9	0,2	7,86
1897.....	12,9	1,1	23,14	12,2	0,3	7,83
1898.....	14,0	1,1	24,04	12,6	0,4	8,06
1899.....	15,4	1,4	25,39	13,3	0,7	8,51
1900.....	17,1	1,7	27,23	14,3	1,0	8,93
1901.....	19,7	2,6	30,78	15,5	1,2	9,81
1902.....	20,8	1,1	32,55	16,2	0,7	10,25

Som det vil ses, er Skatterne i Byerne stegne fra 10 Mill. i 1893 til 20,8 Mill. i 1902 eller over 100 %. Til Sammenligning kan meddeles, at de kommunale Skatter i Byerne i 1885 udgjorde 7,8 Mill. og i 1875 kun 4,8 Mill. Skatterne i Landdistrikterne er stegne fra 11,2 Mill. i 1893 til 16,2 Mill. i 1902, altsaa en Stigning af 45 %. I 1885 udgjorde disse Skatter 9,5 Mill. og i 1875 7,4 Mill. Pr. Individ er Skatterne i Byerne fra 1893 til 1902 steget med 55 % og i Landdistrikterne med 45 %. Som man vil se er altsaa Differencen mellem By og Land her ikke saa stor.

Denne Stigning falder stærkest paa Indtægtsskatten, derimod mindre paa Formueskatten og Skatten af faste Ejendomme, den sidste er endog i Landdistrikterne i

jævn Tilbagegang. Af det samlede Skattebeløb faldt i 1902 ca. 59 % i Landdistrikterne og ca. 65 % i Byerne paa den kommunale Indtægtsskat, i 1890 udgjorde denne Skat henholdsvis 46 % i Landdistrikterne og 65 % i Byerne. Medens altsaa Indtægtsskatten i Byerne 1902 indtager samme forholdsvise Stilling til de andre Skatter som i 1890, er den i Landdistrikterne endog steget fra 46 % til 59 %. Skatteprocenten for Indtægtsskatten er da ogsaa i jævn Stigning, og som man kunde vente, særlig for Landdistrikternes Vedkommende, saaledes som det vil fremgaa af nedenstaaende Sammenstilling:

Tabel 35.

	Udlignet Byskat pr. 100 Kr. skatbar Indtægt	Udlignet Herredsskat pr. 100 Kr. skatbar Indtægt
1885.....	7.51	3.47
1893.....	8.61	5.78
1894.....	9.24	6.18
1895.....	9.33	6.50
1896.....	9.63	6.57
1897.....	10.38	6.68
1898.....	10.41	6.70
1899.....	9.94	6.86
1900.....	10.34	7.10
1901.....	11.43	7.49

Som man ser, en ret stærk Tilvækst baade for Byerne og Landdistrikterne, navnlig for de sidstes Vedkommende. En gennemsnitlig Skatteprocent ved Indtægtsskatten for Byerne af ca. $11\frac{1}{2}$ % og for Landdistrikterne af $7\frac{1}{2}$ % er ret respektabelt, og disse Skatteprocenter er vistnok yderligere stegne i de sidste Aar efter 1901. Og naar der saa herovenpaa yderligere stables en Skatteprocent til Staten af fra 2 til 5 %,

skal man ikke undres over, at der høres stærke Klager over de høje Skatter, navnlig fra de mere velstillede Dele af Befolkningen. I 17 Herreder af 235 var den kommunale Skatteprocent for Indtægtsskatten efter Ligningen i 1900 over 15 %, i et Herred endog 20 %, i 32 Herreder mellem 12 og 15 %, i 44 Herreder mellem 10—12 % og i 182 Herreder mellem 7—10 %. Af Byerne havde 4 en Skatteprocent af over 15 %, 20 en Skatteprocent af mellem 12—15 %, 10 Byer en Skatteprocent mellem 10—12 %, 11 Byer havde en Skatteprocent af 9—10 % og blot 14 Byer en lavere Skatteprocent*). Og som sagt for de sidste Aars Vedkommende stiller vistnok Forholdet sig endnu ugunstigere. Man maa imidlertid her erindre, at ovennævnte Skatteprocenter kun refererer sig til den skatbare Del af Indtægten, idet der efter Forsørgelsesbyrdens Omfang kan gøres et skattefrit Fradrag af fra mellem 100 og 400 Kr. i 1ste Klasse, der omfatter Personer uden Forsørgelsesbyrde, og til mellem 450 og 1100 Kr. i 8de Klasse, der omfatter dem, der har 7 eller flere Personer at forsørge. For de mindre Indtægter kan dette bevirke, at Skatteprocenten i Forhold til den antagne Indtægt kan blive ret beskeden; men jo større Indtægten bliver, desto mere nærmer Skatteprocenten af den antagne Indtægt sig Skatteprocenten af den skatbare Indtægt. De mindre Skatydere har saaledes mindre Grund at beklage sig, og det er da heller ikke saa meget blandt dem som blandt de større Skatydere, at Klagerne er saa højrøstede.

Under disse Omstændigheder kan man ikke undre sig over, at der finder en ret stærk »Skatteflugt« Sted

*) Kfr. Borgermester H. E. Berners Afhandling i Statsøkonomisk Tidsskrift for 1902 »Vor kommunale Beskatning« S. 4.

fra Kommunerne med høje Skatteprocenter til Kommunerne med de lavere Procenter, navnlig da fra de højere beskattede Bykommuner til de i Regelen lavere beskattede omliggende Landkommuner. Herved bliver selvfølgelig Forholdet kun end mere forrykket i ugunstig Retning for de højestbeskattede Kommuner.

Aarsagen til disse uheldige Forhold ligger nok saa meget i Dagen. For det første har selvfølgelig ogsaa her de opadgaende Konjunkturer virket til en større kommunal Flothed. Den stærke Udgiftsstigning i Byerne i Aaret 1898 er i saa Henseende ret karakteristisk, men dette er ikke tilstrækkelig til alene at forklare Fænomenet. Som en anden Aarsag har man da ogsaa nævnt de kommunale Valgregler, der ikke i Norge saaledes som i Danmark og Sverige giver de højestbeskattede Adgang til at øve en stærkere Indflydelse paa Valget end de, der praktisk talt ingen Skat betaler. Galt var det i saa Henseende før, men særlig galt er det blevet siden Indførelsen af den almindelige kommunale Valgret fra 1899 af. Hertil kommer da som den kanske stærkeste Aarsag den forannævnte katedersocialistiske eller statssocialistiske Strømning, der kanske giver sig sit stærkeste Udslag paa det kommunale Omraade. Man faar følgende en stedse større Udvidelse af Kommunernes Virksomhedsomraade og ikke mindst et stedse stærkere udviklet »Gratisteri«, der koster mange Penge.

Man kan saaledes vistnok være enig om, at de norske kommunale Finansforhold ikke er lystelige, og navnlig er en Sammenligning mellem Danmark og Norge paa dette Punkt ikke i Norges Favør. At raade Bod paa de nuværende uheldige Forhold lader sig vel neppe gøre

uden gennem en Indskrænkning af det kommunale Selvstyre og kanske heller ikke uden en Forandring i de kommunale Valgregler, en Forandring, der da ikke vilde komme til at gaa i demokratisk Retning.*)

*) Kfr. forøvrigt Borgermester H. E. Berners forannævnte meget instruktive Afhandling i Statsøkonomisk Tidsskrift for 1902, Side 1—47.

Smaa Aktieselskaber.

Af

Redaktør Hendrik Stein.

Endnu i Midten af det sidst forløbne Aarhundrede fandt Aktieselskabets Form kun ringe Anvendelse her hjemme; selv saa sent som omkring 1840 noteredes der t.Eks. paa Københavns Børs ikke mere end 4—5 Aktier, og Kurslisten voksede kun langsomt.

Det var først gennem Tietgens storslaaede Virksomhed, at Aktieselskabs-Tanken fandt videre Anvendelse og Anerkendelse. For Tietgen blev Selskabsformen Midlet til Gennemførelsen af den imponerende Kæde af betydningsfulde, vidt spændende Foretagender, som snart sagt hvert Barn kender. Men det er dog først i Aarhundredets sidste Aarti, at Selskabsdannelsen tager den rivende Fart, som finder Udtryk i, at Danmark nu tæller op imod 2000 Selskaber med en samlet Aktiekapital paa 500—600 Millioner Kroner.

Omstaaende Sammenstilling, som er udarbejdet paa Grundlag af Firmaregistret, giver et Billede af den hastige Udvikling, der siden 1890 er foregaaet paa Aktieselskabs-Omraadet.

Ny anmeldte Selskaber.

Aar	Under 1000 Kr.	1000— 5000 Kr.	5000— 10,000 Kr.	10,000— 20,000 Kr.	20,000— 30,000 Kr.	30,000— 40,000 Kr.	40,000— 50,000 Kr.	50,000— 100,000 Kr.	100,000— 200,000 Kr.	200,000— 300,000 Kr.	300,000— 400,000 Kr.	400,000— 500,000 Kr.	1/2—1 Mill. Kr.	Over 1 Mill. Kr.	Samlet Antal	Samlet Kapital		Gennemsnits- Kapital i Tusinder Kr.
																Nominel	Ikke indbetalt	
1890	1	5	1	3	2	4	»	8	5	2	»	»	1	2	34	5,942,000	672,000	174.7
1891	5	9	5	5	4	3	1	11	3	2	»	»	4	2	54	11,171,000	310,000	206.8
1892	3	9	6	8	9	3	1	5	5	»	»	»	2	»	51	2,402,000	102,000	47.1
1893	»	7	6	5	3	»	4	6	4	»	1	1	»	»	37	1,996,000	19,000	53.9
1894	1	2	5	4	4	3	3	5	6	3	»	1	1	1	39	5,814,000	*) 2,648,000	149.1
1895	1	8	12	10	6	2	2	16	8	7	3	5	7	3	90	15,687,000	2,280,000	174.8
1896	3	15	11	21	10	8	»	19	20	15	10	5	7	7	151	27,673,000	1,739,000	183.8
1897	2	25	14	14	14	8	5	25	26	14	4	5	14	6	176	33,430,000	*) 5,660,000	189.9
1898	2	18	12	25	16	10	2	27	31	14	6	5	13	8	189	34,386,000	*) 3,613,000	181.9
1899	5	26	18	27	20	12	10	27	27	15	»	5	10	5	207	35,811,000	*) 9,244,000	173
1900	7	24	15	21	18	6	12	19	19	9	5	»	5	3	163	17,288,000	1,684,000	106.1
1901	6	27	24	23	10	11	4	30	20	5	»	2	4	2	168	10,483,000	1,042,000	62.4
1902	10	47	17	29	14	17	6	19	11	10	1	1	5	4	191	15,705,000	2,074,000	82.2
1903	10	65	26	32	17	9	4	25	25	7	2	2	2	3	229	17,315,000	851,000	75.4
Ialt	56	287	172	227	147	96	54	242	210	103	32	32	75	46	1779	235,103,000	31,938,000	132.2

*) Den overvejende Del af Beløbet skyldes den ikke indbetalte Del af Kapitalen i forskellige Forsikringselskaber, hvor det jo er fast Kutyne kun at indbetale 10 o/100.

Af Hensyn til Ejendommeligheder ved Firmaregistrenes Førelse er under ny Selskaber medtaget saadanne, som er dannet ved Sammenslutning af flere ældre, og som maaske rettest burde betragtes som blotte Udvidelser og Omdannelser. Registrenes Oplysninger er nemlig ofte saa knappe, at man — hvor man ikke tilfældig kan supplere dem med sin positive Viden — ikke er i Stand til alene paa Grundlag af dem at afgøre, om der er Tale om et helt nyt Selskab eller kun om en Reorganisation af et ældre.

Bortset herfra maa det imidlertid yderligere tages i Betragtning, at der jo er en Del Selskaber — nemlig alle dem, der ikke i Lovens Forstand giver sig af med Handel, Haandværk og Fabrikdrift — som ikke er anmeldelsespligtige, og som, om de end er anmeldelsesberettigede, langt fra alle benytter sig af Retten til at anmelde Firma.

Kan man saaledes end ikke paa Grundlag af Firmaregistret naa til de absolut nøjagtige Tal for Tilvæksten i danske Aktieselskabers Antal og Kapital, saa er Materialet dog formentlig tilstrækkelig stort til, at man gennem Tallene kan faa et nogenlunde paalideligt Indtryk af den fra Aar til Aar veksellende Tilgang af ny Selskaber og af disses Kapitalforhold.

Udviklingen kulminerer som Tallene viser sidst i Halvfemserne. De paafølgende Aar bringer knappere Penge, og Foretagsomheden ebber ud; det er Reaktionen efter en hastig Arbejds- og Opgangsperiode. Rigtignok er Tallet paa ny Selskaber i de sidste Aar atter i stærk Stigen og kulminerer i 1903, men den Kapital de repræsenterer er i endnu stærkere Nedgang.

Gründerperioderne omkring 1870 og 1880 tilhører

de store Nydannelser; det er i de Aar de fleste af vore store grundmurede Aktieselskaber ser Lyset. I Halvfemserne oprinder atter en stor Gründerperiode, men dens Fysiognomi er væsenlig anderledes. Den er delvist Rekonstruktionernes Periode; iøvrigt kan den karakteriseres som de »private« Aktieselskabers. Det er ingen Tilfældighed, naar den officielle Kursliste i de 15 Aar 1890—1904 trods den kolossale Tilgang af ny Aktieselskaber kun er forøget med 37 Aktier, fra 53 til 90. Forklaringen er næppe heller at søge i Noteringsudvalgets Eksklusivitet, i dets utvivlsomme Ulyst til at aabne Dørene for højt. Aarsagen ligger sikkert i første Række i Selskabernes egen Karakter: i en Mængde Tilfælde er Aktieselskabet kun en bekvem Form, hvorunder en allerede bestaaende privat Bedrift fortsættes som privat, idet Aktierne ligger fast paa ganske faa Hænder.

Og denne Udvikling fortsættes i de følgende Aar ud i dens yderste Konsekvenser: de allersidste Aaringers Selskabsdannelse faar sit Præg gennem de smaa Aktieselskaber. Aktieselskabstanken er efterhaanden fuldstændig »demokratiseret«; den egentlige Emissionsvirksomhed er kun ringe, men vi ser den ene Detailhandel efter den anden blive »sat paa Aktier«; Selskaberne dominerer ved deres Antal mere end ved deres Kapital.

Et Par Tal viser tydelig Forskydningen:

Ialt anmeldt		Deraf paa	
		50,000 Kr. og derover	Under 50,000 Kr
1898.....	189	104	85
1903.....	229	66	163

Sidste Aar er Tilgangen af store Aktieselskaber, d. v. s. Selskaber paa 50,000 Kr. og derover, trods den forøgede Totaltilgang altsaa betydelig mindre end i 1898, men samtidig er Tilgangen af smaa Selskaber, d. v. s. Selskaber under den nævnte Grænse, næsten fordoblet. Procentvis beregnet var af de anmeldte Selskaber

	50,000 Kr. og derover	Under 50,000 Kr.
1898	55 %	45 %
1903	29 %	71 %

Den samme Forskydning fremgaar ogsaa af Tabelens Rubrik for Selskabernes gennemsnitlige Kapitalstyrke fra Aar til Aar. I Begyndelsen af Halvfemserne, hvor Tilgangen er forholdsvis beskeden, saa at Tilfældigheder faar friere Spil, er Tallene stærkt springende. Men fra 1897 er Gennemsnitskapitalen paa Retur; i 1901 er den knap en Tredjedel af hvad den var i 1897; de to sidste Aar er der vel atter en lille Stigning, men Gennemsnitskapitalen er dog langt under Halvdelen af det tilsvarende Tal 6—7 Aar tidligere, og Stigningen formaar ikke at dække over Tendensen.

For Aarene 1890—99	er Gennemsnittet ..	169,000 Kr.
— — 1900—03	— ..	81,000 —

I det hele taget giver Tabellen et interessant og vel ogsaa et temmelig overraskende Billede af Forholdet mellem de store og de smaa Selskaber. Totalresultatet for hele den Periode, Tabellen omfatter, er, at ikke mindre end 1039 af samtlige 1779 anmeldte Selskaber 0: 58 % var under 50,000 Kr.; omtrent Halvdelen af disse var endda under 10,000 Kr.

Det har sin ganske særlige Interesse at konstatere dette, fordi der af Aktielovkommissionen for et Par Aar tilbage blev stillet Forslag om at »stryge« alle Aktieselskaber under 50,000 Kr., hvilket Tal med andre Ord skulde være den legale Kapitalgrænse for danske Aktieselskaber.

Den voksende Tilgang af smaa Aktieselskaber kunde tyde paa, at de fyldestgjorde en praktisk Trang. Deres blotte Eksistens beviser i alle Tilfælde ikke, at de er skadelige og bør udelukkes. Et saadant Forbud bør underbygges med solide Grunde.

Til en Vurdering af Aktieselskaberne giver Registrerne imidlertid desværre en ganske ufuldkommen Vejledning. Det er en meget uheldig Ting, at et Materiale, man skal bygge noget paa, i sig selv er saa mangelfuldt som Firmaregistrets. Da Forpligtelsen til at anmelde Firma som berørt kun paahviler visse Arter af Selskaber, er der for det første store og betydningsfulde Selskabsgrupper, der ganske unddrager sig Kontrol. Det gælder t. Eks. Selskaber, der driver Skibsfart, en af de Grupper, hvor de smaa Kapitaler netop spiller en betydelig Rolle. Selv om en Del af disse Selskaber melder sig til Firmaregistret, er det dog ganske vilkaarligt og tilfældigt, om et Selskab bliver anmeldt eller ej. Og dernæst giver Registret selv for de anmeldte Selskabers Vedkommende saare lidet til Bedømmelse af deres »Kvalitet«, og dets Førelse er saa prisgivet Tilfældigheder og i mange Maader saa upaalidelig, at man ikke kan danne sig nogen virkelig Forestilling om Selskabernes Levedygtighed og »Dødeligheden« indenfor de forskellige Kapitalklasser. De store Selskaber lader sig vel lettest

kontrolere, men selv blandt disse ser man Firmaer leve videre i Registret, efter at de ellers forlængst er op-
hørt at eksistere. For at tage et Par Eksempler, saa
staar de gamle københavnske Selskaber, Nørrebro og
Sølgadens Sporvejsselskaber og Købmagergades Om-
nibusselskab endnu opført i Firmaregistret, skønt disse
Selskaber allerede i 1898 opslugtes af Aktieselskabet »De
københavnske Sporveje«. Dampskibsselskabet »Knud«
i Aalborg, der samme Aar overgik til Aalborg Damp-
skibsselskab, lever stadig videre i Registret og figurerer
tilmed fra 1903 Side om Side med det ny Selskab
o. s. v. Der kan nævnes adskillige lignende Eksempler.
Naar sligt passerer for de større Selskabers Vedkom-
mende, kan man ikke nære megen Tillid til Oplysnin-
gerne om de smaa Selskaber, der jo ifølge Sagens
Natur ganske anderledes unddrager sig Kontrol. —

Naturligvis noget — udover at konstatere Sel-
skabernes Tilblivelse — oplyser Registrerne. Det ses,
at c. 70 % af de iflg. Tabellen anmeldte Smaaselskaber
— 3: Selskaber med en Aktiekapital paa under 50,000
Kr. — er Handels- og Industri- (Haandværks) Selskaber
(hvad der i og for sig ikke kan undre, da de er an-
meldelsespligtige), omtrent ligelig fordelt mellem begge
Grupper. Ser man alene paa de ganske smaa Selskaber
under 10,000 Kr.¹, er Handelsselskaberne det domine-
rende Element, c. 45 %; dernæst følger industrielle Sel-
skaber, c. 35 %, og Resten er Selskaber af forskellige
Karakter: Banker, Assuranceselskaber, Byggeselskaber,
Hotel- og Badeselskaber, Skibs- og Fiskeriselskaber,
Bureauvirksomhed o. s. v.

Af Selskabernes Art alene lader der sig imidlertid
vanskelig drage videre rækkende Slutninger; man sav-

ner netop det Supplement, som ved en gennemført regelmæssig og paalidelig Registrering af Afgang og Afgangens Aarsag — Konkurs, Likvidation, Fusion etc. — skulde give Momenter til en virkelig Bedømmelse.

I Mangel af en talmæssig Maalestok ligger det nær at anstille Betragtninger ud fra Aktieselskabets Væsen og særegne Stilling som erhvervsdrivende økonomisk Personlighed. Og det var netop ad denne Vej, at Aktielovkommissionen i sin Tid naaede til den Erkendelse, at der »ikke er Grund til at indrømme den i Forhold til vor Rets almindelige Regler ekceptionelle Begunstigelse, som Fritagelse for personlig Heftelse er, i andre Tilfælde end dem, hvor Virksomhedens Art i sig selv er enten saa betydelig eller forbundet med saa omfattende Risiko, at det let vil kunne være en Hindring for, at den optages af Enkeltmand«.

Reglen om en Kapitalgrænse er ingenlunde enestaaende; den svenske Aktielov f. Eks. har en saadan Grænse, kun at den er sat til 5000 Kr., medens den danske Kommission foreslog 50,000 Kr.

Ganske bortset fra at Maalestokken for stort og smaat jo imidlertid nødvendig maa være relativ og afhænge af det Milieu, hvor den skal bringes til Anvendelse — den er f. Eks. forskellig for København og Skive — saa kommer man ved ud fra en rent teoretisk Betragtning at opstille en saadan Grænse for let udenom de Kendsgærninger, som repræsenteres af Tallene i foranstaaende Tabel. Det maa dog vække Betænkelighed og Tvivl om Regelens Betimelighed, at man, hvis den havde eksisteret, dermed vilde have slaaet en Streg over mere end Halvdelen af danske Aktieselskaber.

Sagen er ganske simpelt den, at man ved en saadan Regel overser eller dog ikke tager tilstrækkelig Hensyn til, at det er gaaet med Aktieselskabs-Instituttet som med det meste andet i denne Verden, at man ved »Brugen« har opdaget ny Sider og ny Muligheder hos det. Det benyttes i vore Dage ikke alene som Løftestang for de store Foretagender, hvor man har Valget imellem i Fællig at løfte Opgaven eller helt at lade den ligge, fordi den overstiger Enkeltmands Evne. Det er lige saa ofte eller maaske oftest et blot og bart Hensigtsmæssighedssynspunkt, der begrundet dets Anvendelse. Det er en bekvem Form for Anbringelse af Penge; det tillader at deltage i lønnende Foretagender, som man ellers af manglende Sagkundskab vilde være udelukket fra; og først og fremmest — det tillader at fiksere Indsatsen, det man sætter i Vove, med andre Ord man undgaar den fulde personlige Hefstelse. Det er jo paa en Maade et lignende Formaal — Risikoens Begrænsning og Fordeling — der som anerkendt samfundsnyttigt tilstræbes gennem Nutidens mangfoldige Forsikringsformer.

Ved Reglen om en Kapitalgrænse har man kun Øje for det Hensyn til Sagen, som oprindeligt var Aktieselskabets *raison d'être*, men ser ganske bort fra det Hensyn til Personen, som nu faktisk nok saa ofte begrundet dets Anvendelse.

Spørgsmaalet er da, om dette sidste Hensyn har Krav paa at komme i Betragtning, eller om de smaa Aktieselskaber er saa samfundsskadelige, at der bør slaas Bom for dem. Men herom giver Firmaregistret som allerede sagt ingen Oplysning. Derimod er det gennem samstemmende sagkyndige Vidnesbyrd gjort

gældende, at de smaa Selskaber i det mindste paa et enkelt Felt — indenfor dansk Skibsfart — har gjort betydelig Gavn, idet den rivende Udvikling, som har givet sig Udtryk i Dannelsen af ikke blot en Række store Dampskibsselskaber, men ogsaa af talrige smaa Sejlskibsselskaber, paastaas i ganske overvejende Grad at skyldes Overgangen fra Partrederiet til Aktieselskabet. Disse Vidnesbyrd bør vel ikke tages for andet eller mere end de er — ukontrollerede Udtalelser — men de giver dog yderligere Opfordring til at fare med Lempe.

December 1904.

Husholdningsregnskaber.

Af

Marcus Rubin.

Et nyt Bidrag til de nu ret hyppigt fremkommende Husholdningsregnskaber er udsendt af Staden Berlins »Statistisches Amt« (Berliner Statistik. 3. Heft. Berlin 1904. 60 + 75 S. 4°).

Hæftet indeholder en Fortsættelse af de talrige Undersøgelser om Arbejderbefolkningens Indtægter, der i Aarenes Løb ere offentliggjorte af det berlinske Bureau, men hertil er for første Gang føjet en Arbejderhusholdnings-Statistik. Denne er imidlertid ikke udarbejdet som de tilsvarende Undersøgelser fra Statens Statistiske Bureau herhjemme, idet forskellige Forsøg i de senere Aar paa at faa Arbejderfamilier til i Aarets Løb at udfylde Husholdningsbøger ganske mislykkedes, og man maatte derfor — da Ønsket om at tilvejebringe en Oversigt over Arbejdernes Udgiftsfordeling selvfølgelig vedblivende var tilstede — nøjes med til en Del Familier at udsende Skemaer, som da for et Aar under et udfyldtes af saadanne, der havde eller mente at have Materiale dertil. I alt er herved indkommet formentlig brugeligt Materiale fra 908 Husholdninger. At dette

Materiale i Værdi paa langt nær ikke kan sammenlignes med Materialet fra løbende Husholdningsregnskaber, er det berlinske Bureau klart over, men man har dog ment, at det indeholdt tilstrækkeligt af Interesse til, at Resultaterne af Bearbejdelsen burde offentliggøres.

Fremstillingen er ret detaljeret. Tabellerne angive Udgifternes Fordeling efter Husholdningernes Størrelse (1, 2, 3 op til 13 Personer) og indenfor hver Størrelsesklasse atter efter Indkomsternes Størrelse (600 Mk. til 4000 Mk.), saa at Materialet for saa vidt bliver vel egnet til at kontrolere og manipulere med. Men der er ikke som hos os foretaget nogen Reduktion efter »Enheder«, og der foreligger intet Bidrag til Kundskab om de forbrugte Varers Mængde, ikke heller nogen Prisstatistik. Disse Mangler, i Forbindelse med Formen for Materialets Tilvejebringelse, forringer selvfølgelig Undersøgelsens Paalidelighed og Brugbarhed; men jeg har alligevel ikke kunnet modstaa Fristelsen til en Sammenligning paa et enkelt Punkt med vor Husholdningsstatistik, selvfølgelig den Del, der vedrører de københavnske Arbejdere (»Statistiske Meddelelser«, fjerde Række, 6. VI.)

Af den berlinske Statistik har jeg valgt Husholdningerne paa 5 Personer. Materialet omfatter 155 Familier, hvis Indtægter, freregnet en halv Snes Familier, ligge imellem 1350 og 2700 Mk. = 1200—2400 Kr. De københavnske Familiers Antal var 27, hvis Indtægt for de 23 Familiers Vedkommende ligeledes laa mellem 1200 og 2400 Kr. Udgiften pro persona for samtlige københavnske Familier var 346,6 Kr., for samtlige berlinske 354,2 Mk. Indtægtsforholdene ere altsaa ikke væsentlig forskellige, og da de

københavnske Familiers gennemsnitlige Personantal var 4,89 (= 3,10 »Enheder«, altsaa f. Eks. svarende til Mand, Hustru og 3 Børn i Alderen omkr. 10 Aar, jfr. l. c. S. 18), staa vi overfor nogenlunde samme Art og Størrelse af Arbejderfamilier.

Den forskellige Opstilling af Materialet har gjort adskillige Omregninger nødvendige, og nogen fuldkommen Sikkerhed for, at der overalt med de samme Udtryk er ment det samme, har jeg naturligvis ikke; nogen Fejl af Betydning kan der imidlertid ikke være Tale om. — Udgifterne fordelte sig saaledes:

	Berlin	København
	pCt.	pCt.
Bolig	16,3	13,5
Brændsel og Lys	4,0	4,0
Klæder, Skotøj, Vask	7,8	13,0
Mad	50,8	40,6
Vedligeholdelse	1,0	3,3
Læge og Medicin	1,2	0,6
Bidrag til Sygekasser m. m. ...	2,3	2,3
Fagforenings- og lign. Bidrag .	2,8	2,1
Undervisning	0,4	0,6
Bøger og Aviser	1,1	1,2
Skatter	1,0	0,8
Adspredelser	1,4	4,9
Øl, Brændevin, Tobak	5,5	6,8
Tilbagebetaling af Gæld	1,0	2,6
Iøvrigt	3,4	4,2
	100,0	100,0

Det ses af denne Tabel, at Forbrugsskalaen er ens: med højest Procenttal staa Mad, derefter Bolig, saa Beklædning, derefter Øl, Brændevin og Tobak, og naar disse fire Hovedposter, omfattende henholdsvis 80,4 og 73,4 pCt., ere dækkede, maa samtlige øvrige Udgifter klares ved Hjælp af den resterende $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{5}$

af Budgettet. Men indenfor Rækken ere dog Procentandelene ikke lidet forskellige. At der falder 2,8 pCt. mere paa den berlinske end paa den københavnske Husleje, betyder ikke saa meget; det drejer sig for de paagældende Familier om nogleogfyrretyve Kroner, en Forskel, der her i Byen kunde komme frem alene ved Forskel i Huslejepriser med et Femaars Mellemlum (f. Eks. fra c. 20 til c. 24 Kr. maanedlig for en god Toværelerslejlighed). Derimod er en Forskel paa over 10 pCt. til Fødemidler af klækkelig Betydning; hvor meget der her kan hidrøre fra Familiernes forskellige Sammensætning, mangler der jo Materiale (Reduktioner til »Enheder«) til at bedømme, men Forskellen synes i hvert Fald at staa i Forbindelse med højere Kødpriser i Berlin end i København (jfr. nedenfor), og i det hele maa det antages, at Fødemidlerne ere dyrere hist end her, uden at jeg dog kan godtgøre Rækkevidden heraf.

Imidlertid bliver i hvert Fald Resultatet, at man i København kan anvende forholdsvis mere, ikke blot paa Klæder m. m., end i Berlin, men ogsaa paa andre ydre Ting og paa forskellige »agrémements«. For Klæder etc. have vi, som nævnt, i København 13,0 pCt. mod 7,8 i Berlin, »Vedligeholdelse« 3,3 mod 1,0, »Adspredelser« 4,9 mod 1,4, Spirituosa og Tobak 6,3 mod 5,5, Undervisning og Læsning 1,8 mod 1,5. For nogle af Posterne i Tabellen ere jo Procenttallene ganske ens, og om end dette naturligvis er ret tilfældigt, bestyrker det dog Oversigtens almindelige Resultat, at de to Kolonner begge fremtræde som prægnante Udtryk for Smaakaarsbudgetter, om end for Familier under relativt velstillede Forhold.

En videre Sammenligning kan foretages med Hen-

Nationalekonomisk Tidsskrift. XXXXIII.

syn til Fordelingen af Udgifterne til Fødevarer, til hvilke i den følgende Oversigt har maattet henregnes Spirituosa og Tobak. Idet det altsaa erindres, at af det hele Udgiftsbudget medgik i Berlin 57 pCt., i København 47 pCt. til Fødevarer, Spirituosa og Tobak — altsaa $\frac{1}{10}$ af hele Budgettet mere hist end her — faa vi følgende Fordeling indenfor denne Hovedpost:

	Berlin	København
	pCt.	pCt.
Kød og Flæsk.....	25,7	22,6
Sild og andre Fisk	1,9	3,1
Mælk og Æg.....	11,5	11,0
Smør, Margarine, Fedt	12,5	13,7
Brød	15,3	13,0
Mel, Gryn, Ris etc.	2,4	2,2
Kartofler, Grønsager, Frugt....	6,9	4,4
Sukker, Sirup, Honning.....	2,6	4,2
Salt, Krydderier	0,7	2,6
Kaffe, The, Chokolade	3,6	5,8
Øl og Brændevin	11,0	9,8
Tobak	2,6	3,1
Iøvrigt.....	3,5	4,5
	100,0	100,0

Det hedder i den berlinske Statistik, at det billigste Kød »Rinderbauchfleisch« kostede i Torvehallerne i 1903: 55 Øre pr. Pd., hvad der er væsentlig dyrere end i København; som alt nævnt ere vistnok ogsaa andre Fødevarer dyrere i Berlin end her. Forbrugs-skalaen er jo iøvrigt ikke stærkt differerende; det vil ikke undre, at Konsumenten af Fisk, af Sukker og af Kaffe viser sig forholdsvis større hos københavnske end hos berlinske Arbejdere, og naar det modsatte er Tilfældet med Øl og Brændevin, bør det tilføjes, at for Berlins Vedkommende angives Værtshusforbrug at være medtaget.

— Der lod sig naturligvis af den tyske Statistik uddrage adskilligt flere Momenter af selvstændig Interesse og til Brug for Sammenligning med vore Forhold; men det meddelte turde være tilstrækkeligt til at henvende Opmærksomheden paa det her omhandlede nyeste og ret omfattende Bidrag til Arbejderhusholdnings-Statistik.

Boganmeldelser.

THEODOR FREIHERRN VON DER GOLTZ. **Agrarwesen und Agrarpolitik.** Zweite umgearbeitete und durch ein Agrarprogramm vermehrte Auflage. Verlag Gustav Fischer. Jena 1904. [V + 330 S.].

Denne Bog er en sammenhængende Fremstilling af en fornem, lærd og — efter danske Begreber i det mindste — saare konservativ Mands Udsyn over de landøkonomiske og landbopolitiske Tilstande og Bestræbelser i Nutidens Tyskland. Den interesserer ikke blot ved sin Rigdom paa Enkeltheder, hvoraf de fleste Læsere uden Tvivl vil kunne høste rig Belæring med Hensyn til faktiske Forhold, men den interesserer ogsaa, og ikke mindst, ved den Grundopfattelse, der ligger bag, og som Forfatteren ikke lægger Skjul paa. Det kunde maaske synes underligt, men er ikke desto mindre saa, at det, der giver Bogen næsten dens Hovedinteresse, er netop Helhedsopfattelsen, Kombinationen af politisk og socialt Livssyn, som gaar gennem den. Derved bliver Bogen noget mere end en blot Agrarpolitik, den bliver ikke saa lidt af et *document humain*, et Vidnesbyrd om en Tænkemaade, der formodentlig i ikke ringe Grad er typisk for den Generation, der oplevede das grosze Vaterlands Genrejsning og Samling til Enhed gennem fast, hensynsløs Handling og sejrrig Magtudfoldelse.

Efter nogle indledende Bemærkninger gaar Forf. over til at behandle to aktuelle og saare omdisputerede Spørgs-

maal: har det tyske Landbrug siden 1880 været i Tilbagegang? og hvorvidt er Tyskland i Stand til nogenlunde at forsyne sig selv med Landbrugsprodukter? Ved en Gennemgang og Diskussion af den tyske officielle Landbrugsstatistik saa vel som ud fra et nøje personligt Kendskab til Landbrugsforhold i Rigets forskellige Egne, besvarer Forf. begge disse Spørgsmaal med et bestemt Nej. Den af Agrarerne ofte fremsatte Paastand, at Landbruget som Erhverv betragtet skulde være i Forfald, holder ikke stik. Udbyttet pr. Arealenhed har været stigende, det dyrkede Areal i Fremgang, selve Anvendelsen af det dyrkede Areal, Brakmarkens stadig aftagende Omfang m. m. tyder paa Fremgang. »Af det anførte fremgaar — saaledes lyder v. der Goltz' almindelige Slutning — at de lave Kornpriser og den højere Arbejdsløn indtil Dato aldeles ikke har haft de frygtede Virkninger, nemlig at Agerbruget skulde antage ekstensivere Former, og derfor, selv om Befolkningen blev konstant, skulde i ringere Grad være i Stand til at tilfredsstille dennes og Kreaturbestandens Behov. Tværtimod lader det sig med største Bestemthed hævde, at Udnyttelsen af Landets Jord er bleven intensivere«. Ved Undersøgelsen af Husdyrholdet kommer Forf. m. H. t. denne Side af Landbruget til et lignende gunstigt Resultat.

Mindre gunstigt lyder Svaret paa det andet Spørgsmaal: hvorvidt Tyskland er eller i nogen overskuelig Fremtid vil blive i Stand til at »underholde sig selv« med Landbrugs- og Kvægavlsprodukter. Svaret er, som antydnet, ogsaa her et afgjort Nej. Det er med en noget sorgblandet Glæde, Forf. ser paa Befolkningens stadige og stærke Tilvækst: med Glæde, fordi en stor Befolkning er en Forudsætning for Tysklands militære Kraft og dets derved betingede politiske Magtstilling — med Sorg, fordi den stigende Befolkning gør Misforholdet mellem Landets Forbrug af Næringsmidler og dets Evne til at producere dem bestandigt større. Det, der sikrer det store Fædrelands politiske Uafhængighed af Omverdenen, det bærer

i sig en øjensynlig Fare for bestandig større økonomisk Afhængighed af denne Omverden. Saaledes kan man kort resumere det Dilemma, der mere end én Gang dukker op som afgørende bestemmende Moment for Forf.s Standpunkt i helt konkrete agrarpolitiske Spørgsmaal. Tysklands agrarpolitiske Opgave er simpelt hen denne: bestandig at holde Forbruget af Udlandets Landbrugsprodukter nede paa det nødvendige Minimum. —

Efter Aarene 1850—75, der af Forfatteren karakteriseres som den lykkeligste Periode, det tyske Landbrug nogensinde har gennemlevet (S. 43), kom for Tyskland som for hele det gamle Evropa Omslaget, fremtvinget ved den oversøiske Konkurrence. De tyske Storagrarer, hvis Graadighed aldrig baandlagdes af nogen smaalig Sømmelighedsfølelse, udtænkte en Række »store Midler«, ved hvilke Landbruget skulde hjælpes ud over den kritiske Situation. Blandt disse store Midler var Indførelse af Sølv møntfod, som von der Goltz afviser med væsentlig de samme Argumenter, som vi kender fra Falbe-Hansen's »Finansvidenskab«. Bestemt Modstander er Forf. ogsaa af et andet af de foreslaaede store Midler, der er bleven berømt under Betegnelsen »Antrag Kanitz«. »Selvfølgelig maa vi forlange, at den i Landbruget anbragte Kapital forrenter sig«^{*)}. Det er med en saadan vidtrækkende Motivering, de tyske Agrarer har forlangt, at Staten skulde overtage Kornhandlen som Monopol og sikre Indlandets Producenter en nærmere bestemt Middelprijs. Disse store Midler forkaster v. d. Goltz dog, dels fordi de, som det første, slet ikke vilde føre til det tilsigtede Maal, dels fordi de, som det sidstnævnte, vilde føre til Konsekvenser, der vilde være paa en Gang uafviselige og uantagelige (f. Eks. Arbejdernes Krav til Staten om at sikre dem en Minimalløn o. l.).

^{*)} Jvfr. Conrad: Die Agrarzölle in der Zolltarifverlage im Deutschen Reich. (Jahrbücher 3 F. 23 Bd.).

Saa havner Forf. da ved en anselig Agrartold som det eneste brugbare og effektive Middel. Heldigvis forsvare han ikke denne Forholdsregel med det undertiden benyttede farisæiske Argument, at en Korntold, skønt den forhøjer Kornpriserne, ikke derfor vil forhøje Brødpriiserne for Konsumenterne. Hovedbetragtningen er ogsaa her: Landets af militære og politiske Hensyn mindst mulige Afhængighed af Udlandet. Denne almindelige Betragtning støttes saa af forskellige mere specielle Argumenter. Specielt over for Arbejderne gør Forf. saaledes gældende, at Kornpriserne under den nuværende Beskyttelse dog er lavere end i Tiden forud for Beskyttelse, at Lønnen er højere, og at denne Samfundsklasse for saa vidt ikke har nogen Grund til at beklage sig. Det er klart, at dette Forsvar, set fra Arbejdernes Standpunkt, ikke kan være meget overbevisende. Det, der interesserer dem, er øjensynlig ikke saa meget en Sammenligning med en fjernere Fortid som dette, hvorledes vilde i Nutiden Kornpriserne stille sig uden Beskyttelsen. At Landbrugets Rentabilitet sikres ved Beskyttelse, gaar Forf. ud fra nærmest som noget selvfølgeligt: »Jo højere Told, desto højere Priser, jo højere Priser, desto større Rentabilitet« (S. 322). Rent formelt kunde dette Argument, lidt omskrevet, udmærket anbringes i en Lærebog i Logik som Eksempel paa en ulastelig Slutning i Aristoteles' »første Figur«. Hvad Læseren imidlertid savner, det er en omhyggelig Undersøgelse af, hvorledes Rentabiliteten i det lange Løb influer paa Ejendomspriserne, om ikke det ved Toldbeskyttelsen kunstigt opretholdte Niveau for Kornpriserne (og andre Landbrugsvarepriser), og den derved sikrede større Rentabilitet blandt andre Virkninger ogsaa har den at højne Jordprisen, det vil sige: fordyre den vigtigste Produktionsfaktor for Landmændene selv og derigennem i Virkeligheden svække dem i deres Konkurrence med Udlandets Producenter*). Forøvrigt har v. der Goltz'

*) Ud fra dette Synspunkt har navnlig Brentano i sin »Agrarpolitik« rettet en skarp og indtrængende Kritik mod de tyske Agrarers Program.

Standpunkt i Toldspørgsmaalet ogsaa Interesse derved, at han ikke holder paa en Beskyttelse med faste Toldsatser, men med glidende Skala. Dette fører ham naturligt ind paa en Omtale af denne Form for Beskyttelse i England. Resultatet af denne Undersøgelse er, at de uheldige Erfaringer, England havde Lejlighed til at gøre paa dette Omraade, beroede paa en uheldig Gennemførelse i Praksis, og at man derfor ikke med Erfaringerne fra dette Land kan modbevise dette Systems Fortrin.

Endnu et Træk bør fremhæves særlig til Belysning af det sociale Grundsyn, ud fra hvilket Professor v. der Goltz's Bog er skreven. Et Spørgsmaal, der behandles udførligt, er Ejendomsfordelingen i det tyske Rige. For Riget som Helhed er den nogenlunde som den bør være, men det indrømmes, at i visse Egne, navnlig de østelbiske, er den store Grundbesiddelse og den store Bedrift for fremherskende, og at det her er en vigtig agrarpolitisk Opgave at skabe en Middelstand med middelstore Bedrifter. I øvrigt er Forfatteren en ivrig Forsvarer af den bestaaende store Bedrift og den faktiske store Grundbesiddelse: af den store Bedrift, fordi den altid har baaret de tekniske Fremskridt i Tysklands Landbrug, af den store Grundbesiddelse, fordi det til denne knyttede Aristokrati har høje sociale og politiske Opgaver i Staten — for ikke at tale om dets høje militære Opgave: at forsyne Hæren med Officerer! Naar v. der Goltz endvidere anfører det som Godsejernes naturlige Kald at repræsentere Landbruget i det offentlige Liv, saa er dette sikkert en Betragtning, der allerede forekommer danske Læsere noget fremmed. Men naar han et andet Sted mod Slutningen af Bogen siger, at Forholdet mellem Godsejer, Bonde og Husmand bør være nogenlunde som Forholdet mellem Officerer, Underofficerer og Menige, saa er vi inde paa en almindelig Tænkemaade, der er os saa fjærn, at lykkeligvis ingen herhjemme offentlig og for Alvor kunde gøre sig til Talsmand for den uden samtidig at gøre sig selv latterlig.

Dog, dette fjerne og fremmede i den ansete Forfatters almindelige sociale og politiske Livssyn udelukker ikke paa nogen Maade, at man kan gennemgaa Bogens mange Enkeltundersøgelser med stort Udbytte. Dette er saaledes Tilfældet med hans Skildring af Landarbejderforholdene i Tysklands forskellige Egne, ikke mindst Skildringen af Systemet med Vandrearbejdere, særlig paa de store østelbiske Godser. Forfatteren fordømmer denne Ordning baade af sociale og nationale Grunde. I Virkeligheden er der paa dette Punkt noget af en Modsigelse mellem Forfatterens andet Steds givne Skildring af det tyske Godsejeraristokratis høje Kald og store Fortjenester af Staten, og hans Skildring af Arbejdsforholdene paa en stor Del af dette samme Aristokratis Godser, ti disse — navnlig de østelbiske — synes at være rene Arnesteder for »das Polentum«, og Faren for Poloniseringen af store Omraader inden for den preussiske Stat, siger Forfatteren, »er ikke et blot Fantasiofoster, den er en Kendsgerning, der maa tages alvorlig, ikke blot af Statens Ledere, men af alle patriotisk følende Mænd« (S. 150). Interessante Enkeltheder findes ogsaa under Omtalen af den store Grundbesiddelse og den store Bedrift — Latifundienbesitz und Latifundienwirthschaft. — Forfatteren kommer her bl. a. til det Resultat, at samtidig med at den lille eller middelstore Bedrift holder sig i Tysklands vestelbiske Egne, saa glider Ejendomsretten langsomt Bondestanden ud af Hænderne, og at der derfor i disse Egne er en Bevægelse hen imod Udviklingen af en ny moderne Storgrundbesiddelse, ikke i Form af store sammenhængende Godskomplekser, men i Form af »Strøbesiddelse«. Det er en Del af Kapitalen fra Vesttysklands rige Industricentrer, der søges anbragt paa den Maade — et Træk, der minder noget om Udviklingen af Landboforholdene i det 18de Aarhundredes England. Professor v. der Goltz indrømmer, det er umuligt at belyse denne Udvikling statistisk, og dette giver ham Anledning til en Kritik af Tysklands officielle Landbrugsstatistik, der belyser Antallet af Bedrifter, men ikke

indeholder nogen Besvarelse af, paa hvor mange Hænder Ejendomsretten til Landets Jord findes og i hvilken Grad Grundbesiddelsen er koncentreret. Denne Kritik er uden Tvivl berettiget, men den rammer ganske vist ikke alene Tysklands officielle Landbrugsstatistik.

Bogen er fremkommen som Forelæsninger for studerende. Som egentlig Lærebog betragtet forekommer den mig dog at lide af væsentlige Mangler: den er paa flere Punkter for bred i Fremstillingen, Forfatteren skænker ofte afvigende Anskuelser for lidt Opmærksomhed, og endelig behandler den — til Dels paa Trods af, hvad Forordet lover — for udelukkende tyske Forhold alene.

Henrik Pedersen.

ALFRED MITSCHERLICH. **Die Schwankungen der landwirtschaftlichen Reinerträge**, berechnet für einige Fruchtfolgen mit Hilfe der Fehlerwahrscheinlichkeitsrechnung. Mit 2 Tafeln und vielen Tabellen. Tübingen 1903. Laupp. (120 S.).

En lovende Titel, og hvad mere er et Indhold, der giver, hvad man venter sig af Titlen.

Et almindeligt Gennemsnitstal faar først fuld Værdi, naar man samtidig angiver Middelfejlen, Maalet for de enkelte Iagttagelsers Afvigelse fra Gennemsnittet. Mitscherlich har ikke glemt dette et Øjeblik, hvert meddelt Gennemsnitstal angives med plus—minus sin Middelfejl. Middelfejlsberegningen medfører igen som Regel, at Forfatteren maa undersøge, hvor vidt de enkelte Iagttagelsesomraader følger den almindelige Fejlløve, særlig sker denne Undersøgelse for Arbejdstidens, Daglønnens, Høstudbyttets og Prisens Vedkommende. Ved disse Undersøgelser fremkommer meget af Interesse. For Høstudbyttets Vedkommende synes saaledes Svingningerne fra Aar til Aar at blive desto mindre, jo højere Udbyttet stiger; for Kartoffelhøstens Vedkommende finder man saaledes:

Kartoffelhøsten pr. Hektar:	Den sandsynlige Svingning i Procent af Høstudbyttet:
130 Dobbelcentner	4—7
124 —	7.1—10
119 —	10.1—13
115 —	13.1—16
100 —	16.1—20

En lignende Regel viser sig for Prisens Vedkommende, de Markedspladser, hvor Prisen er høj, har de relativt mindste Prissvingninger.

Ser man iøvrigt hen til Høstudbyttets Svingninger fra Aar til Aar, viser de sig, som rimeligt er, i samme Grad mindre, som det betragtede Areal vokser; Høstudbyttet for Rugens Vedkommende viser til Eksempel følgende Svingninger udtrykt i Procent af Gennemsnitshøsten:

i hele Tyskland.	3.5
i mindre Dele af Tyskland	6.5
paa et enkelt Gods	11.1

Med andre Ord, ved større Arealer udligner Klimaets Forskelligartethed de enkelte Aars variable Høstudbytte.

Efter slige foreløbige Undersøgelser gaar Forfatteren over til Beregning af Renudbyttet d. v. s. Bruttoudbyttet minus Produktionsomkostningerne. Bruttoudbyttet er forholdsvis let at beregne, da man baade kender det gennemsnitlige Høstudbytte pr. Hektar og den gennemsnitlige Pris samt begge de nævnte Størrelsers Middelfejl.

For et Sædskitte af Kartofler, Havre og Rug faar man saaledes følgende Bruttoudbytte pr. Hektar:

	Kartofler	Havre	Rug
Høstudbytte.	122,2 ± 16,3	15,6 ± 2,3	14,2 ± 1,6
Udsædsmængde	16,0 ± 0,0	1,8 ± 0,0	1,6 ± 0,0
Høst minus Udsæd . .	106,2 ± 16,3	13,8 ± 2,3	12,6 ± 1,6
Pris i Mark.	2,53 ± 0,27	13,6 ± 0,8	13,3 ± 0,9
Bruttoudbytte i Mark	268,69 ± 50,22	187,68 ± 33,17	167,58 ± 24,11

Tilsammen bliver altsaa Udbyttet pr. Hektar i de 3 Aar 623,95 \pm 64,84 Mark.

Produktionsomkostningernes Beregning volder betydelig mere Vanskelighed; Forfatteren bygger her paa mere eller mindre gode Oplysninger fra mange forskellige Kilder stadig med Hensyntagen til Middelfejlen¹⁾). Uden at gaa nærmere ind paa disse Beregninger skal jeg her nævne, at Produktionsomkostningerne for ovennævnte Sædskifte angives til 565,63 \pm 15,98 Mark. Renudbyttet bliver saaledes 58,32 \pm 66,79. Som man vil se er Svingningerne endog overordentlig store, Renudbyttet er i Gennemsnit for Treaaret 58,32 Mark, men vil i Halvdelen af samtlige Treaar enten stige til over 115,11 Mark eller falde og give et Tab, der er større end 8,47 Mark.

Forf. former til Slut sine Hovedresultater i følgende: Et regelmæssigt Renudbytte fordrer et regelmæssigt Høstudbytte d. v. s. et stort Høstudbytte frembragt ved intensiv Dyrkning.

Hvad selve den statistiske Behandling angaar, saa kunde man nok ønske et og andet ændret, særlig er det mærkeligt at se Forfatterens vedholdende Anvendelse af »den gennemsnitlige Fejl«, saa meget mere mærkeligt som Mitscherlichs statistiske Læremester W. Jordan i sin Vermessungskunde skarpt kritiserer »den gennemsnitlige Fejl«, men bortset herfra kan man ikke andet end glædes over dette statistisk-økonomiske Arbejde, om ikke af anden Grund, saa fordi det er saa sjældent at træffe den Slags Arbejder, hvor Statistik og Økonomi gaar op i en højere Enhed.

Edv. Ph. Mackeprang.

¹⁾ Beregningen af Middelfejlen er her vel letsindig. Selv i de Tilfælde, hvor Forfatteren kun kender to Værdier, den største og den mindste, søger han at finde en Middelfejl ved at dividere Forskellen med 8, idet han ved, at kun i 7 Tilfælde af 1000 er Svingningerne større end Middeltallet plus 4 Gange Middelfejlen eller mindre end Middeltallet minus 4 Gange Middelfejlen.

P. ROSENSTAND-WÖLDIKE. **Einkommen-Versicherung
statt Verpfändung.** Dorpat 1902.

Tilfældig har jeg faaet en Pjece i Haanden af en dansk Ingeniør i russisk Tjeneste Hr. Rosenstand-Wöldike, en Pjece, hvori der er Tanker og hvad mere er nye Tanker. Forfatterens Maade at skrive paa minder om saa forskellige Mænd som v. Thünen og Rodbertus; der er i hans Skrift samme Blanding af en rigtig Erkendelse af Aarsagerne til en nutidig Misère og samme Utopisme i de foreslaaede Botemidler. Jeg har ment, at National-økonomisk Tidsskrifts Læsere burde kende den interessante Forfatter. Forf. begynder med at konstatere, at med den voksende Arbejdsdeling er det, at samle Varen hos Konsumenten, igen bleven en meget omfangsrig Opgave. Verdensproduktion kræver Verdensomsætning, hvad der kræver store Transport- og Omsætningsomkostninger samt en betydelig Risiko, de handlende løber og som skal dækkes. Øjensynlig »er de ved Arbejdsdelingen vundne Fordele« blevne afbalancerede ved at det nuværende økonomiske Samfund arbejder noget mere upraktisk end et Samfund, hvor Vejen mellem Producent og Konsument er betydelig kortere. Vi blive alle — siger Forf. — afhængige af Forretningsverdenen, skal sælge vore Produkter til den og paa de Betingelser, den vil have dem, og skal købe alle vore Forbrugsgenstande af den, og paa de af Forretningsmændene stillede Vilkaar. Maalet er at samle Konsumenterne i Foreninger, uafhængig af Forretningsmænd, saavel som at samle Producenterne til Frigørelse fra Forretningsverden.

Saavidt Indledningen, hvor man vil lægge Mærke til den fra Beskyttelsesteorien kendte (og rigtige) Paastand om, at Arbejdsdelingen, der lægger Mile mellem Konsument og Producent, opvejer sine Fordele ved de større Omsætningsudgifter og Risiko, og til Paastanden om, at Forretningsverdenen er vor Tids Herr og har større Indflydelse end den, der efter denne Klasses samfundsmæssige Tjenester tilkommer den.

Forf. gaar over til sit Emne og undersøger Kredittens Begreb. Kredit er en Kontrakt, hvorefter den ene Parts Ydelse erlægges straks (Kreditgiver), den andens til et senere Tidspunkt (Kredittager). Kredit betyder Købekraft; den, der har »Kredit« (man ser her, at Forf. bruger Ordet Kredit i forskellige Betydninger), har »Købeevne«. Denne ved Kredittens Hjælp skabte Købeevne har oprindelig sin Aarsag i Tillid til Hæderlighed og til Erhvervsevne, d. v. s. at Laantager kan tjene saa meget, at han kan opfylde de fremtidige Modpræstationer. Kredit er ikke mere Tillid — klager Forf. — det er i al Fald for Realkreditens Vedkommende et skjult Salg. Naar Kredit hviler paa Pant i en oftest større Værdi end det laante Beløb, foreligger der et betinget Salg. Laangiver udlaaner ikke i Tillid til Laantagers Person, men han køber en Rente-Ret, der i givet Tilfælde sikkert kan byttes om med den reelle Værdi, hvori han har faaet Pant. Han køber (betingelsesvis ved Underpant i fast Ejendom) en Ejendom, hvor han ikke har Brugsretten, men vel en Rente-Ret; men i det Øjeblik, Rentebetingelsen ikke overholdes, faar han ogsaa Brugsretten. Tanken er sat ret skruet frem, men den er ikke gal. Og selv udenfor Realkredit ydes Kreditten ikke af Tillid til Laantager, men nok saa ofte i Tillid til »Kautitioner«. Forf. paastaar derfor, at den Kredit, der overflytter Kapitaler fra dem, der har den, men ej kan forvalte den, til dem, der kan forvalte den, men ikke har den, er som en »hul Frase, en skøn Drøm«. Udviklingen er som sagt skruet og søgt, men her er et ærligt Forsøg paa at trænge ind i Kredittens Væsen, og det maa siges, Forf. er paa Sporet.

Dernæst gaar Forf. over til at undersøge Risikoforsikringen, enten det nu er Livs-, Brand- eller andre Forsikringsformer. Han kritiserer den internationale Splitelse af Forsikringsopgaverne, og synes at ønske lutter lokale »Sogneforsikringselskaber«. De gældende Forsikringsformer har den Fejl, at der ingen Garanti er for at den forsikrede kan betale sin Præmie — men dens væsent-

ligste Fejl er den, at man ikke kan forsikre sin Indkomst, d. v. s. en Landmand kan vel forsikre sig mod Kreatursyge og Hagelskade, men ikke mod daarlig Høst eller lave Produktpriiser. Det er Indkomstforsikring vi har Brug for — siger Forf.

I Afsnittet »Pantsætning« gør Forf. sine bedste Iagttagelser. Pantsætning vil oftere være en Skade for den samfundsøkonomiske Interesse end en Understøttelse. Det, vi pantsætter, er nemlig ikke alene den faste Ejendom, men ogsaa en Del af Landmandens egen Arbejdskraft. Landbrugets Hypotek Kredit er et maskeret Salg, og Salgsgegenstanden er »det betræffende Landbrugs Renudbytte«. Dettets Størrelse ansættes ensidigt af Kreditgiveren. Reglen er saaledes oftest, at $\frac{2}{3}$ af Renudbyttet er Rente af Pantekreditten. Skal der nu tilmed afbetales Gæld, vil ikke en Tredjedel af Renudbyttet staa til Landmandens egen Disposition. Men Fejlen er, at dette Renudbytte ikke ansættes til det, det er — en foranderlig Størrelse, der ændres fra Aar til Aar, men til en fast uforandret Størrelse, saaledes at Landmanden i Rente og Afdrag forlods skal udrede — ikke to Tredjedele af sit virkelige Renudbytte, men to Tredjedele (eller mere) af et antaget Renudbytte, der maaske kun har holdt Stik i enkelte Aar. Landmanden kommer her til at bære en for stor Risiko. Lad Renudbyttet være 3000 Kr., og de 2000 Kr. være Rente af Behæftelsen og 100 Kr. Afdrag: der levnes Ejer 900 Kr. Hvis nu Produktpriiserne falder fra 3 til 2, ja saa bliver der intet til Landmanden, d. v. s. han har gjort sit Arbejde omsonst og maa optage sekundære Laan for at leve.

Det, der er nødvendigt, er — ikke at Laangiver har sit faste og sikre Udbytte, der skal udredes forlods, men at Laantager har det, og dette sker gennem en Forsikring af Indtægten, d. v. s. at en fælles Salgsforening overtager Landmandens Produkter til en fast uforanderlig Pris, saaledes at daarlige Aar udligner gode Aar.

Ved nogle grafiske Fremstillinger viser Forf. For-

holdene. Han deler Bruttoudbyttet i tvende Dele: 1) effektive Produktionsudgifter, 2) virkeligt Overskud; dette sidste deles i: a) »solgt Udbytte«, d. v. s. den Rente, Ejer af Panteobligationen faar og 3) Udbyttet til Ejer selv. De effektive Produktionsudgifter skal altid dækkes, for at Landbruget kan drives, men juridisk har Obligations-ejers Krav Fortrinet, saaledes, at hvis Produktpriserne bliver smaa, gaar ikke blot den besiddende Landmands eget Arbejdsudbytte bort, men der bliver ikke en Gang Dækning af Aarets Udbytte til Driftsudgifterne.

Lad i 1900 Udbyttet af en Ejendom være brutto 11000 Kr., lad heraf den faste Rente være 4000 og Driftsudgiften 4000; i dette Aar faar Ejer for sin Møje 3000 Kr. Lad i 1901 Ejendomsbruttoudbyttet være 8500 Kr.; først uddrages 4000 til Rente, dernæst 4000 til Driftsudgifter, og til Slut er der 500 Kr. til Ejer; for at leve maa han optage Laan. Lad et følgende Aar Bruttoudbyttet være 7000. Rentenyder skal have sine 4000 Kr., Driftsudgiften kan ikke dækkes, Ejer maa laane 1000 Kr. for at holde Ejendommen i Drift, og han maa yderligere laane alt hvad han skal leve af. Det rationelle — siger Forf. — er, at først tages Driftsudgifterne fra; de skal økonomisk altid dækkes; dernæst fordeles Restudbyttet mellem Besidder og Laangiver. I Eksemplerne ovenfor vil der, naar Driftsudgifterne drages fra Bruttoudbyttet i 1900, blive 7000 til Deling i Forholdet 1 til 2, eller Ejer faar 2333 Kr. og Rentenyder 4667 Kr.; i 1901 bliver der 4500 Kr. til Deling — for Ejer 1500 og for Rentenyder 3000 Kr., og i 1902 kun 3100 Kr. til Deling, eller Ejer faar 1033 Kr. og Rentenyder 2067 Kr. Ved — som Forf. ønsker det — at forsikre Indkomsten, kan vedkommende Forsikringsselskab tilstaa c. 8860 Kr. aarlig — heraf gaar 4000 Kr. til Driftsudgifter, 1620 Kr. til Ejer og c. 3240 Kr. til Obligationsejer.

Forf. har her Ret i den Ting, at ved Pantsætning faar Ejeren en fast aarlig Byrde, uden at have nogen-somhelst Garanti for, at der i Fremtiden vil være

Mulighed for ham til at betale denne faste Byrde. Og forsaavidt en Del af Pantegælden er Salgssummer, en anden Del Laan til Dækning af Leveudgifter i daarlige Aar, vil man se, at den faste aarlige Byrde er noget af en Uret mod det arbejdende Landbrug. Desværre er Forf.s Plan til Forsikring af Indkomst mere end utopisk; men i sin Kritik har han Ret, og denne Kritik viser, at da vi i det 18de og 19de Aarhundrede gik over fra de svingende Fæste- og Tiendeafgifter til de faste, var det ikke i og for sig et Fremskridt; det syntes saa, fordi Omsætningen af svingende Fæsteafgifter til faste skete til Priser, der var gunstige for Fæsteren. Jeg mener vedblivende f. Eks., at de nye Statshusmænds Ydelser til Statskassen ikke burde have været faste, men svingende med Produktpriserne.

I de Afsnit, der omhandler, hvorledes Indkomstforsikringen skal ske, er vi ude i det utopiske. Forf. ønsker et økonomisk Samfund (Selskab), til hvem man mod en fast aarlig Indtægt overdrager sin Ejendom; dette Selskab driver Ejendommen og faar herved sine Midler. Man kan ogsaa til dette Selskab pantsætte sin Arbejdskraft og saaledes tilsikre sig en bestemt Aarsindtægt. Det Forf. vil her, er ærlig talt »Kommune« under et andet Navn.

Et Afsnit »Land og By« er mere inde paa Virkelighedens Grund. Byerne, siger Forf., har deres Eksistensbetingelse af 3 Aarsager: 1) Handelens Koncentrering, 2) Udvandringen fra Landet, 3) Udskillelsen af Kapital fra Landet paa Grund af Mangel paa Beskæftigelse for denne Kapital. Dette siger nu ikke meget. Bedst er Forf. hvor han — i Tilslutning til Krapotkin — viser, at en Udflytning af Industrien til Landet er mulig. Paa den nærmere Gennemførelse af Forf.s Tanke, en stor »Kommune«, der baade driver Agerbrug og Industri, skal jeg ikke komme ind, fordi den er saa meget ude i det utopiske, at dens Tilegnelse ikke lønner sig — i al Fald skal den gode Tanke ændres meget. *)

*) Forf. er ved en russisk Godsejers Hjælp i Færd med at forberede et storslaaet Forsøg.

Forf. har mange gode Tanker — men bedst er han i Kritikken, i Paavisningen af Aarsager, mindre god i Anvisningen af Hjælpemidler, — om end der ogsaa her er Tanker, der ligge indenfor Virkeliggørelses Mulighed. Bogen er udkommen i Rusland, hvor Forf. er Administrator ved det kejserlige livlandske Landhusholdnings-selskab, og den bærer Vidne om, at den, der taler tilstrækkelig forsigtigt og undlader at sige noget ondt om Personer, kan sige fuldt saa meget som i Danmark.

L. V. Birck.

Dansk Forsikrings-Aar bog samt statistiske Meddelelser om Forsikringsvæsenet i Danmark for Aaret 1903. Udgivet af OSCAR RECHENDORFF. 1ste Aargang. København 1904.

Den af Hr. Oscar Rechendorff udgivne Forsikrings-Aar bog indledes med en Oversigt over danske Forsikrings-Organisationer — syv i Tallet, naar man medregner de to Statsinstitutioner »Forsikringsraadet« (i Henhold til Loven om Livsforsikringsvirksomhed) og »Arbejderforsikrings-Raadet«. Det er karakteristisk, at næsten alle disse Organisationer ere oprettede i Løbet af de aller seneste Aar. Den Udvikling, Forsikringsvirksomheden i Danmark har undergaaet i det sidste Tiaar eller mindre endnu, er saa betydelig, at Trangen til samlende Organer bliver forstaaelig. Forstaaeligt er det ogsaa, at man baade i og udenfor selve Forsikringsfolkenes Kreds har følt det som et Savn, at der ikke fandtes nogen Oversigt over Landets hele Forsikringsvirksomhed, — et Savn, der nu i det væsentlige er afhjulpeth ved Udgivelsen af Forsikrings-Aar bogen.

Det statistiske Stof, der her meddeles, er — for hver Forsikringsart for sig — bragt indenfor ensartede Rammer, saa at der bydes en bekvem Lejlighed til at orientere sig med Hensyn til Virksomhedens Omfang i det paa-gældende Aar (1903) og med Hensyn til de forskellige Forsikringsinstitutters Status. Man finder her samlet paa et Sted, hvad man før — naar man vilde have det i

samme Udførlighed — maatte søge rundt om i mange forskellige Beretninger og Regnskaber. Foruden de udførlige Tabeller, der knytter sig til danske Forsikrings-selskaber, findes der en mere summarisk Oversigt, der medtager de her i Landet virkende fremmede Selskaber, og Udgiveren stiller i Udsigt, at kommende Udgaver af Aarbogen vil kunne bringe mere detaillerede Oplysninger ogsaa om de fremmede Selskabers Virksomhed i Danmark. Det maa haabes, at dette vil lykkes, thi her er unægtelig et Hul i vor Viden, som det netop var af stor Betydning at faa udfyldt. Af den nævnte Oversigt, der giver Oplysning om hvert enkelt Selskabs Hjemsted, Stiftelsesaar, Aktiekapital (tegnet og indbetalt) samt Direktion, uddrage vi følgende ganske oplysende Statistik, idet vi bemærke, at »Oprettelsesaaret« for de udenlandske Selskabers Vedkommende her betyder de Aar, da de begyndte at arbejde i Danmark:

Oprettelsesaar:	Livsforsikrings-selskaber		Ulykkesforsikrings-selskaber
	danske	fremmede	danske
Efter 1890	13	14	16
1880—90	1	12	1
Før 1880	4	11	„
	18	37	17

Aarbogen indeholder tre større Tekstbidrag. Direktør V. E. Gamborg skriver populært om Livsforsikringens Teori, en fortræffelig lille Afhandling, der simpelt og jævnt og uden andet Apparat end nogle faa Eksempler og en grafisk Tavle fremstiller Hovedprinciperne for moderne Livsforsikring. Forf. benytter Lejligheden til at rette nogle af de mange urigtige Forestillinger, der er almindelige baade blandt Publikum og blandt Akvisitører (f. Eks. den, at man paa ethvert Tidspunkt skulde kunne hæve sin Forsikring paa den Maade, at Selskabet tilbagebetaler det fulde Beløb af de indbetalte Præmier). I det hele taget er der i Direktør Gamborgs Afhandling mange gode Vink og velmente Raad at hente, ikke mindst hvor han taler om Forsikringsforeninger, der som de saakaldte

Assessment-Selskaber ledes efter ganske forkerte Principer. — Den anden Afhandling er af cand. jur. Fr. Winther; den gaar ud paa at vise, at der ikke er nogen berettiget Plads for gensidige Brandforsikringsforeninger indenfor Haandværk, Industri og Handel. — I den tredje Afhandling, der er usigneret, undersøges Muligheden for at forbedre Rentabiliteten af dansk Ulykkesforsikringsvirksomhed.

Ved Udgivelsen af den foreliggende 1ste Udgave af Dansk Forsikrings-Aarbog har Hr. Rechendorff realiseret en god Idé, som det maa haabes han maa faa Held til at føre videre.

Adolph Jensen.

Litteratur-Notitser.

— Under Titelen »Ungdomsarbejder« er der paa Aschehougs Forlag udkommet et Bind af Anton Martin Schweigaards betydeligste, men for den nulevende Slægt lidet kendte og vanskelig tilgængelige Afhandling. Samlingen, hvis Udgivelse er besørget af Oskar Jæger og Frederik Stang, indeholder fire Arbejder. Det første af disse er Schweigaards hidtil utrykte Forelæsninger over den politiske Økonomi, som han i 1847 som Professor dikterede sine Tilhørere. Det andet er hans Afhandling om Norges Bank og Pengevæsen, et Arbejde, der ved sin Fremkomst (i 1836) vakte en enestaaende Opsigt. Den tredje Afhandling er ligeledes skreven i 1836, det er et Essay om Indførselstoiden og dens Historie. Bindet slutter med et Arbejde, hvis Emne ligger udenfor Nationaløkonomien, nemlig en Oversættelse af Schweigaards franske Afhandling om den tyske Filosofi. Bogen ledsages af en nydelig Gengivelse af et af Tidemand i 1844 malet Portræt af Forfatteren.

— Cand. jur. Axel Borgen har paa Jacob Lunds Forlag udgivet et lille Skrift om Sparekasse-Kontra-

bøger, sete i juridisk Belysning. Hvad der har ledet Forfatteren ind paa dette Arbejde, er den Forandring, der i Tidens Løb er foregaaet i Sparekassernes hele Karakter og Virksomhed. De oprindelig nærmest med folkeopdragende Formaal stiftede Sparekasser, der lagde Hovedvægten paa at byde Publikum et sikkert Opbevaringssted for de kontante Penge, der opsparedes, er jo nu i Danmark blevet til almindelige Pengeinstituter af halvt eller helt bankmæssig Karakter, for hvilke Udlaansvirksomheden er bleven en Hovedopgave. Herved er Sparekassebogen fra en Kontrabog gaaet over til at være et Gælds-brev — men et Gælds-brev af en særlig Form og Indretning, der giver det en ejendommelig Retsstilling; det er denne, Forf. i sin Afhandling har gjort til Genstand for Undersøgelse.

— Den 1. Juli 1895 traadte den norske Rigsforsikringsanstalt for Arbejder-Ulykkesforsikring i Virksomhed. Paa Grundlag af det betydelige Oplysningsmateriale, Anstalten har indsamlet i de første $4\frac{1}{2}$ Aar af sin Bestaaen, er der udarbejdet et anseligt Tabelværk, betitlet »Rigsforsikringsanstaltens Industristatistik« og indeholdende en Mængde nyttige og interessante Oplysninger om Antallet af Bedrifter i de forsikringspligtige Erhverv, Antallet af Arbejdere, Arbejdsfortjeneste, Anvendelse af Kvinder og Børn i Industrien, Arbejdsløse, mekanisk Bævekraft m. m.

— Om de af Professor Harald Goldschmidt samt d'Hr. C. Moesgaard Kjeldsen og J. A. Lemming ledede Rentabilitets-Fodringsforsøg med Malkekør foreligger anden (og sidste) Beretning, indeholdende en Oversigt over Forsøgs-Resultaterne og ledsaget af et udførligt Tabelmateriale. Disse Forsøg, der som bekendt have vakt megen Opsigt — og megen Strid — i Landbrugs-kredse, paakalde Opmærksomheden ogsaa fra et mere almindeligt økonomisk Synspunkt.

Notitser.

I.

Landbrugsproduktionen og Maskinerne.

Der er vel næppe noget Land, hvor Agerbruget har taget Maskintekniken i sin Tjeneste i samme Grad som i Amerikas Forenede Stater. Det er derfor naturligt, at Spørgsmaalet om Maskinernes Indflydelse paa Landbrugsproduktionen og Landbrugsarbejdet særlig i Amerika har tiltrukket sig Økonomernes Interesse, saa meget mere, som der netop i Amerika foreligger et omfattende statistisk Materiale, der lader sig bruge til at maale denne Indflydelse. Som Led i den Række af fortræffelige Monografier, der udgives af det amerikanske økonomiske Selskab, har Dr. H. W. Quaintance skrevet en lille Bog, hvori han samler det væsentlige af hvad der foreligger til Spørgsmaalets Belysning. *)

Det er naturligvis vanskeligt at angive noget bestemt Tidspunkt, der danner Skellet mellem den gamle og den nye Teknik i det amerikanske Landbrug, men man kan i hvert Fald sige, at »Maskinperioden« ikke har varet over halvtreds eller tredsindstyve Aar. I dette Tidsrum er Landbrugsproduktionen forøget umaadeligt; alene Mængden af de egentlige Kornafgrøder er steget fra 617 Mill. bushels i 1840 til 4435 Mill. bushels i 1900. Samtidig er Folketallet ganske vist vokset fra 17 til 76 Mill.,

*) The influence of farm machinery on production and labor.
New York 1904.

men denne Tilvækst har dog langt fra holdt Skridt med Kornavlens. Sætter man Folketallet og Kornavlens i 1890 begge lig 100, udgjorde Folketallet i Aar 1900: 443, men Kornavlens 718.

Hvilken Andel har nu Maskinerne haft i den umaadelige Forøgelse af Produktionen?

For at komme til Bunds i dette Spørgsmaal undersøger Forf., paa Grundlag af et omfattende Erfaringsmateriale, Arbejdets Produktivitet under den ældre og den nye Teknik. Eksempelvis kan det anføres, at der til at producere 20 bushels Hvede (Høsten af 1 acre) i 1830 udkrævedes et menneskeligt Arbejde, der repræsenterede 61 Timer, men i Midten af Halvfemserne blev 20 bushels Hvede ved Anvendelse af Maskiner produceret med kun $3\frac{1}{3}$ Times Arbejde. Hvedehøsten i Aaret 1896 udgjorde 427 Mill. bushels; hertil medgik omtrent 7,100,000 »Dagværk«, men med dette Arbejde vilde man i 1830 med Datidens Teknik kun have kunnet frembringe 23 Mill. bushels. Resultatet udtrykker Forf. saaledes, at af hele Hvedehøsten i 1896 skyldtes de 404 Mill. bushels eller 94 pCt. Maskinerne. For de øvrige Afgrøders Vedkommende naar man lignende Resultater: for Rug 60 pCt., for Byg 96, for Majs 61, for Havre 89, for Ris 73, for Kartoffler 65, for Bomuld 65, for Hø 81 pCt.

Det næste Spørgsmaal gælder Omkostningerne. For de aller fleste Afgrøders Vedkommende ere Produktionsomkostningerne betydelig lavere ved Anvendelsen af Maskinkraft end ved den ældre Arbejdsmetode. I 1830 kostede det at frembringe 20 bushels Hvede omtrent 4 Dollars, i 1896 kun 1,12 Dollars — altsaa en Nedgang i Produktionsomkostningerne med 72 pCt. Nedgangen er størst for Kornafgrøderne, mindre for Kartoffler (55 pCt.), Bomuld (23 pCt.) og Roer (38 pCt., Turnips endog kun 9 pCt.). Alt i alt anslaaes Produktionsomkostningerne for Høsten i 1899 til 473 Mill. Dollars; med den ældre Arbejdsmetode vilde Omkostningerne imidlertid have andraget

880 Mill. Doll., saaledes at Maskinerne have medført en Besparelse af 46 pCt.

II.

De engelske kooperative Foreninger.

»The co-operative wholesale societies« udgiver hvert Aar en Aarbog, bl. a. indeholdende statistiske Oplysninger om den britiske Andelsvirksomhed i den nærmest foregaaende Tid. Af den nys udkomne Aarbog for 1905 uddrage vi følgende Data.

For 40 Aar siden fandtes der i Storbritannien og Irland 3—400 kooperative Foreninger med et Medlemstal af omtrent 100,000 og en Kapital paa ca. $\frac{1}{2}$ Mill. £; Aars-Omsætningen (Salget) androg en Værdi af $2\frac{1}{2}$ Mill. £, og Nettofortjenesten 200,000 £. — For 20 Aar siden var Foreningernes Antal 1300, Medlemstallet 700,000, Kapitalen 9 Mill. £, Aars-Omsætningen 28 Mill. og Nettofortjenesten lidt over 2 Mill. £. — For 10 Aar siden var Antallet af Foreninger 1800, Medlemstallet 1,300,000, Kapitalen 20 Mill., Aars-Omsætningen godt og vel 50 Mill. og Nettofortjenesten $4\frac{2}{3}$ Mill. £. — I 1902 (det sidste Aar, for hvilket fuldstændige Oplysninger foreligger) var Foreningernes Antal steget til 2800, deres samlede Medlemstal var over 2,100,000, Kapitalen 41 Mill., Aars-Omsætningen 90 Mill. og Nettofortjenesten over 9 Mill. £.

Hvis man regner, at de 2,100,000 Medlemmer repræsentere lige saa mange Husstande à 5 Personer, skulde $10\frac{1}{2}$ Mill. Mennesker i Storbritannien og Irland modtage deres Fornødenheder (helt eller delvis) gennem Forbrugsforeninger. Da det hele Folketal er 42 Millioner, omfatter Brugsforeningsbevægelsen — under den nævnte Forudsætning — netop en Fjerdedel af Befolkningen.

Hvis man fordeler Aars-Omsætningen (90 Mill. £) lige paa samtlige Medlemmer, falder der gennemsnitlig paa hver Husstand omtrent 43 £ eller op imod 800 Kr.

Af den Kapital, de kooperative Selskaber raader over, er omtrent de to Tredjedele Medlemmernes egen Aktiekapital; Resten, 14 Mill £, er laant. Omsat i dansk Mønt er de engelske Forbrugsforeningers Gæld altsaa halvtredje hundrede Millioner Kroner — en halv Snes Millioner mere end Danmarks Statsgæld i Øjeblikket.

Aars-Omsætningen (Salget) repræsenterer i danske Penge 1600 Mill. Kr., d. v. s. fem Gange saa meget som Værdien af Danmarks hele Udførsel til Udlandet.

III.

Udvandringens Betalingsbalance.

I et af det østerrikske Finansministerium udgivet Skrift »Daten zur Zahlungsbilanz« *) er der bl. a. gjort et interessant Forsøg paa at beregne den Omsætning af Værdier, der er en direkte Følge af Udvandringen til oversøiske Lande.

Først har man søgt Oplysning om Størrelsen af de Pengebeløb, der aarlig sendes hjem af østerrikske og ungarske Udvandrere. Man har desangaaende henvendt sig til Banker og Bankier'er, og for at undgaa Dobbeltregning har man individualiseret samtlige Beløb. Det viser sig at være meget betydelige Summer, der ad Bank-Vejen sendes til Slægtninge i Hjemmet; for Aaret 1902 stillede Opgørelsen sig saaledes:

	Beløb i østerr. Kr.
Gennem østerrikske Bankinstituter	43.1 Mill.
— ungarske —	47.0 —
Gennem amerikanske Banker (uden østerrikske og ungarske Bankers Medvirkning) samt gennem Postsparekasser i Hjemlandet:	
til Østerrig	17.1 —
— Ungarn	30.8 —
	I alt 138.0 Mill.

*) Tabellen zur Währungsstatistik. 2te Ausgabe, 2ter Teil, 3. Heft.
(Her refereret efter »Soziale Rundschau« 12. Heft. 1904).

Til disse 138 Mill. Kr. burde lægges de Summer, der sendes hjem gennem Postvæsenet (Pengebreve og Postanvisninger) uden Mellemkomst af nogen Bank. Imidlertid er det ikke muligt at opgøre, hvor stor en Del af Post-Værdiforsendelserne, der stammer fra Udvandrere; uagtet baade det østerrigske og det ungarske Postvæsen mener, at den langt overvejende Del af disse Forsendelser hører herhen, ere de dog ganske udeladte af Opgørelsen.

Lige overfor de Beløb, der hjemsendes, maa stilles dels de rede Penge, Udvandrerne medtage fra Hjemmet, dels Rejseomkostningerne.

Hvad den første Post angaar, har man søgt Oplysning hos de amerikanske Myndigheder, der angive det gennemsnitlige Pengebeløb, hver østerrig-ungarsk Indvandrer har paa sig ved Landing, til omtrent 74 (østerrigske) Kroner. For Aaret 1902 giver dette en samlet Sum af 13,7 Mill. Kr.

Af langt større Betydning er dog de Beløb, der medgaar til Rejseomkostninger, og som — i hvert Fald indtil den aller seneste Tid — for største Delen er gaaet i udenlandske Dampskibsselskabers Lomme. En Undersøgelse har vist, at Rejseudgifterne for en Mellemdækspassager fra Hjemstedet til den amerikanske Indvandringshavn (Forplejning paa Skibet indbefattet) udgør gennemsnitlig c. 250 Kr. Multiplicerer man dette Beløb med Antallet af østerrig-ungarske Udvandrere til Nordamerika i Aaret 1902, faar man en Sum af 46,4 Mill. Kr.

I de foran nævnte Beregninger er der kun taget Hensyn til Udvandringen til Nordamerikas Forenede Stater. Men ved Siden heraf drager hvert Aar et ikke ringe Antal Mennesker fra Østerrig og Ungarn til Brasilien, Argentina og Canada. Da Udvandringen til disse Lande overvejende er af kolonisatorisk Karakter, maa det antages, at det medbragte Pengebeløb her er gennemsnitlig en Del større end for Emigranterne til de Forenede Stater. Paa den anden Side bevirker den Omstændighed, at der blandt Udvandrerne til de nys nævnte Lande er forholdsvis langt

flere Kvinder og Børn, at Rejseudgifterne maa sættes forholdsvis lavere end for Udvandrerne til U. S. Regnes medbragte Kontanter og Rejseomkostninger tilsammen til 350 Kr. pro persona, faas for Udvandringen til Brasilien, Argentina og Canada i 1902 en samlet Sum af 3,4 Mill. Kr.

Det samlede »Tab« ved Udvandringen skulde efter det foran anførte for Aaret 1902 beløbe sig til 63,5 Mill. Kr., men da der blev hjemsendt 138,0 Mill., bliver der et Overskud i Hjemlandets Favør af ikke mindre end 74,5 Mill. Kr. Dette »Overskud« har været stigende fra Aar til Aar; det udgjorde i 1901 ca. 62 Mill., i 1900 ca. 43 Mill., i 1898 ca. 22 Mill., i 1896 ca. 14 Mill., i 1893 ca. 8 Mill. og i 1892 ca. 1 Mill. Kr.

De anførte Tal kunne naturligvis kun give et tilnærmelsesvis rigtigt Billede af Balancen. Det maa erindres, at paa den ene Side tilbagevendende Udvandrere sandsynligvis hjembringe ret betydelige Beløb, og at der paa den anden Side sendes Penge fra Hjemlandet til Udvandrede for at supplere de Kontanter, de havde med sig, men som ikke have vist sig tilstrækkelige til at sætte de paagældende i Vej.

IV.

Nymalthusianisme.

Den australske Statistiker T. A. Coghlan udgav i 1903 en lille Bog, hvori han bl. a. paaviste, at Fødsels-hyppigheden i Australien gik nedad med rivende Fart. *) Det umiddelbare Resultat heraf var Nedsættelsen af en Regeringskommission til Undersøgelse af det paagældende Forhold. Med beundringsværdig Hurtighed har Kommissionen endt sit Arbejde; Resultaterne foreligge allerede i

*) »The Decline in the Birth-rate of New South Wales and other Phenomena of Child-birth«. (Anmeldt i nærværende Tidsskrift 1904, S. 98 ff.).

en Betænkning, der ifølge et Referat i »Quarterly Publications of the American statistical Association« bl. a. bringer følgende interessante Data:

Antallet af ægtefødte Børn i Ny Syd Wales for hver 1000 Kvinder i Alderen 15—45 Aar var i 1886: 339, i 1891: 289 og i 1901: 235.

At dette Resultat ikke beror paa en Forskydning i Aldersfordelingen, fremgaar af følgende. Antallet af Fødsler for hver 1000 gifte Kvinder i hver Aldersklasse udgjorde:

Moderens Alder	Aar 1881	Aar 1891	Aar 1901
20—24 Aar	458	416	397
25—29 —	405	354	299
30—34 —	339	292	227
35—39 —	274	236	173

For alle Aldersgrupperne har der været en betydelig Nedgang i Fødselshyppigheden, men Nedgangen har ikke været lige stor for alle Grupper, hvad man bedst ser, naar man vælger en fælles Basis for Sammenligningen, f. Eks. sætter Fødselstallene for 1881 lig 100; man faar da som Udtryk for Fødselshyppigheden i 1891 for de 4 Aldersgrupper henholdsvis: 91, 87, 86 og 86; og for Aaret 1901 henholdsvis: 87, 74, 67 og 63. Faldet i Fødselshyppigheden har altsaa været størst for de højere Aldersgrupper af gifte Mødre.

Kommissionen samstemmer med Mr. Coghlan i, at en saa stærk Nedgang i Fødselstallene ikke kan skyldes naturlige Aarsager (»cannot, in any measure, be ascribed to any change in the physical characteristics of the people, nor in any material degree to other causes dependent upon natural law«), men at Forklaringen maa søges i en udstrakt og voksende Anvendelse af »prevention«.

V.

Arbejderpressen.

I Anledning af Afholdelsen af den internationale socialistiske Kongres i Amsterdam i Sommeren 1904 blev der indsamlet en stor Mængde Oplysninger om Arbejdernes politiske og faglige Organisationer m. m. rundt om i de forskellige Lande. »Le secrétariat socialiste international« i Brüssel har samlet og udgivet disse Beretninger, der fylde et anseligt Bind*), og efter denne Kilde anføre vi de nedenstaaende Oplysninger om Arbejderpressen.

I Tyskland udgiver det socialistiske Parti 79 politiske Blade, hvis samlede Oplag er omtrent 600,000 Eksemplarer. »Vorwärts« trykkes i 80,000 Ekspl., »Hamburger Echo« i 40,000, »Volkszeitung« (i Leipzig) i 30,000 Ekspl. Af Fagblade findes 75, hvoraf de 53 udgaa hver Søgnedag. Endvidere udgiver det tyske Arbejderparti 2 satiriske Ugeblade, 2 Blade med underholdende Læsning og 1 videnskabeligt Tidsskrift.

I Østerrig raader den tyske socialistiske Bevægelse over 36 politiske Blade, hvoraf dog kun 2 (»Arbeiter-Zeitung« i Wien og »Arbeiter-Wille« i Gratz) ere Dagblade; de fleste af de øvrige ere Ugeblade. Den faglige Presse omfatter 55 Organer, hvoraf 33 skriver paa Tysk (samlet Oplag 102,000 Ekspl.), 19 paa Tschekisk (Oplag 36,000), 2 paa Polsk (5000 Ekspl.) og 1 paa Italiensk (600 Ekspl.). Ved Siden heraf udgives under Ledelse af det tscheko-slaviske Socialdemokrati 14 politiske Blade (hvoraf 2 udgaa daglig), 19 Fagblade, 1 »Revue«, 1 Tidsskrift, der specielt er helliget Kampen mod Klerikalismen, 1 humoristisk Blad og 1 litterært Maanedsskrift. Endelig udgiver Arbejderpartiet i østrigsk Polen i alt 8 periodiske Organer, hvoraf 1 Dagblad.

*) L'Organisation socialiste et ouvrière en Europe, Amérique et Asie. Bruxelles 1904.

I Ungarn bestaar Arbejderpressen af 7 politiske Blade (4 magyariske og 3 tyske) samt 8 Fagblade.

Frankrigs Arbejderpresse er forholdsvis meget beskeden: kun 3 Dagblade og 42 andre periodiske Organer. Om Fagpressen savnes Oplysninger.

England kan kun opvise 4 socialistiske Blade (3 Ugeblade og 1 Maanedsskrift). Antallet af Fagblade (Medlemsblade for trade-unions) er meget stort, men Tallet kan ikke oplyses.

Italien har 5 socialistiske Dagblade, hvoriblandt det bekendte »Avanti«, der tilskriver sig Æren af at have forhindret den russiske Kejsers Besøg i Italien, samt »Seme«, der daglig sælges i 30,000 Eksemplarer à een Centime. Endvidere 64 politiske Ugeblade og 23 Fagblade.

I Holland findes der 1 socialistisk Dagblad (»Het Volk«) og 9 politiske Ugeblade; endvidere 1 illustreret Ugeblad, 1 videnskabeligt Tidsskrift (»De Nieuwe Tijd«) og 40 Fagblade.

I Belgien udgiver Arbejderpartiet 6 Dagblade i et samlet Oplag af 106,000 Ekspl., 22 Ugeblade, 14 Maanedsskrifter og 11 Fagskrifter.

Norge har 3 socialistiske Dagblade (samlet Oplag 11,500 Ekspl. daglig) og 14 periodiske Blade, hvoraf 11 ere Fagblade.

Sverige har 3 Dagblade (Oplag 35,000) og 30 periodiske Blade, hvoraf 20 Fagblade.

Finland har 8 politiske og 3 faglige Blade.

Hvad endelig Danmark angaar, findes hos os en langt frodigere socialistisk Dagpresse end i de fleste andre Lande: 22 socialistiske Dagblade, hvis samlede Oplag er 80,000 Eksemplarer daglig; desuden 2 politiske Ugeblade og 32 Fagblade (Oplag 72,000).

Alt i alt er Arbejderpressen opgjort til 134 politiske Dagblade, 3 à 400 politiske Blade, der ikke udgaa hver Dag, og 3 à 400 faglige Blade og Tidsskrifter.

VI.

Befolkningens Omflytning.

Befolkningsudvekslingen mellem Land og By i Danmark er af Statistisk Bureau illustreret ved Hjælp af de Oplysninger, der ved sidste Folketælling tilvejebragtes om hver enkelt Persons Fødested. *)

Hvis man i faa Tal vil udtrykke Resultatet af Omflytningerne, kan man sige, at af den hele Bybefolkning paa 960,000 Mennesker er de 313,000 født paa Landet, og af Landbefolkningen, der i alt tæller 1,490,000 Mennesker, er 84,000 født i Byerne. Hvis man lader de i Udlandet fødte ude af Betragtning, er over en Tredjedel (35 pCt.) af Byernes nuværende Befolkning indvandret fra Landet, men kun 6 pCt. af Landdistrikternes Befolkning er tilflyttet fra Byerne. Eller, set fra en anden Side: af de Mennesker i Danmark, der er født paa Landet, er næsten en Femtedel (19 pCt.) flyttet til Byerne, medens en Ottendedel (12 pCt.) af dem, der er født i Byerne, nu lever paa Landet.

Af Betydning er det, at der blandt dem, der er indvandrede fra Landet til Byerne, findes forholdsvis flere selverhvervende Personer end blandt dem, der er flyttede fra Byerne ud paa Landet. Af de til Byerne indvandrede Landboere er 56 pCt. »Forsørgere«, men af de til Landet bortflyttede Byboere kun 49 pCt.

En særlig Undersøgelse er rettet paa at opgøre Fødestedsfordelingen indenfor de enkelte Erhverv. Det viser sig, hvad ogsaa er naturligt, at de, der indvandre til Byerne fra Landet, fortrinsvis faa Beskæftigelse i Erhverv, som ikke kræve nogen stor Faguddannelse. Eksempelvis kan for Haandværks- og Industrifagene anføres følgende Forholdstal:

*) Statistisk Tabelværk, 5. Række, Litra A Nr. 4.

	Af 100 Forsørgere i Byerne vare:		Af 100 Forsørgere paa Landet vare:	
	fødte i Byerne	fødte paa Landet	fødte i Byerne	fødte paa Landet
Jordarbejdere	26	74	10	90
Fabrikarbejdere	33	67	15	85
Snedkersvende	59	41	9	91
Smedesvende	64	36	14	86
Typografer	81	19	41	59

Altsaa, de tre Fjerdedele af Byernes Jordarbejdere og de to Tredjedele af deres Fabrikarbejdere ere tilflyttede fra Landet, men dette er kun Tilfældet med to Femtedele af Snedkersvendene, lidt over en Tredjedel af Smedesvendene og end ikke een Femtedel af Typograferne. Det sidstnævnte Fag er aabenbart et udpræget By-Fag, hvad der ogsaa giver sig Udtryk i, at en saa forholdsvis stor Del af Landdistrikternes Typografer er fødte i Byerne.

I Handelserhvervene er det navnlig de mindre Handlende og Beværtningsdrivende i Byerne, der ere indvandrede fra Landet. Medens kun 40 pCt. af alle Grosserere og egentlige Købmænd i Byerne ere fødte paa Landet, er 67 pCt. af de mindre Handlende (Spækhøkere, Hørkræmmere o. l.) og endog 72 pCt. af de Beværtningsdrivende indvandrede Landboere. I Beværternæringen er det dog kun de selvstændige Næringsdrivende, der i saa stort Omfang rekruterer fra Landet; derimod er Hovedparten af Opvartere, Køkkenpersonale osv. født i Byerne. — Ligesom Typograferne i Industrien er Bankfunktionærer o. l. i Handelsklassen et Eksempel paa By-Fag, der kun i ringe Grad modtager Tilgang fra Landet; kun 27 pCt. af Bankfunktionærerne i Byerne er fødte paa Landet.

Tilvirkning og Anvendelse af dansk Bøgetræ.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 16. Februar 1905.

Af

A. Oppermann.

Af de 30 Millioner Kubikfod Træ, der aarlig hugges i Danmarks Skove, er 17—18 Millioner Bøg. Fra 1881 til 1896 har det med Bøgeskov bevoksede Areal holdt sig næsten uforandret, og der er da Formodning for, at ogsaa Udbyttets Størrelse er vedblevet at være konstant. Ganske vist er de enkelte Træer i Nutidens forstmæssigt behandlede Skove mindre anseelige end de, der fandtes i Fortidens Naturskov; men til Gengæld er Bevoksningerne mindre aabne, ofte har man gemt det bedste og ladet det mindre gode blive afløst af Ungskov, desuden vinder man vistnok mere og mere Udbytte af de unge og mellemaldrende Bevoksninger ved Udhugning af de mindre og de sletformede Træer; endelig maa tilføjes, at Bøgearealet i stigende Grad flyttes hen til de Steder, hvor Jordbund og Klima passer for Bøgen, hvor denne altsaa har den bedste Tilvækst.

Rigtigheden af disse Betragtninger stadfæstes ved Opgørelser over Landets Vedproduktion i Slutningen
Nationalekonomisk Tidskrift. XXXXIII.

af Halvfjerdserne og i Begyndelsen af Halvfemsjerne, gennemsnitlig omtrent 1878 og 1893, henholdsvis af P. E. Müller og af mig*); i begge Tilfælde faar man et Tal for Bøg, der ligger mellem 17 og 18 Millioner.

At Forholdene er saa stabile, vil næppe overraske; snarere vil man vel anse det for en nødvendig Følge af den Konservatisme, der præger Skovbruget som Produktion. Vore Forhold viser dog, at Udviklingen kan gaa temmelig hurtigt; vort Udbytte af Naaletræ var c. 1878 næppe over $2\frac{1}{2}$ Million Kubikfod; men 15 Aar senere er det sikkert $7\frac{1}{2}$ Million, altsaa tredoblet. Da Udbyttet af Eg og forskelligt Løvtræ snarest er dalet, omend det næppe har forandret sig stærkt, falder hele Stigningen i vore Skoves Masseudbytte, der i Løbet af de 15 Aar rimeligvis er tiltaget med c. 4 Mill. Kbf., paa Naaletræet. Følgen heraf er, at Bøgens procentiske Del i det samlede Udbytte er dalet, dog ikke saa stærkt som dens Del i Skovarealet.

Den Uforanderlighed, der præger Varegruppen Bøg, taget som Helhed, genfindes imidlertid aldeles ikke, naar vi undersøger Enkelthederne i Anvendelsen; tværtimod er der her foregaaet en rivende Udvikling, som staar i Forbindelse med Fremskridt i Tilvirkningen.

Først vil vi her betragte de to Hovedgrupper: Gavntræ og Brænde. Da P. E. Müllers fremragende Arbejde: »Omrids af en dansk Skovbrugsstatistik« grundlagde Kendskabet til vort Skovbrugs Produktionsforhold, var der (c. 1876—80) i de fleste Egne af

*) P. E. Müller. Omrids af en dansk Skovbrugsstatistik, 1881, (Tidsskrift for Skovbrug, Bd. V, S. 1—268; ogsaa som Særtryk). A. Oppermann. Forelæsninger over Skovbrugslære, Historie og Statistik, 1896—1900 (autogr.).

Landet en overordentlig lav Gavntræprocent for Bøg. Højest var Tallet i de jydske Træskoegne, hvor der har været en træforbrugende Husindustri, men næppe særlig gode Bøgeskove, og i den Del af Landet: Fyn, der fra gammel Tid har haft de bedste Bøgeskove, men hvor man forøvrigt kun i ringe Udstrækning har anvendt Bøg til Træsko; den laveste Gavntræprocent, beregnet efter P. E. Müllers Anvisning, fandtes i Nærheden af Hovedstaden, til Dels som Følge af Byens forholdsvis høje Brændepriser. Gavntræprocenten var i Nordøstsjælland 2,7, Nordvestsjælland 6,6, Sydøstsjælland 5,4, Sydvestsjælland 6,9; det var, som man ser, først og fremmest Nordøstsjællands Skyld, at Gavntræprocenten for Sjælland kun var 4,9, medens den for de andre Øer var 10,1, et Forhold der har været Genstand for megen Omtale. Som opskovet Gavntræ blev der kun udbudt c. 2 pCt., saa godt som alt i Form af Kævler, men en anelig Mængde Gavntræ blev solgt paa Roden eller som Bestanddel af Klodsbunker, medens lidt blev udsortet af Kløvebrænde, der var ført til København. Selv om alt dette medregnes, kom vor Gavntræprocent dog kun op til 7,5, og den samlede Produktion var altsaa c. $1\frac{1}{4}$ Mill. Kubikfod.

Omtrent 15 Aar senere var Bøgens Gavntræprocent steget til 17, og Produktionen var altsaa henved 3 Mill. Kbf. Nu er den sikkert henimod 4 Millioner, d. v. s. den er tredoblet i Løbet af 25 Aar, og med en Gavntræprocent af c. 22 indtager Danmarks Bøgedrift paa dette som paa flere andre Omraader en hæderlig Plads. Udbyttet af Gavntræproduktionen er imidlertid langt fra steget i samme Forhold; en stor Mængde Gavntræ sælges til Priser, der kun lidet overgaar Brændeprisen,

og det er ofte denne, der er bestemmende for, hvor vidt man bør gaa med at udsortere Gavntræ.

Den Udvikling, her er foregaaet, vidner om, at de praktiske Skovbrugere med Dygtighed og Iver har stræbt at udvikle deres Tilvirkning og Salg af Bøgegavntræ i den Retning. Tiden kræver; men at Fremgangen er bleven saa stor, beror dog for en væsentlig Del paa Forhold uden for Skovbruget.

Først og fremmest er det Stigningen i vor Smørproduktion, der har forøget Gavntræforbruget. P. E. Müller regner, at der medgaar aarlig til Smørpakningstræ 200,000 Kbf.; c. 1899 var Tallet sikkert over 1 Million, og nu kan det i Følge velvillig Meddelelse fra Hr. Fabrikant Jacobsen (Firma: L. Jacobsen, Wildersplads) sættes til rigeligt $1\frac{1}{2}$ Million, idet Indførselen af Bøg til Smørtræer er aldeles forsvindende.

Hertil kommer vor anselige Udførsel af Smørpakningstræ, hvortil efter samme Kilde medgaar c. 120,000 Kbf., og vor Produktion af Træ til Margarinebeholdere, c. 200,000 Kbf., et Forbrug der ligeledes staar i Forbindelse med Smørproduktionen. I alt anvendes der altsaa til Smør- og Margarinepakning næsten 1,9 Mill. Kbf., d. v. s. 9—10 Gange saa meget som for 25 Aar siden og henved Halvdelen af vor nuværende Gavntræproduktion.

I den første Tid, da Forbruget steg, var det Bødkere, der udkløvede Staver og Bundstykker til Smørfustagerne: Dritler, Fjerdinger og Ottinger. Kun det retvoksede, letspaltelige og knastefri Træ lod sig tildanne med Økse og Baandkniv, og da Staverne viste Spejl paa Bredsiderne, var de tætte, de lod ikke Lagen sive ud gennem Fustagens Sider. Vi indførte mange

kløvede Staver, særlig fra Sydsverige. Vore egne Stavhuggere kunde ofte ikke staa sig i Konkurrencen: de ødslede med Træet eller maatte betale det for dyrt, eller deres Dagværk var for lille. Ved at indkalde svenske Stavhuggere lærte man enkelte Steder, saaledes i Kongsøre Skov paa Odsherred Statsskovs-Distrikt, at frembringe en meget smuk Vare, og rundt om i vore Skove blev der hugget Staver til Fustagefabriken »Hamlet« i Helsingør. Men efterhaanden gik man over til at skære Staverne med Rundsav, Baandsav eller Cylindersav: Maskindriften afløste Haandarbejdet. Fremdeles opgav man, da Smørret blev pakket i Pergamentpapir, som holdt paa Fugtigheden, Fordringen om, at Staverne skulde vise Spejl paa Bredsiderne, og naaede derved et væsentlig højere Udbytte, og endelig fraveg man Fordringen om, at den aldeles overvejende Del af Staverne skulde holde en Bredde af 3 Tommer. I vore Dage anvendes højst forskellige Bredder, Træet skæres med Save, der spilder mindre Træ end de ældre Former, og man kan anvende tyndere, d. v. s. billigere, Stykker Favneved, der ofte leveres ukløvet, naar det blot er retvokset, hvidt og frit for Knaster. Savværket er ofte ogsaa en Fustagefabrik, der leverer Smørtræerne fuldfærdige; medens Smørproduktionen fra 1889 til 1900 er fordoblet, viser Folketællingerne 1890 og 1901 kun en Fremgang i Bødkernes Antal paa et Par Procent*).

*) Statistisk Tabelværk, 5te Række, Litra A, Nr. 4: Folketællingen i Kongeriget Danmark den 1. Februar 1901, 2den Del, 1904. Fra dette Arbejde er de efterfølgende Oplysninger om Folketællingsresultaterne 1901 tagne. Her saavel som i det følgende gælder Tallene, hvor intet andet siges, for alle Personer inden for den paagældende Næringsvej, altsaa baade Hovedpersoner og Medhjælpere, baade Forsørgere, Forsørgede og Tyende.

En lignende, omend mindre stærk Udvikling er der foregaaet i Forbruget af Bøg til Møbler. Det er særlig til Stole, men ogsaa paa mange andre Omraader, at man anvender Bøgen, der ved Bejdsning kan bringes til at ligne Nøddetræ og Mahogni skuffende. Stigende Velstand og Krav til Livet har medført, at Hjemmene rummer langt flere Møbler nu end før, og hertil kommer, hvad der i vore Dage medgaar til Udstyrelsen af offentlige Lokaler. Stoletræet saves dels af Planker, dels af Favnetræ, undertiden som Affaldsprodukt fra anden Tilvirkning.

Ogsaa til Børster, Skrupper og Gadekoste anvendes der langt mere Bøgetræ nu end før, da man fejede med en Riskost og skurede med en Halmvisk eller en Mursten; Børstenbindernes Antal er steget betydeligt. Det Træ, der anvendes, er overvejende tarvelige Varer, som forhen kun regnedes til Brænde, eller det er Affald fra anden Tilvirkning.

Fremdeles er der sikkert en Opgang i Forbruget af Vogntræ, særlig Hjulfælg. Antallet af Vogne stiger stærkt i København*), hvor Sliddet er stort, og kendetligt paa Landet.

	Aar	Kbhvn.	Øerne	Jylland	Danmark
Arbejdsvogne	1881	2450	111421	144556	258427
—	1888	3108	110720	151947	265775
—	1893	3730	114127	155429	273286
—	1898	4667	123765	164271	292703
Andre aabne Vg.	1881	974	55714	49763	106451
—	1888	785	64223	58297	123305
—	1893	1368	74176	65448	140992
—	1898	1800	81699	75831	159330

*) Statistisk Tabelværk, Kreaturtællingerne for de paagældende Aar. »Andre aabne Vogne« er aabne Vogne med to eller flere Sæder; Høstvogne regnes til Arbejdsvogne.

De Vogne, man har, slides stærkere nu end før, dels fordi de bruges mere, dels fordi Vejene er haardere. Trods Jærnbaner, Automobiler, Cykler og elektriske Sporveje vil Forbruget af Vogntræ vistnok tiltage. Vort tunge, haarde danske Bøgetræ egner sig ypperligt til Hjulfælg, og særlig gælder dette om Rodenden af store Træer, den nederste Alen som rimeligvis udgør c. 5 pCt. af det hele Træ, og som endnu mange Steder aflægges til Knudebrænde, fordi Veddet er vredent og bærer Mærke af Øksen. Medens vi tidligere tilvirkede Hjulfælg ved Haandkraft og indførte en Del hugne Fælg, gaar man nu mere og mere over til at save Fælgene ud, dels af de yderste Planker i Kævlen, dels af Favnetræ, med Baandsav, i alle Tilfælde saaledes at de viser Spejl paa Bugtsiderne, hvorved man undgaar at de flækker, naar Egerne drives ind i Fælgen. Følgen af Fabriksdriftens Indtrængen paa dette Omraade er en Nedgang i Antallet af Haandværkere; af Hjul- og Vognmagere var der*)

Aar 1860.....	11055
— 1870.....	10773
— 1880.....	9782
— 1890.....	9639
— 1901.....	8781

Til forskellige Redskaber og Husholdningsgenstande, til Huggeblokke og Smørtrug, til Kød-tønder og Hovedtønder saavel som til Skibskøle og Skibsplanker bruges nu som før en Del Bøgetræ, og dersom Forbruget skulde ophøre paa enkelte af disse Omraader, vil Tabet vistnok blive dækket ved,

*) Statistisk Tabelværk. Folketællingerne for de paagældende Aar.

at der stadig dukker nye Anvendelser op. Eksempelvis nævnes Parketstav, Brolægningsklodse og Jærnbane-sveller; paa disse Omraader bruges der i Udlandet overmaade store Mængder Bøg, medens man her i Landet ikke er naaet ud over Forsøgets Stadium.

Den største Klasse Forbrugere af Bøgegavntræ var tidligere Træskomænd og Tøffelmagere, hvis Forbrug P. E. Müller anslaar til over 1 Mill. Kbf.; heraf var formodentlig 0,8 Mill. Bøg. Hvorledes dette Tal har ændret sig, er ikke let at sige. Forbruget af Træfodtøj er vistnok tiltaget kendeligt, men de gammeltdags Træsko uden Overlæder er fortrængte af finere Træsko med Overlæder, og Træsko afløses af Kapsko — en noget tvivlsom Fordel, set fra et hygieinisk Standpunkt, men en mere økonomisk Anvendelse af Træet. Rimeligvis er det samlede Forbrug af Træ til Fodtøj omtrent uforandret. Tilvirkningsmaaden er derimod forandret i høj Grad. Ikke blot Kapskobunde, men ogsaa Træsko laves nu ofte paa Fabrik, og Antallet af Træsko-, Tøffel- og Klodsmagere aftager; Tallene var:

Aar 1860	12027
— 1870	12492
— 1880	15909
— 1890	15353
— 1901	12159

Nedgangen viser sig ogsaa i de midtjydske Egne, hvor Træskotilvirkning fra gammel Tid er en udbredt Husindustri; for Ry og Them Sogne giver Folketællingerne, i Følge velvillig Meddelelse fra Statistisk Bureau, følgende Tal:

Aar	Forsørgere	Forsørgede	Tyende	I alt
1890	256	490	8	754
1901	228	362	6	596

Her som paa mange andre Omraader sejrer den store Industri over den lille. Men det maa dog bemærkes, at Træskomændene bruger mindre Træ til et Par Træsko end Fabrikerne, har mindre Udgift til Transport af Træet, kan nøjes med tyndere Stamme-stykker og kan leve billigere end Fabriksarbejderen. Med en vis Bitterhed taler Træskomændene om, at deres Virksomhed kun regnes for Husflid, og i Virkeligheden har man, saa vidt jeg ved, fra Samfundets Side intet gjort for Undervisning af denne Klasse Haandværkere, skønt baade Redskaber, Arbejdsmaader og Arbejdsstillinger trænger til at fremvises, for at de unge kan lære hos de dygtigste af de ældre. At der virkelig findes en Ungdom paa dette Arbejdsfelt, viser Folketællingen af 1901; blandt de 4369 Forsørgere, hvis Alder man kender, var:

under 15 Aar	1 pCt.
15—18 Aar.....	2 —
18—25 —	14 —
25—30 —	13 —
30—60 —	56 —
60 Aar og derover	14 —

Det er i hvert Fald en langt gunstigere Fordeling, end den der findes i Skovbruget, hvor de tilsvarende Tal var*):

	Samtlige Forsørgere i Skov- brug	Mandlige Medhjælpere (egentlige Skovarbejdere)
Under 15 Aar.....	0 pCt.	0 pCt.
15—18 Aar.....	1 —	1 —
18—25 —	9 —	9 —
25—30 —	11 —	13 —
30—60 —	64 —	65 —
60 Aar og derover	15 —	12 —

*) Folketællingen 1901, 2den Del, S. 41, 27. For faste, mandlige Skovarbejdere er de tilsvarende Tal efter mine Undersøgelser: 0, 0, 3, 11, 74, 12.

Trods den stigende Gavntræproduktion er det gaaet tilbage for Træhaandværket; jo mere Virksomheden er Smaadrift, jo større en Procent af de voksne Forsørgere der er Hovedpersoner, desto stærkere er Tilbagegangen:

	Af 100 voksne Forsorgere var Hovedp.	Gruppens samlede Folketal		Tilvækst pCt.
	1901	1890	1901	1890—1901
Træskomagere	80	15353	12159	÷ 21
Hjul- og Vognmagere . .	51	9639	8781	÷ 9
Bødkere og Trævarefabr.	45	7883	8030	+ 2
Tømrere	39	70496	79391	+ 13
Snedkere og Stølemagere	31			
Skibs- og Baadebyggere	17			
Træskærere og Savmøl- lere	14	1830	5788	+216

Længe har vi beskæftiget os med Bøgens Anvendelse til Gavntræ. Men selv i Nutiden brænder man sikkert over tre Fjerdedele af vor Produktion; selv naar Hensyn tages til de lavere Priser for Brændet, er dette Bøgeskovens Hovedprodukt. Brændepriserne er dalede noget, især i de skovfattige og velbefolkede Egne; meget stor er Nedgangen dog ikke, rimeligvis som Følge af at Udbuddet er dalet, samtidig med at Befolkningen er tiltaget og dens Købeevne ligesaa. Mange Landboere gaar vel over til at brænde Kul; det samme gælder om Bagerier, Bryggerier, Mejerier og Teglværker, der tilmed overtager en betydelig Del af ældre Tiders daglige Husøkonomi; nogle Steder spiller Kokes og Gas en Rolle; andre Steder har man let Adgang til Brænde af Gran eller Bjærgfyrr eller til Tørv. Men til Gengæld er der paa Landet højere til Loftet og videre til Vægge nu end før; maaske fordrer

man ogsaa en større Del af Beboelseslejligheden opvarmet i vore Dage; særlig gælder dette om Landarbejderne, som i vore Dage hører til Skovens bedste Kunder.

Naar mange gaar bort fra at bruge Brænde i den daglige Husholdning, er det ikke paa Grund af «Kullenes tekniske Overlegenhed», thi den eksisterer ikke her; det er tværtimod en stor Tilbagegang i Velvære og Renlighed, rimeligvis ogsaa nogen Tilbagegang i sanitær Henseende at faa svovlholdige, snavsede Kul i Stedet for det renlige lyse Bøgebrænde, der giver en mildere og mindre tør Varme end Kullene. En Tid har man vel manglet tidssvarende Brændeovne med Magasinfyring, men i vore Dage kappes Fabrikkerne, paa-virkede af Dansk Skovforening, om at fremstille hensigtsmæssige brændselsbesparende Ovne og Komfurer, paa hvilke man kan fyre med Brænde, saa nemt at man ikke savner Gassen.

Priserne paa de forskellige Arter Brændsel har selvfølgelig nogen Betydning for Befolkningens Valg. Dog tror jeg baade, at man ofte overvurderer den Vægt, som Forbrugerne lægger paa at spare, og at man maa vogte sig for at anse Besparelsen for at være særdeles stor. Kun de færreste Mennesker indretter deres Liv efter den strenge Økonomis Fordringer, kun et Mindretal kender deres egen Interesse, og mange handler imod den, skønt de kender den. Og hvad Spørgsmaalet om Udgiften angaar, da klares det ikke ved simple fysiske Beregninger over, hvor mange Varmeenheder man af de forskellige Slags Brændsel kan faa for 1 Krone; man maa vide, hvad der gaar til Spilde ved Brugen. En Sammenligning mellem Ud-

gifterne i to lige store Husholdninger, af hvilke den ene bruger simpelt Brænde og en Del Tørv, den anden Kokes, Kogegas, Optændingsbrænde og Ildtændere (samt en Mængde Tændstikker og engang imellem Petroleum til Optænding), vil vise, at Forskellen paa deres Udgift til Brændsel er meget beskeden, vistnok saa lille at den opvejes ved Forskel i Udgifterne til Vadsk og Rengøring samt til Vedligeholdelse og Fornyelse af Gardiner, Tæpper, Linned, Møbelstoffer, Tapeter, Metalsager, Bøger, Kunstværker, Blomster m. m.

Langt mere end af Hensyn til deres økonomiske Fordel drives Menneskene imidlertid af Hensynet til deres Magelighed; Dovenskab er den vigtigste Kilde til menneskeligt Fremskridt. Kul og Kokes leveres knuste, færdige til Brug, Kogegassen bliver endog frit tilbragt paa Ildstedet. Brændet derimod sælges sædvanlig som Favne eller Bunker (i ældre Tid endog som Træer paa Roden) i Skoven, kun paa bestemte Aarstider og ikke lagret; Forbrugeren skal overtage Transport, Lagring, Sønderdeling, han skal opsøge Sælgeren og desuden staa i Forskud med Brændets Værdi omtrent et Aar. Saadan lader Forbrugere sig ikke behandle i vore Dage uden at protestere. Skovbruget maa lige saa vel som andre Producenter sælge Varen frit tilbragt, lagret og færdig til Brug, leveret paa den Aarstid, som Kunden ønsker, og i Partier at den Størrelse, der passer ham.

Denne Ordning er allerede gennemført i Savværkernes og Trævarefabrikernes Handel med Affaldsbrænde; dog har man vist endnu ikke indladt sig paa at levere det finest udpindede Optændingsbrænde, en

Forretning der for en væsentlig Del er eller i hvert Fald til nyeste Tid har været baseret paa toldfri Indførsel af Bræde- og Plankestumper, som blev udpindede her i Landet. Men ogsaa Skovbruget begynder at imødekomme Kunderne. Mange Steder sælger man Aaret om underhaanden; undertiden leverer man Varen frit tilkørt og aflæsset; andre Steder sælger man tørt, lagret Favnebrænde fra Hus; atter andre saver Brændet for Køberen til en fast, lav Takst; et enkelt Sted sælger man endog Kakkelovnsbrænde, savet, hugget, tilkørt, indbaaret, i Smaapartier lige ned til $\frac{1}{4}$ Favn. Hvad der endnu er Undtagelse, vil med Tiden blive Regel, og mange Forbrugere vil sætte Pris paa, at Udviklingen gaar hurtigt paa dette Omraade; man sparer paa Arbejdskraften ude i Landsbyerne og paa Gaardene langt mere nu end før. Undertiden vil Tilvirkningen blive overtaget af smaa Savværker, der ikke saaledes som de store lægger Vægt paa at faa det mindst mulige Affald, men at faa billigt Træ.

Nogle Købere vil vel altid have Tid og Lyst til at oparbejde Træet til en vis Grad, og det simpleste Brænde, Kvaset, kan Skovbruget maaske ikke altid overkomme at oparbejde stærkt. Men vi kan i hvert Fald hugge de tyndeste Kviste (f. Eks. under 1 Tm.) fra og lade dem ligge paa Skovbunden, hvor deres Gødningsværdi er ganske anseelig*); de afrasede Knipler, der skæres til Favnetræ eller aflægges i Bunker, betales højere end det Kvas, hvorfra de er en Del, og de bliver snart et kurant Brændsel.

*) Jfr. P. E. Müller, anf. St. S. 250, 259.

I det foregaaende har der nærmest været Tale om det danske Skovbrug i Almindelighed. Det efterfølgende*) viser gennem et Par Eksempler, hvorledes Udviklingsgangen har været paa Skovdistrikter, som hører til de fremmeligste her i Landet.

Brahetrolleborg Skovdistrikt, c. 3300 Tdr. Ld., ligger i Sydvestfyn, hvis Klima er gunstigt for Bøgens Vækst; Jordbunden er kun middelgod, til Dels endog tarvelig; 1760 Tdr. Ld. bærer Bøgeskov, næsten alt af ypperlig Godhed; Egnen er skovrig og temmelig tæt befolket, gennemskaaren af Ringe—Faaborg Banen og

	Aarligt Udbytte i Regnskabsaarene:					
	18 ⁸⁴ / ₈₆	18 ⁸⁵ / ₈₈ - 87/ ₈₈	18 ⁸⁸ / ₈₉ - 91/ ₉₂	18 ⁹² / ₉₃ - 94/ ₉₅	18 ⁹⁵ / ₉₆ - 99/ ₀₀	19 ⁰⁰ / ₀₁ - 03/ ₀₄
Brahetrolleborg Distrikt						
I alt, Hundreder Kbf. . .	1895	2573	2580	2685	2565	2903
Af 1000 Kbf. var:						
Træer paa Roden.	11	5	8	11	2	1
Kævler	25	9	7	7	78	135
Bødkerklov	5	16	15	6	4	0
Savtræ	0	1	91	136	135	91
Favnebrænde o. dsl. . .	600	690	539	531	536	519
Kvas	359	279	340	309	245	254
Giesegaard Distrikt						
I alt, Hundreder Kbf. . .	1247	1428	1437	1533	1676	1721
Af 1000 Kbf. var:						
Kævler	26	27	14	15	37	62
Favnsat Gavntræ. . . .	136	95	80	140	221	215
Favnebrænde o. dsl. . .	516	545	612	560	422	406
Kvas	322	333	294	285	320	317

*) Oplysningerne er mig velvilligst meddelte af de Herrer Skovridere Elers Koch og F. Andersen. Af Brahetrolleborg Skoves Historie og Økonomi har Koch givet en udførlig Fremstilling i 4de Bind af Tidsskrift for Skovvæsen, 1892.

med Adgang til Udskibningspladser. Den nuværende Bestyrer, Skovrider Elers Koch, overtog Ledelsen i 1883, men først et Par Aar efter, da en ny Driftsplan var fuldført, forøgede man Hugsten stærkt. Nu er c. 45 pCt. af Bøgeskovningen saakaldet Mellembenyttelse, der vindes ved Udhugning (Udtynding) af yngre Bevoksninger. I Begyndelsen var kun 3 pCt. af Udbyttet Gavntræ; nu er Gavntræprocenten omtrent 23. Salget af Træer paa Roden, der væsentligst er Brænde*), viser en nogenlunde jævn Nedgang og er nu ganske uden Betydning. Af Bødkerklov, en meget smuk Vare, solgte man mere og mere i Slutningen af Firserne, da Smørproduktionen tiltog, men samtidig begyndte man at aflægge »Savtræ«, d. v. s. Favnetræ, af hvilket man kan save Smørpkningsmateriale; indtil 1888 blev mindre Partier af denne Vare solgt som Bestanddel af Kløvebrændet. Opgangen i Salg af »Savtræ« er dog ikke vedblevet; i dens Sted er traadt en mægtig Opgang i Mængden af Kævler, hvilket forklares ved at Skovdistriktet efter Stormen den 12. Februar 1894, der væltede og knækkede over 800,000 Kbf. Naaletræ i Brahetrolleborg Skove, kom i Forbindelse med det nærliggende Korinth Savværk. Her oparbejder man nu ofte hele Stammen (over 9 Tmrs. Tykkelse) ved Maskinkraft, til Kapsko, Hjulfælg, Børstetræ m. v., hvorved der spares megen Udgift til Forsendelse. Paa

*) En mindre Del er prima, slanke, middelstore Træer, hvis knastefrie, retvoksede Ved anvendes af Egnens Skemagere; men Hovedmængden er Vindfælder, som i Regelen er angrebne af Fyrsvamp. I de senere Aar sælges disse syge Træer, af hvilke der faldt mange d. 12. Februar 1894, for halv Pris til Skovarbejderne, som nu med stor Iver opsøger dem og bidrager til at begrænse Udbredelsen af den farlige Snyltesvamp.

dette som paa mange andre Omraader har Udviklingen i vort Skovbrug været i nøje Overensstemmelse med det Program, som P. E. Müller opstillede i 1881. Med den stigende Gavntæprocent følger en aftagende Procent for Favnebrænde o. dsl.*), men ogsaa Mængden af Kvas*) daler efterhaanden; allerede $18^{92}/_{93}$ lod man Risene fra ældre Træer ligge, og $19^{00}/_{01}$ udvidede man denne Fremgangsmaade til de yngste Bevoksninger.

En lignende Bevægelse finder vi paa det midtsjællandske Skovdistrikt Giesegaard, der i 20 Aar har været bestyret af Skovrider F. Andersen. Bevoksningerne er mindre gode end paa Brahetrolleborg, Mellembenyttelsen er vist kun 40 pCt. af det samlede Udbytte, Arealet er c. 2500 Tdr. Ld., hvoraf 1500 Tdr. Ld. bevokset med Bøg; Egnen er skovrig, men grænser paa to Sider op til skovfattige Egne; Vestbanen og Sydbanen letter Forsendelsen ud over den nærmeste Omegn. Allerede $18^{84}/_{85}$ var Gavntæprocenten 16, og nu er den næsten 28; her har man i mange Aar udtaget anseelige Mængder favnsat Gavntæ, hvoraf københavnske Firmaer skar Hjulfælg, Stoletræ og Børstetræ; ogsaa Stavskæringen er begyndt tidligere her end paa Brahetrolleborg. I de sidste Aar er 3—5000 Kbf. (2—3 pCt. af det samlede Udbytte) tarveligt Bøgetræ anvendt som Jærnbanesveller, der tildannes paa Distriktets eget Savværk, som ligger midt i den største af Skovene. Her skæres bl. a. ogsaa Brænde for Køberne, og Egnens Brændepriser er endnu

*) Til »Favnebrænde o. dsl.« er regnet følgende Varer: Kløvebrænde, Knudebrænde, Fagot, Knippel, Klodstræ og Rafter. Til »Kvas« er regnet: stort Udhug, smaat Udhug, afriset Udhug og Kvas.

saa gode, at man ikke kan staa sig ved at udsortere alt Gavntræ af Favnebrændet. I en Aarrække har man ladet de fine Kviste ligge paa Skovbunden, overalt hvor der blev hugget i yngre Bevoksninger.

Gennem Kendskab til Forholdene i Nutid og Fortid vil vi søge at drage Omridsene for Fremtiden. Bøgearealet vil rimeligvis holde sig konstant eller i det højeste dale svagt; Landet mangler gennemgaaende ikke Ungskov af Bøg, og der anlægges lige saa megen Bøgeskov nu som for 25 Aar siden; Bevoksningerne vil gennemsnitlig blive bedre; de vil blive plejede mere og mere omhyggeligt med Udhugning, og selv om man i stigende Grad lader det fine Kvas ligge paa Skovbunden, vil Udbyttet af Bøgetræ vistnok holde sig konstant eller maaske stige. Gavntræprocenten vil rimeligvis stige, da Træet gennemgaaende bliver bedre og bedre, og de høje Brændepriser, der endnu findes i enkelte skovfattige, velbefolkede Egne, vil dale, samtidig med at man lærer at sortere omhyggeligere og at anvende tyndere Træ til Gavnbrug.

Udelukket er den Mulighed dog ikke, at Forbruget af dansk Gavntræ vil aftage; det kan tænkes, at vor Smørproduktion bliver indskrænket, eller at man i ringere Grad end nu pakker Smørret i Bøgetræ; og endelig er det muligt, at man indfører Bøg fra Udlandet, enten som Favnetræ eller som Drittelstaver o. a. Halvfabrikater. I og for sig er det en Svaghed ved vor store Produktion af Smørpakningstræ, at den hviler paa Eksport, ikke saaledes som Hjulfælg og Træsko paa det hjemlige Forbrug. Skulde det saaledes gaa tilbage paa et Omraade, maa vi søge at anvende

mere Bøgetræ paa andre Omraader, f. Eks. til Møbler, Jærnbanesveller og Parketter. Hvorledes Udsigterne for Salg af Brænde stiller sig, vil i høj Grad komme an paa Salgsformer, Salgsvilkaar og Tildannelse, men den Dygtighed, med hvilken Skovbrugerne hidtil har vidst at lempe sig efter Markedets Krav, i hvert Fald med Hensyn til Salg af Gavntræ, giver grundet Haab om, at man ogsaa i Fremtiden vil forstaa at sælge vore Skoves vigtigste Produkt, Bøgetræet, og det vil i mine Øjne ikke være saa vigtigt at bevare høje Priser som at forøge Afsætningen, eller i hvert Fald undgaa at den indskrænkes.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæve følgende Udtalelser:

Fabrikant J. Jacobsen gav i Tilslutning til Prof. Oppermanns Udtalelser en Del supplerende Oplysninger om Anvendelsen af Bøgetræ. I forskellige Anvendelser var Forbruget stærkt stigende: alene til Træsko og Kapsko medgik aarlig ca. 15.000 Favne Bøgetræ (à 60 Kubikfod) eller halvt saa meget som der anvendes til Fabrikation af Smørtræer. Taleren troede, at de fabrik-mæssigt tilvirkede Træsko ere bedre end de haand-gjorte, fordi Maskinerne yde et mere ensartet Arbejde. I stort Omfang ere vore Dages »Træskomænd« kun Paaslaaere, idet de køber selve Træskoene fra Fabrikkerne. Forbruget af Smørpakningstræ steg med omtrent 10 pCt. om Aaret; i sidste Kalenderaar tilvirkedes ca. $1\frac{1}{2}$ Million Dritler. Ogsaa paa andre Omraader var det industrielle Forbrug af Bøgetræ stærkt stigende; Forbruget var steget stærkere end Udbudet, hvilket indeholdt en Opfordring til Skovbruget om at vise Forsigtighed med Hensyn til Priserne, saa meget mere som vor Toldlov indeholdt den Mærkelighed, at Afgiften paa det raa Træ ofte er større end paa det færdige Produkt (saaledes er f. Eks. Tolden for en Favn Bøgetræ $5\frac{1}{2}$ Kr., men hvis Træet er omdannet til Tøndestaver kun 2 Kr. 30 Øre, hvis det er tildannet

til Træske endog kun 93 Øre). Hvis den stigende Efterspørgsel skulde faa Folk til at søge til Udlandet, kunde det let blive skæbnesvangert for vort Skovbrug; som en formentlig særlig farlig Konkurrent i saa Henseende pegede Taleren paa Østerrig; den lange Transportvej vilde ikke være nogen uovervindelig Hindring, da Fragten beregnedes efter en billig Undtagelsestarif.

Professor N. C. Frederiksen troede ikke, at de danske Statsskove gav det Udbytte, som de kunde og burde. For en Menneskealder siden var det saaledes, at Skovene ikke forrentede Trækapitalen, endsige Jorden; og Skylden herfor mente Taleren var at søge hos Skovriderne. Var Forholdet et andet nu? Taleren fandt, at de Principper, hvorpaa vort Skovbrug hvilede, i flere Henseender vare uheldige. For det første var det lidet heldigt, at Skoven endnu stod der hvor den tilfældigvis stod i 1805; Øernes Skove burde flyttes til Jylland. Dernæst burde der sørges for en mere rationel Træbestand; vi havde for megen Bøg i vore Skove. Vilde det ikke være heldigt at veksle med hurtigere voksende Træarter, Ahorn, Popler o. s. v.? Hvorfor ikke sørgе for en stærkere Blanding af lyssøgende og skyggetaalende Træer? — Med Fabrikant Jacobsen delte Taleren Frykten for, at vort Skovbrug i Længden vanskeligt vilde kunne konkurrere med Udlandet.

Overførster, Kammerherre P. E. Müller gjorde gældende, at den Slendrian i Statsskovenes Drift, hvortil Professor Frederiksen havde hentydet, ganske hørte en svunden Tid til. Det var rigtigt, at der for et Slægtled siden sad en Del Skovridere, der arbejdede paa gammeldags Vis og i det hele vare lidet perfekteble. Men den nye Generation, som nu bærer Arbejdet og Ansaret, har fuldt ud vist Forstaaelse af deres Opgave og af hvad Tiden kræver. Taleren troede, at Professor Frederiksen kunde se med Ro paa, hvorledes der nu arbejdes i vore Statsskove.

Professor C. V. Prytz bemærkede overfor Professor Frederiksens Krav om Skovflytning fra Øerne til Jylland, at de senere Aars Undersøgelser have vist, at i økonomisk Henseende staar Bøgeskoven paa god Bund sig bedre end Granskoven paa de magre Jorder i Jylland. Det var derfor heldigt, at den Flytningsbevægelse, der var fremme i Tredserne, standsedes.

Indlederen: De midtjydske Træskomænd vilde sikkert ikke indrømme, at deres Træsko var ringere end Fabrikernes; de to Produktionsmaader maa kunne bestaa samtidig; hver har sine Fortrin og Mangler. At Træpriserne steg, naar Forbruget tiltog stærkere end Udbudet, var dog ganske naturligt, og ligeledes at vor gamle Toldlov indeholdt nogle Anomalier; men selv om Loven blev ændret, var der Fare for en Konkurrence fra det sydlige Udland. En almindelig Drøftelse af vort Skovbrugs Rentabilitet og Statsskovenes Administration hørte ikke ind under det foreliggende Emne. Med vor Tids Kendskab til Træarternes Fordringer saavel som til Landets Jordbund og Klima maa man anse det ældre Slægtleds Drømme om »Flytning« af Øernes Bøgeskove til Jylland for uigennemførlige; men medens Bøgearealet holder sig konstant, tiltager vort Skovareal stærkt: vi dyrker altsaa i stigende Grad andre Træarter, ikke blot Rødgran og Bjærgfyr, men ogsaa Løvtræer, særlig Eg.

Bestræbelserne for Genopbygning af den amerikanske Handelsflaade.

Af

Konsul J. E. Leerbech.
(New York).

De nordamerikanske Kolonier, især New England, havde fortrinlige naturlige Betingelser for Skibsbygning, i de store Skove, og for Skibsfart, i de dybe Floder og Havne samt en Befolkning med Lyst til Søen. Paa Revolutionstiden var der flere Skibsbyggere end Agerdyrkere i Maine og New Hampshire, og i Massachusetts ejede man et Skib for hver 100 Indbyggere.

»Navigation act« (og den denne supplerende Act af 1663) hindrede den amerikanske Flaade i Handel paa andre europæiske Lande end England, men beskyttede den ogsaa mod disse Landes Konkurrence. Resultatet var, at ved Udbruddet af Oprøret ejede de nordamerikanske Kolonier en Flaade, der næsten var tilstrækkelig til Besørgelse af Landets Handel baade langs Kysten og over Havet. Under Oprøret forøgedes Handelsomraadet naturligvis betydeligt, og trods de store Tab, der ledes ved engelske Opbringelser, opretholdtes Handelsflaaden.

Oprørernes Handelspolitik maatte blive: free trade. Dette var baade i Harmoni med den almindeligt herskende Livsanskuelse og økonomiske Opfattelse, og det var til Landets virkelige Fordel, som Følge af den naturlige Overvægt, det havde paa Skibsbygningens Omraade. Saa snart den første Centralmyndighed — Konfederationen — er dannet og har faaet Myndighed til at afslutte Traktater, ser man derfor ogsaa denne begynde Underhandlinger med Frankrig om en Handelstraktat. Men paa Grund af Frankrigs Uvilje mod at gaa videre, aabnede Traktaten af 1776 kun de to Landes Havne for deres indbyrdes direkte Handel. Efter Fredslutningen i 1783 søger Konfederationen ligeledes at afslutte en Handelstraktat med England — især for, trods Adskillelsen, at beholde den hidtil bestaaende Tilladelse til at handle paa de engelske Kolonier i Amerika. Dog England ikke blot nægter at indlade sig paa nogen Handelstraktat, men forbyder endog al Handel mellem England og dets tidligere Kolonier, et Bud, som forøvrigt ikke længe stod ved Magt, men erstattedes af hvert Aar gentagne, for ét Aar ad Gangen gældende Tilladelser til direkte Handel mellem de Forenede Stater og Storbritannien.

Samtidig med, at Centralmyndigheden saaledes, støttet til sin traktatstiftende Ret, stræber i Retning af fri, uhindret Omsætning, optræde de enkelte, suveræne Stater imidlertid paa helt anden Maade, hver som det passer den bedst, og da i Reglen saaledes, at de søge at trække Landets Omsætning med Udlandet hen til egen Stats Havne, som derfor aabnes for egne og for engelske Skibe, medens de lukkes for Nabo-staternes Skibe ved Hjælp af høje Afgifter. Dette

førte dog naturligvis kun til, at engelske Skibe kom i samtlige Staters Havne, og overalt profiterede af, at de andre Fristaters Skibe efter Evne holdtes ude. Hele det heraf resulterende Kaos var en af flere Grunde til den stærkt voksende Stemning for en fastere Sammenknytning mellem de nye Stater, for Dannelsen af en Union, hvori Centralregeringen skulde have Myndighed til at ordne Handelen, baade den med Udlændinge og den mellem Staterne indbyrdes. Og den Magt gav Konstitutionen af 1788 da sluttelig ogsaa den nye Centralmyndighed, Kongressen, dog ikke uden Overvindelse af en betydelig Friktion. I den Delegeretforsamling, der skulde vedtage Forfatningen, ønskede Sydstaternes Repræsentanter først og fremmest, at Forfatningen ikke forbød Slaveriet, dernæst ønskede de som Eksportører af Landbrugsprodukter (især Ris, — Bomuld var endnu ikke stærkt fremme) saa billig Fragt som mulig, altsaa fri Adgang for alle Nationers Skibe til Handel paa Staterne. Ny-England Staternes Delegerede ønskede derimod først og fremmest til Gavn for deres Skibsfart den størst mulige Udelukkelse af fremmede Skibe. Dernæst vare de — ligesom de mellemste Staters Repræsentanter — imod Slaveriet (om end egentlig ikke afgjort). Resultatet af Brydningen mellem disse forskellige Interesser blev et Kompromis. I Forfatningen kom der til at staa, at der ikke maatte røres ved Slaverispørgsmaalet i 20 Aar (indtil 1808), og til Gengæld vedtog den første Kongres i 1789:

¹⁾ En Toldbegunstigelse af 10 % for Varer, der tilførtes Staterne i amerikanske Skibe (paa The, direkte fra Kina, endog 100 %). ²⁾ Ved Indklarerung i amerikanske Havne: En Tonnageafgift af 6 Cts. pr. Ton paa ame-

rikansk byggede og ejede Skibe, af 30 Cts. pr. Ton paa amerikansk byggede, men af fremmede ejede Skibe, og af 50 Cts. pr. Ton paa fremmedbyggede og fremmedejede Skibe. ³⁾ At amerikansk byggede og ejede Skibe, der benyttedes i Kystfarten, kun betalte Tonnageafgift een Gang aarligt.

Dette var en betydelig Begunstigelse for amerikanske Skibe, for Toldens Vedkommende saa stor, at man af Hensyn til Toldindtægterne senere saa sig nødsaget til at forandre Toldreduktionen for Varer i amerikanske til en Toldforøgelse for Varer i fremmede Skibe. Denne Lovgivning bragte i de 4 Aar 1789—1793 den amerikanske Handelsflaade en Forøgelse af ca. 200 $\frac{0}{10}$.

I 1792 vedtoges dernæst en Registreringslov, hvorefter kun saadanne Skibe, der ere byggede i de Forenede Stater og helt og holdent ejes af Borgere i disse Stater, har Ret til amerikansk Flag, samt at samtlige Officerer paa amerikanske Skibe skal være amerikanske Borgere. Denne Lov var for sin Tid naturlig og heldig. Landet byggede godt og billigt, og dets Søfolk havde et godt Navn paa sig. Loven virkede som i Nutiden en Varemærkelov. Hvor det amerikanske Flag vaje, havde man en vis Garanti for et godt bygget og godt ført Skib.

Under de følgende Aars Revolutions- og Napoleonskrige fortsattes den hurtige Udvikling, som dog vilde have været endnu hurtigere, om ikke begge de krigsførende Magter og deres Allierede hver paa sin Side havde søgt at hindre de Neutrales Handel med Fjenden. Snart er det England, snart er det Frankrig, der beslaglægger og konfiskerer de amerikanske Skibe,

som i Øjeblikket findes i vedkommende Magts Havne, eller lader sine Krigsskibe og Kapere opbringe dem paa Søen og presse amerikanske Søfolk til Orlogstjeneste. Alle disse Træk fra de krigsførende Magters Side skadede den amerikanske Handel betydeligt, og ikke mindre skadedes den ved det Forbud, som Unionsregeringen i December 1807 udstedte mod al amerikansk Handel med det krigsførende Udland. Dette Forbud var ment som et Vaaben mod de krigsførende, men ramte Amerikanerne selv, og blev derfor ogsaa efter 15 Maaneders Forløb mildnet til kun at gælde selve de to Hovedstater, England og Frankrig. Trods alt voksede — som omtalt — den amerikanske Handelsflaade betydeligt. Hvor stor dens Fremgang var, ser man bedst deraf, at medens 73 % af de 611,000 Tons, der i 1793 indklareredes i amerikanske Havne, tilhørte amerikanske, og 27 % faldt paa fremmede Skibe, saa var i 1811 af en indklareret Tonnage paa 956,000 Tons 96 % amerikansk og kun 4 % fremmed. Samtidig var den indregistrerede Tonnage stegen til over en Million Tons.

Tonnageafgifterne af 1789 havde skadet engelske Skibes Handel paa Nordamerika betydeligt. Om at aabne amerikanske Skibe Adgang til sine Koloniers Havne vilde England ikke høre Tale; derimod foreslog det i denne Periode gentagne Gange direkte Handel mellem selve de to Lande paa ens Betingelser for begge Nationers Skibe, men dette afvistes af Amerika.

Fortsatte Rivninger af den ovenfor omtalte Art førte i 1812 til Krig med England, under hvilken den største Del af den amerikanske Handelsflaade maatte

lægge op i egne Havne. Først ved Freden i 1815 frigøres den atter.

Ved den Handelskonvention, der afsluttedes samtidigt med Freden, aabnedes den direkte Handel mellem de 2 Lande paa lige Betingelser (samme Betingelser, som England havde for andre Lande) for begge Nationers Skibe. Med Hensyn til den indirekte Handel og Handelen paa de engelske Kolonier blev Forholdet imidlertid som tidligere, kun at enkelte af de vigtigste Havne i Indien aabnedes for Stjernebanneret.

For sine amerikanske Besiddelsers Vedkommende forbeholdt England sig derimod fuld Handlefrihed. Dette var et Nederlag for det amerikanske Standpunkt: enten fri Skibsfart til Moderland og Kolonier eller ogsaa højere Afgifter i amerikanske Havne for engelske end for amerikanske Skibe. Man tog imidlertid Nederlaget med Anstand, og Kongressen vedtog en »act«, hvori den bemyndigede Præsidenten til at afslutte Traktater af lignende Indhold med alle fremmede Magter. Slige Traktater afsluttedes derefter med Østrig, Danmark, Rusland, Sverige og Norge o. s. v. Saa vidt gørligt søgte de Forenede Stater at faa indført i dem Bestemmelser, der vare gunstigere for fri Skibsfart end de, som den engelske Traktat indeholdt. *)

Efter den almindelige Verdensfred viste det sig snart, at der eksisterede altfor megen Tonnage til den nu stærkt indskrænkede Handel. Dette medførte atter, at England søgte at indskrænke Virkningerne af de

*) Se f. Eks. Traktaten med Danmark af 1826, der indeholdt Bestemmelser i denne Retning, som have overflødiggjort senere Traktater.

Indrømmelser, det havde gjort i Handelskonventionen af 1815, hvad igen førte til Modforholdsregler fra Fri-staternes Side, og man ser derfor de næste 14—15 Aar hengaa med Stridigheder og gensidige Indskrænkninger i engelske og amerikanske Skibes Handelsfrihed. Saaledes skal her særlig nævnes, at den amerikanske Kysthandel, som hidtil havde været tilladt fremmede Skibe mod højere Afgifter, i 1817 ganske blev forbeholdt det amerikanske Flag. Først i 1830 indtræder rolige Forhold, under hvilke de Forenede Staters Skibe faa Ret til at transportere Varer, producerede i Staterne, til alle britiske Kolonier samt til at eksportere disse Koloniers Produkter til et hvilket som helst Land — en betydelig Tilnærmelse til fri Skibsfart (fri Handel).

I Perioden 1815—1828 havde den amerikanske Handelsflaade — trods de vanskelige Forhold i Verdenshandelen — ikke blot beholdt sin Størrelse, men var gaaet noget frem, ligesom Værdien af, hvad der ind- og udførtes til og fra Staterne i Landets egne Skibe omtrent havde holdt sig uforandret.

I Slutningen af 20erne begyndte de Forenede Stater at slaa ind paa den protektionistiske Bane, som de have fulgt senere. Følgen heraf maatte blive mindre Import. Men dette betød atter en Forværring af det Forhold, som altid havde været det svage Moment i Skibsfarten paa Amerika, nemlig: at Landets Eksport, som bestod af voluminøse Raastoffer, krævede saa langt mere Tonnage end Importen. Man saa sig derfor om efter Midler til at erstatte Handelsflaaden dens forventede Tab, muligvis skaffe den forøget Virkefelt. Og da Amerikanerne endnu, ligesom tidligere, byggede bedre og billigere Skibe end andre og forstod at sejle

hurtigt og godt med dem, da de med andre Ord havde Betingelserne for at kunne konkurrere sejrrikt paa Verdensmarkedet, var det deres Deltagelse i dette, man bestræbte sig for at faa udvidet.

I 1827 begynder man at søge afsluttet Handels-traktater med dette omtalte Formaal for Øje. Den første af disse er Traktaten af 19. Januar 1828 med Sverige-Norge, ved hvilken hver af de kontraherende Parter forbeholdt sig egen Kysthandel, men iøvrigt aabnede sine Havne for den anden Parts Skibe, fra hvilken Havn i Verden de saa kom, mod samme Tonnageafgift, som egne Skibe betalte. I de følgende Aar afsluttedes lignende Traktater med Frankrig, Preussen, Østrig og Rusland. De fulgtes senere af Traktater med Nederlandene (1852/53), Italien (1871), Belgien (1875) og Japan (1894/95) — foruden med Grækenland og forskellige Stater i Syd- og Centralamerika, som ingen Handelsflaade have. Alle vare de baserede paa Principet: fri direkte som indirekte Skibsfart med ens Afgifter for alle — dog at Kystfart forbeholdes vedkommende Magts egne Skibe. Og det er dette Princip, som de Forenede Stater have fulgt til Dato, ikke blot i Formen — saaledes som alle Magter have gjort — men ogsaa i Realiteten, idet man ikke har givet Handelsflaaden Subsidier, i hvert Fald ikke af større Betydning.

Hvor godt de omtalte Bestræbelser lykkedes, ser man af, at uagtet den amerikanske Flaades relative Andel i Farten paa de Forenede Staters Havne i Løbet af de følgende 25 Aar aftager stærkt*), vokser selve

*) I 1830 var kun 12 % af de i de Forenede Staters Havne ind- og udklarerede Skibe ikke-amerikanske, og deres Ladninger

Flaaden dog ganske betydeligt, baade absolut set og i Forhold til andre Magters Handelsflaader. I 1830 var den amerikanske Handelsflaade $1\frac{1}{5}$ Mill. Tons, hvoraf 537,000 i udenlandsk Fart. I 1861 ejedes Verdens Handelsflaade saaledes: af England og Kolonier 5,9 Mill. Tons, af de Forenede Stater 5,5 Mill. Tons (hvoraf 2,5 i udenlandsk Fart), af alle andre Nationer 5,8 Mill. Tons. Skibsbygningen i de Forenede Stater var endog saa betydelig, at et stort Antal nye Skibe aarligt solgtes til Udlandet; i 1855 saaledes 65,000 Tons.

1861 betegner imidlertid Kulminationspunktet for den amerikanske Handelsflaade. Fra nu kommer Nedgangen, der for den søgaaende Flaades Vedkommende har været fortsat til den Dag idag.

I 1819 var den første Damper, en Amerikaner, gaaet over Atlanterhavet, og fra det Øjeblik var Bygningen af Dampskibe gaaet stærkt fremad paa begge Sider af Oceanet. I 1851 havde England og de Forenede Stater omtrent lige stor søgaaende Dampskibstonnage (henholdsvis 65,000 og 62,000 Tons). Men fra det Øjeblik Dampskibsskruen fortrænger Skovlhjulet, og endnu mere fra det Øjeblik, da Jern og Staal fortrænge Træ som Materiale til Skibsskroget, fra det Øjeblik har de Forenede Stater tabt deres naturlige Overlegenhed i Skibsbygningen, og denne er gaaet over til England som den billigste og mest erfarne Producent af det nye Materiale. Endnu i Halvtredserne frembringer den amerikanske Skibsbygningskunst sin berømte »California clipper«, som den i det hele taget

repræsenterede kun 11 % af de transporterede Varers Værdi; men i Aarene op til 1860 vare de tilsvarende Tal 29 og 24.

i sin sidste Blomstringstid kæmper for at beholde Overtaget; men fra 1855 staar England parat til at bygge Jernskibe, og i 1849 har det ophævet sine indskrænkende Søfartslove, hvorved det — ligesom paa selve Frihandelens Omraade — giver andre Nationer et Eksempel til Efterfølgelse, hvoraf det — som den naturlige (mest produktive) Producent — selv profiterer.

Og saa kommer desuden Borgerkrigen. I de tre Aar 1862 til 1865 søger $\frac{1}{3}$ af de Forenede Staters søgaaende Handelsflaade ind under fremmed Flag eller sælges til Udlandet, ligesom mange Skibe ødelægges af Sydstaternes Krydsere. Da Krigen er endt, er Flaaden omtrent kun halv saa stor, som da den begyndte, og Udviklingen i Skibsbygning fra Træ til Jern er fortsat. Under disse Forhold havde de Forenede Stater, hvis de vilde tænke paa at bevare deres Søfart, kun eet Middel hertil: aabne Adgang for fremmedbyggede Skibe til amerikansk Indregistrering. Men det var saa langt fra, at man gik den Vej, at man endog nægtede de Skibe, som under Krigen vare blevne overførte til fremmed Flag, Tilladelse til at vende tilbage. Samtidig vendte Landets Interesser og Kapital sig mod Vest, Banerne tværs over Fastlandet byggedes, og det nye Land eksploiteredes. Befolkningen vendte sig til de Virksomheder, der gav højere Arbejdsløn, større Udbytte af Kapitalen. Den protektionistiske Strømning voksede stadig, og Landet blev sig selv nok. Den udenlandske Handels Betydning i Forhold til den indenlandske svandt ind — ganske overordentligt. Skibsfarten betalte sig ikke, Interessen for den forsvandt; og da Udlandet kunde præstere Transporten over Havet billigere, end man selv kunde, lod man

det have den. Følgen blev, at Forholdet nu er det, at medens den Del af den amerikanske Handelsflaade, der beskæftiges paa Floder, Søer og ved Kystfarten, vokser kontinuerligt og hurtigt og i 1904 var ca. 6 Mill. Tons stor, saa aftager den, som farer paa Udlandet, med rivende Fart. Da denne Del umiddelbart før Borgerkrigen var paa sit højeste, talte den $2\frac{1}{2}$ Mill. Tons, i 1904 knapt 900,000. I 1860 transporteredes 76 % af Værdien af de Forenede Staters Omsætning i amerikanske Skibe, i 1904 kun 4 %, og i dette sidste Aar er der paa de amerikanske Værfter ikke bygget et eneste Skib til udenlandsk Fart. De Forenede Stater betaler nu aarligt 200 Millioner Dollars i Fragt til fremmede Skibe.

Den amerikanske søgaaende Handelsflaade forfaldt imidlertid ikke helt uden Protester og Overvejelser over, hvorledes Forfaldet kunde standses. Gentagne Gange rejser der sig offentlige Diskussioner om Forholdet, og det behandles i Kongressen; men Sagen forkvakles ved Striden mellem Skibsfarts- og Skibsbyggerinteresserne. De første forlangte først og fremmest Ret til Køb og Indregistrering af fremmedbyggede Skibe, og det var netop det, de sidste paa ingen Maade vilde tillade. Hvad Nationen som Helhed angaar, saa stod den i det hele taget ret ligegyldig overfor Sagen; dens Interesser vare, som ovenfor omtalt, knyttede til Udviklingen mod Vest, og for denne gjaldt det blot om billig Fragt for den voluminøse Landbrugs-eksport. Det eneste, som det lykkedes at gennemføre, var Postsubventionsloven af 1891, ved hvilken der gaves amerikanske Dampere i udadgaaende Fart en Subvention, alt efter vedkommende Skibs Hurtighed,

af fra $\frac{2}{3}$ til 4 Dollars pr. Mil. Men denne Lov har ikke haft megen Virkning; forholdsvis faa Linjer have meldt sig til at føre Post under den. Først med den spanske Krig og de senere Aars kolossale Opsving i den industrielle Udvikling vaagner Nationens Interesse for Søfarten. Krigen havde givet den amerikanske Selvbevidsthed og nationale Stolthed et vældigt Skub fremad; det havde saaret Folkets Nationalfølelse at se, i hvilken Grad Regeringen havde været nødt til at søge til udenlandske Skibe for at faa sine Transporter til Kuba udførte, og hvor stor en Del af Mandskabet paa den amerikanske Flaade der i Virkeligheden var Ud-lændinge. Den voksende industrielle Produktion vilde inden lang Tid nødvendiggøre Aabningen af nye Markeder. Spørgsmaalet om Handelsflaadens Udvikling bliver derfor brændende. Det er ikke længere udelukkende et Spørgsmaal om dyrere eller billigere Transport af Omsætningen med Udlandet, men ogsaa om Lejlighed til at trænge ind og faa fast Fod paa de neutrale Verdensmarkeder. Og i allerførste Række er det et Spørgsmaal om Reservekrydsere, Transportskibe og Reservemandskab til den Kampflaade, som Amerika bygger med saa rivende Fart, og i hvilket det ser Midlet til at hævde en dominerende Stilling først og fremmest ved Stillehavskysterne i Vest og Øst, dernæst overalt paa Verdenshavet. Før Spanskekrigen gik Amerikanernes Planer ikke udover eget Lands Grænser, nu drømte de om et industrielt og kommercielt Verdensherredømme.

Blandt de Forslag, der ere stillede til den oversøiske Flaades Genopbygning, skal jeg, idet jeg forbi-gaar tidligere Lovforslag og Kommissionsbetænkninger,

indskrænke mig til at nævne to, som i Decembar 1899 indbragtes, det ene i Senatet, det andet i House of Representatives, og som efter Forslagsstillerne kaldtes henholdsvis »the Frye Bill« og »the Payne Bill«. De afveg ikke principielt fra hinanden, og da det i de senere Forhandlinger nærmest blev Payneforslaget, som traadte i Forgrunden, vil det ogsaa her være tilstrækkeligt at omtale dette sidste lidt nærmere. Det forkastede det (bl. a. i den saakaldte Sulzerbill fremkomne) Forslag om at genoptage de fra 1789 til 1865 praktiserede Toldbegunstigelser for Varer, der importeredes i amerikanske Skibe, og vilde løse Opgaven gennem Subsidier. Det søgte endvidere at forsone Skibsbygnings- og Skibsfartinteresserne ved at tillade, at et begrænset Antal fremmedbyggede Skibe, nemlig saadanne, som ved Lovens Ikrafttræden vare engagerede i Farten paa Amerika, og af hvilke mindst Halvdelen ejedes af Amerikanere, kunde indregistreres som amerikanske. Men alle Nybygninger skulde foregaa i Amerika; og medens Ejerne af de før 1. Jan. 1904 amerikansk byggede Skibe for at faa Subsidier skulde mod Kautionsforpligtelse sig til i Løbet af 10 Aar at bygge paa amerikanske Værfter til amerikansk Flag halv saa stor en Tonnage, som de fik subsidieret straks, maatte Ejerne af de fremmedbyggede Skibe forpligte sig til i samme Tidsrum at bygge en Tonnage lige stor med den, som det var blevet tilladt at overføre fra fremmed til amerikansk Flag. De fremmedbyggede Skibe fik derhos til Stadighed kun halvt saa store Subsidier som de amerikanskbyggede. Subsidierne skulde beregnes dels efter Tonnage, dels efter Hurtighed, dels efter tilbagelagte Vejlængder — altid dog kun for Rejser,

hvor Skibet havde haft mindst halv Last; og de skulde for Skibe, der vare byggede efter 1. Januar 1900, kunne gives i 20, for Skibe, der vare byggede før denne Dag, kun i 10 Aar. De subsidierede Skibe skulde — om det forlangtes — medføre Post gratis og i Krigstid kunne lejes eller købes af Regeringen, ligesom der stedse skulde opdrages om Bord en Lærling for hver 1000 Tons. Dampere over 2000 Tons fik Ekstrabegunstigelser; og Skibe, der anvendtes til Havfiskeri, fik 2 Doll. pr. Brutto Ton pr. Saison, hver Mand desuden 1 Doll. maanedlig i Hyretillæg.

Var Lovforslaget blevet vedtaget, vilde det rimeligvis have medført en Udgift paa noget over 3 Mill. Dollars i det første Aar, og denne Udgift vilde i Løbet af 4 à 5 Aar være vokset til 9 Mill. aarlig, en Grænse, som Lovforslaget selv satte for Subsidiebetalingen.

Det lykkedes imidlertid ikke at gennemføre Lovforslaget. Det vedtoges i Senatet, men bragtes ikke gennem House of Representatives. Paa samme Maade gik det et i 1901 stillet Forslag, »the Payne-Hanna Bill«, til Trods for, at det havde udeladt den saa stærkt kritiserede Bestemmelse om Registrering og Subsidiering af fremmedbyggede Skibe. Ikke blot var Demokraterne (Oppositionen) imod det, fordi det var en ny Protektion; men ogsaa blandt Republikanerne var der Frygt for, at Agerbrugsstaterne i Mississippidalen og Nordvesten skulde være saa afgjorte Modstandere af Subsidier, at, om Forslaget blev til Lov, vilde det gaa ud over Partiet ved næste Valg. Paa den anden Side kunde man heller ikke afvise Sagen, og i April 1904 enedes man derfor om at udsætte Afgørelsen og nedsætte en Kommission, bestaaende af 5 Senatorer og 5

Representanter, der i Løbet af Sommeren skulde anstille en Enquête baade i Havnestæderne og i det Indre af Landet og herigennem søge at faa et Indtryk af, hvad Folket egentlig ønskede, og hvor stærk Oppositionen mod Hjælp til Handelsflaaden var.

Kommissionen begyndte sin Virksomhed i Foraaret 1904, berejste først de atlantiske, senere de sydlige Havnestæder, de nordvestlige Stater og Stillehavsstaterne, hvorefter den afsluttede Enquêten i Washington, D. C. Paa samtlige disse Steder hørte den paa en Mængde Mennesker af alle Stænder, der repræsenterede ikke blot Landets Skibsfart (Skibsbyggere, Redere, Kaptejner, Matroser) men ogsaa dets Industri, Agerbrug og Handel, dets Jurister etc. Kommissionen har senere udgivet stenografisk Referat af alle disse Forhandlinger og Afhøringer; Referatet fylder tre tykke Bind. Ved Genneimgang af dem faar man nu det ubetingede, uafviselige Indtryk, at ét er alle enige om: den søgaaende amerikanske Handelsflaade skal udvikles. De Stemmer, der ræsonnere, som saa mange ræsonnerede tidligere: »Vil Udlandet transportere vore Varer billigere end vi kan, hvorfor saa sige Nej? Vi har jo Brug nok for vor Kapital og vort Arbejde paa andre Omraader«, disse Stemmer ere i afgjort Mindretal. Grundtonen i det hele er: amerikansk Patriotisme. Vi er Verdens mest fremadskridende Nation, vi vil have en stor Handelsflaade. Vi vil det for at skaffe Reservemandskab samt Krydsere og Transportskibe til vor Flaade, den, der skal hjælpe os til en politisk første Rangs Plads i Verden. Vi vil det for

at udvide vor Verdenshandel uafhængigt af Udlændingene, som transportere 92 % af vor udenlandske Om sætning, og som alligevel kun modarbejde os, hvor de kan. Desuden have vi Ret til vor Del af Transportarbejdet paa Havene, og den Løn, det giver dem, der arbejde i det. Hvad det koster at naa Maalet, betale vi, ligesom andre Nationer gøre; de Penge komme dog bagefter ind med Renter. — Kommissionen har derfor fuldstændig Ret, naar den i sin Rapport siger: »If the inquiry of the commission has done nothing else, it has in any event proved beyond the shadow of doubt, that public opinion will loyally and eagerly sustain Congress in any frank, equitable, and effective measure that may be adopted for the restoration of the carrying trade and the expansion of our ocean commerce«.

Men om Midlet til at naa dette Maal hersker der mangfoldige Meninger. Der anbefales baade Tilladelse til, at fremmedbyggede Skibe kan indkøbes og derefter indregistreres i Amerika med Ret til amerikansk Flag (free ship), Subvention til Postlinjer, Subventioner eller Subsidier til Fragtskibe (enten Dampskibe eller baade Damp- og Sejlskibe), Subsidier, beregnede efter Last, Hurtighed, tilbagelagt Afstand, og Subsidier uden Hensyn til noget af disse Forhold, højere Told- og Tonnageafgifter for fremmede end for amerikanske Skibe, Revision af Lovene for Søfolk, Betaling til Søfolk, som forpligte sig til Tjeneste i Tilfælde af Krig etc. etc. Dog Flertallet af dem, der have udtalt sig for Kommissionen, have endt deres Indlæg med Ord, hvis Mening kan gengives saaledes: Men mener Kommissionen ikke, at mit Forslag kan gennemføres,

saa vælg andre Midler. Sørg bare for, at Maalet naas, at vi faar en oversøisk Handelsflaade.

Hvad Kommissionen først og fremmest søgte at komme til Klarhed over, var de virkelige Grunde til, at de amerikanske Skibe nutildags betale sig saa slet, at de fortrænges fra Havene. Resultaterne af disse Bestræbelser kan i Korthed refereres saaledes: Det amerikanske Skibs større Udgifter hidrøre baade fra Anskaffelse, Vedligeholdelse, Bemanding og Drift.

1. Anskaffelsen.

Hvor stor Forskellen er paa dette Omraade afhænger meget af Øjeblikkets Konjunkturer i Skibsbygningen. Det afhænger ogsaa af de Fordringer, som forskellig Lovgivning og Leve-Standard stille. I stærkt trykkede Tider for den europæiske Skibsbygning kan Forskellen stige til 100 %; i et enkelt Tilfælde er den konstateret kun at have været 15 %. Men under normale Forhold maa den formentlig sættes til 30 à 50 %.

Størstedelen af denne Forskel hidrører fra Forskel i Arbejdsløn. I Aaret 1900 forlangte f. Eks. et amerikansk Værft 35 % mere end et engelsk for at bygge den samme 5000 Tons Damper, uagtet Staalpladerne kunde faas 22 % billigere i Amerika end i England. I Reglen skyldes en god Del af Differencen dog ogsaa Materialet. For Tiden vil Prisforskellen for Staalpladerne til en 8000 Tons Damper saaledes være 28,000 Dollars i det amerikanske Skibsværfts Disfavør. Det menes almindeligt her, at de amerikanske Skibsværfter (til Bygning af Staalskibe) ere mere økonomisk indrettede og bedre administrerede end de fleste evropæiske; dog kan dette under de nuværende Forhold langt fra veje

op mod det dyrere Materiale og den dyrere Arbejdsløn. Men flere store amerikanske Skibsbyggere erklærede ved Enquêten, at hvis en større Udvidelse af Handelsflaaden førte til, at Værfterne kunde specialisere og standardisere deres Arbejde, saa vilde det rimeligvis ikke vare saa særdeles mange Aar, før de amerikanske Værfter vilde se sig i Stand til at tage Konkurrencen op med de europæiske. Der henvistes i saa Henseende til, hvorledes Lokomotiv- og Brobygningsindustrierne havde udviklet deres Produktivitet saa stærkt, at de nu kunde eksportere, »and what is a steamship but a locomotive and a steelbridge wrought together?« En saadan Betragtning maa dog vist siges at være meget optimistisk, især saa længe den nuværende høje Told paa Jern og Staal forbliver i Kraft, og den amerikanske Industri til Tider kan finde sin Fordel ved — saaledes som bevislig sket i 1900 og 1904 — at sælge amerikanske Skibsplader til Skotland 8—12 Dollars billigere pr. Ton end til indenlandske Værfter.

Amerikansk Lovgivning tillader vel, at Materialet, der anvendes til Bygning eller Reparation af et amerikansk Skib, indføres toldfrit, dog kun hvis Skibet hovedsagelig anvendes i Fart paa Udlandet. Gaar et saadant amerikansk Skib mere end 2 Maaneder om Aaret i Kystfart, forfalder Tolden til Udbetaling. Denne Betingelse ville de amerikanske Rederier ikke underkaste sig. Det er for risikabelt for dem, at de ikke naar som helst kan kaste deres Skibe ind i den beskyttede Kystfart. Desuden holde Værfterne ikke af at bruge det fremmede Materiale, det passer ikke og er ikke saa nær ved Haanden som det indenlandske, medfører derfor ofte Forsinkelser og Omkostninger,

som undgaas ved udelukkende Brug af indenlandsk Industri.

2. Vedligeholdelsen.

Ved Reparationer i Skibets eget Land under egne Rederes Tilsyn undgaas som bekendt bedst Optrækkeri. Men Optrækkeriet er en ganske uberegnelig Faktor. Og ses bort fra den, gælder, hvad der ovenfor er sagt om Nyanskaffelsen; maaske tilmed i endnu højere Grad, da Arbejdslønnen ved Reparationer spiller en endnu større Rolle end ved Nybygninger.

3. Bemanding.

Som overvejende Regel gælder, at Havnen bestemmer Hyren, og at denne i Hovedsagen retter sig efter Gennemsnitsarbejdslønnen i vedkommende Land. Da et Skib nu som oftest bemandes første Gang i eget Lands Havn og beholder store Dele af sit Mandskab under hele Rejsen, samt da det i Reglen — hvad enten dette nu er lovbestemt eller ej — har Officersbesætning af egen, eller væsentligst egen Nationalitet, saa har et amerikansk Skib — som Følge af den høje amerikanske Arbejdsløn — betydelig større Udgift til Bemanding end et ikke-amerikansk, gennemsnitlig 30 til 60 %, ja paa Stilehavskysten med dens høje Hyre for hvide Søfolk endnu mere.

4. Driften.

Den amerikanske Lov saavel som den amerikanske offentlige Mening forlanger bedre Kost og i det hele taget bedre Levebetingelser for amerikanske Skibes Besætninger, end tilsvarende fremmede Love og Sædvaner gøre for deres respektive Skibes Vedkommende*).

*) Det er ikke uden Interesse at se, at skandinaviske, særlig danske, Skibe af Søfolk, der have aflagt Vidnesbyrd for Kommissionen, nævnes som en Undtagelse fra denne Regel.

Alligevel ere Betingelserne paa de amerikanske Skibe ikke saa gode for Arbejderne (Fyrbødere og Søfolk), som de ere paa Landjorden. Det vil efter Kommissionens Mening rimeligvis blive nødvendigt at indføre Ladelinje, Regler for Minimumsbesætning etc., før Sømandslivet kan udøve saa stor Tiltrækning, at vedkommende Befolkningsklasser føle Lyst til at lade deres Drengs gaa tilsøs. — For forskellige andre Driftsomkostningers Vedkommende: Kul, Olje etc. er der næppe nogen Forskel.

I samme Retning som forøgede Omkostninger for amerikanske Skibe virke saa de fremmede Subventioner, Subsidier og Præmier. I kort Oversigt ere disse:

Storbritannien giver rigelige Postsubventioner, ikke blot til Linjer, der gaa til Landets egne Kolonier, men ogsaa til Linjer, der sejle til fremmede Lande: de Forenede Stater, Colon, Brasilien og Argentina; og i det mindste én subventioneret Linjes Skibe (Pacific Steam Navigation) farer fra en kanadisk Stillehavshavn paa Bolivia, Peru og Chile, uden at Skibene nogensinde se selve Storbritannien. I alt betalte det britiske Postvæsen i Aaret 19^{03/04} over 800,000 £ i Postsubventioner, og de engelske Kolonier over 200,000 £. Disse Subventioner betales imidlertid ikke udelukkende af Hensyn til Postbefordringen, men — som det fremgaar af officielle Udtalelser — tillige for at fremme Handelen og skaffe Skibe og Folk, som Landet under særlige Forhold kan faa Brug for. Dernæst giver Staten Subventioner til Skibe, der i Krigstid skulle bruges som Hurtigkrydsere, og som ere byggede under specielt Hensyn hertil (i Aaret 19^{04/05} 74,000 £) samt Fredsbetaling til Søfolk, for at de skulle staa til Disposition

som Reserve og Frivillige i Krig (i 1895 65,000 £). De britiske Subventioner etc. ere blevne stærkt udvidede i de sidste Aar, baade med et Beløb til en Linje paa britisk Vestindien og med den kendte store Subvention til Cunard Linjen. — Tyskland giver Postsubventioner til flere Dampskibslinjer, især saadanne, der ere af nyere Datum. Det støtter Landets Skibsbygningsindustri ved at lade Jernbanerne transportere Skibsbygningsmateriale til nedsatte Takster, og hjælper Værfterne yderligere ved at kræve, at Postdamperne paa de kejserlige Linjer skulle bygges i Tyskland og af tyske Arbejdere. Endelig beforder Jernbanerne Eksportgodset til nedsatte Fragter og hjælper derved baade Eksportører og Skibene, der transportere Godset. — Frankrig, Italien og Japan give Postsubventioner til deres store Dampskibslinjer, Bygningssubsidier til deres Værfter og Driftssubsidier til alle Skibe (Damp- som Sejlskibe). — Østrig-Ungarn giver Postsubventioner, Bygningspræmier og Navigationssubsidier. — Holland og Danmark give beskedne Subsidier til enkelte Linjer, der ere af Betydning for deres Eksport — Rusland giver Subsidier til sin frivillige Flaade (Skibe, der holdes til Regeringens Disposition i Krigstid). — Sverige giver Postsubvention og laaner Penge til Rederier, der anskaffe Skibe til oversøisk Fart. — Norge giver Postsubventioner og Skibsbygningspræmier.

De Summer, som de forskellige Stater udbetalte i 19^{00/01} i Subventioner og Subsidier, fremgaa af omstaaende Tabel (taget fra Commissioner of Navigation's Rapport for 1901):

Land	Post Doll.	Anden Art Doll.	I alt Doll.
Østrig-Ungarn	1,288,201	656,270	1,944,471
Frankrig	5,019,703	3,623,720	8,643,423
Tyskland	1,825,651	»	1,825,651
Storbritannien	4,874,243	662,369	5,536,612*)
Italien	1,757,812	1,061,639	2,819,451
Japan ..	2,865,831	776,465	2,942,296
Holland	367,468	»	367,468
Norge	48,338	89,218	137,556
Portugal	63,300	»	63,300
Rusland	»	1,595,701	1,595,701
Sverige	81,849	»	81,849
I alt..	19,904,778	7,765,382	27,670,160

Hvad dernæst angaar Midlerne til at neutralisere den Underlegenhed i Konkurrencen med fremmede Skibe, der nødvendigvis maa blive en Følge af ovenomtalte større Udgifter for amerikansk Søfart, oplyser Minoritetsbetænkningen, underskrevet af 3 af Kommissionens 10 Medlemmer, at Majoriteten har vægret sig ved at diskutere baade Indregistrering af Skibe, byggede i Udlandet, og Toldnedsættelse for Varer, importerede i amerikanske Skibe.

Man kan ikke anføre mod Indregistrering af fremmedbyggede Skibe til Anvendelse i oversøisk Handel, at en saadan Forholdsregel vilde ødelægge eller endog skade Værfterne; thi det er nu kommet saa vidt, at i Aaret 1904 er der i samtlige de Forenede Stater ikke bleven paabegyndt saa meget som et eneste Skib til Handel paa Udlandet — hverken af Jern eller Træ. Der er altsaa ingen Skibsbygning, der kunde lide Skade. Tvertimod er der en Mulighed for,

*) Eksklusive den nye Cunard Subvention.

at Værfterne kunne gavnes ved Reparationer af de indførte Skibe. Tyskland afgiver et Eksempel i denne Retning. Dette Land grundlagde sin Handelsflaade med Skibe, købte i Storbritannien, dets Værfter (Stettin og Hamborg) anlagdes med Reparationer af disse Skibe for Øje og udviklede sig først senere til at kunne konkurrere i Nybygninger. De støttes ganske vist indirekte af Staten paa de i det foregaaende nævnte to Maader, men indirekte Understøttelse af en eller anden Art vilde vel heller ikke være umulig i de Forenede Stater. Dog overfor en saadan Betragtning maa det vist igen siges, at i Tyskland ere mange Ting, som det kommer an paa ved Skibsbygning — specielt Arbejdslønnen — ikke højere i Pris, snarere lavere end i Skotland og England. For Amerikas Vedkommende er Forholdet som bekendt omvendt. Men har Kommissionen ikke villet drøfte Registrering af i Udlandet byggede Skibe, saa har den til Gengæld stillet sig venligt til Spørgsmaalet om en forøget Anvendelse af toldfrit indført Materiale til Skibsbygning, idet den foreslaar, at den Tid af 2 Maaneder aarlig, hvori et af sligt Materiale bygget Skib maa deltage i Kystfarten, udvides til 6.

Toldnedsættelse for Varer, der ved Indførsel fra andre Lande end selve Produktionslandet importeres i amerikanske Skibe, er den Vej, Kommissionens Mindretal vil gaa.*) Det kan

*) Valgtes den, maatte først alle Amerikas Handelstraktater opsiges, hvilket iøvrigt kan ske med et Aars Varsel. Den endnu gældende Handelskonvention af 1815 med England omfatter, som ovenfor omtalt, slet ikke den indirekte Handel, saa overfor England behøvedes ingen Opsigelse.

derfor have sin Interesse at undersøge, hvilken Virkning en saadan Begunstigelse af amerikansk Tonnage i den indirekte Handel sandsynligvis vilde faa paa de forskellige Landes Skibsfart paa de Forenede Stater. Da »Commissioner of Navigation«, Chamberlain, udtalte sig for Kommissionen, havde han anstillet en saadan Undersøgelse, hvis Resultat var, at: ¹⁾ Kun 8 à 9 % af Importen fra England og Kolonier kommer i andet end engelske og amerikanske Skibe, og paa 39 % af denne betales overhovedet ikke Told. ²⁾ 12 % af Importen fra Tyskland og Kolonier kommer i andet end tyske og amerikanske Skibe, og 23 % af denne samlede Import betaler ikke Told. ³⁾ For Japan ere de tilsvarende Tal 54 % og 64 %, for Frankrig 40 % og 18 %.

Det er indlysende, at den ringe Del af Importen fra England og Tyskland, der for Øjeblikket kommer i Skibe, der føre andet end de respektive Nationers Flag, straks vilde overgaa til henholdsvis engelske eller tyske Skibe, saa store som disse Landes Handelsflaader ere. For Japans Vedkommende vilde Forholdet hurtigt ordne sig derhen, at de japanske Skibe (og maaske en enkelt amerikansk Linje) bragte de toldpligtige Varer, de andre Nationers Skibe de toldfrie. I Importen fra Frankrig vilde der ganske vist være cirka 20 % at vinde for amerikanske og franske Skibe; men med den store subsidierede Udvidelse af den franske Flaade, som har fundet Sted i de senere Aar, vilde det sandsynligste være, at disse 20 % gik over til fransk Flag.

Blandt de Lande, hvorfra Importens store Masse hverken besørger af amerikanske Skibe eller af ved-

kommende Landes egne Handelsflaader, indtage Syd- og Centralamerika en fremskudt Stilling. 77 % af de Skibe, der ankomme til de Forenede Stater fra Sydamerika, og 85 % af dem, der ankomme fra Centralamerika, tilhøre ikke-amerikanske Stater. Det er derfor paa Felter som de her nævnte, at den amerikanske Handelsflaade skulde have sine bedste Chancer for ved Hjælp af den ulige store Told at fortrænge de Flag, under hvilke Transporten nu udføres. Men her træffer man saa det ejendommelige Forhold, at 95 % af al Indførsel fra Sydamerika (eksklusive Argentina) og 92 % af Indførselen fra Centralamerika bestaar af toldfrie Varer. Altsaa heller ikke her vilde den ulige Told hjælpe.

Noget lignende gælder to andre Lande uden Handelsflaade, der eksportere til de Forenede Stater: Kina og Tyrkiet (europæiske, asiatiske og afrikanske Besiddelser). Af Importen til de Forenede Stater fra Kina kommer 74 % paa fremmede (ikke amerikanske) Skibe og af Importen fra Tyrkiet endog 100 %; men samtidig bestaar 50 % af Importen fra Kina og omtrent lige saa meget af Importen fra Tyrkiet af toldfrie Varer.

Naturligvis, noget vil der altid ved ulige Toldbehandling kunne indvindes for amerikansk Skibsfart, men — med mindre man vil gaa til at gøre toldfri Varer toldpligtige, naar de importeres i andre Nationers Skibe end Producentens eller de Forenede Staters egne — er det, der kan vindes, meget mindre, end man ved første Øjekast skulde tro. Og navnlig maa man ikke glemme, at de Lande, som eksportere til de Forenede Stater, og som ikke selv have nogen

Handelsflaade, derfor ingen anden Interesse i Sagen end billig Fragt, kunne udstede Registreringslove, hvorved de give Skibe, der faktisk ere andre Nationers Ejendom, Ret til at føre Eksport-Staternes Flag, en Forholdsregel, hvorved de jo ganske neutraliserede Virkningerne af Bestemmelsen om den ulige Toldbehandling. Er der saaledes næppe særlig meget at vinde for en amerikansk Handelsmarine ved den ulige Toldbehandling i den indirekte Fart, saa turde der til Gengæld være mere at frygte i Retning af Repressalier fra andre Nationers Side, saasom forøgede Tonnage-, Fyr- og andre Afgifter — eventuelt Toldsatser til Skade for Importen af amerikanske Produkter. Dog Kommissionsminoriteten frygter ikke for saadanne Modforholdsregler; thi, siger den, den største Del af vor Eksport bestaar af Fødemidler eller Beklædningsprodukter (Bomuld) enten i raa eller færdig Tilstand, og de Lande, der ere vore bedste Kunder for disse Varer, opnaa ved at forhøje Tolden paa dem kun at fordyre dem for egne Forbrugere. Da Amerika frembringer den største Del af Verdens Produktion af Bomuld, kan Sætningen maaske have en vis Rigtighed for denne Vares Vedkommende; men med Hensyn til Majs, Hveden etc. er den urigtig. Her er det Konkurrencen paa de nordeuropæiske Forbrugscentre, der sætter Prisen for, hvad Amerika har tilovers til Eksport. Kan Aftageren her faa sin Hvede eller sin Majs billigere fra andre Produktionslande, køber han den derfra. Det er altsaa i Europa, at den amerikanske Vare skal konkurrere, og hvad Told vedkommende Stat eller Stater her lægger paa den amerikanske Produktion fremfor paa Produktionen fra andre Lande, maa bæres

(eller delvis bæres) af Amerikanerne selv — i hvert Fald saa længe som disse andre Lande kunne tilfredsstille (eller delvis tilfredsstille) Begæret.

Tilbage staar kun Subventioner og Subsudier; og ligesom de tidligere, ovenfor omtalte Lovforslag (det Fryske og det Hanna-Paynske), er det da ogsaa dem, Kongres-Kommissionens Flertal rekurrerer til. Postsubventionsloven af 1891 har skabt 5 subventionerede amerikanske Linjer: fra New York til Southampton, fra San Francisco til Australien, fra New York til Kuba og Meksiko, fra New York til Venezuela og hollandsk Vestindien, og endelig fra Boston og Philadelphia til Jamaica.

Kongres-Kommissionens Lovforslag vil nu have de 5 bestaaende Subventioner bibeholdte og 10 nye tillagte: 3 til Linjer fra Atlanterhavskysten til Sydamerika (Brasilien og Argentina) og Sydafrika, 4 til Linjer fra den meksikanske Bugt til Meksiko, Centralamerika, Kuba og Brasilien og 3 til Linjer fra Pacifikkysten til Hawaii, Japan, Kina og Filippinerne samt Vestkysterne af Meksiko, Isthmen, Centralamerika og Sydamerika. De subventionerede Linjers Skibe skulle have stor Lasteevne og løbe 12—14 Knob (moderat Fart — dog større end andre Nationers Skibe paa samme Linjer), og i Reglen skal hver Linje afsende Skib hver 14de Dag. Det samlede Subventionsbeløb kan for de 10 Linjer stige til 2,665,000 Doll. For alle 15 Linjer bliver Udgiften altsaa — naar Loven er gennemført — ca. 4 Mill. Dollars aarlig. For Øjeblikket tjener de Forenede Stater imidlertid $2\frac{1}{2}$ Mill. Dollars aarlig paa sin udenlandske Post.

Det er ikke blot Meningen med disse 10 nye

Linjer, at de skulle føre Post; de skulle tillige virke som Banebrydere for Eksport. Det menes nemlig, at Hovedgrunden til den forholdsvis ringe Eksport til de Lande, som de nye Linjer skulle befare — særlig Syd- og Centralamerika — maa søges i uregelmæssig, slet og langsom Forbindelse. (Megen Post til og fra Sydamerika gaar nu over England). — Desuden skulle Linjernes Skibe staa til Regeringens Raadighed under Krig, og da de, for at kunne bruges under Krig, skulle tilfredsstille visse Fordringer til Bygning og Styrke — for de størres Vedkommende kunne føre Kanoner — skulle de bygges under Marinens Kontrol. Ligeledes skal i Fredstid en vis Brøkdelen af deres Besætning bestaa af Flaade-Frivillige og Lærlinge.

Som det ses, stiller Kommissionen intet Forslag om Oprettelsen af nye amerikanske Linjer til Europa. Den har, siger den, nøje overvejet denne Sag, men mener, at hvor ivrigt end alle maa ønske snart at se det amerikanske Flag, saaledes som det tidligere har været Tilfældet, blive det ledende paa »the noblest field of ocean navigation«, og hvor højt man end maa vurdere den politiske og kommercielle Betydning af, at »the all important mail and passenger routes between America and Europe« for Øjeblikket overvejende er paa europæiske Hænder, saa vil det dog foreløbig være rigtigt at stille denne Sag i Bero, fordi der her vil blive Tale om saa kolossale Summer (mindst af Størrelse som de nye Cunardsubventioner), at det ikke vil være forsvarligt at binde dem, før Spørgsmaalet om Turbinens praktiske Anvendelighed paa Oceanet er blevet klarere besvaret, end det nu er. Maalet bør imidlertid ingenlunde tabes af Syne, og for at man kan

være parat til at tage fat, saasnart Øjeblikket synes gunstigt, foreslaar Kommissionen, at der bevilges Penge til et specielt, aarvaagent Studium af hele Problemet vedrørende den nordatlantiske Dampskibsforbindelse, baade dets pekuniære og dets tekniske Side.

Men foruden Subvention til regelmæssige Dampskibslinjer foreslaar Kommissionen Subsidier — eller som den kalder det en Subvention til alle amerikanske Fragtskibe (Damp- som Sejlskibe) i udenlandsk Fart samt til havgaaende Fiskefartøjer. Den betragter endog Subsidier til Fragtskibe som af endnu større Betydning end Linjesubventionen, fordi det — siger den — er det almindelige Fragtskib (Tramp), som er vigtigst for den amerikanske Eksport af Raastoffer. Subsidierne ere satte til 5,00 Doll. pr. Bruttoton for 12 Maaneders, 4,00 Doll. for 9 Maaneders og 2,50 Doll. for 6 Maaneders aarligt Arbejde, og de betinges af en aarlig fornyet Kontrakt, der fastslaar, at en vis Del af Skibets Besætning skal bestaa af Flaade-Frivillige, at Skibet skal foretage ordinære Reparationer i de Forenede Stater, have en efter Forholdene forsvarlig Fart, om forlanges medtage Post gratis og endelig i Krigstid staa til Regeringens Disposition. Derimod stilles ikke — som i tidligere Lovforslag — bestemte Fordringer til Ladningens Størrelse; thi, siger Kommissionen, den foreslaaede Subvention er saa lav, at det — trods den — ikke kan betale sig for et Skib at gaa i Fart, uden at det har en forsvarlig Ladning; den er ikke større, end at den i saa Fald lige kan veje op mod det amerikanske Skibs større Udgifter (Bygning, Vedligeholdelse, Bemanding og Drift) og eventuelt mindre Indtægter (Subsidier). Sejlskibe ere medtagne, fordi de endnu

kunne finde fordelagtig Anvendelse i Korn- og Tømmerhandelen paa Stillehavet, og fordi de Sømænd, der opdrages paa dem, blive de bedste. Mere end 10 Aar kan intet Skib faa Subsidier.

Fra 1792 til 1866 har de Forenede Stater betalt Subsidier til havgaaende Fiskefartøjer og samtidigt maanedlige Præmier til disse Fartøjers Mandskab, mod at dette i Krigstid skulde staa til Regeringens Raadighed som Reservemandskab. Det er denne Politik, Kommissionen foreslaar genoptagen, saaledes at Subsidierne betinges af, at $\frac{1}{8}$ til $\frac{1}{4}$ af Fartøjernes Mandskab kommer til at bestaa af Flaade-Frivillige.

Som Flaade-Frivillige antages paa tre Aar ad Gangen dertil egnede amerikanske Borgere, der sejle mindst 6 Maaneder aarlig i udenlandsk Fart eller paa Havfiskeri, og som, mod almindelig Orlogsløn, i Fredstid underkaste sig den Uddannelse, som Regeringen maatte finde nødvendig, samt i Tilfælde af Krig deltage i denne. De faa — foruden Lønninger under Uddannelsen — en aarlig Betaling, der for Kaptejner og Ligestillede varierer fra 100 til 150 Doll., for Styr mænd og Ligestillede fra 40 til 70 Doll. Menige faa 25 Doll. og Dreng 15 Doll. aarlig. Omtrent 50,000 Mand anvendes nu for Tiden til Bemanding af de Forenede Staters Skibe (Damp- og Sejlskibe) i den udenlandske Fart, Kystfarten og Havfiskeriet. Af disse er lidt under Halvdelen fødte eller naturaliserede Amerikanere, og af dem maa det igen formodes, at ca. Halvdelen vil lade sig engagere som Frivillige paa ovennævnte Betingelser. Men denne Styrke er blot Halvdelen af den, Krigsflaaden behøver; saa det er kun gennem den subsidierede Handelsflaades Udvidelse, at man kan

haabe paa i Fremtiden at formaa at tilfredsstille denne Flaades Behov af Reservemandskab.

Gennem en Optælling af de eksisterende amerikanske Skibe (Damp- saavel som Sejlskibe), der for Øjeblikket (længere eller kortere Tid af Aaret) deltage i Farten paa Udlandet eller i Fiskeriet, kommer Kommissionen til det Resultat, at ved Lovens Ikrafttræden vil den medføre en aarlig Udgift til Fragtskibe (Ikke-Postskibe) og til Flaade-Frivillige af ialt $2\frac{1}{3}$ Mill. Doll. Antages det, at der det første Aar kun vil blive Anvendelse for $\frac{1}{3}$ af Maksimumsbeløbet til de nye Postlinjeskibe (d. v. s. $\frac{2}{3}$ Mill. Doll.), saa vil den samlede Udgift til Subventioner, Subsidier og Frivillige straks beløbe sig til ca. 3 Mill. Doll. Hvor hurtigt dette Beløb vil vokse og med hvilke Summer, beror jo væsentligst paa, hvor godt Loven virker, hvor hurtigt den oversøiske Handelsflaade under dens Indflydelse vokser. Kommissionen udtaler, at efter dens Opfattelse virker Loven heldigt, naar Udgiften i Henhold til den vokser med omtrent 635,000 Doll. aarligt, saaledes at Udgiften om 10 Aar, til hvilken Tid Subsidierne for de nu ved Lovens Ikrafttræden subsidierede Skibe bortfalde, skulde udgøre 9 à 10 Mill. Dollars, hvilket svarer til den Sum, som det Paynske Lovforslag satte som Maksimumsudgift.

Kommissionens Mindretal (3 af 10) gør ingen Indvendinger mod Postsubventionerne eller mod Lønningerne til Frivillige, hvilke sidste det dog ikke tror vil faa megen Betydning. Derimod udtaler det sig i de stærkeste Udtryk mod Subsidierne (til alle Skibe*).

*) Disse har Lovforslaget — som omtalt — kaldt Subventioner under Henviisning til, at Skibene ved Kontrakt forpligte sig til

Det foreslaaede Subsidiesystem vil, siger Minoriteten, i Realiteten komme til at virke ganske som de Subsidier, Kongressen tidligere har forkastet. De enkelte Punkter, hvori der er Forskel, betegne kun lige saa mange Tilbageskridt. Af disse Punkter nævnes saa, at der, som ovenfor omtalt, ikke forlanges nogen Minimums-ladning, at der vedblivende betales Subsidier til Skibe i Fart paa Havne, som ligge de Forenede Stater nær, skønt denne Fart allerede er i Amerikanernes Hænder, samt at den Omstændighed, at der kun afsluttes ét-aarige Kontrakter, undertiden vil gøre det muligt for Rederne, naar Krig menes at true, da ved Ikke-Fornyelse af Kontrakten at unddrage sig Forpligtelsen til at stille vedkommende Skib eller Skibe til Regeringens Disposition. Disse Indvendinger kan dog vistnok alle betragtes som uvæsentlige. Derimod maa det siges, at der er gjort en meget væsentlig Forandring fra Lovforslagene af 1899 (ikke det senere) derved, at medens disse aabnede Adgang til Indregistrering af i Udlandet byggede Skibe — der saa kun modtog halvt saa store Subsidier som de i de Forenede Stater byggede — saa er der i Kommissionens Forslag aldeles ikke Tale om nogen saadan Registrering. Dette maa med Erfaringerne fra andre Lande, særlig Frankrig, for Øje, betragtes som uheldigt, thi hermed afskæres al Konkurrence med amerikanske Værfter. Danne disse efter Lovens Vedtagelse en Ring eller Trust — og af hvad Grund skulde de egentlig ikke gøre det — saa have

visse Genydelser, men Genydelserne ere forholdsvis saa smaa, at man ikke kan unddrage sig Følelsen af, at Udtrykket »Subvention« kun er valgt, fordi Ordet »Subsidier« nu engang har faaet en ilde Klang i Publikums Øren.

de et sikkert Skibsbygningsmonopol og kunne ved at fastsætte Prisen paa nybyggede Skibe paa Forhaand beslaglægge for sig saa meget af Subsidierne, som de mene passende, og stille Rederne Valget imellem at betale den høje Pris eller slet ikke faa bygget. De nybyggede Skibe ville kun yderligere forøge den allerede for store Verdenstonnage og bidrage til at trykke Fragterne; og med reducerede Fragter vil Resten af Subsidierne i Længden ikke slaa til til at dække Forskellen mellem Udgifter og Indtægter. Der er derfor næppe Tvivl om, at der efter nogle Aars Forløb vil blive stillet Krav om større Subsidier; jo hurtigere der bygges, jo tidligere vil Kravet komme. Og naar det er opfyldt, vil hele Historien blot gentage sig, saa længe der er nogen, der vil lade bygge; alt kun, fordi Loven ved at udelukke Konkurrencen med Udlandet har givet Værfterne en endeløs Skrue i Hænde.

Det er klart, at hvor forholdsvis ringe den Sum, som Lovforslagets Subventioner og Subsidier foreløbig ville lægge Beslag paa, end er for de Forenede Stater, saa vilde det dog være behageligt, om Udlandet kunde komme til at betale noget af den — helst naturligvis saa meget som muligt. Dette Maal har man søgt at naa ved at foreslaa en Forhøjelse af Tonnageafgifterne i de amerikanske Havne.

Ved Borgerkrigens Begyndelse havde de Forenede Stater ingen Tonnageafgift; men i 1862 blev der paalagt en saadan, der senere blev gjort større og nu er 3 Cents pr. Netto-Ton — aarlig Maksimumsafgift 15 Cents — for Skibe, der komme fra fremmed Havn i Nordamerika eller ved den meksikanske Havbugt, og

6 Cents pr. Netto-Ton — aarlig Maksimumsafgift 30 Cents — for Skibe fra alle andre Havne. For fremmede Skibes Vedkommende gælder dette dog kun, hvis der i det Land, hvis Flag Skibet fører, ikke tages større Afgifter af amerikanske end af andre (indenlandske) Skibe. Sker det, er Afgiften for hver enkelt Indklarering 30 eller 50 Cents pr. Netto-Ton, eftersom Skibet er bygget i de Forenede Stater eller ej. Og kommer Skibet fra en Havn, hvor de Forenede Staters Skibe slet ikke tør komme, er Tonnageafgiften for hver enkelt Indklarering endog 2 Doll. pr. Netto-Ton. Paa den anden Side kan Tonnageafgiften i en Havn i de Forenede Stater aldrig blive større end den eller de tilsvarende Afgifter i den fremmede Stats Havne, hvis Flag vedkommende Skib fører, thi er den det, nedsættes den med Differencen. I Øjeblikket finder denne Bestemmelse kun Anvendelse paa Holland og Danmark (København). Indtægten af Tonnageafgiften, der nu er omtrent 900,000 Doll. aarlig, og hvoraf amerikanske Skibe kun betale 70—80,000 Doll., anvendes til Drift af Hospitaler for amerikanske Søfolk. Statens Udgifter til Fyrvæsenet (Light-house, buoy-and beacon-system) er ca. 5 Mill. Doll. aarlig.

Til Sammenligning med den amerikanske Tonnageafgift skal her anføres følgende vedrørende Skibsafgifter i europæiske Havne:

I England betales light dues i udenlandsk Fart til et Beløb af $2\frac{3}{4}$ d. pr. Ton for Dampskibe, $2\frac{1}{4}$ d. for Sejlskibe. Indtil $\frac{1}{5}$ aarlig af light dues eftergives saadanne engelske Skibe, der paatage sig at opdrage en eller flere Dreng, som ere indrullede i Flaadereserven, i Sømandskab eller Maskin-

tjeneste. Disse »Light dues« indbringe ca. 550,000 £ aarlig, medens hele Fyrvæsenet koster ca. 500,000 £. — I Tyskland opkræver Staten ingen Tonnageafgifter. Spørgsmaalet om, hvorvidt slige Afgifter skal paalægges, er overladt til hver enkelt Havn. I Bremen opkræves (under forskellige Navne) lidt under og i Hamborg lidt over 8 Cts. pr. Ton. Da store Atlanterhavsbaade i Reglen gøre ca. 11 Rejser aarlig, bliver dette 88 Cts. pr. Ton om Aaret. — I Frankrig betales en Afgift til Staten af 1 Franc (19,3 Cts.), dog for Kystfarten mellem Havne i Middelhavet mindre. Desuden betales ofte specielle kommunale Afgifter, der ere forskellige for de forskellige Havne, i Havre f. Eks. 40 Centimer ($7\frac{1}{2}$ Cts.) og i Marseilles 1 Franc (19,3 Cts.) pr. Ton. — I Italien er Statsskatten 1,40 Lire (27 Cts.) pr. Netto Ton. Men et Skib kan ved at betale 4,20 Lire (81 Cts.) pr. Netto Ton den første Gang, det inklarerer i et nyt Aar, afgøre hele Aarets Afgift. — I Spanien betales 25 Pesetas ($48\frac{1}{4}$ Cts.) pr. 1000 Kilogram Ladning. Skibe i Ballast betale altsaa intet. — I Holland og Danmark (København) betales intet. — I Norge betales Kr. 1,30 (35 Cts.) pr. lastet Netto Ton (80 Øre ved Indklarering og 50 Øre ved Udklarering). Afgiften varierer altsaa med Lasten, og for ballastede Skibe betales intet. — Næsten overalt opkræves altsaa større Skibsafgifter end i de Forenede Stater.

Hvad Kommissionen (Flertal som Mindretal) nu foreslaar, er at

1) Tonnageafgiften forøges for Skibe, amerikanske og fremmede, fra Havne i Nordamerika og ved den meksikanske Bugt til 8 Cts. pr. Netto-Ton — med

aarligt Maksimumsbeløb af 80 Cts. (nu 3 og 15 Cts.) — og for Skibe fra andre Havne til 16 Cts. pr. Netto-Ton — med aarligt Maksimumsbeløb af 1,00 Doll. (nu 6 og 30 Cts.). Som man ser, en ganske overordentlig stor Forøgelse.

2) Den Bestemmelse, hvorefter nu danske og hollandske Skibe ikke betale Tonnageafgifter, hæves. Dette motiveres ikke saa meget ved pekuniære Interesser, idet den Sum, det her drejer sig om, kun er ca. 50,000 Doll. aarlig, som ved, at det er en principiel Fejl at opretholde Gensidighed under Forhold, hvor kun den ene Part (her den ikke-amerikanske) kan nyde godt af den. »The inexplicable misapplication of the principle of reciprocity« kalder Kommissionen det.

3) At man følger det engelske Forbillede og eftergiver saadanne amerikanske Skibe, der uddanne én Dreng for hver 1000 Tons Netto til »seamanship or engineering«, 80 % af Tonnageafgiften. Denne Begunstigelse er saa stor, at den for Sejlskibe, ved Fart paa saadanne udenlandske Havne udenfor Nordamerika og den mexikanske Havbugt, hvortil der kan gøres 4 à 5 Rejser i Løbet af ét Aar, beløber sig til en Fjerdedel af Subsidiesummen (5,00 Doll. pr. Ton), ligesom den ogsaa faar en meget stor Betydning for Dampere, der ere i Stand til at foretage det Antal aarlige Rejser, hvorefter Tonnageafgiftens Maksimumssum er beregnet.

Det finansielle Resultat af Tonnageafgiften anslaaes af Kommissionen til 3 Mill. Doll. aarlig, af hvilke fremmede Skibe altsaa — baade straks og senere — komme til at betale den langt overvejende Del. Trækkes herfra de 800,000 Doll., som den eksi-

sterende Tonnageafgift indbringer, ses det, at den nye, forøgede Afgift — foruden den indirekte Forhøjelse af Subsidierna, den medfører — omtrent vil dække den Udgift, som de foreslaaede Subsidier ville indbringe straks ved Lovens Ikrafttræden. Den amerikanske Statskasse vil saaledes paa dette Tidspunkt kun faa forøgede Udgifter til de nye postsubventionerede Linjer, og dette endda først, efterhaanden som de komme i Stand, samt til de Frivillige til Flaaden. Da Tonnageafgifterne — paa Grund af den udenlandske Omsætnings stadige Vækst — vel nok, trods det amerikanske Flags forventede relative Tiltagen, tør antages i en Aarrække at ville indbringe 3 Mill. Doll., vil den tidligere omtalte samlede Udgift, Loven senere vil medføre, nu være at reducere med over 2 Mill. Dollars — altsaa om 10 Aar beløbe sig til 7 à 8 Millioner.

Det er bleven sagt om denne forstørrede og i Realiteten ulige Tonnageafgift, at naturligvis hjalp den amerikansk Skibsfart overfor ikke-amerikansk, men det blev dog tilsidst Amerikanerne selv, der kom til at betale den gennem en større Fragt. Ja, ganske vist, for saa vidt som Tonnageafgiften kommer til at paavirke Fragten, og med det Beløb, hvormed den i saa Fald kommer til at paavirke den, væltes den — alt efter Forholdene — over enten paa Ladningens Modtager eller dens Aflader eller begge. Men kommer den til at paavirke Fragten? Og hvis den gør det, da med hvor stor en Del af sit Beløb? Netop det er Spørgsmaalet. Og det kan ikke besvares saaledes i al Almindelighed. Det rimeligste er, at Svaret maa blive højst varierende til forskellige Tider og under

forskellige Forhold, idet den afgørende Faktor i Forholdet, Relationen mellem Tilbud af og Efterspørgsel efter Tonnage, er saa variabel. Kun to Ting kan siges med Sikkerhed: 1) Hvor Fragten bliver saa lille, at Rederen kan regne sig til, at Udgifterne ville blive større end den, og hvor han som Følge heraf foretrækker ikke at sejle, der kan Tonnageafgifterne have været den Faktor, der afgjorde Sagen, og 2) i Konkurrencen mellem amerikansk og ikke-amerikansk Tonnage kan Afgiften aldrig komme til at indgaa som Moment med mere end 20 % af sit Beløb — det er Maksimum.

Hvad Chance har nu dette Kommissions-Forslag for at blive til Lov? Ja, Spørgsmaalet om Lovgivning til Udvikling af den amerikanske søgaaende Flaade har været drøftet saa længe, at det nu er fuldt ud modent til Afgørelse, og der er i Nationen et saa godt som enstemmigt Ønske om at faa denne Lovgivning i Gang. Kommissionen siger i sin Rapport, at hvis Handling opsættes, om endog blot til næste Vinter, saa vil en »condition already desperate become still more desperate. The time to act is now«. Hele Kommissionen er enig om Postlinjerne, Flaademandskabet og Tonnageafgiften, og der er et overvejende Flertal (7 af 10), som holder paa Subsidierne i Modsætning til den ulige Toldafgift. Hvor lidt Minoriteten selv tror paa, at den vil kunne sætte sin Mening igennem, ser man ogsaa deraf, at den end ikke har stillet noget selvstændigt Forslag. Endelig have de (staaende) Udvalg, baade i Senat og House of Representatives, der i disse Dage have behandlet Kommissionens Lovforslag, allerede

udtalt sig for det. Det tør vel derfor siges, at der er en alt overvejende Sandsynlighed for, at Lovforslaget vil blive til Lov i den allernærmeste Fremtid (senest næste Vinter), og at Loven vil faa enten ganske eller dog næsten ganske den Form, Kommissionsflertallets Forslag har.

Om Lovens sandsynlige Virkninger paa Verdens-Fragtmarkedet er der talt ovenfor. Men hvad enten det her sagte skulde vise sig at være rigtigt eller fejlt, saa kan der vist næppe være to Meninger om, at Amerikanerne ville tage fat med Kraft, og at dette hurtigt vil kunne spores.

Der har været talt meget om, hvorvidt andre Stater ville gribe til Modforholdsregler. Formelt set gøre de Forenede Stater ved denne Lov, ved hvilken de udvide deres protektionistiske System til den hidtil eneste ikke-protektionerede Virksomhed, ikke andet, end hvad Folkeretten, Traktater og Præcedens berettiger til*), men det kan jo alligevel ikke nægtes, at i Realiteten tilstræbe de et betydeligt Slag mod den europæiske Handelsflaade. Stater som Frankrig og Italien faa vel ikke meget at klage over. De have allerede truffet lignende Forholdsregler ikke blot for Subsidiernes Vedkommende, men ogsaa i Forholdet mellem Subsidier og Tonnageafgifter — kun at de ganske vist ikke betale store Dele af disse sidste direkte tilbage til egne Skibe mod en, pekuniært set, saa ringe Gengæld som Uddannelse af en Lærling for hver 1000 Tons Netto. England har ikke Ret til Klage over Tonnageafgiftens Tilbagebetaling til amerikanske Skibe,

*) Dette gælder endog Reduktionen af Tonnageafgiften for amerikanske Skibe, der opdrage Lærlinge.

eftersom det selv har givet Eksemplet. (Og det betaler dog højst 20 % af den samlede Aarsafgift tilbage, medens de Forenede Stater vil betale 80 % af hver enkelt Rejses Afgift). Derimod vil det have Grund til Klage i Realiteten, baade over de meget højere Skibsafgifter og over Subsidierne. Ogsaa Tyskland, der slet ingen direkte Subsidier giver og kun forholdsvis smaa indirekte, som ikke kender Skibsafgifter til Staten og med Hensyn til Afgifterne i lokale Havne ingen — hverken formel eller reel — Forskel gør paa fremmede og egne Skibe, ogsaa det vil sikkert have Grund til Klage i Realiteten. Ikke at tale om alle de mindre Stater: Holland, Danmark, Norge etc. Hvad disse sidste angaar, bryder man sig imidlertid aldeles ikke om dem. Danmark og Holland opfattes som saa deciderede Frihandelsstater, at der ikke kan være Tale om, at de som Modtræk ville gaa til Told paa amerikanske Produkter, det eneste, der stod til deres Raadighed*), og hvad Norge angaar, saa importerer det næsten intet fra de Forenede Stater, medens den forholdsvis store Andel, dets Handelsflaade har i den indirekte Handel paa Amerika, netop er noget af det, man først og fremmest — enstemmigt — ønsker at faa Ram paa; Traktaten af 1828 har ikke vist sig heldig, set fra et amerikansk Synspunkt. Hvad derimod

*) En af de Folk, der ved deres Udviklinger for Kommissionen berørte dette Forhold, sagde saaledes: »There is nothing in our dealings with Denmark entitling her to our consideration. She never should have had a »reciprocity« convention, (Her sigtes til Traktaten af 18²⁸/₆₁). We have a valuable commerce (menes vist freight business), which she is now free to and does exploit, while she has nothing to give in return for the privilege«.

England og Tyskland angaar, er man ikke helt rolig. England er jo de Forenede Staters bedste Kunde, som man nødig vil af med. Det er tilmed et Frihandelsland. Hvad man frygter mest fra denne Kant, er at den nye Lov skal støtte de Chamberlainske Planer om en Toldunion mellem England og dets Kolonier med den deraf følgende Præferencetold ved Handel mellem Kolonierne og Moderlandet. For at undgaa sligt — og for Resten ogsaa med et venligt Øje til Tyskland — anbefaler Kommissionen Ophævelsen af Toldlovens § 24, fordi denne stiller visse Betingelser for Anvendelsen af samme Lovs § 23. I § 23 staar, at intet Skib maa føre Varer til de Forenede Stater, uden at det enten er amerikansk eller reelt ejes af Borgere i det Land, hvor Varerne ere producerede, og fører dette Lands Flag. Og i § 24 staar, at Reglen i § 23 ikke kan finde Anvendelse mod andre end saadanne Nationer, der selv anvende den mod de Forenede Stater. Det er denne sidste §, man vil have hævet. Man vil true med Forbud mod al indirekte Handel paa de Forenede Stater, og man vil have dette Vaaben parat, hvis nogen skulde træffe Forholdsregler mod, at den amerikanske Skibsfart generobrer den Plads paa Havene, som Amerikanerne mene, at den har Ret til at indtage.

New York, Januar 1905.

De nye Statsskatter.

Der foreligger nu fra Statens statistiske Bureau en Redegørelse for Resultaterne af de nye Skattelove*). Materialet dertil er bragt tilveje ved de til Overskyldraadet og Skattedepartementet indkomne Beretninger om Vurderingen til Ejendomsskyld og om de skattepligtige Personers Ansættelse til Indkomst- og Formueskat. Til denne Redegørelse knytter der sig en betydelig Interesse, ikke alene fra et finansielt Synspunkt, men fuldt saa meget ved de deri indeholdte Oplysninger om saa interessante og hidtil saa lidet opklarede Forhold som Nationalindtægten, Nationalformuen og de faste Ejendommers Værdi. Beretningen gør dog selv opmærksom paa, at de tilvejebragte Resultater til en vis Grad maa betragtes som foreløbige, idet de Skatteligninger, hvorpaa der bygges, ikke er endelige, men kan forandres baade ved Klager fra Skatteyderne og ved Indskriden fra det Offenlige. Endvidere maa der regnes paa, at der vil hengaa nogen Tid, inden Skatteligningen, især paa Landet, antager fastere Former. Men i Hovedsagen vil dog sandsynligvis de tilvejebragte Resultater blive staaende fast.

Med Hensyn til de Indtægter, som de nye Skatter vil give Statskassen, oplyser Heftet, at Ejendomsskylden er anslaaet til at ville indbringe 4,99, Indkomstskatten 5,99 og Formueskatten 2,58 Mill. Kr., tilsammen 13¹/₂ Mill. Kr.

*) Statistiske Meddelelser, 4. R., 17. Bd. 2. Hefte.

Da de ophævede direkte Statsskatter beløb sig til ca. 11 Mill. Kr. aarlig, bliver der en Forskel paa ca. $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr. i Statens Favør, men da denne skal udrede $1\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til Kommunerne og paa forskellig Maade maa regne paa Afgang i forannævnte Beløb, bliver Gevinsten i Øjeblikket ikke stor. Noget andet er det, at der nok tør paaregnes en betydelig fremtidig Stigning i Udbyttet af de nye Skatter. De tilvejebragte Oplysninger om Ejendomsskyld og Formueskat frembyder allerede tilsammentagne Grundlaget for en Forhøjelse af den sidste, og meget sandsynligt er det jo ogsaa, at de Erfaringer, som man særlig i Landdistrikterne indhenter med Hensyn til Paaligningen af Statsskatterne, vil give sig Udslag i et større Udbytte. Dertil kommer, at de nye direkte Skatter vil stige sammen med Værdien af Nationalindtægten, Nationalformuen og de faste Ejendomme, medens de ophævede Skatter jo som Helhed var meget ubevægelige.

Med Hensyn til den Maade, hvorpaa de nye Skatter efter de opstillede Beregninger vil komme til at fordele sig mellem By og Land, oplyses, at København og Frederiksberg vil komme til at bære en Skattebyrde paa 4,5 (før 2,1), Provinsbyerne paa 2,4 (før 1,7), Landdistrikterne paa 6,6 (før 7,2) Mill. Kr. For Hovedstaden og Frederiksberg er der altsaa en Stigning i Skattebeløbet paa 2,4, for Købstæderne paa 0,7 Mill. Kr., hvorimod Landdistrikterne høster en Skattelettelse paa 0,6 Mill. Kr. Pr. Individ vil den nye Statsbeskatning komme til at udgøre $9\frac{1}{2}$ Kr. i København og Frederiksberg, henved 5 Kr. i Provinsbyerne og $4\frac{1}{2}$ Kr. paa Landet. I Forhold til hele Nationalindtægten udgør Skatterne 1,36 pCt. mod 1,11 pCt. før, i Forhold til den ved Beskatningen konstaterede Indtægt 2,10 mod 1,71 pCt. Som allerede berørt er der ved Hjælp af Skatteligningernes Resultater foretaget en Vurdering af Nationalindtægten, Nationalformuen og de faste Ejendommes Værdi.

Nationalindtægten er beregnet til 994,7 Mill. Kr., af disse er 643,6 Mill. Kr. opgjort ved selve Skatteansættelsen,

medens 351,1 Mill. Kr. beror paa en skønsmæssig Beregning af de Indtægter, der ikke naar Skattegrænsen (i Hovedstaden og Frederiksberg 800 Kr., i Provinsbyerne 700 Kr. og paa Landet 600 Kr.). De 994,7 Mill. Kr. fordeler sig med 300,5 Mill. Kr. paa København og Frederiksberg, 222,9 Mill. Kr. paa Provinsbyerne og 471,3 Mill. Kr. paa Landdistrikterne. Pr. Individ vilde disse Beløb ligelig delte udgøre 630 Kr. i København og Frederiksberg, 462 Kr. i Provinsbyerne og 316 Kr. i Landdistrikterne. I Hovedstaden udgør den beregnede Indtægt altsaa næsten lige dobbelt saa meget som paa Landet, hvorved man jo maa erindre Livets større Dyrhed i den store By.

En Sammenligning mellem Nationalindtægten i 1904 og 1870, da den ekstraordinære Indkomstskat frembød Støttepunkter for en Vurdering af Nationens samlede Indtægt, viser en Stigning fra 374,4 til 994,7 Mill. Kr. Herefter skulde Nationalindtægten i dette korte Tidsrum være tiltaget med 166 pCt., medens Befolkningen kun er vokset med 37 pCt. Pr. Individ betyder dette en Stigning til henimod det dobbelte, hvorved dog blandt andet maa tænkes paa den foregaaede stærke Forskydning fra Land til By.

Landets samlede Formue er opgjort til 4209 Mill. Kr., fordelt paa 251,000 Skatteydere. Da alene de faste Ejendomme ifølge Ejendomsskylden er vurderede til 5349 Mill. Kr., er det klart, at Formuen er sat altfor lavt. Statistisk Bureau henviser her til, at de nye Skattelove ikke har indført nogen Pligt til Selvangivelse for Formuen (i Modsætning til Indtægten), hvorhos Skattebegrebet Formue for første Gang er bragt til Anvendelse i dansk Beskatning. Af Formuen fandtes 1207,5 Mill. Kr. i København og Frederiksberg, 587,5 Mill. Kr. i Provinsbyerne og 2414,1 Mill. Kr. paa Landet. Maalt pr. Individ svarer de nævnte Beløb til henholdsvis 3112 Kr., 1694 Kr. og 2045 Kr. Formuen er altsaa størst i København, men mindre i Købstæderne end paa Landet.

Det tredje Grundlag for den nye Beskatning er som

bekendt Ejendomsskylden, 3: Værdien af de faste Ejendomme, men med Fradrag af Besætning, Inventarium, Maskiner og andet Driftsmateriel. Værdien af alle faste Ejendomme i Danmark er ved Skatteansættelsen anslaaet til 5349 Mill. Kr., herunder dog ikke medregnet Gesandtskabshoteller, Jærnbane-, Havne- og Kanalanlæg, der ved Loven udtrykkelig er undtagne fra Ejendomsskylden. De faste Ejendommers Værdi var i København og Frederiksberg 1484, i Provinsbyerne 818 og i Landdistrikterne 3047 Mill. Kr. Af den samlede Vurderingssum svarede dog ikke Skat af 808 Mill. Kr. Ved Loven er der nemlig givet en Række Skattefritagelser t. Eks. for Stats- og Kommuneejendomme, Hospitaler, Bygninger indeholdende Lejligheder under en vis Lejesum, Landbrugs- og Gartneriejendomme under en vis Værdi, Huse under en vis Værdigrænse, for saa vidt de bebos af en enkelt Familie tilhørende Arbejderstanden eller lignende. Da Synspunkterne for Skattefritagelserne har været væsenlig forskellige, vilde det være interessant at faa udsondret hver af de mere betydningsfulde Grupper. Men det kan maaske ske en anden Gang.

De 5349 Mill. Kr., som Ejendomsskylden androg, delte sig med 1484 Mill. Kr. paa København og Frederiksberg, 818 Mill. Kr. paa Provinsbyerne og 3047 Mill. Kr. paa Landet. Pr. Individ udgjorde dette 3112 Kr. for Hovedstaden, 1551 Kr. for Købstæderne og 2045 Kr. for Landet. Som Gennemsnit pr. Individ kommer København og Frederiksberg som Nr. 1 baade med Hensyn til Størrelsen af Indtægten og af Formuen og til de faste Ejendommers Værdi. Provinsbyerne overgaar Landet i Retning af Indtægternes Størrelse, men staar tilbage for samme i Henseende til Formuens og de faste Ejendommers Værdi. Sammenligner man for de forskellige Landsdele Størrelsen af Indtægten og af Formuen, er den sidste forholdsvis større i Landdistrikterne end i København og Provinsbyerne, hvilket ogsaa kan udtrykkes saaledes, at paa Landet skriver en forholdsvis større Del af Indtægten

sig fra Formue end Tilfældet er i Byerne. Det som her sikkert spiller en stor Rolle er, at Grundbesiddelsen paa Landet er paa saa mange Hænder, og at en saa stor Del af Landbefolkningen har sine Indtægter ved Arbejde paa egen Jord, medens Arbejdet i Byerne i langt højere Grad udføres som Arbejde for andre. Af meget stor Interesse vil det her blive gennem Bureauets fremtidige Publikationer at faa at se den forskellige Formuefordeling i By og paa Land.

Cordt Trap.

Om Simplontunnelen.

Ved

Cand. polit., Fuldmægtig v. Statsb. **R. Haarlev.**

Fredag den 24. Februar 1905 Kl. 7²⁰ om Morgen
fuldførtes Gennemboringen af Simplontunnelen. Da faldt
den sidste Skillevæg (2,5 Meter) for Arbejderne fra Syd.
Selvfølgelig vil der dog endnu gaa nogen Tid hen,
inden Togene bruse gennem Tunnelen, og Diligence-
kørselen op over Simplonpasset hører Fortiden til. Men
da vil Ingeniørkunsten igen have vundet en stor Sejr, vel
værd de Kampe og Ofre, som Resultatet krævede.

Der skal her i store Træk gives en Udsigt over dette
Værks Historie og Betydning. Allerede Projektets Alder
synes et Bevis for dets Betydning.

Et Aarhundrede er næsten forløbet, siden Napoleon
med en Bekostning af ca. 13 Mill. Kr. tilendebragte
Anlægget af den nuværende Landevej over Simplon fra
Brig til Domo d'Ossola, de to Byer, som for Tiden
danne Jernbanens Endepunkter, henholdsvis paa schweizisk
og italiensk Grund. Landevejen er 66½ km. lang, 8—10
Meter bred og har en gennemsnitlig Stigning af 3½ : 100;
dens højeste Punkt ligger c. 2000 Meter over Havet, og
det Hospits, som blev bygget deroppe og aabnet 1825,
er hidtil gæstet af henved 16,000 Rejsende om Aaret.

Da Jærnbanernes Tid kom, var Tilvejebringelsen af
en Bane over Simplon blandt de første Projekter, og et

italiensk Selskab fik allerede 1853 Koncession paa Gennemførelsen af en Simplontunnel. Siden den Tid blev mange Planer fremsatte, men endnu var dog et halvt Aarhundrede nødvendigt, for at Tanken kunde blive Virkelighed. Den mellemliggende Periode har lagt Jærnbaneskinneerne igennem og over en Række Alpebjærge: Semmering, Brenner, St. Gotthard, Arlberg og Mont Cenis. De to førstnævnte Jærnbaner gaa over Pashøjden under aaben Himmel, de tre andre gennemskære Bjærget ved Hjælp af Tunneler.

Simplontunnelen bygges som en Basistunnel (lavt liggende). Denne Plan valgtes sluttelig blandt de mange, fordi man indsaa, at der trods de store Bekostninger kun ved en saadan Anlægsmaade var Udsigt til passende Forrentning af Anlægskapitalen. I jo større Højde en Jærnbane nemlig føres over et Bjærg, desto stærkere blive selvfølgelig Stigningerne paa de tilgrænsende Banestrækninger; Togene maa som Følge af Stigningsforholdene formeres med et ringe Vognantal, og Driften bliver saaledes uforholdsmæssig dyr. En Jærnbane, som ved en højtliggende Tunnel førtes gennem Simplon, vilde næppe være bleven fuldt ud i Stand til at optage Konkurrencen med de tidligere tilvejebragte Alpeovergange.

Det højeste Punkt i Simplontunnelen ligger kun 705 Meter over Havet (Nordportalen 687, Sydportalen 634 Meter); ved St. Gotthard er den største Skinnehøjde over Havet inde i Tunnelen 1154 Meter, ved Mont-Cenis 1292 Meter og ved Arlberg 1311 Meter. Paa Grund af den valgte Anlægsform er Simplontunnelen bleven 19729 Meter lang (forudberegnet til 19731 Meter); til Sammenligning kan nævnes, at St. Gotthardtunnelen har en Udstrækning af 14912 Meter, Mont-Cenistunnelen af 12200 og Arlbertunnelen af 10250 Meter. Gennem boringen af Mont-Cenistunnelen fandt Steg i Julen 1870; den 29. Februar 1880 faldt den sidste Skillevæg i St. Gotthardtunnelen, og Arlbertunnelen var udboret den 19. November 1883.

Medens St. Gotthardtunnelen ligger udelukkende paa

schweizisk Landomraade, har Simplontunnelen den samme Ejendommelighed som Mont-Cenistunnelen, netop at gaa over Grænsen mellem to Stater; for den sidstnævnte Tunnels Vedkommende ere disse Frankrig og Italien, ved Simplon Schweiz og Italien.

Dette Forhold har i ikke ringe Grad vanskeliggjort Gennemførelsen af den mægtige Opgave. Tilvejebringelsen af de nødvendige Overenskomster mellem Schweiz og Italien har ikke været let, og yderligere Forviklinger opstod, da de schweiziske Jærnbaner, medens Tunnelens Bygning var i fuld Gang, som »Forbundsbaner« blev samlede under Statsdrift.

Kongeriget Italien og de nærmest Simplon liggende norditalienske Kommuner havde forpligtet sig til at afholde en Del af Udgifterne ved Tunnelanlægget. Kravet paa disse i og for sig ikke store Bidrag fra italiensk Side er imidlertid, naar undtages en forholdsvis ringe Sum, frafaldet af Schweiz, og dette Land har saaledes næsten udelukkende Æren af at have fuldført Værket.

Den 15. Februar 1898 indgik Jura-Simplonjærnbane-selskabet som Ejer af Jærnbanen fra Genfersøen gennem Rhônedalen til Brig en Overenskomst med Firmaerne Brandt og Brandau i Hamburg, Gebrüder Sulzer i Winterthur, Banken i Wintherthur samt Locher & Co. i Zürich. Ifølge denne Kontrakt skulde nævnte Konsortium bygge en enkeltsporet Tunnel samt en Paralleltunnel for Lufttilførsel m. m.; dette Arbejde skulde være afsluttet inden 15. Maj 1904 og koste $54\frac{1}{2}$ Mill. Frc. Entreprenørerne paatog sig endvidere mod en Betaling af 15 Mill. Frc. indenfor en bestemt Tidsfrist at udvide Paralleltunnelen til en enkeltsporet Tunnel.

De langt over Forventning store tekniske Vanskeligheder ved Arbejdet gjorde Overholdelsen af den nævnte Byggefrist umulig og have tillige forøget Anlægsomkostningerne i meget væsentlig Grad. Entreprenørerne fremtraadte derfor i Sommeren 1903 med Ansøgning om Forlængelse af Fristen og Forhøjelse af Betalingen. Efter

mange Forhandlinger kom en Tillægsoverenskomst i Stand, hvorefter den schweiziske Stat overtog et yderligere Tilskud paa omtrent $8\frac{1}{2}$ Mill. Frc. Tunnelen skulde være færdig inden 30. April 1905.

Anlægsomkostningerne for Dobbelttunnelen er altsaa fra $69\frac{1}{2}$ steget til 78 Mill. Frc. Det skal bemærkes, at Udgiften ved Bygningen af St. Gotthardtunnelen sluttelig beløb sig til c. 90 Mill. Frc., og at Mont-Cenistunnelen kostede omtrent 75 Mill. Frc.

Systemet med Dobbelttunnel er for første Gang bragt til Anvendelse ved Simplon. Paralleltunnelen, der ligger i en Afstand af 17 Meter fra Hovedtunnelen, og for hver 200 Meter er forbunden med denne ved en Tværgang, tjener først og fremmest som Ventilationsrør; endvidere sker Vandafledningen derigennem, og det er i det hele taget ved Hjælp af denne Sidetunnel lykkedes at undgaa en betydelig Del af de Vanskeligheder, som tidligere lagde endnu større Hindringer i Vejen for Bygning af lange Tunneler.

Ved en Statsoverenskomst mellem Schweiz og Italien af 25. November 1895 angaaende Bygning og Drift af en Jærnbane gennem Simplon, havde det schweiziske Jura-Simplonjærnbaneselskab faaet Koncession paa Driften af den italienske Strækning indtil Domo d'Ossola. Saavel paa dette Tidspunkt, hvor der allerede var Udsigt til Statens Overtagelse af de schweiziske Hovedjærnbaner, som i 1898, da Statsdriften var besluttet af Forbundsraadet, havde de italienske Regeringsrepræsentanter og navnlig Udenrigsminister Visconti-Venosta afgivet Løfte om, at der ikke skulde opstaa nogen Vanskelighed for Transporten af denne Koncession til Forbundet. Da nu det schweiziske Edsforbund gennem Erhvervelsen af Jura-Simplonbanen var indtraadt i denne Banes Rettigheder og Forpligtelser med Hensyn til Bygningen af Simplon-tunnelen, vilde den italienske Regering dog ikke uden videre opfylde de af dens Repræsentanter givne Tilsagn.

Fra italiensk Side anførte man: Et er at overlade et

udenlandsk privat Jærnbaneselskab Driften af en italiensk Banestrækning, et andet er at meddele en fremmed Stat saadan Ret.

Paa denne Maade kom det i Aaret 1903 til en stærkt tilspidset politisk Situation mellem Schweiz og Italien, hvad der endog førte til, at Schweiz traf Rustningsforanstaltninger. Schweiz, som befandt sig i en Tvangsstilling, maatte imidlertid gaa ind paa at bringe yderligere Ofre for at opnaa Overdragelsen af den italienske Koncession til Forbundet. Italien krævede nemlig og satte igennem, at der oprettedes en international Simplonbanedelegation, bestaaende af 7 Italienere og 7 Schweizere, og at denne Delegation fik visse Kontrolrettigheder.

I det hele taget kan man maaske sige, at Italien ikke har ydet nogen stor materiel eller moralsk Støtte til Simplonbanen, som dog vil bringe Landet væsentlige Fordele.

De vigtigste italienske Tilslutningslinjer til Simplon ere snart færdige, og i Sommeren 1906 skal der for at fejre Simplonbanens Aabning afholdes en international Udstilling i Milano.

Togene ville fremtidig kunne passere Simplontunnelen paa 20 Minutter, medens Diligencekørselen op over Passet nu varer 12 Timer.

Den geniale Planlægger af Arbejdet i teknisk Henseende skulde ikke se sit Værk fuldendt; Ingeniør Brandt, Opfinderen af Boremaskinen, der i saa væsentlig Grad har befordret Simplontunnelens Gennemførelse, er død.

Efter Schweiz og Italien kunde Frankrig faa størst Fordel af den gennemgaaende Simplonlinje. Denne Stat har imidlertid endnu kun gjort paafaldende faa Forberedelser til at drage Nytte af den nye Samfærdselsvej. Grunden hertil maa vel nærmest søges i, at Frankrigs Jærnbaner ejes og drives af saa mange forskellige private Selskaber, hvis Interesser vanskeligt samles mod et fælles Maal. — Allerede for over 25 Aar siden var der i Frankrig vakt en kraftig Bevægelse til Gunst for Simplontunnelen. Denne Strømning blev imidlertid brudt, idet man i ledende

Kredse var ængstelig for, at en stor Del af Marseilles Handel skulde søge ad den nye Samfærdselsvej til Genua. At dette vil ske, synes ogsaa i høj Grad sandsynligt, naar der ses hen til, at hele det vestlige Schweiz nu rykker Genua nærmere; Skinnevejen Genf—Genua bliver paa Grund af Simplonbanen fremtidig 122 km. kortere end Strækningen Genf—Marseille.

I Aaret 1903 blev der fra Midt- og Nordfrankrig agiteret meget livligt for Tilvejebringelsen af formaaltstjenlige franske Tilslutningslinjer til Simplon. Man pegede hen paa det betydelige Opsving, som Trafiken mellem Tyskland og Italien havde faaet ved St. Gotthardtunnelen, og fremhævede, at der nu blev en Lejlighed for Frankrig til ved Hjælp af Simplonvejen at optage en kraftig Konkurrence med Tyskland. 95 franske Handelskamre og 55 Generalraad udtalte sig til Gunst for Gennemførelsen af Faucillebanen. Hvad der vanskeliggjorde en Beslutning, var nemlig Fremkomsten af flere forskellige Planer. I Slutningen af Februar 1905 indeholdt Bladet »Temps« om disse Planer en Række Artikler, hvori der klagedes over den Ligegyldighed, hvormed Spørgsmaalet angaaende Tilvejebringelsen af en ny Samfærdselsvej var behandlet. »Ethvert af Projekterne: Forbedring af Linjen fra Mouchard til Vallorbe (Linjen Paris—Pontarlier), Bygning af en ny Linje fra Lons-le-Saunier til Genf (Faucillebanen) eller Forbedring af Linjen Bellegarde—Bouveret (Syd om Genfersøen) havde sine Fordele og sine Mangler. Men den bedste Forbindelse var den, som var færdig i rette Tid. Smaalige Interesser var bleven de herskende i et Tilfælde, hvor den hurtigste og mest hensigtssvarende Afgørelse burde være Enhedsmærket. Frankrig kunde høste stor Gavn af Simplontunnelen, naar det ved Bygningen af vel overvejede Forbindelseslinjer sluttede sig til Bevægelsen, som vilde føre Mellemeuropas Handelsvej igennem Simplon. Landet kunde udelukkende lide Skade, naar Rejsende og Gods af Mangel paa Tilslutningsbaner gik uden om Frankrig«.

Schweiz har allerede for to Aar siden besluttet at bygge det schweiziske Stykke af Banen Vallorbe—Frasne for at gøre Vejen til Paris over Pontarlier kortere. Men Arbejdet har ikke kunnet paabegyndes, fordi der ikke er truffet nogen Afgørelse med Hensyn til den franske Del af nævnte Strækning.

I Frankrig blev der ganske vist 1901 nedsat en Kommission for at undersøge Spørgsmaalet, men til noget Resultat er denne endnu ikke naaet, og en Rejse, som den daværende Minister for offentlige Arbejder, Maruéjols, i Efteraaret 1903 foretog til Schweiz i den Hensigt at studere Simplon og de Tilslutningslinjer hertil, hvoraf Frankrig vilde have størst Nytte, bragte heller ikke Sagen til noget afgørende Punkt. Den 9. Marts 1905 henledte det franske Senat Regeringens Opmærksomhed paa det absolut nødvendige i Forholdets snarlige Løsning.

Ogsaa i Schweiz gjorde Konkurrencefrygt sig ganske vist stærkt gældende under Drøftelsen af de forskellige Planer om Tilslutningslinjer. Kanton Genf har med største Iver kæmpet for Faucillebanen, som ogsaa er den mest populære i franske Handelskredse. Denne Linje Lons-le-Saunier—Genf vilde blive den korteste Forbindelsesvej mellem Paris og Milano, men den kræver en Række Tunneler gennem Jura og vilde koste 4 à 5 Gange saa meget som den nordlige Linje over Vallorbe-Lausanne, der jo ogsaa vil afkorte Strækningen Paris—Milano betydeligt. Den sidstnævnte Bane ønskedes af Kanton Waadt. Det er forstaaeligt, at den schweiziske Regering paa en Tid, hvor Statsbanesystemet er saa nyt, indtil videre ikke har villet belaste Forbundsbanerne med de store Udgifter ved Faucillebanens Anlæg.

Tariferne for Simplontrafiken ville blive indrettede efter St. Gotthardtтарифens Mønster, saa at den ene af de to Alpeovergange i tariffarisk Henseende ikke bliver begunstiget eller tilsidesat fremfor den anden.

Marts 1905.

Boganmeldelser.

PAUL LOUIS. **L'Ouvrier devant l'État.** Histoire comparée des lois du travail dans les deux mondes. Paris 1904. Félix Alcan. (480 S.).

PAUL LOUIS. **Les Lois ouvrières dans les deux Mondes.** Bibl. utile, XV. Paris 1904. Félix Alcan. (185 S.).

La Protection légale des Travailleurs. Discussions de la Section Nationale Française de l'Association internationale pour la protection légale des Travailleurs. Paris 1904. Félix Alcan. (372 S.).

Der har været ret stærk Fart i Frankrigs Sociallovgivning i det sidste Tiaar. Fra seneste Tid kan nævnes Fremskridt som Loven af 30. Marts 1900, der i visse Tilfælde fastsætter en Maksimalarbejdsdag ogsaa for voksne Arbejdere, Loven af 11. Juli 1903, der kendelig udvider den ældre Lov af 1893 om Sundheds- og Sikkerhedsforanstaltninger under Arbejdet, samt en Lov af 22. Marts 1902, der supplerer Ulykkesforsikringslovgivningen fra 1898, o. a. m. Endvidere ikke faa gennemgribende Foranstaltninger ad administrativ Vej under den Millerand'ske Æra.

Og dog hører Frankrig jo endnu langt fra til de mest fremskredne Lande paa den sociale Forsorgs Vej. Paa ikke faa Omraader ser det sig overfløjet af sine Nabo-stater. Oppe mod Nord og mod Øst peger belgisk og schweizisk Lovgivning imod videre Maal; der er meget at lære og meget at misunde hos Arvefjenden mod Øst, selv om den Aand, der har indblæst det vældige Lov-mageri dér, staar fremskreden fransk Intelligens saa fjernt

og usympathisk. Ovre paa den anden Side Kanalen kan man, med den rige industrielle Udvikling bag sig, se lidt overlegent paa adskillige af de franske socialt-legale Brydninger som tilbagelagte Stadier. Og maalt med de flotte Rekorder hinsides Atlanterhavet og i Antipodernes Verden tager Fremskridtene i fransk Sociallovgivning sig ofte helt smaa ud.

Imidlertid turde der næppe for Tiden være et andet Land, hvor der fra et indflydelsesrigt Intelligenspartis Side udfoldes en saa gedigen demokratisk Reformiver i social Henseende som i det moderne Frankrig. Man skimter dette i de mange Lovforslag, om Alderdomsforsørgelse, almindelig Folkeforsikring o. a. m., der har været under Drøftelse, og som delvis hørte med til Combes's Program, og føler denne Reformtro banke bag de politiske og sociale Drøftelser, en Reformtro, der nylig har lagt Jaurès de karakteristiske Ord i Munden, at hans Slægtled vilde give det franske Samfund en Begyndelse til Retfærdighed og Vished om Retfærdighed i Fremtiden.

Forfatteren til de to førstnævnte Skrifter — og Autor til adskillige tidligere i lignende Retning — staar som ihærdig Reformven paa de social-radikales yderste Fløj. Enhver Reform Kloden rundt, der i en eller anden Henseende tilsikrer Arbejderne ny Ret, er saa at sige for ham en Landvinding, der selvfølgelig bør inddrages til Bedste for det hele Kultursamfund.

I Indledningen til »L'ouvrier devant l'État« giver P. Louis en Oversigt over de sidste Aartiers Lovgivningsarbejde. Hans Hovedsynspunkt er dette, at alle Reformkrav middelbart eller umiddelbart ere fravristede Magthaverne og de besiddende. De Reformbestræbelser, der i hans eget Fædreland bæres oppe, baade hos Republikanere og Monarkister, af kirkelige Interesser, har derfor hans fulde Mistro, lige saavel som tilsvarende Lovgivningsarbejder i Belgien og andensteds, hvor tiltalende end somme af Resultaterne kunne synes. Det er det organiserede Lønarbejde, og oftest med Socialismen som Driv-

kraft, der i Virkeligheden har skabt den moderne sociale Arbejderlovgivning. Det Punkt, hvorpaa denne befinder sig i de forskellige Lande, giver derfor en nøje Maalestok for Styrken i Proletariatets Organisation.

Forfatteren gør altsaa ingen Røverkule af sit Hjerte. Det vilde dog være en Misforstaaelse at tro, at Bogen er saa gennemsyret af Forf.s personlige Syn, at anderledes tænkende ikke kan betro sig til den. Efter at han først har lettet sit Hjerte, gaar han meget objektivt og nøgternt — til Tider næsten for tørt refererende — løs paa sin Opgave: en Skildring af Lovgivning og Administration overfor Arbejderne i samtlige Kulturlande, den nuværende Status i saa Henseende og dens Tilblivelse. Forfatterpersonligheden gemmer sig nu bag Objektiviteten og træder kun litterært frem gennem Emnernes Tilrettelægning, de oplysende historiske Oversigter og Anbringelsen hist og her af lidt statistiske Rækker som en sparsom Illustration.

Opgaven er bleven indsnævret til Arbejdernes Stilling overfor Staten. Forf. forbigaar derfor med Vilje eller strejfer blot hele den Udvikling, der skyldes Arbejderens eget eller andre Samfundsklassers Initiativ. Han savner overalt en *Code du Travail*, der skulde følge Arbejderen saa at sige fra Vuggen til Graven, men han søger da at samle alle de Tilløb til eller Brudstykker af en saadan Code, der findes rundt om i Landene. Og med en ret mekanisk, men overskuelig Gruppering — Æmne for Æmne, hvert for sig behandlet landevis — lader han da det store sociale Lovgivningsapparat passere Revu.

Paa de ca. 500 Sider kan man naturligvis ikke faa fyldig Besked om alt det meget, han tager med. For Frankrigs Vedkommende bliver man udmærket instrueret. Med Hensyn til de andre Lande synes Udføreligheden hist og her nok lidt at bero paa, hvor meget Materiale Forf. tilfældigvis har haft ved Haanden.

Efter en flygtig Skitseren af Staternes Tilsyns- og Efterretningsvæsen med Hensyn til Arbejdsforholdene

(offices du travail etc.) gaar Forf. udførligt ind paa Arbejdskontrakten, Spørgsmaalene om Arbejdsbog, Læringlekontrakt, Opsigelsesfrister, Ret til at gøre Udlæg i Lønnen, Forsøgene paa Fiksering af Arbejdslønnen o. l. Disse Afsnit indeholde meget tankevækkende og giver vel det meste nye i Bogen. I de klart skrevne Kapitler om Fagforeninger, Koalitions- og Strejkeret er det vanskeligt at byde Overraskelser og umuligt, paa den snævre Plads, at trænge i Dybden. Broderparten af Værket maa naturligvis tilfalde den almindelige Arbejderbeskyttelses- og Forsikringslovgivning. Hvad denne sidste angaar, faar Sygehjælpen efter Værkets Plan en meget kneben Plads, da Grænsen trækkes efter virkelige Forsikringshensyn (dansk Sygekasselovgivning kommer saaledes ikke med). Arbejdsløsheden er behandlet lige saa stedmoderligt i Værket som i selve Praksis. Der er interessante Afsnit om Arbejdsanvisning (de franske bourses du travail) og om Prud'hommes-Institutionen. Iøvrigt er Spørgsmaalet om Voldgift og Forlig i et Slutningskapitel behandlet saa flygtigt, at man faar Indtrykket af, at Bogens stipulerede Sideantal er ved at blive overskredet.

Alt i alt er Louis' Arbejde en god og nyttig Bog, som sagt først og fremmest med Hensyn til selve Frankrig. Brugbarheden synes jo nok baade i Righoldighed og i Paalidelighed at aftage, i alt Fald proportionalt, med Afstanden ud til Periferien. Det er en Selvfølge, at i et kompendiøst Værk som nærværende ville danske Forhold befinde sig ude i den yderste Kreds og kun i enkelte Tilfælde (som ved Alderdomsunderstøttelse og Læringlekontrakt) faa et mere centralt Lys. Man vil dog, da Bogen iøvrigt ogsaa med Hensyn til Danmark er up to date, savne Ændringen af 1902 i Alderdomsunderstøttelsesloven, Loven om Fiskernes »Ulykkesforsikring«, vor nye Lov om Kvindens formueretlige Stilling under det herhenhørende Æmne, og hist og her finder man lidt Unøjagtighed i Dato'er og Aar (for Læringleven, Fabrikloven af 1901 m. m.). Men det kan jo være Trykfejl. Og i det

hele og store er Fremstillingen for Danmarks Vedkommende adskillig mere paalidelig, end man paa Forhaand turde vente.

Lidt skader det Bogen, at den paa én Gang vil to Ting: en Haandbog at slaa op i og tillige en flydende Fremstilling med litterære Fordringer. Som den Mellemting, den saaledes er blevet, tilfredsstiller den maaske ikke fuldt i nogen af Retningerne. Vil man i en Fart skaffe sig positiv Oplysning om et af de gængse Spørgsmaal i den sociale Forsikrings- og Beskyttelseslovgivning, vil man derfor ofte gaa uden om Louis's Bog og søge de almindelige store Haandbøger eller f. Eks. van Zanten's uhyre tørre, men flittige og godt ordnede Kompilationsværk »Die Arbeiterschutzgesetzgebung in den europäischen Ländern«.

— Det andet ovenanførte Værk af Louis — »Les Lois ouvrières« — er en sammentrængt Gengivelse af hans nysnævnte Arbejde. Talrige Enkeltheder er udskudte, saaledes ogsaa Redegørelserne for Lovforslagenes Vandring frem og tilbage mellem Deputeretkammer og Senat, og tilbage er blevet en kort og præcis Skildring af de væsentligste Fakta. Forsaavidt har den lille Bog som praktisk Hjælpemiddel til hurtig Orientering et Fortrin fremfor den større. Med Rette har den faaet sin Plads i et »Bibliothèque utile«.

— Efter Læsningen af P. Louis's udførlige Fremstilling kan det være helt forfriskende at tage fat paa »La Protection légale«. Hos Louis kunde det undertiden knibe med at holde Opmærksomheden vaagen under den lange systematiske Fremstilling med Masser af Enkeltheder og Opregninger. Her kan man sætte sig mageligt

Rette og høre paa Foredrag med paafølgende Diskussion.

Bogen er udgiven af den franske Afdeling af L'Association internationale pour la protection légale des travailleurs. Den indeholder en Række Foredrag, som den franske Sektion i det forløbne Aar har ladet afholde i

Overensstemmelse med den internationale Associations Program og med det særlige Formaal at bringe Frankrigs Lovgivning i det mindste paa Højde med de internationale Standard-Krav.

Det er derfor en hel Række aktuelle Spørgsmaal, Læseren stilles overfor. Der er Spørgsmaalene om Beskyttelse af Barselkvinder ikke alene, som jo nu ret almindeligt indført i Lovgivningen, efter Nedkomsten, men ogsaa før denne, Spørgsmaalene om lovfæstnet Arbejdstid ogsaa for voksne (ud over den franske Lov af 1900) og om Fastsættelse af en Maksimalarbejdstid enten pr. Dag eller pr. Uge, i sidste Fald med friere Raadighed overfor de enkelte Ugedages Timer; i Forbindelse hermed drøttes *Half-timers*-Institutionen. Et særligt Møde helliges La Ligue sociale d'acheteurs og de i Ind- og Udland ad lignende Veje gjorde Forsøg paa at komme Hjemmearbejdet til Livs. Dette i dets forskellige Former (*Sweating-Systemet* etc.) er iøvrigt ogsaa Genstand for et særligt Foredrag. Endvidere belyses Handelens Inddragning under Arbejderlovgivningen, Anvendelse af Børn i Teatre og Kafeer og Arbejdstiden i Mineindustrien. I Foredraget om sidstnævnte Æmne gaas der udførligt ind paa det vanskelige Spørgsmaal, hvorledes Arbejdstiden skal beregnes (fra Nedstigningen i Gruberne eller paa senere Tidspunkter), et Spørgsmaal, der ogsaa har været et af Stridspunkterne i den store westfalske Strejke. Lidt fjernt staar os Æmner som Arbejderbeskyttelsen overfor de indfødte i Kolonierne og visse Foreningers Droit de citation (Anklageret); baade Foredrag og Drøftelse af sidstnævnte Spørgsmaal har et ret »ideologisk« Præg.

Gennemgaaende ere Foredragene livlige og lærerige, og skønt en Diskussion i ustenografisk Referat jo gerne blot yder bedrøvelige Tankestumper, giver den dog her til Tider virkelig et Plus i Forstaaelse, fordi de mange Deltagere — hvoriblandt Millerand og Repræsentanter for Arbejdskøbere og Arbejdssælgere — ofte med praktiske Eksempler kaste Lys ind over Foredraget. I Forhandlingen om

Hjemmearbejde, hvor det lykkes Foredragsholderen i stilfuld Logik Side op og Side ned at servere elegante Vendinger uden at sige et eneste nyt eller forløsende Ord, bliver det saaledes først Diskussionen bagefter, der giver lidt substantiel Føde.

Det har været Foreningen om at gøre ikke blot at bringe de ovenfor paapegede Spørgsmaal under Debat og ved sammenlignende Lovoversigter, statistisk Stof o. a. l. støtte Fremstillingen, men ogsaa at lede Debatten hen imod praktiske Resultater. Derfor slutter Møderne med Resolutioner, hvor man Punkt for Punkt præciserer de Lovændringer, der ønskes.

Axel Holck.

HANS ANDERSEN. **Reglerne om Alderdomsunderstøttelse**, belyste ved ministerielle Afgørelser. København 1905. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag (241 Sider).

Paa den sociale Lovgivnings Omraade har Danmark som bekendt fulgt sine egne Veje og har knæsat Principper, der er uden Sidestykke i andre Landes Lovgivning. Ikke mindst har dette gjort sig gældende med Hensyn til Alderdomsunderstøttelsen. Da Loven herom emaneredes i 1891, kan man vel nok sige, at det var et Spring ud i Mørket; man fik en Lov, der fastslog visse Hovedprincipper, som saa at sige gav Rammen, men hvorledes denne vilde blive udfyldt, overlod man til de lovanvendende Myndigheder. Man byggede paa vort højt udviklede kommunale Selvstyre og overlod dette at bringe det mest mulige ud af de givne Forhold, og det tjener i høj Grad til Ære saavel for de kommunale Myndigheder som for de overordnede Autoriteter — og i sidste Instans Indenrigsministeriet —, at dette ikke helt ufarlige Eksperiment blev kronet med Held. Og at dette har været Tilfældet, er utvivlsomt; vel indeholder Loven Bestemmelser, som i deres Konsekvenser udfordrer til Kritik,

men dette er for lidet at regne i Sammenligning med de heldbringende Resultater og den Tilfredshed i overordentlig mange Hjem, Loven har skabt. Man ser da ogsaa stadig, at Udviklingen paa dette Omraade her hjemme følges med interesseret Opmærksomhed fra Udlandets Side, og at der fra Tid til anden fremsættes Planer om Principernes Overførelse paa fremmed Jordbund; sker det alligevel ikke, kan dette i og for sig ikke anses som Bevis paa Mangler ved vor Lov, men maa snarere opfattes som Tegn paa, at andre Lande ikke har den Jordbund at plante i, som vi har haft. Rent bortset fra, at det dog ogsaa undertiden kan have sin Fordel at være et lille Land, maa det ikke glemmes, at vor et Aarhundrede gamle Fattiglovgivning efterhaanden havde opdraget de kommunale Myndigheder og derved skabt Muligheden for med Held at føre Alderdomsunderstøttelsen ud i Livet; i Virkeligheden betyder denne jo en videre Udpensling af det samme Princip; den giver de gamle en Ret til at erholde det til Livets Underhold nødvendige af det offentlige (Stat og Kommune), men Udmaalingen af, hvor meget der er nødvendigt hertil, overlades de lovanvendende Myndigheders Skøn; her kan gribes fejl, og der kan ogsaa fremføres Beviser paa, at der er grebet fejl, naar man mere har holdt sig Skatteydernes Pengepung end de gamles berettigede Krav for Øje; men i det store og hele har Befolkningens humane Tænkemaade heller ikke fornægtet sig ved denne Lejlighed, og i Tvivlstilfælde har den faaet Medhold hos de overordnede Myndigheder.

Nu da Loven snart har virket i 14 Aar, foreligger der fra særdeles sagkyndig Haand en Fremstilling af de givne Lovregler, belyste ved ministerielle Afgørelser. Først og fremmest har dette Værk naturligvis Bud til de Myndigheder, der har med Lovens Gennemførelse at gøre, til By- og Sogneraad m. fl. Det danner i saa Henseende et naturligt Supplement til Departementschef Kriegers oplysende og forklarende Værk om Fattigloven, hvor den korte og knappe Fremstilling af det i sig selv overmaade

store Emne bidrog sit til, at Bogen let vandt Indgang hos de kommunale Bestyrelser, som derved til eget Gavn paa en let Maade fik Midler i Hænde til Orientering og Afgørelse i tvivlsomme Tilfælde. Forf. af nærværende Værk, cand. jur. H. Andersen, er ogsaa knyttet til Indenrigsministeriet; foruden at dette er en Borgen for Værkets Paalidelighed, maa man ogsaa i det hele hilse med Tilfredshed, at de Mænd, i hvis Lod det falder Dag ud og Dag ind at beskæftige sig med Emner, hvor Afgørelserne har Interesse for den store Almenhed, ogsaa gøre deres til, at denne Almenhed paa let tilgængelig Maade faar Lejlighed til at gøre sig bekendt med de trufne Afgørelser. I saa Henseende er der ved at danne sig Tradition i Indenrigsministeriet, hvor Kontorchef, Kancelliraad Schous ypperlige Værker først om Landkommunernes og senere om Købstadkommunernes Styrelse har været banebrydende; i Glæden over disse Værker vil man finde Samstemning fra enhver kommunal interesserets Side, saa sandt som det kommunale Liv her til Lands er blevet adskilligt lettere at leve ved disse omhyggelige og omfattende Samlingers Tilstedeværelse, hvor man kan hente Vejledning i opdukkende Tvivlsmaal.

Selv om det foreliggende Værk med sine mange forklarende Bemærkninger og den Vejledning, som ligger i Referaterne af de trufne Afgørelser, i første Række har Interesse for Kommuneraadene, har det ogsaa Bud herud over; det er nemlig endvidere et Stykke økonomisk Litteratur; Forf. giver foruden det nævnte ogsaa en Fremstilling af Alderdomslovens Tilblivelse, fremhæver de Ændringer i Lovens Bestemmelser, hvorom der fra forskellig Side har været fremsat Ønsker, og de Forandringer, der har fundet Sted, indtil Loven er kommen til at foreligge i sin nu gældende Form af 23. Maj 1902. Hertil knytter sig endelig et Sammendrag af de statistiske Oplysninger, som foreligger fra Lovens hele Virketid. Med andre Ord, her er i kort Begreb meddelt en historisk Fremstilling af Udviklingen paa Alderdomsforsørgelsens Omraade her i

Landet, og der er for saa vidt herigennem givet Nutid og Fremtid Midler i Hænde til paa en let Maade at orientere sig i denne betydningsfulde Sag. Det hele Stof er ogsaa givet i en tiltalende Form, Sproget falder let, og Værkets hele Plan er særdeles praktisk; man faar straks ved Meddelelsen af Lovens enkelte Paragraffer Anvisning paa, hvor i Værket man skal søge de oplysende Bemærkninger om hver enkelt Paragraf, saaledes at man overmaade let finder sig til Rette, hvortil yderligere et omhyggelig udarbejdet alfabetisk Register bidrager sit.

Det kunde være fristende paa Grundlag af det foreliggende Materiale at søge at belyse Udviklings Gang og navnlig da at undersøge, om man gennem de trufne Afgørelser kan siges at være gaaet i mere human Retning, efterhaanden som Loven er bleven indarbejdet. I saa Henseende frembyder Stoffet imidlertid visse Vanskeligheder, som hænger sammen med de meddelte Afgørelsers rent konkrete Natur; det er vanskeligt at slutte fra et Tilfælde til et andet, og almindelige Synspunkter lader sig ikke let udlede af de meddelte Tilfælde, ligesom Paavisning af Ændringer i Opfattelsen af Lovens Bestemmelser besværliggøres derved, at »særlige Omstændigheder« kan have været bestemmende for de trufne Afgørelser. I det hele og store maa det dog siges, at der stadig har gjort sig Bestræbelser gældende for at gennemføre Loven i saa human Retning som muligt, mere at holde sig til Lovens Aand end gøre sig til Slave af dens Ord, og i saa Henseende synes Udviklingen stedse at være gaaet fremad.

Som Beviser herpaa skal anføres den ændrede Opfattelse af, hvad der forstaas ved »Trang«; i den første Tid efter Lovens Emanation synes man at have anset Besiddelsen af et selv ganske ringe kontant Beløb som en Hindring for Alderdomsunderstøttelse; efterhaanden er denne Opfattelse forladt, og ved senere Afgørelser er hverken Besiddelsen af forholdsvis betydelige kontante Beløb eller af en mindre fast Ejendom i og for sig anset som Hindring for Hjælps Tilstaaelse. Med Hensyn til

den ydede Hjælps Størrelse har den sidste Lovændring jo for saa vidt indført nogen Begrænsning i det tidligere ganske frie Skøn, som det nu er fastsat, at et Beløb af 100 Kr. aarlig i privat Understøttelse ubetinget skal lades ude af Betragtning ved Bedømmelsen af Trangen. Det maa dog anses for tilladeligt og hensigtsmæssigt ogsaa at lade privat Hjælp, der overstiger dette Beløb, ude af Betragtning; man vilde ellers blot naa til, at den private Hjælp blev nedsat, Kommunen sparede intet, og de gamle fik saa meget mindre. I København bliver der da heller ikke taget Hensyn til privat Understøttelse, selv om den overstiger 100 Kr., hvis den da ikke er særdeles stor eller er tilsagt med et bestemt bindende Løfte. For Ægtefæller paa Landet i 75—80 Aars Alderen, hvor Amtet har forhøjet den af Sogneraadene tilstaaede Understøttelse, har Indenrigsministeriet i flere Tilfælde fastsat Hjælpen til ca. 200 Kr. aarlig foruden fri Bolig, stundom højere, og man har i den nyeste Tid ikke modsat sig, at Kommunerne tilstod de gamle en Hjælp, der gik betydelig her ud over. — Ogsaa med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt Trangen er selvforskyldt, er der i de senere Aar truffet særdeles humane Afgørelser, endvidere med Hensyn til Opfattelsen af Besøg i Udlandet, som nu modsat tidligere er udvidet til at omfatte Ophold i 1½ Aar hos Børn i Amerika, hvilket Tidsrum derved bliver regnet med i de 10 Aar. Af humane Grunde har Ministeriet ogsaa set gennem Fingre med, at Alderdoms-understøttelse er blevet tilstaaet, skønt Ansøgeren i de sidste 10 Aar havde faaet Fattighjælp, dog kun i ganske enkelte Tilfælde. Alt i alt maa det derfor fremhæves, at Kommunerne ikke af de overordnede Myndigheder bliver hindrede i en human Fortolkning af Loven — tværtimod, og Vinden synes stadig at blæse stærkere i den Retning.

Michael Koefoed.

Litteratur-Notitser.

— Af Professor William Scharlings »Handels- og Toldpolitik«, hvis 1ste Halvbind kortelig er omtalt i dette Tidsskrifts Aargang 1904, S. 620, foreligger nu 2det Halvbinds 1ste Hæfte, der i det væsentlige optages af en indgaaende Behandling af Spørgsmaalet: Beskyttelse contra Frihandel. Efter Forfatterens oprindelige Plan skulde det hele Værk have været afsluttet nu, men Fremkomsten af et betydeligt nyt Materiale (udenlandske Komitébetænkninger, de nye tyske Handelstraktater m. m.), har bevirket, at 2det Halvbind er blevet delt, saaledes at Bogens Slutningshæfte, indeholdende den historiske Fremstilling af de vigtigste europæiske Staters Handelspolitik siden 1860, først vil kunne udkomme om nogle Maaneder. Naar Værket foreligger komplet, vil det blive gjort til Genstand for nærmere Omtale her i Tidsskriftet.

— I Kommission hos Jacob Dybwad (Kristiania) er udkommen: Einar Aas: »Pædagogisk statistisk undersøgelse over 11000 skolebørn i alderen 7—14 aar m. h. t. tænkning, vilje og forhold«. Afhandlingen, der ledsages af indledende Bemærkninger om Tænkningens og Viljens Psykologi, er af Interesse allerede fordi den anvender en eksperimentel Metode paa et meget stort Materiale og paa et Omraade, der delvis er ny Jord for Statistiken. Resultaterne have Bud saavel til Psykologer af Faget som til Skolemænd.

— Aarsberetningerne fra de danske Konsuler i Udlandet ere hidtil — i Udvalg og i Udtog — blevne offentliggjorte i Forbindelse med Grosserersocietetets Handelsberetning. Der er nu truffet en anden Ordning, idet Konsulatsberetningerne ville blive optagne i »Meddelelser fra Udenrigsministeriet«, der vil udkomme i tvangfri Hefter og som ved Siden af Konsulernes Aarsberetninger ogsaa vil indeholde andet Stof. Det første Hefte bringer Kon-

sulatsberetningerne for 1904 fra Bergen, New York, Stockholm og Manchester.

— Fra April 1905 har Fuldmægtig ved Arbejderforsikrings-Raadet, cand. mag. V. L. Faber, paabegyndt Udgivelsen af et »Tidsskrift for Arbejderforsikring«, der foruden Afhandlinger og Meddelelser om social Lovgivning i Ind- og Udlandet vil bringe Redegørelser for alle vigtigere officielle Afgørelser og Tilkendegivelser vedrørende de danske sociale Forsikrings- og Forsørgelseslove, Meddelelser om Forsikringsorganisationernes Virksomhed osv. Det første Hefte indledes med en Afhandling af Arbejderforsikrings-Raadets Sekretær, Hr. Aage Sørensen, om »Det nyeste Forslag om tvungen Alderdomsforsikring i Frankrig«. Professor Harald Westergaard slaar til Lyd for Tanken om at udvide Arbejderforsikringen til at omfatte en Enkeforsørgelse.

— Tidsskrift-Litteraturen specialiserer sig stadig mere og mere. Et nyt Vidnesbyrd herom er det af Dr. Hermann Beck m. fl. paabegyndte Foretagende »Kritische Blätter für die gesamten Socialwissenschaften«. Det beskæftiger sig ganske vist med Socialvidenskabernes vidt forgrenede Emner, men vel at mærke kun fra et bibliografisk Synspunkt. Tidsskriftets Speciale er Recensioner af ny Litteratur af økonomisk og socialt Indhold.

— Et andet nyt Tidsskrift af specielt Indhold er »Jahrbuch der Bodenreform«, der udgives af Adolf Damaschke, Lederen af den tyske Henry George-Bevægelse (Bund der Bodenreformer). Hermed er Tendensen givet. Efter det udkomne første Hefte at dømme vil Hovedinteressen knytte sig til den Afdeling af Tidsskriftet, der gengiver »Dokumente der Bodenreform«; blandt saadanne »Dokumente« findes forskellige kommunale Skatte-Regulativer, der fortjene Opmærksomhed; ligeledes Ordlyden af Byen Frankfurts »Erbbau«-Kontrakter.

Notitser.

I.

Lidt jødisk Befolkningsstatistik.

De nedenstaaende Oplysninger om Jødernes Udbredelse og Vandringer i nyeste Tid ere uddragne af et for kort Tid siden udkommet Værk: »Die Juden der Gegenwart« af Dr. Arthur Ruppin, der gennem en samlet statistisk Skildring søger at give Diskussionen af de moderne semitiske Problemer fast Grund under Fødderne.

Jødernes Tal nutildags anslaaes til omtrent $10\frac{1}{2}$ Mill. Heraf lever næsten de fem Sjettedele i Evropa, og største Delen af alle europæiske Jøder — over 5 Millioner — have hjemme i Rusland. Efter Rusland følger af de europæiske Lande: Østrig med 1,2 Mill. Jøder (heraf alene i Galizien over 800,000), Ungarn med 850,000, Tyskland med 590,000, Rumænien med 270,000, Storbritannien med 190,000 og Holland med godt 100,000. — I Asien lever i alt 340,000 Jøder, hvoraf godt 100,000 under russisk Herredømme (Kaukasus, Sibirien) og ca. 80,000 i Palæstina. — I Afrika anslaaes Jødernes Tal til ca. 320,000, hvoraf 150,000 findes i Marokko. — I Amerika findes ca. 1,2 Million Jøder, for aller største Delen i de Forenede Stater.

Tættest er den jødiske Befolkning i Rusland, Galizien, Bukowina og Palæstina; i disse Lande udgør Jøderne 10—15 pCt. af den hele Befolkning. Bortser man fra

Palæstina, som først ved de sidste Aartiers Indvandring har faaet sin stærke jødiske Befolkning, danner Omraadet for den tætteste jødiske Befolkning en Firkant, hvis Hjørner ligge omtrent ved Wien, Reval, Charkow og Donaumundingen, og hvis Midtpunkt ligger omtrent ved Lemberg. Kærnen dannes af det tidligere Kongerige Polen, hvortil kommer de til Polen grænsende 15 russiske Guvernementer, det rumænske Moldau, Nord-Ungarn, Galizien, Bukowina og Nedreøstrig indtil Wien. Omtrent 7 Mill., d. v. s. to Tredjedele af alle Jøder, lever indenfor denne Firkant. Den resterende Tredjedel findes spredt over alle Jordens Lande.

Den Fordeling af Jødernes Tal, der er angivet ovenfor, undergaar for Tiden betydelige Forandringer paa Grund af Vandringerne. Her tænkes ikke paa de forholdsviis beskedne Vandringer, der i de to første Tredjedele af det 19de Aarhundrede førte en Del af Østevropas Jøder til Tyskland, Holland, Frankrig, England og Amerika, men paa de Massevandringer, der tog deres Begyndelse omtrent Aar 1881, og som havde deres Aarsag i den russiske Regerings jødefjendtlige Politik og i den økonomiske Elendighed, hvori de østevropæiske Jøder leve. Denne Massevandring har i den jødiske Historie kun et Sidestykke i den Bevægelse, som paa Kristi Tid førte store Skarer af Jøder fra Palæstina til de tilgrænsende Middelhavslande. Over 1 Mill. Jøder have i den sidste Snes Aar forladt den før omtalte store Jøde-Firkant i Østevropa og taget Ophold i Amerika, England, Frankrig og Palæstina. Hovedstrømmen er gaaet til de Forenede Stater i Nordamerika, hvortil der fra 1881 til 1902 alene over de tre vigtigste Havne, New-York, Baltimore og Philadelphia indvandrede ikke mindre end 700,000 Jøder; hertil kommer endda et ikke ubetydeligt Antal, som er indvandret over andre Havne eller over Kanada.

Hovedkontingentet til den jødiske Indvandring til Amerika leverer Rusland; for Tiden er over Halvdelen Russere, den anden Halvdel kommer hovedsagelig fra

Galizien og Rumænien. I Galizien fandtes i 1890 ca. 770,000 Jøder; i det følgende Tiaar fødtes 315,000 og døde 170,000; Tallet var ved Folketællingen i 1900 ca. 810,000, saa at der altsaa i de ti Aar maa være udvandret over 100,000 Jøder fra Galizien. Mange galiziske Smaabyer have mistet Halvdelen af deres jødiske Befolkning ved Udvandring, og der gives næppe en Jøde i Galizien, som ikke har Slægtninge i Amerika. — Hvorledes Jødernes Tal i de Forenede Stater er vokset gennem Tiderne, fremgaar af nedenstaaende:

Aar 1818	3000
— 1826	6000
— 1840	15000
— 1848	50000
— 1880	230000
— 1888	400000
— 1897	940000
— 1902	1,140000

For Tiden lever der ikke mindre end 600000 Jøder i New York, som saaledes er den By i Verden, der huser de fleste Jøder. Af Jøderne i New York stammer 400000 fra Rusland, 120000 fra Østrig (Galizien), 50000 fra Tyskland og 25000 fra Rumænien. Disse ere dog langt fra alle indvandrede fra de paagældende Lande, idet Tallene tillige omfatte de i Amerika af indvandrede Jøder fødte Børn. Eksempelvis er kun 155000 af New Yorks Indbyggere fødte i Rusland.

Næst efter de Forenede Stater er England det Land, der modtager den største Strøm af østevropæiske Jøder, i de sidste 20 Aar ialt ca. 110000. Til Kanada er der i samme Tidsrum kommen 40000 Jøder.

Masseudvandringen af Jøder fra Østevropa til Lande, der ere befolkede af engelsktalende Nationer, betyder mere end en Stedforandring. Den betyder utvivlsomt i det store og hele en Ombytning af den dybeste materielle Elendighed med relativt gunstige Eksistensbetingelser.

Forfatteren bruger ved Omtalen heraf stærke Udtryk, men næppe for stærke. Baade fra et specielt Jøde-Standpunkt og fra et almindelig kulturelt Synspunkt synes det at maatte hilses med Tilfredshed, at Mennesker i Hundredtusindvis rives løs fra en Tilstand af politisk, social og økonomisk Undertrykkelse og omplantes i ny Jord, hvor deres Kræfter have Frihed til at udfolde sig. Endnu er ganske vist New Yorks Jøde kvarter ikke stort andet end et russisk eller galizisk Ghetto paa amerikansk Grund, og dets Beboere arbejde møjsommeligt som Skræddere og Skomagere under Sweating-Systemet. Men hvor længe vil dette vedvare? Forfatteren mener at kunne fastslaa, at den amerikanske Kultur Dag for Dag trænger stærkere og dybere ind i Kredsen af de jødiske Indvandrere, og naar Jøden først er reven ud af Elendigheden, bringer hans Skarpsind, hurtige Opfattelsesevne og Energi ham hurtigt fremad — ofte til de vigtigste Førerstillinger i Handelens og Industriens Verden. Amerika har, efter Dr. Ruppins Opfattelse, intet at fortryde i Anledning af, at det har givet Plads for de østevropæiske Jøde-Flygtninge.

II.

Englands Sukkerforbrug og Prisstigningen.

Som bekendt, er der ikke noget Folk i Verden, der forbruger saa meget Sukker som Englænderne. Det aarlige Gennemsnitsforbrug pr. Individ i Perioden 1896—1900 opgiver Sundbärg (Statistiska öfversiktstabeller) saaledes: Storbritannien og Irland 41 kg., Forenede Stater 29 kg., Danmark 26 kg., Schweiz 24 kg., Sverige 18 kg., Frankrig og Holland 15 kg., Norge 13 kg., Tyskland 12 kg., Belgien 11 kg., alle andre Lande under 10 kg. pr. Individ. England staar altsaa med Hensyn til Sukkerforbrug langt forud for de øvrige Lande. — Imidlertid synes det som om et — i al Fald foreløbigt — Kulminationspunkt nu

er naaet. Det fremgaar af en Statistik, som Board of Trade havde udarbejdet til Verdensudstillingen i St. Louis, at Forbrugskurven for Sukker efter en næsten uafbrudt stærk Stigning siden Midten af Halvtredserne (c. 15 kg. pr. Individ) nu nærmest viser Tendens til at bøje ned-
 efter. Gennemsnittene for de 5 sidste Treaarsperioder lader denne Tendens træde klart frem; de anføres nedenfor, og til Sammenligning vedføjes de tilsvarende Tal for Danmark (jfr. Statistisk Aarbog IX):

	Aarligt Forbrug af Sukker pr. Individ	
	England	Danmark
	kg.	kg.
1889—91	37	18
1892—94	38	21
1895—97	42	25
1898—1900	42	27
1901—03	41	30

Naar England har kunnet naa et saa højt Sukkerforbrug, skyldes det for en ikke ringe Del den Omstændighed, at Roesukker, paa Grund af Eksportpræmierne, har kunnet sælges billigere i England end i selve Produktionslandene. Hertil kommer, at Indførselen indtil 1901 var toldfri. Det er ikke usandsynligt, at den Indførselstold, der nu maa betales, kan have været en medvirkende Aarsag til den allerede indtraadte Standsning i Forbrugets Stigning. Men det er mere end sandsynligt, at Eksportpræmiernes Ophævelse og den dermed følgende meget stærke Prisstigning vil bevirke en Nedgang i Forbruget. Ifølge »Economist« noteredes i 1904 følgende Priser for Roesukker (pr. cwt., Basis 88 pCt. Rendement, f. o. b. Hamburg):

Aar 1904

Januar	8 sh.	$\frac{3}{4}$ d.
Februar	7 —	$10\frac{1}{4}$ —
Marts	8 —	$3\frac{3}{4}$ —
April	8 —	7 —
Maj	9 —	$2\frac{1}{2}$ —
Juni	9 —	$2\frac{3}{4}$ —
Juli	9 —	$7\frac{1}{2}$ —
August	10 —	$4\frac{1}{2}$ —
September	10 —	$9\frac{3}{4}$ —
Oktober	11 —	$\frac{1}{2}$ —
November	13 —	$5\frac{1}{2}$ —
December	14 —	$2\frac{1}{4}$ —

Efter den sidste foreliggende Notering (10. Marts 1905) havde Prisen naaet 15 sh., saa at det kan siges, at Sukkerprisen i England nu er næsten dobbelt saa høj som før Brüsseler-Konventionens Ikrafttræden. Selv om vel nok Sukkerprisen i Øjeblikket delvis bæres oppe af Spekulationen, er der dog ingen Tvivl om, at en klækkelig Del af Prisforhøjelsen vil blive staaende i hvert Fald for en Tid. Hvad dette betyder for et Land med en saa enorm Konsum som England, fremgaar af en Beregning, der findes anført i Februar-Hæftet af Conrads Jahrbücher, og hvorefter de engelske Sukkervare-, Chokolade- og Marmeladefabrikker med de nuværende Priser maa betale aarlig nærværd 50 Mill. Kr. mere end før for deres Sukker. Alt i alt betyder Prisstigningen en aarlig Merudgift for det engelske Folk af henimod 250 Mill. Kr., — vel at mærke hvis Forbruget bliver det samme som nu. Men naar det erindres, at eksempelvis det engelske Folks aarlige Udgift til Æg kun andrager ca. 230 Mill. Kr., til Fisk ca. 170 Mill. Kr., er det næppe rimeligt, at Sukkerforbruget vil kunne bære en Prisforhøjelse, der endog overstiger disse Beløb.

III.

Engros- og Detailpriser.

De Forenede Staters »Bureau of Labor« har samlet og bearbejdet et stort Materiale til Belysning af Bevægelsen i Detailpriserne i Perioden 1890—1903. For 30 forskellige Varegrupper (Fødevarer) er der tilvejebragt Oplysninger om Prisen fra Maaned til Maaned i over 800 Udsalgssteder. Paa Grundlag heraf har man dannet Pris-Indekstal for hvert Aar, idet Gennemsnittet for Perioden 1890—99 er sat lig 100 og hvert Aars Indekstal beregnet i Forhold hertil. Paa tilsvarende Maade er der beregnet Indekstal for Engros-Priserne i samme Periode.

En Sammenstilling af disse to Rækker illustrerer paa slaaende Maade den oftere gjorte Erfaring, at Detailpriserne vel følge Engrospriserne, for saa vidt som Bevægelsens Retning er den samme, men ikke hvad Bevægelsens Styrke angaar. I nedenstaaende Oversigt er de to Rækker af Indekstal anført Side om Side:*)

Aar	Engrospris	Detailpris
1890.....	112,4	102,1
1891.....	115,7	103,4
1892.....	103,6	101,8
1893.....	110,2	104,1
1894.....	99,8	100,3
1895.....	94,6	98,2
1896.....	83,8	95,8
1897.....	87,7	96,3
1898.....	94,4	98,5
1899.....	98,8	99,6
1900.....	104,2	101,5
1901.....	105,9	105,9
1902.....	111,3	110,9
1903.....	107,1	110,9

*) Bulletin of the Bureau of Labor, Nr. 51. — Eighteenth Annual Report of the Commissioner of Labor.

De anførte Tal udsige selvfølgelig intet om Forholdet mellem Engros- og Detailpriserne i de enkelte Aar. Hver Række maa betragtes for sig, idet Tallene kun udtrykke hvert Aars Pris i Procent af Gennemsnitsprisen for Perioden 1890—99. Det vil nu ses, at Engrosprisen var højere i 1891 end i 1890; samtidig steg ogsaa Detailpriserne, men ikke saa stærkt. Engrospriserne sank fra 1891 til 1892; det samme var Tilfældet med Detailpriserne, men Nedgangen var her langt svagere. Fra 1892 til 1893 er der atter Opgang, fra 1893 til 1896 Nedgang, 1896—1902 Opgang, og stadig følger Detailpriserne Bevægelsen, men i mindre stærke Svingninger end Engrospriserne. Fra 1902 til 1903 synke Engrospriserne, men ikke saa meget at der fremkaldes en Nedgang i Detailpriserne, kun saa meget at de foregaaende Aars opadgaaende Bevægelse i disse bliver standset. Klart træder Forholdet frem i nedenstaaende Tal, der angive Differenserne mellem Indekstillene i Maksimums- og Minimumsaarene:

	Engros	Detail
1890—1891	+ 2,3	+ 1,3
1891—1892	÷ 12,1	÷ 1,6
1892—1893	+ 6,6	+ 2,8
1893—1896	÷ 26,4	÷ 8,3
1896—1902	+ 22,5	+ 15,1
1902—1903	÷ 4,2	0

Engrosprisernes absolute Maksimum ligger 15,7 pCt. over Standardprisen (Gennemsnittet for 1890—99 lig 100), Minimum ligger 16,2 pCt. under Standardprisen; Forskellen mellem Maksimum og Minimum er altsaa 31,9. Detailprisernes Maksimum ligger 10,9 pCt. over, deres Minimum 4,2 pCt. under Standardprisen; Forskellen mellem Maksimum og Minimum er altsaa kun 15,1.

IV.

Hvorledes Japan dækker sine Krigsudgifter.

I dette Tidsskrifts 2det Hefte for i Fjor (S. 176 ff.) blev der givet nogle Oplysninger om Japans Finansvæsen. Det er ikke uden Interesse at sammenholde de dér meddelte Tal, der vare hentede fra Statsregnskabet for 1903—04, med de tilsvarende for Budgettet 1905—06. For Skatterne findes følgende Beløb:

	Regnskab 1903—04 Mill. Yen	Budget 1905—06 Mill. Yen
Grundskat.....	47,0	82,3
Næringsskat	6,8	18,2
Indkomstskat	7,4	18,4
Produktionsafgift af Ris-Vin	66,5	} 68,2
do. af Soya ..	3,4	
do. af Sukker	7,2	
Afgift af Banknoter ...	1,1	1,0
Børsskat	1,0	1,8
Mineskat	0,8	2,3
Skibsafgifter.....	0,3	0,4
Told	16,7	24,0
Stempelafgifter.....	13,5	29,5
Forskellige mindre Afgifter	0,3	0,4
Transportafgift.....	"	3,2
Arveafgift	"	4,3
Saltskat.....	"	16,0
Forbrugsafgift af vævede		
Stoffer	"	2,2
I alt..	172,0	288,7

Skatteprovenuet er altsaa, dels ved betydelige Forhøjelser af ældre, dels ved Indførelse af nye Skatter og Afgifter, i Løbet af to Aar forøget med 116 Mill. Yen eller med ca. 68 pCt. Den Forøgelse af Skattebyrden, der saaledes er foranlediget ved Krigsudgifterne, har det — efter hvad der meddeles — ingenlunde været let for den japanske Regering at gennemføre. Saaledes truede

Førstekammeret en Tid med rent ud at nægte Bevillingen af den nye Arveafgift. Ogsaa Saltskatten mødte betydelig Modstand, og den Forhøjelse af Grundskatten, Regeringen foreslog for indeværende Finansaar, fik Parlamentet pruttet ned til det halve. Imidlertid synes det dog, som om Landet uden Vanskelighed bærer den stærkt forøgede Skattebyrde; i hvert Fald indgik Skatterne i Finansaalet 1904—05 (da Forøgelsen i Forhold til det foregaaende Aar androg 31 pCt.) med upaaklagelig Præcision.

Foruden Skatteprovenu, 288,7 Mill. Yen (jfr. foran) findes paa Budgettets Indtægtsside Beløb til i alt 89,8 Mill. Yen, for største Delen Domæne- og Regalindtægter, som kunne pantsættes til Sikkerhed for Statslaan (Tolden er allerede stillet som Sikkerhed for udenlandske Laan til et samlet Beløb af 220 Mill. Yen).

Den samlede Statsindtægt for 1905—06 er saaledes budgetteret til 378,5 Mill. Yen; Udgiften, bortset fra Krigsomkostningerne, er anslaaet til 179,5 Mill. Yen. Af For skellen, 199 Millioner, medgaar 80 Mill. Yen til Betaling af kontraktmæssige Afdrag paa de allerede optagne Krigs laan. Til Disposition for Krigskassen bliver der saaledes 119 Mill. Yen. Men det ekstraordinære Behov i Anledning af Krigen er anslaaet til 700 Millioner. Heraf dækker det før nævnte Overskud 119 Mill., medens 10 Mill. forventes at ville kunne tilvejebringes fra forskellige Fonds. Tilbage bliver et Beløb af 571 Mill. Yen, der maa hidskaffes ved Laan. Da imidlertid de indenlandske Banker have overtaget Tilvejebringelsen af 400 Mill. og der allerede er sluttet Kontrakt i England og de Forenede Stater om et Laan paa 120 Mill., mangler der kun 51 Mill. i de 700 Mill. Yen, Japan behøver for at kunne fortsætte Krigen indtil 31. Marts 1906.

Den europæiske Regalismes Oprindelse.

Af

Erik Arup.

Regalismen er som bekendt en Bevægelse indenfor de fleste europæiske Staters Finanspolitik, hvis Maal nærmest kan karakteriseres som en Forøgelse af Statens Pengemidler ved en saa stor Udbyttens som muligt af Statens egen Gerning. Den er som saadan praktisk Finanspolitik mest fremtrædende i det 17. og 18. Aarhundrede, saa at dens Blomstringstid falder sammen med Enevælden. Teoretisk søgte man at forklare denne Statens økonomiske Virksomhed ved den juridiske Lære om Regalerne, Læren om, at Staten (eller rettere Fyrsten) havde visse Højhedsrettigheder af meget forskellig Natur, som den havde Ret til at udnytte paa den fordelagtigste Maade. I Virkeligheden syntes dog denne Teori aldrig, selv ikke dengang, et fuldtud tilfredsstillende Grundlag for den Praksis, den skulde bære; derfor sammenvævedes den gerne med merkantilistiske Grundsætninger, Hensynet til Forøgelsen af Statens Indtægter gled sammen med Hensynet til at ophjælpe Handel og Industri. Sagen var, at denne Lære om Regalerne i sig selv var meget dunkel;

hvad Begrebet Regaler indeholdt eller rettere dækkede over, eller hvoraf det udsprang, det lykkedes det aldrig at faa Klarhed over. De, der skrev derom, opgav selv at finde rede deri; atter og atter gentages, naar Talen er om Regalerne, en af de berømteste Kameralisters trøstesløse Erklæring: *regalia, quæ sint vix definiri potest*; man nøjedes med at opregne dem uden større Anstrengelser for at sondre eller systematisere, og naaede derved meget forskellige Tal, snart 125, snart 208, 400 eller 413. Kort kan man sige, at i Blomstringstiden opfattede man som Regaler alle Statsindtægter, der ikke skrev sig enten fra Statens Domæner eller fra Skatter, hvad dengang alene vilde sige de Penge-midler, der bevilgedes Regeringen af Stænderne. Paa denne Maade blev Regalerne en yderst broget og forvirret Masse og det des mere, jo mere Arbejdet paa at udvide deres Omraade og forøge deres Tal skred frem. At Hovedgrunden til denne stadige Forøgelse af Regalerne var Enevældens absolute Utilbøjelighed til at forlange Pengebevillinger af Stænderne, behøver kun lige at nævnes; mere Grund er der til at fremhæve en anden stærkt medvirkende Aarsag: den at selve Skattepaalæggelsen og Skatteopkrævningen var en langt besværligere Vej dengang end nu, fordi man ikke raadede over Nutidens udviklede Skatteteknik.

Den, der vil søge at forstaa Regalismen, maa skarpt holde sig for Øje den Forskel, der er mellem Regalismen som Praxis og Regalismen som Teori. Regalismen som Praxis gaar vel i Almindelighed ud paa en stærk Udnyttten og Forøgelse af alle Statens Regaler, men dens Særkende er dog Statens Deltagelse i Handels- og Industrivirksomhed, ganske naturligt,

fordi herindenfor var eller lod sig skabe de mest gevinstbringende Regaler; Regalismen som Teori er Læren om, at Staten havde Ret til disse regale Indtægter i Kraft af en særlig Højhedsret, Regaleretten. Der var her saa megen Forbindelse mellem en Teori og en Praksis, at et Forsøg paa systematisk at forene dem var naturligt — men der var i historisk Oprindelse og Udvikling en saadan Væsensforskellighed, at Forsøget ganske maatte mislykkes.

For historisk at udrede Regalismens Oprindelse, maa man da først spørge: hvorfra udsprang Regaleretten og Forestillingen derom? Hvornaar og hvorledes begyndte Statens Deltagelse i Handels- og Industrivirksomhed?

Om selve Regalebegrebet er det bekendt, at det har sit Navn og sin Oprindelse fra Romerretten, og det kunde da synes, at det med Hensyn til Regaleretten var tilstrækkeligt at henvise til Genoptagelsen af Studiet af Romerretten i det 12. Aarhundrede og at nævne, at det var Kejser Frederik Barbarossas romerretskyndige Jurister, der 1158 paa de roncaliske Marker første Gang mødte op med en samlet Fortegnelse over Regalerne. Men man vil dog hurtigt forstaa, at man ikke her kan søge den europæiske Regalerets egentlige Udspring. Det maa erindres, at der ved selve denne første Regalefortegnelses Affattelse kun tillagdes den Gyldighed for Italiens Vedkommende, og selv om den vel nok fik nogen direkte Indflydelse paa Udviklingen i Tyskland, kunde dens Betydning for alle andre europæiske Lande dog kun være meget indirekte. Hvad der skete paa de roncaliske Marker var, at her indførtes Begrebet og Navnet, men dette Begreb vilde

aldrig være bleven indført eller have naaet saa fremragende en Stilling i de europæiske Staters Organisation, om det ikke havde svaret til oprindelige Grundforhold, der overalt allerede vare tilstede.

For at finde disse Grundforhold, der gjorde Indførelsen af Regalebegrebet mulig, maa man gaa tilbage til den europæiske — eller rettere den germanske — Statsorganisations mest primitive Stadier. Og allerede her ser man da, at der tillægges Staten eller rettere Kongen en særlig Højhedsret, i Kraft af hvilken han nyder en Række Indtægter; med andre Ord, man træffer allerede her Regaler og Regaleret, blot uden Navnet. Men det karakteristiske for denne primitive germanske Regaleforestilling er, at den er nøje knyttet til selve Samfundets territoriale Jordbesiddelse, til selve Grunden. Det er de i alle germanske Samfund forekommende Grundregaler, der ere udsprungne af denne Forestilling. Klarest kan de iagttages i de Lande, hvor den germanske Statsudvikling er foregaaet mest upaavirket, i England og de nordiske Lande, særlig Danmark, hvor de hurtigst udvikles til fastere Former.

Forestillingen om Statens eller Kongens Højhedsret udtrykkes i dansk middelalderlig Sprogbrug ved Sætningen: Kongen ejer hele Landet, men dette Udtryk maa forstaas ud fra Tidens hele Trang til ved privatretlige Sætninger at begrunde offentlige Rettigheder. Den er derfor ikke at forstaa bogstavelig som tillæggende Kongen en virkelig Ejendomsret, men som et Udtryk for hans Majestætsret. I Praksis fortolkedes da denne Ret først som Kronens Ret til alt det af Landets Jord, som ikke var bemægtiget og som laa udyrket, til Heder og Fælleder, til Skove, endelig og-

saa til større Vandløb, »hvor netop den Omstændighed, at en Mængde Borgere i et ikke bestemt Antal havde Ret til i lige Maade at benytte Vandet, medens ingen særligt kunde tilegne sig Ejendomsret dertil, har ladet Kongen træde frem som en Ejer deraf, dog med en Ret, hvorved han ikke krænkede nogen.« Disse ere de egentlige Grundregaler, der hvile paa den snævrere Sætning: Kongen ejer, hvad ingen ejer. I Tidernes Løb udformedes denne Højhedsret præcisere; nærmest saaledes, at Privatejendommen rundt om trængte sig frem paa den kongelige Højhedsrets Bekostning, medens denne paa mange Punkter udviklede sig til en virkelig Ejendomsret uden dog derfor at tabe sin egentlige Karakter. Fra Kronens Ret til de udyrkede Almindinger undtages saaledes naturligt Landsbyernes Overdrev, der vare Privateje, af Skovene ligeledes de eller de Dele af dem, der vare gaaet over til Privatejendom, hvad dog i det mindste i ældre Tid krævedes udtrykt ved en særlig Akt: Indhegningen. Tidligt maa Kronens Ret til Udøer have udformet sig, siden den allerede paa Valdemarernes Tid omfattede ikke blot alle ubebyggede Smaaøer, hvad der kun var en naturlig Følge, men ogsaa en Del bebyggede, der altsaa formodentlig først ere blevne det efter at Reglen om at Kongen ejer, hvad ingen ejer, er bleven anerkendt. Med Højhedsretten til Skove og Udøer fulgte Jagtretten der, noget forskelligt udformet paa de forskellige Steder, saa at den paa Smaaøerne endogsaa omfattede Ret til Jagt paa andres Enemærke. Dernæst omfattede Højhedsretten Kysterne, ganske særlig Havnene og de Købinger, der havde Havn; heraf flød Kongens Ret til Færger, Havneafgifter og Told; mere bestemt den

egentlige Forstrand, der dog allerede tidlig mange Steder var bortskænket til eller okkuperet af andre, særlig Gejstligheden, saa at selv en saa tidlig Regel som jydsk Lovs: Konung á all for Strand, maa forstaas med denne Indskrænkning. Heraf udledes Retten til Afgifter som f. Eks. Sandtold og den meget vigtige Vragret. Endelig optraadte Grundregalerne ogsaa som Vandregaler; de mindre Vandløb vare ganske vist Privateje for Grundejerne langs Bredderne indtil Midtstrøms, ligeledes stillestaaende Vand, omend man ogsaa her i det mindste oprindelig synes ligesom ved Skovene at have krævet en særlig Akt som Bevis for Ejendomsretten; men de større Vandløb derimod, de, der som ovenfor nævnt, havde særlig Betydning for Sejladsen, forbeholdtes Kongen, ligesaa Rigets Fjorde; som bekendt allerede tidligt endog saa store Vandarealer som Limfjorden og Øresund. Med Vandregalet fulgte Retten til Afgifter der (Øresundstolden) og til Fiskeriet. Derimod finder man, at Vandregalerne i den ældste Tid ikke omfattede Havet, det og Fiskeriet der var frit og alles.

Til denne Skildring af Grundregalerne, saaledes som de fremtræde der, hvor vi sikkert tidligst og bedst kunne erkende dem, maa der knyttes en Bemærkning om deres senere Udvikling. Synes man end at kunne spore, at denne deres Udvikling en Tid lang var indskrænkende, saaledes at Kronens Ret stedse mere indsnævredes ved Privatejendommens Freintrængen, saa besad dog tillige Grundregalerne en overordentlig Udvidelighed indenfor det Omraade, hvor de havde fæstnet sig. Dette kan iagttages allerede ret tidligt og synes mig at udspringe fra en Grundtendens hos

alle primitive Folk, der er des stærkere, jo primitivere det er: Trangen til at drage de yderste, hyppigt ganske absurde Konsekvenser af den ringe Sum af Rets- og Samfundsregler, der ordne dets Liv. Saaledes drages efterhaanden de ejendommeligste Konsekvenser af Grundregalet. Allerede tidligt udvikler der sig i Danmark en ret dunkel Forestilling om, at store Ting og de som private have Vanskelighed ved at bemægtige sig, anses for at tilhøre Kongen; i Praksis ses dette ved Afgrænsningen mellem Havfiskeriet og Vragretten, idet der danner sig den Regel, at ingen Fisk, der inddriver paa Stranden, maa hedde Vrag uden Stør eller Hval eller andre store og særdeles kostbare Fisk — en Regel, der genfindes ganske saaledes i England. End mere slaaende bliver det, naar man erindrer, til hvilke Konsekvenser Grundregalet førte et Sted som paa Skaanemarkedet: alt, hvad der blot berørte Stranden, tilfaldt Kongen i Kraft heraf; alt Af-faldet (Grum) var derfor hans, ja løb blot Hjulet af en Kærre, og Silden faldt paa Stranden, var den Kongens. Mangfoldige lignende Eksempler kunde her hentes anden Steds fra, thi disse Regler gjaldt ikke blot paa Skaanemarkedet, overalt i Nordevropa udviklede der sig af Grundregalet en saadan absurd «Grundruhrrecht». I lange Tider var det saaledes Ret i England, at et Skib, naar en af de ombordværende faldt i Vandet og druknede, senere ogsaa blot naar en døde ombord, tilfaldt Kongen eller vedkommende Grundejer. Oprindelig gjaldt det kun Floderne, senere ogsaa som kongelig Ret Havet, indtil Edvard III atter maatte indskrænke Retten til kun at gælde Floderne. Ad denne Vej kunde Grundregalet faa en uoverskuelig Udvide-

lighed, kunde komme til at gribe ind i mange Forhold. Men ogsaa rent territorialt modtog Grundregalerne i Form af Vandregaler som bekendt en kolossal Udvidelse, da man derunder inddrog det nærmestliggende Hav og Fiskeriet der; et Forhold, der tidligt fremtraadte i England, og som fik sin Teori i Seldens: mare clausum, samtidig med at den samme regale Tanke kom til at blive den Tap, hvormed de nordiske Rigers Udenrigspolitik drejede sig.

Alt dette er her blot antydet for at paapege, hvorledes Grundregalerne og den Forestilling om en særlig kongelig Højhedsret, den laa bagved, var i Udvikling paa ren germansk Grund; det vil ses, at begge allerede her besad en vis Udvidelighed. Dette fik ogsaa tidligt Betydning i de Egne af Evropa, hvor Traditioner fra Romerriget gjorde sig gældende. Disse Traditioner fandtes indenfor et ganske bestemt Omraade, nemlig Statens Forhold til Bjergværksdrift og Saltudvinding.

Om Romerrettens Forhold til Udviklingen af den europæiske Regaleret har man næret meget forskellige Anskuelser. I det 18. Aarhundrede antog tyske Retslærde, at det tyske Bjergværksregale havde udviklet sig af Romerretten, og franske, engelske og italienske Forfattere søge stadig her Oprindelsen til dette Regale. Derimod have nyere tyske Forfattere ment, at Bjergværks- og Saltregalerne ere opstaaede i Tyskland selv uden Paavirkning fra Romerretten, at Saltregalet maa ske forekommer tidligst, Bjergregalet ikke før det 11. eller 12. Aarhundrede, og at det saa med tyske Bjergmænd er ført til England og Frankrig. Regalet hviler oprindeligt ikke paa nogen særlig Retsgrund, men er

opstaaet ved en Anmasselse fra de tyske Kejseres Side eller ved Misforstaaelse eller ved en Forening af begge Dele; først Hohenstaufferne have med Voldsomhed søgt at skaffe det Anerkendelse.

Sikkert er det, at Romerretten intet Steds har udtalt nogen Regalteori, og at Romerne heller ikke i Praxis paa noget Tidspunkt have handlet ud fra en konsekvent regal Opfattelse. Oprindelig skelnede de netop ikke mellem Ejendomsretten til Mineralier og Grundejendomsretten, den første var et Tilbehør til den sidste; dette gjaldt Bjergværkerne i Italien selv, hvis Drift ganske vist ophørte mod Republikkens Slutning under Konkurrencen fra Gruberne i Provinserne. I Kejsertiden derimod synes Staten at have haft Ejendomsret til i det mindste de fleste Bjergværker og Saltproduktionssteder; men denne Ejendomsret havde vistnok udviklet sig paa ganske anden Maade og noget forskelligt for Mineraliers og Salts Vedkommende. Om Forholdene i den romerske Kejsertid er man bleven oplyst ved Hjælp af Brudstykker af en romersk Bjergværksordning, som 1876 blev funden i Aljustrel (romersk: Vipaska) i den portugisiske Provins Alemtejo. Man ser heraf, at Staten havde Ejendomsretten til disse Gruber, saaledes at den af Staten indsatte Grube- forstander (*procurator metallorum*) bortforpagtede de enkelte Gruber til Drift til Privatpersoner eller Selskaber; formodentlig var Afgiften en vis quotadel af Udbyttet. En tysk Forsker Arndt har nu paavist, at ganske den samme Ordning, de samme Sædvaner som i Vipaska vare de herskende rundt om i Tyskland og slutter derfor, at de ere nedarvede fra Romerne, og at de fra de tyske Bjergværker, der allerede dreves i Romernes

Dage, have bredt sig til de senere. Ogsaa i de gamle Bjergværker i Cornwall, Devonshire etc. fandtes overensstemmende Sædvaner; sandsynligvis fordi de have fælles Kilde med de tyske i den romerske Bjergværksordning, ikke fordi tyske Bjergmænd have overført deres Sædvaner til England. Det er da ogsaa rimeligt at antage, at den romerske Stat her overalt har haft Ejendomsretten til Gruberne; vanskeligere er det at angive Grunden dertil. Naturligt var det, at den romerske Stat, hvor den erobrede nyt Land, overtog de Besiddelser, som havde tilhørt Statsoverhovedet eller Samfundet; ogsaa synes den i det hele taget i Provinserne at have tiltaget sig den egentlige Grundejendomsret, saa at Provinsbeboerne kun havde en vis indskrænket Ejendomsret; Romerne have da maaske ogsaa her kun betragtet Ejendomsretten til Mineralier som en Del af Grundejendomsretten. Blot var der i det faktiske Forhold, at maaske de fleste og betydeligste Bjergværker nu vare Statens Eje, Mulighed for Udviklingen af et Regale; men Romerne naaede som sagt aldrig til en Anerkendelse af det i Teorien eller blot til en almindelig fælles Bjergordning. — Noget anderledes derimod med Hensyn til Saltudvindingen. Dette Punkt er ikke meget oplyst; men Traditionen vil, at Staten meget tidligt, allerede under Krigen med Kong Porsena, tog Saltudvindingen i Roms Nærhed under Statsdrift og senere fastholdt dette, sikkert af Hensyn til Forsyningen af Hovedstadens Beboere. Saltforsyningen var ligesaavel som Kornforsyningen tidligt en Statsopgave; Salthandelen vaagedes der skarpt over, og i Provinserne har Staten, vel paa samme Maade som ved Mineralierne, men med større Iver, søgt at

bringe Saltproduktionssteder i sin Magt. Paa dette Omraade synes da virkelig ogsaa, i Praksis i det mindste, regale Forestillinger at have vundet Sejr.

Med denne Fremstilling af Forholdene i Romeriget stemmer da ogsaa den førnævnte ronaliske Konstitution ganske overens; den opregner mellem Regalerne Udbyttet af Saltværker (*redditus salinarum*), men der tales intet om Metaller. Misvisende er det derfor at tale om Romerrettens Indflydelse; hvad der fra Romertiden overleveredes til Middelalderen var blot dette ene: at en Del Bjergværker og Saltproduktionssteder vare Statens Ejendom — for Tysklands Vedkommende i det sydlige og sydvestlige. At Driften i det hele taget i Overgangstiden gik stærkt tilbage, at den hverken i Omfang eller Intensitet holdt sig paa samme Højde, vil være indlysende; først i det 11.—12. Aarhundrede tog den atter Opsving. Hvor den fortsattes, der gik Ejendomsretten som saa meget andet af den romerske Statsordning i Arv til de germanske *principes*, til Agilolfingerne i Bavern og de andre tyske Stammeherter; senere, efter at Karolingerne havde tiltaget sig Kongeværdigheden, vel for største Delen til dem og de senere tyske Konger. Denne overleverede Ejendomsret dannede et faktisk Grundlag, hvoraf regale Forestillinger kunde opstaa, og dens Betydning i saa Henseende maatte styrkes, da nye rige Gruber, Harzbjergværkerne, aabnedes paa kongelig Grund, og saa de gamle Sædvaner overførtes hertil. De Rettigheder, som tilkom Kongen i Kraft af Ejendomsretten, var dog væsentligst indskrænket til visse bestemte Afgifter, og det stod næppe denne tidlige Middelalder synderlig klart, om han kunde forlange

disse Afgifter i Kraft af en Grundejendomsret eller i Kraft af et Regale. Først da Drift paabegyndtes andre Steder i Riget, dukkede der i visse Dele af Tyskland — som ogsaa i England og Frankrig — op en uafklaret Forestilling om et Bjergværks- og Saltregale i den Form, at det tilkom Kongen at bortforlene Bjerg- og Saltværker ogsaa paa privat Grund, og at han havde Ret til en vis Afgift deraf — en Udvidelse, der dog rundt om mødte stærk Modstand. Thi der kan næppe være Tvivl om, hvorledes den rene germanske Opfattelse af Forholdet var: da Germanerne først var naaet til at anerkende Privateje til Jorden, opfattede de sikkert Mineralier og Salt som et Tilbehør til Grundejendommen. Dette ses skarpest af den Retning, som Udviklingen senere tog i England, hvilket nedenfor skal omtales; det bekræftes ogsaa ved Eksempler fra Danmark, hvor man ikke kendte noget Saltregale, men Kongen vel som Grundejer havde Saltbrænderier, og fra de rent germanske Dele af Tyskland, hvor f. Eks. de berømte lüneburgske Saltkilder hverken vare kongeligt Familiegods eller Regale, og hvor man lige saa lidt kendte noget Saltregale i Bremen, Verden eller Mecklenburg. Og i det hele taget — selv om man kan paavise, at en saadan rent juridisk Regaleret til Bjerg- og Saltværker nu og da søgtes hævdet i det 12. Aarhundrede, saa fik hele dette Spørgsmaal dog først Betydning, blev først brændende, da Staten begyndte at ville udnytte den financielt, d. v. s. først, da Staten var begyndt at deltage i Handels- og Industrivirk-somhed.

Forestillingen om en Regaleret til Bjerg- og Saltværker kunde, støttet til disse romerske Traditioner

opstaa, fordi den dog lod sig forene med det, der var Kærnen i de germanske Grundregaler: Anerkendelsen af Kongens Ejendomsret til visse Dele af Samfundets Territorialbesiddelse og de deraf flydende Indtægter. Ovenfor blev der gjort opmærksom paa, hvorledes disse Indtægter forøgedes paa forskellig Vis og hvorledes de allerede under det germanske Samfunds første Udvikling til Dels skiftede Karakter; deres Sammenhøren med Grundejendommen tilsløredes; de syntes til Dels mere Afgifter af Virksomheder, der vare i Udvikling, og syntes opkrævede mere i Kraft af Højhedsretten end som Følge af Grundregalet. Dette Indtryk forstærkedes, fordi Kronens voksende Magt gjorde dens egne Forestillinger om sin Højhed mere og mere udprægede, og ved det begyndende Romerretsstudium. Ved dets Hjælp sammenfattedes nu al Kongens Ret under Begrebet Regale, baade hvad der tilkom ham i Kraft af Territorialhøjhedsretten, og hvad der oprindelig havde været ham tillagt som Statsoverhovede, Lensherre, Anfører i Krig o. s. v. Alle egentlige Majestætsrettigheder kaldtes nu Regaler, og det var ad denne Vej, at det senere i Tiden lykkedes at henføre mange kongelige Indtægter, der i Middelalderen havde hver sin særlige Retsgrund, til Regalernes brogede Masse; det var eksempelvis Tilfældet med de særlige Lensafgifter, med den kongelige Forkøbsret, med Toldafgifter, Formuekonfiskationer, Gebyrer og Kancelliafgifter, Udmøntningsretten o. s. v.

Det andet Spørgsmaal, om naar Statens Deltagelse i Handels- og Industrivirksomhed første Gang viser sig paa europæisk Grund, er det let at besvare; det var midt i det 13. Aarhundrede i Frederik II's sicilianske

Kongedømme. Imidlertid synes det mig, at den Fremstilling, der nu almindelig gives af Frederik II's økonomiske Politik og som skriver sig fra Winkelmann, ikke er ganske tilfredsstillende. Grunden dertil er at søge hos Kilderne. Vort Kendskab til Frederik II's Statsøkonomi hviler væsentligst paa to Kilder. Den ene er en i Neapel bevaret Kopibog, der indeholder fuldstændige Afskrifter af en stor Masse Breve fra Kongen til Embedsmænd i Kongeriget Sicilien, men som kun strækker sig over Tiden fra 3. Oktbr. 1239 til 6. Maj 1240. Den anden Hovedkilde findes i Marseille og indeholder en Samling af Ekscerpter af Kejser Frederiks Kopibøger, den er udarbejdet paa Foranstaltning af Anjou-Kongerne, der saaledes søgte at faa fuldt Kendskab til den store Konges Administration, særlig hans Finansstyrelse. Derfor er i denne Samling Brevene kun sjældent indførte in extenso, som Regel kun de Brudstykker af dem, der kunde have Interesse i denne Sammenhæng. Men Ekscerpterne ere tagne fra en hel Række Kopibøger, og Samlingen frembyder derfor den Fordel fremfor den første Kilde, at den omfatter en længere Aarrække, lige fra 1230 til helt hen i 40'erne; hvorved det er af særlig Interesse, at der her altsaa foreligger Dokumenter fra de første Aar, da det nye Finanssystem gennemførtes. Det var som bekendt efter Freden 1230, at Frederik II gennemførte den Reorganisation af sit Kongerige, der i det mindste for Finansforvaltningens Vedkommende næsten ganske var en Nyskabning. Men man maa, forekommer det mig, ved Fremstillingen og Bedømmelsen af det ny System stadig have i Tanken, at de Aar, hvori dette System virker, er af højst forskellig Karakter. Der er

først en Fredsperiode paa 6—7 Aar, saa følger en stadig Krigstilstand, der var saa voldsom, at den ganske tog Siciliens Kræfter i Beslag. For nu at kunne fremstille og bedømme Systemet med Retfærdighed, maatte vi nøje vide, hvorledes det udformedes og virkede i Fredsaarene; des uheldigere, at vi fra disse Aar kun have de vigtigste Forordninger og spredte Notitser; medens den fyldigere Kilde, hvor vi saa at sige fra Dag til Dag kan følge Systemets praktiske Gennemførelse, først tager fat, efter at Krigen allerede har varet et Par Aar, og Kongens Kasse er bleven tom, hurtigere end han vel havde tænkt sig det. Det er klart, at under disse Forhold maa Hensynet til, hvorledes man i Fredsaarene tænkte sig Systemet udformet, give for Krigsudgifternes tunge Krav.

Selvfølgelig har Winkelmann set dette, han bemærker undertiden, at den og den Ordre rigtignok blev udstedt i Krigstid; men alligevel fremstiller han dette Frederik II's System som et gennemført Tvangssystem, der maa have hvilet overordentlig tungt paa Folket; og denne Opfattelse kommer endog langt stærkere frem i hans sidste Skildring deraf, der blev udgivet efter hans Død, i 1897, end i den tidligere af 1863. Det sker forøvrigt ikke blot, fordi Hovedkilden efter de Forhold, hvorunder den er opstaaet, maa frembyde mange Træk i denne Retning, men ogsaa fordi W. som alle andre ved, at Frederik II har lært sit System af de muhammedanske Fyrster; og for deres Statsstyrelse, særlig i økonomisk Henseende, kender W. ikke andre Udtryk end »Raubwirthschaft« og »morgenländischer Despotismus«; »det er ægte orientalsk«, siger han i 1897, »at Herskeren, blændet af disse letflydende

Indtægtskilders tilsyneladende Udtømmelighed sætter sig ud over de Saar, han dermed tilføjer sine Under-saatters Velstand«.

Derfor er efter hans Mening Monopoliseringen Kærnen i det nye økonomiske System, dets Aand er den stærkeste Tvang og dets Maal og Virkning at skrue Priserne paa de vigtigste Livsfornødenheder i Vejret i en utrolig Grad. Rigtigt er det, at i April—Juni 1231 overtages Handelen med Salt, Jern, Kobber og Raasilke som Monopol af Kronen, og at denne i Oktbr.—Novbr. s. A. overtog alle Farverier i Riget. At der var særlige Grunde til, at man netop her monopoliserede, skal jeg senere søge at paavise; her blot et Par Bemærkninger om, hvor megen Tvang og Byrde disse Monopoler paalagde. Undtager man Salt, kan næppe nogen af disse Varer regnes for Nødvendigheds-artikler i Datiden, ej heller har de vel været Genstand for nogen stor Omsætning; naar W. taler om Masseforbrug af Jern, tænker han vist snarere paa amerikansk Jernindustri end paa sicilianske Værktøjs- og Vaabensmede. Naar han dernæst falder i Forfærdelse over, at man bestemte, at Salgsprisen for Salt skulde være 4 Gange saa stor som Indkøbsprisen ved en-gros Salg, 6 Gange saa stor ved Detailsalg, at Salgsprisen for Jern skulde være Indkøbsprisen + 50 0/0, for Silke Indkøbspris + 33 ¹/₃ 0/0, saa glemmer han ganske at tage i Betragtning, at disse Procenttillæg ikke er Kronens Nettogevinst; men at der deri indeholdes alle Salgsomkostninger: Lagring, Tab ved Ødelæggelse af Varen, Lønninger til Opsynsmænd og Sælgere, Transportomkostninger, Udvejning af Varen o. s. v.; alt sammen Udgifter, som den private Købmand ogsaa maatte have

dækket, inden der kunde være Tale om Nettogevinst; det er klart, at det netop var for at skyde noget af alt dette over paa private Købmænd, at man saa stærkt begunstigede en-gros Salget ved den eneste Masse-artikel: Saltet. Naar dertil kommer, at det almindelige Avanceniveau jo sikkert dengang ogsaa i den private Handel var betydeligt højere end nu, tror jeg næppe, man kan mene, at Priserne ved Hjælp af disse 75, 50 og $33\frac{1}{3}\%$ ere blevne drevet »uhyre« i Vejret, om end maaske noget.

I 1897 har W. yderligere opdaget, at ogsaa Handelen med Hamp er bleven monopoliseret, skønt han rigtignok to Gange bemærker, at dette Monopol ikke ellers omtales i Kilderne. Sagen er, at der herom kun foreligger en Ordre til Tolden i Neapel af 21. Septbr. 1231 om at opkøbe al den Hamp, der tilføres den Provins og sælge det til Indkøbsprisen + 80 %. Ellers hører man intet om kongelig Hamphandel, og der er følgelig ikke Spor af Grund til her at formode et Monopol; Kongen har blot, maaske under særlig heldige Konjunkturer, villet prøve engang at gøre Forretning i Hamp.

Og det er jo bekendt nok, at der aldrig blev indført noget Monopol paa Korn, skønt Handelen hermed langt overskyggede den forholdsvis ringe Handel med Monopolvarer. Der kan man virkelig tale om en Massehandel, om end næppe konstant. Man maa vel erindre, at middelalderlig Handel overvejende er Handel med Luksusvarer, i alt Fald med Varer af ringe Volumen, at en virkelig fast og stadig Udveksling af en saadan Artikel som Korn nødvendigt forudsætter en Udvikling af alle Handels- og Omsætningsforhold, som det øvrige

Europa først naaede Aarhundreder efter Frederik II, og som næppe kan forudsættes for hans Tid i Sicilien, selv om de vare stærkt inddragne i det arabiske Handelsystem. Forholdet var, at Riget, og særlig Sicilien, sikkert i gode Aar havde en Overskudsproduktion til Eksport, om end vi hyppigt høre Tale om Dyrtid og Kornmangel, endog paa selve Sicilien. Tæt ved det laa store Byer i Tunis, hvis Behov ikke altid kunde tilfredsstilles af Omegnen, ogsaa Venezia, Genua og Spaniens Byer kunde undertiden behøve Tilførsel; heraf opstod da en Kornhandel, der ganske vist var noget ujævn og lidt tilfældig, men som, naar Sicilien havde Overflod paa Korn, medens der var Dyrtid i Venezia, Genua, Spanien eller Tunis, gav et meget stort Udbytte. Kornhandel var derfor ikke en fast Forsyningsforretning, men en Spekulationsforretning, som kun den kunde forsøge, der i det givne gunstige Øjeblik netop havde Kapital og Transportmidler rede. Derfor tror jeg, at den kun i ringe Grad, om i det hele taget, dreves som Aktivhandel fra Sicilianernes Side; det var væsentligst Venetianere, Genuesere og Saracenere, der, naar der var Dyrtid hjemme, kom til Sicilien for at hente Korn, og saa vidt jeg kan se vise de bevarede Aktstykker, at udenrigsk Handel i Korn, for saa vidt den fandt Sted, var i Genuesernes Hænder. Alene af denne Grund forekommer det mig derfor ret umuligt med W. at tale om, at Kronens Kornhandel ødelagde den private, naar man derved vil forstaa siciliansk Aktivhandel til Udlandet; Frederik II. konkurrerede ikke med sine egne Undersaatter, men med Genueserne.

Men dertil kommer, at man vel maa erindre, at var der noget Omraade, hvor Tvangspolitikken var

absolut anerkendt i middelalderlige Stater, var det indenfor Kornhandelen. Saa lidet var den udviklet, Muligheden for oversøisk Tilførsel af Korn var saa ringe og tilfældig, at enhver maatte sørge for sig selv. Mest gjaldt dette de store Konsumtionssteder, der efterhaanden dannede sig i Byerne; ved de voldsomste Tvangsforholdsregler nødte de en saa stor Omegn som muligt til kun at levere sin Kornproduktion til dem. Det samme gjaldt Landene, Kornudførselsforbud var et staaende Led i Kongernes økonomiske Politik; Provinserne indenfor samme Land afgrænsede sig paa det kraftigste overfor de andre, særlig i Kornmangelstider. Netop dette fandt ogsaa i Kongeriget Sicilien i høj Grad Sted før Frederik II's Tid, og med rette har man derfor fremhævet, hvorledes Frederik II's Arbejde gik ud paa her at tilvejebringe en Frihed og Bevægelighed, der før hans Tid var ganske ukendt i europæiske Lande, og som alene kunde danne Grundlag for en fast Kornhandel, hvori da Kronen ganske vist, fordi den var den største Producent, selv skulde deltage. Han erklærede, at der ingen ny Mellemtold skulde indføres, han traf i hvert Tilfælde kraftige Foranstaltninger mod, at den ene Provins afspærrede sig mod den anden, tillod i Dyrtid toldfri Handel mellem dem indbyrdes, og fastslog saaledes, at hele Riget forsaa-vidt skulde danne et fælles Omsætningsomraade. Dette Princip: Handelens Frihed og Kronens Deltagelse deri, viste sig ganske klart i den Forordning, der 12. Juni 1231 udstedtes for Bønderne paa Domænen: til Kronens Magasiner skal de aarlig aflevere $\frac{1}{12}$ af alt Korn, Bælgfrugter, Hør og Hamp, de avler; til Gen-gæld fritages de for alle andre Afgifter, der hidtil ere

blevne afkrævede dem, og Resten maa de frit sælge, som de ville. Kronen opgiver her faste Afgifter mod den ventede Handelsgevinst, Bønderne selv faa Ret til ved frit Salg at faa saa meget ud af deres Avling som muligt. Atter og atter udtales i Breve og Ordre Kongens faste Ønske om, at Undersaatternes Velfærd maa øges ved den livligere Omsætning. Hensynet her til bringer selv i de tunge Krigsaar fiskale eller politiske Hensyn til at vige. Da der i 1240 skal opkræves $\frac{1}{5}$ af alt Korn, der eksporteres, har Tolderen i Turris ad mare ogsaa forlangt det af kongelige Undersaatter, der dog blot have villet føre det Korn, de have købt, til Søs til deres Hjemsted i Riget; han faar da at vide, at han her er gaaet videre end Kongens Ønske var, og at han i saadanne Tilfælde ikke maa kræve Femtedelen, men kun den sædvanlige Afgift. Skønt Kongen er i Krig med Venezia og Tilførsel dertil derfor egentlig er forbudt, skriver han dog 3. Maj til Tolderen i de nyoprettede Havne Cotrona og Bivona, at han ønsker, at Rigets Indbyggere derfra skal kunne føre levende Dyr og Korn til Venezia; men dette skal hemmeligholdes, saa at det ikke synes at være alle tilladt og kommer til Venetianernes Kundskab.

I denne Ordre kan man se et Ønske fra Kongens Side om at vække Rigets Undersaatter til aktiv Deltagelse i den oversøiske Kornhandel, der synes at bekræfte Formodningen om, at Kronen ellers her var stillet overfor fremmede. Derfor var det naturligt, at man, da der i Krigsaarene tiltrængtes større Indtægter, netop slog ned her og valgte at skaffe sig dem ved en Forøgelse af Kronens oversøiske Kornhandel. Hvorledes den oversøiske Kornhandel før 1239 har været

reguleret, hvilke Byrder der har været den paalagt, ved vi absolut intet om. Men jeg tror, man roligt kan gaa ud fra, at den tidligere Kornhandelspolitik har været den almindelig middelalderlige: Vekslen mellem absolutte Forbud og Tilladelse til Udførsel, saaledes at Forbudet har været det regelmæssige, dog gennembrudt af mere omfattende Eksporttilladelser og specielle Licenser, med eller uden Erlæggelse af en Afgift. At der ikke kan være Tale om, at der, som W. i 1863 vil, før 1239 er blevet krævet $\frac{1}{3}$ af Korn ved Eksport, er ganske klart alene deraf, at Kongen formoder, at der vil rejse sig nogen Modstand mod Forordningen af 1239, 5. Oktbr., der fastsætter Afgiften til $\frac{1}{5}$ eller $\frac{1}{7}$, hvad der jo i saa Fald vilde have betydet en Nedsættelse. At det er Krigen og dens Udgifter, der er Aarsag til Udstedelsen af denne Forordning, siger Kongen selv; Modstand mod den vil han ikke høre Tale om, *presertim cum pecunia pro presenti negotio Lombardie sit nobis ad modum opportuna*. Under disse vanskelige Omstændigheder forekommer det mig, at der selv i denne af Krignøden fremkaldte Tvangsforordning ydes Handelsomsætningens Frihed saa stort Hensyn som muligt. Der oprettes derved en Række nye Eksporthavne og Korneksport tillades for det følgende Femaar alle Indbyggere og Fremmede, undtagen Venetianerne. Derved gaves der i det mindste den oversøiske Kornhandel Sikkerhed mod i dette Tidsrum at afbrydes ved Forbud. Til Gengæld herfor paalagde Forordningen Krigsafgiften, der for de kornrige Provinser Sicilien og Apulien beløb sig til $\frac{1}{5}$, for det øvrige til $\frac{1}{7}$ af det eksporterede Korn, at betale in natura eller i Penge. Det samme gjaldt ogsaa Eks-

porten af Kvæg. Derved fik Kronen Midler til at forøge sin Kornhandel udover hvad Domænen afgav, eller hvad den selv opkøbte; men det var et Eksperiment, der næppe har bragt det forønskede Resultat. Ganske kort Tid efter forhøjede man saa Afgiften til $\frac{1}{3}$ over hele Riget; men heller ikke dette har givet noget gunstigt Resultat, thi allerede 25. Decbr. vendte man tilbage til de oprindelige Satser $\frac{1}{5}$ og $\frac{1}{7}$. I det hele har denne Maade sikkert vist sig at bringe Pengene altfor langsomt ind, og 1240, 8. Febr., bestemmes derfor, at nu skal denne Afgift kun betales i Penge efter Varens Værdi — man opgiver at lade den kongelige Kornhandel spekulere med det Korn, der indvandes paa denne Maade, og foretrækker straks at faa Penge i Statskassen ved at opkræve en almindelig Toldafgift. Man vil se, hvorledes alt dette ganske har Forsøgets Karakter og hvor kort Tid den høje Afgift af $\frac{1}{3}$ kræves — men i det hele taget, hvem vilde bedømme en Regerings almindelige økonomiske Politik efter de Forholdsregler, den nødtvungent maa træffe i Krigstid.

Fra dette vanskelige Foraar 1240 skriver sig ogsaa den Forholdsregel, der er bleven mest udskreget som Eksempel paa den antagne Tvangspolitik's Karakter: at private Kornskibe holdes tilbage, indtil Kronens Kornskibe ere løbne ud med fuld Ladning. Det lønner sig vel et Øjeblik at betragte denne Sag. Ordren gives 29. Febr. til Angelus Frisarus, der er Magister portulanus i en af de siciliske Provinser, i et Brev. hvis Indledning er en indstændig Opfordring om at skaffe Penge. Brevet fortsætter: da han har indberettet, at Genueserne købe Korn i Sicilien for Kongen af Tunis' Penge og føre det til ham, eftersom der er Dyretid i

Tunis, og derved tjene store Summer, som kunde tilfalde Kronen, har Kongen givet Admiralen Ordre til, at der ingen Skibe maa lades i Sicilien, før de kongelige Skibe have indladet og ere afsejlede til Barbariet eller andre Lande, hvor de kunne sælge Kornet med størst Fordel. Før dette er sket, maa han derfor ikke sælge Korn til Købmændene eller tillade Eksport; dog skal denne Ordre udføres lempeligt, saaledes at de Købmandsskibe, der allerede have indladet, og som have betalt Penge for Eksporten, faa Lov at afsejle. Foruden denne sidste Bestemmelse vil man lægge Mærke til, at der her er Tale om Opkøb og Eksport af Genuesere, oven i Købet for en fremmed Konges Regning. Det er ganske klart, at det er den øjeblikkelige Pengeforlegenhed, der fremkalder denne Ordre; der findes i de bevarede Aktstykker ikke et Eksempel til herpaa, og det forekommer mig utilladeligt med W. at mene, at et af de ganske almindelige Korneksportforbud fra 1224 paa kortere eller længere Tid skal forstaas paa samme Maade og saaledes af dette ene Eksempel at fastslaa en almindelig Brug.

Vil man derfor gribe Aanden i Frederik II's økonomiske System, saa er den ikke: Monopol og Tvang men: Fremstillingen af en i middelalderlige Stater ukendt Handelsomsætning og Kronens forholdsvis Deltagelse deri, saa at baade den og Undersaatterne beriges. Det udtaler Kongen selv tydelig nok i et Brev af 1239, 17. November: »Vi ville tænke ikke blot paa vor egen, men ogsaa paa vore tro Undersaatters Veltærd, det ligger i vor egen Interesse at herske over rige Undersaatter. Jo mere vore tro Undersaatters Rigdom vokser under en lykkelig Regering, des mere arbejde vi til

det fælles bedste; thi Undersaatternes sikre og rige Livsvilkaar er Betingelsen for Regenternes Hæder.« Derfor en ret maadeholden Toldpolitik, hvor der i Importtold kun forlangtes 3 % af europæiske Købmænd, 10 % af saracenske, (fordi Europæere i Afrika maatte betale lige saa meget) og hvor usolgte Varer atter kunde udføres toldfrit; derfor et ivrigt Arbejde paa at ophjælpe Agerdyrkning og indføre nye Industrier.

At dette er den rette Opfattelse af Frederik II's Politik, bliver, forekommer det mig, ganske klart, naar man ser, hvorledes ganske den samme Politik gennemførtes og med større Held, omtrent paa samme Tid et eneste Sted til i Europa, nemlig i den tyske Ordens Lande. Om Hermann v. Salza har optaget sin kongelige Vens økonomiske Principper, eller om den tyske Orden, hvad der forekommer mig sandsynligere, har haft samme Forbillede som han, er uvist. Den tyske Ordenshandels Begyndelse kan naturligvis ikke bestemt dokumenteres, men det forekommer mig rigtignok, at dette ikke er tilstrækkelig Grund til at antage, at den først har udviklet sig i Begyndelsen af det 14. Aarh. Dens officielle Grundlag var en Pavebulle af 1263, hvorved der gaves Ordenen Ret til at handle, hvilken Ret rigtignok indskrænkedes ved den vigtige Tilføjelse: naar det ikke sker for Handelsgevinstens Skyld (*dummodo id causa negotiandi non fiat*). Ordenen havde nu ganske vist ogsaa en anden Pavebulle af 1257, ordret overensstemmende med den af 1263, undtagen det, at denne Tilføjelse dér mangler, netop af denne Grund anses den for uægte. Men selv om nu denne Opfattelse sikkert ogsaa er rigtig, saa synes det mig dog naturligt at antage, at Ordenen netop har villet opnaa

dette med den ægte Bulle af 1263; det er dog ret klart, at den næppe har tænkt paa at søge pavelig Stadfæstelse paa en saa selvfølgelig Ret som den at sælge Avl af dens Godser og købe, hvad den havde Brug for. Men det pavelige Kancelli har følt sig beføjet til for sin Samvittigheds Skyld at indsætte denne lille ret meningsløse Bemærkning; Ordenen har foreløbig fortsat sin Handel paa Grundlag af Bullen som den var og saa senere lavet sig selv en anden. At Ordenen allerede har drevet Handel i det 13. Aarh. synes mig at passe vel med, at man allerede i Ordenens Statutter fra 1324 træffer dens Handelsembedsmænd som fast indordnet Led; det bestemmes saaledes allerede her, at Schæfrene, naar de for Handelens Skyld forlade Landet, skal aflevere dens Regnskabsbøger til deres foresatte. Det forekommer mig naturligt ogsaa paa dette Omraade at antage et Idefællesskab mellem Frederik II og Hermann v. Salza, hvem dog den første Tanke om at grunde en Stat ved Østersøens Kyst almindeligt tillægges. Men iøvrigt maa det jo erindres, at først med Akkons Fald 1291 tabte Ordenen Forbindelse med den arabiske Verden.

1360, da man begynder klart at kunne overskue Omfanget af Ordenens Handel, er denne fuldstændig organiseret. Maaske var der, eller har der oprindeligt været, en Schæfer paa hver Ordensborg; nu var den udenrigske Handel (næsten) ganske under Ledelse af de to Storschæfre i Marienburg og Königsberg, der have deres Liggere i Brügge, Lübeck, Thorn, Elbing og Danzig. De naturlige Betingelser gjorde her som i det sicilianske Kongedømme Kornet til den vigtigste Handelsartikel. Ikke blot bød Polens udstrakte Korn-

marker rig Lejlighed til Opkøb, men her som i Sicilien dreves den egentlige Domæne paa den mønsterværdigste Maade, her som der efter Forordn. 1230, 12. Juni, bestod de tyske Bønders Forpagtningsafgift i Korn, den saakaldte »Biskopskæppe«, d. v. s. en Skp. Rug og en Skp. Hvede af hver tysk »Plov«, en Skp. Rug af hver polsk »Hake«, medens de preussiske og en Del polske Landsbyer betalte Tiende. Kornet og andre Agerbrugsprodukter var saaledes Centrum i Ordenshandelen, men iøvrigt var der ikke den af Datidens Handelsvarer, den ikke drog ind under sig. I Landet selv, i Rusland og Polen opkøbte den Voks, Træ, Beg, og Potaske; dens Fuldmægtige sendtes til Lifland efter russisk Pelsværk; i Ungarn opkøbtes Kobber og Bly, fra Skaane hentedes Sild, fra Sverige Raajern (Osemund); alt dette sendtes til Brügge, England og Skotland, lige til Lissabon strakte dens Handel sig; her ombyttedes de med Tøjer, alle Slags Krydderier og Sydfrugter. Salt og Vin, som den saa igen afsatte i Landet selv, til Russer og Polakker. Den laante Penge ud, den købte Varer, den erhvervede sig Skibe og Skibsandele, anlagde Jernværk og Træskæveri. De Driftskapitaler, hvormed Storschæfrene i Marienburg og Königsberg arbejdede, vare overordentlig store, indtil 30,000 Mk.

Ved hele dette økonomiske System, som saaledes gennemførtes i Ordensstaten, er der nu to Ejendommeligheder. Den ene er, at det i Ordenens Blomstrings-tid, indtil Slaget ved Tannenberg 1410, gennemførtes og opretholdtes samtidig med: at Ordenen paa enhver Maade begunstigede de store Byer, der snart voksede frem indenfor dets Omraade, og Borgerskabet der. Den gav dem udstrakt Selvstyre og Jurisdiktion, be-

gunstigede i høj Grad deres Forbindelse med de øvrige nordtyske Stæder i Hanseforbundet, traf allerede i Slutningen af det 13. Aarh. Forholdsregler for at beskytte deres Handel mod Danmark; indrømmede dem saa megen Selvstændighed, at de paa egen Haand kunde føre Krig mod de nordiske Riger og hæve Pundtold til Bestridelse af deres Krigsudgifter, medens Ordenen selv fastholdt Freden; det er væsentligst i deres Interesse, at Ordenen erhverver Gotland. Til Gengæld herfor forlangte Ordenen blot det ene: at dens Handelsembedsmænd og Tjenere stilledes ganske lige i Rettigheder med de Byers Borgere, der vare Medlemmer af Hansen, den krævede blot, at alle Traktater skulde dens Byer ikke afslutte alene i eget Navn, men paa hele Ordenens Vegne, saa at denne ganske fik Del i alle Hanserettigheder og Pligter, forsaavidt de preussiske Stæder havde Del deri. Dette synes mig ganske klart at vise Aanden i Systemet: Udviklingen af den størst mulige Handelsomsætning til Gavn for alle Landets Indbyggere, men ogsaa Landsherrernes forholdsvise Andel deri. De gunstige naturlige Betingelser tillod, at dette System gennemførtes uden at vække Strid; saa kraftig lod Handelsomsætningen sig udvide i disse Egne paa Basis af de store Varemængder, at baade Orden og Byer kunde beriges ved Handel med netop de samme Varer, uden at betragte sig som Konkurrenter og derfor uden at Landsherrerne føle sig fristede til Overgreb.

Den anden Ejendommelighed er, at Ordenshandelen kun i ringe Grad hviler paa Monopoler. Ordenen havde monopoliseret Ravhandelen, og Königsberg var Hovedsædet herfor, dog maatte den indrømme Bispens

af Samland Del deri; i nogle Egne havde den monopoliseret Mølledriften, hvad der gav den store Indtægter i Korn og Penge, særlig af den store Ordensmølle i Danzig; i andre Egne fandtes Privatmøller, men Ejerne heraf maatte udrede Ordenen særlig Afgift. Som tysk Territorialherre havde Ordenen udelukkende Ret til Jagt og Fiskeri i det store.

At der er stor Lighed mellem Frederik II's og den tyske Ordens økonomiske System, er en Iagttagelse, der er bleven gjort af alle de Forfattere, der have beskæftiget sig hermed; jeg haaber, at det er lykkedes mig nøjere end før at paavise, hvori denne store Lighed bestod: ikke alene i de enkelte Træk, men i Systemernes Aand. Og netop deri forekommer de mig saa meget at afvige fra samtidige og senere økonomiske Systemer i Europa — og her mest den tyske Orden i Forhold til de Riger, der omgav den eller det økonomiske Styre, som efterfulgte den — at det er ganske umuligt at tænke sig dem opstaaede uafhængigt af hinanden, ud af ensartede Forhold af naturlig eller samfundsmæssig Art, der nødvendigt maatte have samme Virkning. Desuden er det rent historisk let at se, at de staa i Forbindelse og i det mindste ere dannede efter samme Forbillede, nemlig tilsvarende Systemer i de af Araberne beherskede Lande.

Det vilde her være i høj Grad ønskeligt, om man kunde give et Billede af de saracenske Landes økonomiske Organisation paa denne Tid, der i det mindste var lige saa detailleret som det, man trods Kildernes Mangelfuldhed kan give af Frederik II's og den tyske Ordens. Mest var det at ønske, at man nøjere kendte Forholdene i Afrika, fordi utvivlsomt Ægypten, og end

mere Tunis, der var i saa nær Berøring med europæiske Lande, har været de nærmeste Forbilleder. Jeg ved ikke, om de arabiske Kilder er saa utilstrækkelige, at man ikke kan trænge nøjere ind paa disse Omraader; sikkert er det, at Orientalisterne langt mere have vendt deres Opmærksomhed paa religiøse Bevægelser, Aandsvidenskab og Digtning, end de have beskæftiget sig med Administrationsforhold. Ganske vist har Kremer i sin »Culturgeschichte des Orients« behandlet ogsaa disse Sider, men hans Fremstilling gælder væsentligst det ældre Kalifat og tager alene Sigte paa de ordinære Statsindtægter af Domæner og Skatter; om Regeringens Forhold til Handelen taler han slet ikke. Hvad de saracenske Riger angaar, der rejste sig paa Kalifatets Ruiner, da have Orientalister næppe engang værdiget kritisk at gennemgaa deres Historie. Lidt Indblik faar man ved at følge Maslatries Undersøgelser om Forholdet mellem Nordafrika og Sydeuropa i Middelalderen; af hans velordnede Gennemgang af Handelstraktaterne faar man en klar Forestilling om Ordningen af hele det saracenske Toldvæsen, hvoraf Frederik II's er en simpel Efterligning, og man lægger særlig Mærke til, at der overalt i de saracenske Fondaci var ansat en særlig Klasse kongelige Embedsmænd af høj Rang, hvis Titel var Mosctaghil eller Mussiriffus, og hvis Opgave var at sælge og købe for Kronen. For denne Omsætning træffes der i Traktaterne en Række særlige Bestemmelser: Sultanen havde ingen særlig Forkøbsret, og disse Embedsmænd havde derfor Instruks om ikke at øve Pres paa Købmændene; men enhver havde Lov til at tilbyde Sultanen sine Varer, denne skulde da bestemme sig inden 10 Dage; naar

Salget havde fundet Sted i Fondaco i Sultanens Navn og vidnefast, var det uigenkaldeligt ogsaa for Efterfølgeren; af Varer, der købtes af eller solgtes til Sultanen, betaltes ingen Told og Toldkontoret hæftede for Købesummen, der straks skulde betales paa Anfordring. Sikkert var denne Ordning nødvendig alene for bedst at afsætte Udbyttet af Domænerne og foretage Indkøb til det store Sultanhofs Behov, men det er klart, at denne Institution let lod sig benytte til egentlige Handelsforretninger. Og at Sultanerne sikkert i stort Omfang har drevet Handel, det fremgaar ganske klart af selve de arabiske Forfatteres Skrifter, der have skrevet om Statsordningen, og hvoraf nogle af de vigtigste ere oversatte, omend ikke kommenterede. Kan man saaledes ikke se Systemet i praktisk Virksomhed, kan man i det mindste se det teoretisk fremstillet. For Nordafrikas Vedkommende har man her en fortræffelig Iagttagelse i Ibn-Khaldûn, der ganske vist først skrev c. 1380—90; han havde det nøjeste Kendskab til saracensk Statsordning, eftersom han havde været Hadjeb, d. v. s. Førsteminister hos en Hafsides i Bougie og døde som Kadi i Ægypten 1406. I sin store Statsvidenskab helliger han et særligt Kapitel til Omtalen af Suverænenes Handelsforretninger. »Naar Staten ikke har tilstrækkelige Pengemidler, søger man at forøge dem ved Handels- og Agerdykningsforetagender. Man ser, at de Handlende og Agerdykkerne, skønt de kun arbejder med ringe Kapital, dog skaffer sig anseelige Indtægter, og idet man antager, at Gevinsten altid maa staa i direkte Forhold til den anvendte Kapital, forøger Fyrsten sine Besætninger, foretager Plantninger og opkøber Varer for at kaste

dem ud paa Markedet, idet han saa tænker at forøge Statens Indtægter og vinde meget«. Han skildrer Afarter af dette System, »det sker undertiden, at Guvernøren over et erobret Land tiltager sig visse Grene af Agerdyrkning og Handel, nøder Købmændene, der besøge dette Land og som gøre Forretninger i disse bestemte Brancher, til at afgive ham deres Varer til en Pris, han selv bestemmer; selv sælger han dem saa dyrt til Landets Indbyggere.« Det er sikkert Monopolet, der her skildres, men Ibn-Khaldûn betragter det som noget ganske ekstraordinært, der kun praktiseres under urolige Forhold, i erobret Land. »Undertiden søger Sultanen i sine kommercielle Foretagender Bistand hos Købmænd eller Agerdyrkere, fordi disse ere opdragne deri og derfor maa forstaa sig godt derpaa; de gøres saa delagtige i Forretningerne og have deraf stor Fortjeneste, særlig naar de ved Siden af maa drive Handel for egen Regning med samme Begunstigelser som Sultanen selv.« Ibn-Khaldûn ser klart alle Farerne ved dette System: at denne overmægtige Konkurrence let kan ødelægge den private Handel og Agerdyrkning, særlig hvis den forbindes med Tvangsforanstaltninger; men han bedømmer det overvejende fra et fiskalt Synspunkt: thi naar saaledes de private Foretagender ødelægges, vil Statens ordinære Indtægter formindskes, og her vil da Sultanen miste, hvad han maatte vinde ved sine Forretninger. Sikkert ere Ibn-Khaldûns Betragtninger her paavirkede dels deraf, at han lever i de saracenske Rigers Forfaldstid, dels fordi hans Ideal af en Stat, »den sunde Stat«, er den, der kan bestride sine Udgifter alene ved Hjælp af de oprindelige muhammedanske Skatter: Tienden, Grundskatten og Kop-

skatten, saa at allerede Afgifter af Køb og Salg og Toldpaalæg synes ham et Tegn paa Dekadence. Men at han selv antager, at Sultanens Deltagelse i Handelsforretninger gaar endnu længere tilbage, er klart; han fremhæver, at dette Systems skadelige Virkninger særlig mærkes, naar man allerede er skredet til at paalægge Told.

Det vilde være meget heldigt, om det var muligt nøjere at følge Systemets praktiske Gennemførelse paa arabisk Grund; men saa meget synes man dog at kunne se, at ligesom Frederik II i alle Enkeltheder af sit økonomiske System fulgte saracenske Forbilleder, saaledes var ogsaa hele Systemets Aand hentet derfra; og dette sidste gælder ogsaa den tyske Orden. Kun maatte man paa europæisk Grund være lige saa betænkt paa at skabe selve Grundvolden for Systemet: en omfattende og livlig Handelsomsætning. I den arabiske Verden var denne allerede givet og derfor lod Systemet sig sikkert i det mindste i lang Tid praktisere uden altfor stærkt at være ledsaget af de skadelige Virkninger, som Ibn-Khaldûn gør opmærksom paa. I den europæiske skulde den først bringes til Veje; dette lykkedes næppe Frederik II. trods hans store Arbejde herfor; den tyske Orden derimod behøvede kun ringe Anstrengelser for at skabe en stedse livligere Omsætning af de store Mængder af vigtige Naturprodukter, der frembragtes i Landene ved og bag Østersøens Kyst.

Men det gode har det at se Systemet paa arabisk Grund kun gennem en teoretisk Fremstilling, at man deraf lærer, at det ikke hvilede paa nogen Slags regal-

istisk Teori. Ibn Khaldûn ved intet om, at Sultanen eller Staten har nogen Slags Højhedsret, i Kraft af hvilken han driver Handel; han kender kun den ene Forklaring, at det er en Udvej til at skaffe Staten forøgede Indtægter, som hyppigt anvendes i Praksis, men hvis Betimelighed er omdisputabel, og som man har benyttet, alene fordi man har set, hvor stor Fordel private havde af at anbringe deres Kapitaler paa denne Maade. Og ganske saaledes er Systemet ogsaa overført paa europæisk Grund; Handel er hverken efter Frederik II's eller den tyske Ordens Opfattelse i sin Grund et Regale.

Dette gælder om Statens Deltagelse i Industri- og Handelsforetagender i al Almindelighed, men dog kunde man antage, at Regaletanken skjulte sig i Monopolerne, saaledes at i det mindste Handelen med visse Varer ogsaa her oprindelig betragtedes som et Regale. Og heri vil man næppe tage fejl.

Saa vidt mig bekendt, savner man ogsaa for Monopolets Vedkommende en Redegørelse for, hvoraf dets Opstaaen og Forekomst historisk betinges. Ingen vil mere nøjes med en Forklaring om Regeringers og Købmænds Havesyge som enebestemmende Aarsag; man kan snart nævne dybere: at Naturen selv mangfoldige Steder har skabt Monopolet, at det ofte har været en naturlig Følge af industrielle Fremskridt, at det almindeligst fremkaldes af Kapitalens Overlegenhed i Forhold til Varemængden. Saadanne Aarsager virke med, da Monopolerne første Gang vise sig. Den væsentligste Grund til, at den tyske Orden senere delvis opretholdt et Møllerimonopol, var sikkert, at den Ordensmølle, den havde bygget i Danzig, ved sin

Størrelse og teknisk fuldkomne Indretning allerede praktisk havde skabt det. Frederik II's Silkemonopol var derimod en Efterligning, snarest af Byzans, hvor Raasilkeopkøbet var statsmonopoliseret og Forfærdigelsen af visse kostbare Purpurstoffer Statsfabrikkerne forbeholdt. Disse Purpurstoffer vare et af Suverænitets Kendetegn; og hos Araberne spillede kostbare Stoffer med Tirâz, d. v. s. med Sultanens Navn og Titel eller Valgsprog indstukket med Guldtraad, samme Rolle; derfor havde denne Industri en særlig Interesse for Regeringerne. Ogsaa det saracenske Emirhof i Palermo havde derfor i Lighed med andre arabiske Herskere oprettet en Silkefabrik, og denne gik i Arv fra Emirerne til de normanniske Konger, der foreløbig lod de muhammedanske Vævere arbejde videre, senere erstattede dem med fangne græske Silkearbejdere. Saaledes holdtes denne Fabrik stadig i Virksomhed og med den som Udgangspunkt maatte det være ganske naturligt for Frederik II at gennemføre et mere byzantinsk System, hvorved Kronen overtog Silkehandelen og alle Farverier i Riget. En ganske anden Oprindelse havde endelig det delvise Ravmonopol, den tyske Orden udøvede; det var en Frugt af de germanske Grundregaler. Men hvad der særlig er at fremhæve ved disse første Monopoler er, at de ikke hvile paa noget fælles regalt Grundlag; dertil er de for forskelligartede og desuden ere de kun af ringere Betydning i Forhold til den øvrige Handelsvirksomhed, Statsmagten udøvede i Sicilien og Ordenslandene.

Anderledes derimod med Hensyn til Frederik II's Monopoler paa Salt og Metaller (Jern og Kobber); der er ingen Tvivl om, at Frederik II og hans Mænd

nærede den Anskuelse, at Salt og Metaller ikke var et Tilbehør til vedkommende Grundejendom, men at Kronen havde eller burde have en særlig Højheds- og Ejendomsret dertil. Karakteristisk er det, at i det Brev, hvori Frederik II 1226 bekræfter den tyske Ordens Ret til det af den polske Hertug afstaaede Kulmerland og de Lande, den senere maatte erobre, og hvori de særlige Rettigheder opregnes, som Ordenen qua Suværæn fik tilstaaet, tales der ikke et Ord om Møllerimonopol eller Ravhandel, men derimod nævnes udtrykkelig Retten til at drive Bjerg- og Saltværker. Og fra nu af er dette et fast Punkt i Lensbreve.

Atter her var dog Frederik II Saracenernes Lærling — dog kun saaledes, at han havde set, at Metaller og Salt i de arabiske Lande ansaas for Kronens Ejendom og saa overførte dette sammen med mange andre Statsindretninger paa europæisk Grund. Araberne selv derimod nøjedes ikke med traditionsmæssigt at regne disse Ting for Regaler, hos dem finder vi herom en fast udformet Regalteori. Denne udtales af den store arabiske Jurist El-Mâwerdî; desværre har jeg ved Gengivelsen af den maattet nøjes med det Udtog, som Kremer giver af hans store Værk *El-Akham Es-Soulthâniya*, fordi Ostorogs franske Oversættelse af dette Hovedværk i arabisk offentlig Ret endnu ikke er naaet til Kap. 17, der udvikler Reglerne om Mineralier og Bjergværker. Kremer gengiver saaledes El-Mâwerdî: de af Jordens Skatte, der ligge aabenlyst, som Antimonium, Salt, Jordbeg og Jordolje maa betragtes som Vandet, der er alles Fælleseje. De tør ikke anses for en Enkeltmands udelukkende Ejendom og Benyttelsen af dem skal staa enhver frit for efter hans Behov.

Men de af Jordens Skatte, der ere skjulte og som kun kunne udvindes ved Bearbejdelse, f. Eks. Sølv og Guld, Kobber og Jern, kunne efter nogle Juristers Mening ikke af Sultanen bortforlenes, efter andres Mening er dette dog tilladeligt.

Det ses af disse Ord klart, at arabisk Ret skarpt udskilte Ejendomsretten til Jordens naturlige Skatte fra Grundejendomsretten. Det er endvidere ganske klart, at denne Ejendomsret i det mindste for de »skjulte« Skattes, d. v. s. de egentlige Metalleres Vedkommende tillagdes Staten. Hvad de »aabenlyse« Jordskatte angaar, de der findes paa Jordens Overflade, da siges de at være fælles Eje og de sammenstilles med Vandet. Dette maa sikkert forstaas saaledes, at der om dem gjaldt de samme Retsregler som f. Eks. om Brønde i Ørkenen, der ikke kunde være privat Ejendom, men stode til alles fri Afbenyttelse. Men dette har naturligvis kun kunnet gælde, saalænge der ikke var Tale om en virkelig industriel Udvinning af Salt, Jordolje etc. til Forhandling. Først saa fik Spørgsmaalet om Ejendomsretten Betydning, og det maa formodes, at den da ogsaa for de aabenlyse Jordskattes Vedkommende tillagdes Staten, siden det udtrykkelig fremhæves, at de ikke kunne være Enkeltmands Eje. Hermed stemmer det, at det af de Skattelister, Kremer meddeler, fremgaar, at der af Bjergværker svaredes Staten $\frac{1}{5}$, formodentlig af Udbyttet, og at der svaredes Staten Afgifter, hvor store eller hvilke siges ikke, af Saltsyderier; ogsaa ellers har man mange Eksempler paa saadanne Regaler i muhammedanske Lande. Hvilken Driftsmaade der har været den fremherskende: Statsdrift eller Overladelse af Driften til private, og om man

i saa Henseende har taget Hensyn til den teoretiske Skelnen mellem aabenlyse og skjulte Skatte, lader sig næppe afgøre efter de meget faa forhaandenværende Oplysninger om praktisk muhammedansk Statsskik. Men som det ses, hælder den juridiske Teori mest til Statsdrift, idet den for de skjulte Skattes Vedkommende er i Tvivl om Driftens Overladelse til private i det hele taget er tilladelig, og heri stemmer den sikkert overens med Praxis og er bestemt derved. Heller ikke kan der være Tvivl om, at den arabiske Stat ligesaavel magtede at drive industriel Virksomhed som Handel og ogsaa hertil kunde raade over en lige saa vel udannet Stab af Funktionærer.*)

Og det afgørende er denne saracenske Praxis; Frederik II saa, at den bragte Statens Kasse de største

*) Jeg har ment, at den i Teksten fremsatte Fortolkning af Kremers Gengivelse af El-Mâwerdis Ord kan forsvares, baade hvad selve Ordlyden angaar og fordi det, der er bevaret om Praxis, synes at vise, at ogsaa de aabenlyse Jordskatte regnedes for Regaler. Spørgsmaalet om Fyrstens Ret til at bortforlene Regalerne til private dukker op ogsaa ellers i Regalismens Historie, f. Eks. i England, hvor Dommen i the great case of mines 1568 afgør det derhen, at Bortforleningen af kongelige Bjergværker er tilladt. Men det staar mig klart, at Praxis kan være gaaet videre end Teori og at efter Ordlyden en snevrere Fortolkning maaske ligger nærmere, hvorefter den m. H. t. de aabenlyse Jordskatte, »der ere alles fælles Eje«, udtaler sig for almindelig Driftsfrihed, medens Regalet kun gælder de skjulte Jordskatte, idet Sultanens (Statens) Ejendomsret til Mineralierne er udtrykt ved hans Ret til at bortforlene dem og Praxis saa viser, at de Juristers Mening sejrede, der hævdede denne hans Ret. Selv denne snevrere Fortolkning vilde saaledes vise, at Ejendomsretten til Jordskattene udskiltes fra Grundejendomsretten, og at den sejrende Teori anerkendte Regalet for de skjulte Jordskattes Vedkommende. — Den videre Fortolkning forekommer mig som sagt den sandsynligste, men med absolut Sikkerhed vil der næppe kunne træffes Valg mellem de to Fortolkninger, for El-Mâwerdis egne Ord foreligge.

Fordele, derfor optog han nu disse regale Forestillinger og gav dem pludselig den største Aktualitet ogsaa i Europa. Den arabiske Teori var skjult i Juristernes Værker, men den saracenske Praksis var letfattelig; den Ejendomsret, som Teorien tillagde Staten, den udnyttede Praksis i fuldeste Maal ved Statsdrift og Statsforhandling. Denne Praksis er det, der første Gang fremtræder paa europæisk Grund i Frederik II's Salt-, Jern- og Kobbermonopoler.

Den arabiske Teori passede aldeles ikke til Europa og behøvedes der heller ikke, fordi den saracenske Praksis kunde knyttes til de svage regale Forestillinger, der som vi have set allerede fandtes paa dette Omraade. Fra Midten af det 13. Aarhundrede finder vi da overalt de europæiske Regeringer ivrigt optagne af at skaffe Bjergværks- eller Saltregalet Anerkendelse; nu havde man set, hvortil det kunde benyttes. Men hvor megen naturlig Forbindelse der end var mellem disse Regaler og Grundregalerne, saa voksede dog Modstanden mod dem rundt omkring. Ud af de tidligere svage Forsøg og den svage Modstand kom der nu en heftig Kamp, der førtes i de følgende Aarhundreder og i de forskellige Lande fik det mest forskellige Udfald. Det vil være rimeligt her kort at følge denne Kamp og se dens Resultater. I England fandtes som ovenfor nævnt romerske Traditioner bevarede i Cornwall og Devonshire, ogsaa her bestod de gamle Bjergsædvaner, og Ejendomsretten til Gruberne var ogsaa her overgaaet fra den romerske Stat til de germanske Konger. Det synes nu, som om de engelske Konger i det 13. Aarhundrede har gjort Forsøg paa herudaf at skabe et mere almindeligt anerkendt Regale.

Men Kronen mødte den stærkeste Modstand fra Grundejernes Side; 1305 fastsloges, at de gamle Sædvaner kun gjaldt Cornwall og Devonshire, og selv her søgte man saa meget som muligt at hævde den private Grundejendomsret, idet man i Edward III's Tid tilføjede en Bestemmelse om, at der ikke maatte søges efter Tinerts i Enge eller Skove eller mellem Huse; paa Carl I's Tid var endelig Drift her kun tilladt paa uindhegnet Fællesland eller paa tidligere Fællesland, hvor Drift var paabegyndt, før det gik over i privat Eje. Kronens svage Bestræbelser for et mere anerkendt Regale afsluttedes endelig absolut ved the great case of mines 1568. Dommen i denne opsigtsvækkende Sag tillagde Kronen Guld og Sølvbjergværker, medens alle andre Metaller erklæredes for Tilbehør til Grundejendommen. Da der faktisk saa godt som ingen ædle Metaller findes i England, betød denne Dom i Virkeligheden Grundejendommens endelige Sejr, og denne Afgørelse fik den største verdenshistoriske Betydning, da Læren om Mineraliers Tilbehør til Grundejendommen senere uden nogen Indskrænkning overførtes til de nordamerikanske Fristater. I Frankrig var de romerske Traditioner langt stærkere, og allerede tidligt mærkes derfor her Modstanden mod Regalet fra Grundejernes Side; i det 12. Aarh. hævdede de for sig alle ringere Bjergværker efter Reglen: fortune d'or au roi, fortune d'argent au baron; men derefter standsedes denne Udvikling af den nye Tid, og senest 1400 var her Bjergværksregalet anerkendt. Om Saltregalet derimod gælder, at det var ganske ukendt i England og i den største Del af Middelalderen ogsaa i Frankrig; endnu 1350 var her Salget af Salt ganske frit og uden at Produk-

tionen synes underkastet nogen Statsafgift; som bekendt var det først under Krigen med England, at man paalagde en ren og skær Saltskat, der kun var ment midlertidig og som i 1360 kun androg 5 % af det Salt, der konsumeredes i de nordfranske Provinser. I Tyskland endelig fik Striden et ganske særligt Forløb paa Grund af dette Lands ejendommelige Forfatningsudvikling. I England og Frankrig stod Kampen hele Tiden mellem Kronen og Grundejerne, i Tyskland derimod udviklede Grundejendomsrettens betydeligste Forsvarere sig til at blive Territorialfyrster og saa som saadanne deres Fordel ved i Stedet for at hævde Grundejendomsretten at anerkende Regalet, blot at det overførtes til dem selv — hvad der første Gang i større Omfang skete ved den gyldne Bulle 1356. Mange Steder fortsattes saaledes i Kraft af Regalet, hvad der var paabegyndt i Kraft af den germanske Opfattelse af Grundejendommens Omfang.

Hvad vi her have fulgt indenfor dette enkelte Omraade, Arbejdet paa at faa den regalistiske Praxis forenet med Regalerettens Begreb, det blev nu efter Frederik II's Tid den europæiske Regalismes Sisfyosarbejde. Det var det, man overalt forsøgte paa, da det nu gjaldt om at overføre Statens Deltagelse i Handels- og Industrivirksomhed til andre europæiske Stater fra Frederik II's sicilianske Kongedømme. Jeg har saa skarpt som muligt søgt at fremhæve den ringe Rolle, Monopolet her spiller, fordi det er ganske klart, at Forestillingen om Handel og Industri som Regale ligger uendelig mere nær, hvor Statens Deltagelse deri overvejende er baseret paa Monopoler, end hvor den udøves ganske frit, eftersom Konjunkturerne tilbyde

det, i alle forskellige Forretningsgrene. Hvor Staten ikke nøjes med at deltage i Omsætningslivet som enhver anden Købmand, hvor den som Regel kun gør det ved at monopolisere en bestemt Vare og udvider dette til at omfatte en Række af de mest forskelligartede Varer, der ikke kan forenes ved en saadan Teori som den arabiske om Naturskattene, der trænger man til en Forklaring og der ligger det nær at naa hen til den Opfattelse, at naar dette kan finde Sted, er det, ikke blot fordi visse Grupper af Varer, som f. Eks. Metaller og Salt, ere Kronen forbeholdte, men fordi denne i det hele taget har en særlig Højhedsret over alle Varer, alle Industrifrembringelser; fordi Handel og Industri som Helhed er et Regale, er en Højhedsret for Kronen, som private strengt taget kun ved dennes Velvilje kunne participere i. Og netop denne Omformning, eller snarere Indsnævring var det, Frederik II's økonomiske System undergik, efterhaanden som det efterlignedes og overførtes til andre Egne af Italien og Europa. Statens frie Handelsdeltagelse blev sjældnere, ophørte tilsidst; Monopolerne mangfoldiggjordes. Kun den, forekommer det mig, der ser paa det rent ydre, og ikke paa Systemernes Aand, kan mene, at de italienske og europæiske Regenter forstod og navnlig kunde efterligne de Tanker, der ledede Frederik II og hans Samtid.

Selv om de havde villet, havde de ikke kunnet; Omformningen var en nødvendig Følge af selve Forholdenes Natur. Grundbetingelsen for Statens frie og vilkaarlige Deltagelse i Omsætningslivet var, som Frederik II klart havde set, at dette selv var stærkt og frit, at de Varer, der sattes i Omløb, vare i stor Mængde.

Denne Grundbetingelse lod sig skabe i Ordenslandene med deres kolossale Produktrigdom; men hvor var den ellers tilstede i det daværende Europa? Og hvor var den Handelsfrihedens Aand, der kunde styrke Muligheden for den? Alt var her Tvang. Handelen selv var monopoliseret for Byerne og deres Indbyggere; de Varer, den udvekslede, vare i ringe Mængde; hver By udøvede et Tvangsherredømme over sit Opland, der gjorde Storhandelen med Masseartikler, særlig Korn, til en Umulighed. Ind i dette Handelssystems Aand passede det, at ogsaa Regenterne, naar de vilde handle, monopoliserede. Som Borgerne søgte egen Fordel paa Haandværkeres og Bønders Bekostning, saaledes trængte hos Regenterne den rent fiskale Interesse mere og mere i Forgrunden; Tanken om at forøge deres Landes Velstand, der for Frederik II havde været den højeste Lov, forsvandt ganske; højst sørgede de som Bystyrelserne for, at Pøbelens Sult ikke drev den til Oprør. I Italien selv var Spørgsmaalet egentlig blot, om Bystyrelserne eller Tyrannerne skulde udøve dette Tvangsregimente, og her afgjordes det i alt væsentligt i det 15. Aarhundrede; fra nu af begyndte for Italien en fiskal Udbytningspolitik, som det stedse svagere italienske Bourgeoisi ikke formaaede at dæmme op imod. Ferrante af Aragonien efterlignede Frederik II. paa den Maade, at han gjorde Korn- og Oliehandelen til Statsmonopoler og i det hele lod Handelen styre af en Storkøbmand, Frants Coppola, der delte Gevinsten med Kongen; i Ferrara var der Statsmonopol paa salt Fisk, Frugter og Gemyse; i Slutningen af det 15. Aarh. indførtes i Rom Annonaen og et Alunmonopol, der var Kurien saa vigtigt, at Indførelse af Alun fra de

Vantros Lande var en Forbrydelse, der sættes lig med Sammensværgelse mod Paven og Biskopmord. Statsmonopolerne, stedse mere udstrakt støttende sig til Regalet, bredte sig herfra til de andre europæiske Lande, indtil Regalet fastsloges i Frankrig, da man i 1577 erklærede al Handel for un droit domaniai og samtidig, 1575, Elisabeth hævdede Kronens Ret til at erklære en hvilken som helst Handelsgren for Statsmonopol. Til de nordiske Lande naaede saa Monopolerne og Handelsregalet med det begyndende 17. Aarhundrede. Men dermed var ogsaa Højdepunktet naaet, og det er bekendt, hvor hurtigt Regeringerne i de nordeuropæiske Lande atter maatte opgive saadanne Forsøg paa at monopolisere Handelen eller gøre den regal; selv naar Statsvirksomheden saaledes i Monopolets Form sneg sig ind i det dunkle Højhedsbegreb, trængtes den tilbage af de Forestillinger om Handelens Frihed, der havde dannet sig paa germansk Grund. I England begyndte Parlamentet straks sin heftige Kamp mod Monopolerne og førte den til Sejr; Gustav Adolfs Forsøg paa helt at faa Østersø-Kornhandelen i sin Magt maatte atter opgives. I Norden lod i det hele taget kun en Industriregalisme sig gennemføre, naar den støttedes af merkantilistiske Tanker.

Selve disse de europæiske Staters stadige Forsøg paa at skaffe deres Handels- og Industrivirksomhed en Retsgrund i en Regaleret, paa ved Hjælp af den herskende Tvangspolitik at skabe Monopolet og gennem det at naa frem til Anerkendelsen af et almindeligt Handels- og Industriregale, viser, hvor stærkt denne regalistiske Praksis, der var overført fra helt andre og mere udviklede Samfundsforhold, stred mod germansk Opfattelse. Gan-

ske vist, under l'ancien régime opgav man aldrig helt denne Praksis, omend Forsøgene paa at skaffe den en passende Retsgrund mislykkedes; men det er interessant at se, hvorledes under disse Forsøg den germanske Opfattelse af Regalerne som knyttede til Grunden stadig dukker op. Herfor tjener hele Kameralvidenskaben til Bevis, den søger overalt at begrunde Regalismen ud fra Grundejendomstanken. De mest yderliggaaende tog nu den middelalderlige Sprogbrug au sérieux; de hævdede, at Regenten virkelig havde Ejendomsret til al Ejendom i hans Land, fordi Territoriet selv var hans Arv og Eje. Denne Lære medførte dog selv under Enevælden for frygtelige Konsekvenser og vandt ikke frem. Men skulde Kameralisternes Førstemand, Justi, skildre Regalismen og danne System for Regalerne, saa udskilte han dem i 7 Hovedregaler, der atter lod sig forene til 4: de, der vare knyttede til Landeveje, til Vande, til Skove og til underjordiske Godser. Ejendommelige Resultater fik denne Kameralisternes germanske Trang til at betragte alle Regaler som Grundregaler. Blot et enkelt Udslag: de mere liberale Kameralister anerkendte som sagt ikke Kronens absolutte Ejendomsret, men, sagde de, det er kun Grundoverfladen, der kan være Genstand for Undersaatternes Privateje, hvad der er under og over den, Undergrunden og Luftsøjlen over, det er Kronens Eje. Dette er Læren om Undergrund- og Luftrevieret, alene opstillet for at Møllemonopol eller Regale kunde indføres i Grundregalesystemet og ved denne Teori forenes da Jagtret, Vindmøller og Bjerggruber.

Regalismen som europæisk Finanssystem er da et stadig mislykket Forsøg paa at forene to uforligelige

Modsætninger: de germanske Regalerettigheder og den saracenske regalistiske Praksis gennem de af de germanske Regaler, der bedst lod sig financielt udnytte: Grundregalerne. At Modsætningen var uudjævnelig, var kun en naturlig Følge af det germanske og det saracenske Statssamfunds Grundforskellighed lige fra deres mest primitive Form. For Germanerne var Overgangen til fast Bosiddend det første Skridt til Dannelsen af et Statssamfund, med Samfundets Udbredelse over et vist Territorium fulgte efterhaanden den enkelte Privateje til en vis Del af Grunden; deraf afledtes alle Rettigheder. Saaledes ogsaa for Samfundets Hoved, Kongen; foruden de naturlige Majestætsrettigheder tillagdes der ham ogsaa visse Rettigheder som Ejer af den Grund, der ikke tilhørte noget andet Samfundsmedlem. Grundejendomsretten blev det fundamentale Punkt i det germanske Samfund, for Kongen som for alle andre. Fra Tidernes Morgen var derimod Arabien ved Indiens Nærhed Handelslandet par excellence. Denne Omstændighed og Landets egen Natur gjorde Grundbesiddelsen til en underordnet Faktor. Samfundet vedblev længe at være den omstrefjende Stamme, men fra den tidligste Tid var en udstrakt Handelsvirksomhed den væsentligste Del af dens Liv. Stammens Sjejk deltog heri med de andre Stammens Medlemmer; som dens Overhoved havde han de naturlige Majestætsrettigheder, ved Siden deraf var han dens største Købmand. Dette Grundforhold udviskedes ikke under de fastere Statsdannelser. Det var naturligt, at den germanske Konge i en udpræget Grad følte sig som Grundbesidder, men overlod Handelen til en vis Klasse af sine Undersaatter; det var naturligt, at den sara-

censke Sultan vedblev at være den store Købmand og overlod Agerbruget til de undertvungne Folk.

I det 19. Aarhundrede har den liberale økonomiske Skole uddrevet Regalismen som Praksis af de europæiske Stater, og Finansvidenskaben har udvist Begrebet »Regale« af sine Systemer, den har opløst Regalernes Masse og fordelt dem under forskellige Rubrikker, højst beholdt Ordet Regale som Betegnelse for en særlig Forvaltning af en indirekte Skat. Alligevel har man i de sidste Aartier set Stat eller Kommune i stigende Grad overtage en Række Virksomheder, ogsaa af industriel Art: Jernbane- og Sporvejsdrift, Telefon og Telegraf, Gas-, Vand- og Elektricitetsværker etc. Det er næppe for dristigt at opfatte denne Statens eller Kommunens Praksis som en Art Nyregalisme og virkelig er ogsaa bag denne Praksis en Regalteori i Udvikling, en Teori om, at Staten eller Kommunen tilkommer saadanne Virksomheder, der naturligt danne sig som Monopoler, fordi de ved deres særlige Art let udelukke den frie Konkurrence; rundt om vil man om disse Virksomheder finde brugt Betegnelsen: de naturlige Monopoler. Det forekommer mig interessant, at denne Teori kan jävnføres med den eneste virkelige Regalteori fra ældre Tid, den af Araberne opstillede. Thi det synes dog klart, at der bag den arabiske Teori om Naturskattene ligger en Forestilling om Naturmonopoler, om at visse Varer af Naturen selv ere gjorte til Monopoler, fordi de kun findes paa et enkelt eller ganske faa Steder, og at den udtaler, at disse Naturmonopoler ikke bør udnyttes af Enkeltmand, men af Samfundet som Helhed. Forskellen mellem et naturligt Monopol og et Naturmonopol er ikke stor;

ser man gennem de historiske Former til de Tanker, der mere eller mindre tydeligt udtalt ligger bag dem, vil man maaske saaledes kunne søge »Regalismens« egentlige Oprindelse i en dunklere eller klarere Forestilling om, at alle Virksomheder, der paa den ene eller anden Maade naturligt maa blive Monopol, bør overtages af Staten.

Til denne Afhandling er i det væsentligste følgende Litteratur benyttet: Roscher: Versuch einer Theorie der Finanz-Regalien. Abh. der kön. sächs. Ges. der Wissenschaften. Philol.-hist. Classe. IX, 115 ff. — Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog. — Schanz: Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters. — Arndt: Zur Geschichte und Theorie des Bergregals. Halle 1879. — Inama-Sternegg: Deutsche Wirtschaftsgeschichte. — E. Hübner: Römische Herrschaft in Westeuropa. Berlin 1890. — Lassen: Römisk Privatret. — Nasse: Regalität der edlen Metalle in Grossbritannien. Ztschr. für Bergrecht XI, 173 ff. — Winkelmann: Geschichte Kaiser Friedrichs des Zweiten und seiner Reiche 1212—1235. Berlin 1863. — Winkelmann: Kaiser Friedrich II. Leipzig 1897. — Huillard-Bréholles: Historia diplomatica Frederici II. Paris 1852 ff. — Winkelmann: Acta Imperii inedita seculi XIII, 1880. — Naudé: Die Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten I. Berlin 1896. — Sattler: Der Handel des deutschen Ordens in Preussen zur Zeit seiner Blüthe. Hans. Gesbl. III, 61. — Sattler: Der Staat des deutschen Ordens in Preussen zur Zeit seiner Blüthe. Sybels Hist. Zeits. XLIX, 229 ff. — Kremer: Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen. Wien 1875. — Maslatrie: Relations et commerce de l'Afrique septentrionale avec les nations chrétiens au moyen âge. Paris 1886. — Prolégomènes historiques d'Ibn Khaldûn. Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque impériale t. XIX—XXI. — Heyd: Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. Stuttg. 1879. — Ely: Municipal ownership of natural monopolies. North. Amer. Review CLXXII, 445 ff.

Tysklands Strømveje.

Af

K. A. Wieth-Knudsen.

At den primitive Kultur i høj Grad var knyttet til Floderne hører til de kedsommelige Sandheder, som man kun kan forsvare at genkalde i Erindringen, fordi der hersker en Tilbøjelighed til at tro, at Flodernes Betydning væsentlig kun hører Fortiden til, og det endog i Lande, hvor man daglig støder paa Kendsgerninger, der nok kan bringe en paa andre Tanker. Opgaven i det følgende skulde nu være først at stifte Bekendtskab med alle disse herhen hørende Omstændigheder saa vidt, at man forstaar ialtfald hvad det kommer an paa, og dernæst at vinde Klarhed over, hvilken Betydning disse Kendsgerninger har for Vurderingen af Flodernes økonomiske Værdi i Nutiden.

Man vil allerede af Overskriften forstaa, at der saa godt som udelukkende er Tale om Floder som Transportveje. Men det er netop i denne Egenskab, at der, ialtfald i Tyskland, er Strid om dem nu til Dags, og hvis man paa den anden Side i Tillid til førstnævnte kedsommelige Sandhed tillægger dem stor Betydning som Samfærdselsmiddel i Fortiden, da gør

man sig skyldig i en ikke uinteressant Fejltagelse. Eksempelvis kan man lægge Mærke til, at en af de fra Naturens Haand mest farbare Floder i Europa, Elben, overhovedet ikke vides at være benyttet i sin fulde Udstrækning før 1651. Og den forholdsvis svage Trafik paa den til enhver Tid mest befærdede Flod Rhinen (»Pfaffengasse«), var gennem det meste af Middelalderen i Aftagende; nogle Tal vil senere give et Indtryk af hvor forsvindende Transporten maa have været set med Nutidens Øjne. Dette er nu ikke saa mærkeligt, for saa vidt som Omsætningens rapide Tiltaget paa alle Leder og Kanter netop er et karakteristisk Træk i Nutidens økonomiske Liv, men Mærkeligheden bestaar i, at Floderne, som det senere skal ses, har formaaet at gribe deres fulde Andel i Omsætningen og det netop paa en Tid, hvor Vej- og Jernbanevæsenet gjorde alt for at beherske denne. Vi vil nu i korteste Træk give det nødvendigeste til en Forstaaelse af, hvorledes dette er gaaet til i Tyskland.

Historien begynder da her som paa saa mange andre Omraader ved den store franske Revolution, idet de franske Udsendinge under Fredsforhandlingerne i Rastatt 1798 bl. a. for Rhinen fremsatte det Toldfrihedens Princip, der dog først fuldstændig gennemførtes 1868. Men allerede efter Luneville-Freden slog Frankrig ind paa Vejen til at befri Rhinen, hvis venstre Bred det beherskede fra Helvetien til Batavien, og den til disse Enheds- og Frihedsbestræbelser hørende Lovgivning betegner endog Tyskerne*) som mønstergyldige for

*) Eckert, Rheinschiffahrt im XIX Jahrhundert. Leipzig 1900. Den der endnu har Beviser nødig for at se, i hvilken Grad velerhvervede (o: nedarvede) Rettigheder, historisk »Udvikling«

Eftertiden, og Preussens Rheinschiffahrtakt af 1831, det vigtigste af de senere Fremskridt, naaede i dens Aand at faa ophævet bl. a. den tvungne Omladning, som hørte til de mange »Stapelpladsers« for Trafiken mest trykkende Rettigheder.

Elben var ganske vist ikke tyranniseret af saa mange Smaafyrster som Rhinen, men fuldkommen Toldfrihed gennemførtes dog først 1871, efter at dens Gennemførelse, der var principielt vedtaget paa Wienerkongressen, i 1819 var strandet paa væsentlig — Danmarks Modstand. Det lyder helt stort, men er ikke desto mindre rigtigt. Den tredje Hovedstrøm, Oderen, har siden Schlesiens Erobring haft færre »historiske« Vanskeligheder at kæmpe med, men desto flere naturlige, der har krævet saa mange Reguleringsarbejder, at man for at bestride Udgifterne har grebet til de endnu den Dag i Dag bestaaende Skibsfartafgifter paa Oderstrømmen. Trods disse adskiller Oder-Fragtsatserne sig nu til Dags dog ikke kendetil fra de tilsvarende paa de andre (altsaa gennemgaaende frie) Hovedstrømme. Man regner hertil i trafikteknisk Henseende foruden Rhinen, Elben, Oder, tillige Donau, Weichsel, Memel og Weser. For dem alle har de ved Oderen omtalte naturlige Vanskeligheder og deres Overvindelse spillet en større eller mindre Rolle i Trafikens Udvikling, og for at forstaa denne er det derfor nødvendigt at se paa de tekniske Forudsætninger for Flodfarten og deriblandt

og Regereri i Pagt med den døde Haand Aarhundreder igennem kan tage Livet af selv de mest indlysende Fremskridt, vil finde ny Beviser i denne Bog, og det saa meget mere slaaende, som Bogen ikke er skrevet med det Formaal for Øje at skaffe dem.

ikke alene de, der i Tidernes Løb er tilvejebragt ved Menneskehaand, men ogsaa de, som er uforanderligt givne med Naturlovene.

Til de sidste hører nu den almindelig om end noget overfladisk omtalte Kendsgerning, at der til med en Hastighed af c. 3,6 Kilometer i Timen at bevæge samme Vægtenhed gennem stillestaaende Vand kun medgaar $\frac{1}{4} - \frac{1}{6}$ af den Kraft, der er nødvendig paa vandrette Jernbaneskiner og $\frac{1}{40} - \frac{1}{60}$ af den, som er nødvendig paa 1. Klasses Chaussé. *) Dette er naturligvis en vægtig Omstændighed i Strømtransportens Favør, men saa velkendt, at vi ikke behøver at opholde os derved, og direkte Betydning har den jo kun for Kanaltransporten; i de naturlige Strømme, der (endnu) spiller Hovedrollen, er der intet Dødvande, men Vandhastigheder, der gør det nødvendigt at fæste Blikket ved helt andre tekniske Ejendommeligheder, som vi maa skaffe os et Overblik over saa meget mere, som de oftest lades uomtalte, skønt et Indblik i dem er en nødvendig Betingelse for Forstaaelsen af hele Strømtrafikens Økonomi. For Nemheds Skyld vil vi tage et positivt Eksempel, der egner sig til at demonstrere, hvad det her kommer an paa, og dog ret godt svarer til de faktiske Forhold.

Den gennemsnitlige Strømhastighed i Midten af Elben er, ved normal Vandstand, i Sachsen omtrent 1 Meter i Sekundet, mindre neden for Magdeburg, hvor Elben begynder at antage Lavlandsflodens Karakter,

*) Handwörterbuch der Staatswissenschaften; Conrads Volkswirtschaftspolitik (II Auflage) p. 401 forsømmer Hastighedsangivelsen, uden hvilken enhver herhen hørende Beregning er meningsløs.

større oven for Dresden, hvor den mere har Bjærgflodens Ejendommeligheder, navnlig betydelig stærkere Fald. *) De Slæbedampere, der bringer Lastprammene opad (mod Strømmen) har altsaa en effektiv Vandmodstand af 2 Meter i Sek. at overvinde, hvis de vil avancere netop den Meter i Sekundet, der var Forudsætningen for, at Kraftforbruget paa Skinner og paa Vand ifølge ovenstaaende Sammenligning forholdt sig som 4 til 1. Men da den Modstand, der stammer fra en Modstrøm af 2 Meters Hastighed, er c. 4 Gange saa stor som den, der svarer til en Modstrøm af 1 Meter, saa stiller Kraftforbruget sig i hvert Fald for de øvre Flodløbs Vedkommende ikke synderligt gunstigere end for Skinnevejenes, hvor Modstandene ikke stiger nær saa stærkt med den relative Bevægelseshastighed. Naar alligevel Bjærgtrafiken (imod Strømmen) paa Tysklands Hovedfloder gennemgaaende spiller en lige saa stor Rolle (paa Rhinen større, paa Oderen mindre) som Daltrafiken (med Strømmen), kan det ikke være helt rigtigt, naar Universalbogen i den økonomiske Videnskabs Standardviden up to date siger **): »Das den Ausschlag gebende Moment aber ist die verhältnismässig überaus geringe Zugkraft, die zur Fortbewegung eines Lastschiffes erfordert wird«. Man maa derfor søge andre Forklaringer for at forstaa, at Strømvejene kan konkurrere med Jærnvejene.

*) Strømhastigheden afhænger dog i høj Grad af flere andre Omstændigheder end Faldet, navnlig ogsaa af Strømmens Bredde og Dybde etc.; hvor vanskelig den derfor lader sig udtrykke i en matematisk Funktion, kan man se hos W. Plenkner: Die Bewegung des Wassers in natürlichen Wasserläufen. Leipzig 1879.

**) Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 2 Aufl. II Sp. 861.

En Del af Hemmeligheden stikker naturligvis i, at Godstogene paa Linjen løber med Hastigheder, der er saa mange Gange større end den forspændte Slæbedampers 3—5 Kil. i Timen, at Kulforbruget for førstnævnte dog er størst. For saa vidt vil Sagen være meget rigtigere udtrykt, naar man siger, at Udslaget til Gunst for Strømvejene beror paa Transportbevægelsens Langsomhed.*) Og de ugunstigste Strømforhold — Vandhastigheder over 1,33 M. i Sek., mod hvilke Skrue- og Hjulslæberne arbejder særlig uøkonomisk — har man i nyere Tid overvundet ved »Kettenschlepp«. Denne Bugseringsmaade bestaar i at lade Motorskibet varpe sig frem langs med Strømmen ved Hjælp af en Kæde, der ligger paa Bunden af Floden og føres op over Skibets Forstævn omkring et Spil; naar dette drejes rundt af Dampmaskinkraften, hales Skibet frem eller tilbage, og agterude ledes Kæden (der er »uendelig«) atter ned i Floden ved Hjælp af nogle Jernvalser. Kulforbruget reduceres ved denne Fremgangsmaade, navnlig efter at en fransk Ingeniør har erstattet Gnidningsmodstanden mellem Kæde og Spil med magnetisk Tiltrækning (idet Jernspillet magnetiseres), til c. $\frac{1}{3}$ af det, de almindelige Slæbedampere vilde bruge, og Kædedriften kan altsaa overlegent konkurrere med disse, selv naar Hensyn tages til, at Kæden ofte sander til og dens »Levetid« kun kan ansættes til c. 13 Aar.

Der var ved Udgangen af det 19. Aarh. Kæde i Anvendelse paa følgende Strækninger:

*) Hvor det kan være, at Langsomheden ikke synderligt skader Strømvejenes Evne til at konkurrere med Jernbanerne, vil blive omtalt i det følgende.

Saale:	Fra Elben til Halle	= 105 Kilometer
Rhinen:	(Bonn)—St. Goar—Bingen	= 120 —
Neckar:	Mannheim—Heilbronn—Lauffen. = 127	—
Main:	Frankfurt—Würzburg—Kitzingen = 250	—
Elben:	Magdeburg *)—Aussig (i Bøhmen) = 350	—

Ialt henved 1000 Kil. Kæde i Brug paa omtrent $\frac{1}{10}$ af det samlede tyske befærdede Strøm- (Flod- og Kanal-) Net, hvis Længde udgør c. 10,000 Kilometer.

En helt anden teknisk Ejendommelighed, som man bør lægge Mærke til, er, at Anskaffelsesomkostningerne pr. Ton Ladeevne for en moderne Jernpram**) af Normaltype (c. 600 Tons) kun andrager $\frac{1}{5}$ af de tilsvarende for en Godsvogn, og selve den Omstændighed, at en saadan enkelt Pram kan befordre en lige saa stor Godsmængde som et helt Godstog, og en Slæbedamper kan tage indtil 10 Pramme, giver Flodtrafiken en uhyre Overlegenhed i alt Fald overfor visse Masseprodukter, som det senere skal vises. Men foruden alt dette, hvis Betydning i Løbet af det følgende vil træde tydeligere frem, finder der en delvis Udligning af Transportomkostningerne Sted paa Grund af, at man i alle Floder, hvor Strømmen spiller en Rolle, har Daltrafiken gratis. Man maa dog lægge Mærke til, at Udligningen kun kan være delvis; behøver nemlig en Pram, der med en Egenbevægelse af 1 m/Sek. (1 Meter i Sekundet) passerer en Kanal i Dødvande, Kraften 1 i Retningen frem og altsaa lige saa

*) Der ligger ogsaa Kæde neden for Magdeburg, men den er ikke i Brug, da de nyeste Hjulsælere her arbejder billigere end Kædesælere.

**) Jern fortrænger her Træ som Byggemateriale ogsaa af den Grund, at dets Gnidningsmodstand i Vand kun er halvt saa stor som Træets.

meget retur, da behøver den for at passere lige saa rask opad en Flod, hvis Strømhastighed er $1 \frac{m}{Sek.}$, Kraften 4, derimod slet intet for at komme tilbage netop med Hastigheden $1 \frac{m}{Sek.}$, hvilket Floden, med hvilken den driver, besørger gratis. Af det valgte Eksempel, der ikke stemmer daarligt med typiske Forhold i Kanalerne og de store Floders mellemste Løb, ser man, at Transporten altid er dyrere, at holde i Gang i Floderne end i Kanalerne, naar Trafiken er omtrent lige stor i begge Retninger, hvilket jo netop i det store og hele er Tilfældet i Tyskland.

Alligevel bør den nemme og direkte Udnyttelse af det strømmende Vands Energi, som foregaar ved hele Daltrafiken i Floderne, ikke undervurderes, thi hvis heller ikke denne Transport var mulig uden Hjælp af kunstig mekanisk Drivkraft, er det vel et Spørgsmaal, om Flodtrafiken i det hele svarede Regning. Og herved er der en ejendommelig Omstændighed, som hidtil formentlig er overset endog i de store Tidskrifter for »Binnenschiffahrt«, der dog ellers i hver Aargang tærsker hele Stoffet igennem.

Det ligger nemlig lige for at indvende: hvorledes er det muligt, at Lastprammene kan undvære enhver Motorkraft i Daltrafiken, da de jo uden en Kraft, der kan skaffe dem en vis Egenbevægelse i Forhold til den omgivende Strøm, med hvilken de ellers driver, ikke kan have nogen som helst Styreevne. Paa denne Indvending faar man selv hos Fagfolk de mærkeligste Svar. En Kaptejn paa et af Elb-Dampskibene svarede (ikke uden en vis Overlegenhed): det beror

paa, at Floden er et Skraaplan.*) Prammen glider altsaa efter denne Anskuelse langsomt ned ad den svagt skraanende Flodoverflade; dette er Prammens Egenbevægelse, ved hvis Hjælp den styrer samtidig med at den føres afsted i Strømmen med dennes Hastighed.

Denne Forklaring holder aabenbart ikke Stik, thi det er den samme Kraft (Jordens Tiltrækning), der meddeler Prammen og Strømmen den Hastighed, de faar, og skulde Prammen som antaget dog komme lidt hurtigere frem end Vandet, maa man antage, at Gnidningen mellem de enkelte Vanddele er større end mellem Prammen og Vandet, medens naturligvis netop det omvendte er Tilfældet.

Ogsaa ved andre Lejligheder har Teknikerne vist sig saa uforberedte paa Spørgsmaalet, at vi kun kan meddele Resultatet af egne Undersøgelser over den mærkelige Kendsgerning, at de drivende Pramme alle har en ikke ubetydelig Styresikkerhed, skønt de undværer Motorkraft, hvilket er af største Vigtighed for Daltrafikens Økonomi.

Et Materiale fandtes formentlig i »Magdeburger hydrologische Jahresberichte«, der fra 1892 med stor Udførlighed gengiver Resultatet af de flodtekniske Undersøgelser, der først i de senere Aartier er blevet anstillet paa et nogenlunde rationelt Grundlag. Et godt Eksempel afgiver de i Aargang 1892 bearbejdede Maalinger af Elbens normale Strømhastigheder ved

*) Detttes Heldning er dog sædvanligvis meget ringe. Saaledes er Elbens Gennemsnitsfald i Bøhmen 0.00035, i Sachsen 0.00027, i Preussen 0.00018, altsaa selv i Bøhmen kun 1 Meter for hver 3 Kilometer.

Grosschepa i Sachsen. Strømhastigheden tiltager ifølge disse og alle andre Maalinger af Vandbevægelsen i frie Vandløb ¹⁾ fra Flodbredden indtil Midten af Floden og ²⁾ ligeledes fra Bunden og indtil Overfladen:

1. Overflade vandets Hastighed var i en Afstand af:

0,0 Meter fra den ene Bred.	0,00 Meter i Sek.
15,0 —	1,28 —
30,0 —	1,39 —
47,5 —	1,47 —
62,5 —	1,54 —
77,5 —	1,49 —
92,5 —	1,54 —
105,5 —	1,18 —
105,5 —	0,00 —

2. Vandets Hastighed var i Midten af Floden i en Afstand af:

0,1 Cm. fra Flodbunden	0,32 Meter i Sek.
10,0 —	0,80 —
56,0 —	1,11 —
91,0 —	1,22 —
127,0 —	1,80 —
168,0 —	1,38 —
209,0 —	1,44 —
251,0 —	1,49 —
302,0 —	1,54 —

Resultaterne i den sidste Tabel er udjævnede efter en simpel Parabelfunktion, men af temmelig høj Orden, der meget godt gengiver Bevægelsen i de direkte maalte Resultater. Tænker man sig nu den i Vandet nedsænkede Del af Prammens Tværsnit som ideal Angrebsflade for den bevægende Kraft = det strømmende Vands Fremadtryk, saa stiger dette sidste altsaa (ifølge Tabel 2) i parabolisk Progression fra Tværnittets Underkant til dets Overkant i Flodoverfladen. Strømtrykcentret (for Angrebsfladen = Tværnittet) kommer derfor til at ligge en lille Smule højere end Tvær-

snittets Tyngdepunkt, og dermed vil der for dette være givet en svag Tendens til at bevæge sig med større Hastighed end den, Strømmen har i det vandrette Plan, der kan lægges gennem Tværsnittets Tyngdepunkt. Med andre Ord: Prammen har en Tendens til at bevæge sig lidt hurtigere end Gennemsnitshastigheden af de Vanddele, den flyder i, og dette stemmer med Praxis, der har paavist*), at Prammens Hastighedsoverskud er c. 5 % af den tilsvarende Strømhastighed. Heraf følger imidlertid Styreevnen endnu ikke, med mindre man kan paavise, at Rorets Virksomhed har sit Centrum lavere end Strømtrykcentret i Pramtværsnittet; men paa Grund af dets betydelige Længde (indtil 5 Meter) kommer det ved at lægges om til en af Siderne ud i Vanddele, der i Følge den første af de to meddelte Tabeller atter har en noget mindre Hastighed end Gennemsnittet af de Hastigheder, der er afgørende for Prammens Fremad driven.

Af større Betydning for Styreevnen er dog rimeligvis den Omstændighed (der ogsaa fremgaar af talrige Maalinger), at Hastigheden i Flodløbene er yderst ujævn**), saa at den næppe noget Steds er ganske ens i Kilometer i Træk. Idet nu Prammens Inerti er saa betydelig, at den kun meget langsomt forandrer sin Hastighed, saa har den i Virkeligheden altid en fra

*) Til Trods for en sagkyndig Udredelse i »Dresdner Nachrichten« for d. 22/8 1904 (Nr. 233), der gendriver ovennævnte Kendsgerning med den Bemærkning, at saa kan man lige saa gjerne antage, at man naar Bestemmelsesstedet før det Tog, hvormed man rejser. I Nr. 240 erkender Forf. sin Fejltagelse, men kun for at geraade i en ny, som er gendrevet p. 280 øverst.

**) Dette kommer af, at Floden hvert Øjeblik forandrer Fald, Retning, Dybde og Bredde (»Profil«).

det Roret omgivende Vand afvigende Fart, og om denne er større eller mindre end Vandets er naturligvis ligegyldigt for Styreevnen. —

Vi kommer nu til de (ligeledes p. 275 nævnte) Betingelser for Flodfartens økonomiske Mulighed, der er tilvejebragt udelukkende ved Menneskehaand. Herhen hører først og fremmest Strømreguleringer, der er foretaget gennem det meste, navnlig sidste Halvdel, af det 19. Aarhundrede med det Resultat, at Dybden og Bredden af det farbare Løb er tiltaget paa næsten alle Strømmene. *) Et Udtryk herfor har vi i Prammenes forøgede Ladeevne, som vi indskrænker os til at konstatere for Hovedstrømmenes Vedkommende ved at betragte Gennemsnitsladeevnen af de Skibe, der passerede en vigtig »Havn« i hver. Den var, udtrykt i Tons og beregnet særskilt for Bjærgtrafik (B) og Daltrafik (D) i:

		1872	1876	1881	1886	1891	1896	1901	1902
		—75	—80	—85	—90	—95	—1900		
Schmaleningken	\ B.	—	89	102	104	112	122	129	145
(Memel)	\ D.	—	97	101	104	110	119	127	142
Thorn	\ B.	88	94	112	116	129	137	135	175
(Weichsel)	\ D.	94	105	104	107	120	131	154	166
Küstrin	\ B.	—	—	115	141	181	208	227	269
(Oder)	\ D.	—	—	117	136	163	175	192	232
Bremen	\ B.	113	133	154	194	210	238	252	251
(Weser)	\ D.	113	134	148	194	210	237	252	249
Magdeburg	\ B.	—	200	201	227	264	219	310	343
(Elben)	\ D.	—	200	200	287	321	356	383	433
Passau	\ B.	—	—	170	275	336	428	504	487
(Donau)	\ D.	—	—	154	226	327	307	217	249
Ruhrort	\ B.	—	—	271	413	560	677	752	732
(Rhinen)	\ D.	—	—	149	163	201	304	360	361

*) At det ikke er Smaating, det drejer sig om, fremgaar allerede af, at man regner det Beløb, der til saadanne Arbejder er anvendt alene paa Rhinen 1830—90, til 235 Mill. M., og for hele Strømmettet fra 1881—97 til c. 400 Mill. Mark. Systematiske Oplysninger er utilgængelige.

En Oversigt*) over det forholdsmæssige Antal før og nu af samtlige tyske Flodpramme, delt i Tonnageklasser, giver en lignende Stigning, men skaffer ikke, som ovenstaaende Tal, et Indblik i den interessante Kendsgerning, at det aabenbart ofte er ganske andre Tonnageklasser der besørger Bjærgtrafiken end de, der besørger Daltrafiken.

Hele denne Udvikling af Tonnagen er imidlertid begyndt længe før 70'erne, men de statistiske Data herfor er ikke saa gode; eksempelvis kan nævnes, at man for Rhinen har Oplysninger om de største Fartøjer, der er bygget i Løbet af det 19de Aarhundrede:

Det største Rhinskib ladede:

i Begyndelsen af det 19. Aarh.	100 Tons
i Midten	— — 400 —
1879.....	800 —
1890.....	1400 —
1898	2100 —

Denne Stordrift er en ny Betingelse for en Reduktion af Driftsomkostningerne, og den staar i umiddelbar Forbindelse med en anden, nemlig Indførelse af Dampslæbning i Stedet for den tidligere Slæbning ved Heste og Mennesker, tildels Sejl. Overgangen, der naturligvis lige saa lidt som de først omtalte »historiske« Fremskridt fandt Sted uden langvarige Stridigheder (mellem de gamle »Slæbelav« og de ny Kapitalist-selskaber), fuldbyrder sig efter Midten af det 19. Aarhundrede.

Men netop denne Tid, der er karakteriseret ved betydelige Fragtreduktioner og Tidsbesparelser, blev

*) Givet af Sympher i »Centralblatt der Bauverwaltung, Jahrg. 1900 Nr. 44.

kritisk for hele den tyske Flodfart derved, at de stærkt opkommende Jernbaner fuldstændig tiltrak sig den almindelige Opmærksomhed, medens samtidig Tilliden til Floderne som Transportmiddel var i Aftagende. Den truende Fare bevirkede imidlertid, at de interesserede Kredse med Støtte af Preussen rettede fornyede Anstrengelser mod de sidste og dyreste Hindringer for Flodtransporten, nemlig Afgifter i enhver Form, der endnu bestod. Resultatet af disse Bestræbelser var, at omtrent samtidig med Rigets Stiftelse blev ikke alene alle naturlige Strømme helt frigjorte (med Undtagelse af Oder, som nævnt p. 274), men ogsaa Vejen til en Genindførelse tilsyneladende forsvarlig barrikaderet ved Rigsforfatningens § 54, der er et helt Monument over Hadet til de mange Aarhundreders Tvang og som bør nævnes ogsaa, fordi den i den senere transportpolitiske Diskussion har spillet den største Rolle, og i disse Dage er aktuel som aldrig før, idet Abgeordnetenhaus i Preussen har vedtaget en Genindførelse af Skibsf afgifter paa Strømvejene, hvilken, saaledes som Partiforholdene er i Rigsdagen, sandsynligvis nu kun kan strande i Forbundsraadet. Artiklen i Rigsforfatningen bestemmer, at Afgifterne for Benyttelsen af kunstige Strømveje ikke maa overstige »die zur Unterhaltung und gewöhnliche Herstellung dieser Anstalten und Anlagen erforderlichen Kosten«; og Afgifter paa de naturlige Strømveje maa kun indføres for Benyttelsen af særlige Nybygninger til Skibsfartens Fremme, som Sluser og lignende.

Hermed var Vejen for en uhindret Udvikling af Strømtrafiken endelig saa fri som den kunde blive, og den følgende Tid danner virkelig ogsaa en hidtil ukendt

Epoke, imod hvilken alle tidligere er for intet at regne, i Flodtransportens Historie, og som egentlig intet Menneske havde ventet. At erkende denne Udvikling er imidlertid ikke saa lige en Sag, thi Rigsstatistiken er ikke saaledes indrettet, at man kan skaffe sig en direkte Maalestok, f. Eks. Antallet af befordrede Tons, multiplicerede for hver Rejse med den virkelig tilbagelagte Vejstrækning og alle Resultater derpaa adderede til en samlet Sum af Tonskilometer. Rigsstatistiken angiver nemlig simpelthen kun, hvor mange Tons der i forskellige Tidsafsnit passerede 30 nærmere betegnede Tællestationer i Strømnættet. Altsaa bliver mange Tusinde Tons, som passerer flere Tællestationer, talt flere Gange f. Eks. paa Rhinen maaske baade i Mainz, Köln og Ruhrort; og mange Tusinde glemt, som oscillerer indenfor to Tællestationer. Absolute Tal kan altsaa kun opnaas ved flere Skøn, og saadanne bør man kun opstille, naar man ikke paa nogen Maade kan undvære dem.

Men det er klart, at man allerede ved at tælle den samlede Varetonnage, der i de hinanden følgende lige-store Tidsrum passerede de samme Stationer, faar en Række Tal, hvis indbyrdes Forhold med stor Sandsynlighed angiver Udviklingens Styrke. Gør man nu det, faar man for de 14 Tællestationer, hvorom Oplysninger haves i hele Tidsrummet, og som paa Grund af Trafikens Størrelse dominerer hele Transportbilledet, følgende Tal:

Den samlede Tonnage, der passerede de paa-gældende 14 Stationer, var, udtrykt i Tusinde Tons:

	Bjærgtrafik	Daltrafik
1873—75	4858	4587
1876—80	5879	6468
1881—85	7485	8971
1886—90	10605	10739
1891—95	14286	12044
1896—1900	22378	14671
1901	24116	15443
1902	22890	17818

Andre 10 Stationer, om hvilke man kun har Oplysninger i den sidste Halvdel af Tidsrummet, maa aabenbart betragtes særskilt for ikke at forstyrre Homogeniteten i Materialet, omendskønt de, som efterfølgende Tabel viser, ikke vejer tungt i dette.

Den samlede Tonnage, der passerede disse 10 Stationer, var, udtrykt i Tusinde Tons:

	Bjærgtrafik	Daltrafik
1886—90	1664	2239
1891—95	1846	2229
1896—1900	2506	2170
1901	2354	1932
1902	2143	1977

Hertil kommer Tallene for 3 først i nyeste Tid tilkomne Havne*), der paa Grund af den svære Kultransport i Rhinegnene møder op med en ganske respektabel Tonnage, men som man dog ikke maa tillægge stor Betydning for Bevægelsen i hele Tidsrummet fra Rigets Genstiftelse. Gennem disse i nedenstaaende Note nævnte fire (Duisburg—Hochfeld er én Havn, men i Statistiken 2 Poster) Stationer passerede (Tusinde Tons):

*) Meppen (Ny Dortmund-Ems-Kanal), Duisburg-Hochfeld, Ludwigshafen.

	Bjærgtrafik	Daltrafik
1896—1900	5489	1149
1901	6836	1465
1902	7262	2152

Føjes hertil for Fuldstændighedens Skyld Bremen og Kosel, der endnu ere betydningsløse, faar man de omtalte 30 Poster i Rigsstatistiken.

En god Oversigt opnaar man ved at sætte Begyndelsestallene i første Klasse (de 14 »store« Tællestationer) = 100 og de følgende i Forhold dertil; derpaa vælger man til Begyndelsestal i anden Klasse (de 10 »små« Stationer) det tilsvarende Tal (i samme Tidsrum) for første Klasse og beholder de 6 sidste Stationer in mente; man faar da følgende relative Tal, der angiver Udviklingens Styrke og Retning:

	Bjærgtrafik		Daltrafik	
	De 14 Stationer	De 10 Stationer	De 14 Stationer	De 10 Stationer
1873—75	100	—	100	—
1876—80	121	—	141	—
1881—85	154	—	195	—
1886—90	218	218	234	234
1891—95	294	242	262	233
1896—1900	461	328	319	227
1901	496	309	336	202
1902	471	281	388	207

At Fremgangen som Helhed er kolossal (man erindre, at de 14 store Stationer, vejet efter Tonnage, udgør c. $\frac{9}{10}$ af Materialet, naar de 6 særskilt nævnte ikke medregnes) lader sig efter disse Tabeller ikke betvivle, selv om man føler sig foranlediget til at tage et og andet Forbehold over for Materialet, der naturligvis ikke er helt godt, men i hvert Fald det bedste man har. Og Indtrykket af en stadig fortsat Udvikling

forstyrres naturligvis hverken af Reaktionen i 1901—1902, der dels skyldes den daværende økonomiske Depression i Tyskland, dels kan hidrøre fra ugunstige Vandstandsforhold, — eller af den delvise Tilbagegang for de mindre Stationers Vedkommende; denne bekræfter blot den almindelige Kendsgerning, at det kun er de store Strømme, der rigtig formaar at følge med i Transportlivet. Men da alene Rhinen, Elben og Oder tilsammen besørger c. $\frac{3}{4}$ af den samlede paa naturlige og kunstige tyske Strømme befordrede Tonnage, faar Bevægelsen sit Præg af dem.

Hvad iøvrigt Enkeltheder angaar er der her kun Grund til at bemærke, at i Tilbagegangstider synes Daltrafiken at hævde sig bedre end Bjærgtrafiken, uden at vi skal komme ind paa en nærmere Udredelse af Grundene hertil.

For at faa et Begreb om, hvad det skildrede Opsving i Flodtrafiken betyder i Tysklands økonomiske Liv, savner man imidlertid endnu Oplysninger om to Ting: den tilsvarende Udvikling for Jernbanernes Vedkommende og Arbejdsdelingen mellem disse og Floderne. Men en saadan dobbelt Sammenligning lader sig ikke gennemføre uden et Skøn, da man saa skal bruge de absolute Tal for hele Flodtrafiken. Og til et saadant Skøn hører naturligvis en Tysker, hvis Angivelser i det mindste er saa ansete, at tilforladeligt kritiske Nationaløkonomer i hans Hjemland lægger dem til Grund for deres Arbejder over Trafikpolitik. De følgende Tabeller er da ogsaa opstillede paa Grundlag af Symphers Afhandlinger, og maa ganske staa for hans Regning, da en Kontrol over, hvorledes han f. Eks. af de bekendte absolute Tal for en Række

Strømpunkter (Tællestationerne) har udfundet de absolute Tal for det kontinuerte Strømnæt (bl. a. samlet Sum af Tonskilometer, smlg. p. 286), umuliggøres derved, at han i den sidste Afhandling*) altid henviser til den forrige o. s. v., og der intet staar derom i den første**). Det vækker imidlertid Tillid, at hans Tal giver et lignende Crescendo som de af os selvstændigt og direkte opstillede, naar tilbørligt Hensyn tages til, at de første gælder for enkelte Aar, ikke et Gennemsnit af flere, og omfatter alle Tællestationer paa én Gang.

I.

a. Godstrafiken paa samtlige tyske Strømveje:

	1.	2.	3.	4.	5.
	Strømnetets Længde Kilometer	Befordrede 1000 Tons	Tonskilo- meter Millioner	*) Trafik- tæthed (†) Tons	Transporter- nes Gennem- snitslængde (Kilom.)
1875	10000	20800	2900	290000	280
1885	10000	27600	4800	480000	350
1895	10000	46700	7500	750000	320
1900	10000	72200	11500	1150000	315

b. Godstrafiken paa samtlige tyske Jærnveje:

	Jærnvejenes Længde			
1875	26500	83500	10900	410000
1885	37000	100000	16600	450000
1895	44800	164500	26500	590000
1900	49600	243500	36900	740000

*) Sympher. Zunahme der Binnenschiffahrt in Deutschland. 1875—1900. Zeitschrift für Binnenschiffahrt 1903.

**) Sympher. Zunahme der Binnenschiffahrt in Deutschland 1875—1885. Zeitschrift für Bauwesen 1891.

†) c: Kolonne 3 divideret med Kolonne 1, altsaa den i 1 Aar gennemsnitlig pr. Strømkilometer befordrede Tonnage.

II.

Sammenligning mellem de to Transportvejs forholdsvis Andel i Godstrafiken:

I 1875 bef. c. 10000 Kil. Strømv. 21 % af Tonn., 26500 Kil. Jernv. 79 %					
- 1885	—	23 %	—	37000	— 77 %
- 1895	—	22 %	—	44800	— 78 %
- 1900	—	24 %	—	49600	— 76 %

Disse Tal giver nu aabenbart Svar paa de stillede Spørgsmaal. Af Tabel I, Kol. 2 ser man, at den befordrede Godsmængde er steget i stærkere Forhold paa Strømvejene end paa Jernbanerne; og af Kol. 4, der viser, at »Trafiktætheden« (»Kilometrischer Verkehr«) allerede før Midten af den betragtede Periode 1872—1902 var størst paa Floderne, følger, at Jernbanelinjerne kun har deres større Længde (nu over 5 Gange Strømvejenes) at takke for, at de besørger c. 4 Gange saa meget af Godstrafiken som Floderne. Dette kommer endnu tydeligere til Syne i Tabel II. Og hvad Spørgsmaalet om Arbejdsdelingen angaar viser den sidste Kolonne, at Jernbanerne nu er faldet til Ro ved de kortere Transporter, medens de længere søger til Floderne. Eftersporer man derpaa (i den officielle Statistik og Fragtberetningerne) Arten af det befordrede Gods, ser man, at Jernbanerne fortrinsvis overtager letfordærlige Artikler, der forlanger hurtig Transport (Ilgoods, thi paa Distancer netop indtil 350 Kil. konkurrerer Strømvejene i Hastighed meget godt med Fragtgoodsleveringsfristerne), og dyrere Varer, hvor Fragten er af mere underordnet Betydning; medens Massetransporter af Korn (bergwärts, mest Indførsel), Sukker (talwärts, mest Udførsel), Kul, Jernerts, Byggematerialier (mest Lokal- og Indenrigsomsætning, altsaa saavel bergwärts som talwärts) og Affalds-

produkter, hvis Bortskaffelse ofte kun lønner sig under Forudsætning af en minimal Fragt, er henviste til Strømvejene.

Det vilde nu være i høj Grad ønskeligt, om man endnu til Fuldstændiggørelse af Billedet kunde opstille Jernbane- og Strømfragtsatserne i hvert Fald i deres Hovedtræk. Dette er desværre ugørligt, for det første, fordi Jernbanefragtsatserne dels som Følge af Mangel paa Enhed i det tyske Jernbanevæsen, men endnu mere paa Grund af deres Anvendelse i Toldpolitikens Tjeneste med en Hvirvel af Undtagelsestarifer udgør et Tal-Kaos, der trodser selv temmelig fantasi-stærke Forestillinger; for det andet fordi Strømfragtsatsstatistiken kun er nogenlunde fuldstændig for de allersidste Aar. Vi maa derfor indskrænke os til et bestemt, særlig simpelt Eksempel fra Preussen. Der er Fragten pr. Tonkilometer paa:

Transportlængde:	Jernbane	Skib
	Pf.	Pf.
under 350 Km.....	2,2	} 0,47—0,08
over 350 Km.....	1,4	

Men til Udførsel over Emden er Jernbanetarifen 1,29, og fra Schlesien til Rusland 1,30; hertil kommer overalt 70 Pf. pr. Ton som Indskrivningsafgift, ligegyldig hvilken Længde Transporten har.

At det ved de Masser, der her er Tale om, for Strømtrafiken drejer sig om enorme Besparelser i Transportomkostningerne, forstaar man straks af saadanne Tal, selv om man vil finde Symphers summariske Overslag: 100 Mill. Mark om Aaret* (1895), temmelig hasarderet. Men et kraftigt Indtryk af Strømfragternes

*) Zeitschrift für Binnenschiffahrt 1899, S. 155.

Billighed giver allerede den morsomme Kendsgerning, at det har betalt sig at sende Salt fra Heilbronn til Bøhmen, ikke ad den ganske korte Vej landværts, men nedad Main og Rhinen søværts til Hamburg og derfra opad Elben ind i Bøhmen! Og det er dagligdags, at Korn bevæger sig fra Rigets østligste til dets vestligste Provinser over Stettin ad Søvejen til Hamburg eller Rotterdam og derfra opad henholdsvis Elben og Rhinen, i Stedet for med Jernbanen gennem Stor-Preussen.

Den af alle disse Forhold betingede Arbejdsdeling mellem Jernbane og Strømveje uddannede sig allerede ved den heromhandlede Perodes Begyndelse og blev en lykkelig Løsning paa den Krig, der faktisk rasede mellem de to forskelligartede Transportmidler i Midten af Aarhundredet. Med Delingen er atter fulgt en gensidig Supplering, uden hvilken hverken Jernbaner eller Strømveje i Tyskland kunde have udviklet deres Virksomhed i saa stor Maalestok. Dette kan man let forestille sig, naar man betænker f. Eks. hvor mange store, tyske Industrier der er afhængige af, at deres Bi- og Affaldsprodukter kan faa en billig Engros-Transport, altsaa afhængige af Strømtransporten. Men disse Industrier er bl. a. gennem den dertil benyttede Befolkning og dens Livsfornødenheder atter Jernbanernes bedste Kunder i de samme Egne, og gør saaledes til Gengæld disse rentable, saa at det ikke er uden Grund, naar den preussiske Jernbaneminister i de sidste Kampe for de ny Kanalforslag atter og atter har støttet sig til Slagordet: »Jernbaner og Strømveje« imod »Jernbaner eller Strømveje?»

Hvad det sidste angaar har man nemlig, navnlig

til Bekæmpelse af den videre Udbygning af det tyske Strømnet, bl. a. bragt i Forslag at bygge et helt selvstændigt System af »Güterschleppbahnen«, hvor Waggonladeevnen mindst blev sat op til det tredobbelte, saaledes som det forlængst er sket i Nordamerika. Man forstaar imidlertid af de i det foregaaende anførte Tal, at det dog ikke bliver saa lige en Sag at overtage det Arbejde, Floderne nu præsterer i Godstrafikens Tjeneste. Langs Rhinen er det overhovedet ugørligt, idet de to allerede tilstedeværende Parallelbaner, der flankerer Rhinen paa hver sin Side og hvis Ydeevne allerede er stærkt udnyttet, ialt kun optager $\frac{1}{10}$ af den Godsmængde, Rhinen med største Lethed befordrer. Godsbanernes Overlæsselse i det hele er netop en af Hovedgrundene til de nyeste preussiske Kanalforslag, der tillige er beregnede paa at skaffe en nem Strømforbindelse mellem Vestens (Rhinen) og Østens (Elb—Oder) Flodomraader. Et Blik paa Kortet viser nemlig, at de store, farbare Strømme hovedsagelig have samme Retning (Nord—Syd), saa at det skorter paa Tværforbindelser, af hvilke man venter sig et yderligere Opsving i Trafiken paa alle vedkommende Flodomraader.

Uden en saadan Forbindelse lader det sig nemlig trods alt ikke godt tænke, at Flodfarten i Fremtiden skal kunne udvikle sig yderligere i de store Strømme*), medens det er sikkert, at den vil gaa tilbage i de smaa. Thi mange store Godstransporter er udelukkede

*) Dette er den første af Grundene til den Lidenskab, hvormed Handelsverdenen og Kanalvennerne i Preussen, hvor de politiske Hovedgrupper kun driver økonomisk Interessepolitik, har kæmpet for alle de nyere Kanalforslag.

fra Bevægelser mellem Vest og Øst, fordi de ikke har direkte Strømforbindelser og Fragtforskellen dog ikke er stor nok til at bære Omladningsomkostninger. Og Jernbanerne reducerer Fragtsatserne fra Aar til Aar, hvorover Kanalvennerne naturligvis er inkonsekvente nok til at beklage sig; dog er Strømfragterne ogsaa i de sidste Aar fulgt godt med i denne Reduktion. Men Strømtrafikken har været støttet i en umaadelig Grad af en hidtil i denne Sammenhæng overset Omstændighed, nemlig den forømtalte Splittelse i den tyske Jernbaneledelse. Denne har hidtil ikke alene medført, at f. Eks. Tusinder af tomme Godsvogne fra én Forbundsstat løber retur gennem en anden, hvor der i samme Retning og samtidig er en saadan Pladsmangel, at den paagældende Jernbane maa opgive en virksom Konkurrence med Strømvejen; ikke alene skabt de vildeste Tarifikomplikationer, men ogsaa regelrette Jernbanekrige, hvoraf de tyske Blade næsten daglig giver Genlyd. Alt dette synes imidlertid i disse Dage at faa en Ende, idet, efter flere fælles tyske Jernbanekonferencer, væsentlig kun Bayerns Samtykke til Fællesdrift af de tyske Jernbaner mangler, og derefter vil Jernbanernes Konkurrencedygtighed overfor Strømvejene blive forøget i en betydelig Grad og det uden en Øres Udgift.

Og paa den anden Side er Enigheden blandt de tyske Kanalvenner heller ikke særlig storartet; endog Provinserne i samme Stat misunder hinanden; Schlesien var f. Eks. imod Mittellandskanalen, fordi Rhinkullene efter dens Fuldendelse vilde kunne konkurrere med de oberschlesiske Kul, som hidtil behersker Markedet i Berlin. Dette Interessespil taget over et kan kortest karakteriseres derved, at Nutidens Germaner viser sig

som komplette Modsætninger til Fortidens, hvem Tacitus giver følgende lige saa korte som indholdsrige Kompliment: »Gaudent numeribus, sed nec data impudent, nec acceptis adstringuntur«. Nutidens Germaner derimod ærgrer sig over »Gaver« (i det økonomisk-politiske Liv), for det første fordi de ikke fik mere, dernæst fordi »de andre« ogsaa fik noget, og gaar de endelig med til dette, saa gør de en umaadelig Blæst af Gavens Betydning og deres egen uegennyttige Opofrelse, — og forlanger derpaa tidobbelte Kompensationer.

Dette er moderne tysk Parlamentarisme.

Endnu en for Strømtrafikens Horoskop ugunstig Omstændighed træder først i de senere Aar stærkere frem. Det er det usikre og periodiske i Flodfarten, der følger af Uregelmæssigheden i Nedslagene og dermed Strømmenes Vandforsyning. Tidligere spillede dette maaske en mindre Rolle, dels fordi Konkurrencen ikke var saa skarp, dels fordi Fartøjerne var mindre; nu kan kun en regelmæssig Stordrift betale sig, og naar der saa indfinder sig en usædvanlig tør Sommer som den sidste (1904), ligger Flodtransporten ofte fast paa Steder og Tider, hvor man har allermest Brug for den.*) Og i Januar, tildels December og Februar, tillader Isgangen ingen Flodtransport, saa at man trods alle Uddybninger etc. af Løbet sjældent finder et Aar, hvor Lastprammene har kunnet flyde igennem med fuld Ladning i mere end 3 Maaneder. $\frac{1}{4}$ Aar fuld

*) Eksempelvis kan anføres, at Hundredtusinder Tons af bøhmiske Brunkul, der i Juli—September plejer at gaa ned ad Elben, 1904 spærredes inde eller optoges af Jernbanerne med betydelig Fragtfordyrelse.

Ladning, $\frac{1}{4}$ Aar halv, $\frac{1}{4}$ Aar kvart, $\frac{1}{4}$ Aar stille, det er Hovedreglen. Kun umaadelige Kapitalanvendelser kan føre ud over denne Vanskelighed, der maaske mer end nogen anden svækker Strømvejenes Konkurrencedygtighed over for Jernbanerne, og hvor derfor en Udvidelse af den er mulig. Dertil vil udkræves 1) Spærredæmninger, der hindrer Højvandets altfor hastige Afløb og saaledes forøger Vandmængden i den vandfattige Tid; men dette Middel er farligt, fordi det beforder Oversvømmelser, som netop en Del af Kanalforslagene, for at vinde Agrarerne, anvender Millioner paa at undgaa, eller 2) kunstige Søer, der opsamler det overflødige Vand og efterhaanden afgiver det i den tørre Tid. *) Altsaa de gamle Ægypteres »Møris« om igen, kun paa en anden Maade — der er intet nyt under Solen.

Den sidste Metode er selvfølgelig meget kostbar, men dog allerede bragt i Anvendelse flere Steder og synes eventuelt at blive Fremtidens Løsning paa dette Problem.

Kanalmodstanderne har altsaa heller ikke saa daarlige Kort paa Haanden, og da ogsaa de **) mener at

*) Til Anskuelse kan nævnes, at Elben ved Dresden med normalt Højvande fører indtil 4000 Kubikm. i Sekundet, i sidste Sommer derimod næppe 40 — fyrretyve — Kbm. i Sek. Da begge Tilfælde umuliggør Skibsfart, omend af højst forskellige Grunde, ligger det nær at søge en Udjævning som den ovenfor antydede, saa meget mere, som Vandstandsskifterne i saa ringe Grad er knyttede til bestemte Aarstider, at Forf. med negativt Resultat har undersøgt, om det største Materiale som findes (over Elbvandstande i 99 Aar), retter sig efter de typiske Fejllove (med antaget Maksimum i Foraar og Minimum i Efter-sommeren).

**) Nemlig østelbiske Grossgrundbesiddere, der 1) i Almindelighed frygter alt, hvad der kan lette en Bevægelse mellem Vest og

kæmpe pro aris et focis, er Kanalvennerne ved den nys stedfundne Afgørelse i »Haus der Abgeordneten« blevet slaaet paa tre afgørende Punkter: 1) Tværforbindingen (Mittellandskanalen) gennemføres kun til Hannover, idet Stykket fra Hannover til Elben bortfalder. 2) Skibsafgifter genindføres (med Rigets forventede Billigelse). 3) Staten faar Slæbemonopol paa de ny Kanalstrækninger — som man ser: Indrømmelser, der nøje svarer til Junkernes i Noten nævnte Hovedbekymringer. Derved er disse læssede over paa Kanalvennerne, thi som Lotz uovertræffeligt siger: (Verkehrsentwicklung in Deutschland 1800—1900). »Die Bedeutung der Binnenwasserstrassen, auf denen keine feste Tarifpolitik, sondern Schwanken der Frachten unter Wettbewerb der Verfrachter besteht, liegt in der Gegenwart vor allem darin, dass sie den Gedanken der Konkurrenz gegenüber dem Eisenbahnmonopol verwirklichen, dass sie durch Wettbewerb auf gewissen Strecken die Eisenbahn zu Frachtermässigungen schneller dringen als nach dem sonstigen Geschäftsgange zu erwarten wäre. — Die Wasserstrassen kennen nicht einen unerwünschten oder lästigen Verkehr, ebenso wenig wie Privatbahnen, während staatliche Bahnen unter Umständen durch schutzzöllnerischen Strömungen gezwungen werden, mittels teurer Frachten die Versendung gewisser Waren auf grosse Entfernungen zu erschweren«.

Skal man derfor spaa om Strømvejenes Fremtidsudsigter, — og det skal man naturligvis, trods al Tale om at Spaadom er af det ondet; hi hvis ikke Resultatet

Øst, dernæst 2) hvad der synes at gaa i Industriens Lomme, og endelig 3) hvad der kan svække Statens Indflydelse paa Tarif- og Toldpolitik.

af en Undersøgelse er en vis Evne til at se et Stykke ud i Fremtiden, altsaa spaa, er den jo højt regnet en Sport —, saa kan det ikke nægtes, at det i Øjeblikket ser ilde ud. Det er i Virkeligheden muligt, at vi med det skildrede Tidsrum er naaet til et Vendepunkt i den tyske Flodtrafiks Historie, og at først uanede tekniske Fremskridt (Forsøg over elektrisk Slæbning paa Finow-Kanalen ved Berlin har endnu ikke baaret Frugt) vil kunne bringe en Ændring heri til det bedre — hvis da ikke Lufttransport til den Tid har slaaret alt af Marken, ogsaa — Toldsystemerne!

München, Marts 1905.

Det forkastede Forslag om Udførselstold paa svensk Jernmalm. *)

Af

I. Heckscher.

Udførselstold paa Jernmalm har tidligere været paalagt i Sverige. Indtil Begyndelsen af 1858 var Udførsel af den nævnte Artikel endog forbudt; i Tidsrummet 1858—1863 afløstes Udførselsforbudet af en Udførselstold, først af 50 Øre pr. Centner, senere nedsat til Halvdelen. Efterat Udførselen af Jernmalm, i Overensstemmelse med den almindelige Bevægelse mod Eksportafgifter overhovedet, var blevet afgiftsfri fra Begyndelsen af 1864, har der dog i de senere Aar været gjort flere Forsøg paa at formaa Lovgivningsmagten til paany at paalægge en saadan Udførselstold. Det er i denne Henseende karakteristisk, at Bevægelsen ikke er udgaaet fra og heller ikke særligt støttet af de ellers beskyttelsesvenlige Fraktioner i Rigsdagen; i Modsætning til Stillingen overfor Spørgsmaal om Indførselstold, er det her Andet Kammer, der fortrinsvis har ønsket Tolden paalagt, medens der baade i Første Kammer og tildels i Beskyttelseskredsens Presseorganer røbedes forholdsvis liden Sympati for denne Afgift.

*) Indberetning til Udenrigsministeriet fra det kgl. Generalkonsulat i Stockholm.

Og dog var Øjemedet med dens Genindsørelse utvivlsomt ogsaa et Beskyttelseshensyn, nemlig Hensynet til det ønskelige i, at den indenlandske Jernforædling selv forarbejder Raavaren i Stedet for, at denne Raavare nu stilles til Raadighed for Udlandets konkurrerende Industri. Naar det nævnte Hensyn imidlertid ikke blev sat i Spidsen indenfor ellers beskyttelsesvenlige Kredse, beroede det nærmest paa, dels at Mulighederne for en slig Udvikling af den svenske Jernforædlingsindustri ere højest usikre, dels at Malmeksportens uhindrede Gang er anbefalelsesværdig baade af nationale og af internationale Grunde, baade af Hensyn til private Interesser af dybt indgribende Betydning og som Følge af Statsmagtens hidtil indtagne Holdning overfor Bjergværksdriften i Sveriges nordligste Provins.

Omstridt er det først og fremmest, hvor store Malmlejer Sverige kan antages at rumme. At Bjergværkerne i Mellemsverige forholdsvis snart ville være udtømte paa Jernmalm, synes alle at være enige om. Grängesbergsmalmen anslaaes nu til kun c. 60 Mill. Tons, hvortil kommer c. 45 Mill. Tons fra andre Dele af Mellemsverige. Derimod variere Beregningerne meget betydeligt med Hensyn til de laplandske Bjergværkers Malmrigdom, nemlig fra c. 1100 Mill. Tons — hvilket Tal angives af Chefen for Sveriges geologiske Undersøgelse — til kun c. 500 Mill. Tons, som fra anden sagkyndig Side beregnet. Uagtet de ved Beregningen hidtil anvendte Metoder gøre Indtryk af at være lidet betryggende, synes dog den førstnævnte Beregning at støttes ved nyere foretagne Undersøgelser af de største Gruber. Under Forudsætning heraf vil det, da Brydningen af svensk Jernmalm for Tiden beløber sig til

mindre end 4 Mill. Tons om Aaret, selv med en rimelig Forøgelse af Forbruget vare mindst et Par hundrede Aar, inden de hidtil kendte svenske Lejer ere udtømte.

Dernæst er det imidlertid omtvistet, om Sverige har Betingelser for at skabe en saa fyldig Forædlingsindustri, at Jernmalmen kan komme til Anvendelse i Hjemlandet. Det er i første Række et Brændsels-spørgsmaal og kun i mindre Grad et Spørgsmaal om Drivkraft. Da en stor Forædlingsindustri efter den almindelige Opfattelse forudsætter Kokes som Brændemateriale, staar Valget imellem at føre Kullene til Malmen og at føre Malmen til Kullene. Skal Forædlingen foregaa i det fjerne Lapland eller dog i selve Norrbotten, vil det vistnok forudsætte Fragtsatser for Kullene, som for Tiden ere ganske uopnaaelige. Sandsynligvis vil det i al Fald blive nødvendigt at fragte Malmen til sydligere Landsdele og lade Forædlingen foregaa der; men om der overhovedet i en rimelig Fremtid er Udsigt til en lønnende Jernforædling i Sverige i saa stor Udstrækning, som her maatte være Tale om, er baade af tekniske og økonomiske Grunde meget usikkert.

Derfor har man i Reglen været tilbøjelig til at betragte den betydelige Eksport af Jernmalm, som i Løbet af de sidste 10 Aar er vokset op i Sverige og som i 1904 beløb sig til c. 3 Mill. Tons, som en heldig og for Landet fordelagtig Fremtoning. Staten har ved omfattende Jernbaneanlæg stræbt at lette den, og private Kapitaler ere i stor Udstrækning engagerede i den. Da det for henvend to Aar siden tegnede til, at de Privatmænd, hvis Foretagsomhed hele denne Eksportvirksomhed fortrinsvis skyldes, vilde blive ude af

Stand til at magte Foretagendets finansielle Side, og da man som Følge deraf maatte befrygte, at fremmed Kapital i foruroligende Udstrækning skulde vinde Overhaand i de fjerne Grænseprovinser, betragtedes det almindeligt som en national Velgerning, at et svensk Aktieselskab, Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, traadte til og reddede Situationen ved at sikre sig Aktiemajoriteten indenfor de norrlandske Malmselskaber. Efterhaanden som det er lykkedes dette indflydelsesrige Selskab, der nu har overtaget de allerfleste Aktier i Malmselskaberne, at bringe hele Driften i System og at skabe en fornuftig økonomisk Basis for Sveriges samlede Jernmalmseksport, har der været langt større Ro og Tillid i alle herhen hørende Forhold. Den ofte diskuterede Plan om, at Staten burde overtage Bjergværksdriften i Norrland, har vel endnu sine Tilhængere; men det vil næppe blive let for disse at overbevise Lovgivningsmagten om Ønskeligheden af Statsdrift i en Virksomhed af saa uberegneligt Omfang og af saa strængt kommerciel Natur, i al Fald ikke saa længe Driften er i paalidelige Hænder hos et indenlandsk Selskab under betryggende Ledelse.

Nu siges det vel, at det sidstnævnte Selskab har været forsynligt nok til at sikre sig imod en Udførselstold ved i sine Kontrakter med Udlandets Købere at forbeholde sig en Godtgørelse indtil Halvdelen af Tolden, for saa vidt den ikke overstiger 1 Kr. pr. Ton. Ikke desto mindre kunde en saadan Udførselstold næppe undgaa at volde indgribende Forstyrrelser ogsaa i Indlandet. Der tænkes herved mindre paa den Omstændighed, at det oftnævnte Selskabs Aktier notorisk i Løbet af de seneste Aar have udgjort et yndet Spe-

kulationsobjekt og ere opdrevne til Kurser, som tilmed uden nye Byrder paa Selskabets Virksomhed vanskeligt ville tillade en normal Forrentning af deri til slige Kurser anbragte Kapitaler. Til saadant kan Lovgivningsmagten vel ikke tage Hensyn, selv om et fortsat Prisfald i et saa stærkt spredt Værdipapir uundgaeligt maatte drage adskillige alvorlige Konsekvenser efter sig; Papirets Kurs faldt allerede efter Kamrenes Debatter om Udførselstolden fra c. 3800 (for 1000) til c. 2900. Vigtigere var det dog, at der ved Udførselstolden vilde lægges saa tunge Byrder paa adskillige andre, mindre og svagere, Bjergværksforetagender, at deres Eksistens maatte synes truet. Herpaa tyder en Række Udtalelser, udgaaede fra Korporationer og Foreninger, navnlig Arbejderforeninger, i de paagældende Distrikter. Særligt indtrængende udtales Bekymringen for Virkningerne af en slig Afgift i en udførlig Erklæring af Norrbottens Lens nyoprettede Handelskammer, som for Alvor befrygter, at de Udviklingsmuligheder, der for denne Landsdel ere kaldte til Live ved Bjergværksdriftens rationelle Ordning og som allerede have vist sig baade i rigeligt Arbejdstilbud og i gunstige Afsætningsforhold for Fødevarer, skulle gaa tabt igen. Saa-vel i den berørte Betænkning som under Rigsdagens Debatter har man derhos fremhævet det ejendommelige og lidet anbefalelsesværdige i, at Staten, som for ganske nylig har indrømmet de norrlandske Malmselskaber en specielt for dem læmpet Fragttarif ved Benyttelsen af Mellemrigsbanen til Narvik, nu straks efter mener at maatte berøve dem den herved vundne Basis for deres Eksportforretning ved at lægge Told paa selve Udførselen. Kun for saa vidt angaar den Eksportkvantitet,

som overstiger den Selskaberne til Transport ad Jernbanen kontraktmæssigt indrømmede (1,200000 Tons), vilde en saadan Byrde maaske uden Ubillighed kunne paalægges.

Forslaget om at paalægge Udførselen en Told af 1 Kr. pr. Ton (henved 12 pCt. af Malmens antagne Gennemsnitsværdi) vandt trods de her gengivne alvorlige Betænkeligheder Rigsdagens Tilslutning i paafaldende Grad; ved Kamrenes Afstemninger d. 10. Maj var der en betydelig Majoritet for det i Andet Kammer (123 mod 72) og kun en ringe Overvægt imod det i Første Kammer (87 mod 83). Grundene hertil vare, som det fremgik af Debatten, især tvende: Hensynet til en for Statsfinanserne velkommen Skattekilde paa den ene Side, Forhaabningerne om et Opsving i Jernforædlingsindustrien paa den anden Side; ogsaa den oftere røbede Misfornøjelse med de store Selskabsdannelsers Supremati indenfor Næringslivet kom ved denne Lejlighed til Orde. Men i Løbet af de faa Dage, der hengik mellem de nævnte Afstemninger og Fællesafstemningen d. 16. Maj, voksede Modstanden og Betænkelighederne imod Udførselstolden øjensynligt mere og mere. Man indsaa, at der ikke forelaa tvingende finansielle Grunde til at indføre en Afgift, som Regeringen fandt overflødig og utilraadelig, saa meget mindre som Jernbaneanlægget til Rigsgrænsen fra Gellivare allerede nu syntes at forrente sig tilfredsstillende. Opinionsytringerne mod Tolden fra alle de nærmest interesserede Kredse gjorde et ikke ringe Indtryk, tildels ogsaa under Henviisning til den Forædlingsindustri, der i den senere Tid allerede er forberedt og hvis Frem-

gang næppe vilde støttes ved at rokke selve Bjergværksdriftens Forudsætninger.

Hvad der imidlertid sikkert har haft sin væsentlige Andel i Forslagets ret uventede Forkastelse ved Fællesafstemningen — skønt det af nærliggende Grunde kom mindre klart frem i Rigsdagsdebatten — er Hensynet til de internationale Vanskeligheder, der vilde skabes ved en Udførselstold. Af Sveriges hele Jernmalmseksport gaar nu vistnok henvend de fire Femtedele eller endog mere faktisk til tyske Købere, skønt Afskibningerne tildels ledes over hollandske og belgiske Havne, Resten hovedsageligt til England og tildels ogsaa til Canada. Men de tyske Købere, der ved lang Tids Kontrakt have bundet sig til de svenske Bjergværker og sat talrige tyske Dampskibe i Gang til Malmens Befragtning, maatte naturligt ventes at ville remonstrere mod en væsentlig Fordyrelse af Produktet, en Fordyrelse, der i al Fald for en stor Del vilde ramme allerede afsluttede Handler. Det kunde derhos med Grund befrygtes, at den saaledes skabte Misfornøjelse i Tyskland vilde udøve en uheldig Indflydelse paa de forestaaende Forhandlinger mellem de to Landes Regeringer om Afslutningen af en Handelstraktat. Af en saadan Traktat venter man Lettelser for vigtige svenske Produkters Afsætning i Tyskland; at indlede Forberedelserne dertil ved at paalægge en ny, faktisk i første Række mod tyske Interesser rettet Afgift kunde ikke kaldes klogt og vilde under alle Omstændigheder paa Forhaand vække Anstød i tyske Forretningskredse.

Resultatet blev, at Malmtolden forkastedes ved Fællesafstemning d. 16. Maj med 219 Stemmer mod 146. Ud fra Synspunktet af Sveriges økonomiske

Interesser som Helhed maa det vistnok kaldes heldigt. Hvis den nu for denne Gang afsluttede Forhandling har efterladt en vis Frygt for, at Malmforraadet vil kunne udtømmes tidligere end forventet og uden at komme svenske Industrier tilgode i tilbørligt Omfang, tør det forudsættes, at den vil give Stødet til fornyede Bestræbelser for i Sverige at opsøge alle Muligheder til Fordel for Jernforædlingens yderligere Udvikling. Den har i saa Fald ikke været forgæves.

Stockholm den 19. Maj 1905.

Nationaløkonomisk Forening.

Københavns Kommune og Ejendomsskylden.

I Nationaløkonomisk Forening holdt Hr. Overretssagfører A. Hvass den 12. Januar 1905 et Foredrag om Københavns Kommune og Ejendomsskylden. Hovedindholdet gengives nedenfor.

Foredragsholderen indledede med en Redegørelse for de forandrede Beskatningsforhold, som de nye Skattelove af 1903 have medført for Københavns Vedkommende. Efter Beregninger af Kommunens Skattedirektorat var der ved de nye Love paalagt Københavns Skatteydere nye Skatter til et samlet Beløb af ca. 5,536000 Kr., nemlig: Indkomst- og Formueskat til Staten 2,670000 Kr., Ejendomsskyld (til Stat og Kommune) 2,241000 Kr., Skat paa Aktieselskaber 600000 Kr., hvortil endelig kommer Strafrenter af Skatterestancer til et kalkuleret Beløb af 25000 Kr. Til Gengæld var der bortfaldet ældre Skatter til Beløb 2,403000 Kr., nemlig Bygningsafgiften 1,743000 Kr. og $\frac{1}{2}$ pCt. kommunal Indkomstskat 660000 Kr. Merbeskatningen udgør altsaa 3,133000 Kr., hvoraf der tilfalder Staten 1,676000 Kr., Kommunen 1,457000 Kr. Men herved var dog at bemærke, at der er regnet med fuld kommunal Ejendomsskyld (1,2 p. m.), som først antages at indtræde om 25 Aar. Kommunens øjeblikkelige Vinding maatte anslaaes til ca. 400000 Kr. mindre end det anførte Beløb. Tages Hensyn til de mellemkommunale Refusioner, kunde Gevinsten for Kommunen i Øjeblikket opgøres til ca. 1,207000 Kr.

De nye Skattelove bragte saaledes Københavns Kommune en forøget Indtægt, men de opfyldte paa ingen Maade de Ønsker, som Kommunalbestyrelsen i 1902 enstemmig havde fremsat overfor Regering og Rigsdag, nemlig om progressiv Indkomstskat og om Bevægelsesfrihed ved Paaligningen af Skatten. Derimod havde man ikke ønsket at røre ved de bestaaende Ejendomsskatter, dels fordi Ønskerne i saa Henseende ikke vare tilstrækkeligt afklarede, dels fordi man mente, at de faste Ejendomme vare højt nok beskattede i Forvejen. En anden Sag var det, at Skatterne paa de faste Ejendomme ikke kunde siges at være retfærdigt fordelte, men dette laa i den historiske Udvikling, i de enkelte Skatters Oprindelse. Hver Skat lignedes for sig, dels efter Grundtakst, dels efter Bygningernes Etageareal. Ved Fastsættelsen af Grundtaksten spillede Beliggenheden en væsentlig Rolle — et rationelt Princip, som dog var blevet svækket ved, at man i 1812 medtog Bygningernes Assurancesummer ved Værdiens Fastsættelse. Grundtakstbeskatningen var saaledes i sin Oprindelse noget af en Værdiskat, men den holdt sig for stiv og manglede Fluktuation. Areal-skatten, der hvilede paa det i 1802 indførte nye Princip om Beskatning efter Størrelsen af det bebyggede Areal, men ikke tog Hensyn til Ejendommens mere eller mindre gunstige Beliggenhed, manglede ikke alene enhver Progression, men hvilede endog forholdsvis haardere paa de mindre velhavende end paa de velstillede, og i Lighed med Areal-skatten virkede Bygningsafgiften.

Grundlaget for Kommunens Benyttelse af de faste Ejendomme som Skattelignings-Basis maatte formentlig søges i Vederlagsprincippet, men denne Begrundelse holdt ikke Stik over for en stor Del af de kommunale Virkeomraader, og navnlig ikke, efterhaanden som Kommunerne paatog sig flere Opgaver af væsentlig kulturel Natur. Hertil kom, at Samfundsbetragtningen omformede sig, saaledes at man nu søgte at komme bort fra Vederlagsprincippet og at lægge Skatten der, hvor Skatteevnen er, hvilket

for de faste Ejendommens Vedkommende vil sige paa deres Værdi. En anden og mere tiltalende Form var den, at lægge Skatten paa Grundens Værdistigning — et Princip, som Kommunen havde været inde paa allerede saa tidligt som ved Afløsningen af Demarkationsservituten paa Københavns Fæstningsterræn.

Ved nu at gaa over til Ejendomsskylden som Grundlag for de faste Ejendommens Beskatning var der vundet det, at det blev Værdien og ikke Arealet, der blev Skattebasis, og at Værdistigningen til en vis Grad kan beskattes gennem Omvurderingerne. Men det Fremskridt, der herved var naaet, var kun lille: det var ikke en virkelig Netto-Værdi, der beskattedes, og det Offentlige fik gennem Skatten kun en beskeden Andel af Værdistigningen, selv hvor denne skyldtes kommunale Foranstaltninger.

At Københavns Kommune trængte til at forøge sine Indtægter ved Optrækning af højere Skat end hidtil, derom var der formentlig ingen Tvivl, naar man tog i Betragtning de senere Aars Underskud paa Regnskabet og de store og kostbare Fremtidsopgaver, der laa for, og som Kommunen efter Tidsudviklingen ikke kunde afvise. Indførelsen af kommunal Ejendomsskyld var da noget af en Udvej, saa meget mere, som Kommunen vilde være afskaaren fra overfor Statsmyndighederne at fremsætte Krav om Anvisning paa nye eller ændrede Indtægtskilder, særlig paa en forandret Personbeskatning, naar den kunde mødes med den Indvending, at den ikke havde taget den Skat, der var stillet til dens Raadighed.

Af væsentlig Betydning var det formentlig, at Skattepaalæget indtræder successivt i Løbet af 25 Aar, og det var her af Interesse at holde sig for Øje den Værdistigning, som Grundene i København i de sidste 25 Aar havde undergaaet. Selv om Værdien maaske ikke kunde paaregnes at stige i samme Forhold i de kommende 25 Aar, var der med Eksempler fra andre Byer in mente intet der tyder paa, at Kulminationspunktet for centralt beliggende værdifulde københavnske Grunde skulde være naaet.

Ved Bedømmelsen af de herhen hørende Forhold, hvor det drejede sig om et langt Aaremaal, kunde der selvfølgelig bortses fra den øjeblikkelige Overflod af Husrum og de deraf følgende noget vanskelige Forhold for Grundejerne.

Endelig maatte det erindres, at Kommunalbestyrelsen har vedtaget at nedsætte Prisen paa Belysnings-Elektricitet ret betydeligt, en Nedsættelse, der i første Række vil komme Forretningerne paa Strøget til Gode. Disse ville derved bedre blive i Stand til at modtage det Lejepaalæg, som Husejerne mulig ville søge at vælte over paa dem i Anledning af den nye Skat.

Under Henvisning til, at den daværende Indenrigsminister i sin Tid under Forhandlingerne om Skattelovene havde udtalt, at han var villig til at skride til en Ordning af de københavnske kommunale Skatteforhold, naar Skattelovene vare gennemførte, pointerede Taleren til Slutning det ønskelige i, at Overvejelserne angaaende en Omordning maa resultere derhen: at der sker en delvis Fjernelse fra Ejendomsskatteerne, i al Fald fra Arealskattens Princip, at man uden voldsom Omvæltning indfører Beskatning af Værdistigning, frembragt ad anden Vej end ved Ejerens Foranstaltning, at der indføres en Indkomstskat med følelig Progression, at Indkomsten beskattes forskelligt efter Kilden, hvoraf den flyder, og at Kommunen indenfor visse Grænser erhverver Ret til at udskrive Skat til at fyldestgøre sine Opgaver, uden at være nødsaget til at dække sit Driftsunderskud ved Hjælp af Laan.

Bog anmeldelser.

HERMANN LEVY. **Entwicklung und Rückgang des landwirtschaftlichen Groszbetriebes in England.** Wirtschaftliche und socialpolitische Studien über die landwirtschaftliche Betriebsfrage. Berlin 1904. Springer. (VI + 247 S.).

Denne Bog danner et Slags Supplement til Professor Hasbachs bekendte om den engelske Landarbejder. Det er væsentlig den samme Periode i Englands økonomiske Historie, de behandler; men medens Hasbach følger Landarbejderstandens Fremkomst og Vilkaar under Opløsningen af det gamle Landsbysystem og det moderne økonomiske Livs Udvikling, saa studerer Hermann Levy her en anden Side, et andet fremtrædende Træk ved den »industrielle Revolution«: den store Bedrifts Udvikling inden for det engelske Landbrug.

Bogens Titel er ikke fri for at love noget mere end Forfatteren holder. Thi Spørgsmaalet om den store Landbedrifts Udvikling forfølges ikke i hele sin Udstrækning. Den Ændring i Produktionsretningen, der i 15. og 16. Aarhundrede foregik i Englands Landbrug, og den Betydning, den har haft for Stordriftens Opkomst paa Bekostning af Middel- og Smaabedriften, berører Forf. helt flygtigt, for flygtigt. Paa Grundlag af et betydeligt historisk Kildemateriale — og ikke alene ved Benyttelse af de sædvanligt citerede Fremstillinger af Englands økonomiske Historie — søger han at forme et Overblik over Forholdene ved det 18. Aarhundredes Midte. Ved dette

Tidspunkt fandtes der endnu et stort Antal Husmænd med en lille Lod, Smaaforpagtere og et ikke ringe Antal Smaabønder, der dyrkede deres egen Jord, og som vi under Forfatterens Fremstilling først ser forsvinde et godt Stykke ind i det 19. Aarhundrede. Grundigt og let overskueligt vises det, hvorledes Sammenlægning af mindre Bedrifter bliver en mere og mere udbredt Praksis, hvorledes de ovennævnte Samfundsklasser forsvinder og — for saa vidt de overhovedet forblive knyttede til Landbruget — bundfældes som rene Landarbejdere eller, i de heldigere Tilfælde, kommer til at rekruttere den Klasse af større Forpagtere, som udvikler sig Haand i Haand med de større Bedriftsenheder. Hele denne Bevægelse er imidlertid skildret saa ofte før. Det, der giver Levys Bog dens egentlige Eksistensberettigelse, det nye, maa nærmest siges at være det, at Undersøgelsen individualiseres paa en dobbelt Maade, dels med Hensyn til Englands forskellige Egne, dels, og dette er det vigtigste, med Hensyn til Produktionens Art — eftersom det er Bedrifter med Kornavl, Kvægavl, Dyrkning af Havesager o. s. v. Forfatterens Hovedresultat er, at Storbedriften vinder fremad fra 1760 til c. 1880, at Udviklingen inden for Landbruget i denne Periode nogenlunde løber parallel med Udviklingen inden for Industrien. Nogenlunde! Thi denne Udviklingslov gælder væsentlig for de kornproducerende Bedrifters Vedkommende. Kampen eller Brydningen mellem Storbedrift, Middel- og Smaabedrift, Paavisningen af, hvorledes Resultatet af denne Brydning væsentlig er bestemt ved Produktionens Art eller Retning — det er Bogens Grundtema.

Omtrent fra 1880 begynder under Trykket af Konkurrencen fra de nye kornproducerende Lande et Omslag i det engelske Landbrugs Produktionsretning, der tillige betegner et Vendepunkt i den store Bedrifts Udvikling. Forf. viser, at Smaa- og Middelbedriften, der lægger Vægt paa Produktion af Mælk, Kød, Havesager og Frugt, nu vinder Terræn paa Bekostning af den kornproducerende Storbedrift, der i en saa fremtrædende Grad prægede

Tiden forud gennem mere end et Aarhundrede. Levy mener, denne Bevægelse vil fortsættes og blive den sejr-ende, saafremt England holder fast ved sin Frihandelspolitik, skønt den har stor Modstand at overvinde hos Godsejere, Landagenter og de større Forpagtere. Dog vil Formen, hvorunder den mindre Bedrift vil komme op igen, ikke blive Selvejet, i det mindste ikke i nogen nær Fremtid. Forsøgene paa at nyskabe en Bondestand efter Fastlandets Mønster maa betragtes som fuldstændig mislykkede. Forf. viser meget interessant, at dette først og fremmest har sin Grund deri, at i England er Jordens Omsætningsværdi næsten overalt betydelig højere end dens Udbytteværdi, og at den, der skal leve af Jorden og have den i Jorden anbragte Kapital forrentet, ikke kan købe den. Der er her et Punkt, hvor Bedriftsspørgsmaalet peger ud over sig selv til Besiddelsesspørgsmaalet, til Kravet om betydelige Reforme i Ejendomsretten til Landets Jord.

Et Spørgsmaal, som Forfatteren naturlig maa møde paa sin Vej, men gaar temmelig let hen over, er Karl Marx's Opfattelse af Bedriftsspørgsmaalet inden for Landbruget. Levy selv mener, at hans Undersøgelse paa en Gang er en Retfærdiggørelse og Kritik af Marx. At den samme Udviklingslov gjaldt for Landbrug og Industri, var en Opfattelse, der hyldedes af de mest fremragende landøkonomiske Forfattere. »Hvorfor skulde Landbruget følge en Udviklingslov forskellig fra alle andre Erhvervs«, skriver Sinclair 1793, og endnu i 1870'erne mente Caird, at Landbruget skrider frem efter det samme Princip som det, i Kraft af hvilket Dampvæven havde fortrængt Haandvæven. Disse Mænds Opfattelse, saavel som Marx's, var et naturligt Udtryk for Erfaringerne fra Samtidens engelske Landbrug — for saa vidt Talen er om den kornproducerende Bedrift; de havde ikke Øjet tilstrækkelig aabent for, at den samme Udviklingslov ikke behøver at gælde og faktisk heller ikke gælder for alle Produktionsgrene inden for Landbruget. Levy opstiller

Modsætningen mellem kapitalintensive (f. Eks. den kornproducerende Bedrift) og arbejdsintensive (Produktion af Grønt og Havesager f. Eks.) Bedrifter inden for Landbruget, og benytter man denne Sprogbrug, kan Hovedresultatet af hans Studier over Bedriftsspørgsmaalet i England gengives saaledes: Stordriftens Overlegenhed overfor Middel- og Smaabedriften aftager, efter som vi rykker fra den kapitalintensive hen imod den arbejdsintensive Bedrift.

Det er ikke længe siden Hermann Levy dukkede frem som Forfatter paa det landbrugshistoriske og landbopolitiske Omraade. I de sidste Aar har han jævnlig været at træffe i de ansete tyske økonomiske Tidsskrifter med Afhandlinger, hvis Emner næsten alle var hentede fra Englands økonomiske Historie. Denne Bog, der synes at være bleven til under speciel Tilskyndelse fra Conrad og Brentano, har de samme Egenskaber, som Forf. i de nævnte tidligere Arbejder har lagt for Dagen: grundige Studier, hvis Resultater fremstilles med overskuelig Klarhed og i en let behagelig Form.

Henrik Pedersen.

EDITH SELLERS. **The Danish Poor Relief System.**
An example for England. London 1904. P. S. King & Son. (131 S.).

Den danske Lovgivning om Alderdomsunderstøttelse har i ikke ringe Grad tiltrukket sig Udlandets Opmærksomhed, og den almindelige Mening synes at være, at vi i Danmark have haft Held til at løse den vanskelige Opgave paa tilfredsstillende Maade. Det samme Indtryk har Forfatterinden af ovennævnte lille Bog bragt hjem fra sine Studierejser i Danmark. Hun fremstiller det danske Forsørgelsesvæsen (Fattig- og Alderdomsunderstøttelsen) som et Eksempel til Efterfølgelse for hendes Fædreland, England. Denne Dom hviler, saa vidt det kan skønnes, paa et i det hele taget grundigt og omfattende Kendskab

ikke alene til dansk Forsørgelseslovgivning, men ogsaa (og dette er af stor Vigtighed) til Sagens praktiske Side, den Maade hvorpaa Lovene ere førte ud i Livet, og de Resultater, der er opnaaet. Som det altid er en Tilfredsstillelse for os, der høre til en lille Nation, at se vore Institutioner vække Opmærksomhed og vinde Anerkendelse ude i den store Verden, saaledes læser man med Glæde dette lille Skrift, der i det hele og store er præget af en intelligent og velvillig Forstaaelse af det sete og hørte. Dette udelukker dog ikke, at et og andet er blevet opfattet urigtigt. Det er mærkeligt, hvor ofte det gentager sig, at Udlændinge, der skrive om danske Forhold, misforstaa vor Sparekassestatistik og i det hele taget faa galt fat paa Karakteren af Sparekasse-Institutionen i Danmark. Edith Sellers er ikke den første og bliver vel heller ikke den sidste, der forveksler Sparekasse-Konti og Kontohavere, og det uagtet det ligger lige for, at ikke hvert andet Menneske i Danmark kan tænkes at have Konto i en Sparekasse. Mere forstaaeligt er det, at Forfatterinden ikke er paa det rene med, at vore Sparekasser for en stor Del virke som Banker, saa at man ikke uden videre kan maale Befolkningens Sparesans med Summen af Kasserne Deposita, endsige i Stigningen af denne Sum siden 1892 finde Beviset for, at Loven om Alderdomsunderstøttelse har fremmet og ikke hæmmet Sparelysten. — Et andet Punkt, hvor Forf. aabenbart har faaet et noget misvisende Indtryk, er med Hensyn til Totalafholdsbewægelsen i Danmark; det turde være lidt for meget sagt, naar det anføres, at der allerede findes mange Landsbyer, hvor hele Befolkningen er »total abstainers«.

A. J.

Notitser.

I.

International Fagforenings-Statistik.

For kort Tid siden er udkommen et af »det internationale Fagforenings-Sekretariat« udgivet Hæfte, der søger at sammenfatte de hidtil spredte og vanskelig tilgængelige Oplysninger om Arbejderorganisationerne i Alverdens Lande. Bogen, hvis Titel er: »Erster internationaler Bericht über die Gewerkschaftsbewegung 1903«, bærer i høj Grad Forsøgets Præg, og Udgiverne lægger da heller ikke Skjul paa Arbejdets Mangler. Opgaven er jo uhyre vanskelig: at sammenarbejde i nogenlunde ensartede Rammer de i Indhold og Form saa højst forskelligartede Beretninger, der foreligge fra Centralorganisationerne i forskellige Lande.

Af Indholdet anføres nedenfor enkelte Data.

Antallet af organiserede Arbejdere i 1903 opgives for de forskellige Lande saaledes:

	I alt	Heraf Kvinder
England*).....	1,922780	120078
Danmark.....	86326	7043
Sverige.....	80000	3750
Norge.....	15996	926
Tyskland.....	2,276831	47038
Østerrig.....	177592	12063
Ungarn.....	41138	1823

*) Tallet for England gælder Aaret 1901.

I Tallet for Tyskland er indbefattet Medlemmerne af de Hirsch-Duncker'ske Foreninger (110215) og af de kristelige Arbejderforeninger (192617). Foreningernes Aarsindtægt opgives for Tyskland til 16,400000 Mark, for Danmark til 1,600000, Sverige 700000, Norge 400000, Østerrig 2,500000 Mark.

Af speciel Interesse er en Række Tabelbilag, der bl. a. udvise Størrelsen af Aarskontingentet for de forskellige Fag i de enkelte Lande. Det drejer sig naturligvis her om Gennemsnitsangivelser, men ikke desto mindre er Forskellen fra Land til Land og fra Fag til Fag meget betydelig. For engelske Glasmagere finder man et Aarsbidrag af gennemsnitlig 7 £ 16 sh.; men bortset fra dette ganske eksceptionelle Fag, ligger Maksimums-Kontingentet i England imellem 3 og 4 £ aarlig (for Maskinarbejdere og Værktøjsslibere). Det almindelige Gennemsnit synes at være 1 à 2 £. Langt lavere ere de tyske Arbejderes Fagforenings-Bidrag; det almindelige Gennemsnit synes her at være 12—15 Mark, om der end er enkelte Fag, som naa langt højere op (Typografer: 57 Mk., Billedskærere: 42 Mk.).

II.

Sukkerbeskatning og Sukkerpriser.

Det franske Finansministeriums »Bulletin de statistique et de législation comparée« har samlet en Række Oplysninger om Beskatning, Forbrug og Salgspris for Sukker i de forskellige Lande.

Højest er, ifølge den nævnte Kilde, Sukkerskatten i Italien, hvor Forbrugsafgiften udgør 70 Fr. 15 c. pr. 100 Kgr. raffineret Sukker, hvad der svarer til 25 Øre for et Pund. Sukkeret naaer da ogsaa her en Salgspris af 1,44 Fr. pr. Kgr. eller 52 Øre pr. dansk Pund, og Forbruget angives til kun 3,3 Kgr. pr. Individ. Ogsaa Grækenland

og Holland have meget høj Sukkerbeskatning, henholdsvis 57,⁷⁵ og 57,⁰⁰ Fr. pr. 100 Kgr.; Prisen er ens i disse to Lande, nemlig 1 Fr. pr. Kgr. (= 36 Øre pr. dansk Pund), men medens Hollænderne have Raad til at betale Sukkeret dyrt og naa et Forbrug af 17,7 Kgr. pr. Individ, er de fattige Grækeres Gennemsnitsforbrug kun 4,5 Kgr. I Amerikas Forenede Stater er Sukkeret afgiftsfrit, og her finder man da ogsaa den laveste Pris, 0,44 Fr. pr. Kgr. (= 16 Øre pr. Pund); Forbruget angives til 31,5 Kgr. pr. Individ. — Af de evropæiske Lande har kun Tyrkiet en lavere Sukkerskat end Danmark (Tyrkiet 3,50 Fr., Danmark 6,94 Fr. pr. 100 Kgr.). Men uagtet det danske Sukker saaledes er meget moderat beskattet, er Prisen ikke i tilsvarende Grad lav. Sukkerprisen for Danmark angives til 0,70 Fr. pr. Kgr. (= 25 Øre pr. Pund), hvilket er højere end Prisen i England, Tyskland og Schweiz, der dog alle have højere Sukkerskat end Danmark.

III.

England og »det britiske Rige«.

Det engelske »Board of trade« udgiver hvert Aar en Række »Statistical abstracts«, hidtil fire i Tallet, en for selve »United Kingdom«, en for Kolonierne, en for Britisk Indien og en for fremmede Lande. Rækken af disse praktiske og nyttige Aarbøger er nu bleven forøget med en »Statistical abstract for the British Empire«. Denne Bog, i hvis Fremkomst man maaske kan se et Tidernes Tegn, yder for saa vidt intet nyt, som de Oplysninger, den indeholder, kunne søges andetsteds, men den giver en let Adgang til at anstille ikke uinteressante Sammenligninger mellem Moderlandet og den øvrige Del af »The Empire«.

Det hele Britiske Rige omspænder et Areal af 9,631000 Kvadrat-miles, hvoraf United Kingdom unægtelig udgør

den mindste Part, nemlig 121000 Kvadrat-miles. Folke-mængden er for hele Riget opgjort til 360,646,000; i selve U. K. lever kun 41,459,000, medens Britisk Indien alene tæller 294,361,000 Sjæle.

Rigets Handelsomsætning med fremmede Lande er for 1903 opgjort til en Værdi af 549 Mill. £ for Importens og 388 Mill. £ for Eksportens Vedkommende; heraf faldt paa U. K. henholdsvis 441 og 269 Mill. £.

Handelsflaaden maalte i 1903: Sejlskibe 2,800000 Tons (heraf var U. K.'s Part 1,869000 Tons), Dampskibe 9,029000 Tons (heraf U. K. 8,400000).

Hele Riget producerede i 1903 256 Mill. Tons Kul, heraf 230 Mill. i U. K. og 14,6 Mill. Tons Jærn, hvoraf 13,4 Mill. i U. K.

Af Hvede udgjorde Produktionen i U. K. 48,8 Mill. Bushels, medens Indien figurerer med 357 Mill. og Australien med 74 Mill. For de øvrige Dele af Riget findes ikke samlede Opgørelser af Hvedehøsten, men det ses, at alene Ontario, Manitoba og de nordvestlige Territorier af Canada ere repræsenterede med ca. 78 Mill. Bushels.

(Nationalt. Tidsskrift)

Böhm-Bawerks Kapitalrenteteori.

Af

Jak. Kr. Lindberg.

I.

Hovedpunktet i Böhm-Bawerks Kapitalrenteteori er som bekendt, at al Rente kan forklares ud fra den Kendsgerning, at »nutidige« Goder (d. v. s. saadanne som straks kan forskafe Indehaveren en Nydelse) er af større Værdi end »fremtidige« Goder af samme Art og Mængde. Saalænge det kun drejer sig om at forklare Renten af Laan til Forbrug, er der næppe Tvivl om, at denne Forklaring er tilstrækkelig. I dette Tilfælde vil Laantagerne nemlig gennemgaaende vurdere Nutidsgoderne forholdsvis højere (og Fremtidsgoderne forholdsvis lavere) end Laangiverne. At dette maa være Tilfældet, indses let, naar det erindres, at Laantagerne gennemgaaende er fattigere end Laangiverne, og at jo fattigere en Mand er, jo højere vil han vurdere Nutidsgoderne i Forhold til Fremtidsgoderne. For at forstaa, at der maa gives Rente af Laan til Forbrug, behøves altsaa ikke anden Forudsætning end den, at der i et Samfund finder en ulige Fordeling af Indtægterne Sted. Herved opstaar hos de enkelte

Individer en forskellig Vurdering af Nutidsgoder i Forhold til Fremtidsgoder, og der bliver da Mulighed for en Ombytning. Finder denne Ombytning Sted paa den Betingelse, at der for et Nutidsgode af Værdi 100 efter et Aars Forløb skal gives et Fremtidsgode af Værdi 105, siges Rentefoden at være 5 %.

Den Forklaring, Böhm-Bawerk giver af Renten af Forbrugslaan, er i Virkeligheden ikke meget forskellig fra den middelalderlige Opfattelse af Renten som »Aager« eller fra den socialistiske Opfattelse af Renten som »Udbytning«. Det der sker, naar den velhavende Laangiver staar overfor den fattige Laantager, er jo nemlig faktisk ikke andet, end at den førstnævnte benytter sig af sin stærkere økonomiske Stilling til at tilegne sig en Del af Laantagerens Fremtidsindtægt.

Det skulde synes ret nærliggende at gøre et Forsøg paa at anvende denne simple Forklaring af Renten af Forbrugslaan ogsaa paa det Omraade, der i Nutiden ubetinget spiller Hovedrollen: Rente af Kapital, der er anbragt i Produktionens Tjeneste. Et saadant Forsøg har det imidlertid ligget saavel Böhm-Bawerk som de fleste andre moderne Økonomer fjernt at komme ind paa. Tvertimod søger man at drage den skarpest mulige Sondring mellem disse to Arter af Laan. Man indrømmer, at Forbrugslaan let vil faa Karakter af »Aager« eller »Udbytning«, og man ser derfor med en vis Forstaaelse paa ældre Tidens Renteforbud; men man hævder paa den anden Side, at Rente af den produktivt anvendte Kapital er af en ganske anden Natur og kan begrundes paa en ganske anderledes rationel Maade.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, om der virkelig

lader sig drage en saadan skarp Grænse mellem Renten af Forbrugslaan og Renten af Kapital, der anvendes i Produktionens Tjeneste. Det maa ikke overses, at historisk er Rente af sidstnævnte Art en naturlig Udvikling af Forbrugslaansrenten. Saalænge den industrielle Produktion foregaar indenfor det gammeldags Haandværks Rammer, eller rettere sagt, saa længe Haandværkerne udelukkende arbejder paa Bestilling, fremkommer Rentefænomenet overhovedet ikke. Først naar Haandværkere i et eller andet Fag begynder at arbejde for Salg paa »Markeder«, bliver der Plads for Kapitalanvendelse og dermed for Rentefænomenet. Dette sker fra først af derved, at de mindre velhavende blandt Haandværkerne, der vanskelig kan vente til Salget har fundet Sted, foretrækker at sælge mod Kontant til en Handlende, der saa besørger Varesalget paa Markedet. Selvfølgelig faar Haandværkeren et mindre Beløb end det, den Handlende mener at kunne sælge Varen for, og her har vi da Renten som Forskellen mellem Nutids- og Fremtidsvarens Værdi. Endnu optræder Kapitalen imidlertid væsentlig som ren Handelskapital. Efterhaanden bliver Udviklingen imidlertid den, at den Handlende, som har paataget sig Salget af den færdige Vare, ogsaa paatager sig Levering af Raastoffet til Haandværkeren; denne bliver da at betragte som en Hjemmearbejder, der er mere eller mindre afhængig af den Grossist, han arbejder for. Senere bliver Udviklingen i en Række Fag den, at Grossisten ogsaa leverer Haandværkeren de nødvendige Redskaber og Maskiner, og sluttelig vil det i de fleste Fag ende med, at de spredte Hjemmearbejdere samles paa en Fabrik — Haandværkeren er da forvandlet til den moderne

Lønarbejder, Grossisten til den moderne Fabrikant. — I Virkeligheden er der imidlertid intet i Vejen for ogsaa i dette Tilfælde at betragte den Rente, som afkastes af den i Produktionen anvendte Kapital, under Synspunktet Forbrugslaansrente. Arbejderen modtager sin Løn, forinden Produktet er færdigt til Salg; d. v. s. han modtager Nutidsvarer, men disse er selvfølgelig af mindre Værdi end de Fremtidsvarer, han har produceret. Forskellen kan betragtes som en Rente (eller rettere: Diskonto), som Arbejderen maa betale af de »Forbrugslaan« (Arbejdslønnen), som han hver Uge optager hos Fabrikanten. Denne Maade at betragte Forholdet paa vil imidlertid forekomme de fleste af Nutidens Økonomer og Forretningsmænd ganske bagvendt, fordi man har levet sig ind i den Tankegang, at Udbyttet af Produktionen skyldes den samlede Mængde af anvendt Kapital. Men ser man f. Eks. paa den moderne Herrekonfektionsindustri, hvor Forholdene omtrent svarer til, hvad man for et Par Hundrede Aar siden kendte i de Haandværksfag, hvis Produkter først blev Genstand for kapitalistisk Handel, saa vil det maaske ikke være saa vanskeligt at faa Øje paa, at hele Fortjenesten i Industrier af denne Art udelukkende ligger i Diskonteringen af Arbejdernes »Fremtidsprodukter«.

Det forekommer mig ret sandsynligt, at man ved at tage sit Udgangspunkt fra en historisk Betragtning som den her skitserede vilde kunne naa til en virkelig Forstaaelse ogsaa af Produktionsrenten. Det har imidlertid som sagt ligget Böhm-Bawerk fjernt at komme ind paa en saadan historisk Betragtning. Tvertimod behandles hele Rentespørgsmaalet rent teoretisk uden at der gøres noget virkelig Forsøg paa at bringe en

Forbindelse til Veje med den historiske Udvikling eller med de faktiske Forhold i Nutiden.

II.

Ved Forklaringen af den Rente, som afkastes i Produktionen, bestaar det egentlig originale i Böhms-Bawerks Teori i Paavisningen af, at normalt vil en længere Produktionsomvej give et større Udbytte. Böhms-Bawerk begynder nu med nedenstaaende Tabeleksempel, hvor t = Produktionsperiodens Længde, p = Aarsprodukt pr. Arbejder, $p \div l$ = Kapitalistens Aarsudbytte pr. Arbejder (nemlig Aarsprodukt \div Løn), a = Antal Arbejdere, som han beskæftiger med den givne Kapital, og z = Kapitalistens Aarsudbytte i Forhold til den anvendte Kapital [$(p \div l) a : 10000$]. Der for-

Lønshøjde 300.

Produktionsperiode (Aar)	Aarsprodukt pr. Arbejder	Aarsgevinst pr. Arbejder	Antal beskæftigede Arbejdere	Udbytte i % af anvendt Kapital
t	p	$p \div l$	a	z
1	350	50	$66\frac{2}{3}$	33,8
2	450	150	$33\frac{1}{3}$	50,0
3	530	290	$22\frac{2}{9}$	51,1
4	580	280	$16\frac{2}{3}$	46,7
5	620	320	$13\frac{1}{3}$	42,7
6	650	350	$11\frac{1}{9}$	38,9
7	670	370	$9\frac{1}{2}$	35,2
8	685	385	$8\frac{1}{3}$	32,1
9	695	395	7,4	29,3
10	700	400	$6\frac{2}{3}$	26,7

udsættes fuldstændig fri Konkurrence saavel mellem Arbejderne som mellem Kapitalisterne. Samfundet forudsættes stationært, d. v. s. der finder hverken Forøgelse eller Formindskelse Sted i Kapital og Arbejdertal. Endvidere forudsættes, at Landets samlede Kapital udgør 15,000 Mill., ligelig fordelt paa $1\frac{1}{2}$ Mill. Indehavere (Kapitalister), samt at der findes 10 Mill. Lønarbejdere. Tabellen viser nu, hvorledes Resultatet vil stille sig, naar Kapitalisten raader over 10,000, og naar Aarslønnen pr. Arbejder er 300. Al Kapital tænkes anvendt som Arbejdsløn.*)

Böhm-Bawerk udvikler nu, at da enhver maa søge at naa det højest mulige Udbytte, vil alle Kapitalister søge at gennemføre en 3-aarig Produktionsperiode, hvorved Renten bliver $51,1\%$. Men da der hertil kræves, at hver Kapitalist skal anvende $22\frac{2}{3}$ Arbejdere, vil der ialt være Brug for $33\frac{1}{3}$ Mill. Arbejdere, medens der faktisk kun findes 10 Mill. Disse kan allerede beskæftiges med en Kapital paa 4500 Millioner, og den resterende Kapital paa 10,500 Mill. er altsaa overflødig. For at faa fuld Beskæftigelse for Kapitalen maa Kapitalisterne altsaa overbyde hverandre, og heraf ses, at Lønsatsen 300 er en Umulighed under de givne Forhold.

Böhm-Bawerks Ræsonnement er imidlertid ikke rigtigt. Lad os et Øjeblik forudsætte, at alle Kapitalister er slaaet ind paa 10-aarig Produktionsperiode; de opnaar herved et Udbytte af $26,7\%$, og Forholdene

*) Böhm-Bawerk, Kapital II, 312. Naar der med en Kapital paa 10000 Kr. antages at kunne lønnes $66\frac{2}{3}$ Mand à 300 i et Aar, ligger det deri, at Lønnen forudsættes udbetalt lidt efter lidt, saaledes at en vis Kapital altid slaar til til Udbetaling af den dobbelte Aarsløn.

vil være i Ligevægt, idet al Kapital og alle Arbejdere, som man let vil se, nu er beskæftigede. Fristes nu nogle Kapitalister af Udsigten til højere Udbytte til at indføre den 9-aarige Produktionsperiode, saa vil de være nødt til at byde en Løn af f. Eks. 310 for at erholde den forøgede Arbejdskraft, som nu er nødvendig, for at de med den kortere Produktionsperiode dog skal kunne finde Anvendelse for hele deres Kapital. Til den antagne Løn kan de beskæftige 7,1 Arbejder, og Renten bliver $27\frac{1}{3}\%$. Foreløbig ser Resultatet altsaa meget godt ud; men det maa erindres, at en anden Kapitalist-gruppe maa afgive netop det Antal Arbejdere, som den første Gruppe har erobret. De Kapitalister, det er gaaet ud over, maa for enhver Pris vinde de tabte Arbejdere tilbage, da de ellers ikke kan finde fuld Anvendelse for deres Kapital. De byder altsaa 320, og opnaar det tilsigtede Resultat; dog vil de, saa længe denne Løn opretholdes, ikke fuldt opnaa deres gamle Udbytte af $26,7\%$. Spørgsmaalet er nu, om den første Kapitalistgruppe vil forsøge at opretholde den 9-aaarige Produktionsperiode ved at sætte Lønnen op f. Eks. til 330. Men dette vil ikke ske, fordi de herved (med Anvendelse af 6,7 Mand) kun vil opnaa en Forrentning af $24\frac{1}{2}\%$ — altsaa mindre end det, de opnaar ved at bibeholde 10-Aars-Perioden. Ethvert Forsøg fra enkelte Kapitalisters Side paa at opnaa en Fordel ved at forkorte Produktionsperioden vil altsaa hurtigt vise sig at være en Fejlregning, og Markedet vil derfor snart atter komme til Ro ved en Løn af 300 og en Rente af $26,7\%$.

Paa lignende Maade som for Lønsats 300 undersøger Böhm-Bawerk, hvorledes det vil gaa, naar Lønnen

er 500 og 600, og man kunde naturligvis blive ved saaledes for alle mulige andre Lønsatser. Men saadanne Undersøgelser vilde være af ringe Værdi, fordi der i enhver af de efter Böhm-Bawerks Princip opstillede Tabeller kun findes en enkelt Linje af Interesse — nemlig den der viser os, hvorledes Renten vil stille sig, naar al Kapital og alle Arbejdere finder Anvendelse. Da det hører med til de af Böhm-Bawerk selv gjorte Forudsætninger, at hver Kapitalist netop skal anvende $6\frac{2}{3}$ Arbejdere for at der kan herske Ligevægt paa Arbejdsmarkedet, saa er det meget let at beregne, hvor stor Arbejdslønnen maa blive for de forskellige Produktionsperioder, naar der tillige skal herske Ligevægt paa Kapitalmarkedet. Man har nemlig ganske simpelt: $l = \frac{10,000 \times 2}{6\frac{2}{3} \times t} = \frac{3000}{t}$. Heraf beregnes nu let nedenstaaende Tabel, der viser, hvor stor Renten

Produktionsperiode (Aar)	Aarsprodukt pr. Arbejder	Arbejdsløn pr. Aar	Aarsgevinst pr. Arbejder	Udbytte i % af anvendt Kapital
t	p	l	$p \div l$	z
1	350	3000	—	—
2	450	1500	—	—
3	530	1000	—	—
4	580	750	—	—
5	620	600	20	1,88
6	650	500	150	10,00
7	670	428 $\frac{4}{7}$	241 $\frac{3}{7}$	16,10
8	685	375	310	20,67
9	695	333 $\frac{1}{3}$	361 $\frac{2}{3}$	24,38
10	700	300	400	26,67

maa blive under Forudsætning af de saaledes fundne Lønsatser og under Forudsætning af Ligevægt paa Kapital- og Arbejdsmarkedet.

Böhm-Bawerks Paastand gaar nu ud paa, at der under de givne Forudsætninger kun findes et Ligevægtpunkt, nemlig Rente 10 % og Løn 500. Hvis denne Paastand var rigtig, vilde der unægtelig være leveret Bevis for, at Arbejdernes og Kapitalisternes Interesser ikke var modstridende, og at Ricardos »jernhaarde Lønningslov« altsaa var urigtig. Thi forudsættes det, at 300 er den mindste Sum, en Arbejder maa have i Løn for at ernære sig selv og Familie, saa viser det sig altsaa, at den »naturlige« Løn er 200 højere, medens samtidig Kapitalisten maa nøjes med det beskedne Udbytte af 10 % i Stedet for 26 $\frac{2}{3}$ %. Lad os da et Øjeblik forudsætte, at Lønnen havde naaet den af Böhm-Bawerk forudsatte Højde, og lad os stille det Spørgsmaal: hvad skulde hindre en eller anden Kapitalist i at nedsætte Lønnen? Hvis han forsøgsvis sætter Lønnen til 428 $\frac{4}{7}$, idet han indfører 7-aarig Produktionsperiode, bliver Udbyttet 16,1 %. For at gennemføre denne Ordning behøver Kapitalisten ikke flere Arbejdere end før. Og alligevel forudsætter Böhm-Bawerk, at Konkurrencen fra andre Kapitalisters Side atter vilde bringe Lønnen i Vejret! Men hvorfor dog det? Ingen af de andre Kapitalister har jo Brug for flere end de 6 $\frac{2}{3}$ % Mand, som de netop anvender; thi de kan jo kun faa Brug for flere Folk ved at gennemføre en kortere Produktionsperiode, og dette vil bringe dem Tab. Derimod vil de ikke være længe om at opdage Fordelen ved at forlænge Produktionsperioden

— og Kapitalisterne vil blive ved hermed, til Lønnen bliver 300 og Renten $26\frac{2}{3}\%$.

Det er naturligvis ingen Indvending mod ovenstaaende Udvikling, at da der i den af mig opstillede Tabel er Ligevægt paa ethvert Punkt, vil Lønnen, naar den en Gang er kommet til Ro paa et vist Punkt, ikke kunne gaa ned. Men for Tydeligheds Skyld skal det dog kort paavises, at Kapitalisterne ved positive Forholdsregler meget let kan gennemføre stadige Lønnedsættelser. Sæt at Lønnen til at begynde med er 500, og sæt nu, at en af Kapitalisterne, for at give en Lønnedsættelse tilstrækkeligt Eftertryk, afskediger $\frac{2}{3}$ Mand (saaledes at han beholder 6 tilbage) og samtidig slaar ind paa 7-aarig Produktionsperiode. Lønnen bliver da 476 og Udbyttet $11,6\%$. Gaar alle de $1\frac{1}{2}$ Mill. Kapitalister frem paa samme Maade, faas som Slutresultat: 1 Million Arbejdsløse! At dette maa medføre yderligere Lønnedgang, er klart, og denne Nedgang maa vedvare, indtil den »jernhaarde« Lønsats 300 er naaet.

Det maa naturligvis stadig fastholdes, at ovenstaaende Resultat kun bevarer sin Gyldighed under Forudsætning af den mest fuldstændige frie Konkurrence mellem Arbejderne indbyrdes. Dette er nu netop ogsaa Böhm-Bawerks Forudsætning — selv om han rigtignok ofte synes at glemme, at denne Forudsætning faktisk betyder, at en Lønstigning kun kan fremkomme ved indbyrdes Konkurrence mellem Kapitalisterne, idet den ene overbyder den anden for at drage større Arbejdskraft til sin Bedrift, end han hidtil har anvendt.

III.

Böhm-Bawerk synes altsaa slet ikke at have faaet Øje paa, at der ligger et Problem i det Spørgsmaal: Hvad vil der ske, hvis Kapitalisten ganske roligt forlænger Produktionsperioden? Derimod behandler Wicksell*) i sin Fremstilling af Böhm-Bawerks Teori dette Spørgsmaal og kommer ad rent [matematisk Vej til ganske samme Resultat, som jeg ovenfor har søgt at fremstille mere populært: enhver Forlængelse af Produktionsperioden maa medføre forøget Udbytte for Kapitalisten. Men Wicksell mener mærkelig nok, at dette Resultat kun kan naas, naar Kapitalisterne slutter sig sammen om at nedsætte Lønnen over hele Linjen paa en Gang. Som ovenfor vist er denne Antagelse ganske unødvendig, idet hver enkelt Kapitalist kan forlænge den af ham anvendte Produktionsperiode, uden at han derved kommer til at konkurrere med de andre Kapitalister om den forhaandenværende Arbejdskraft.**)

Ved at opstille den ovenanførte Tabel er der da kun opnaaet følgende: Naar vi under de givne Forudsætninger kender Lønnen, kan Renten beregnes, og omvendt. Men dette betyder i Virkeligheden ikke noget videre stort Fremskridt udover den gamle »Lønningsfondsteori«. Det nye, som Böhm-Bawerk mente at have fundet, nemlig at der findes et naturligt Lige-

*) Über Wert, Kapital und Rente. Jena 1893. S. 104—5.

**) At Wicksell begaar en Tankefejl paa dette Punkt, ses ogsaa klart af hans Bemærkning S. 108 f. o. Naar Lønnen falder, forudsættes det her, at Kapitalisterne anvender den overskydende Kapital til at overbyde hverandre med Hensyn til Løntilbud. Men hvorfor skulde de ikke i Stedet anvende den overskydende Kapital til at forlænge Produktionsperioden, da de dog herved vil opnaa et højere Udbytte?

vægtspunkt ved en højere Løn end den »jernhaarde« Lønsats 300, er det derimod ikke lykkedes ham at bevise. Hvad Böhm-Bawerk antager for et Ligevægtspunkt, er nemlig ganske simpelt det Maksimalpunkt, hvorover Lønnen under ingen Omstændigheder kan naa (og samtidig naturligvis det Minimalpunkt, hvorunder Renten ej kan falde). Dette vil sige: selv om vi antager de for Arbejderne aller gunstigste Omstændigheder (stærke Fagforeninger overfor uorganiserede Arbejdsgivere) vil Arbejdslønnen dog ikke kunne naa over dette Punkt. *) Dette fremgaar klart af den foran anførte Tabel. Sætter vi, at det lykkes Fagforeningerne at fremtvinge Lønnen 600, vil det i saa Tilfælde kunne betale sig for Kapitalisterne at nedsætte Arbejdertallet til $4,16$ i 8-aarig Periode, hvilket giver et Udbytte af $3,54 \frac{0}{0}$ **) i Stedet for $1\frac{1}{3} \frac{0}{0}$. Da der imidlertid herved bliver ialt $3\frac{3}{4}$ Millioner Mand arbejdsløse, vil Fagforeningen umuligt ret længe kunne opretholde denne Løn. I al Almindelighed gælder det, at naar Lønnen stiger til en saadan Højde, at det for hver enkelt Arbejdsgiver kan betale sig at nøjes med et færre Antal Arbejdere i en længere Produktionsperiode, da er Grænsen for Lønstigning naaet. Det er imidlertid klart, at dette Maksimum for Lønnen kun vil have Gyldighed i et Samfund, hvor Kapitalen er i privat Besiddelse. I den »socialistiske Stat« vil der teoretisk set ikke være anden Grænse for Lønnens Højde end det fulde Produktionsudbytte.

I al Almindelighed har man til Bestemmelse af,

*) Her bortses fra det Tilfælde, at Arbejderne ved Understøttelse til Arbejdsløse indskrænker Udbudet, hvorved Lønnen eventuelt kan presses noget op over det her omtalte Maksimum.

**) $(685 \div 600) 4,16 = 354$, hvilket er Gevinsten pr. 10,000.

om Minimum for Rente og Maksimum for Løn er naaet, blot at undersøge følgende Forhold: $(p_n \div l) a_n < (p_{n+1} \div l) a_{n+1}$. Eller i det givne Tilfælde: $(620 \div 600) 6\frac{2}{3} > (650 \div 600) a_{n+1}$. Til Bestemmelse af a_{n+1} har man $a_{n+1} = \frac{10,000 \times 2}{600 \cdot 6} = 5,55$.

Da nu den første Størrelse er mindre end den anden, er det klart, at Kapitalisten vil foretrække en Nedsættelse af Arbejdertallet, og hermed er bevist, at Lønnen ikke kan naa 600. Derimod er der teoretisk intet til Hinder for, at Lønnen kan naa 500, hvilket ses af følgende Forhold: $(650 \div 500) 6\frac{2}{3} > (670 \div 500) a_{n+1}$

og $a_{n+1} = \frac{10,000 \times 2}{500 \times 7} = 5,71$.*) En Udregning viser nemlig, at man i førstnævnte Tilfælde opnaar et Udbytte af 10 0/0, i sidstnævnte derimod kun af 9,7 0/0.

Det er forøvrigt klart, at denne teoretiske Maksimallgrænse for Lønnen aldrig kan naas i det virkelige Liv. Thi en stærk Organisation af Arbejderne vil dog altid medføre nogen Organisation blandt Arbejdsgiverne, og allerede hermed er det givet, at det antagne Lønmaksimum ej kan opnaas.

Wicksell udtaler S. 102, at højere Løn maa medføre længere Produktionsperiode, og dette er aabenbart ogsaa Böhm-Bawerks Mening. Men dette Resultat strider mod den af mig opstillede Tabel, og Grunden hertil er ganske simpelt den, at min Tabel (ligesom Böhm-Bawerks) er udarbejdet under den Forudsætning,

*) De ovenfor antydede Beregninger er ikke nøjagtige, fordi der ikke regnes med kontinuert varierende Størrelser. Den almindelige matematiske Løsning af Problemet er givet hos Wicksell S. 96 ff.

at saavel Samfundskapitalen som det samlede Arbejder-tal er konstant. Under denne Forudsætning kan Lønnen naturligvis kun stige, naar Produktionsperioden forkortes. Samtidig maa Renten falde, og det ses af Tabellen, at Kapitalisternes Udbytte gaar ned med et større Beløb end det, hvormed Arbejdslønnen stiger, hvilket vil sige, at Samfundet som Helhed lider et Tab. Heraf fremgaar det, at rent teoretisk set maa »Klassekampen« ogsaa ud fra Böhm-Bawerks Teori medføre et Tab for Samfundet, medens der (set fra den rene Teoris Standpunkt) kun i den »socialistiske Stat« kan opnaas den Harmoni, som bevirker det for Samfundet som Helhed bedste økonomiske Resultat.

Ved Hjælp af nedenstaaende Tabel kan det let undersøges, hvilken Indflydelse det vil have paa Rente og Løn, naar Samfundskapitalen varierer, medens

Produktionsperiode	Aarsprodukt pr. Arbejder	Samfundskapital pr. Arbejder								
		800			1500			2400		
		Arbejdsløn	Aarsgevinst pr. Arbejder	Udbytte i % af anvendt Kapital	Arbejdsløn	Aarsgevinst pr. Arbejder	Udbytte i % af anvendt Kapital	Arbejdsløn	Aarsgevinst pr. Arbejder	Udbytte i % af anvendt Kapital
		<i>l</i>	$\frac{p}{l} \div l$	<i>z</i>	<i>l</i>	$\frac{p}{l} \div l$	<i>z</i>	<i>l</i>	$\frac{p}{l} \div l$	<i>z</i>
1	350	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	450	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	530	533	—	—	—	—	—	—	—	—
4	580	400	180	22,5	750	—	—	—	—	—
5	620	320	300	37,5	600	20	1,3	—	—	—
6	650	267	383	48,0	500	150	10,0	800	—	—
7	670	—	—	—	429	241	16,1	686	—	—
8	685	—	—	—	375	310	20,7	600	85	3,5
9	695	—	—	—	333	362	24,3	533	162	6,7
10	700	—	—	—	300	400	26,7	480	220	9,2

Arbejdertallet holder sig konstant. Resultatet er givet for en Samfundskapital paa henholdsvis 8000, 15000 og 24000 Mill., hvilket altsaa giver en Kapital af henholdsvis 800, 1500 og 2400 pr. Arbejder. Princippet i Tabelopstillingen er forøvrigt det samme som i den foregaaende Tabel. Om den i hvert Tilfælde anførte laveste Rentefod virkelig er et Minimum, undersøges som foran vist, og man kommer da til det Resultat, at Minimalrenten er henholdsvis $22\frac{1}{2}$, 10 og $3\frac{1}{2}\%$, medens Maksimallønnen udgør 400, 500 og 600.

I al Almindelighed gælder det, at jo større Kapitalen bliver i Forhold til Arbejdertallet, jo større kan Lønnen blive; men det ses ogsaa, at denne mulige Stigning dog langt fra holder Skridt med Kapitalforøgelsen. Naar Kapitalen vokser til det 3-dobbelte, stiger Arbejdslønnen kun med 50% . Endvidere ses det, at Kapitalisternes Udbytte gaar ned ikke alene relativt (i Forhold til anvendt Kapital) men ogsaa absolut, nemlig fra 180 til 85 pr. Arbejder (og Antallet af Arbejdere er jo konstant). Dette tyder paa, at det vil være ganske umuligt for Arbejderne i Praksis at drage den fulde Fordel af Muligheden for højere Løn. Er der dannet saa stærke Fagforeninger, at de kan fremtvinge Maksimallønnen, ses det jo let, at Kapitalisterne som Klasse aldeles ingen Fordel vilde have af at forøge Samfundskapitalen. Tvertimod vil Kapitalistklassen faktisk være interesseret i, at den produktive Kapital ikke forøges.

Böhm-Bawerk undersøger ogsaa dette Spørgsmaal, men kommer, paa Grund af den fejlagtige Maade, hvorpaa han gennemfører sine Tabeleksempler, til endnu grellere Resultater end ovenfor anført. Efter Böhm-Bawerks

Mening skulde jo nemlig den Rentefod, som af mig opfattes som et Minimum, der ej kan naas, være det Ligevægtspunkt, der af sig selv vil indtræde. Böhm-Bawerk undersøger nu (se hans Bog S. 422), hvorledes Rente og Løn stiller sig, naar Samfundskapitalen udgør henholdsvis 10,000, 15,000 og 24,000 Millioner. Resultatet skulde blive en Rentefod af henholdsvis 19,1 %, 10 % og 3,5 %. Det samlede Udbytte for Kapitalistklassen som Helhed er da henholdsvis 1910, 1500 og 840 Millioner. Hvis Kapitalisterne var i Besiddelse af en samlet Kapital paa 24,000 Millioner, kunde de altsaa forøge deres Aarsindtægt til over det dobbelte ved straks at ødelægge de 14,000 Millioner af denne Kapital! Böhm-Bawerk bliver desværre ikke selv opmærksom paa dette for det »kapitalistiske Samfund« ret kompromitterende Resultat. Var Böhm-Bawerk bleven opmærksom herpaa, vilde han antagelig have opdaget, at saa galt, som det efter hans egen Teori skulde staa til med Forsvaret for det »kapitalistiske Samfund«, er det nu heller ikke. Han vilde da maaske tillige have opdaget de to Hovedfejl, han i denne Sammenhæng begaar. For det første den ovenfor udførligt behandlede, at Maksimalrenten forveksles med den »naturlige« eller »nødvendige« Rentefod. For det andet den Fejl, at Udbyttet alene antages at være afhængig af Produktionsperiodens Længde, medens det dog selvfølgelig ogsaa er afhængig af den anvendte Kapitals Størrelse i Forhold til Arbejdertallet. Hertil skal jeg senere vende tilbage.

Selv om nu Böhm-Bawerk ved at begaa disse Fejl kommer til at fremstille »Kapitalistsamfundet« i et endnu daarligere Lys, end det faktisk fortjener, saa staar dog den Sætning fast: at Kapitalistklassen som Helhed altid

maa være interesseret i et saa stort uproduktivt Kapitalforbrug som vel muligt. Derfor vil Kapitalistklassen have den største Interesse i, at den aarlige »Kapitalopsparing« anvendes f. Eks. til en Forøgelse af den uproduktive Del af Statsgælden; thi herved undgaas det, at Udbyttet af den produktive Kapital trykkes. Den nøje Sammenhæng mellem Kapitalisme og Militarisme forstaas let ud fra denne Betragtning.

IV.

En af Aarsagerne til, at de af Böhm-Bawerk opstillede Tabeleksempler snarere bliver vildledende end vejledende, maa vistnok søges i den Omstændighed, at der ikke nærmere gøres Rede for, hvad der skal forstaas ved Begrebet Produktionsperiode. Hvor uklart dette Begreb er, fremgaar f. Eks. af, at Böhm-Bawerk hævder, at Udviklingen gaar i Retning af stadig længere Produktionsomveje, og herved skal det da forklares, at der bliver Brug for stadig større Kapitalanvendelse. Denne Udviklingsgang strider ganske vist mod de almindeligste Erfaringer fra det praktiske Liv, og Böhm-Bawerk naar da ogsaa kun til dette Resultat derved, at den Tid, der medgaar til Fremstillingen af de Maskiner o. s. v., der bruges i den paagældende Industri, regnes med i Varernes Produktionsperiode. Ført ud i sin Konsekvens maa denne Tankegang ende med, at enhver Vares Produktionsperiode er af uendelig Længde, men ganske bortset herfra ses det let, at »Produktionsperiode« her opfattes som et rent teknisk Begreb. Men opfattet paa denne Maade bliver Produktionsperiodens større eller mindre Længde i Virkeligheden ganske uden Be-

tydning for Renteproblemet. Hvad der kan have Betydning, er derimod den Tid, der hængaar fra det Øjeblik, en Kapital indskydes i Produktionens Tjeneste, indtil det Øjeblik, da denne Kapital atter kan frigøres. Undertiden synes det ogsaa, som om Böhm-Bawerk nærmest tænker paa Produktionsperiode i den sidst omtalte Betydning, men forøvrigt undgaar man alle Vanskeligheder, naar man blot konsekvent fastholder Forudsætningen om, at det økonomiske Samfund, som vi betragter, er stationært, thi i saa Tilfælde kan Produktionsperioden (ligeegyldigt om man definerer dette Begreb paa den ene eller den anden Maade) betragtes som uendelig lille. Lad os nemlig forestille os Samfundets økonomiske Liv i Form af en Række Maskiner, i hvis ene Ende der hvert Øjeblik fyldes nyt Raastof, medens der fra den anden Ende i hvert givet Øjeblik afkastes færdige Varer; hver Kapitalist ejer sin Maskine, og disse er indrettet saaledes, at de fornys kontinuerligt, medens de er i Gang, og saaledes, at de fornys fuldstændigt i samme Tidsrum, som Raastoffet bruger for at gennemløbe Maskinen. Er nu alle disse Maskiner i fuld Drift, og skal der ingen som helst Forandringer foretages af Hensyn til Fremtiden, da vil man let forstaa, at det er ganske ligeegyldigt for Renteproblemet, om Produktionsperioden er lang eller kort, d. v. s. om Raastofferne bruger en Maaned eller maaske et Aar eller to om at gennemløbe den paagældende Maskine. Hvad det kommer an paa ved Beregningen af den Rente, der tilfalder den enkelte Kapitalist, er derimod aabenbart, dels hvor meget Arbejde det har kostet at fremstille netop hans Maskine, dels hvor meget Raastof der samtidig findes

under Bearbejdelse i denne Maskine. Det, der spørges om, er med andre Ord: Hvor stor er den samlede Kapital, som hver af Kapitalisterne anvender?

Det vilde imidlertid være urigtigt, om man sammen med det uklare Begreb »Produktionsperiode« vilde bortkaste den Kerne af Sandhed, der dog til syvende og sidst ligger til Grund for Böhm-Bawerks Teorier. Der bliver nemlig god Mening i det hele, naar man overalt i Böhm-Bawerks Formler og Tabeller ombytter Udtrykket »Produktionsperiode« med »Forholdet mellem variabel*) og konstant*) Kapital«. Man vil herved, naar man gaar ud fra den samme Produktivitetsskala, som er forudsat i de ovenfor anførte Eksempler, naa til ganske samme Formler som Böhm-Bawerk og Wicksell, men man opnaar samtidig, at man intet Øjeblik kan bringe sig selv eller andre i Vildrede med, hvad de fundne Formler og Tabeller i Virkeligheden betyder.

I Ligningen $p = l \left(1 + \frac{z \cdot t}{2}\right)$, der danner Grundlaget for de af Böhm-Bawerk opstillede Tabeller, forudsættes det, at man kender Produktivitetsskalaen, det vil sige p 's Afhængighed af t (altsaa $p = f(t)$). Det gælder da blot om at vise, at man ved i Stedet for t at sætte $c:v$ (Forholdet mellem konstant og variabel Kapital) kommer til akkurat samme Formel. Det ses let, at naar der anvendes 1-aarig Produktionsperiode, maa hele Samfundskapitalen eksi-

*) Disse Udtryk taget i Marx' Betydning: variabel Kapital (v) = den Del af Kapitalen, som anvendes til Udbetaling af Lønninger; konstant Kapital (c) = den øvrige Del af den i Produktionen anvendte Kapital.

stere som variabel Kapital; ved 2-aarig Periode skal derimod kun Halvdelen være variabel, medens den anden Halvdel maa være konstant Kapital, d. v. s. den anvendes til at afkøbe det halvfærdige Produkt fra foregaaende Aars Producenter. Ved 3-Aars Periode anvendes $\frac{2}{3}$ af Kapitalen som konstant Kapital o. s. v. Vi har altsaa $c_1 : v_1 = 0$; $c_2 : v_2 = 1$; $c_3 : v_3 = 2$ o. s. v. Der er ikke herved forandret andet ved Böhm-Bawerks Forudsætninger, end at de er bragt lidt nærmere i Forbindelse med det virkelige Liv. Thi det, der her foregaar, er jo netop, at den ene Producent stadig afkøber andre Producenter de ufærdige Produkter (hvorunder i videste Forstand ogsaa Maskiner, Raastoffer o. s. v.), medens Böhm-Bawerk stadig forudsætter, at enhver Producent selv forfærdiger sine Varer (ogsaa de til disses Fremstilling nødvendige Maskiner, Raastoffer o. s. v.) fra Begyndelsen til Enden.

Den foran anførte Ligning faar nu følgende Form:

$$p = l(1 + \frac{z}{2}(1 + t)).$$

Thi det ses let, at til $t = 1, 2, 3 \dots$ i Böhm-Bawerks Tabeller svarer her $t = c : v = 0, 1, 2 \dots$ hvorefter ovenstaaende Ligning ganske falder sammen med den, der danner Grundlaget for Böhm-Bawerks Tabeller.

Havde Böhm-Bawerk og Wicksell benyttet sig af Formlen $p = f(c : v)$ i Stedet for $p = f(t)$, da ville de umulig kunne have begaaet den Fejl at tro, at de i denne Formel havde fundet den fuldstændige Løsning af Kapitalrentens Problem. Thi det vilde da straks være faldet dem i Øjnene, at p dog i langt højere Grad maa antages at være en Funktion af den pr. Arbejder

anvendte Kapital*) end af denne Kapitals Sammensætning i en konstant og en variabel Del. Efter det udviklede ses det jo let, at Böhm-Bawerks Teori i Virkeligheden gaar ud paa, at »Produktivitetsskalaen« (ρ 's Afhængighed af t) er den samme, uanset om den pr. Arbejder anvendte Kapital er stor eller lille. I denne fejlagtige Antagelse maa man søge den anden Grund til det ovenfor (S. 336) omtalte mærkelige Resultat af Böhm-Bawerks Tabeller: at det skulde kunne betale sig for Kapitalisterne at ødelægge det meste af deres Kapital!

V.

En foreløbig Forklaring paa, at Kapitalrenten nødvendigvis maa eksistere i det nuværende »kapitalistiske« Samfund, finder man let ved at drage en Parallel med Forholdene i en tænkt »socialistisk Stat«, hvorved i denne Sammenhæng blot forstaas et Samfund, hvor al Kapital er i Samfundets Besiddelse. I en saadan Stat maa Renten være 0, fordi hele Udbyttet af Produktionen i hvert givet Øjeblik kan udbetales fuldtud som Arbejds løn. (Det forudsættes jo nemlig stadigt, at Samfundet er stationært, saaledes at det er unødvendigt af Hensyn til Fremtiden at danne ny Kapital). I det

*) Det fremhæves ofte med særlig Forkærlighed fra »borgerlige« Økonomers Side, at Produktionsudbyttet til en vis Grad stiger med forhøjet Arbejds løn (eller forkortet Arbejdstid), og denne utvivlsomme Kendsgerning stemmer ganske med den her opstillede Sætning, at Produktiviteten stiger med forøget Kapitalanvendelse. Derimod strider den nævnte Kendsgerning bestemt mod Böhm-Bawerks Skala; thi forhøjet Løn maa, alt andet lige, betyde kortere Produktionsperiode og altsaa aftagende Produktivitet.

kapitalistiske Samfund er Forholdet derimod et ganske andet; her kan og vil de private Indehavere af Kapitalen ganske naturligt forlange en vis Del af det samlede Produktionsudbytte som særskilt Vederlag for at stille deres Kapital til Raadighed for Produktionen. Ud fra denne Betragtning er det ikke vanskeligt at faa Øje paa, at Kapitalrenten i sit inderste Væsen maa betragtes som en Art Beskatning eller »Udbytning«, som Kapitalisterne kan foretage som Følge af deres økonomiske Magtstilling. Denne Magtstilling beror atter derpaa, at saaledes som Formuefordelingen nu en Gang er (og altid maa være i ethvert kapitalistisk Samfund), er Besiddelse af Kapital faktisk et Monopol. Hvis man kunde tænke sig, at dette ikke var Tilfældet, men at Kapitalen var ligelig fordelt mellem alle Producenter, idet der til alle Arter af Produktion forudsættes at være Brug for nøjagtig samme Kapitalbeløb pr. Arbejder, da vilde Kapitalrenten ogsaa i dette Tilfælde blive 0. Ud fra denne Tankegang forstaar man ogsaa, hvilken Betydning Kapitalens mer eller mindre ulige Fordeling har for Kapitalrentens Højde; den vilde rent teoretisk set naa Maksimum, naar al Kapital var samlet paa en enkelt Haand, thi i saa Tilfælde vilde Monopolet være absolut. Dette sidste Problem behandles slet ikke af Böhm-Bawerk, idet han stadig forudsætter Samfundskapitalen ligelig fordelt blandt et forholdsvis stort Antal Kapitalister, mellem hvilke der hersker fuldstændig fri Konkurrence.

I det følgende vil jeg ganske kort forsøge at antyde den Vej, jeg antager, man maa gaa for at naa til en dybere Forstaaelse af Kapitalrentens Natur.

Al Kapitalrente er enten en Differentialrente eller en Monopolrente. I begge Tilfælde er Kapitalrenten en »Udbytning«, nemlig i første Tilfælde af de i den paagældende Virksomhed beskæftigede Arbejdere, i sidste Tilfælde dels af disse, dels af hele det Publikum, som køber de paagældende Varer.

Denne Sætning forekommer mig at være en simpel Konsekvens af følgende Tankerække:

I et Samfund, hvor der i alle Produktionsgrene arbejdes med omtrent samme Kapital pr. Arbejder, og hvor denne Kapital tillige er saa ringe, at enhver kan forudsættes at kunne forskafe sig den til det Tidspunkt, da han er saaledes udlært, at han kan nedsætte sig som selvstændig Producent, — i et saadant Samfund vil der ingen Kapitalrente eksistere. Med mindre man da vil opfatte den Forskel i Produktionsudbytte, som maa findes mellem dette Samfund og et andet Samfund, der arbejder ganske uden Kapital, som et Udtryk for Kapitalrenten. I saa Tilfælde findes der unægtelig en »Kapitalrente«; og det oven i Købet af en saadan Størrelse, at næsten hele det Udbytte, som naas i det førstnævnte Samfund, maatte betegnes med dette Navn! Men en saadan Opfattelse af Begrebet Rente forkastes nu fra alle Sider, og særlig Böhm-Bawerk har indlagt sig Fortjeneste ved udførligt at paavise, at en saadan Definition af Rentebegrebet aldeles ikke dækker det, man i det kapitalistiske Samfund forstaar ved Rente.

Forudsættes nu videre, at der opstaar en ny Industri, der fordrer betydelig større Kapitalanvendelse end ellers normalt, da vil der kun være et ganske lille Mindretal, som er i Besiddelse af saa stor Kapital, at de kan slaa ind paa denne nye Industri. Hvorledes

dette Mindretal er kommet i Besiddelse af den større Kapital, er os her ligegyldigt; vi kan antage, at det er sket ved simpelt Rov fra en Del andre Samfundsmedlemmer, og da disse nu er udelukket fra selv at producere, maa de søge Arbejde hos det lille Mindretal af Kapitalister. Hvis nu Kapitalisterne til at begynde med er saa liberale, at de ikke benytter sig af deres Arbejders Nødstilstand, men giver dem det samme i Løn, som de før tjente som selvstændige Producenter, saa kan der ikke tales om en særlig Udbytning af disse Arbejdere. Derimod ses det let, at der kan finde en Udbytning (maaske bedre: Beskatning) Sted af alle de Samfundsmedlemmer, der ikke tilhører den lille Kapitalistgruppe, idet Priserne nemlig kan sættes op over de direkte Udgifter ved Produktionen. Dette kan gøres, fordi der jo efter vor Forudsætning faktisk er Tale om et Monopol. Men den nye Kapitalistklasse vil naturligvis ikke i Længden nøjes med denne Udbytning; de vil hurtigt ved Lønreduktion indtage en Del af Arbejdernes Løn under Kapitalrenten, og heri maa Arbejderne finde sig, fordi de efter vor Forudsætning er afskaaret fra at producere selv.

Differentialrenten opstaar derimod paa følgende Maade: I en eller anden Industrigren viser det sig, at man ved at indføre visse Forbedringer kan opnaa et betydeligt større Udbytte end normalt; saadanne Forbedringer vil ganske vist som Regel kræve forøget Kapitalanvendelse, men herfra kan vi foreløbig se bort. Saalænge Forbedringen kun er indført i en enkelt Bedrift, vil Prisen paa de paagældende Produkter endnu være bestemt af det store Flertal af Bedrifter, der arbejder paa gammeldags Maner. Hvis der i det paa-

gældende Fag udelukkende arbejdes af selvstændige Producenter uden fremmed Medhjælp, vil den, der har indført Forbedringen, blot opnaa en højere Arbejdsløn end de andre. Anvendes derimod fremmede Arbejdere, vil der naturligvis intet Overskud blive, saafremt hver af disse skal have det fulde Udbytte af deres Arbejde, som jo nu er mere produktivt end før. Overskuddet (Differentialrenten) kan netop kun opstaa derved, at Arbejderne ikke faar det fulde Udbytte; og saaledes maa det gaa under Forudsætning af fri Konkurrence, fordi Lønnen i saa Tilfælde maa tendere mod at blive ens i alle Bedrifter. Som man ser, er der her kun Tale om en Udbytning af den paagældende Bedrifts Arbejdere. En Udbytning af Publikum i Almindelighed kan derimod ikke finde Sted, fordi Differentialrenten er uden Indflydelse paa Varepriserne.

Kan der nu fra det virkelige Liv findes Tilknytningspunkter til det ovenfor udviklede? Jeg tror ikke dette vilde være vanskeligt, men indenfor dette Tidsskrifts Rammer kan der naturligvis ikke være Tale om nogen udførlig Dokumentation. Jeg maa indskrænke mig til et Par Antydninger.

Rent skematisk kan Udviklingsgangen indenfor de fleste Industrigræne fremstilles saaledes:

Første Fase: Det gamle Haandværk. Der er her i Begyndelsen ikke Tale om en Udbytning af Arbejderne, hvorimod der hurtigt viser sig en Tendens til at beskatte Publikum ved at skabe Monopoler. Men bortset fra retlige Monopoler kan dette som Regel kun opnaas i Fag, hvor der kræves en saa betydelig Kapital, at Tilgangen til Faget faktisk er stærkt begrænset.

Hvor man i ældre Tid støder paa Rentefænomenet i Industrien, er det derfor næsten altid Monopolrenter, det drejer sig om.

Anden Fase. Med den opvoksende Storindustri og Haandværkets begyndende Opløsning kommer nu Differentialrenten til. De første Producenter, der opnaar denne Differentialrente, vil naturligvis være interesseret i, at Priserne saa længe som muligt bestemmes af de gammeldags Producenter. Flere og flere af disse vil blive nødsaget til at indføre de nye Metoder. Endelig vil Konkurrencen mellem de mere fremskredne Producenter tvinge enhver af disse til stadige Udvidelser.

Tredje Fase. Den her skildrede Udvikling maa ende med almindelig Prisnedgang, der vil tvinge de sidste af de gammeldags Producenter, der ikke har kunnet skaffe Kapital til at følge med Tiden, ganske ud af Markedet. Der følger nu en Tid med vild Konkurrence mellem de Producenter, der er fulgt med Tiden. Varepriserne er stadig synkende. Men da den Kapital, der forudsættes nødvendig for at drive Produktionen paa den her forudsatte Basis, dog endnu ikke er saa stor, at den i højere Grad faar Karakteren af et Monopol, bliver Resultatet, at Kapitalrenten for en Tid ganske forsvinder i den paagældende Industri.

Fjerde Fase. Flertallet af de middelstore kapitalistisk drevne Bedrifter forsvinder. Enkelte særlig kapitalkraftige Firmaer bliver tilbage. Den Kapital, der nu er nødvendig for at sætte nye Foretagender i Gang, bliver saa stor, at der opstaar et faktisk Monopol — og følgelig vil Bedrifterne i Industrien atter kunne give Kapitalrente.

I al Almindelighed er Udviklingen altsaa den:

Differentialrenten er et Gennemgangsled, hvorefter vi atter naar tilbage til det oprindelige Grundlag for Kapitalrenten, nemlig Monopolet. *)

I det stationære »socialistiske Samfund« vilde Kapitalrenten kun kunne tænkes at eksistere som en Differentialrente, nemlig for saa vidt der vedblivende indenfor samme Fag blev produceret efter forskellige Produktivitetsskalaer; da imidlertid al Kapital tilhører Samfundet, vilde disse Forskelligheder efterhaanden udlignes. Derimod vilde Monopolrenterne ganske forsvinde. Dette kan tænkes at ske paa følgende Maade: Der vilde ved den »socialistiske Stats« pludselige Indførelse straks blive en stærk Tilstrømning af Arbejdere til de In-

*) Den her givne skematiserede Udvikling undergaar naturligvis i det virkelige Liv mange Modifikationer, og navnlig vil det selvfølgelig være umuligt at drage skarpe Skillelinjer mellem de enkelte Faser i Udviklingen. I Øjeblikket er der maaske ikke nogen Industri her i Landet, der bedre kan tjene som Illustration til den tredje Fase end Skotøjsindustrien. Den ene lille Fabrik opstaar efter den anden; men de fleste af dem forsvinder meget hurtigt igen. Faget befinder sig nemlig i Fasens Slutning. Endnu for en halv Snes Aar siden kunde der uden al for stor Kapital startes levedygtige Fabrikker; da var Differentialrenten endnu stor, idet Haandarbejdet havde den overvejende Indflydelse paa Priserne. Nu nærmer vi os det Punkt, hvor der fordres stor Kapital for at kunne starte en levedygtig Skotøjsfabrik — da vil der atter blive rolige Forhold i Faget, og Udbyttet vil atter stige.

Eksempler paa Industrier, der allerede er naaet ind i fjerde Fase, har vi i Spritfabrikker, Bayersk-Øl-Bryggerier osv. Og som Eksempel paa Fag i første Fase kan nævnes Barberfaget — eller maaske endnu bedre: Syersken der arbejder i Hjemmet med egen Maskine; hun maa teknisk set betragtes som en selvstændig Producent, der arbejder med en vis Kapital; men da denne Kapital fordres af alle, der overhovedet vil arbejde i Faget, giver den ingen Rente, eller rettere: den giver en negativ Rente, idet saadanne Syersker er daarligere stillet end dem, der uden nogen som helst egen Kapital arbejder paa de store Systuer.

dustrier, der arbejder med meget stor Kapital pr. Arbejder; thi her maatte Arbejdslønnen jo blive højere end andre Steder, naar det fulde Udbytte skulde udbetales som Arbejdsløn. Følgen heraf maatte blive en Prisnedsættelse paa de Varer, der fremstilles i de mest »kapitalistiske« Industrier, indtil Udbyttet bliver saa ringe, at Arbejdslønnen bliver den gængse. (Heraf ses det ganske klart, at der i saadanne Industrier ikke i det nuværende Samfund er Tale alene om en Udbytning af Industriens egne Arbejdere; thi disse vilde jo ikke ved Indførelse af den »socialistiske Stat« naa det fulde Udbytte af deres Arbejde, hvis man herved vil forstaa disse Bedrifters nuværende Udbytte divideret med Arbejdernes Antal). Til Gengæld vil Værdien af personlige Tjenesteydelser samt af Varer, der frembringes næsten uden Kapitalanvendelse, stige stærkt i Værdi. Resultatet vil med andre Ord blive, at alle Arbejdere faar lige Andel i det Udbytte, der naas ved den gennemsnitlige Produktivitetsskala, uden Hensyn til om de arbejder i Industrier, hvor Arbejdets Produktivitet er større eller mindre. Det samme gælder forøvrigt til en vis Grad allerede i det kapitalistiske Samfund, fordi det aldrig lykkes Kapitalisterne at tage hele Udbyttet ved Arbejdets stigende Produktivitet. I Amerika, hvor den gennemsnitlige Produktivitetsskala er højere end i Evropa, er Arbejdslønnen højere ogsaa for Barbere o. s. v., skønt de arbejder i et Fag, hvor Arbejdets Produktivitet er den samme som i Evropa.

VI.

Kapitalrenteproblemet er i Virkeligheden af dobbelt Natur. Det er to helt forskellige Spørgsmaal der skal klares

a) Hvori ligger det, at Bedrifter, i hvilke der anvendes en større Kapital, end der staar til Raadighed for alle og enhver, afkaster et Overskud? Det er dette Problem Böhmer-Bawerk undersøger, og kun dette Problem er behandlet i det foregaaende. Dette Overskud betegner vi som »Produktionsrente«.

b) Hvori ligger det, at man kan erholde Rente af Penge, man laaner ud til andre? Saadanne Udlaan kan dels anvendes til produktive Formaal, dels til Forbrug og dels som Betaling for Retten til at nyde en vis aarlig genkommende Indtægt (f. Eks. Renten af Statslaan, der er anvendt til uproduktive Foretagender). Hvad enten Udlaanene anvendes paa den ene eller den anden Maade, maa Renten af dem være lige høj. Vi vil betegne denne Rente som »Udlaansrente«, og det er den, der menes, naar der tales om at Markedsrenten er $3\frac{1}{2}$ eller 4 %.

Der er ingen absolut Sammenhæng mellem Produktionsrente og Udlaansrente. I moderne Samfund er det ganske vist givet, at Udlaansrenten gennemsnitlig maa være lavere end Produktionsrenten. Men denne Sætning, som de fleste Økonomer gerne vil gøre almengyldig, har ikke altid holdt Stik. Udlaansrenten er jo nemlig ikke alene afhængig af Produktionsrenten, men ogsaa af Laan til Forbrug eller til Indkøb af Aarsrenter, og i et Samfund, hvor disse Arter af Laan spiller Hovedrollen, kan det meget vel tænkes, at Udlaansrenten bliver højere end Produktionsrenten. Dette Forhold findes der mange Eksempler paa i mere primitive Samfund, og som Følge heraf kan der som Regel ikke blive Tale om Udlaan til produktive Formaal; tværtimod gaar Bevægelsen ofte den modsatte

Vej: Producenterne foretrækker at laane eventuelle Overskud ud til rent uproduktive Formaal, fremfor at anvende dem til Udvidelse af egen Bedrift.

Nu om Stunder kompliceres Forholdet derved, at al Produktionsrente har en Tendens til at antage Form af Udlaansrente. Det, der sker ved Dannelsen af Aktieselskaber, er netop, at Monopolrenter og Differentialrenter kapitaliseres efter den almindelige Rentefod, og da selve Aktierne endvidere er underkastet Kurssvingninger, opnaas det paa denne Maade, at Monopol- og Differentialrenterne tilsyneladende bliver afhængige af Udlaansrenten.

Sammenblanding af Produktionsrente og Udlaansrente viser sig særlig forvirrende, hvor det drejer sig om Jordrentens Indflydelse paa og Forhold til Kapitalrenten. Wicksell hævder saaledes, at Jordrentens Eksistens maa medføre lavere Kapitalrente. Dette er ogsaa umiddelbart indlysende, naar det drejer sig om Produktionsrenten; thi det er klart, at det Beløb, Jord-ejeren er i Stand til paa Forhaand at tage som sin Part af det samlede Produktionsudbytte, maa trækkes fra i Kapitalistens Overskud (idet Arbejdslønnen forudsættes at være saa lav, at der intet kan tages herfra). Ganske modsat forholder det sig med Udlaansrenten; denne maa selvfølgelig stille sig desto højere, jo større Rolle Jordrenten spiller i Samfundet. Thi paa Markedet for Udlaan af Kapital konkurrerer den kapitaliserede Jordrente med Produktionskapitalen om at erholde Laan, og dette maa medføre en stigende Tendens.

Spørges der nu om de Momenter, der er bestemmende for Udlaansrenten, saa forekommer det mig, at Böhm-Bawerks Teori, (at det er Forholdet mellem

Værdien af Nutids- og Fremtidsgoder, der er bestemmende for Renten), her er langt mere paa sin Plads, end hvor det drejer sig om Forklaring af Produktionsrenten. Ved Bestemmelse af Udlaansrenten maa det jo nemlig være et Moment af stor Betydning, om der finder en større eller mindre aarlig Opsparing Sted. Og naar det overvejes, om man af sin Aars-indtægt skal opspare et større eller mindre Beløb, saa ses det let, at der her netop foretages en Vurdering af Fremtidsgoder i Forhold til Nutidsgoder. Paa en vis Maade bliver altsaa Seniors Opfattelse af Renten som en »Præmie paa Opsparing« berettiget. »Opsparings-teorien« tager aabenbart netop sit Udgangspunkt fra en Betragtning af Udlaansrenten.

Mod denne Opsparingsteori er det imidlertid gjort gældende, at der ved en Forøgelse af Samfundskapitalen slet ikke er Tale om en »Opsparing«, men derimod om en Forandring i Produktionens Retning (Overgang fra Produktion af Forbrugsgoder til Produktion af Kapitalgoder). Dette er naturligvis rigtigt, for saa vidt det drejer sig om en reel Forøgelse af den Kapital, der anvendes i Produktionens Tjeneste. Men Indvendingen rammer alligevel ikke, fordi Sagen her ses fra et helt andet Synspunkt. Dette faar man maaske lettest Øje paa, naar det drejer sig om den Del af den aarlige Opsparing, der alene anvendes til Køb af kapitaliserede Monopol- og Differentialrenter. Lad os som et særlig typisk Eksempel tage en Monopolrente, som ikke har nogen som helst Forbindelse med Produktionsrenten, f. Eks. Renten af Statsgæld.*) Det forudsættes, at

*) Renten af Statsgæld kan betegnes som en Monopolrente (om end af en særlig Art), fordi det der sker ved Stiftelse af Stats-

Statsgælden udelukkende anvendes til uproduktive Formaal, d. v. s. til øjeblikkeligt Forbrug af Nutidsgoder. Der er altsaa ikke her Tale om en Omlægning af Produktionen i Retning af mere varige Goder; der er blot Tale om, at nogle Nutidsgoder, der ellers vilde være forbrugt af private, nu forbruges af Staten. En Forøgelse af Statsgælden maa da hæve Udlaansrenten, fordi det nu fordres, at en Del Statsborgere skal spare paa Nutidsgoder for at Staten kan forbruge desto flere af disse.

Det samme, som her er sagt om Statsgælden, gælder nu i Virkeligheden ogsaa om al anden Monopol- og Differentialrente, selv om det ofte kan være vanskeligt at faa Øje herpaa. Sæt at en enkelt Mand erholder Monopol paa alt Fiskeri fra dansk Havn. Indbringer Fiskeriet 10 Millioner aarlig, og er »Monopolisten« beskeden nok til foreløbig at nøjes med 10 % heraf som Vederlag for at meddele sin Tilladelse til, at den nuværende Fiskerbefolkning vedblivende udøver sit Erhverv akkurat paa samme Maade som før, — hvilken Indflydelse vil dette nye Monopol da udøve paa Udlaansrenten? Hvis den nye Storkapitalist indskrænker sig til at nyde sin aarlige Indtægt paa en Million, vil der aabenbart ingen øjeblikkelig Forandring ske. Men det sandsynligste er, at han ikke vil nøjes hermed. Værdien af hans Monopol er 25 Millioner (forudsat en Rentefod af 4 %), og det maa i Virkeligheden staa for ham, som om han er blevet Ejer af

gæld, ikke er andet, end at der gives Obligationsejeren et retligt Monopol paa en aarlig Beklipning af alle andre Statsborgeres Indtægter. Nu om Stunder sker denne Beklipning med Skatterne som Mellemlid, i ældre Tid ofte direkte ved Pantelen o. s. v.

denne Kapital. Men bestemmer han sig nu til at anvende 5 Millioner til øjeblikkeligt Forbrug, da vil det jo straks vise sig, at der til dette øgede Forbrug intet Steds i Samfundet svarer en øget Produktion. Der fremkommer altsaa et Deficit, som maa dækkes derved, at andre Samfundsmedlemmer indskrænker deres Forbrug af Nutidsgoder (altsaa foretager en »Opsparing«) i tilsvarende Grad.

Hele det udviklede Opsparingsproblem skal forøvrigt ikke her gøres til Genstand for en mere indgaaende Omtale. Dog kan der i forbigaaende peges paa, at »Kapitalistklassen« som saadan ikke foretager Opsparinger, fordi den er interesseret i at forøge de virkelige i Produktionen anvendte Kapitalgenstande. Tværtimod maa Kapitalisterne som Klasse betragtet være interesseret i, at denne »produktive« Kapital formindskes; derfor vil en Krig, der ødelægger et passende Maal af reelle Værdier, som Regel være i Kapitalistklassens Interesse. For saa vidt Kapitalisterne foretager en virkelig Opsparing, er Formaalet at skabe ny Differential- eller Monopolrente. I den første Kamp mellem den kapitalistiske Industri og Haandværket er det Differentialrenten, som lokker til at anbringe Kapital i Produktionens Tjeneste, og saa længe Differentialrenten er Maalet, kan Kapitalistklassen ikke undgaa samtidig at gavne Samfundet som Helhed; saasnt nemlig Konkurrencen har medført, at hele den paagældende Industri er revolutioneret (i teknisk Forstand), forsvinder Differentialrenten (og dermed Kapitalisternes Fordel), men tilbage bliver da Samfundets Gevinst gennem de lavere Varepriser. Men naar Kapitalismen i en Industri naar sit Højdepunkt, d. v. s.

naar Monopolrenten bliver eneste Maal for Kapitalist-erne, da begynder den absolute Modstrid mellem Samfundets og Kapitalistklassens Interesser at gøre sig gældende. Paa dette Trin af Udviklingen vil kun en stadig Trudsel fra Samfundets Side om eventuelt at ekspropriere hele den paagældende Industri kunne bevirke nogenlunde taalelige Forhold for Konsumenterne.

I den Omstændighed, at de aarlige Opsparinger snart gaar mere i Retning af Indkøb af Monopol- og Differentialrenter, snart meré til reel Kapitalanvendelse i Produktionens Tjeneste, har man maaske et Bidrag til Forstaaelse af det Problem, at Tiderne snart er »gode« og snart »daarlige«. Den egentlige Vanskelighed i dette Problem bestaar jo nemlig i at forklare, hvorfor der ikke foregaar et stadigt Fald i Udlaansrenten (og i Varepriserne); thi da Kapitalen vokser langt stærkere end Befolkningen, skulde man jo vente dette Resultat. Ud fra ovenstaaende Betragtninger forstaaes det imidlertid let, at et Fald i Udlaansrenten maa betyde en Stigning i alle faste Monopolrenters Kapitalværdi; men da herved Forholdet mellem Værdien af Fremtids- og Nutidsgoder forrykkes til Fordel for de sidste, vil en Del Monopolister foretrække at realisere en Del af deres let vundne Gevinst. Hertil kommer nu en anden Omstændighed, der i denne Forbindelse maaske er af nok saa stor Betydning. En Del »Monopolister« vil nemlig fristes til at realisere deres Monopoler til de høje Værdier ikke for at faa dem omsat i Nutidsgoder, men for at ombytte dem med reelle Kapitalgenstande. Disses Værdi forudsættes nemlig at være lav, samtidig med, at Udlaansrenten har naaet sit laveste Punkt, og

der er derfor paa dette Tidspunkt de bedste Udsigter til at skabe nye Differentialrenter i Industrien. Desuden er der selvfølgelig siden sidste Opsvingsperiode gjort en stor Del tekniske Opfindelser o. s. v., der blot venter paa at blive udnyttet, og som ogsaa lover godt for Muligheden af nye Differentialrenter. Paa denne Maade muliggøres nu en ny Opsvingsperiode med stigende Priser paa Raastoffer, Maskiner o. s. v. *)

VII.

Böhm-Bawerks Renteteori er i Løbet af forholdsvis kort Tid blevet helt eller delvis antaget af en Række betydelige nationaløkonomiske Teoretikere. Aarsagen hertil er maaske til Dels den, at Økonomer af den matematiske Retning (f. Eks. Wicksell) har følt sig særligt tiltalt af det nye Begreb Produktionsperiode, der tilsyneladende gør Renteproblemet til et rent og skært Værdiproblem, vel egnet til matematisk Behandling. Men til Dels skyldes den store Lykke, som Teorien har gjort, maaske ogsaa en ubevidst Tilfredshedsfølelse ved at se to saa ubehagelige Teorier som Ricardos »jernhaarde Lønningslov« og Socialisternes »Udbytningsteori« modbeviste. Böhm-Bawerk kan jo for saa vidt betegnes som en moderne »Harmoniøkonom«, som hans Teori netop gaar ud paa at vise, at der (selv ud fra den rene abstrakte Teoris Standpunkt) ikke er noget absolut Modsætningsforhold til Stede mellem Arbejder- og Kapitalistklassen. I hvor høj Grad Böhm-Bawerk selv har ladet sig lede af et

*) Jvf. min Anmeldelse af de 4 Konkurrenceafhandlinger om »Gode og daarlige Tider« i »Tidsskrift for Industri« for Februar 1905.

ubevidst Ønske om at levere Beviset for, at der eksisterer en saadan teoretisk Harmoni mellem Arbejder og Kapitalist, er det vanskeligt at afgøre. Dog forekommer det mig, at man adskillige Steder i hans Bog noget for tydeligt mærker Glæden ved, at det endelig er lykkedes at ramme en forsvarlig Pæl gennem al den socialistiske Tale om en »Udbytning« af Arbejderklassen. Særlig kommer dette frem S. 388 ff., hvor der søges leveret et sidste afgørende Bevis for, at Renten ogsaa maa eksistere i den »socialistiske Stat«, og at følgelig al Tale om en »Udbytning« i det nuværende Samfund rent teoretisk maa betragtes som uhjemlet. Skønt dette Afsnit forekommer mig at høre til de svageste i Böhm-Bawerks Bog, skal jeg dog omtale et Par af de opstillede Argumenter, fordi de hører til dem, man hyppigst ser citeret.

Böhm-Bawerk forudsætter, at efter Socialisternes Mening maa en Arbejder have Ret ikke alene til den fulde Værdi af det Arbejde, han udfører i Nutiden, men ogsaa til den Værdi, det producerende Gode en Gang i Fremtiden vil kunne tænkes at faa. Den Arbejder, der i Dag planter Egespirer, skulde saaledes have Ret til straks i Arbejdsløn at erholde udbetalt Værdien af den 100-aarige Eg o. s. v. For at undgaa dette sindssvage Resultat, mener Böhm-Bawerk, at det vil være nødvendigt ogsaa i den »socialistiske Stat« at bibeholde Renten. — Det forekommer mig imidlertid, at man, ved at opstille et Argument som dette, overser hvad der er Socialismens Hovedindvending mod det kapitalistiske Samfund. Hovedindvendingen er jo dog den, at medens Produktionen allerede nu er blevet »social«, er Tilegnelsen af det producerede vedblivende individuel, d. v. s. Tilegnelsen er grundet paa et Rets-

institut, der ikke længere svarer til Produktionsformen. Hvad der ønskes opnaaet ved Indførelse af den »socialistiske Stat« er derfor ikke en individuel Ret til det fulde Arbejdsudbytte, men netop en »social« Ret, d. v. s. samtlige Arbejderes Ret til det hele Udbytte af Produktionen (eller: den enkelte Arbejders Ret til et Gennemsnitsudbytte). Men dernæst har det opstillede Problem efter Socialismens Teorier egentlig intet som helst med Rentespørgsmaalet at skaffe. Böhm-Bawerk gaar ud fra, at Arbejdets Værdi bestemmes efter det færdige Produkts Værdi; da nu det færdige Produkt i det opstillede Tilfælde er af saa overordentlig stor Værdi, er det klart, at Böhm-Bawerk maa tage Rente og Rentes Rente til Hjælp for at forklare, hvorfor Arbejdslønnen dog bliver saa ringe. For Socialismen ligger der ingen Vanskelighed i det hele Problem, fordi den jo netop lige modsat gaar ud fra, at det er det anvendte Arbejde, der giver Produktet Værdi.

Saa er der det snart berømte Eksempel med Vinen, der ligger ganske rolig i Kælderen og Aar for Aar bliver mere værdifuld — dette vil den dog vel ogsaa blive ved med i den »socialistiske Stat«, og følgelig maa ogsaa Rentefænomenet vedblive at eksistere! Der er næppe noget af Böhm-Bawerks Eksempler, der har gjort saa dybt Indtryk som dette; man træffer det snart i alle økonomiske Lærebøger, og man møder det overalt i den daglige Diskussion. Og dog synes det at ligge meget nær at ræsonnere som saa, at da de aller fleste Varer ikke vinder i Værdi med Tiden, men en stor Del tvertimod taber ved Lagringen, saa maatte Renten blive negativ. Hvorfor skulde Maltbyg, der efter 10 Maaneders Forløb er ubrugeligt paa Grund af Tab i

Spireevne, ikke virke lige saa meget i Retning af at gøre Renten negativ, som Vin skulde virke i den modsatte Retning? Her i Danmark drikker vi da i alle Tilfælde mere Øl end Vin! — Men lad os se bort herfra og undersøge, hvorledes det egentlig forholder sig med dette Vineksempel. Lad os sige, at Vinen ved at lagres et Aar vinder 10 % i Værdi, og for Simpelheds Skyld antager vi, at der efter dette Tidsrums Forløb ikke vindes yderligere ved Lagring. Den der sælger sin Vin straks efter Høsten, vil da f. Eks. forlange 4 % mere for den, end den i Øjeblikket er værd. (Idet Lagringsomkostninger, Risiko o. s. v. antages at udgøre 6 %). Kan denne Pris ikke opnaas, skulde Producenten foretrække selv at lagre. Naar Vinbonden nu alligevel faktisk ikke selv lagrer sin Vin, saa er det jo ganske simpelt, fordi han udbyttes af den Kapitalist, der opkøber Vinen. Bonden skal have sine Penge straks, og Prisen bliver derfor lavere, end den egentlig skulde være. Vinproduktionen er et ganske fortrinligt Eksempel paa, hvorledes smaa Producenter udbyttes af kapitalstærke Handlende. En saadan Udbytning kendtes ogsaa her i Landet, forinden Bønderne organiserede sig i Andelsforetagender, men Udbytningen har her aldrig antaget saa grelle Former, fordi de producerede Varers Natur gav lettere Adgang til at komme i direkte Forbindeelse med Forbrugerne. — Det kan dog tilføjes, at Vinbonden i de særlig gode Høstaar maaske faar mere for sin Vin, end et øjeblikkeligt Salg direkte til Forbrugerne vilde indbringe. Grunden hertil er den, at det vigtigste, der opnaas ved Lagringen, ikke er en Forbedring af Vinen (thi naar man kommer ud over en forholdsvis lav Grænse, beror denne kun paa en

Indbildning, som Vinhandlerne indpoder forfængelige »Vinkendere«), men en Udligning mellem gode og daarlige Høstaar. For saa vidt gamle Aargange af en Vin virkelig stammer fra det opgivne Aar, vil dette som Regel vise sig at have været et særligt godt Høstaar.

Medens Böhm-Bawerks Forsøg paa at hævde Rentens Nødvendighed ogsaa i det socialistiske Samfund altsaa ikke forekommer mig at være af videre stor Værdi, er derimod Cassel trængt adskilligt dybere til Bunds i Problemet (»Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag«, Göttingen 1900). Cassel indrømmer for det første fuldt ud, at i det stationære socialistiske Samfund maa Rentefoden blive 0, idet det fulde Udbytte af Produktionen straks kan udbetales. Men da Samfundet ogsaa under en socialistisk Ordning maa tænkes stadig fremadskridende (alene paa Grund af den stadige Befolkningsforøgelse), antager Cassel (S. 124 ff.), at Renten med Nødvendighed maa bibeholdes, idet der stadig maa opsamles ny Kapital, og Samfundet af denne Grund altsaa ikke kan udbetale det fulde Udbytte. Dette er naturligvis indlysende! Bestemmer man sig i det socialistiske Samfund til en aarlig Opsparing, d. v. s. bestemmer man sig til hvert Aar at anvende en vis Mængde Arbejde paa Forøgelse af Kapitalgoderne, saa er det klart, at man ikke samtidig kan anvende denne Arbejdsmængde til at producere Nydelsesmidler. Men naar Cassel med dette Ræsonnement mener at have bevist, at der ogsaa i det socialistiske Samfund maa eksistere en Rente, saaledes at der ikke kan blive Tale om en »social« (eller »almindelig«) Ret til det fulde Arbejdsudbytte, saa synes dette mig rigtignok kun at blive en Strid om

Ord. Naar jeg af min private Indtægt bestemmer mig til at opspare 100 Kr. aarlig, skulde jeg i Følge denne Sprogbrug have mistet Retten til min fulde Aars-indtægt! Og hvis man, naar Talen er om det socialistiske Samfund, vil benævne »Opsparing« med Navnet Rente, saa maa man i alle Tilfælde gøre sig klart, at Begreberne Opsparing og Rente ingenlunde falder sammen, naar Talen er om det kapitalistiske Samfund. At Cassel ogsaa selv er klar herover, fremgaar af S. 148, hvor han forklarer, hvad Opsparing vil sige, naar der er Tale om det kapitalistiske Samfund. Han udvikler saaledes, at naar Kapitalisterne vil anlægge Jernbaner, saa sker det derved, at de produktive Kræfter drages bort fra Produktion af Nutidsgoder; herved stiger Pris-erne paa disse, Konsumenterne maa indskrænke Forbruget, og samtidig muliggøres det for Kapitalisten at producere ny Kapital. Cassel sammenfatter endog denne Tankegang i følgende korte, men skarpe Sætning: »Die Arbeiter sparen, und die Unternehmer vermehren das Kapital!«

Det maa naturligvis indrømmes, at Opsparing i det socialistiske Samfund vil foregaa ganske saaledes, som Cassel skildrer det for det kapitalistiske Samfunds Vedkommende, nemlig ved en Forandring i Produktionens Retning. Men der er rigtignok den betydelige Forskel, at Arbejderne i det socialistiske Samfund dog ikke oven i Købet skal udrede en Rente til Kapitalisterne for at erholde Tilladelse til at indskrænke deres Forbrug af Nutidsgoder! Denne Forskel paa det kapitalistiske og det socialistiske Samfund forekommer det mig ikke, at Cassel tilstrækkeligt har fremhævet.

Om de mindre Trossamfund i Danmark efter Folketællingen 1901.

Af

Emil Elberling.

Det Afsnit af Folketællings-Statistiken, som her skal omtales — Afsnittet om Befolkningens Fordeling efter Trossamfund, eller som det tidligere kaldtes, om »de fremmede Trosbekendere« — bliver i Reglen kun lidet paaagtet. Og dog kan det, især naar det underkastes en historisk Behandling, give Lejlighed til ret mærkelige Iagttagelser. Vistnok maa man ikke nøjes med Tallene alene; thi de Oplysninger, som deraf kunne uddrages, kunne godt blive om ikke ligefrem vildledende, dog kun lidet vejledende. Ser man saaledes paa de Tal, der fra de forskellige Folketællinger siden 1860 haves om Mormonerne her i Landet, faar man i Virkeligheden kun halv Besked. Der fandtes 1860 2657, 1870 2128, 1880 1722, 1890 941 og endelig 1901 873. Disse Tal svare vistnok til den almindelige Forestilling om, at Mormonismen efterhaanden har tabt i Udbredelse herhjemme saavel som i Evne til at vinde nye Tilhængere; men de vise dog kun, hvor mange Mormoner der fandtes i hvert af de nævnte Aar, men

give slet ingen Oplysning om, hvor mange der i det hele har været her i Landet i det nævnte Tidsrum. Og det maa man jo ikke glemme, at Formaalet for Mormonernes Mission ikke saa meget har været at samle Tilhængere her i Landet, som at forberede en Udvandring fra Landet, hvorhos den Kendsgerning er sikker nok, at Danmark er et af de Lande, hvorfra Utahs Befolkning er bleven stærkest forøget i de sidste 50 Aar. Nærmere Oplysning herom maa søges ad helt andre Veje end gennem Folketællingerne. Til Sammenligning kan det nævnes, at Mormonerne ligeledes ere aftagne i Norge og Sverige siden 1860, nemlig Norge fra 1038 ved Tællingen 1865 til 561 ved Tællingen 1900, og i Sverige fra 297 i 1870 til 51 i 1900; men disse Tal give endnu mindre end de tilsvarende danske Oplysning om, hvor stor Magt Mormonismen i sin Tid har haft i de nordiske Lande, og hvor mangfoldige Tilhængere den i Aarenes Løb har draget bort derfra til det forjættede Land hinsides Atlanterhavet og Klippebjergene.

Det samlede Tal paa dem, der stod udenfor Folkekirken, var ved sidste Folketælling 33000, altsaa knap 1,4 pCt. af hele Befolkningen og lidt mindre, end der opgaves 1890, men ellers stadig stigende siden Grundlovens og dermed den fulde Trosfriheds Indførelse. 1850 var der ialt kun 6800, 1860 13000, 1870 15000 og 1880 18000. Nedgangen fra 1890 til 1901 maa nærmest søges deri, at Gruppen »andre lutheranske Samfund« er bortfalden; thi de fleste andre have i Aarenes Løb faaet en Forøgelse. En god Tiendedel af det samlede Tal, 3628, erklærede sig staaende udenfor alle Trossamfund, imod 2148 (eller maaske

rettere 2560) i Aaret 1880 og 1074, nøjagtig Halvdelen heraf, i 1870. Af Resten hørte den mindre Halvdel, 45 pCt., eller 13200, til de tre store protestantiske Sekter, der alle maa regnes som »missionerende« her i Landet, nemlig Baptisterne 5500, Methodisterne 3900 og Irvingianerne 3800. De nøjagtige Tal ere 5501, 3895 og 3812, deraf i København henholdsvis 613, 483 og 550.

Der er flere ret mærkelige Uligheder mellem disse Sekter i Henseende til Formen for deres Udbredelse. Irvingianerne ere noget ligeligere udbredte over hele Landet end de to andre; der findes saaledes i Aarhus Amt 812 (deraf 512 i Aarhus By), 374 i Københavns Amt (188 paa Frederiksberg), 271 i Hjørring, 265 i Vejle og 233 i Randers Amter; endvidere mellem 100 og 200 i Viborg Amt (177), Thisted (171), Aalborg (157), Bornholm (153), Frederiksborg (144) og Sorø (121), og mellem 30 og 70 i 5 andre Amter. Ialt leve de to Tredjedele i Jylland, nemlig 2182 imod 1080 paa Øerne, d. v. s. naar København holdes udenfor Regningen, og over to Tredjedele i Byerne, 2260 imod 1002 paa Landet, ja hvis København regnes med, næsten tre Fjerdedele (74 pCt.).

Methodisterne have ligeledes deres Hovedstyrke i Jylland (2222 mod 1190) og i Købstæderne (2290 imod 1112), altsaa knap tre Tiendedele af hele Tallet paa Landet, d. v. s. naar København medregnes. Men der er den Ulighed mellem dem og Irvingianerne, at de ere samlede i større Tal i nogle Amter, medens de i flere andre kun udgøre en ringe Mængde, ja tildels kun omfatte enkelte Personer. De ere talrigst i Vejle Amt 683, Hjørring 667, Odense 441 (deraf 376

i Byen Odense), Svendborg 335, Aarhus 259, Aalborg 221 og Ribe 208, medens de ere faatallige i Maribo, Randers, Thisted og Viborg Amter, samt i alle de sjællandske Amter, naar undtages Holbæk Amt, hvor der findes 181.

I Modsætning til de to andre Sekter ere Baptisterne stærkere udbredte paa Øerne end i Jylland (2512 imod 2376) og desuden fortrinsvis paa Landet (3397 imod 1491), ja selv naar København tages med, leve 62 pCt. af hele Tallet paa Landet. Endvidere er der den Ejendommelighed, at over Halvdelen er samlet i 3 Amter, nemlig Hjørring 977, Bornholm 974 og Aalborg 924; endvidere leve 413 i Holbæk og 351 i Sorø Amt, 297 i Københavns, 268 i Svendborg og 225 i Vejle Amt.

Fælles for alle tre Sekter er derimod Forholdet mellem de tvende Køn; der er kun 4 Mænd mod 5 Kvinder, medens Forholdet i den samlede Befolkning er som 16 mod 17. Man genfinder det samme Forholdstal blandt Katholikerne, og man tør maaske deraf slutte, at ligesom Kvinderne gennemgaaende ere mere religiøst interesserede end Mændene, ere de ogsaa mere tilbøjelige til at lade sig paavirke af nye kirkelige Lærdomme og Skikke. Blandt Mormonerne have Mændene vistnok nu en lille Overvægt, men saaledes var det ikke Tilfældet ved de tidligere Folketællinger, da Sekten var langt talrigere. Dengang var Forholdet ligesom ved de andre Sekter nu, nemlig 1860 som 4 til 5 og 1870 endog som 3 Mænd til 4 Kvinder. Blandt dem, der staa udenfor Trossamfundene, have Mændene derimod stor Overvægt, nemlig som 5 imod 2, 2621 imod 1007; ved dem er det desuden værdt at nævne, at kun lidt

over en Fjerdedel (973) bor paa Landet, men næsten Halvdelen (1690) i København, ja naar Frederiksberg (280) regnes med hertil, endda 54 pCt.

Der er ingen Grund til at dvæle synderlig ved de mindre protestantiske Sekter, hvis Styrke jo ogsaa kun er saare ringe. Der er 176 Anglikanere, næsten alle samlede i København og Omegn, og af dem ere ikke mindre end to Tredjedele (118) Kvinder, rimeligvis for en stor Del indgiftede hertil fra England. At Kvækere er der 66, paa et Par nær alle i Nørrejylland, halvt i By og halvt paa Landet; af Adventister 764, hvoraf Hovedmængden lever i Nørrejylland og fortrinsvis paa Landet. Endelig opgives 62 som Unitariere (imod 97 ved Tællingen 1890), vistnok langt under det virkelige Tal, og i København med Frederiksberg leve 639 Spiritister, næsten lige mange af hvert Køn, en Fordeling, der vistnok vil vække almindelig Forundring.

Af større Interesse vil det være at undersøge Katholikernes Forhold. Disse udgøre nu ialt 5373, deraf 2410 Mænd og 2963 Kvinder. Næsten 3000, altsaa 55 pCt., bo i København og Frederiksberg, men kun 583, knap 11 pCt. paa Landet. Fradrages fra det sidstnævnte Tal de 244, som bo i Københavns Amtsrædskreds, d. v. s. fortrinsvis i Gentofte og Ordrup, og overføres de til Hovedstaden, bliver Forholdet endnu grellere. Af Resten leve 306 i Horsens, 300 i Aarhus, 242 i Odense og 113 i Randers, samt 404 i Vejle Amts Købstæder, d. v. s. fortrinsvis i Fredericia. Sammenligner man det hele Tal paa Katholiker med det fra Folketællingen 1890, nemlig 3647, finder man en overordentlig Tilvækst, 47 pCt., og en lignende Stigning kan iagttages lige siden 1850, omend ikke stadig i

samme Grad. 1850 var der kun 724, 1860 1240 (Tilvækst 74 pCt.), 1870 1857 (Tilvækst 50 pCt.) og 1880 2985 (60 pCt.); fra 1880 til 1890 er Stigningen derimod kun 22 pCt. Medens man ved Tællingerne 1860 og 1870 endnu kunde se deres fremmede Præg betegnet ved et Overskud af Mænd — d. v. s. for en væsenlig Del Indvandrere — nemlig henholdsvis 692 imod 545, altsaa 14 mod 11, og 977 mod 880, eller 9 mod 8, er Forholdet nu som ovennævnt det samme som i de tre store protestantiske Sekter, d. v. s. 4 Mænd imod 5 Kvinder.

Den stærke Tilvækst i Aarenes Løb skyldes utvivlsomt fortrinsvis Overgang fra Folkekirken til Katholicismen, og det er jo ogsaa velkendt, hvor stor Iver der udfoldes for at udbrede den her i Landet, og hvorledes der i den senere Tid er bygget nye Kirker, grundlagt nye Sygehuse, aabnet nye Skoler i adskillige Byer, for at fremme dette Maal. Det skorter heller ikke paa Folk, der føle sig særlig foruroligede ved denne Virksomhed og dens Frugter, skønt Katholikerne trods al deres Umage endnu kun udgøre 2,3 p. m. af hele Landets Folkemængde. Man overser helt, at Irvingianernes Tilvækst siden 1890 har været lige saa stor, nemlig 46 pCt. (1860 var der kun 202), og Methodisternes endnu langt større, næsten 70 pCt. (1870 var der kun 260); ogsaa have Baptisterne, der 1850 nøjagtig havde samme Styrke som Katholikerne, nemlig 724, nu overfløjet dem. Hvad der saaledes er foregaaet, er kun en naturlig Følge af Trosfriheden, som giver Dissenterne Vind i Sejlene. Man vil derfor ogsaa finde aldeles lignende Fremgang for Protestanterne i rent katholske Lande (Italien, Spanien og i den nyeste Tid

tillige Østerrig). Naar vi herhjemme have set enkelte Præster, ja endog en tidligere Stiftsprovst gaa over til Katholicismen — i England har man i de sidste 50 Aar haft saare mange Tilfælde af lignende Art — vil man let finde Modstykker hertil baade i Frankrig og Italien, idet katholske Præster have sluttet sig til Protestantismen. Ligeledes har Puseyismen i England og dens Aflægger Ritualismen, der har banet Vej for mange Protestanters Overgang til den romerske Kirke, sit Modstykke i den gammelkatholske Bevægelse i Tyskland og Schweiz, selv om denne ikke har haft saa indgribende Virkninger, som det tegnede til, da den først fremkom for en Menneskealder siden.

Ville vi til Sammenligning kaste et Blik paa de tilsvarende Forhold hos vore nordiske Broderfolk, vil man der finde aldeles lignende, ja endnu langt større Frafald fra Folkekirken til Dissenterne Sekter. I Norge have saaledes Katholikerne fra 1865 til 1900 haft en Fremgang fra 316 til 1969 (deraf i Kristiania 852), Methodisterne fra 987 til 10236 (mest i Byerne, ialt 6840) og Baptisterne fra 354 til 5674 (ligesom hos os mest paa Landet, 3300), hvortil endnu maa regnes 2900, der — som det hedder — hylde Retninger med methodistisk eller baptistisk Præg. Desuden staa ikke færre end 13279 udenfor Trossamfundene — næsten 4 Gange saa mange som herhjemme — og ialt over 40,000 udenfor den lutheranske Kirke. I Sverige har fra 1870 til 1900 Tilvæksten været for Katholikerne fra 573 til 2378, for Baptisterne fra 1918 til 3309 og for Methodisterne fra 58 til 7041. Der er derfor slet ingen Grund til at undres — end sige til at foruroliges — over, hvad der er foregaaet i Danmark i den sidste

Menneskealder med Hensyn til de mindre Trossamfunds Udbredelse paa Folkekirkens Bekostning.

Efter at vi nu have gennemgaaet de Trossamfund, hvis Tilhængeres Tal er vokset i de sidste 50 Aar, ville vi have at omtale de to, hvis Styrke er gaaet tilbage, nemlig de Reformerte og Jøderne. Det er netop de to ældste »fremmede« Trossamfund, hvorom dette gælder (begges Oprindelse er næsten samtidig herhjemme, nemlig fra Kristian den 5tes Tid) og oven i Købet de to, som i sin Tid vare de største her i Landet. De Reformerte tælle nu ialt 1112, 536 Mænd og 576 Kvinder; deraf bo 447 i København og paa Frederiksberg, 472 i Fredericia og desuden 79 spredte omkring i Købstæderne og 114 paa Landet. Ved Folketællingen 1840 opgaves i København kun 108, fordi man alene havde talt de fransk-reformerte, men medregnet de tysk-reformerte til Statskirken. Dog udtalte allerede Bergsøe 1844 i »Den danske Stats Statistik« (I. S. 493), at de tysk-reformerte maa anslaas til 300, medens han tilføjede, at de ved Aarhundredets Begyndelse havde været dobbelt saa mange, nemlig omtr. 600, og at der i samme Tidsrum havde fundet en lignende Nedgang Sted for de fransk-reformerte, der 1800 havde været omtr. 200. At Opgivelserne 1840 og ligeledes 1845 vare upaalidelige, siges ligefrem i Folketællingen 1850. Der opgaves nemlig 1840 for hele Landet kun 915, deraf 108 i København, 60 i Helsingør og 630 i Fredericia, samt 33 spredte i de andre Købstæder og 84 paa Landet. 1845 var Tallet vokset til 959, nemlig 179 i København, 45 i Helsingør og 660 i Fredericia, men kun 18 rundt om i Købstæderne og 63 paa Landet. Man kan vistnok trøstigt efter

Bergsøes Udsagn lægge 300 til, baade i Hovedsummerne og for København. Dette stemmer helt vel med, hvad der i Folketællingen 1850 opgaves, nemlig 1265 for hele Landet, 494 for København, 38 for Helsingør og 611 for Fredericia (Nedgangen her forklares let ved Byens Bombardement 1849), samt 57 spredte i Købstæderne og 65 paa Landet. 1855 var det samlede Tal vokset til 1482, og 1860 naaedes Højdemaalet 1761, nemlig 873 tysk- og 888 fransk-reformerte. Af disse sidste boede 169 i København og 699 i Fredericia; af de første 425 i København og 448 rundt om i Landet. Blandt de tysk-reformerte var Forholdet mellem de to Køn saa afvigende fra det almindelige, at der var 510 Mænd og kun 363 Kvinder, hvilket tyder paa, at en stor Del af Mændene i Tidernes Løb var indvandret. I de to fransk-reformerte Menigheder var Forholdet langt mere ligeligt, nemlig 433 Mænd og 443 Kvinder, hvad der vidner om, at Hovedmassen var indfødt.

Medens Tallet som sagt voksede ved hver Folketælling fra 1840 til 1860, har der siden været en stærk og stadig Nedgang. Allerede 1870 var Tallet sunket til 1492, 1880 var det 1363, 1890 1253 og endelig 1901 kun 1112. Med andre Ord, der har i Løbet af 41 Aar været en Aftagen af næsten 38 pCt., medens Landets samlede Folkemængde i samme Tidsrum voksede med 52 pCt. I København har Nedgangen været omtr. en Fjerdedel og i Fredericia en Tredjedel*); men blandt dem, der boede spredte i Landet, har den været saa stærk, over 56 pCt., at man fristes, ja næsten nødes

*) Dog var Fødsels-Overskuddet her i Tidsrummet 1834—83 300. Nationalekonomisk Tidsskrift. XXXXIII.

til at tro, at de paagældende Personer for en stor Del ikke have brudt sig om at betegne deres afvigende Trosbekendelse, maaske fordi de levede i blandede Ægteskaber og faktisk delte kirkeligt Liv med deres Ægtefæller. Ejendommeligt er det ogsaa, at af samtlige Reformerte her i Landet udgjorde Børnene under 15 Aar kun 23 pCt. og derimod Personerne over 60 Aar 16 pCt., medens Forholdet for Landets samlede Befolkning er henholdsvis 34 og 10 pCt. Den naturlige Tilgang er altsaa langt ringere end sædvanlig her i Landet, og Udsigten til yderligere Nedgang i Fremtiden derfor højst rimelig.

Vil man nu spørge, hvad der har medført denne stadige Aftagen, maa Svaret vistnok blive: fortrinsvis de blandede Ægteskaber. Disse spores tidlig, idetmindste i den fransk-reformerte Menighed i København, og de have sikkert gjort deres Indflydelse gældende. 1690 foreskrevs i et kongeligt Reskript, at alle Børn af saadanne Ægteskaber skulde indlemmes og opdrages i den lutherske Kirke; 1736 og paany 1772 indrømmedes det derimod Menigheden, at Forældrene i et saadant Ægteskab skulde have Frihed til at bestemme Børnernes Tro, og at hvis ingen Bestemmelse var tagen, skulde Sønnerne følge Faderen og Døttrene Moderen. Ved Loven af 1851 er den ovennævnte Frihed blevet Regelen, og man tør sikkert gaa ud fra, at det større, det almindelige Kirkesamfund i Almindelighed vil virke mere dragende end det mindre, det afvigende, med andre Ord, at det store Flertal af Børn, som fødes i blandede Ægteskaber, vil gaa over til Folkekirken, hvad enten det er Fader eller Moder, som hører til denne. Og her kommer endnu det til, at de reformerte

Menigheder bruge et fremmed Sprog ved deres Gudstjeneste. Alt som Landets Sprog er blevet Modersmaal for den oprindelig indvandrede Menighed, vil det let hænde, at Medlemmer af denne kun ufuldkomment forstaa den fremmede Prædiken, og da vil det ligge nær for dem at vende sig til Folkekirkens Gudstjeneste, der falder dem mere hjemlig, især da Ulighederne i Kirkelæren for Lægfolk nærmest ville tage sig ud som theologiske Spidsfindigheder. Hvad her er sagt, stemmer helt vel med, hvad den reformerte Præst Ludwig fortæller om Menigheden i Fredericia.*) Ligesom det tyske Sprog i den første Snes Aar af det 19. Aarh. havde fortrængt det franske som Hjemmesprog hos denne fransk-reformerte (men fra Brandenburg hertil indvandrede) Menighed, og derfor ogsaa 1821 afløste det som Kirkesprog, saaledes havde det danske Sprog efter Krigen 1848—50 udbredt sig mere og mere som almindeligt Talesprog blandt dens Medlemmer, saa at der var mange, som kun ufuldkomment forstod den tyske Gudstjeneste.***) Derfor fremkom i Midten af 60'erne fra et Mindretal Ønsket om at faa dansk Kirkesprog, nærmest af Hensyn til de indgiftede lutherske Hustruer, ligesom der allerede fortrinsvis brugtes dansk Undervisningssprog i Menighedens Skole. Forslaget blev dengang forkastet; men senere har det hævnnet sig, at man saaledes lagde mere Vægt paa at forblive en tysk end en reformert Menighed, idet en stor Del af dens Medlemmer i Aarenes Løb har vendt den Ryggen. Præsten fortæller ogsaa, at i Aarene 1870—85

*) J. Ludwig. Die reformirte Gemeinde in Fredericia. 1886.

**) »Børnene komme saaledes i Skolen uden at forstaa eet tysk Ord.«

gik 62 Personer som Følge af blandede Ægteskaber fra den reformerte Menighed over til den lutherske Kirke, medens kun 27 gik den modsatte Vej.

Hvor ødelæggende det fremmede Præg har virket paa disse Menigheders Sammenhold — medens omvendt Brugen af Modersmaalet har været Betingelsen baade for Katholikernes og for de protestantiske Sektors Fremgang — viser sig bedst derved, at det i København især er gaaet ud over den franske Menighed. Den talte 1860 169 Medlemmer, men nu skal den efter en fuld god Kilde knap tælle 70, hvoriblandt endda adskillige Udlændinge med kortvarigt Ophold her i Landet. Den har saaledes i de sidste 45 Aar tabt 60 pCt. af sin tidligere Styrke. Gennemgaar man Cléments Bog*) om Menighedens tidligere Forhold, vil man finde ikke faa Navne paa Slægter, som forhen hørte til den, men som for længe siden ere smeltede sammen med det danske Folk og dets Folkekirke. Dette gælder saaledes om Dalgas, Mourier og Tutein.

Noget lignende kan iagttages ved Petri tyske lutherske Menighed. Sammenligner man Listen over dens Medlemmer fra 1855 med nyere Lister (fra 1894 og 1897), vil man ikke alene se Tallet svundet ind til næsten en Fjerdedel, fra 974**) til henholdsvis 225 og 262 — hvad kun tildels lader sig forklare ved de mange holstenske Embedsmænds Udskillelse og ved en anden Plan for Medlemmernes Optagelse paa Listen — men man vil ogsaa i den ældste Liste finde Navne paa mange Mænd, hvis Sønner endnu leve i Køben-

*) D. L. Clément. Notice sur l'église réformée française de Copenhague 1870.

**) 1863 var Tallet endog steget til 1127.

havn, men staa uden Forbindelse med den tyske Menighed. Som Eksempler skal her kun nævnes Præsten Blaumüller, Sangeren Bielefeldt, Mekanikus Eichhoff, Skolebestyrer Schneekloth, Forfatteren Weitemeyer; men Rækken kan med Lethed stærkt forøges. Menigheden er saaledes ikke længer — hvad jo ogsaa i og for sig var unaturligt — en fast tysk Koloni i Danmarks Hovedstad, men nærmest et Samlingssted for en flydende Befolkning af nye Indvandrede. Naar det næste Slægtled er blevet tilbørlig dansknationaliseret, er der Grund til at vente, at det frigør sig fra Forbindelsen, ligesom saa mange af de tidligere Slægtled have gjort. Et Tegn paa, at en saadan Overgang vil finde Sted, kan man hente fra Menighedens Skolevæsen. Medens dens Pigeskole 1863 talte 231 og 1873 endog 312 Børn, var Tallet 1903 sunket til 119; Drengeskolernes Børnetal var vel i samme Tid ikke gaaet saa langt ned, rimeligvis fordi Forældrene af rent praktiske Grunde have lagt Vægt paa, at deres Sønner fik fuld Færdighed i Tysk; men det er dog fra 396 i 1873 gaaet ned til 237. *) Samtidig kan man iagttage, at medens der 1883 og endnu mere 1863 var langt flere Undervisningstimer i Tysk end i Dansk, især i Drengeskolerne, var der 1903 i alle tre Skoler næsten lige mange i begge Sprog. Det er ogsaa værdt at mindes, at der midt i 60'erne fremkom Forslag om at ansætte en dansk Hjælpepræst ved Siden af den tyske Hovedpræst og saaledes indføre blandet Kirkesprog, og at der nogle Aar senere var stærke Brydninger mellem et indfødt, udpræget dansk Parti i Menigheden

*) Skolerne ere vel fortrinsvis, men ikke udelukkende besøgte af Menighedens Børn.

og det indvandrede Flertal.*) Maaske er det Efter-
virkningerne heraf, der har medført de senere talrige
Udtrædelser.

Som sidste Led i denne Undersøgelse ville Jøderne
være at omtale. Deres Aftagen siden 1890 har været
langt større, end man efter de forrige Tællinger havde
Grund til at vente. I en tidligere Aargang af dette
Tidsskrift (1893 S. 410) have vi gennemgaaet Folke-
tællingerne fra 1834 til 1890 for Jødernes Vedkommende
og paavist, hvorledes de, som 1834 udgjorde 4064,
d. v. s. 3 p. m. af den daværende Folkemængde, og som
1870 naaede Højdemaalet, 4290, i Aaret 1890 ikke talte
synderlig flere end 60 Aar tidligere, nemlig 4080, d. v. s.
1,9 p. m., og hvorledes de mere og mere samledes i
Hovedstaden, medens den i Købstæderne spredte Be-
folkning stadig var stærkt aftagen, saa at der 1890
kun i nogle faa Byer fandtes mindre Grupper af Jøder,
i mange endda kun enkelte Personer, og at der kun i
en eneste By, nemlig Randers, endnu kunde siges at
være en virkelig Menighed.

Disse Kendsgerninger ere ved den sidste Folke-
tælling blevne stadfæstede, ja endog forstærkede. Der
fandtes nemlig 1901 i hele Landet kun 3476 Jøder
(1633 Mænd, 1843 Kvinder), altsaa i 11 Aar en Aftagen
med 600 eller 14,3 pCt., og deres Tal var i Forhold
til den hele Folkemængde kun 1,4 p. m., altsaa knap
Halvdelen af, hvad det var 1834. Deraf levede i Kø-
benhavn med Frederiksberg 3065 — medtages end-
videre Gentofte-Ordруп, 3131 — altsaa ni Tiendele i

*) Ældstevalget i St. Petri Menighed i København. 1871. H. W.
Boldt, Nachrichten zur Geschichte der deutsch.-evang.-luthe-
rischen St. Petri Kirche. 1875.

Hovedstaden. Men medens Jøderne 1834 udgjorde over 2 pCt. af dennes Befolkning, var Forholdstallet 1901 paa Grund af Stadens vældige Udvidelse sunket til 0,64 pCt., altsaa til knap en Tredjedel af den tidligere Brøk. Endvidere boede i Købstæderne 245 — kun halvt saa mange som 1890 — deraf 87 paa Øerne og 158 i Nørre-Jylland; endelig 100 spredte paa Landet, henholdsvis 74 og 26, men deraf ikke færre end 33 i Hovedstadens nære Omegn. Af Købstæderne staar Randers stadig højest, dog kun med 58 eller under Halvdelen af Tallet 1890 (164), og derefter kommer Odense med 20, medens ingen anden By naar saa højt op. Selv i Byer, som i gamle Dage talte en ikke ringe Mængde Jøder i deres Midte, saasom Helsingør, Slagelse, Faaborg, Aalborg, Horsens og Fredericia, ere de nu helt eller næsten forsvundne.

Grunden hertil er vel nok fortrinsvis Overflytning til København; men medvirkende have dog ogsaa de Aarsager været, som have medført Jødernes stærke Aftagen i Landet som Helhed. Denne skyldes først og fremmest de blandede Ægteskaber. Disse ere overordentlig talrige, ja det paastaas, at der næppe længer er nogen jødisk Familie i København, som ikke tæller mindst et Medlem i en saadan Forbindelse. Nøjagtig kan Tallet ikke opgives; men 1881—90 fandt 89 borgerlige Ægteforeninger Sted i København og 1891—1900 yderligere 102, hvortil endda maa føjes de blandede Ægteskaber, som have faaet kirkelig Vielse. I de samme 20 Aar foretoges ialt 284 jødiske Vielser, med andre Ord, over en Fjerdedel af alle de Jøder, som giftede sig i København i dette Tidsrum, indtraadte i blandet Ægteskab. Og det gælder sikkert som

almindelig Regel, at Børnene af disse Ægteskaber blive døbt eller dog gaa tabt for den jødiske Menighed. Desuden foregaar af og til ligefrem Overgang fra Jødedom til Kristendom*) eller Daab af jødiske Børn, uden at Forældrene følge med; stundom hænder det vel ogsaa, at Jøder gennem blandede Ægteskaber føres helt udenfor de bestaaende Trossamfund.

Den anden Hovedgrund til Jødernes Aftagen er de sjældnere Fødsler. Alt som Jøderne have arbejdet sig op til Velstand, ere de komne ind under den almindelige statistiske Lov, at de velhavende Klasser have færre Børn end de fattigere, og der er nu ikke længer noget jødisk Proletariat, som ved sin større Børnerigdom kan bøde derpaa. Ved at gennemgaa de aarlige Beretninger fra den jødiske Menighed vil man iagttage den meget foruroligende Kendsgerning, at medens der i de to Femaar 1876—80 og 1881—85 var et lille Overskud af Fødsler over Dødsfald, nemlig henholdsvis 15 og 4, var der i de følgende 15 Aar et overmaade stort Overskud af Dødsfald:

1886—90.....	Fødsler 264, Dødsfald 316
1891—95.....	— 228, — 367
1895—1900.....	— 225, — 347

tilsammen 717 Fødsler imod 1030 Dødsfald, altsaa i alle de 25 Aar et Overskud af Dødsfald af 294. I nær Sammenhæng hermed staar det ogsaa, hvad man kan læse ud af Folketællingen. Der var 1901 i København kun 519 jødiske Børn under 15 Aar, d. v. s. 18 pCt., men 474 Personer over 60 Aar eller 17 pCt.; det første Tal er langt under, det andet langt over det almindelige

*) Kristnes Overgang til Jødedommen hører derimod til de store Sjældenheder.

Forhold mellem Aldersklasserne. Blandt Jøderne udenfor København er Forholdet endnu ugunstigere, nemlig paa Øerne 84 Børn og 77 gamle Folk, i Nørrejylland endda 18 og 46. Dette varsler sikkert om yderligere Nedgang i Fremtiden.

Fremdeles paastaas det, at ligesom Jøder fra Provinsbyerne i Mængde flytte til København, fordi der her findes større Tumbleplads for deres Virksomhed, foregaar af lignende Grund adskillig Udvandring til Udlandet. Vistnok finder ogsaa nogen Indvandring Sted fra Tyskland og Rusland, men den er ikke stærk nok til at fylde Hullerne. Naar saaledes alle ydre Forhold virke i samme Retning overfor et i Forvejen lidet talrigt Samfund, er det intet Under, at stærk Nedgang har fundet Sted — og vistnok ligeledes vil finde Sted i Fremtiden. Saafermt Jøderne siden 1834 havde haft samme Tilvækst som det øvrige danske Folk, vilde deres Tal nu have været omtr. 8100; de 4600, som fattes i dette Tal, maa altsaa for største Delen regnes at være gaaet tabt i Folkets hele Masse. Man kan jo ogsaa — ligesom ved den fransk-reformerte og Petri tyske Menighed — uden Vanskelighed opstille en Række jødiske Navne paa Slægter, som for lange Tider siden have skilt sig fra det jødiske Trossamfund, t. Eks. Abrahams, David, Hecksher, Unna. Den milde og retfærdige Behandling, som Danmark siden 1814 har ladet sine Jøder blive til Del, har i Virkeligheden været mere ødelæggende for det jødiske Samfund, end nogen nok saa bitter og voldsom »Antisemitisme«, som tysk Fordom vilde være i Stand til at udtænke.

Husholdningsbudgetter.

Af

Edv. Ph. Mackeprang.

De forholdsvis faa Undersøgelser, man tidligere havde over Husholdningsregnskaber, skyldes næsten alle en eller anden flittig Privatstatistiker; slige Indsamlinger betragtedes før som liggende udenfor de officielle Bureauers Virkeomraade. Først i den senere Tid har den officielle Statistik taget Emnet op til Behandling: i 1889 offentliggjorde det engelske Board of Trade 34 Budgetter, i 1890 indsamlede det officielle arbejdsstatistiske Bureau i Washington c. 9000 Budgetter, i 1900 kom det danske statistiske Bureaus Opførelse, og nu i Begyndelsen af det 20de Aarhundrede yder Tyskland, England, Frankrig og Nordamerika hver sit Bidrag.*)

De officielle Bureauers Virkeomraade var tidligere ret begrænset; at mange social-statistiske Undersøgelser som f. Eks. Budgetstatistik laa udenfor, er let forklarligt. Indsamlingen af Husholdningsregnskaber frembyder

*) Fortegnelser over den hidtidige Litteratur angaaende vort Emne findes t. Eks. hos Annette Vedel: Danske Arbejderfamiliers Forbrug (Nationaløkonomisk Tidsskrift 1902) og Edv. Ph. Mackeprang: Forbruget, Kbh. 1902.

saa godt som ingen Lighed med den sædvanlige Indsamling af officiel Statistik; ved den sidste har Bureauet kun at befale, ved Husholdningsbudgetterne maa der høfligst anmodes. Hertil kommer yderligere, at de statistiske Bureauer tidligere var bureaukratiske, de kom kun højst indirekte i Forbindelse med Befolkningen, nu gaar dette ikke længer; skal der indsamles Husholdningsstatistik o. l., maa Bureauet træde i direkte Forbindelse med de private.

Kærnepunktet al Husholdningsstatistik er Indsamlingsmaaden. Man kan her gaa flere Veje, kun maa de alle være lige langt fra Bureaukratisme.

En nu almindelig anvendt Metode i de engelsktalende Lande er den direkte mundtlige Udspørgen: Bureauet lader sine Embedsmænd, Læger, Præster og lignende gaa rundt til de Familjer, hvis Budget man ønsker at undersøge — hidtil i almindelige Arbejderfamiljer. Arbejderen eller rettere hans Kone bliver udspurgt om Familjens Indtægter og Udgifter, om de enkelte Posters Størrelse o. s. v. Ved at gaa frem paa denne Maade har det arbejdsstatistiske Bureau i Washington i 1901 indsamlet 25440 Familiebudgetter, omfattende 124108 Personer; Resultatet er offentliggjort i »Cost of Living and Retail Prices of Food« (Eighteenth annual report, Washington 1904).

Samme Fremgangsmaade som i Nordamerika har man nylig anvendt i England, hvor man dog lod sig nøje med at spørge om Familjens Udgifter til de forskellige Fødemidler; i den engelske Blaabog »Memoranda, statistical tables and charts prepared in the Board of Trade with reference to various matters bearing on British and Foreign

Trade and Industrial Conditions» (London 1903) findes ialt 374 Budgetter for engelske Byarbejdere, og for engelske, skotske og irske Landarbejdere har man paa denne Maade samlet henholdsvis 114, 97 og 37 Budgetter, jfr. »Agricultural Labourers in the United Kingdom«, London 1905.

En anden nu anvendt Metode er Udsendelsen af Spørgeskemaer ved Aarets Slutning. Denne Fremgangsmaade er for nylig anvendt i Berlin, hvor man ad denne Vej opnaaede 908 Svar, jfr. »Lohnermittelungen und Haushaltrechnungen der minder bemittelten Bevölkerung im Jahre 1903, Berlin 1904.*)

Denne Metode kan ret naturlig aldrig give et saa godt Resultat som den engelske. I England har man i Udspørgeren en kyndig Vejleder, noget der her ganske mangler. Desværre kan det berlinske Bureau ikke oplyse, hvor mange Spørgeskemaer der er udsendt, men efter Erfaringer andet Steds fra er det indkomne Antal utvivlsomt kun ringe; Board of Trade fik kun 34 brugelige Svar paa 730 Spørgsmaal, altsaa knap 5 0/0.

Paa samme Maade som i Berlin foretog man i 1901 i Frankrig en Undersøgelse over den franske Lærerstands økonomiske Kaar (»Enquête faite sur les conditions de la vie des instituteurs«, Paris 1902). Undersøgelsen havde paa Forhaand større Chance for at lykkes, idet man her dels havde at gøre med en intelligent Samfundsklasse og dels nøjedes med kun at spørge om de almindelige Udgiftsposter; for Fødens Vedkommende udbad man sig kun ganske faa

*) Jfr. Rubin; Husholdningsregnskaber, Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1ste Hefte 1905.

Oplysninger. Ialt fik man ad denne Vej indsamlet 3416 Budgetter.

De nøjagtigste Oplysninger faar man naturligvis gennem virkelig førte Husholdningsregnskaber, saaledes som i Danmark 1897. Denne Metode har man nylig anvendt overfor nogle badensiske Arbejdere; skønt man indskrænkede Optegnelsernes Varighed til nogle Uger, fik man dog kun faa Budgetter: en saadan Indsamling af den badensiske Fabrikinspektør Fuchs (*Die Verhältnisse der Industriearbeiter in 17 Landgemeinden bei Karlsruhe*, Karlsruhe 1904) gav saaledes kun 14 Budgetter og Dr. Feursteins Indsamling (*Lohn und Haushalt der Uhrenfabrikarbeiter des badischen Schwarzwalds*, Karlsruhe 1905) kun 26.

Mere Interesse kan man vente sig af den endnu ikke offentliggjorte Dresdner-Undersøgelse, der omfatter godt 100 Familjer, idet hver af disse et helt Aar igennem har opført deres daglige Udgifter og Indtægter.

Det er ret interessant at se, hvordan det indsamlede Antal Budgetter kan variere, alt som man benytter den ene eller den anden Metode. Ved de to førstnævnte kan man med Lethed indsamle Regnskaber i hundrede- eller tusindvis (i Nordamerika t. Eks. 52440!), medens man ved den sidstnævnte Metode vanskeligt kan komme op over et forholdsvis ringe Antal.

Hvilken Metode der i det hele og store giver det bedste Resultat, er tvivlsomt; de har hver deres Fordele og Mangler. Man kunde paa Forhaand være tilbøjelig til at foretrække den Metode, der hviler paa virkelig førte Husholdningsregnskaber, men ogsaa disse

lider af en væsentlig Mangel, de fortæller nemlig ikke, hvordan Arbejderen i al Almindelighed lever, kun om Elitearbejderne, idet der til at føre en Regnskabsbog hører en vis Intelligens og Indsigt i Regnskabsvæsen, noget der ikke findes hos enhver Arbejder.

Som en særlig Mangel ved den direkte Udspørgnings Metode kan man til Gengæld nævne Vanskeligheden ved at konstatere de ikke regelmæssigt forbrugte Genstande, saasom Klæder, Luksusfødevarer o. l.; her bliver det mange Gange rent Gætteri, om end den optimistiske Statistiker trøster sig med, at de her begaaede Fejl ophæver hinanden, saa at Totalbilledet bliver korrekt.

En ubetinget Fordel ved det store Antal er den deraf følgende Mulighed for at dele Materialet. De forskellige Arbejderfamiljer er i høj Grad forskelligt sammensatte, snart bestaar Familien alene af Mand og Kone, snart tillige af en halv Snes Børn. I saa Tilfælde er det jo fuldstændig umuligt at regne Familien som konstant Forbrugsenhed. Har man kun faa Budgetter, maa man selv skabe en Enhed. I Almindelighed sker det ved at man sætter de forskellige Børns Forbrug lig en Brøkdel af en voksen Mands Forbrug. Tidligere benyttede man her en overordentlig kombineret Brøkskala, varierende efter Børnenes Alder, medens man nu til Dags er tilbøjelig til at nøjes med en langt simplere Skala; de to ovenfor nævnte badensiske Undersøgelser sætter saaledes et Barns Forbrug lig Halvdelen af en Voksens. Hovedresultatet er i begge Tilfælde ret uafhængigt af Metoden.

Denne lidt problematiske Omregning til Enheder kan man undgaa, naar man er i Besiddelse af mange

Budgetter. Man kan enten — som ved den ovenfor nævnte engelske Undersøgelse — forud bestemme, at man kun vil indsamle Husholdningsbudgetter for Familjer, der bestaar f. Eks. af 2 voksne og 3 Børn, alle under 14 Aar, eller ogsaa kan man, som man har gjort i Nordamerika og Frankrig, dele efter Familjer uden Børn, med 1 Barn, med 2 Børn o. s. v. Mindre korrekt er det, naar man som i Berlin kun har delt efter Personallet uden Hensyn til voksne og Børn. *)

I det følgende meddeles nogle Sammenstillinger af de foran nævnte Undersøgelers Resultater.

Tabel I viser, hvordan en Familie i de forskellige Lande anvender sine Indtægter, hvormange Procent der gaar til Føde, hvormange til Husleje o. s. v.

Tabel I.

Udgift til:	Indfødt nordam. Arbejder	Dansk- amerikansk Arbejder	Berlinsk Arbejder	Fransk Lærer	Badensk Arbejder	Københavnsk Arbejder	Dansk Købstad- Arbejder
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
Føde	42,3	44,9	48,5	47,7	47,1	46,9	51,6
Husleje	18,0	17,1	16,4	6,1	11,5	13,5	12,9
Brændsel og Be- lysnings	5,6	6,2	4,0	5,2	4,1	3,8	5,4
Klæder	13,1	12,4	8,1	16,1	12,5	11,6	12,5
Andet	21,0	19,4	23,0	24,9	24,8	24,2	17,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*) I den nordamerikanske Undersøgelse benytter man sig af begge Metoder; af de indsamlede 25440 Budgetter udtoges 11156 saakaldte Normalfamilier, der opfyldte følgende 5 Betingelser:

¹⁾ at have Husfader (ikke arbejdsløs), ²⁾ Husmoder og ³⁾ indtil 5 Børn (alle under 14 Aar), ⁴⁾ at være uden Slægtninge, Loge-

De nævnte Tal er direkte udtagne af de forskellige ovenfor nævnte Beretninger; der er ikke her gjort noget Forsøg paa at bringe dem i nærmere Overensstemmelse med hinanden ved f. Eks at tage Hensyn til Familjemedlemmernes Antal og Indtægtens Størrelse, thi slige Forsøg er det saa godt som umuligt at gennemføre, og det ad denne Vej opnaaede Resultat kan faktisk blive misvisende. Forøvrigt har samtlige ovenfor nævnte Familjer i det hele og store samme Medlemsantal; Udgifternes Fordeling paa de enkelte Poster er derfor dels et Udtryk for Prisforholdene, dels et Udtryk for Lønshøjden.

Det fremgaar af Tabel I, at de danske Købstad-Arbejdere anvender forholdsvis mest til Føde, de nordamerikanske Arbejdere forholdsvis mindst; i øvrigt synes Fødeprocenten at være ret ens i de forskellige Lande.

Huslejeprocenten er højest i Nordamerika, hvad der vel nok hænger sammen med, at hver Familie bor i sit eget Hus. Den lave Husleje procent blandt de franske Lærere skyldes utvivlsomt en for lav Vurdering af Friboligerne.

Forbruget til Beklædning er ret ensartet, man ser dog her en tydelig Forskel mellem Arbejderen og den franske Lærer.

Større Udbytte af Sammenligningen faar man, naar man alene holder sig til det forskellige Forbrug af Fødevarer.

rende og Tyende til Huse samt ⁵⁾ at meddele Oplysning om alle de større Udgiftsposter. Af Normalfamiljerne udtoges igen 1043, hvis Udgifter til Føde omsattes efter en simpel Forbrugsskala. Materialet i Nordamerika er tilstrækkeligt stort til, at det kan deles mellem indfødte og fremmedfødte Amerikanere; i det efterfølgende vil blive anført nogle af de her meddelte Budgetter for dansk-amerikanske Familjer.

Tabel II angiver Forbruget (i danske Mængdeenheder) af nogle af de almindeligste Fødevarer; jeg har her mer eller mindre summarisk omregnet de forskellige Budgetter, saa Tallene angiver Forbruget pr. voksen Mand. Naar Udgiftsposten Brød er udeladt, er det dels fordi Mængdeangivelsen af Brød kun siger lidet (er det Hvedebrød eller Rugbrød?), dels fordi denne saa samtidig maa kombineres med Melforbruget.

Tabel II.

Aarligt Forbrug pr. voksen Mand af:		Indfødt amerikansk	Fremmedfødt	Dansk-amerikansk	Københavnsk	Badensk	Fransk Lærer	Engelsk	Engelsk	Skotsk	Irsk	Dansk
		Arbejder	amerik. Arbejder	Arbejder	Arbejder	Arbejder		Byarbejder	Landarbejder	Landarbejder	Landarbejder	Landarbejder
Kød	℥	186	181	195	119	57 ¹⁾	114	130	88	51	41	80
Æg	Stkr.	288	276	324	162	156	300	—	—	144	—	65
Smør	℥	28	26	39	36 ²⁾	10	—	23	13	18 ³⁾	14	30 ³⁾
Ost	℥	4	5	13	14	6	—	15	14	12	1	15
Fedt	℥	23	15	11	10	9	—	—	13 ³⁾	6	—	12
The	℥	2,6	3,2	1,3	1,2	—	—	8,8	5,8	6,8	6,9	—
Kaffe	℥	13	11	18	8	—	—	—	—	—	—	7
Sukker	℥	63	62	62	66 ³⁾	15	—	70	53	51	—	49 ³⁾
Kartofler												
Fdkr.		32	33	43	24	56	31	40	65	78	116	45

¹⁾ Herunder Pølse. ²⁾ Herunder Margarine. ³⁾ Herunder Sirup og Honning.

De forskellige Familiers økonomiske Stilling maaes utvivlsomt bedst gennem Forbruget af Kød, Smør og Fedt samt Kartofler.

I store Træk kan man sige, at

en badensk Arbejder	} aarlig bruger {	c. 50 ℥ Kød
en irsk Landarbejder		c. 20 ℥ Smør og Fedt
en skotsk Landarbejder		c. 75 Fdkr. Kartofler

en dansk Landarbejder	} aarlig bruger {	c. 85 Ø Kød
en engelsk Landarbejder		c. 35 Ø Smør og Fedt
		c. 50 Fdkr. Kartofler
en dansk Byarbejder	} aarlig bruger {	c. 125 Ø Kød
en engelsk Byarbejder		c. 40 Ø Smør og Fedt
		c. 30 Fdkr. Kartofler
en indfødt amerikansk Arbejder	} aarlig bruger {	c. 185 Ø Kød
en fremmedfødt amerik. Arbejder		c. 50 Ø Smør og Fedt
		c. 30 Fdkr. Kartofler

Naar Arbejderen hæver sin økonomiske Stilling, forøger han sit Kødforbrug og sit Forbrug af Smør og Fedt, medens han samtidig formindsker sit Kartoffel-forbrug.

Den engelske Befolknings Forkærlighed for The træder tydeligt frem i Tabel II; vi har her et aarligt Forbrug af c. 7 Ø mod c. 3 Ø i Nordamerika og $1\frac{1}{2}$ Ø i København. Ogsaa det store engelske og ringe badensiske Sukkerforbrug er karakteristisk. Interessant er Sammenligningen mellem en dansk-amerikansk og en københavnsk Arbejder; den dansk-amerikanske Arbejder har bibeholdt en Del af sin Fødestavns Sædvaner: Smørrebrødet spiller endnu en stor Rolle for ham, han bruger ligesom Københavneren c. 38 Ø Smør og c. 14 Ø Ost; han drikker ikke mere The nu end hjemme, men foretrækker ligesom tidligere Kaffen, en Tilbøjelighed han nu har Raad til at faa fuldt ud tilfredsstillet. Paa den anden Side ligner han nu Amerikaneren i sit store Kødforbrug.

Den store Mængde Husholdningsbudgetter i den nordamerikanske, den berlinske og den franske Indsamling har givet Anledning til en yderligere Gruppering af Budgetterne dels efter Familiernes Størrelse, dels efter Indtægternes Højde.

**Udgiftsprocenten til Føde stiger efter alle tre
Undersøgelser sammen med Familiens Størrelse:**

Familier paa	Udgiften til Føde i Procent af hele Udgiften		
	Nordamerika pCt.	Berlin pCt.	Frankrig pCt.
2 Personer	40	42	34
3 —	42	46	38
4 —	43	49	39
5 —	45	50	43
6 —	46	51	—
7 —	47	53	—

Føden spiller en langt mindre Rolle i de franske Lærerfamilier paa 2 à 3 Personer end i Arbejderfamilierne med samme Medlemsantal, først naar Medlemsantallet vokser, faar Læreren og Arbejderen samme Standard of Life. Berlinerarbejderens Fødeforbrug stiger betydeligt stærkere end den nordamerikanske Arbejders, da Indtægterne holder bedre Skridt med Familieførøgelsen i Nordamerika end i Berlin.

I efterfølgende Oversigt betegner Romertallene forskellige Indtægtsklasser, saaledes at Indtægtsklasserne stiger med Tallet. *)

Indtægts- klasse	Udgiften til Føde i Procent af hele Udgiften		
	Nordamerika pCt.	Berlin pCt.	Frankrig pCt.
I	51	59	56
II	47	53	53
III	48	54	51
IV	47	50	46
V	43	37	42

*) Indtægterne pr. Familie er følgende:

- I: under 1200 fr. — under 200 \$ — under 1000 Mark.
- II: 1200—1500 fr. — 200—300 \$ — 1100—1200 Mark.
- III: 1500—2000 fr. — 300—400 \$ — 1400—1500 Mark.
- IV: 2000—3000 fr. — 400—500 \$ — 2000—2100 Mark.
- V: over 3000 fr. — 600—700 \$ — 2400—2500 Mark.

Udgiftsprocenten til Føde falder stadig stærkt, naar Indtægterne stiger.

Husleje procenten er langt mindre paavirket af Familiemedlemmernes Antal og Indtægternes Størrelse:

Familier paa	Udg. til Husleje i Procent af hele Udgiften		
	Nordamerika pCt.	Berlin pCt.	Frankrig pCt.
2 Personer	20	18	6
3 —	18	17	6
4 —	18	16	7
5 —	17	16	7
6 —	17	16	—
7 —	17	14	—

Med Hensyn til Familiernes Størrelse falder Procenten i Nordamerika og Berlin lidt, naar Medlemmernes Antal stiger; at det omvendte tilsyneladende er Tilfældet hos de franske Lærere siger ikke meget, da Tallene her, som før nævnt, delvis hviler paa en ret vilkaarlig Vurdering af Fribolig.

Med Hensyn til Indtægtsklasserne (jfr. nedenstaaende Oversigt) er der stor Forskel mellem de nordamerikanske og de berlinske Arbejdere; medens Husleje procenten er omtrent konstant i Nordamerika, er den i Berlin stærkt faldende.

Indtægts- klasse	Udg. til Husleje i Procent af hele Udgiften		
	Nordamerika pCt.	Berlin pCt.	Frankrig pCt.
I	17	22	6
II	18	22	6
III	19	17	6
IV	19	14	6
V	18	13	5

Udgiftsprocenten til Brændsel og Belysning synker, saavel naar Familien vokser i Medlemsantal, som naar Indtægterne forøges

Udg. til Brændsel og Belysning i Procent
af hele Udgiften

Familier paa	Nordamerika	Berlin	Frankrig
	pCt.	pCt.	pCt.
2 Personer	5,0	3,0	5
3 —	5,8	4,1	4
4 —	5,7	4,0	4
5 —	5,6	4,0	4
6 —	5,8	3,9	—
7 —	5,6	3,0	—
Indtægts- klasse	Nordamerika	Berlin	Frankrig
	pCt.	pCt.	pCt.
I	8,0	4,1	4
II	7,2	4,4	6
III	7,1	4,4	6
IV	6,7	3,1	5
V	5,8	4,0	4

Udgiften til Beklædning frembyder særlig Interesse; der viser sig her en tydelig Forskel mellem de franske Lærerefamilier og Arbejderfamilierne.

Udg. til Beklædning i Procent af hele Udgiften

Familier paa	Nordamerika	Berlin	Frankrig
	pCt.	pCt.	pCt.
2 Personer	12	8	11
3 —	13	7	13
4 —	13	8	14
5 —	13	8	14
6 —	13	8	—
7 —	14	9	—
Indtægts- klasse	Nordamerika	Berlin	Frankrig
	pCt.	pCt.	pCt.
I	9	2	17
II	9	5	17
III	10	6	16
IV	11	11	15
V	13	11	14

Naar Familien forøges, forbliver Udgiftsprocenten til Klæder omtrent konstant hos Arbejderen, men stiger stærkt hos Læreren; de sidste maa være pæne i

Klæderne. Af samme Grund falder Udgiftsprocenten til Klæder for Lærernes Vedkommende, naar Indtægterne forøges, medens Arbejderne først, naar Indtægten bliver større, kan tillade sig den Luksus at gaa godt klædt.

Den Del af Indtægterne, der bliver tilbage, naar de almindelige store Fornødenheder: Føde, Husleje, Klæder, Brændsel og Belysning er tilfredsstillende, giver et ret godt Maal for Familiens økonomiske Situation.

Som ventelig er, maa denne Procentdel falde, naar Familiemedlemmernes Antal forøges, og stige, naar Indtægterne øges, jfr. nedenstaaende Oversigt:

Familier paa	Nordamerika	Berlin	Frankrig
	pCt.	pCt.	pCt.
2 Personer	22	28	44
3 —	21	26	39
4 —	20	23	36
5 —	19	22	32
6 —	19	21	—
7 —	16	20	—

Indtægts- klasse	Nordamerika	Berlin	Frankrig
	pCt.	pCt.	pCt.
I	15	13	17
II	19	16	18
III	16	19	21
IV	16	22	28
V	20	35	35

De her nævnte statistiske Beretninger indeholder endnu meget andet til Oplysning om Arbejdernes Kaar.

Saaledes giver den nordamerikanske Statistik Oplysning om Indtægternes Art, hvormeget der hidrører fra Manden, hvormeget fra Kone og Børn og hvormeget fra Logerende:

	Manden	Kone og Børn	Andet
Indfødt Amerikaner	82,64	8,01	8,45
Fremmedfødt Amerikaner.	74,95	13,90	11,15
Dansk Amerikaner*)	85,00	7,64	7,30

Ovenstaaende Tal viser saaledes, at Dansk-Amerikanerens Kone og Børn arbejder langt mindre med, end det ellers er Regelen blandt de amerikanske Arbejdere.

Dansk-Amerikaneren synes ligeledes sparsommeligere end de øvrige Arbejdere; medens alle tre Grupper i Gennemsnit har omtrent 700 \$ Udgift, saa udgør denne Udgift knap 91 % af Dansk-Amerikanerens Indtægter, medens den ellers udgør over 93 %. I alt har 58 % af samtlige dansk-amerikanske Familier større Indtægt end Udgift, medens ellers kun Halvdelen af Arbejderne har Overskud.

Foruden slige Oplysninger giver nævnte Beretning Oplysning om Hjemmets sanitære Forhold, om Forsyningen med Husgeraad o. s. v.

Den ovennævnte engelske Beretning om Landarbejderne fortæller ikke alene om Familiernes Kostudgifter, men ogsaa om Fødemidlernes Sammensætning, den fortæller gennem typisk valgte Eksempler, hvad de spiser til Frokost, til Middag og til Aften.

De to Undersøgelser over de badensiske Arbejdere indeholder ligeledes mangt og meget af Interesse; ogsaa her faar man Oplysning om Indtægternes Art, Hjemmets Renlighed, Maaltidernes Sammensætning o. l.

*) Oplysningerne stamme fra ialt 103 Familier.

Boganmeldelser.

Green's Danske Fonds og Aktier 1905. Udgivet og redigeret af H. GREEN og H. STEIN. København 1905. (XXXX + 886 S.).

Det foreliggende Værk betegner sig i Forordet som 10de Udgave af den danske Børshaandbog. Den oprindelige Stamme var den af A. Jensen i 1871 udgivne »Obligationskalender«, der indeholdt Oplysninger om de Obligationer og Aktier, der da noteredes paa Københavns Børs. Dette Arbejde fortsattes i »Aktie- og Obligationskalenderen« af 1877 (efter Forfatterens Død fuldført af H. Collin), hvoraf en ny Udgave fremkom i 1879. Som 4. Udgave fremtræder Konsul Th. Greens »Danske Fonds og Aktier« 1883, hvortil sluttede sig to Supplements-Udgaver af 1887 og 1891 og de fuldstændig nye Udgaver 1896 og 1899. Ved niende Udgave (1902) var Haandbogens Udgivelse gaaet over til de tidligere Medarbejdere, Holmer Green og Hendrik Stein, der ogsaa have forestaaet Redaktionen af den nu foreliggende tiende Udgave, der er afsluttet Juli 1905.

Den her nævnte Række af Børshaandbøger dauner en vigtig Materialsamling for den, der vil studere Fonds- og Aktievæsenets Udvikling i Danmark i den sidste Menneskealder, en Udvikling, der ganske vist ikke kan maales med, men som dog ganske godt karakteriseres ved Tallene paa de Aktieselskaber, hvorom der indeholdes Oplysninger i hver af de 10 Udgaver af Børshaandbogen. Disse Tal

ere: 18—34—143—180—229—247—444—596—979—1897. Det maa dog udtrykkelig bemærkes, at kun ved den sidste Udgave har man taget Sigte paa at faa alle eksisterende danske Aktieselskaber med — ogsaa de i de senere Aar i stort Tal opstaaede Smaaselskaber med under 10,000 Kroners Aktiekapital, som tidligere Udgaver ganske have set bort fra. Som et fuldstændig nyt Afsnit er optaget en Fortegnelse (med kortfattede Oplysninger) over Sejlskibsselskaberne.

De 1897 Selskaber, der findes omtalte i Bogen, ere grupperede i følgende 12 Afdelinger:

- 148 Banker,
- 38 Jernbaneselskaber,
- 97 Dampskibsselskaber,
- 179 Sejlskibsselskaber,
- 14 Telegraf- og Telefonselskaber,
- 7 Sporvejs-, Omnibus- og Automobilselskaber,
- 39 Assuranceselskaber,
- 722 industrielle Selskaber,
- 97 Ejendomsselskaber,
- 433 Handelsselskaber,
- 91 diverse Selskaber,
- 42 Avisselskaber.

Under den næstsidste Gruppe indgaar en broget Mangfoldighed af Foretagender, mest ganske smaa Foretninger. Har man gennemløbet dette Afsnit, føler man sig overbevist om, at der ikke findes den Næringsvej, som ikke er forsøgt udøvet under Aktieselskabets Form: Udlejning af Toiletskabe, Beværtnings-Inventar og Ozonapparater, Fangst af Vildænder, Vinduespolering, Anvisning af Pensionater og Værelser o. s. v.

De mange og store Vanskeligheder, Udgiverne have haft at kæmpe med, have ikke alene vist sig ved Materialets Indsamling (Hovedgrundlaget er jo her det desværre meget mangelfulde Firmaregister), men ogsaa i den nødvendige Sigtning af Materialet. Eksempelvis kan det nævnes, at Afsnittet Banker har maattet begrænses efter

et Skøn, der slet ikke er let at foretage. Foruden de Pengeinstituter, der udtrykkelig benævne sig som Banker, findes der i Danmark ikke mindre end ca. 160 Spare- og Laanekasser med kontant indbetalt Aktie- eller Garanti-kapital. Da det for Udgiverne stillede sig tvivlsomt, om alle disse Spare- og Lanekasser i deres Egenskab af Aktieselskaber burde medtages i det paagældende Afsnit, blev der foretaget en Undersøgelse for hvert enkelt Institut. Derefter udskødes alle de egentlige Sognesparekasser og endvidere de Kasser, hvis Kapital er af ganske ringe Størrelse, og hvor det aarlige Udbytte tillige kan anses for fikseret til en Rentefod af lignende Størrelse som Sparerenten. De Spare- og Laanekasser, som efter denne Udrensning af Materialet blev tilbage, ere optagne i Bankafsnittet sammen med de egentlige Banker.

Der er selvfølgelig i den her anførte Fremgangsmaade ikke saa lidt Vilkaarlighed, og det vil ses, at en tilfredsstillende statistisk Behandling af Aktievæsenet i Danmark vanskelig kan ske paa Grundlag af Børshaandbogens Oplysninger. Men Formaålet er jo ogsaa i første Linje et andet. Bogen henvender sig først og fremmest til det finansinteresserede Publikum, til det praktiske Forretningslivs Mænd, for hvem det er af største Betydning at have en paalidelig Vejleder ved Haanden, — en Haandbog, der medtager det væsentlige og overalt giver de bedste Oplysninger, der kunne fremskaffes. Fra dette Synspunkt betragtet maa Udgiverne af Greens »Fonds og Aktier« siges at have løst deres Opgave paa fortrinlig Maade. Børshaandbogen af 1905 er sikkert ikke langt fra at være saa god, som den overhovedet kan blive i et Land, hvis Lovgivning er saa kemisk ren for Kontrolbestemmelser over for Aktieselskaber som Danmarks.

Adolph Jensen.

Litteratur-Notitser.

— Under Titelen »Industrial Cooperation: The story of a peaceful revolution« har »The Cooperative Union« i Manchester udsendt et interessant Værk om den kooperative Bevægelse i Storbritannien og Irland. Bogen, der er skrevet af mange forskellige Penne og udgivet under Ledelse af Catherine Webb, behandler Æmnet fra forskellige Synspunkter: historisk, theoretisk, praktisk. Som Baggrund for Fremstillingen gives et Rids af Englands industrielle Historie og af Næringslovgivningens Udvikling. Største Delen af Pladsen optages dog af Beretningen om selve den kooperative Virksomheds Vækst fra Robert Owens Dage indtil Nutiden. Der er lagt megen Vægt paa at gøre Bogen saa instruktiv som muligt, hvorfor det har været nødvendigt at medtage en Mængde tekniske Enkeltheder, der ganske vist tyngte Fremstillingen, men saa til Gengæld gør denne saa meget mere nyttig for den, der søger grundig Besked. Værket er bl. a. prydet med et fortrinligt udført Billede af Robert Owen.

— Det svenske statistiske Centralbureau har tilsendt Redaktionen et Hæfte »Tabeller öfver Sveriges import och export sjöledes åren 1637—1640 och 1645.« Disse gamle Tabeller ere fundne i Axel Oxenstiernas Arkiv og nu udgivne af forhenværende Universitetsbibliotekar C. G. Styffe. Hæftet slutter med nogle forklarende Bemærkninger om Tabellernes Tilblivelse og Axel Oxenstiernas Reform af det svenske Søtoldvæsen.

— Beretningen om Arbejds- og Fabriktilsynets Virksomhed i Finansaaret 1904—05 bringer i sin Bilags-Afdeling flere Ting af Interesse. For det første en Redegørelse for Resultatet af de Undersøgelser, der ere foretagne i Forbindelse med Udstedelsen af Regulativerne for Bogtrykkerier og for Cigar- og Tobaksfabriker. Dernæst en Afhandling, ved Dr. med. N. J. Schierbeck, om de hygiejniske Forhold og Arbejdernes Sundhedstilstand i Lervarefabrikerne.

Notitser.

I.

De vigtigste Dødsaarsager i forskellige Lande.

Den statistiske Aarbog for det tyske Rige bringer — ligesom den danske statistiske Aarbog — i sine seneste Udgaver en Række internationale Oversigter, der indeholde adskilligt af Interesse. I den nylig udkomne 26de Aargang (1905) er optaget en Tabel, der viser Dødeligheden i forskellige Lande for en Række Sygdomme. Trods det ihærdige Arbejde, der fra Statistikernes Side er gjort for at tilvejebringe nogenlunde Ensartethed i de forskellige Landes Dødsaarsags-Nomenclatur, er det ikke lykkedes at bringe alle Lande ind under den fælles Ramme, men for Hoved-Sygdommenes Vedkommende kan der dog foretages en Række Sammenligninger. Oversigten vedrører Aaret 1902 (for Østrigs Vedkommende dog 1901).

Kopper spillede som Dødsaarsag kun en Rolle af Betydning i Rusland, hvor Antallet af Koppedødsfald udgjorde 57 for hver 100,000 Indbyggere (Opgørelsen over Dødsaarsagerne omfatter kun en Del af det russiske Rige, omtrent 76 af hele Rigets 120 Millioner Indbyggere). I England-Wales, Italien og Belgien udgjorde Koppedødeligheden 7—9 Dødsfald pr. 100,000 Indb., i Skotland 2, ellers ikke over 1 i noget af de Lande, Oversigten omfatter.

Typhus krævede ca. 55 Menneskeliv pr. 100,000 Indbyggere af Spaniens og Grækenlands Bybefolkning;

for Italien var Forholdstallet 35, i Rusland 23, i Østrig 21, i Belgien 18, i England, Skotland og Irland 13—14; i de øvrige Lande var Forholdstallet under 10 (i Danmarks Bybefolkning 5 Dødsfald pr. 100,000 Indb.). Naar Typhusdødeligheden for Rusland er angivet til 23, maa hertil dog føjes, at der yderligere i dette Land døde 69 pr. 100,000 Mennesker af »epidemiske Febere af ubestemt Art«.

Diphteri krævede i Rusland 62, i Østrig 50, i Tyskland 33, i Belgien 26, i England-Wales 16, i Schweiz 22 Dødsfald pr. 100,000, medens Forholdstallet ikke i noget andet Land oversteg 20 (Danmarks Bybefolkning 14).

Skarlagensfeber: Rusland 123, Østrig 48, Tyskland 24, England-Wales 15, Belgien 14, Skotland 12 Dødsfald pr. 100,000 Indb. Eller var Forholdstallet ikke over 10 (Danmarks Byer 9).

Ogsaa med Hensyn til Børnesygdommene Mæslinger og Kighoste indtager Rusland en sørgelig første Plads i Rækken. Af Mæslinger døde i Rusland i det nævnte Aar ikke mindre end 139,000, af Kighoste 91,000, henholdsvis 183 og 120 pr. 100,000 Indbyggere, medens Dødeligheden af disse Sygdomme ellers ikke nogetsteds oversteg 50 pr. 100,000.

Om Dødeligheden af Tuberkulose foreligger ingen Opgivelser for Ruslands Vedkommende. For Lungetuberkulose og Sygdomme i Aandedrætsorganerne finder man følgende samlede Tal (Dødsfald pr. 100,000 Indbyggere): Spanien (Byer) 782, Grækenland (Byer) 716, Frankrig (Byer) 646, Italien 531, Belgien 517, Irland 513, Skotland 468, Tyskland 466, Sverige (Byer) 456, England-Wales 421, Norge 363, Schweiz 345, Nederlandene 305, Danmark (Byer) 300.

Endnu skal noteres, at Blodgang bortrev 155,000 Mennesker i Rusland (204 pr. 100,000 Indb.); det næste Land i Rækken er Østrig med 10 Dødsfald pr. 100,000 Indb. I samtlige øvrige Lande var Dødeligheden af denne Sygdom ganske forsvindende.

II.

Ruslands Nationalindtægt.

I Anledning af, at der paatænkes indført en Indkomstskat i det russiske Rige, har Administrationen ladet udarbejde et Overslag over Nationalindtægten. Vurderinger af denne Art ere altid meget usikre, selv i smaa Lande, hvor Forholdene ere let overskuelige; det følger da af sig selv, at Usikkerheden bliver mange Gange større i et saa udstrakt Land som det russiske Rige, hvor der tilmed i langt højere Grad end i de vesteuropæiske Lande savnes det til en saadan Vurdering eller Beregning nødvendige statistiske Hjælpemateriale.

Efter det franske Finansministeriums Tidsskrift give vi nedenfor Hovedresultaterne af Vurderingen.

Indtægten af Landejendomme har man beregnet paa følgende Maade. Man kender saa nogenlunde Udstrækningen af den dyrkede Jord. Fra det samlede Areal har man draget alle de Ejendomme, der tilhøre tidligere Livegne, — sammenlagt et meget betydeligt Areal, men udelukkende bestaaende af Smaalodder, der i Forvejen ere saa stærkt beskattede, at der foreløbig ikke kan være Tale om at paalægge Ejerne nogen yderligere Skat. Værdien af den øvrige Jord er beregnet paa Grundlag af Oplysninger om Salgspriser i Aarene 1900—02 i de forskellige Gouvernementer. Ved Hjælp af Oplysninger om Forpagtningsafgifter m. v. anslaaer man det aarlige Udbytte til 6 % af Ejendommenes Værdi, hvilket for 45 europæiske Gouvernementer giver en Sum af ca. 447 Mill. Rubler. Efter Fradrag af Renter af Prioritetsgælden bliver til Rest til Beskatning en Indtægt af 374 Mill. Rubler. Heri er imidlertid ikke medregnet Østersøprovinsernes, Don-Territoriets og Polens Landejendomme, der anslaaes at give en Indtægt af 89 Mill.; endvidere paaregnes i de asiatiske Egne af Riget en skatbar Landbrugs-Indtægt af 13 Mill. Alt i alt af Landejendomme 476 Mill. Rubler.

Om de faste Ejendomme i Byerne haves bedre Oplysninger. Værdien er beregnet til ca. 4700 Mill. Rubler, der antages at afkaste en Indtægt af 6 pCt. (i Gouvernementerne St. Petersburg og Grodno 7 pCt.) aarlig. Efter Fradrag af Prioritetsrenter naas en Netto-Indtægt af ca. 260 Mill. Rubler.

Indtægten af rentebærende Kapitaler er efter ret omhyggelige Undersøgelser opgjort til 333 Mill. Rubler.

Industrielle og kommercielle Foretagender have i Aaret 1904 afkastet en Indtægt, der — paa Grundlag af Oplysninger om det til Aktionærer o. l. fordelte Udbytte — er beregnet til ikke mindre end 671 Mill. Rubler.

Endelig er som skatbar Indtægt af personligt Arbejde paaregnet en Sum af 162 Mill. Rubler, men herved er man gaaet ud fra, at alle Indtægter af denne Kategori under 2000 Rubler skulle være skattefri.

Alt i alt naar man en Sum af 1900 Mill. Rubler, men herfra drages 20 pCt., der antages at repræsentere Indtægter under 1000 Rubler (Grænsen for Skattefrihed udenfor den sidstnævnte Kategori af Indtægter), saaledes at der til Beskatning ved Indkomstskat bliver tilbage ca. halvanden Milliard Rubler aarlig.

III.

Det internationale statistiske Institut.

Det i 1885 stiftede »Institut international de statistique« samler hvert andet Aar sine Medlemmer til et Møde, hvor der dels fremlægges videnskabelige Arbejder, dels forhandles om praktiske Spørgsmaal af Interesse for Bureaustatistiken. Efter at der i Aarenes Løb har været afholdt Møder i Rom, Paris, Wien, Chicago, Bern, St. Petersburg, Kristiania, Budapest og Berlin,

samledes Instituttet i Aar i Juli Maaned til sin tiende Session i London. Ved Mødets Slutning foreslog Præsidenten, at det næste Møde (i Sommeren 1907) skulde afholdes i København. Efter at Danmarks Repræsentant, Direktør Koefoed, havde svaret, at det var ham bekendt, at saavel den danske Regering som Københavns Kommune med største Glæde vilde hilse Mødets Afholdelse i Danmarks Hovedstad, vedtoges Præsidentens Forslag med Akklamation.

Det mellemeuropæiske Traktatsystems Tilvejebringelse i 1892—94 *).

Af

Dr. Will. Scharling.

Da General Caprivi i Marts 1890 afløste Bismarck som Rigskansler, forefandt han Tyskland i en handelspolitisk Situation, som maatte frembyde ikke ringe Betænkeligheder. Den protektionistiske Politik, som Bismarck i 1879 havde skaffet Overmagten i Tyskland, havde fundet Efterligning — og Gengæld — i de fleste andre Lande, selv saadanne, i hvilke Frihandelen syntes at have faaet fast Fodfæste, som Schweiz og Sverige; i nogle havde den endog skabt en mod Tyskland fjendtlig Stemning, saaledes navnlig i de to for dets Industri og Handel særlig vigtige Lande, de Forenede Stater og Rusland, der ikke ved Traktater vare bundne til Toldsatser, som indtil videre ikke kunde forhøjes overfor Tyskland, og med hvilke det end ikke stod i traktatmæssigt Mestbegünstigelsesforhold, om et saadant

*) Den her meddelte Artikel er et Fragment af det om kort Tid udkommende Slutningshefte af Prof. Scharlings Handels- og Toldpolitik, der i sin Helhed giver en Fremstilling af Europas handelspolitiske Historie 1860—1905.

end faktisk anerkendtes af de Forenede Stater. Og overfor de Stater, som vare saaledes traktatbundne, at de ikke ensidigt kunde forhøje deres Toldsatser, var Forholdet for største Delen det, at Tyskland kun indirekte var sikret imod saadanne Forhøjelser derved, at de paagældende Stater havde bundet sig overfor Frankrig, og at dette gennem Mestbegunstigelsesklausulen kom ogsaa Tyskland til Gode. Men da Frankrig netop paa dette Tidspunkt var i Færd med at opsiges sine Traktater eller alt havde gjort det, vilde Tyskland, saafremt Frankrig ikke var til Sinds at forny dem eller dog sætte nye Tariftraktater i Stedet, være udsat for, at Mestbegunstigelsen blev omtrent uden reelt Indhold, og at de forskellige Stater vilde faa frie Hænder til at besvare Tysklands protektionistiske Toldsatser med tilsvarende, der kunde blive i høj Grad generende for dets vigtigste Eksportindustrier. Og Virkningen heraf vilde blive endnu mere følelig, saafremt der samtidig skulde indtræde daarlige Høstaar og høje Kornpriser skulde vise sig som den uundgaaelige Følge af Tolden paa Korn.

Og dette sidste blev netop Tiltædet i 1890—91. I det foregaaende Tiaar var Korntolden ikke bleven særlig følt af de tyske Konsumenter og havde ikke fremkaldt særlig Misfornøjelse og Uvilje, fordi Kornpriserne i det hele trods Tolden snarest vare lavere end i den forudgaaende Tid. Indtil 1890 opretholdt man da ogsaa den Paastand, at det var Udlandet, der bar Tolden, — uagtet det maatte være klart, at der aldeles ingen Mening var i at refundere de eksporterende Møllere den af dem ved Indførselen erlagte Told, saafremt det virkelig var Udlandet, der bar denne Told,

og Kornet altsaa ikke ved Indførselen blev fordyret med dens Beløb. Det lod sig dog tænke, at Udlandet virkelig i særligt gode Aar, naar det gjaldt om at faa et betydeligt Kornoverskud anbragt paa det tyske Marked samtidig med, at dette følte mindre Trang dertil, maatte finde sig i en Prisreduktion, der faktisk lod det bære i alt Fald en Del af Tolden. Men i daarlige Høstaar med stærkt stigende Priser lod denne Forestilling sig ikke opretholde. Allerede 1887 havde den daværende Landbrugsminister Lucius under Forhandlingerne om Hvede- og Rugtoldens Forhøjelse til 5 Mk. udtalt, at denne Told selvfølgelig maatte ned sættes eller suspenderes, dersom Rugprisen i Løbet af 60 Dage vedblivende skulde staa over 180 Mk., — og i Decbr. 1891 naaede den endog over 240 Mk. Og statistisk kunde det ved Sammenligning med Udlandets Priser uimodsigeligt godtgøres, at Rugen var fordyret med Toldens fulde Beløb, tildels endog mere. Dette gjorde saa meget mere Virkning, som der i Maj 1890 var bleven valgt en ny Rigsdag, ved hvilken de borgerlige, mere frisindede Partier var bleven ikke lidt forstærkede, medens selv Centrum var bleven betænkeligt ved den høje Korntold.

Det var dog paa et andet agrarisk Omraade, at en Forandring i den hidtil fulgte Handelspolitik først begyndte at gøre sig gældende, nemlig overfor det i 1880 og navnlig i 1883 udstedte Forbud imod Indførsel af amerikansk Svinekød, Skinker og Pølser. Ved disse Forbuds Fremkomst havde man utvivlsomt haft for Øje at skaffe det tyske Landbrug højere Priser paa disse Frembringelser og derved fremkalde en stærkere Udvikling af Svineholdet i Tyskland; men officielt vare

de motiverede ved hygiejniske Hensyn, idet det gjordes gældende, at Amerikas Kontrol med Udførselen ikke var tilstrækkeligt betryggende. Da Amerika imidlertid 1890 vedtog Love, der indførte en skærpet Kontrol med det til Udførsel bestemte Kød og Flæsk, blev det vanskeligt at opretholde Forbudet mod Indførsel deraf paa den hidtidige Motivering. Og samtidig bestemte den nye amerikanske Toldlov, at den ved samme hjemlede Toldfrihed for Raasukker og Melasse ikke skulde komme til Anvendelse overfor de Lande, der ved Toldpaalæg eller hygiejniske Forbudsbestemmelser hindrede Indførsel af amerikansk Kød. Under disse Omstændigheder fandt den tyske Regering det hensigtsmæssigt at komme til en Forstaaelse med de Forenede Stater; i Aug. 1891 kom en Overenskomst i Stand*), hvorved den forpligtede sig til at ophæve sine Indførselsforbud imod amerikansk Kød, imod at Tyskland med Hensyn til Sukkerekспорт skulde regnes blandt de mestbegünstigede Stater; som Følge heraf ophævede en Forordning af 3. Septbr. 1891 Indførselsforbudet af 1883, hvad der i den tyske Rigsdag fra agrarisk Side paaførte Rigskansleren Angreb for at »have offret den lille Landbrugers Svin for de store Sukkerfabrikers Interesser«.

Den i Foraaret 1890 valgte Rigsdag var imidlertid mindre agrarisk og protektionistisk end de nærmest forudgaaende. De borgerlige Partier, særlig Venstre,

*) Det blev senere Genstand for Strid imellem Tyskland og de Forenede Stater, hvorvidt denne »Saratoga-Konvention« var en for begge Parter bindende Overenskomst eller blot en Udvæksling af gensidig Erklæring om, hvad hver Part agtede at gøre. Jfr. Schr. d. Vereins f. Socialpolitik LXXXX S. 36 ff.

vare stærkere repræsenterede end før, og selv Centrum stillede sig under Trykket af de høje Kornpriser mere reserveret overfor de agrariske Fordringer. Endog Agrarerne begyndte at tage Ordet for en midlertidig Nedsættelse af Korntolden, fordi de frygtede for, at den ellers maaske vilde blive ramt af en definitiv Nedsættelse. Og fra mere liberal Side tog man Ordet for en Suspension af Korntolden under den herskende Nødstilstand. Regeringen ønskede imidlertid ikke at indlade sig paa nogen af Delene; paa den ene Side ønskede den at komme bort fra den høje Korntold, og vilde derfor ikke gaa til en blot midlertidig Nedsættelse; paa den anden Side frygtede den for, at det i Tilfælde af en Suspension kunde blive vanskeligt paany at komme tilbage til en Korntold. Den Vej, som den ønskede at gaa, var derfor den, at benytte en Nedsættelse af Korntolden som et Middel til Afslutning af Handelstraktater med kornproducerende Lande, hvorved disse til Gengæld bandt sig til bestemte Nedsættelser af andre, navnlig industrielle Toldsatser, som man ellers kunde imødese en Forhøjelse af ved Udløbet af deres Tarifraktater med Frankrig. Herved vilde da tillige sikres paa den ene Side en Nedsættelse af Korn-tolden, der ikke blev blot forbigaaende, og paa den anden Side en Bevarelse af denne nedsatte Korntold for et længere Tidsrum.

Allerede i Sommeren 1890 menes en første Aftale om en gensidig Tilnærmelse imellem Tyskland og Østrig-Ungarn paa det handelspolitiske Omraade at være bleven truffen ved et Møde imellem de to Kejserere. I hvert Fald førte de i 1891 stedfindende Opsigelser af de forskellige franske Handelstraktater til

Forhandlinger imellem de to Stater om Afslutning af en Handelstraktat med bestemte Tarifsatser, og allerede i Maj s. A. var man naaet til en saadan Forstaaelse, at man i Fællesskab kunde aabne Forhandlinger med baade Schweiz og Belgien, senere ogsaa med Italien, om et sammenhørende Næt af Handelstraktater, der kunde afløse det hidtil bestaaende franske. I Decbr. 1891 forelagde Caprivi den tyske Rigsdag de d. 6. Decbr. med Østrig-Ungarn, Italien og Belgien afsluttede Traktater som et sammenhørende Hele, og hertil føjedes i Jan. 1892 en tysk-schweizisk Traktat. Samtlige Traktater skulde træde i Kraft d. 1. Febr. 1892 og gælde indtil 31. Decbr. 1903; blev de da ikke senest 31. Decbr. 1902 opsagte, skulde de fremdes gælde med Adgang til Opsigelse med et Aars Frist.

Saa vel Regeringens Begrundelse af den ved Afslutningen af disse Traktater fulgte Politik som Rigsdagens Modtagelse af dem frembyder ikke ringe Interesse. Thi skønt det fra Regeringens Side fastholdtes og stærkt betonedes, at man holdt fast ved det i 1879 indtagne Beskyttelsesstandpunkt, og gjordes gældende, at man kun yderligere vilde udvikle dette efter Øjeblikkets forandrede Vilkaar og Krav, kan det næppe nægtes, at der var noget berettiget i den fra frihandelsvenlig Side kommende Paastand, at de af Regeringen fremsatte Betragtninger i deres Helhed indeholdt en skarp og rammende Kritik af den hidtil fulgte Toldpolitik. Thi samtidig med at Statssekretær Friherre v. Marschall erklærede, at man fastholdt det i 1879 indtagne Standpunkt, gjorde han gældende, at den nye Handelstraktat var en Formildelse af det hidtil fulgte

»Hochschutzzollsystem«, og at »Beskyttelsessystemet maa i Tyskland være maadeholdent eller ophøre at bestaa (oder es wird nicht sein)«, samt at man under Forhandlingerne med de andre Magter »havde smagt bittre Frugter af den i 1879—91 fulgte Politik.« Beskyttelsespolitiken havde bevirket, at der i Østrig-Ungarn var opstaaet Industrigrene, som for 10 Aar siden ikke eksisterede, og den Beskyttelse, som disse nu forlangte af deres Regering, havde i høj Grad vanskeliggjort Forhandlingerne. Og Caprivi selv erklærede, at man i 1887 havde spændt Buen altfor højt og at det ikke var lykkedes at skaffe Østtyskland de fulde Fordele af de høje Korntoldsatser, som man havde ventet. Naar man nu havde benyttet den Nedsættelse, som de høje Kornpriser og Hensynet til de arbejdende Klasser gjorde nødvendig, til dermed at tilkøbe sig Indrømmelser af Østrig-Ungarn med Hensyn til dets industrielle Toldsatser, maatte dette derfor ikke betragtes som et Offer, som Landbruget maatte bringe for Handelstraktaternes Skyld; tværtimod var det fremdeles den tyske Befolkning, der maatte bringe Offre for Landbrugets Skyld. Hvad det nu gjaldt om, da Tyskland var naaet til at blive »en Industristat af første Rang«, var at skaffe den tyske Industri et tilstrækkeligt Marked; »enten maa vi eksportere Varer, eller vi maa eksportere Mennesker«, sagde Rigskansleren med Hentydning til den i de senere Aar stærkt tiltagende Udvandring. Der maatte skaffes den stærkt voksende Befolkning tilstrækkelig og tilstrækkeligt billig Ernæring saa vel som Mulighed for at faa Arbejde. »Afslutningen af nye internationale Traktater med blot Mestbegunstigelse uden Fastsættelse af Tarifsatser«, hed det i det af

Regeringen offentliggjorte Memorandum, »vilde ganske vist give Tyskland Mulighed for at sikre den hjemlige Produktion Landets eget Marked, men ikke byde den ringeste Garanti for at holde de for vor Eksport uundværlige udenlandske Markeder aabne. Overfor den med den tiltagende Forøgelse af Produktionen og dens Hjælpemidler stedse hæftigere Vædekamp imellem alle økonomisk fremskredne Stater er et varigt Handelsamkvem imellem dem kun tænkeligt i Form af en rationel Udveksling af Varer, og denne forudsætter igen en vis gensidig Begrænsning af den frie Raadighed paa Toldtarif-Området. Tyskland vilde, navnlig under de i Øjeblikket herskende handelspolitiske Strømninger, ikke kunne regne paa Opretholdelsen af sin Udførsel, naar det ikke paa sin Side ved en saadan Begrænsning giver andre Lande Mulighed for helt eller delvis at betale den modtagne Vare med deres egne Produkter.« Nægtes kunde det jo imidlertid ikke, at det var Tyskland selv, som havde fremkaldt de »herskende handelspolitiske Strømninger«, som nu skabte det betydelige Vanskeligheder.

Hvor vanskelig og betænkelig den ved det forudgaaende Tiaars Politik tilvejebragte Situation var, og hvor meget mere betænkelig den vilde have været, dersom ikke det franske Næt af Tarifraktater havde forhindret de omliggende Lande fra at anvende en egentlig Kamppolitik overfor Tyskland, fremgaar bedst af de Ord, hvori Kejser Wilhelm udtalte sin Anerkendelse af »den nye Kurs« og Caprivis Fortjenester af den tysk-østrigske Traktats Afslutning. »Vi kunne takke Rigskansler v. Caprivis Arbejde for dette Resultat. Denne jævne (schlichte) preussiske General har for-

staaet i Løbet af to Aar at arbejde sig ind i Themata, som det selv for de Indviede er vanskeligt at beherske. Med vidtskuende politisk Blik har han forstaaet i det rette Øjeblik at skærme vort Fædreland for store Farer. Det er selvforstaaeligt, at en enkelt Interesse maa bringe Ofre, for at det heles Vel kan fremmes. Men jeg tror, at den Gerning, der igennem Indleden og Afslutning af disse Handelstraktater for al Samtid og Fremtid vil staa som en af de betydeligste historiske Begivenheder, ligefrem kan kaldes en frelsende Daad (eine rettende That)«.

Den i disse Ord indeholdte Bedømmelse af den foreliggende Situation faar saa meget større Vægt, som de ved de nye Handelstraktater direkte vundne positive Fordele i sig selv ikke var saa særdeles betydelige. Ja, de schweiziske Toldsatser blev tildels endog højere, end de hidtil havde været, hvad man ikke havde kunnet nægte de schweiziske Underhandlere, fordi de med Føje kunde gøre gældende, at de dog vare lavere end de tilsvarende tyske. Overfor de andre Magter opnaaedes vel forskellige Nedsættelser; men ligesom Tyskland selv ikke ønskede at berøve sin Industri den Beskyttelse, som den hidtil havde nydt — Regeringen beregnede, at Nedsættelsen af Tolden for de i Traktaterne nævnte Artikler gennemsnitlig kun bragte denne ned fra 14,4 til 13,5 % af Værdien —, saaledes gjaldt det samme om de andre Magter; fra begge Sider var man nærmest kun villig til at gaa til saadanne Nedsættelser, som man allerede i og for sig fandt hensigtsmæssige eller endog nødvendige. Østrig-Ungarn gav dog for saa vidt mere end Tyskland, som den gennemsnitlige Told for de traktatmæssigt bundne Satser herved

gik ned fra 15 til 11,3 %. Men dette fandt de tyske Industridrivende ret utilstrækkeligt, og de vare i det hele temmelig utilfredse med Traktaterne.

Det, som imidlertid var Hovedsagen ved disse og som vel særlig fremkaldte Kejserens Lovord og skaffede Traktaterne en almindelig Tilslutning i Rigsdagen, var, at der herved for en Tid af 12 Aar opnaaedes Sikkerhed for, at de i dem nævnte Toldsatser ikke kunde forhøjes til Skade for den tyske Industri. Og i saa Henseende havde det stor Betydning, at man var gaaet ind paa at binde et stort Antal Positioner. Medens saaledes Italien i sine tidligere Traktater kun havde bundet 8 Positioner, blev nu ikke mindre end 254 fastslaaede overfor Tyskland og Østrig-Ungarn, medens Schweiz forøgede de bundne Positioners Antal fra 26 til 293 (af ialt 476). Og denne Sikkerhed for Industriens uforstyrrede Virken opnaaede Tyskland jo i det væsentlige ved de Nedsættelser af Korntolden, som dog i Øjeblikket vare uundgaelige, — og som dog ikke bragte den ned til, hvad den havde været før 1887. Medens det oprindeligt havde været Meningen at gaa tilbage til de 3 Mk. pr. Dobbeltcentner Hvede og Rug, hvortil den blev sat i 1885, nøjedes Regeringen under Trykket fra Agrarernes Side med at gaa ned til $3\frac{1}{2}$ Mk. Heller ikke for Byg og Havre gik man helt tilbage til Toldsatserne fra 1885. I det hele blev de i 1879 indførte agrariske Beskyttelsessatser opretholdt; det var kun de senere indtraadte Forhøjelser, som modificeredes. Overfor Italien var det særlig Vinproducenternes Interesser, som maatte tilsidesættes. Den haardeste Kamp førtes da ogsaa i Rigsdagen om disse Nedsættelser, saa meget mere, som man frygtede for,

at disse formedelst Frankfurterfredens Mestbegunstigelsesklausul ogsaa skulde komme Frankrig til Gode. Med megen Sagkundskab var der imidlertid sørget for saadanne nærmere Bestemmelser, der kun passede paa de italienske Vines Kvalitet; man regnede særlig paa at kunne anvende disse saavel som de italienske Druer til Forbedring af de blegere og mere syrlige tyske røde Vine.

Regeringen havde fulgt det kloge Princip, ikke at begynde med Forelæggelsen af en ny Tariflov, som saa kunde tjene som Basis for Forhandlinger om Nedsættelse ved Traktater, men at bringe Traktaterne først til Afslutning og derpaa forelægge dem som et samlet Hele, som det nu gjaldt om at vedtage eller forkaste; af Vedtagelserne fremgik da faktisk en ny Tariflov, gældende ogsaa overfor alle andre Lande, der havde Mestbegunstigelsesret. Til en Forkastelse og dermed en fuldstændig Prisgivelse af den tyske Eksportindustri til hver enkelt Magts vilkaarlige Fastsættelse af Toldsatser turde selv mange af Protektionisterne ikke gaa, og saaledes vedtoges Traktaterne da af Rigsdagen med en overvældende Majoritet. Hertil bidrog ikke lidet den politiske Situation; den fransk-russiske Forstaaelse var netop bleven proklameret, og Rigskansleren gjorde da med megen Virkning gældende, at det var nødvendigt at knytte en handelspolitisk Forstaaelse imellem Treforbundets Magter: Tyskland, Østrig-Ungarn og Italien. Ved den afgørende Afstemning over Traktaten med Østrig vedtoges denne med 243 St. imod 48. Hermed var faktisk ogsaa de andre Traktaters Vedtagelse sikret; selv Traktaten med Schweiz, der vakte størst Modstand, tildels fordi dets forudgaaende For-

højelse af sine Toldsatser vakte en Del Uvilje, vedtoges uden navnlig Afstemning, og i mindre end to Maaneder — i hvilke tilmed den parlamentariske Juleferie faldt — vare samtlige Handelstraktater gennemførte.

Det varede dog ikke længe, inden der baade omkring i Landet og i selve Rigsdagen rejste sig en mere uvillig Stemning imod det saaledes vedtagne. I 1892 vare de forbigaaende gunstige Konjunkturer for Industrien allerede forbi og afløstes af en industriel Depression, og samtidig bragte en god Høst Kornpriserne til at dale, medens Kvægsygen, som alt i flere Aar havde været til Stede, pludselig tog et stærkt Opsving (Antallet af de af Mund- og Klovsyge ny-angrebne Besætninger, som i 1890—91 gennemsnitlig havde været 400,000, steg i 1892 til over $1\frac{1}{2}$ Million). Skønt Handelstraktaterne vare ganske uden Skyld i sidstnævnte Kalamitet og næppe endnu havde kunnet øve Indflydelse paa de førstnævnte Omraader, begyndte Landbrugernes og de Industri drivendes Misfornøjelse at rette sig imod dem, og der klagedes almindelig over, at de vare førte saa hovedkulds igennem, at ingen alvorlig Overvejelse og navnlig ingen dyberegaaende Undersøgelse over deres eventuelle Virkninger havde kunnet finde Sted. Denne Stemning kom temmelig stærkt frem overfor de supplerende Traktater, som i Efteraaret 1893 var bleven afsluttede med Rumænien, Serbien og Spanien og som forelagdes Rigsdagen i November. Rigskansleren havde her en saa meget vanskeligere Stilling, som han i disse Spørgsmaal maatte støtte sig til de borgerlig-frisindede Partier og tildels Socialdemokraterne, der vare afgjorte Modstandere af Regeringens samtidige Militærforslag, og fandt stærk

Modstand hos de Partier, der skulde hjælpe ham til at føre Militærloven igennem. I og for sig havde disse Lande ikke nogen særlig Betydning for Tysklands Eksport, og heller ikke for Landbrugsimporten havde de hidtil haft nogen større Betydning, om man end fra tysk Side var tilbøjelig til at anse særlig Rumænien for et Land med betydelige Fremtidsmuligheder som Eksportmarked, og dets Kornudførsel netop paa den Tid var i ikke ringe Fremvækst. Men Hovedsagen var, at de tyske Agrarer i Traktaten med Rumænien saa et Forbud paa en kommende Traktat med Rusland, med hvilket Tyskland for Tiden laa i Toldkrig, og at det selv uden dette faktisk vilde blive meget vanskeligt at forhindre, at russisk Korn tog Vejen over Rumænien til Tyskland, navnlig efter Formaling i Rumænien, ligesom dets Indførsel hertil i hvert Fald forøgede Rumæniens Eksportvarer i en tilsvarende Grad. Modstanden blev saa meget stærkere, som Regeringen atter i 1893 stod overfor en nyvalgt Rigsdag, hvor de frihandlerske Tendenser vare betydeligt svagere repræsenterede end i den foregaaende. Det lykkedes dog Rigskansleren at gennemføre Traktaterne; men ved den for dem alle afgørende Afstemning i Decbr. 1893 over den rumænske Traktat naaedes dog kun 189 Ja imod 165 Nej.

Traktaten med Spanien kom dog ikke til Gyl-dighed, da den i det spanske Kammer stødte paa hæftig Modstand og det tilsidst forkastede den. Nye Forhandlinger forblev resultatløse, og i Maj 1894 udbrød der en Toldkrig imellem de to Lande, idet Tyskland unddrog Spanien den hidtil indrømmede Mestbegunstigelse og gjorde sin Maksimaltarif anvendelig overfor det. Da Spanien besvarede dette med ligeledes

at anvende sin Maksimaltarif overfor Tyskland, forhøjede en tysk Forordn. af 25. Maj 1894 Tolden paa forskellige spanske Varer med 50 %, og Rigsdagen gjorde endog en Tilføjelse til »Kamptoldparagrafen«, hvorefter Regeringen under en Toldkrig skulde være bemyndiget til at forhøje Toldsatserne med indtil 100 % og til at lægge en Told af 20 % af Værdien paa ellers toldfri Varer.

Tiltrods for det uheldige Udfald af Forhandlingerne med Spanien var der dog nu tilvejebragt et ret omfattende mellemeuropæisk Traktatforbund, omsluttende Tyskland, Østrig-Ungarn, Serbien, Rumænien, Italien, Schweiz og Belgien, og de derved skabte lavere Toldtarifer kom derhos yderligere til Gyldighed overfor de »mestbegunstigede« Stater. Men Grundlaget var dog afgjort protektionistiske Toldtarifer, og man havde ængstelig vaaget over ikke at gøre de gensidige Indrømmelser større end strængt nødvendigt; Hovedsagen var, at eventuelle Fjendtligheder og Toldforhøjelser vare stillede i Bero for en Tid af 12 Aar.

En betydelig Udvidelse modtog det nye Traktatforbund, da det omsider i 1894 lykkedes Tyskland at overvinde Ruslands hidtidige Utilbøjelighed til at indlade sig paa Afslutning af en Tariftraktat. Men der maatte da ogsaa først en skarp Toldkrig til imellem de to Lande, før Ruslands Modstand blev brudt. Lige siden 1822 havde Tyskland gjort Forsøg paa at opnaa en Handelstraktat med Rusland, og 1873 havde Bismarck lovet Rigsdagen, at der ikke igen skulde hengaa 50 Aar med unyttige Forsøg. Der hengik dog altsaa mere end 20 Aar, før disse fortsatte Bestræbelser førte

til et Resultat. Dette havdes allerede ved Afslutningen af den tysk-østrigske Traktat saa vidt i Sigte, at begge Parter forbeholdt sig at afslutte en særlig Traktat med Rusland.

Rusland, der alt i længere Tid (siden 1850) havde fulgt en protektionistisk Politik efter Lists Program og derved fremkaldt en ret blomstrende Tekstil- og Jernindustri, var fra Slutningen af 70'erne ved sine finansielle Vanskeligheder bleven drevet ind paa en mere udpræget Protektionisme. Krigen med Tyrkiet nedsagede det til at opkræve Tolden i Guld i Stedet for i Papirrubler med stadig ringere Værdi, og i 1882 forhøjedes Tarifens Satser yderligere med 10 %. Men derefter krævede den yderliggaaende nationalistiske Strømning en Toldtarif, som kunde holde Vesteuropa ude, og Tariferne af 1885 og navnlig af 1891 imødekam disse Krav saa vidt, at Toldlovgivningen blev omtrent prohibitiv. Den stærke Udvikling af en Storindustri, som herved fremkaldtes, skyldtes dog for en stor Del fremmed Kapital, saa at Udbyttet af disse Foretagender for en ikke ringe Del gik til Udlandet og slugte en ret betydelig Del af den tilsyneladende store aarlige Merudførsel.

Overfor denne prohibitive Tarif lod Tyskland fra 1. Febr. 1892 ikke de nye traktatmæssige Toldsatser, men den nye almindelige Tarif komme til Anvendelse paa Rusland, der saaledes blev det eneste større Landbrugsland, overfor hvis Frembringelser der anvendtes Differentialtold. Under og efter Misvæksten i 1891 og den knappe Høst i 1892 havde dette mindre praktisk Betydning; men med en god Høst i 1893 i Udsigt blev denne Tilstand ret følelig for Rusland, som derfor

tilbød Afslutning af en gensidig Mestbegunstigelses-traktat. Da man ikke kunde enes herom, prøvede man fra begge Sider at fremtvinge en Overenskomst ved en Toldkrig, der skulde overbevise Modparten om, hvor meget han skadede sig selv ved Mangel paa Imødekommen. Fra 1. August forhøjede Rusland sine alt i Forvejen meget høje Toldsatser overfor Tyskland med 20—30 %, den finske Tarifs Satser endog med 50 %, hvad Tyskland besvarede med at forhøje sine Toldsatser overfor Rusland med 50 %, saa at russisk Brødkorn maatte betale $7\frac{1}{2}$ Rmk. pr. Dobbeltcentner, medens rumænsk og ungarsk kun betalte $3\frac{1}{2}$ Rmk. Som Svar forhøjede Rusland atter sine Toldsatser yderligere og forhøjede Skibsafgiften for tyske Skibe fra 5 Kopek til 1 Rubel — altsaa det 20-dobbelte — pr. Kmlst. Til det stærke Tryk, som herved lagdes paa den tyske Skibsfart, kom, at England under Toldkrigen fordrev Tyskland fra det russiske Jernmarked, og da endvidere Frankrig i Juni 1893 havde sluttet en Handelskonvention med sin Allierede, frygtede Tyskland for yderligere at fjerne Rusland fra sig, og d. 10. Febr. 1894 kom omsider en tysk-russisk Handels- og Skibsfartstraktat i Stand, ved hvilken foruden gensidig Mestbegunstigelse — hvorved de Frankrig gjorde russiske Indrømmelser nu ogsaa kom Tyskland til Gode — et stort Antal Tarifpositioner, tildels med mere eller mindre betydelig Nedsættelse, blev fastslaaede for en Tid af 10 Aar.

Medens de Industridrivende, der allerede i Praksis havde erkendt de Fordele, som de foregaaende Handelsstraktater havde bragt dem, enstemmigt sluttede sig til Tarifforslaget, mødte det stærk Modstand og skarp

Kritik i agrariske Kredse baade i og udenfor Rigsdagen. Her gik Modstanderne saa vidt, at det paa-stodes, at den russiske Traktat var en Ligsten, paa hvis ene Side den Indskrift kunde sættes: »Her blev det tyske Landbrug baaret til Graven«, medens der paa den anden Side efter nogen Tids Forløb vilde kunne skrives: »og den tyske Industri fulgte efter«.) Det var selvfølgelig den betydelige Nedsættelse af Korntolden, som især forbitrede dem; men hertil føjedes Klagen over, at der indrømmedes russiske Forsendere ad Jernbanerne Ligestillethed med tyske i Henseende til Jernbanefragter — uagtet dette var en Praksis, der var fulgt i henved 40 Aar —, og særligt, at der var sikret Østersøhavnene Danzig, Memel og Königsberg de samme Takster for Forsendelsen af Korn, Hør og Hamp fra russiske Stationer, som gjaldt fra disse til Libau og Riga. Man udtalte Frygt for, at det russiske Korn skulde benytte disse Ruter ikke blot til Eksport til andre Lande, men ogsaa til »Oversvømmelse« af selve Østpreussen. Ogsaa den — forholdsvis ringe — Nedsættelse af Tolden paa Tømmer og Træ erklæredes

*) Hvor ganske ugrundet denne Forudsigelse var, vil allerede fremgaa af følgende: efter den tyske Statistik tiltog Tysklands Udførsel til Rusland fra gennemsnitlig 206 Mill. Mk. i 1887—92 til 365 Mill. Mk. i 1895—1900; deraf faldt paa Metalvarer 35,4 Mill. Mk., paa Maskiner, Lokomotiver, Instrumenter m. v. 31,7 Mill. Mk. Tysklands Indførsel fra Rusland voksede ganske vist endnu mere, nemlig fra 479 til 682 Mill. Mk. (relativt altsaa dog kun med 42 imod 77 %); men det var overvejende Land- og Skovbrugsfrembringelser o. a. Raastoffer, der tilmed delvis — navnlig for Brødkornets Vedkommende — traadte i Stedet for tilsvarende Indførsler fra Østrig-Ungarn, hvis Hvede-Udførsel fra $\frac{3}{4}$ Mill. Dobbelcentner i 1892—93 gik ned til gennemsnitlig knap 40,000 D. C. i 1898—1900.

for ruinerende for den tyske Skovdrift saa vel som for Savværkerne.

Det var for at formilde Agrarernes Vrede over denne Handelstraktat, at den tyske Regering samtidig gik til Ophævelsen af Identitetsbeviser som Betingelse for Toldgodtgørelser ved Eksport af Korn og Anvendelsen af saadanne »Einfuhrschein« ved Indførsel af andre Varer, hvorved der faktisk skabtes Eksportpræmier for de østlige Kornproducenter. Imidlertid stemte ved den afgørende Afstemning over Handels-traktatens Art. 1 d. 10. Marts 1894 146 Medlemmer — og det væsentlig Konservative, hvis Støtte Regeringen behøvede i andre Sager — imod den, medens de 200 Stemmer for Traktaten for en stor Del tilhørte de oppositionelle Partier, — og hermed var utvivlsomt Grunden lagt til Rigskansler Capravis Fratræden i Oktober 1894.

Medens Ruslands Tilslutning til det af Tyskland tilvejebragte Traktatforbund, der snart efterfulgtes af en anden Traktat med Østrig-Ungarn, i og for sig var af stor Betydning for den økonomiske Forbindelse imellem de europæiske Lande, indeholdt den i Virkeligheden en Opgivelse af den utvivlsomt til Grund for det mellemeuropæiske Traktatforbunds Dannelse liggende Tanke: at skabe et økonomisk sammenknyttet Mellemeuropa, stort nok til at danne en for sig afsluttet Helhed og skikket til — ved Landenes forskellige Beskaffenhed og Kulturstandpunkt — gennem en gensidig Supplering og en hensigtsmæssig Arbejdsdeling at forsyne sig selv med alle de vigtigste og nødvendigste Frembringelser, saa at det kunde hævde sin Selvstæn-

dighed overfor de store Verdensmagter og skille sig fra dem ved ensartede Toldmure udadtil. Ved Traktaterne med Rusland forvandlede det »mellemeuropæiske« Traktatforbund til et »østeuropæisk«, og da dette atter tilstod baade Frankrig, Storbritannien og de Forenede Stater Mestbegunstigelsesret, var dermed Tanken om en større »Zollverein«, en »mellemeuropæisk Toldkoalition«, som under Forhandlingerne i den tyske Rigsdag i 1891—92 havde været ikke lidet fremme, i Virkeligheden skrinlagt. Hvad der nu kom i Stand, var egentlig kun en fælles Overenskomst om i en vis Aarrække ikke at forhøje Toldtariferne for de baandlagte Satsers Vedkommende, og i Stedet for at Traktatforbundet skulde betragtes som et første Skridt til en større, efterhaanden voksende, gensidig Tilnærmelse, vakttes nu efterhaanden den Følelse, at man ved Traktaternes Udløb genvandt Frihed til at sætte Toldsatserne op. Dertil kom en voksende Uvilje imod Mestbegunstigelses-Staterne, der fik alle de samme Fordele som Traktatmagterne uden selv at binde sig til ikke at forhøje deres Toldsatser, naar det kun skete ligeligt overfor alle. Følgerne heraf viste sig senere, da der blev Spørgsmaal om Traktaternes Fornyelse, idet hver enkelt af Traktatforbundets Magter da kun tænkte paa at varetage sine Særinteresser overfor Medkontrahenterne uden nogen Følelse af, at de dannede en sammenhørende Helhed med fælles Interesser. Og saaledes blev Fornyelsen i 1905 i Stedet for en større Tilnærmelse kun en Forøgelse af de Skranker, der rejser sig imod en nærmere økonomisk Forbindelse imellem de mellemeuropæiske Stater.

Kødmangelen i Tyskland.

Af

Johannes Arup.

Efter Redaktionens Opfordring skal jeg i det følgende forsøge at give en orienterende Oversigt over de Forhold, der have bevirket den i Tyskland for Tiden værende Kødmangel, som har fremkaldt en saa stærk Bevægelse, at man kunde være tilbøjelig til at tro, at der fra Regeringens Side maatte blive gjort noget alvorligt for at raade Bod derpaa. Hidtil kender man dog officielt ikke noget til en Kødmangel (Fleischnot), men kun til en Prisstigning (Fleischteuerung). Denne Distinktion kunde synes overflødig, da det i Virkeligheden drejer sig om Dyrtid paa alle Kødvarer uden en tilsvarende almindelig Prisstigning, men »mit Worten lässt sich prächtig streiten«. Sagen er, at man søger fra ledende Side under Henvisning til Kreaturbestandens stærke Tilvækst i de senere Aar — og da navnlig Svinebestandens — at hævde, at en virkelig Kødmangel ikke er til Stede eller højst kan betragtes som forbigaaende, hvorved man vil godtgøre, at det tyske Landbrug uden fremmed Indførsel kan frembringe det nødvendige til Befolkningens Ernæring.

Det er imidlertid unødvendigt her at gaa nærmere ind paa det statistiske Materiale; de af Tidsskriftets Læsere, der maatte interessere sig herfor, kan jeg hen-vise til et Foredrag, som jeg havde den Ære at holde i Nationaløkonomisk Forening i 1900, og hvori jeg paa-viste, at det under den daværende økonomiske Udvik-ling i Tyskland var umuligt at frembringe tilstrækkelig Føde til den stærkt voksende Befolkning, end sige oparbejde det Underskud, der allerede den Gang var til Stede. Dette maatte altsaa blive større Aar for Aar — og Forholdene have ikke forandret sig synderlig siden den Tid.

De væsentlig medvirkende Grunde hertil ere, at man ved Toldlovgivningen fortrinsvis har beskyttet Kornproduktionen til Skade for Kødproduktionen, og at man ikke fuldt ud har kunnet raade Bod paa dette Forhold ved de Hindringer, man af »sanitære« Grunde — navnlig siden 1895 — har lagt i Vejen for Indførselen af Kvæg og fersk Kød. Herved er Indførselen af Svin og fersk Svinekød svundet ind til en Ubetyde-lighed, thi de 70,000 Svin, som det er tilladt at indføre fra Rusland, spiller en aldeles ubetydelig Rolle i det hele Forbrug, og Indførselen af Flæsk fra Holland er forbundet med saadanne Omkostninger, at den kun under eksceptionelle Forhold kan lønne sig. For at paavise dette er det tilstrækkeligt at fremdrage den officielle Berliner-Notering i Stat. Jahrbuch. Her finde vi følgende Tal for Prisen for 2den Kl. Kvæg og Svin, opgivet i Mark for 100 Kg. Slagtevægt: (Se om-staaende).

Man vil saaledes se, at der siden 1896 har været en jævn Stigning i Prisen paa Oksekød, idet engros

	Kvæg	Svin		Kvæg	Svin
1895.....	119	90	1900.....	119	96
96.....	112	86	01.....	117	112
97.....	113	105	02.....	121	119
98.....	113	111	03.....	129	100
99.....	116	95	04.....	132	98
			05.....	134	122
			(8 Maaneder)		

Prisen herfor selvfølgelig i sine Svingninger er samstemmende med Kvægprisen. At denne Prisstigning skyldes Beskyttelsessystemets Udvikling, fremgaar af, hvad jeg andet Steds har oplyst*), at Gennemsnitsprisen for Oksekød i den nævnte Periode i Tyskland har været over de sidste 20 Aars Gennemsnitspris, medens den i England har været under denne, ligesom den ogsaa der har været underkastet andre Svingninger. De jævnt stigende Priser have trods de sanitære Hindringer bevirket en stadig voksende Indførsel af Kvæg og fersk Kød fra Østerrig-Ungarn, Danmark og Holland, og da Oksekødet desuden ikke spiller den Rolle som Hovednæringsmiddel i Tyskland, som f. Eks. i England, men viger for Flæsket, naar dette er billigere, saa kan man nok sige, at det ikke er den Mangel, som Prisstigningen her udviser, der har haft særlig Indflydelse paa den nuværende Krise.

Helt anderledes stiller Sagen sig, naar vi staa overfor Svinene og det ferske Svinekød, der yder den tyske Befolkning det animalske Hovednæringsmiddel og Landbruget en af dets vigtigste Indtægtskilder. Det sidste paavistes ved en Opgørelse i Anledning af Pariserudstillingen 1900, ifølge hvilken Indtægten af Kornvarer opgjordes til en Værdi af 1679 Mill. Mark,

*) Ugeskrift for Landmænd 1903. S. 392.

af Mælkeriprodukter til 1625 Mill. Mark, af Svinekød til 1192 Mill. Mark, medens den for Okse- og Faarekød kun androg 832 og 91 Mill. Mark, og har der siden den Tid fundet nogen Forskydning Sted, da er den sikkert kommen Mælkeri- og Svineproduktionen tilgode; det er derfor naturligt, at den herskende Agrarpolitik lægger særlig Vægt paa Beskyttelsen af Svineholdet, der i Modsætning til Kvægholdet udelukkende fremmer Kødproduktionen og hurtig lader sig omsætte.

Der fandtes i det tyske Rige ved Tællingen i 1904 ca. 19 Mill. Svin, og gennem den Statistik, som er bleven mulig ved den nye Kødsynslov, véd man nu, at der i 2det Halvaar 1904 og 1ste Halvaar 1905 er bleven slagtet ca. 20 Mill. Svin, saa at altsaa den hele Svinebesætning omsættes i Løbet af Aaret. Denne Omsætning er hurtigere end man hidtil har beregnet, og fremkommer ved, at man ikke som forhen til Hus-holdningsbrug forlanger de store Fedesvin, men Kød-svin, der slagtes i 9 til 12 Maaneders Alderen. Land-bruget kan altsaa i Løbet af forholdsvis kort Tid indrette sit Svinehold efter Prisforholdene, og dette er derfor underkastet stærke Svingninger, der ikke gælder for Kvægholdets Vedkommende. Man finder dette skarpt udtrykt i den givne Notering for Svin, hvor det, da den omtalte forholdsvis ubetydelige Indførsel af Svin fra Rusland og det ferske Svinekød af omrent et lignende Antal Dyr fra Holland ikke har nogen stor Indflydelse, bliver det indenlandske Marked, der bestemmer Prisen. Vi se saaledes, at efter de lave Priser i 1895 og 1896 ophører Produktionen at være lønnende, saa at der indtræder Knaphed. Fra Midten af 1897 begynder derfor en Prisstigning, der kulminerer i det

følgende Aar for derefter atter at falde, da man imidlertid er naaet til en Overproduktion, og den samme Bevægelse i toaarig Turnus gentager sig de følgende Aar. Det skal atter fremhæves, at denne Prisbevægelse er særegen for det tyske Marked, og tildels uafhængig af Verdensmarkedet, saaledes som vi finde den udtrykt i de engelske Baconpriser; man har endog set, at der med lave Svinepriser i Tyskland er bleven udført Svinekød til England og omvendt, trods de tyske Toldforhold. Men foruden denne Prissvingning vil man ligesom ved Noteringen for Kvæg finde, at en stigende Kødsmangel gør sig gældende, idet saa vel Maksimums- som Minimumspriserne ere blevne højere for hver Vending, saa den ogsaa her er udtrykt ved en Prisstigning fra Aar til Aar. Man vil ogsaa af Noteringen faa et Indtryk af, hvor lidt Prisforholdet mellem de to Kødsorter paavirkes af hinanden; man kan uden Overdrivelse paastaa, at Mangelen paa Svinekød i Tyskland vanskelig afhjælpes ved en forøget Tilførsel af Oksekød, hvorimod det omvendte let finder Sted.

Høje Priser paa Svinekød ville derfor altid berøre den store Befolkning; koster dette lige saa meget og end mere end Oksekød, vil det føles som en »Kødnød«, og Klagerne over en saadan komme frem, og de kom stærkt til Orde saa vel i 1898 som i 1902. Man maatte derfor paa Forhaand — under en normal Udvikling af Forholdene — være forberedt paa, at høje Svinepriser vilde gøre sig bemærkede i indeværende Aar og kulminere i det følgende, thi Priserne havde under den sidste Minimumsperiode naaet Lavmaalet i Begyndelsen af 1904 (91 Mark pr. 100 Kg.) og var atter i Foraaret og i Løbet af Sommeren steget ret betydelig, — et Tegn

paa, at den reducerede Svinebestand atter trængte til Fornyelse. Arbejdet herpaa var bleven begyndt — hvad der fremgaar af den i December foretagne Kreaturtælling — da det i Løbet af Sommeren viste sig, at man i den største Del af Tyskland og Mellemeuropa i det hele maatte gøre Regning paa en meget daarlig Avl, idet der endog paa sine Steder var ligefrem Misvækst. Dette forandrede fuldstændig Forholdene; man kunde ikke drage Nytte af de stigende Svinepriser og yderligere forøge Besætningerne, men maatte ophøre med Tillægget og reducere disse, hvad der endog efter Høsten fremkaldte en mindre Nedgang i Prisen — saa vel for Okser som for Svin — i Stedet for den forventede Stigen.

Da det ved den nys nævnte Kreaturtælling havde vist sig, at Svinebestanden siden Tællingen i 1900 var steget fra 11 Mill. til 12,6 Mill. Stk., anføres dette i Reglen som fuldgyldigt Bevis for, at man har Kød nok at tage til, skønt en nærmere Betragtning snarere viser det modsatte og bekræfter det ovenanførte. Af Forøgelsen falder nemlig 1,2 Mill. paa Grise under et halvt Aar, og 0,6 Mill. paa Ungsvin fra et halvt til ikke over et Aar, hvorimod Antallet af Svin over et Aar er 200,000 Stkr. mindre. Ved Tællingen (1. Decbr.) har Forholdet altsaa været dette: man har allerede reduceret Besætningerne ved at udskyde en Del ældre Svin (Avlsdyr), saa Tillægget er standset, men man har en ret betydelig Opvækst af Grise og Ungsvin. De sidste ere selvfølgelig blevne realiserede i Vintermaanederne, hvad der ogsaa gælder om en Del af Grisene, at dømme efter de mange umodne Slagtevarer, der først paa Aaret førtes i Markedet, saa Antallet af Svin

har sikkert et halvt Aar efter Tællingen været mindre end i 1900. At en stærk Prisstigning maatte følge herefter er en Selvfølge, og den kan ogsaa ses af de senere Noteringer. I September 1904 var Prisen naaet op til 106 Mark, derefter faldt den i Begyndelsen af Vinteren og er for Marts 102 Mark. Med de udtømte Beholdninger begynder da en stærk Stigning. Allerede i April naas et Gennemsnit af 120 M., og Prisen kan for Septbr. sættes til 136 M. som Gennemsnit for 2den Klasses Svin (Berlin); dog er den betydelig højere i Sydtyskland og de vestlige Industribyer. Prisen paa Hornkvæg har fulgt en lignende Bevægelse, men da den i Forvejen var høj, er Stigningen mere jævn og forholdsvis mindre.

Hermed har Kødpriserne naaet en Højde, som ikke har været kendt tidligere, og som langt fra blev naaet i 1898 og 1902. Den er væsentlig fremkaldt ved den slette Avl forrige Aar, og det skyldes den, at Prisstigningen er indtruffet saa pludseligt og voldsomt, at den føles langt stærkere end tidligere, men det vil formentlig ogsaa være klart, hvor nøje den hænger sammen med hele den agrarpolitiske Udvikling, uden hvilken den ikke vilde have naaet det nuværende Omfang. Man er nu naaet til Priser, der nødvendigvis maa indskrænke den store Befolknings Kødforbrug. Hvorvidt man vil tale om Nødtilstande, beror paa det Synspunkt, man anlægger; saalænge en tilsvarende Fordyrelse af andre animalske Produkter, der kunne indføres — Fisk, Æg o. s. v. — endnu ikke har fundet Sted i samme Omfang, er det vel ikke berettiget, men man kan ikke fortænke Befolkningens brede Lag, der kun ugerne indlader sig paa Forandringer i den tilvante

Kost, i at klage over »Kødnød«, tilmed da vi staa overfor Vinterens Begyndelse, og det trods alle Forsikringer fra endog tilsyneladende meget kompetent Side ikke ser ud til, at den nuværende Knaphed paa Kød saa snart vil blive afhjulpet.

Da Klagerne over »Fleischnot« kom stærkt frem i 1898 og 1902, var det paa en Tid, da Prisen paa Svin efter længere Tids Stigning havde naaet Højdepunktet og kort efter begyndte at falde, eftersom Svinebestanden imidlertid var bleven stærkt forøget. Den Gang havde Klagerne altsaa let ved at forstumme. Nu staa vi i Begyndelsen af en Dyrtidsperiode; vel er der meget, der taler for, at den allerede har naaet eller snart vil naa sit Højdepunkt, da man i Aar har hjembragt en god Høst — Kartoffelprisen er endog meget lav — saa man synes at have Foder nok; men de reducerede Besætninger skulle bringes paa Fode igen, før et tilstrækkeligt Antal Slagtedyr kan afgives. Der er derfor ikke megen Udsigt til, at det første Aar kan bringe væsentligt Prisfald eller afhjælpe Kødmangelen, saa at man denne Gang hurtigere skal slippe over Dyrtidsperioden, og det endda fraset den uberegnelige Virkning, som de nye forøgede Toldpaalæg, der komme til Anvendelse den 1. Marts 1906, ville bringe. Da disse ligesom de nuværende fortrinsvis beskytte Kornproduktionen, ser det ud, som om Kødmangelen kan blive endnu mere fremtrædende, saafremt der ikke ad anden Vej raades Bod derpaa.

Men hvilken? Den fra Byernes Side forlangte friere Indførsel af Kvæg og navnlig Svin fra Nabolandene vil næppe hjælpe stort, naar man ikke samtidig ved Toldfrihed eller en betydelig Toldnedsættelse kan

tvinge disse Lande til en forøget Udførsel, indtil en Udvæjning af Priserne har fundet Sted; thi under de nuværende Forhold kan der ikke ventes stort mere. I Østerrig-Ungarn er der for Tiden — ogsaa som Følge af daarlig Høst i 1904 — ligeledes Kød-mangel. Priserne ere høje, hvorfor Kvægudførselen til Tyskland er gaaet betydeligt tilbage, og man har endog maattet søge til Udlandet for at faa sit eget Behov af Svin dækket, saaledes har man for kort Tid siden tilladt Indførsel fra Italien. Fra Rusland kan man næppe vente stort, hidtil har dette Rige ikke vist sig i Stand til at vedligeholde en Kødudførsel; det synes knapt at kunne skaffe det til Indførsel tilladte Antal Svin. Det er disse Lande, som man nærmest ser hen til, navnlig i Sydtyskland, hvor Kød-mangelen føles haardest. Dog dette Spørgsmaal ligger ikke for her, fra Regeringens Side er der intet, der tyder hen paa, at man vil tilstaa Lettelser; med smaa Midler kan man ikke afhjælpe den nuværende Mangel, som man desuden betragter som forbigaaende, og »de stigende Krav, som den tiltagende Befolkning maa sætte til en forøget Tilførsel af Fødemidler (Kødet alene kan ikke gøre det) har endnu ikke naaet en saadan Højde, at man af den Grund skulde forandre den økonomiske Politik.*)

Blandt alt, hvad der hidtil er skrevet om »Kødnøden« — og man kan ikke faa et Blad i Haanden uden at finde endog spaltelange Artikler derom — kan man næppe finde en eneste upartisk, virkelig sagkyndig Artikel om Kød-mangelens Udbredelse og økonomiske Virkning; men den kan vel heller ikke gives endnu.

*) Nationaløk. Tidsskrift. Bd. XXXVII S. 137.

Hvad man faar at se for eller imod, er mere eller mindre tilsat med politisk Agitationsstof, da man ligesom i de tidligere nævnte Dyrtidsperioder i den hele Misère har et ypperligt Kampmiddel mod den hidtil fulgte agrariske Beskyttelsespolitik, hvis Talsmænd gør Gengæld efter bedste Evne. I den Henseende nægter man sig intet, men det er dog maaske særegent for Tyskland, at alle Kødforbrugere ere fuldstændig enige om, at det er »Agrarpolitiken«, der bærer Skylden for Mangelen.

Hvor man ellers træffer Dyrtid paa Fødevarer, Brød eller Kød, er det de paagældende Handlende, der ved deres formentlige »ublu« Fortjeneste stemples som Syndebukke af den nødlidende Befolkning. Saaledes er det for Tiden i Wien, hvor de høje Kødpriser have fremkaldt et stærkt Røre; dér maa Slagterne — navnlig Storslagterne — holde for. Byraadet har bevirket Oprettelsen af et Storslagteri, for derved at holde Prisen nede og har endog ladet indrette Kødudsalg. Jeg skal ikke opholde mig ved, at man næppe i Wien udretter noget mod Dyrtiden ad denne Vej, men kun pege paa, at i Tyskland er det kun Forsvarerne af Agrarpolitiken, der søge at bevise, at de Handlende og Slagterne samt Kommunerne med deres Slagtehus ere Skyld i de høje Priser. Der er ingen andre, der følge dem, overalt rettes Kampen mod Agrarpolitiken og »die bösen Agrarier«, og tilsyneladende vindes der Terræn mod dem. Dog, det er jo vanskeligt at dømme om midt under Kampen. Forsvarerne ere selvfølgelig forbitrede derover, saa meget mere, som man denne Gang til en vis Grad gør dem Uret; de kunne med Rette paaberaabe sig den slette

Høst som Kødangelens nærmeste Aarsag, og den lide de oven i Købet selv haardt under. Det er imidlertid ikke første Gang, at Skam og Skade følges ad, og selv om man denne Gang kommer gennem Krisen uden Indrømmelser, saa vil den med Mellemrum gentage sig med forøget Styrke, hvis man ikke sørger for rigeligere Tilførsler — og man er maaske nærmere, end man tror, ved det Tidspunkt, hvor det tyske Landbrug selv vil komme til at føle den uheldige Virkning af den ensidige Agrarpolitik.

Hamburg, September 1905.

Den tyske Invalideforsikring.

Den tyske Invalideforsikringslov af 13de Juli 1899.
Indberetning til den i Henhold til Lov Nr. 50 af 27. Marts 1903 nedsatte Kommission til Overvejelse af Spørgsmaalet om en almindelig Invaliditets- og Alderdomsforsikring. Af AAGE SØRENSEN, Sekretær ved Arbejderforsikrings-Raadet. Udgivet ved Kommissionens Foranstaltning. København 1905. G. E. C. Gad.

Ved Lov af 27. Marts 1903 nedsattes her i Landet en Kommission til Overvejelse af Spørgsmaalet om en almindelig Invaliditets- og Alderdomsforsikring. Efter Opfordring fra denne Kommission har Sekretær ved Arbejderforsikringsraadet, cand. mag. Aage Sørensen, givet en paa Selvsyn grundet Beretning om den tyske Invaliditets- og Alderdomsforsikring, om hvis Virke-maade Kommissionen havde ønsket nærmere Oplysninger.

Rækkefølgen i den tyske Arbejderforsikringslov-givning var som bekendt denne: først en Ordning af Sygeforsikringen (1883), saa af Ulykkesforsikringen (1884) og endelig Indførelsen af en Invaliditets- og Alderdomsforsikring i Henhold til Lov af 22. Juni 1889 (ændret ved Lov af 13. Juli 1899, efter hvilken den betegnes som en Invaliditetsforsikring). Invalideforsikringen var bestemt til, i alt Fald foreløbigt, at sætte

Kronen paa den tyske Socialforsikring*). Man var klar over, at den sidste Opgave ikke kunde løses uden et betydeligt Statstilskud, medens Midlerne iøvrigt i lige store Dele skulde skaffes tilveje af Arbejdsgivere og Arbejdere.

Uden Sammenligning var Invalideforsikringen den vanskeligste Del af den tyske Socialreform. Man behøver jo blot at tænke paa de ganske smaa ugenlige Bidrag, som skulde indsamles fra alle Tysklands Arbejdere, og som, da Understøttelsernes Tilkendelse var betinget af en vis Ventetid og deres Størrelse af Bidragenes Højde og Varighed, nøje maatte kunne konstateres for hver enkelt af de mange Millioner Arbejdere. Man kan i alt Fald forstaa den tyske Rigsdagsmand, som udtalte, at Loven var et Spring (ikke, som fra anden Side sagt, ud i Mørket, men) ud i en klart oplyst Afgrund. Men Bismarck vilde Loven, og Kejseren personlig lagde sin Indflydelse i Vægtskaalen ved en Henvendelse til de Konservatives Førere, og under et stærkt Pres fra oven blev Loven vedtaget med et knebent Flertal, under Modstand fra Centrums, Fremskridtspartiets og Socialdemokraternes Side.

Med tysk Energi gik man i Gang med Gennemførelsen af Loven, som imidlertid i Begyndelsen — som jeg ogsaa af personlige Erfaringer kan bevidne**) —

*) Der staar endnu Børne- og Enkeforsikringen tilbage; i visse Kredse var der Stemning for at give denne Fortrinet for Alderdoms- og Invalideforsikringen, og endnu staar den paa Programmet i Tysklands ledende Kredse, om man end er klar over Sagens overordentlig store økonomiske Rækkevidde.

**) Ejendommelig er den af Forfatteren omtalte Mistro fra den lavere stillede Befolknings Side om, at Staten lukrerer ved Forsikringen. Jeg kan bekræfte dette ved følgende selvoplevede

var forhadet i vide Kredse af Befolkningen, og som i Almindelighed gik under det spottende Øgenavn »das Klebegeetz«, da man opkrævede Bidragene ved Indklæbning af Forsikringsmærker paa Kort, udstedte for hver enkelt Forsikret. Med Interesse erfarer man nu af den foreliggende Beretning, at Stemningen mod Loven, skønt denne i Dele af Riget endnu er upopulær, saaledes navnlig i Bayern, hvor man endog i ret stort Omfang har vidst at komme uden om Forsikringen, dog i det hele er betydelig gunstigere, ja selv Fremskridts-partiet, der altid har været imod enhver Art af Tvang paa dette Omraade, og en Del af Socialdemokraterne er nu ikke længere principielle Modstandere af Loven, om der end selvfølgelig er meget, som Socialdemokraterne vil have ændret ved samme. Denne Strømkæntring, tror jeg, maa for en stor Del forklares derved, at i Forhold til de Ofre, som paalagdes Befolkningen ved Forsikringen, var Størrelsen af de udbetalte Summer i Begyndelsen ringe, medens dette Forhold allerede nu er betydelig forbedret. Saaledes udbetaltes der i Renter og andre Ydelser til de Forsikrede i 1893 c. 16,3 Millioner Mk., i 1903 derimod 86,4 Millioner Mk., og Udbetalingernes samlede Beløb vil endnu vokse i lange Tider. Forfatteren sætter ogsaa Stemningsomslaget i Forbindelse med, at Forsikringsanstalterne i de senere Aar ved Hjælp af de uhyre Kapitaler, som de administrerer, i stedse stigende Omfang støtter Opførelsen af store Tuberkulosesanatorier

Eksempel. Et Bybud, som bar mit Tøj til Jernbanen, og som jeg spurgte, om han var forsikret, saa paa mig med store Øjne og svarede: »Nein, der Staat verdient ungeheures Geld durch dieses Gesetz«.

og andre Helbredelsesanstalter, og derved har taget Kampen op mod selve Invaliditetsaarsagerne. Dette paaskønnes fra alle Sider og af alle Befolkningsskasser. Derimod er der endnu megen Misfornøjelse med de lave Invalidereenter, som ofte ikke er i Stand til at dække Udgifterne ved selv det tarveligste Livsophold, saaledes at Rentenyderne meget ofte falder Fattigvæsenet til Byrde. I 1902 udgjorde den gennemsnitlige aarlige Invalidereente i Tyskland 149,74 Mk. (c. 134 Kr.). Særlig i Byerne klages der over, at Understøttelserne er saa smaa, at Rentenyderen umuligt kan leve af dem alene. Paa Landet, hvor Livet er betydelig billigere og former sig paa en anden Maade, gaar det bedre, til Trods for at Renterne er mindre end i Byerne, og navnlig skal Loven have haft en meget heldig Indflydelse paa Aftægtsforholdene, nu da de gamle Arbejdere er i Stand til at yde et lille sikkert Vederlag for deres Ophold hos Børn eller andre Slægtninge. Fra at være knap nok taalte, bliver de gamle Menne-sker nu velkomne Gæster. Naar der — og ikke med Urette — klages over, at Understøttelserne er saa smaa, maa det dog tages i Betragtning, at deres Gennemsnitsstørrelse stadig har været og endnu i lang Tid (paa Grund af Forøgelsen i den tilbagelagte Ventetid) vil vedblive at være i Stigning.

En Skyggeside ved et Tvangsforsikringssystem i Sammenligning med frie Kasser er det, at de tilsikrede Goder ikke af Befolkningen føles som saadanne, fordi de er tilvejebragte uden dennes egen Medvirkning. Ganske vist er der i Tyskland gjort hæderlige Bestræbelser for at faa Lægmandselementet med i Administrationen af Invalideforsikringen; men Forfatteren

giver her interessante Oplysninger om, i hvor ringe Grad dette er lykkedes. Vel er Forholdet dette, at Repræsentanter for saavel Arbejdsgiverne som for de Forsikrede har Plads i Forsikringsanstaltens Bestyrelser; men de nævnte Repræsentanter tager som Regel slet ikke Del i de løbende daglige Forretninger og har ingen som helst Indflydelse paa Afgørelsen af de fundamentale Spørgsmaal om Berettigelse til Rente-nydelse, Renternes Fastsættelse m. m. Ordningen er her denne, at Invaliditetssagerne forberedes af Underøvrigheden, der bl. a. skal skaffe de Ansøgningerne støttende Oplysninger om Arbejdsudygtighed m. m. Fra Underøvrigheden gaar Ansøgningerne til Forsikringsanstalterne, hvor Embedsmændene faktisk er ene-raadige, og først i Voldgiftsretterne kan Lægmandselementet gøre sig gældende. Der er fra Regeringens Side gjort et mislykket Forsøg paa at raade Bod paa de nævnte Ulemper. Forslaget gik ud paa, at der i et Antal af omtrent 1000 skulde oprettes stedlige Organer for Forsikringsanstalterne, de saakaldte Rentenstellen, der foruden af en Embedsmand skulde bestaa af lige mange Repræsentanter for Arbejdsgiverne og for de Forsikrede, og som skulde overtage Underøvrighedernes Funktioner, men til hvilke Centraladministrationen tillige skulde kunne overdrage Fastsættelsen af Renterne. Men Forslaget blev under Forhandlingerne i Rigsdagen beklippet, og Rentekontorerne blev paa forskellig Maade gjort afhængige af Forsikringsanstalterne, hvad de mindst af alt burde være, og det foreløbige Resultat af Lovens Bestræbelser paa dette Punkt er Oprettelsen af et enkelt Rentekontor i Beuthen i Øvre-Schlesien, hvilket Kontor tilmed er uden Ind-

flydelse paa Renternes Fastsættelse. Af de store Reformplaner er der saaledes i Øjeblikket kun blevet en plukket Høne tilbage; men der er dog maaske skabt Grundlaget for en betydningsfuld Udvikling i mere end én Retning. Thi hvor megen Beundring man end maa nære for den i Tyskland gennemførte Arbejderforsikringspolitik, kan det ikke nægtes, at den hele Bygning, som den nu er, med sine forskellige Organisationer til Gennemførelse af de enkelte Forsikringsgrene og for Sygeforsikringens Vedkommende endda med en broget Blanding af forskelligartede Kasser paa samme territoriale Omraade, i høj Grad bærer Mærket af at være skabt ved en stykkevis Lovgivningsvirksomhed, der lader Systemets enkelte Dele uden nøjere indbyrdes Forbindelse. Derfor sysler det tyske Kejserriges fremskuende Socialpolitikere ivrigt med Tanken om en Sammensmeltning af de enkelte Forsikringsgrene. Men den nye Organisation vil, hvad enten den bliver mere eller mindre omfattende, ved Siden af en Centralorganisation kræve lokale Institutioner, hvori baade Arbejdsgivere og Arbejdere er repræsenterede, og som ikke er større end at Repræsentanterne faar en virkelig Indflydelse paa Forsikringens Udførelse i det daglige Liv.

Ejendommelig for det tyske System er den allerede omtalte Optrædelse af Bidragene gennem Indklæbning af Forsikringsmærker. Forfatteren giver nærmere Oplysninger om den hele Mekanisme og hvorledes den virker. I Tyskland er Meningerne stærkt delte, om man skal bevare Mærkesystemet, som man bebrejder, at det er meget indviklet og besværligt for Befolkningen, og at det navnlig, naar Arbejdsgivere og Arbejdere

er enige, aabner Muligheden for en udstrakt Ikke-opfyldelse af Lovens Fordringer, hvorpaa der fremdrages opsigtsvækkende Eksempler.

Jeg har maattet indskrænke mig til at fremdrage nogle enkelte Sider af Kandidat Sørensens Fremstilling, som fortjener at læses af socialt interesserede Mennesker. Bogen giver nemlig ikke alene en solid Viden om selve Loven, men ogsaa om, hvorledes den føres ud mellem Befolkningen og bedømmes af denne. Man mærker, at Skildringen ikke blot er fremkommet ved flittigt Studium af Bøger og Aktstykker, men ogsaa ved Selvsyn ude i det virkelige Liv.

Cordt Trap.

Den internationale Arbejderbeskyttelses- Konference i Bern.

Af

Adolph Jensen.

I Maj Maaned i Aar afholdtes i Bern en Konference af Delegerede fra 15 europæiske Regeringer for at raadslaa om Fastsættelsen af visse Grundtræk til internationale Overenskomster paa Arbejderbeskyttelsens Omraade. Programmet for denne Konference var med Flid gjort saa magert som muligt; det indeholdt kun de to Punkter: Forbud mod Anvendelse af hvidt Fosfor ved Tændstikfabrikationen og Forbud mod Kvinders Natarbejde i Fabriker. Om det sidste Punkt skal der i det følgende meddeles nogle Enkeltheder, men først maa vi forudskikke et Par Bemærkninger om Konferencens Forhistorie.

Det er en almindelig Opfattelse, at Resultaterne af den Arbejderbeskyttelses-Konference, der efter den tyske Kejsers Initiativ afholdtes i Berlin i Marts 1900, kun lidet svarede til de højt spændte Forventninger, man dengang nærrede med Hensyn til en hurtig Udvikling af Arbejderlovgivningen. Ja, det er vel ikke ualmindeligt, at Værdien af den med megen Brask og

Bram iværksatte og med højt klingende Kejserord indledede Berliner-Konference betragtes og betegnes som rent ud lig Nul. Ihvorvel en saadan Pessimisme sikkert er i høj Grad overdreven, kan det dog ikke nægtes, at Resultatet, hvis det skal maales med direkte paa-viselige Reformer, blev meget utilfredsstillende. Ganske vist kender Historien ikke noget Tidsafsnit, hvor Be-stræbelserne for at udvikle Arbejderbeskyttelsen have sat saa rige Frugter som netop Tiden efter Berliner-Konferencen; men det er den nationale Arbejderbeskyttelse, der har været i Vækst, medens den Tanke, der laa bag ved Konferencen af 1890, Tanken om Arbejderlovgivningens Internationalisering, for en Tid syntes at have tabt sin Livskraft.

Spørger man om Grundene til det magre Resultat af Berliner-Konferencen, kan der jo peges paa flere Ting. Paa Bismarck! Paa at Sagen, trods alt, ikke var tilstrækkeligt forberedt. Paa de vedtagne Beslutningers Formulering som »Ønsker«, der nok saa bekvemt lod sig magasinere og ikke behøvede at volde de paagældende Regeringer yderligere Besvær. Hvorom alting er, det kom snart til at staa klart for de interesserede, at Tiden endnu ikke var moden til at gennemføre en international Regulering af Arbejderbeskyttelsen, og der gik 15 Aar, før man paany vovede at nærme sig Løsningen af herhen hørende Spørgsmaal ad statlig Vej.

Initiativet til den nu afholdte 2den internationale Arbejderbeskyttelses-Konference er udgaaet fra den i Aaret 1900 under Pariserudstillingen stiftede »Association internationale pour la protection légale des travailleurs«, der siden 1. Maj 1901 har et permanent Bureau

i Basel under Ledelse af Professor, Dr. Stephan Bauer. Blandt de første Opgaver, dette Bureau tog op, var — ved Siden af Udgivelsen af en Bulletin, der bringer Meddelelser om alt hvad der sker rundt om i Verden paa Arbejderbeskyttelsens Omraade — Iværksættelsen af en sammenlignende Undersøgelse angaaende Udbredelsen og Virkningerne af voksne Kvinders Nat-arbejde i de forskellige Lande, samt Indsamlingen af Stof til en Oversigt over Fabriklovenes Sanitetsbestemmelser for saakaldte »sundhedsfarlige Industrier«. Som Resultat af Bureauets Arbejde paa de nævnte to Omraader foreligger et Par anselige Værker: »Die gewerbliche Nacharbeit der Frauen« og »Gesundheitsgefährliche Industrien«, hvortil Sagkyndige fra en Mængde forskellige Lande have ydet Bidrag (i Bogen om Kvinders Natarbejde er Afsnittet om Danmark skrevet af Fabrikinspektør, Frøken A. Vedel).

I de nævnte to Værker havde man tilvejebragt en udmærket Materialsamling, det nødvendige første Grundlag for en praktisk Aktion. Efter at Sagen var bleven yderligere prøvet og forberedt ved en dertil nedsat Kommission, besluttedes det, efter Indstilling af denne, at man skulde søge at bevæge det schweiziske Forbundsraad til at indbyde samtlige Landes Regeringer til at sende Delegerede til en Konference. Denne Beslutning var vist nok ikke ganske i Overensstemmelse med Programmet for »Association internationale«; i hvert Fald var der oprindelig hos flere af de ledende Mænd en stærk Mistillid til officielle internationale Konferencer. Erindringen om Berliner-Konferencens magre Resultater sad disse Folk i Blodet, og det var ofte fra den Side, hvor Arbejderbeskyttelsens aller

varmeste Venner var at finde, gjort gældende, at det kunde blive skæbnesvangert for den nationale Arbejderlovgivning, om dens videre Udvikling blev gjort afhængig af internationale (hele eller halve) Aftaler.

Hvorvidt disse Tvivlere havde Ret eller ikke, vil Tiden vise. Det maa haabes, at »Association internationale« har grebet Sagen rigtigt an ved at øve et Pres paa Regeringerne gennem Foranstaltningen af en Konference.

Efter Forbundsraadets Indbydelse samledes i Bern den 8. Maj Delegerede fra følgende Regeringer: Det tyske Rige, Østerrig, Ungarn, Belgien, Danmark, Spanien, Frankrig, Storbritannien, Italien, Luxemborg, Norge, Nederlandene, Portugal, Sverige og Schweiz. (Indbydelse var desuden udgaaet til Grækenland, Rumænien og Serbien). Programmet for Konferencen var i Forvejen meddelt de paagældende Regeringer, ligesom der var tilstillet disse to af Bureauet i Basel udarbejdede »Denkschriften« til Orientering i Emnerne.

Som foran nævnt skulde Konferencen kun behandle de to Emner: Forbud mod Anvendelse af hvidt Fosfor og Forbud mod Kvinders Natarbejde. Man havde draget Lære af Erfaringen og valgt et ganske snævert Program, der derhos kun omfattede Themaer, som maatte forudsættes at frembyde forholdsvis faa Vanskeligheder ved den internationale Behandling. Endnu et Moment i Forberedelsesarbejdet fortjener at fremhæves: den foran omtalte Kommission, efter hvis Indstilling Sagen søgtes fremmet gennem en officiel Konference, var sammensat dels af Delegerede fra forskellige Sektioner (Lands-Afdelinger) indenfor »Association internationale«, dels af Regeringsrepræsentanter for

følgende Stater: Østerrig, Belgien, Frankrig, Italien, Luxemborg, Nederlandene og Schweiz. Der havde saaledes allerede før Udarbejdelsen af Programmet for Konferencen været rig Lejlighed til at vejlede Stemningen og til at bortrydde de værste Anstødsstene. Af Regeringsrepræsentanterne i den forberedende Kommission vare flere senere Delegerede paa selve den officielle Conference.

Af det anførte fremgaar det, hvor langt omhyggeligere den nys afholdte Conference var forberedt, end Berliner-Konferencen 1890. Dette har da ogsaa sat Frugt i saavel Indholdet som Formen af de Beslutninger, der ere blevne vedtagne af de Delegerede.

Angaaende de vedtagne Beslutningers Karakter hedder det i Konferencens Forretningsorden: »Ihre Ergebnisse werden in Form von Entwürfen zu internationalen Vereinbarungen zusammengefasst, von den zustimmenden Delegationen unterzeichnet und durch den schweizerischen Bundesrat behufs gutscheinender diplomatischer Verhandlung den beteiligten Staaten darüber zugestellt«. Selv om der saaledes selvfølgelig ikke er Tale om, at de Delegerede have kunnet binde de paagældende Regeringer i nogen Retning, er der dog en himmelvid Forskel mellem de ubestemte, taagede »Ønsker«, hvori Berliner-Konferencen resulterede, og Berner-Konferencens Grundtræk til egentlige traktatmæssige Overenskomster mellem Staterne*). Der er

*) Det viste sig da ogsaa, at en enkelt Delegeret, der var mødt i Bern uden egentlig Instruktion fra sin Regering, afholdt sig fra at undertegne Protokollen, da han blev bekendt med, at Underskriften havde en mere end rent personlig Karakter, (Soziale Praxis. XIV. Jahrg. Sp. 913).

i hvert Fald den meget væsentlige Forskel, at medens Berliner-Konferencens Saga var ude den Dag, da Deltagerne rejste hver til sit, kan det, der nu er sket i Bern, kun betragtes som et indledende Skridt. Forbundsraadet har da heller ikke tøvet længe med at føre Sagen videre, idet det har opfordret alle de Regeringer, hvis Delegerede have undertegnet Konferencens Beslutninger, til at lade sig repræsentere ved en ny Konference af diplomatisk Karakter, for at søge Berner-Mødets »Grundtræk« udformede til en international Traktat. Om Tid og Sted for denne nye Konference foreligger der endnu intet; den schweiziske Regering har udbedt sig Forslag desangaaende inden Udgangen af Oktober d. A.

Hvad angaar Indholdet af de i Bern vedtagne Beslutninger, skulle vi ikke opholde os ved Spørgsmaalet om Forbud mod Anvendelsen af hvidt Phosphor i Tændstikfabrikationen. Et saadant Forbud har i Danmark allerede eksisteret i 30 Aar, og Sagen har derfor ingen praktisk Interesse for os.

Den angaaende Forbud mod Kvinders Natarbejde i Fabriker vedtagne Beslutning gaar i det væsentlige ud paa følgende:

1. Forbudet skal — med visse Undtagelser, hvorom nærmere nedenfor — gælde alle Kvinder uden Hensyn til Alder, hvilket, hvis det gennemføres, vil nødvendiggøre Lovændringer i en Række Lande, nemlig: Belgien og Portugal (hvor der nu er Forbud mod Natarbejde af unge Kvinder under 21 Aar), de skandinaviske Lande (hvor Aldersgrænsen er 18 Aar), Luxemborg og Ungarn (16 Aar) og Spanien (14 Aar).
2. Forbudet skal gælde alle industrielle Virksom-

heder, hvor der beskæftiges over 10 Arbejdere (Mænd og Kvinder tilsammen). Denne Grænse for Forbudets Rækkevidde er naturligvis ret vilkaarligt valgt, hvad der følger af det umulige i at opstille rationelle Kriterier for, hvad der bør betragtes som Storindustri. Den nuværende Lovgivning i England, Frankrig og Nederlandene forbyder Kvinders Natarbejde uden Hensyn til Bedriftens Størrelse. I Belgien, Luxemborg og Spanien er Arbejderbeskyttelsen (der her ikke omfatter Kvinder over visse Aldersgrænser, jfr. ovenfor) ligeledes udstrakt til baade smaa og store Virksomheder. Derimod er Beskyttelsen i efternævnte Lande begrænset til Bedrifter af et vist Omfang: Danmark, Italien og Portugal (Virksomheder med flere end 5 Arbejdere eller mekanisk Bevægkraft), Schweiz (Virksomheder med flere end 5 Arbejdere og mekanisk Bevægkraft, eller Virksomheder der beskæftige Personer under 18 Aar, eller Virksomheder uden mekanisk Bevægkraft, men med flere end 10 Arbejdere), Østerrig og Ungarn (Virksomheder med flere end 20 Arbejdere, mekanisk Bevægkraft og Arbejdsdeling m. v.), Tyskland, Norge, Sverige og Schweiz (Virksomheder, der beskæftige flere Arbejdere og efter forskellige Kendetegn maa betragtes som henhørende til Stordriften). — Naar Konferencen har valgt at drage Grænselinjen ved 10 Arbejdere, er man bl. a. gaaet ud fra den Betragtning, at Virksomheder med et mindre Arbejdertal end det nævnte, overvejende arbejde for det nationale Marked, og at det kun er de for Verdensmarkedet arbejdende Bedrifter, der ere »international schutzbedürftig«^{*)}. I

*) Argumentationen er unægtelig her lidt kunstig, og smager stærkt af Kompromis.

øvrigt er det oplyst, at imellem tre Femtedele og tre Fjerdedele af alle industrielt beskæftigede Kvinder arbejder i Virksomheder med flere end 10 Arbejdere.

3. Forbudet skal kun gælde industrielle Virksomheder, idet den nærmere Afgrænsning overfor Handelserhverv og Landbrug forudsættes at ske i Overensstemmelse med hvert enkelt Lands nationale Lovgivning. Dog er det udtrykkelig bemærket, at Bjærgværker og Stenbrud samt alle »Bearbeitungs- und Verarbeitungsberufe« skulle omfattes af Forbudet.

4. Forbudet mod Natarbejde skal være saaledes at forstaa, at de kvindelige Arbejdere skulle have en uafbrudt Hviletid paa mindst 11 Timer, saaledes at i hvert Fald Klokkeslettene 10 Aften og 5 Morgen falde indenfor denne Hviletid. — Den i de forskellige Lande gældende Fabriklovgivning fastslaar altid Begrebet »Nat« som Tiden mellem en bestemt Aftentime og en bestemt Morgentime. Det laa da nær at sige: Der gives et internationalt Nat-Begreb, omfattende i det mindste Tiden fra 9 Aften til 5 Morgen; til disse 8 Timer skal yderligere lægges 3 Timer. Paa den ene Side gjaldt det om at sikre, at Hviletiden virkelig blev en Nattehvil, paa den anden Side at finde en Form, der kunde passes til efter, hvad der i de forskellige Lande maatte findes hensigtsmæssigt. (De i Grundtrækkene optagne Grænse-Klokkeslet give f. Eks. Mulighed for i de sydlige Lande at bevare en Titimers Arbejdsdag med 3 Timers Pause i den varmeste Midtagedstid, idet Arbejdstiden da bliver fra 9 Morgen til 12 Middag og fra 3 Eftermiddag til 10 Aften).

5. »Grundtrækkene« nævner en Række Tilfælde, hvor Forbudet mod Kvinders Natarbejde enten helt

skal kunne bortfalde eller modificeres. Saadanne Undtagelsesbestemmelser ere selvfølgelig nødvendige; vi kende dem ogsaa i vor egen Fabriklovgivning (saaledes i Lov 11. April 1901 § 14 ved Driftforstyrrelser, foranledigede ved Naturomstændigheder, Ulykkeshændelser o. l.). Modifikationerne angaa i det væsentlige Sæsonindustrier, for hvilke det for et Tidsrum af indtil 60 Dage skal kunne tillades at nedsætte Antallet af arbejdsfri Nattetimer til 10.

Protokollen slutter med Angivelsen af en Række Tidsfrister for Ratifikationen af de eventuelle Traktater, for disses fuldstændige eller delvise Ikrafttræden m. v., — alt sammen selvfølgelig kun Udkast, bestemt til at tjene som Grundlag ved kommende diplomatiske Forhandlinger.

Protokollen for de her omtalte Grundtræk til en international Traktat angaaende Kvinders Natarbejde blev underskrevet af de Delegerede for følgende Stater: Tyskland, Østerrig, Ungarn, Belgien, Danmark, Spanien, Frankrig, Italien, Luxemborg, Norge, Holland, Portugal og Schweiz, medens Englands Delegerede afholdt sig fra at stemme under Henvisning til, at der i England i de sidste 30 Aar har bestaaet en 12 Timers Hviletvang for industrielt beskæftigede Kvinder.

Er der nu nogen rimelig Udsigt til, at det vil lykkes ad traktatmæssig Vej at gennemføre de omtalte ensartede Forbudsbestemmelser?

Man kan svare ved at pege paa de store Vanskeligheder. I første Linje Vanskeligheden ved endelig at formulere en Overenskomst, som alle paagældende Regeringer kunne tiltræde. Om Konferencen i Bern har

Offentligheden faaet grumme lidt at vide, ikke noget væsentligt ud over hvad der er meddelt ovenfor; selve Forhandlingerne holdtes hemmelige, og foreløbig faar man næppe Oplysning om Arten af de Betæneligheder, der ere blevne fremførte af de forskellige Delegerede. Naar det kommer til Stykket, er Enigheden maaske ikke slet saa stor, som den officielle Slutningsprotokol med de mange Underskrifter lader formode. Det er vel endog rimeligt at antage, at der fra forskellig Side er taget ret kraftige Reservationer. Men selv om det lykkes den kommende diplomatiske Konference at samle alle Standpunkter under én Hat og faa en Traktat i Stand, som bliver ratificeret af samtlige Regeringer, — selv da vil man paa ingen Maade være kommen ud over Vanskelighederne. I anden Linje kommer det jo til at bero paa Lovgivningsmyndighederne i de forskellige Lande, om Sagen skal gaa i Orden. Regeringerne kunne selvfølgelig ikke ved Traktat forpligte sig til at gennemføre Ændringer i de bestaaende Love; Forpligtelsen kan ikke række længere end til i de respektive Parlamenter at forelægge Forslag til saadanne Ændringer. Det kommer altsaa an paa, om der i de lovgivende Forsamlinger kan rejses en Stemning for Sagen, saaledes at Lovforslagene kunne blive vedtagne. Og vel at mærke: vedtagne overalt, eller dog i alle Hovedlandene; det maa nemlig betragtes som sandsynligt, at hvert Land vil gøre sin Tiltræden af Overenskomsten i Realiteten afhængig af, at ogsaa de øvrige Lande gennemføre de paagældende Forbud.

Paa den anden Side ville de, der ere tilbøjelige til at se lyst paa Sagen, pege paa den historiske Udvikling. De ville holde sig for Øje, hvorledes Arbejder-

beskyttelsens Idé i Tidens Løb er bleven lyst i Kuld og Køn overalt i den civiliserede Verden. Det kan jo ikke nægtes, at der i det forholdsvis korte Tidsrum siden Berliner-Konferencen er foregaaet en meget betydningsfuld Udvikling paa dette Omraade. I alle Kulturlande anerkendes nu Statens principielle Forpligtelse til at gribe regulerende ind overfor en overdreven Udnyttelse af den menneskelige Arbejdskraft, til at beskytte Arbejdernes Sundhed, til at træffe Foranstaltninger, der — saa vidt muligt — kunne forebygge Ulykkestilfælde, o. s. fr. Det Omfang, hvori dette sker, og den Maade, hvorpaa det udføres, er Genstand for Strid imellem de i Arbejdsforholdet interesserede Parter og bliver benyttet i den politiske Partikamp, men selve Principet som saadant tør vel nok siges at være almindelig anerkendt. Men ikke nok hermed; en Sammenligning af de forskellige Landes Arbejderbeskyttelses-Love viser, at man med Hensyn til mange specielle Bestemmelser er kommen hinanden nærmere end før, saaledes ikke mindst paa Børnebeskyttelsens Omraade, tildels ogsaa paa det Felt, hvorom Berner-Konferencens Forhandlinger drejede sig. Reguleringen af den voksne Kvindes Arbejdstid. Det vil erindres, at der under Forhandlingerne om den danske Fabriklov af 1901 rejstes en hæftig Modstand mod de foreslaaede Bestemmelser angaaende kvindelige Arbejdere: Maksimalarbejdstid, Forbud mod Natarbejde og tvungen Barselferie. Kun den sidste Bestemmelse blev gennemført; de to andre faldt, og det Hovedargument, der fældede dem, var dette, at Staten ikke burde gøre Indgreb i myndige Menneskers Frihed til at raade over deres Person og Arbejdsevne. Dette

Argument, som iøvrigt vist nok allerede nu efter 5 Aars Forløb vil erkendes at hvile paa en Misopfatning af Begrebet »personlig Frihed«, kunde lige saa vel gøres gældende overfor Bestemmelsen om Barselferie som overfor Forbudet mod Natarbejde. Naar den første Bestemmelse ikke desto mindre blev vedtaget, turde dette i nogen Grad skyldes den Omstændighed, at den blev baaret frem af en Stemning, der støttede sig til, at de fleste andre Kulturlande allerede havde indført obligatorisk Barselferie.

Endelig ligger det nær at henvise til, at Afslutningen af en international Overenskomst af socialpolitisk Indhold ikke vil være noget helt nyt. En saadan blev allerede afsluttet mellem Frankrig og Italien den 15. April 1904 (se nærmere Nationaløkonomisk Tidsskrift 1904, Side 623 ff.). »Association internationale« kan glæde sig over i hvert Fald indirekte at have givet Stødet til Tilvejebringelsen af denne Traktat, hvis Bestemmelser ville kunne faa ret vidtrækkende Konsekvenser; de første fortrolige Forhandlinger derom indledes nemlig under den internationale Forenings Delegeretmøde i Köln 1902. — Det fortjener maaske endnu at nævnes, at der i de nyeste tyske Handels-traktater findes optaget Bestemmelser, der kunne danne Udgangspunkter for en mellemfolkelig Sociallovgivning indenfor snævrere Rammer. Saaledes hedder det i Traktaten med Østerrig-Ungarn, at de kontraherende Parter forpligte sig til »in freundschaftlichem Einvernehmen die Behandlung der Arbeiter des einen Teils in den Gebieten des anderen hinsichtlich des Arbeiterschutzes und der Arbeiterversicherung zu dem Zweck zu prüfen, um durch geeignete Vereinbarung

diesen Arbejdere wechselfeitig eine Behandlung zu fihern, die ihnen mglichft gleichwertige Vorteile bietet«. En lignende Bestemmelse indeholder Tysklands Handelstraktat med Italien, kun at den begrænser sig til Arbejderforsikringen, medens den tysk-østerrigske Traktat, som ovenfor nævnt, medtager Beskyttelseslovgivningen.

Danmarks Statsfinanser 18⁸⁷/₈₈—19⁰³/₀₄.

Som en Fortsættelse af de tidligere udgivne Tabelværker over Statens Indtægter og Udgifter (det sidste udkom 1887 og omfattede Tidsrummet 18⁶⁷/₆₈—18⁸⁶/₈₇) har Statistisk Bureau nu udgivet en Fremstilling af Danmarks Statsfinanser i de 17 Aar 18⁸⁷/₈₈—19⁰³/₀₄. At Fremstillingen netop slutter med Statsregnskabet for 19⁰³/₀₄, skyldes den Omstændighed, at dette var det sidste Regnskab, som udelukkende var baseret paa det gamle Skattesystem, medens det senest aflagte, for 19⁰⁴/₀₅, som bekendt for første Halvaars Vedkommende hviler paa det gamle, for andet Halvaar paa det nye System. Da ingen af Tallene ere nye, bliver det her i højere Grad, end det ellers er Tilfældet, Tallenes indbyrdes Forhold, hvortil Interessen knytter sig, og underligt nok synes man her ligesaa let at finde sig til Rette i Opgivelserne fra 17 Aar, som det er besværligt at orientere sig i et enkelt Aars Regnskab. Dog maa det erindres, at det enkelte Aars Statsregnskab ogsaa giver Plads for Budgettet, hvorved Talmaterialet antager Dimensioner, der selvsagt maa have en vis Uoverskuelighed til Følge.

De budgetterede Summer tager Tabelværket intet Hensyn til, hvad rimeligt er, ihvorvel det dog ikke havde været uden Interesse at se, hvorvidt det, i hvert Tilfælde i det store og hele, er lykkedes at bringe Regnskabet i Overensstemmelse med Budgettet, hvad man i Udlandet lægger adskillig Vægt paa.

Bortset fra de i Perioden gjorde Laan er Indtægten fra 54 Mill. Kr. i 18⁸⁷/₈₈ steget til 80 Mill. Kr. i 19⁰³/₀₄ eller med 47 pCt., medens Udgiften er steget fra 57 Mill. Kr. til 77 Mill. Kr. eller med 35 pCt., hvilket dog ikke betyder et tilsvarende Overskud, men kun dette, at man fra de regelmæssige Underskud nu synes at være kommen ind i en Periode, hvor der i Almindelighed kan gøres Regning paa Overskud (dette var Tilfældet for det nævnte Tidsrums to sidste Aar, medens det sidst aflagte Statsregnskab atter udviser et Underskud paa henimod 2 Mill. Kr.).

Forinden de enkelte Indtægter og Udgifter underkastes en nærmere Betragtning, skal der blot gøres opmærksom paa, at Statsregnskabet, der aflægges dels som Kasseregnskab, dels som Formucregnskab, paa nogle Punkter udviser Nettobeløbene, paa andre Bruttobeløbene, saaledes at det er umuligt umiddelbart at drage nogen Slutning om Statens samlede Omsætning.

Af følgende Tabel, taget fra Tabelværket, vil de enkelte Hoved-Indtægtsposters Betydning for det samlede Resultat fremgaa: (Se Side 453).

Relativt er Domæneindtægternes Betydning aftagende. Absolut taget svinger Tallene betydeligt, følgende Kapitelstaksterne og Træpriserne, medens de egentlige Domænesalg nu ikke betyde noget. Renter af Statsaktiverne ere ogsåa relativt aftagende i den behandlede

	Gennemsnit for Aarene			
	1867/08 —1871/72	1877/78 —1881/82	1887/88 —1893/94	1899/1900 —1903/04
	p. m.	p. m.	p. m.	p. m.
Domænerne	30	26	14	14
Statsaktiverne	135	96	71	50
Direkte Skatter.....	233	185	172	153
Indirekte Afgifter...	524	605	663	734
Post- og Telegraf- væsenet.....	6	2	÷ 1	4
Klasselotteriet	10	17	17	17
Adskillige Indtægter	28	29	35	17
Forbrug af Formue m. m.	34	40	29	11
	1000	1000	1000	1000

Aarrække, men viser dog i de sidste Aar, paa Grund af Statsbanernes stigende Indsats i Summen, absolut taget en betydelig Fremgang. Naar den i Statsbaner anbragte Kapital i Perioden 1898/99—1903/04 giver en Rente, der varierer fra ÷ 0,1 pCt. til 2,6 pCt., og nu ved Slutningen af 1904/05 er 3,1 pCt., idet Kapitalen er 198¹/₄ Mill. Kr. og Overskuddet 6¹/₄ Mill., skyldes det ikke blot faktisk stigende Indtægter som Følge af Trafikforøgelse og Takstforhøjelse, men ogsaa den Omstændighed, at Kapitalen i 1903/08 blev nedskrevet med 33 pCt. til 180 Mill. Kr. Uden at komme nærmere ind paa, hvorvidt det vilde være rigtigt aarlig at nedskrive den i Statsbanerne staaende Kapital eller i Enkeltheder at undersøge de Summer, der hvert Aar kommer til som en Forøgelse i Anlægskapitalen, skal der dog gøres opmærksom paa, at der i disse sidste indgaar Beløb som »Tilsyn med Statsbaneanlæggene« og til »Undersøgelser og Udarbejdelse af Planer m. v.«,

som absolut ikke bør have noget med de i Statsbanerne indestaaende Kapitaler at gøre. Og er det Tilfældet, at Statsbanernes Kapitalkonto i højere Grad belastes med Beløb, som egentlig burde afholdes af Driften, siger det sig selv, at Forrentningen besværliggøres paa unødigt Vis.

Med Hensyn til de øvrige Poster under »Renter af Statsaktiverne«, der indeholder adskillige af Statens »Erhvervs- og Formueindtægter«, men ikke alle, idet Post- og Telegrafvæsenet samt Lotteriet opføres for sig selv, Renter af Kassebeholdningen under »Adskillige Indtægter«, skal der henvises til Tabelværkets Indledning, som ved en omhyggelig Behandling af Enkelthederne kaster Lys over mange Punkter i Statshusholdningen, der ikke foreligger behandlet andetsteds, samtidig med at der ydes talrige Bidrag til Forstaaelsen af Landets almindelige økonomiske Udvikling. I saa Henseende kan eksempelvis anføres, at Havneindtægterne for Esbjerg fra 18⁸⁷/₈₈ til 19⁰³/₀₄ steg med 600 pCt. (fra 50000 til 300000 Kr.), medens de for Frederikshavn kun steg med 100 pCt. (fra 40000 til 80000 Kr.) og for Helsingør endog gik ned med 20 pCt. (fra 50000 til 40000 Kr.).

Af stor Interesse er Posterne »Direkte Skatter« og »Indirekte Afgifter« i deres Forhold til de øvrige Indtægter. For de førstes Vedkommende har der i de absolutte Tal været en Stigning paa et Par Mill. Kr., hidrørende fra Bygningsafgiften, men relativt er de gaaet ned fra 23 pCt. af Totalindtægten til 15 pCt. De indirekte Afgifter derimod er saavel absolut som relativt steget meget betydeligt, fra 52 pCt. til 73 pCt. af Totalindtægten. I Finansaaret 19⁰⁴/₀₅ er deres rela-

tive Betydning noget mindre, 65 pCt. af de egentlige Indtægter, idet »Renter af Statsaktiverne« gøre sig mere gældende (Statsbanerne). Naar de indirekte Afgifter ere voksede saa stærkt, skyldes det som anført i Tabelværket, dels en almindelig Fremgang i Forbruget, dels enkelte nye Afgifter som Ølskatten og Konsulat-afgiften. Indenfor Gruppen er Tolden naturligvis den vigtigste med 34,8 Mill. i 19^{03/04}. Brændevins-, Øl- og Sukkerafgifterne giver 10,7 Mill. Kr.; Stempler, overdragne Ejendomme og Sportler tilsammen 8 Mill. Kr., og endelig giver Arveafgiften 1,3 Mill. Kr. Paa Grundlag af denne sidste beregnes den aarlige i Arv faldende Formue til 70 Mill. Kr., altsaa ca. 1 pCt. af Nationalformuen, og som Aarsager til Uoverensstemmelsen med den langt større Dødelighed anføres: Vanskelighederne ved at kontrollere Angivelserne, at visse Formuer slet ikke falde i Arv (Statens, Kommunens m. m.), at betydelige Beløb overdrages i levende Live, samt at Aldersklasserne med størst Dødelighed har forholdsvis mindst Formue. Til disse kan føjes en ikke uvæsentlig Aarsag, nemlig Formuefordelingen mellem de forskellige Samfundsklasser, hvor Dødeligheden ikke er den samme. Er nemlig Dødeligheden i de besiddelsesløse Klasser stor i Forhold til de besiddende Klassers, vil man kunne vente en ikke ringe Forskel mellem Procenten for Arveformuen og den gennemsnitlige Dødelighed i Landet. Af de 70 Mill. Kr. ere henholdsvis 53, 12 og 5 Mill. Kr. til 1, 4 og 7 pCt. Arveafgiften bliver herefter:

1 pCt. af 53 Mill. Kr.....	530000 Kr.
4 pCt. af 12 Mill. Kr.....	480000 —
7 pCt. af 5 Mill. Kr.....	350000 —
Tilsammen...	1,360000 Kr.

Under Omtalen af Statens Indtægt ved Forbrug af Formue og Stiftelse af Gæld udtales det med Hensyn til Afdrag paa Bestillingsmænds Lønninger til deres Alderdomsforsørgelse, at »Ordningens Betydning er noget aftagende paa Grund af den nyere Lovgivnings Tendens til at udvide Pensionsretten«. Men hvorfor ikke sige det rent ud, at denne Ordning har tabt al Betydning, efter at Lov af 19. December 1902 har fritaget de Klasser af Bestillingsmænd, for hvis Vedkommende den i Lønningslovene af 2. Juli 1870 m. fl. givne Bemyndigelse til at afkorte indtil 5 pCt. i deres Lønninger til Alderdomsforsørgelse er benyttet, for nævnte Afdrag fra 1. April 1903 at regne. Herefter kan denne Konto kun forøges med Renterne af det engang opsparede, og efterhaanden som Udbetalingerne til Embeds- og Bestillingsmændene vil komme til at overskride disse Restbeløb, vil denne Indtægtspost blive negativ, indtil det hele Alderdomsforsørgelsesfond er opbrugt.

Statsudgifternes indbyrdes Forhold (bortset fra Afdrag paa Laan) fremgaar af følgende Tabel: (se S. 457).

Forholdsvis set har der været en betydelig Opgang for Landbrugs-, Indenrigs- samt Kultusministeriet, Nedgang for Krigs- og Marineministeriet; dog var der særlig for Krigsministeriets Vedkommende en voldsom Stigning i Perioden 18⁸⁷/₈₈—18⁹³/₉₄, hvor de to militære Ministerier tilsammen lagde Beslag paa 42 pCt. af Totaludgiften.

Gennem Landbrugsministeriet ydes større og mindre Bidrag til en Række forskellige Formaal, der direkte eller indirekte støtter og vejleder saavel Produktion som Afsetningen af Landbrugets Frembringelser; og Bidragene

	Gennemsnit for Aarene			
	1867/ ₆₈ —1871/ ₇₂	1877/ ₇₈ —1881/ ₈₂	1887/ ₈₈ —1893/ ₉₄	1899/ ₁₉₀₀ —1903/ ₀₄
	p. m.	p. m.	p. m.	p. m.
Kongehuset, Rigs-				
dagen, Statsraadet	43	43	28	25
Statsgældens For-				
rentning	245	177	115	98
Pensionsvæsenet ...	91	76	56	45
Udenrigsministeriet.	8	8	7	9
Landbrugsministe-				
riet.....			32	46
Indenrigsministeriet	42	46	30	73
Min. for offentlige				
Arbejder.....			22	27
Justitsministeriet ...	44	53	66	69
Kultusministeriet ..	19	27	71	98
Krigsministeriet...	229	224	279	158
Marineministeriet...	89	139	138	99
Finansministeriet ..	60	88	65	68
Min. for Island	2	3	2	1
Erhvervelse af For-				
mue m. m.	128	116	89	184
I alt...	1000	1000	1000	1000

ere stigende i samme Grad, som Formerne for deres Anvendelse forøges. Ved Lov af 23/5 1902 er Bevillingen til Husdyravlens Fremme blevet fem Gange saa stor som i 1887/88. Af ny tilkomne Poster kan nævnes Kontrolforeninger og Tuberkulinprøver. Endelig er Subventionerne til Dampskibsruterne Esbjerg-England fra 44,000 Kr. i 1887/88 steget til 365000 Kr. i 1903/04.

Til Indenrigsministeriet var den samlede Udgift i 1903/04 over fire Gange saa stor som i 1887/88, væsentlig paa Grund af nedennævnte Posters mægtige Fremgang: (Se omstaaende Tabel).

Foruden Landbruget har ogsaa Landets øvrige Hovednæringsveje i stigende Grad, omend med langt

	Industri og Haandværk	Søvæsenet og Handelen	Fattigvæse- net, Alder- domsunder- støttelse og Sygekasser
	Kr.	Kr.	Kr.
18 ⁸⁷ / ₈₈	150000	16000	71000
18 ⁸⁷ / ₈₈ —18 ⁹³ / ₉₄ gnsstl.	211000	23000	376000
18 ⁹⁴ / ₉₅ —18 ⁹⁸ / ₉₉ —	272000	39000	2,495000
18 ⁹⁹ / ₁₉₀₀ —19 ⁰³ / ₀₄ —	385000	65000	3,725000
19 ⁰³ / ₀₄	390000	70000	4,470000

ringere Summer, nydt godt af Statens Omsorg for Erhvervslivet. For Handelens Vedkommende er det særlig Oprettelsen af Handelsskoler i Provinserne samt Købmandsskolen i København, hvortil de bevilgede Beløb ere anvendte, medens det for Industrien er de tekniske Skolers Udbredelse, der bringer Summen i Vejret. Af Tabelværkets mindre Oversigter er iøvrigt følgende interessant; den er til en vis Grad Udtryk for det Hensyn, Staten med den stigende Udvikling har været nødsaget til at tage til Erhvervslivet.

	Gennemsnit for Aarene		
	18 ⁸⁷ / ₈₈ —18 ⁹³ / ₉₄	18 ⁹⁴ / ₉₅ —18 ⁹⁸ / ₉₉	18 ⁹⁹ / ₁₉₀₀ —19 ⁰³ / ₀₄
	Kr.	Kr.	Kr.
Land- og Skovbrug	1,600000	2,221000	2,715000
Fiskeri	141000	238000	338000
Industri og Haandværk..	505000	426000	578000
Handel	7000	24000	109000
Skibsfart	90000	129000	161000
— (i videre Forst.)	1,432000	1,720000	2,240000
I alt...	3,687000	4,628000	5,981000

Foruden disse er der imidlertid en Mængde andre Foranstaltninger, som tager Sigte paa Erhvervslivets Trivsel, uden at det er muligt i det enkelte at opgøre den pekuniære Værdi for de enkelte Grene af det økonomiske Liv.

Ved Skibsfart i videre Forstand er ment Udgifter til Lods-, Fyr-, Vager- og Redningsvæsenet, Tilskud til Havneanlæg, Tilvejebringelse af Sejlløb m. m.

Det i de senere Aar paa Staten lagte Ansvar ligeoverfor de sociale Problemer giver sig til Kende gennem en Række betydelige Udgifter til Alderdomsunderstøttelse, Sygekasser, Ulykkesforsikring m. m. Allerede til Alderdomsunderstøttelsen er Udgiften i de 10 Aar fra 18⁹³/₉₄—19⁰³/₀₄ steget fra 1 Mill. Kr. til 3 Mill. Kr. For det sidst aflagte Statsregnskabs Vedkommende er den bevilgede Sum endda overskredet med 1,3 Mill. Kr., idet Udgiften var 4,1 Mill. Kr., hvilket dog til Dels er en Følge af en Omlægning af de kommunale Regnskabsperioder.

Udgifterne under Kirke- og Undervisningsvæsenet fremgaar ikke umiddelbart af Budgettet, da forskellige Opgaver løses ved Midler fra særlige Fonds. Fra 3 Mill. Kr. i 18⁸⁷/₈₈ er den samlede Udgift steget til 9 Mill. Kr. i 19⁰³/₀₄. Særlig Folkeskolevæsenets Konto er forøget, den er, navnlig som Følge af Skoleloven af 1899, steget til det firedobbelte siden 18⁸⁷/₈₈; til Undervisningsformaal i det hele er Udgiften nu over 5 Mill. Kr. mod 1,4 i 18⁸⁷/₈₈. Det er saaledes meget betydelige Summer, der fra Statens Side ydes til Oplysning. Lægges nu til, hvad Kommunerne give i samme Øjemed, kommer man til det Resultat, at dette Kultur-

formaal lægger Beslag paa tilsammen over 17 Mill. Kr. af offentlige Midler.

Under Omtalen af Udgifterne under Finansministeriet anføres det, at Opkrævningsomkostningerne for de indirekte Afgifter kan sættes til $7\frac{1}{2}$ pCt. af de opkrævede Beløb, medens den tilsvarende pCt. for det direkte Skatteoppebørselsvæsen kun er $2\frac{1}{2}$ pCt.; altsaa en betydelig Forskel. Der er sikkert en Forskel, men om den er saa stor som almindelig antaget, er dog tvivlsomt. Det maa saaledes ikke overses, at der i Toldvæsenets Udgifter indgaar 178000 Kr. til Grænsepolitiet, som dog ikke direkte deltager i Opkrævningen; udsondres denne Post, vil ovennævnte pCt. gaa ned til 6,5. Men, hvad der er af større Betydning, er den Maade, paa hvilken Opkrævningsprocenten er udfunden. Aabenbart har man sat Udgiften til det direkte Skatteoppebørselsvæsen i Forhold til Totalsummen af direkte Skatter, men dette er misvisende. Udgiften gaar saa godt som udelukkende til Amtsforvalterne, men disse opkræver kun de 60 pCt. af de direkte Skatter, medens Resten opkræves ved Bykommunernes Foranstaltning. Fordelingen af de i 19⁰⁴/₀₅ indkomne direkte Skatter er til Eksempel følgende:

fra Købstæderne.....	15,4 pCt.
— København	24,0 —
— Amtstuerne	60,6 —

Tages endelig Hensyn til, at der under Toldvæsenets Udgifter findes 76000 Kr. til Huslejhjælp, medens Amtsforvalternes Embedsboliger kun for Københavns og Aarhus Amtstuedistrikters Vedkommende er optaget under det direkte Skatteoppebørselsvæsen, vil Forskel-

len mellem ovennævnte Procenter $7\frac{1}{2}$ og $2\frac{1}{2}$ antagelig gaa ned til et Par Procent.

Det skal til Slut fremhæves, at den Omhyggelighed, hvormed det hele Materiale er bearbejdet og fremstillet i den Tabelværket ledsagende Indledning, gør Fremstillingen i høj Grad læseværdig, samtidig med, at den afgiver et fortrinligt Grundlag til Studiet af Statens finansielle Virkefelt.

Nic. Hertel-Wulff.

Rabatspareforeninger.

Brydningerne mellem den store og den lille Bedrift frembyder i Nutiden nok saa megen Interesse paa Handels Omraade som paa Industriens. Medens den industrielle Stordrifts Sejr er en Kendsgerning, staar Detailhandelen i dens gamle Form endnu midt i Kampen mod Stormagasinerne, Fællesindkøbsforeningerne, de egentlige Forbrugsforeninger og hvad de nu hedde, alle de moderne Fremtoninger, der gaa Købmandsstanden i Næringen.

Den lille Handelsforretnings Stilling i denne Kamp er saa meget vanskeligere, som der ikke alene maa kæmpes udadtil, men tillige i høj Grad imod »indre Fjender«, først og fremmest mod en som oftest meget skrap Konkurrence indenfor selve Detailhandlerstanden. Den fremadskridende Storindustri har, for at sikre sig Afsætningen af sin Masseproduktion, maattet vende sig til Handelen, ofte med Indrømmelse af vidtstrakt Kredit. Dette er en af Grundene til, at Antallet af Handlende er tiltaget saa stærkt i nyere Tid. Hertil kommer, at en stor Del Personer, som tidligere fandt deres Erhverv i Haandværket og den mindre Industri, ere blevne drevne over i Detailhandelen, hvor de have fremkaldt en Overfyldning, der gør det vanskeligt for den enkelte at skaffe sig en tilstrækkelig stor Kundekreds.

Den skærpede Konkurrence indenfor Detailhandelen har vist nok været en medvirkende Aarsag til at frem-

kalde den Kreditgivning langt ud over alle rimelige Grænser, der nu er almindelig, og som er lige ødelæggende for Køber og Sælger. Den lette Adgang til at tage paa Borg og købe paa Afbetaling frister den let-sindige til at leve over Evne, fordyrer Livet for den »kontante« Køber og driver den Handlende til at forsøge paa at slaa sin Konkurrent ved Hjælp af alskens Hokus-pokus.

Hvor stærkt Kreditgivningen er trængt igennem i den almindelige Detailhandel, ses bedst af det rent bagvendte Forhold, at den, der betaler kontant, forlanger — og faar — en Rabat. De normale Priser ere ligefrem beregnede paa, at Betalingen først sker efter halve eller hele Aars Forløb, længe efter at Varen er forbrugt. Naar imidlertid Rabatydelser holdes indenfor fornuftige Grænser, er der under de givne Forudsætninger intet at sige til, at den kontante Køber faar et Afslag i Prisen, der holder ham skadesløs for den Prisforhøjelse, der er en Følge af Kreditsystemet; men selve denne Rabatgivning er paa flere Maader bleven tagen i Konkurrencens Tjeneste og derved drevet ud i det absurde.

Naar en Handlende, for at lokke Købere, bød 2 pCt. for kontant Betaling, laa det nær for Konkurrenten at love 4 pCt. Paa denne Maade er Rabat-Satserne mange Steder efterhaanden drevne op til en urimelig Højde, saaledes i Tyskland indtil 15 pCt. i Kolonialvarebranchen, ja i andre Handelsgrene hørte for nogle Aar siden 30 pCt. Rabat ikke til Sjældenhederne. Den sande Karakter af en saa overdreven Rabatydelse bliver klar, naar man betænker, at den normale Handelsfortjeneste ofte ikke engang naar saa høj en Procent.

Ved Siden af den direkte Rabatydelse for kontant Betaling opstod Rabatmærke-Systemet, oprindeligt nærmest rettet imod Forbrugsforeningerne. Detailhandlerne gik ud fra, at det var »Dividenden«, der lokkede Publikum, og tilbød saa at give tilsvarende Dividende ved Indløsning af Rabatmærker enten mod Varer eller kontant. Dette

Rabatmærke-System udartede snart, især efter at entreprenante Folk, under Paaskud af at ville føre Systemet ind i rationelle, ensartede Former, gjorde selvstændig Forretning ud af det ved Oprettelsen af saakaldte Rabatmærkeselskaber, Foretagender, der oftest bevægede sig tæt op ad Grænsen for Bedrageri. Disse Rabatmærkeselskaber saavel som de Organisationer (Rabatspareforeninger), de have fremkaldt i Tyskland, findes beskrevne i en Artikel i »Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft«, hvoraf nedenstaaende er et Udtog. *)

Rabatmærkeselskabets Virksomhed gaar ud paa følgende. Selskabet sælger til de Handlende Mærker, der lyde paa 5 pCt. Rabat. Disse Mærker give de Handlende til deres kontant betalende Kunder, som indklæbe dem i en Bog, hvor de opbevares, indtil en vis Sum er samlet, i Almindelighed Mærker til Beløb 10 Mk., repræsenterende Indkøb for 200 Mk. Indløsningen af Mærkerne sker ikke hos de enkelte Handlende, men hos Rabatmærkeselskabet, som enten udbetaler Rabatbeløbet kontant eller i Varer. I begge Tilfælde gør Selskabet en god Forretning, idet det dels betinger sig en Gevinstandel hos de Handlende (i Forhold til Forbruget af Mærker), og dels tjener glubsk ved at indløse Mærkerne med Varer, hvis Værdi ligger langt under de Beløb, Mærkerne lyde paa; endelig repræsentere bortkomne og uindløste Mærker en Fortjeneste for Selskabet.

Imod disse Svindel-Selskaber gjorde de Handlende i Bremen energisk Front, idet de i 1899 sluttede sig sammen og dannede den første af de Rabatspareforeninger, der i de følgende Aar have vundet en saa betydelig Udbredelse i tyske Byer og ere blevne et vigtigt Led i Detailhandelens Selvhævdelses-Bestræbelser.

Til at indtræde som Medlem i en Rabatspareforening som den i Bremen staar Adgangen aaben for enhver

*) Paul Böhm: Die Rabattsparevereine. (Zeitschr. für die ges. Staatswissenschaft. 31. Jahrg. 1. Heft. S. 71 ff.).

uberygtet Næringsdrivende. Foreningen ledes af en Komité, hvori forskellige Forretningsbrancher ere repræsenterede. Bestyrelsen oppebærer intet Vederlag for sit Arbejde. Omkostningerne dækkes ved et lille Medlemsbidrag, Indtegningsgebyr eller — i den seneste Tid — ved Hjælp af Renter af de tilsidelagte Rabatpenge (se nedenfor). Optagelsen af Medlemmer i Foreningen bekendtgøres til Underretning for Publikum i de lokale Blade. Foreningens Medlemmer forpligte sig til ved Salg mod kontant Betaling at yde en Rabat, hvis Størrelse fastsættes af Generalforsamlingen. Rabatten kan være ens for alle Varer, eller den kan fastsættes forskelligt for de forskellige Varegrupper og Forretningsbrancher; i Regelen andrager den 5 pCt. Enkelte Varer kunne være undtagne fra Rabatgivningen, men dette maa da være angivet ved Opslag (saakaldte Netto-Plakater) i Udsalgslokalet. — Medlemmerne forpligte sig overfor Foreningen til »reel Forretningsførelse«.

Et Moment af særlig Interesse i Rabatspareforeningernes Organisation er deres Forbindelse med Sparekasserne. Disse indtræde som et Mellemed mellem Foreningen og Publikum. Foreningen udsteder Rabatmærker, som den afgiver til Sparekassen; denne sælger atter Mærkerne til de Handlende, og det derved indkomne Beløb forrentes af Sparekassen til Fordel for Foreningen. De til det købende Publikum udleverede Mærker indløses af Sparekassen, som saaledes staar som Garant for Foreningens Opfyldelse af dens Forpligtelser i Tilfælde af Opløsning e. l.

Den første Rabatspareforening stiftedes som foran nævnt i Bremen i Maj Maaned 1899. Den bestod til at begynde med af en snæver Kreds af 75 Handlende, men allerede inden Maanedens Udgang var Tallet steget til 300. Det nye Rabatsystem vandt mærkværdig hurtigt Publikums Interesse, saa at stadig flere og flere Detailister saa sig nødsagede til at slutte sig til Foreningen, hvis Medlemstal i November 1899 (syv Maaneder efter

Oprettelsen) naaede 700. Den 31. December havde Sparekassen afgivet Rabatmærker til et Beløb af 109000 Mk., repræsenterende en Omsætning af omtrent 2,200000 Mk. Der var ved Aarets Udgang fordelt 60000 Sparebøger (til Indklæbning af Rabatmærker), og i Løbet af Aaret 1900 maatte der yderligere udleveres 39000. Forretningsaaret 1900 begyndte med et Medlemstal af 862; der blev i dette Aar afgivet Mærker til Beløb 304000 Mk., hvad der svarer til en Omsætning af over 6 Millioner. I de følgende Aar vandt Systemet yderligere Tilslutning, saaledes at der i 1902 udgaves Mærker, der repræsenterede en Omsætning af over 10 Mill. Mk.; samme Aar indløstes Mærkebøger for en samlet Sum af 505000 Mk., og nu var Antallet af Handlende, der havde sluttet sig til Foreningen, naaet op til 1115.

Lignende Held har fulgt de i andre tyske Byer oprettede Foreninger. I Magdeburg begyndte man saaledes den 22. Oktober 1901, og allerede inden Aarets Udgang havde Foreningen 680 Medlemmer. Omsætningen var her allerede i det første Forretningsaar $7\frac{1}{2}$ Mill. Mk. Ogsaa den i Halle i 1902 stiftede Forening har vundet stærk Tilslutning. Det samme er Tilfældet i flere mindre Byer som Stendal og Dessau, hvor Kommunalbestyrelsen har ydet Sagen sin Støtte. Ved Siden af disse kan der nævnes mindst 30—40 Byer, hvor Systemet har vundet Indgang, som oftest med godt Resultat.

Have nu Rabatspareforeningerne vist sig i Stand til at løse deres Opgave? Gøre de virkelig Nytte, eller er Bevægelsen kun at betragte som en Modesag, der en Tid kan samle Interessen om sig uden at sætte sig varige Spor?

Paa ét Punkt have Foreningerne afgjort haft Held med sig. De have vist sig som et fortrinligt Kampmiddel mod de foran omtalte »vilde« Rabatmærkeselskaber. Overraskende hurtigt ere disse forsvundne, saa snart de rationelt ordnede og med fuldt ud hæderlige Formaal stiftede Foreninger begyndte deres Virksomhed, — saa-

ledes i Bremen efter blot faa Dages Forløb; ligeledes meget hurtigt i Esslingen, Kiel, Stendal, Magdeburg o. s. v.

Ogsaa de mange Steder bestaaende kooperative Rabatforeninger (af samme Type som den københavnske »Forbrugsforening for Embeds- og Bestillingsmænd«) vige Pladsen for de nye Organisationer, idet de Handlende, der slutte sig til disse, tvinges til at opsiges deres Kontrakt med de kooperative Rabatforeninger og behandle alle deres kontant betalende Kunder ens, hvilket maa siges at være et Gode.

I Detaillistkredse har man næret det lønlige Haab, at Rabatspareforeningerne skulde kunne drage Kunderne fra Forbrugsforeningerne og fra Stormagasinerne. Det er dog tvivlsomt, om dette er sket, selv om et og andet synes at tyde derpaa.

De bedste Resultater af Bevægelsen skal man maaske søge i dens Virkninger indadtil. Ganske vist formaa Foreningerne ikke at bortrydde Ondets Rod, det alt for store Tal af Handlende. Men de formaa at sætte Skel. Idet de Detaillister, der ere Medlemmer af Organisationen, i stigende Grad drage det kontant betalende Publikum til sig, bliver der for de udenforstaaende en Kundekreds tilbage, som det er lidet fordelagtigt at handle med.

Der kan næppe være Tvivl om, at Rabatspareforeningerne, hvis de gaa frem i samme Spor som hidtil, ville virke opdragende overfor Publikum. Næsten fra alle Sider forsikres det, at hvor Foreningerne have virket, kan der spores en stigende Tilbøjelighed hos Køberne til at betale kontant (i Stendal skal Kontantkøbet i Løbet af et Par Aar være steget med 50 pCt.). Hermed er der aabenbart paa et vigtigt Punkt aabnet Vej for Tilvejebringelsen af sundere Forhold i Detailhandelen, i lige Grad til Fordel for selve Handelsstanden og for det køvende Publikum.

A. J.

Boganmeldelser.

A. C. WHITAKER. **History and criticism of the labor theory of value in english political economy.** (Studies in history, economics and public law. Edited by the faculty of political science of Columbia University). New York 1904. (194 S.).

Uagtet St. Mill egentlig maa siges at være tilbøjelig til at akceptere Læren om, at en Vares Værdi bestemmes af det deri liggende Arbejde, saa tog han dog saa mange Forbehold, at vi kan hævde, at den engelske ortodokse Økonomis Enderesultat blev, at Entreprenørens Omkostninger sætter Priserne, og at disse ikke behøver at forholde sig indbyrdes som den i Varerne liggende Arbejdsmængde. Den saakaldte »Labour-cost«-Teori gik, om end med mange Komplimenter, ud af den herskende Økonomi, for at føres videre i Marxismens Værdilære.

Med Læren om Produktionsomkostningerne (Driftsherrens) som værdigivende, var Teorien falden til Ro; Læren var logisk og svarede til, hvad man syntes at iagttage i det virkelige Liv, — noget, der altid er ønskværdigt for en hvilkensomhelst teoretisk Sætning. Højest stod der Strid om, hvorvidt man skulde regne Profit som en prisbestemmende Udgift og som saadan regne den med i »Driftsherrens Udgifter«.

Grænseteorien bragte Forstyrrelse i den opnaaede Ro. Den tvang Økonomerne til at vende sig til Efterspørgselssiden, og man fandt, at Begrebet »Nytte« ikke blot var Værdiens »Grundlag«, men ogsaa at Intensiteten

af Nytten bestemte Kvantiteten af Værdien, Men atter greb Ensidsigheden ind, og man oversaa den objektive Side, der maatte være tilstede; thi hvis Marginalnytten bestemmer Prisen, og hvis endvidere Marginalnytten er bestemt af det Kvantum, der bliver Grænsekvantumet, og dette igen er afhængigt af Udbudet og dets Betingelser, ja saa er der virkelig visse objektive Betingelser for Pris, der gør sig gældende, uafhængig af den subjektive Nyttevurdering og sideordnet med denne.

En ung amerikansk Forfatter, Mr. Whitaker, paa-
staar, at man ikke kan nøjes med at betragte den subjektive Side — Efterspørgselen og dens Determinander — og tager derfor den gamle kasserede »Labour-cost«-Teori, som denne oprindelig findes hos Ad. Smith, frem til fornyet Besigtigelse. Ligesom man til Tider endevender sin Beholdning af kasserede Klæder og da ofte finder noget, der egentlig godt kan bruges, er det til Tider praktisk at gaa ind i de kasserede Teoriers Pulterkammer og prøve, om der ikke er noget, der igen kan bruges, eller for at finde, om den nyeste Teori ikke blot er en kasseret Teori i ny Oppudsning.

Bogens første Halvdel opfyldes af et Forsøg paa at finde, hvorledes det gaar med Teorien om, at Værdien bestemmes af det i Varen liggende Arbejde, eftersom denne Teori »passerer g engelske Økonomers Hjærner«, begyndende med Smith og endende med Cairnes. Forf. opstiller to Former for den klassiske Omkostnings-Værdi-Teori: »den empiriske«, at Entreprenørens Udgifter bestemmer Værdien, og »den filosofiske«, at Arbejdet er det værdibestemmende. Smith opstiller ogsaa den filosofiske »Labour-cost«-Teori, men indser, at Tilstedeværelsen af Rente, Profit og Jordrente modificerer Reglen. Ricardo gør egentlig Reglen til sin, og hans Jordrenteteori, der gør Jordrenten prisbestemt og ikke prisbestemmende, medfører Sætningen om, at det ikke er Totalarbejdet, men Marginalarbejdet, der er prisbestemmende. Malthus og Senior slaar faktisk Arbejds-Værdilæren i

Stykker — Senior bl. a. ved at tale om Differentialrente for Talentet som indvirkende paa en Vares Pris, og selv Mill, der følger Ricardo, følger egentlig i Praktis Læren om, at Værdien bestemmes af Produktionsomkostningerne. Resultatet af den historisk-kritiske Del af Forf.s Arbejde, hvori han har nedlagt mere Skarpsind end Emnet er værd, er da, at Labour-cost-Teorien egentlig er opgivet af alle, endog af dem, der tihsyneladende støtter den.

I anden Hælt gaar Forf. over til at undersøge, om det alligevel ikke var muligt at finde et Synspunkt, hvorudfra Arbejds-Værditeorien er rigtig. Vi skal nu følge hans Udvikling:

Historisk er der to Elementer for »Omkostninger«: a) Labour-cost og b) Enterpriser-cost — logisk er der ogsaa tvende Elementer: a) Pain-cost (Arbejdets Ulyst) og b) Potentiality-cost, hvorved Forf. forstaaer Værdien af den Vare, der kunde være bleven lavet, hvis man ikke havde produceret den Vare, hvis Værdi vi søger. Jeg foretrækker at sige »Substitutions-Værdi«, idet jeg derved vilde forstaa Værdien af en Vare, der vilde eller kunde være bleven frembragt, ifald de i vor Vare liggende Raastoffer og Arbejde ikke var bleven brugt til at frembringe just vor Vare. Begrebet har sin Berettigelse, forsaavidt Frembringelse af en Vare udelukker, at de deri indgaaede Bestanddele og Arbejds kræfter benyttes til at frembringe en anden Vare.

»Labour-cost« — siger Forf. — kan nu være enten »Pain-cost« eller »Substitutions-cost«, alt eftersom vi tænker paa Arbejdet som smerteforvoldende for den enkelte, eller paa Arbejdet som en produktiv Kraft. Det Arbejde, der er ofret paa en Vare, kan enten betragtes efter den Ulyst, det har forvoldt Producenten, eller efter de produktive Muligheder, der blev til intet, ved at Arbejdet anvendtes just paa denne Vare. Prof. Dietzel hævder saaledes, at man kun kan tale om Arbejdsomkostning, naar man derved forstaaer Substitutionsværdi, den

Værdi Arbejdet vilde faa, anvendt paa anden Maade end just til at frembringe den givne Vare.

Forf. gennemgaar nu Grænsenytte teorien og kritiserer bl. a. Böhm-Bawerk, hvis Fejl ere tvende: a) at han ikke blot gaar ud fra, at Køber har en subjektiv Værdi, men ogsaa at Sælger har det, hvad der er usandt i et Marked, hvor Sælger har produceret alene for at blive Sælger, og b) at Böhm-Bawerks Teori altid antager Varens Udbud for givet, uden at undersøge, hvorfor Udbudet er saaledes og ej anderledes. Med andre Ord: Forf. akcepterer Grænsenytte teorien, men viser, at den ikke giver alt, der mangler et noget, og dette noget er Udbudets Determinander. Forf. opstiller her iøvrigt Læren om de subjektive Priser og Læren om at der for hver Vare paa Markedet findes en social Efterspørgselsrække, der er Resultatet af Sammensætningen af alle de individuelle Efterspørgselsrækker, og at Markedsprisen og Marginalkvantumets subjektive Pris er sammenfaldende.

Nu siger Forf.: den subjektive Lære gaar ud fra, at Vareprisen bestemmes af Efterspørgselspriserne, og at følgelig Prisen paa Produktionsmidler maa være bestemt af de subjektive Efterspørgselspriser for Konsumvaren, medens Læren om Produktionsomkostningerne som prisbestemmende hævder, at Produktionsmidlers og Raastoffers Pris er det givne, der igen bestemmer Prisen paa den færdige Vare. Her er der en Konflikt. Er Vejen den, at Værdi løber fra Produktionsgoderne til den færdige Vare eller fra Efterspørgeren til den færdige Vare og derfra overføres til Produktionsgoderne?

Spørg en Fabrikant, og han vil sige, at Vejen er den, at Varens Pris er bestemt efter Raastoffet, Arbejdets og Produktionsvarens Pris. Forf. viser, at Vejen imidlertid er den modsatte, og gennemgaar de Fænomener, der viser os, hvorledes den Proces, hvorigennem Produktionsmidlet virkelig tager Pris efter den færdige Vares Pris, netop giver den overfladiske Iagttagelse det Indtryk, at det omvendte er Tilfældet. Disse Fænomener forklares i Læren

om overført Værdi og Læren om den indbyrdes Prispaavirkning.

Forf.s Fremstilling af dette Bogens bedste Afsnit er yderst knudret, mere knudret end den samme Fremstilling i min Værdilæres 2den Bogs 8de Kapitel: »Den indbyrdes Prispaavirkning«, hvori netop vises f. Eks. Forholdet mellem Efterspørgslen paa en færdig Vare og Prisen paa andre Varer, der har Raastof fælles med denne Vare. Jeg skal derfor ikke her gengive Whitakers Fremstilling, jeg tror den ikke er forstaaelig for andre end dem, der i Forvejen kender Lovene for den indbyrdes Prispaavirkning. Der er altsaa et objektivt Element ved Værdidannelsen, og Forf. fortsætter sin Søgning: han viser, at det ikke er i Entreprenørens Udgifter, end ikke hans Marginaludgifter. »Der maa imidlertid være en anden Prisdeterminand end Nytten«. Forf. finder den med Prof. Clark i Arbejdets Ulyst.

Forf. gør følgende Betragtning gældende: Det enkelte Individ vedbliver at producere saa længe, indtil Ulysten ved at forøge sit Arbejde opvejer den ved Arbejdets Forøgelse frembragte Vares Nytte, altsaa han standser sit Arbejde paa det Punkt, hvor Marginalnytten ophæver Marginalulysten. Maalet for en Vares Værdi er da ikke blot dens Nytte, men ogsaa Arbejdets Ulyst, og i hvert Fald Arbejdets Grænseulyst. Dersom man ved at renoncere paa et Kvantum af en i Dagens Løb forarbejdet Vare kan arbejde en Time mindre, og altsaa spare den sidste Times Arbejde, maa ethvert Kvantum af hvilken som helst Vare, der koster en Times Arbejde, være mindst lige saa meget værd som sidste Arbejdstimes Ulyst. En Arbejdstimes Grænseulyst er da den søgte anden Faktor, der virker ind paa Værdidannelsen.

Her er Forf. inde paa noget rigtigt, der ganske vist ikke fører ham ad den Vej, han ønsker. Forf. har Ret i, at for den enkelte fremgaar Vurderingen af en Overvejelse af Varens Grænsenytte og Grænseulysten ved at gøre det nødvendige Offer; men dette Offer er ikke Arbejde, men

Penge, og selv om Forf. siger, at Penge er tjent ved Arbejde, saa er det for det første ikke Tilfældet for alle Personers Vedkommende, og dernæst er Arbejderen, der virkelig yder personligt Arbejde og lider Arbejdets Ulyst for at skaffe Penge, til Gengæld ikke fri i sit Valg, om han vil arbejde i længere eller kortere Tid af Dagen: han maa arbejde Fabrikens Tid eller slet ikke arbejde; Arbejderen har da ikke noget, der hedder »sidste Arbejdstimes Ulyst« som Værdimaalestock for sine Penge og for de Varer, han køber sig for sin Løn. Det er endog rimeligt, at sidste Arbejdstimes Ulyst er større end Nyttens af f. Eks. de 25 Øre, han faar derfor; men han har intet Valg; hvis han siger Nej til sidste Arbejdstime, maa han sige Nej til alt Arbejdet.

Derfor siger Forfatterens Udvikling saare lidet: den beviser højst, at den enkelte ved Udgivelsen af sine Penge vil sørge for, at de købte Varers Grænsenytte ikke er ringere end hans Arbejdstids Grænseulyst, men den beviser ikke, at Varerne tager Værdi efter den Arbejdsulyst, deres Frembringelse har skaffet Producenten — alene af den Grund, at den, der lider Arbejdsulysten (Arbejderen), slet ikke optræder som Producent, men kun som lejet Arbejder, hvis Ulystfølelse ikke kan faa nogen Betydning for andre.

Naar Forf. slutter med den Sætning, at dersom særligt kvalificeret Arbejde ikke eksisterede, saa vilde Varernes Værdi være proportional med deres »Marginal-Arbejdsomkostning« (taget i Betydning af Marginalulyst), saa har han ikke ført et Bevis for sin Slutnings Rigtighed.

Forf.s Fremstilling er knudret, og den lettes ikke ved at han skriver et Engelsk, som man ofte hører hos Kvinder af engelsk Middelklasse, naar de skal være meget dannede — et Engelsk med mange Omsvøb, med mange sjældne og »fine« Ord, og med den yndede Talefigur: at give en Bekræftelse i Form af en negeret Benægtelse (f. Eks. smuk — ikke uskøn). Han skulde hellere have poleret sin Tanke end sit Sprog.

Men trods det, at Bogens Resultat nærmest er en Fallit, og trods det, at dens første Halvdel mere er skrevet for at vise Forf.s analytiske Evne end egentlig fordi dens Oplysninger har Betydning, er Bogen ikke uinteressant. Der er mange Oplysninger, der er værd at erindre. Ganske morsom er saaledes Iagttagelsen af, at Mac Cullock og Marx egentlig paa samme Maade forklarer, hvorfor Varer alligevel ikke faktisk ombyttes efter den i dem liggende Arbejdsmængde — nemlig paa Grund af »For-skellighederne i Kapitalens organiske Sammensætning«, saaledes at man, medens man spændt ventede paa »Das Kapitals« tredje Bind, alt hos Mac Cullock havde Svaret paa de i 1ste Bind stillede Gaader.

Laurits V. Birk.

ADOLF WEBER. **Über Bodenrente und Bodenspekulation in der modernen Stadt.** Leipzig 1904. Duncker & Humblot. (XV + 211 S. — Mk. 4,40).

Vor Tid er ikke Spekulationen gunstig. Ordene »Spekulation« og »Spekulant« har faaet noget vist odiøst ved sig. I Videnskaben er det den herskende Moderetning at fremhæve Spekulationens »antisociale« Karakter og at fremstille de Herrer Spekulanter nærmest som et Slags Parasiter paa Samfundslegemet, et Slags Skadedyr, som af al Magt bør bekæmpes, og denne teoretiske Opfattelse giver sig i stigende Grad ogsaa praktiske Udslag. Der vedtages stedse flere og strængere Love til Bekæmpelse af den miszliebiges Spekulation, og selv der, hvor den herskende Antispekulationsmani endnu ikke har givet sig synderlig Udslag i ligefremme Lovbud, er dog den almindelige Opfattelse saa stærkt paavirket deraf, at det giver sig ret paatagelige praktiske Udslag baade ved Domstole og i Administration. Denne Uvilje mod Spekulationen staar visselig i en nøje indre Sammenhæng med den nu saa stærkt fremherskende »sociale« Samfundsopfattelse,

hvis Ideal synes at være en stedse stærkere Bureaukratisering af Samfundet.

Særlig uvenlig stiller man sig overfor Grund- og Byggespekulanter, der nyder Æren af at fremstilles som i en udsøgt Grad samfundsfarlige Elementer. Man bebrejder dem de slemmeste Ting. Gaar det dem godt og de har Held med sig, saa hedder det, at de »uden Arbejde og uden Møje« beriger sig »paa Samfundets Bekostning«, og gaar det dem galt og de er uheldige, saa er det endda værre, thi saa er de »Svindlere« og »Jobbere«. Grund- og Byggespekulanterne, hedder det, driver »kunstig« Ejendomsværdierne i Vejret og fordyrer derved ligesaa »kunstig« en af de første Livsfornødenheder, Huslejlighederne. Paa den anden Side driver de ogsaa ved forceret Byggeri Værdierne ned, skaber Kriser og demoraliserer Samfundet. I det hele taget er der ikke Maade paa alt det slemme man ved at berette om disse Folk. Ja endog en Mand som Adolf Wagner generer sig ikke for at fremkomme med en saa hysterisk Udtalelse som at »den, der spekulerer i Byggegrunde (Grundstüchen), skulde ikke nyde almindelig Agtelse.«

Under disse Omstændigheder er det med en vis Ængstelse, man aabner en tysk Bog med den noget pompøse Titel: »Über Bodenrente und Bodenspekulation in der modernen Stadt«, paa hvis Titelblad der pranger et Citat af Henry George, og hvis Forfatter er forsynet med ikke mindre end 2de Dokortitler. Man tænker med Medynk paa de stakkels »Bodenspekulanten«, som nu igen skal til at løbe Spidsrod for de lærde Herrer. Man bliver imidlertid — jeg tør vel sige — »behagelig« overrasket, ved at finde, at Forfatteren virkelig, ialfald tildels, vover at tage de forfulgte »Bodenspekulanten« i Forsvar. Det vilde imidlertid være en Misforstaaelse at opfatte Bogen som et ensidigt Forsvar for Ejendomsspekulanter. Forfatteren udtaler selv i Fortalen en Frygt for »dasz meine Ausführungen von Menschen, auf deren Seite meine Sympathien nicht stehen, als eine zu ihren Gunsten ge-

haltene Verteidigungsrede betrachtet werden«. Forfatterens Frygt i saa Henseende er ubegrundet. I en saa spagfærdig Tone og med en saa ængstelig Objektivitet holder man ikke en Forsvarstale. Bogen er hverken mere eller mindre end en upartisk og saglig videnskabelig Under søgelse, hvis Resultater dog er i adskillig Grad afvigende fra, hvad der hidtil har været gængs tysk Universitetsvisdom. Bogen er desuden i en for en tysk Forfatter sjælden Grad fri for udenpaahængt Lærdomsudstilling, ligesom man ogsaa i en mærkelig Grad forskaanes for de ellers saa almindelige mer eller mindre taagede højvidenskabelige »sociale« Talemaader. Bogen er noget tungt skrevet, Forfatteren er ingen Stilist, og han plages ikke af for megen Esprit. I den Retning plejer tyske Forfattere rigtignok heller ikke at forvænne os. Men Bogen er ikke destomindre baade klar og koncis og vel gennemtænkt og sikkerlig bygget paa indgaaende og grundige Studier. Forfatteren er en klog og forstandig Mand, hvis Arbejde man gennemlæser med Interesse og med ikke ringe Udbytte.

Den første Del af Bogen indeholder en forholdsvis kortfattet Historik over de forskellige »Bodenreformen« i det 18de og 19de Aarhundrede. Noget egentlig nyt eller af særlig Interesse indeholder dog denne Del ikke. Hvad der er af særlig Interesse er den anden Del, der omhandler Grundrenten i Byerne og Grundspekulationen, og da navnlig de mange træffende Indvendinger mod hvad jeg vil kalde »Antispekulanternes« Overdrivelser, ligesom ogsaa Forfatterens Paavisning af Grundspekulationens Nytte og Berettigelse og hans Kritik af forskellige Reformprojekter.

En mere udførlig Gengivelse af Bogens Indhold vilde her føre for vidt, og en Kritik kan undertegnede Anmelder ikke indlade sig paa, af den simple Grund, at jeg i det væsentlige er enig med Forfatteren.

Einar Einarsen.

EDGAR JAFFÉ. **Das englische Bankwesen.** (Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen, herausgegeben von Gustav Schmoller und Max Sering. Band XXIII, Heft 4). Leipzig 1905. Duncker u. Humblot. (245 S. Mk. 5,60).

I livligt fortalte Smaaafsnit oprulles der for Læseren af den foreliggende Bog en Række levende Billeder, og man mærker paa Forf.s hele Fortællemaade og paa de oplysende Smaatræk, han hist og her fletter ind, at han ikke blot kender det engelske Bankvæsen fra Bøgerne, men selv har levet med deri. Og ligesom Bogens Form er anderledes, end man er vant til, saa ogsaa dens Indhold. I Bøger om Englands Bankvæsen indtager sædvanligvis Afsnittet om Bank of England's Seddeludstedelse stor Plads, her gøres dette Spørgsmaal af paa nogle faa Sider; og utvivlsomt er Forf. ogsaa berettiget til en saadan Ordning af Stoffet; thi Bank of England's Seddeludstedelse er dog i Nutiden til daglig kun en underordnet Sag i Kreditlivet, og det er sikkert ligegyldigt, om Banken har et bestemt Beløb, den maa holde udækket, eller om den har Tredjedelsdækning.

Den forholdsvis ringe Omtale, der saaledes skænkes Bank of England, karakteriserer sikkert Bogen bedre end mange Ord; den er saa godt som ganske blottet for teoretiske Betragtninger, og den forfølger ikke det engelske Bankvæsens Udvikling fra Dronning Elisabeths Tid; tværtimod, man dumper næsten for hovedkulds ind i Nutiden.

Den store Arbejdsdeling, som findes i det engelske Bankvæsen, gør det naturligvis nødvendigt for Forf. som Tysker at dele Stoffet i en frygtelig Mængde I, II, III, A, B, C, 1, 2, 3, a, b, c, o. s. v., hvad der jo unægtelig letter Oversigten betydelig, men just ikke bidrager til, at Læseren faar det »Gesamtbild der englischen Kreditorganisation«, som Forf. gerne vilde give.

Med særlig Interesse har Forf. sikkert skrevet Afsnittet om de fremmede Bankers Filialer i London, en Side af engelsk Bankvæsen, som hidtil er meget lidt be-

handlet. Fra andre Fremstillinger ere Joint-Stock Banks, Private Banks, Bill Brokers o. s. v. sikkert godt kendte, men, at der i 1904 i London var 55 fremmede Bank-filialer og Agenturer for 876 fremmede Banker, er næppe saa bekendt. Og disse Agenturer ere ikke saa smaa; et arbejdede saaledes med c. 300 Funktionærer. Den fremmede Kapital, som paa denne Maade havde fundet Anvendelse i London, anslog man i 1898 til c. 1000 Mill. £. Formaalet med disse Filialers Oprettelse var at besørge den internationale Betaling, og særlig stærkt var dette Motiv for de tyske Banker. Efterhaanden som Tyskland udvidede sine oversøiske Forbindelser, maatte de tyske Banker ogsaa faa Interesse af at have Filialer paa det Sted, hvor oversøiske Betalinger skete, d: London. — Ganske vist søgte man at komme uden herom og gøre den tyske Handel uafhængig af den engelske ved at give Mark-Vekslen en sideordnet Stilling med Sterling-Vekslen i den oversøiske Betaling, men de Filialer, Deutsche Bank i dette Øjemed oprettede paa oversøiske Betalinger, maatte inddrages, og man maatte regne med Sterling-Vekslens Overlegenhed. — Disse fremmede Banker have tiltaget sig al Forretning med Firmaer paa Kontinentet; men desuden spille de en betydelig Rolle for Overførelsen af Kapitaler fra et Land til et andet, fra Frankrig til England, fra England til Tyskland o. s. v. Særlig glade ere de engelske Banker naturligvis ikke for disse Konkurrenter, som ved deres paa mange Punkter mere moderne Forretningsførelse have berøvet hine en Del tidligere Kunder, hvad der bl. a. viser sig ved, at Bank of England for ikke saa mange Aar siden skærpede sine Regler for Vekseldiskontering, netop med Henblik paa disse fremmede Banker.

Mange andre Punkter kunde der være Grund til at fremhæve, men Opgaven er her nærmest at beskrive Bogen i al Almindelighed. Det er da ganske interessant at lægge Mærke til, at Forf. slet ikke indlader sig paa Kritik af engelsk Bankvæsen, idet det dog maatte ligge ham

nær som Udlænding at sammenligne flere Landes Bankvæsen og derved faa Kritikken vakt. Man fristes uvilkaarligt til at tænke, at Forf. med Vilje ikke har villet sammenligne, og denne Tanke bekræftes, naar man i Aprilhæftet af »Bank-Archiv« (1905) ser en Artikel af samme Forf.: »Die Konzentration des Bankwesens in England«, hvor tysk og engelsk Bankvæsen sammenlignes, og hvor en Konsolidering af det engelske Depositobankvæsen forudsiges indenfor faa Aar. Havde Bogen indeholdt nogen Kritik ell. lign., vilde den sikkert have haft blivende Værd.

I Fortalen forsvaret Forf. sin Bogs Fremkomst med, at der ikke siden Oversættelsen af Bagehot's »Lombard Street« er givet nogen samlet Fremstilling af engelsk Bankvæsen paa Tysk, og det er derfor ogsaa fuldt ud berettiget nu at skrive en Bog herom, thi Bagehots Værk er jo nu 30 Aar gammelt. Men Forf. maatte dog vist hellere have ladet være med at henlede Opmærksomheden paa Bagehot, thi Læseren tænker uvilkaarligt paa, at han her skal stifte Bekendtskab med en Bog, der i de følgende 30 Aar skal være den tyske »Bibel« i engelsk Bankvæsen, som »Lombard Street« har været det i de foregaaende. Men er Bogen læst til Ende, hører der ikke særlige Spaadomsgaver til at forudsige, at dens Levedygtighed næppe bliver saa stor.

Axel Nielsen.

RICHARD SCHÜLLER. **Schutzzoll und Freihandel.** Die Voraussetzungen und Grenzen ihrer Berechtigung. Wien (F. Tempsky). Leipzig (G. Freytag). 1905. 304 S.

Denne Undersøgelse er overvejende teoretisk-deduktiv, ikke historisk-induktiv — saaledes som man vel maatte vente sig det af en Forfatter, der baade i Princip og Metode er en Elev først og fremmest af Carl Menger, hvem Bogen er tilegnet »in dankbarer Verehrung«.

Dermed er saavel dens Styrke som dens Begrænsning givet. Den, der interesserer sig for Beskyttelse-Frihandel som et abstrakt teoretisk Spørgsmaal, vil sikkert læse Dr. Schüllers Bog med større Interesse og Udbytte end den, der søger til den for at vinde Kundskab og Forstaaelse med Hensyn til, hvad der paa det toldpolitiske Omraade foregaar i Verden i vor Tid. Den, der f. Eks. ønsker at vide noget om, hvilke Forudsætninger, der, rent abstrakt set, maa være til Stede, for at Udlandet skal komme til at bære en paalagt Told, vil finde mere Vejledning end den, der ønsker Besked om, hvilke Klasseinteresser, hvilke økonomiske og ikke-økonomiske — politiske, nationale og rent militære — Motiver, der har været bestemmende eller medbestemmende for Tysklands nyere Toldpolitik. Disse Bemærkninger maa dog opfattes mere som en almindelig Karakteristik af Bogens Plan end som en Kritik af dens Indhold: det vilde jo ogsaa være Uret at bebrejde en Forfatter, at han ikke har løst en Opgave, som han slet ikke har stillet sig. Dr. Schüller fremhæver udtrykkelig, at medens Toldspørgsmaal i den nyere Tid spiller en stadig større Rolle i den praktiske Politik, er den omhyggelige teoretiske Behandling af de herhen hørende Problemer snarere bleven forsømt og trængt i Baggrunden. Og dette er uheldigt. Thi ganske vist: det er Magtforholdet mellem de med hverandre brydende Interesser, som er bestemmende for den toldpolitiske Praksis. Men dette udelukker ikke Værdien af teoretiske Undersøgelser, der uden klasseegoistiske Hensyn søger at optrække Grundlinjerne for en rationel Handelspolitik. Den oplyste og afklarede Teori, det er Forf.s Tro, vil nemlig i det lange Løb selv være en vigtig medbestemmende Faktor for den offentlige Menings Retning saavel som for de ledende Statsmænds Foranstaltninger. —

Forf. begynder med en kort teoretisk Undersøgelse angaaende Værdi, Pris, Produktionsomkostninger inden for et afsluttet økonomisk Samfund. De her vundne Resultater anvendes saa ved Udredningen af, hvorledes For-

holdene maa forme sig under en Vekselvirkning mellem flere økonomisk afsluttede Samfund, hver med sine ejendommelige givne Konsumtions- og Produktionsbetingelser. Overalt er det Nytteteorien, som danner Grundlaget for Forf.s Argumentation, og teoretisk er det ikke mindst deri Interessen ved Bogen ligger: i det enkelte at se, hvorledes en, efter Forf.s Mening »rationel« Handelspolitik kan bygges op paa dette værditeoretiske Grundlag. Hvad selve Fremstillingens Form angaar skal det bemærkes, at Forf. overalt undgaar det matematiske Tegnsprog og med en næsten trættende Anvendelse af Taleksempler søger at illustrere og forstaaeliggøre sine Ræsonnementer for Læseren.

De foran anførte Bemærkninger med Hensyn til Bogens overvejende teoretiske Karakter maa ikke forstaaes saaledes, som om Forf. slet ikke skænker Tidens toldpolitiske Bestræbelser nogen Opmærksomhed. I et særligt, i Forhold til Bogens Omfang ganske vist meget kort Afsnit: vor Tids toldpolitiske Forhold, viser han Læseren, hvorledes de teoretiske Resultater, han er naaet til, forholder sig til det praktiske Livs Foreteelser. Han giver her en Vurdering af Tidens Toldpolitik. Dr. Schüller er ikke Frihandelsmand af Princip. Hans principielle Standpunkt er dette: en »rationel« Indgriben fra Statens Side i den mellemfolkelige Handel og Omsætning saa vel som paa andre af det økonomiske Livs Omraader. Men han fælder gennemgaaende en haard og afgørende Dom over den Beskyttelsespolitik, der i vore Dage er den almindelige Praksis, og hvis Hovedtræk er dette, at Konsumtionsinteresserne helt uforsvarligt skydes til Side til Fordel for Produktionsinteresserne. Denne Dom gælder ikke mindst Beskyttelsessystemet i Tyskland, saaledes som det snart vil komme til at virke under Gennemførelsen af de nye Toldtariffer, af hvilke Forf. giver et kort og overskueligt Resumé og en i det hele skarp Kritik. Et Punkt, Forf. særlig drager frem og behandler interessant, er Brentanos Argumentation mod den tyske Korntold. Særlig

Brentano har jo i den toldpolitiske Diskussion i Tyskland givet sig selv en af de utaknemmeligste Opgaver, en National-økonom i vor Tid kunde paatage sig: at overbevise de tyske Agrarer om, at en Korntold — rent bortset fra dens andre Virkninger — ikke i Længden kan gavne Agrarerne selv. Hans Ræsonnement er i Korthed dette: naar Tysklands Landmænd ikke kan konkurrere med Ruslands eller Amerikas, saa ligger det i, at den ene Produktionsfaktor, Jorden, i Tyskland er dyrere end i de konkurrerende Lande. Slutningsvirkningen af en effektiv Agrarbeskyttelse vil al Tid blive den, at det eventuelt forøgede Nettoudbytte kapitaliseres og bundfælder sig i en opadgaaende Bevægelse i Jordprisen — at altsaa den Produktionsfaktor yderligere fordyres, hvis relativt høje Pris allerede tør Beskyttelsen var Hovedgrunden til det tyske Landbrugs manglende Evne til at optage Konkurrencen med de rivaliserende Stater.

Dr. Schüller viser nu, at denne Opfattelse ikke indeholder nogen tilfredsstillende Forklaring af Forholdet. En Undersøgelse af Jordprisen i Tyskland og Amerika og af det gennemsnitlige Udbytte pr. Hektar fører Forf. til det Resultat, at selv om man regner Renten af Jordkøbsprisen med som en Del af Kornets Produktionsomkostninger — hvilket Forf. i den teoretiske Del af Bogen nægter Berettigelsen af — saa er man aldeles ikke ad den Vej i Stand til at forklare de langt lavere Priser paa det amerikanske Korn og den amerikanske Kornproducents Overlegenhed over den tyske. Prisforskellen beror i første Linje paa, at der i Amerika overhovedet er et helt andet Forhold mellem Landets egen Efterspørgsel efter Kornvarer og dets almindelige produktive Evne. Det er i Konsumtions- mere end i Produktionsforholdene Forklaringen maa søges.

Henrik Pedersen.

ELON WIKMARK. **Die Frauenfrage.** Eine ökonomisch-soziologische Untersuchung unter spezieller Berücksichtigung des schwedischen Bürgertums. Halle a. S. 1905. Carl Marhold. (203 S. — Mk. 3,00).

Den Opgave, Forfatteren har stillet sig, er at give en systematisk Udredning af det moderne Kvindespørgsmaal, — dog ikke af dette Problem i hele dets Omfang; men kun dets »borgerlige« Side. Kvindespørgsmaalet som et Arbejderspørgsmaal har ingen Plads i Bogens System, om der end nu og da kastes Strejflys ogsaa over herhen hørende Emner.

Kun ved at begrænse Opgaven paa denne Maade er det blevet muligt for Forfatteren at bygge sin Fremstilling saa udelukkende paa svensk Erfaringsmateriale, som sket er. Der ligger heri baade en Styrke og en Svaghed. Ved at koncentrere Undersøgelsen paa et enkelt Land er det utvivlsomt lykkedes Forf. at trænge dybere ind i Sagen, end hvis han i højere Grad havde anvendt sine Kræfter paa at samle Stoffet allevegne fra. Men paa den anden Side kan det vel næppe nægtes, at den begrænsede Erfaringskreds, der har afgivet Grundlaget for Resultaterne, i nogen Grad svækker disses Beviskraft. Løvrigt maa det indrømmes, at Valget af netop Sverige som Undersøgelsesomraade er særdeles heldigt; thi næppe noget andet Land frembyder saa gode Betingelser for Studiet af Kvindeemancipationen og »Feminismen« som Fredrika Bremers og Ellen Keys Fædreland.

Efter en kortfattet historisk Skildring af den svenske Kvindebevægelse, dens Organer og foreløbige Resultater, behandler Forf. i Bogens to Hovedafsnit dels de indre Aarsager, hvoraf Kvindebevægelsen er fremgaaet, dels den borgerlige Kvindes nuværende Stilling i Erhvervslivet.

Det førstnævnte Afsnit er, som rimeligt, overvejende af befolkningsstatistisk Natur, idet Forfatteren eftersporer Aarsagerne til det stigende Overtal af Kvinder i Byerne. Den gængse Forklaring af dette Fænomen, den stærkere Tilstrømning af Kvinder (Tjenestepiger o. l.) end af Mænd

fra Landet, holder kun Stik overfor Befolkningens lavere Lag. For Middelstandens Vedkommende spille disse Vandringer ikke en saadan Rolle, at de kunne forklare det voksende Kvindeoverskud; Forklaringen maa her tilige søges i en relativt høj Dødelighed hos Mændene samt i forholdsvis hyppigere Pigefødsler end i de lavere Lag af Befolkningen. Det er navnlig paa dette sidste Punkt, at Forfatteren giver noget nyt.

Det er en almindelig Erfaring (som ogsaa den danske Befolkningsstatistik bekræfter), at det talmæssige Misforhold mellem Kønnene ved Fødslen er mindre i Byerne end paa Landet. Overalt fødes der flere Drenge end Piger, men Forskellen er mindst i Bybefolkningen. Nu viser Forfatteren, at dette i særlig Grad gælder Byernes Middelstandsbefolkning, ja at der endog er Befolkningsgrupper, hvor Kvindekønnets Undervægt ved Fødslen synes ganske at forsvinde eller slaa over i sin Modsætning, saa at der fødes flere Piger end Drenge. Den sociale Gruppering af den svenske Befolkning, der benyttes af Forf., er med nogle Modifikationer den samme, som Rubin og Westergaard anvendte i deres »Ægteskabsstatistik paa Grundlag af den sociale Lagdeling«, og Dr. Wikmark finder da eksempelvis, at Talforholdet mellem Drenge og Piger i Alderen 0—15 Aar ved Folketællingen i Sverige 1890 var som nedenfor anført:

	Piger for hver 1000 Drenge		
	Land- distr.	Provins- byerne	Stock- holm
Godsejere, større Forretningsdrivende, liberale Erhverv o. l.	994	942	886
Mindre Næringsdrivende, Haandværks- mestre o. l.	971	1010	1025
Lærere, Handelsmedhjælpere, Ansatte i offentlige Kontorer o. l.	985	1025	1054
Haandværkssvende	990	993	1023
Ansatte i underordnede Poster, Op- vartere, Tjenestefolk	979	988	1013
Den egentlige Arbejderklasse	975	973	1002

I Mangel af Oplysninger om Talforholdet mellem Drengene og Piger blandt de fødte Børn indenfor forskellige sociale Klasser har Forfatteren altsaa benyttet Folketællings-Statistikens Aldersopgørelse. Den nærliggende Indvending herimod, at Talforholdet mellem Kønnene paa Grund af Dødeligheden i de 15 første Leveaar kan have forskudt sig paa uensartet Maade i de forskellige sociale Grupper, synes Forf. ikke at tillægge nogen Vægt, idet han — maaske med Rette — affærdiger den med en Bemærkning om, at der ikke er Grund til at antage, at Drenge-dødeligheden i Middelstanden er større end i den øvrige Del af Befolkningen. Selv om dette er rigtigt, tør man dog næppe betragte de her fundne Resultater som mere end en Antydning, der ganske vist fortjener Opmærksomhed og som indeholder en stærk Opfordring til at forfølge det interessante Emne videre. Men dette kan næppe med Udbytte lade sig gøre paa samme Grundlag som det af Forf. benyttede. Folketællingen giver jo kun et Øjebliksbillede; der er en lang Vej mellem Fødselen og 15 Aars Alderen, og alt hvad her er foregaaet — lige fra en Femtedel eller en Fjerdedel af de fødte Børns successive Bortdøen til Vandringer af forskellig Art (territoriale og sociale) — kommer slet ikke i Betragtning. Det viser sig da ogsaa, at en til den foran anførte svarende Beregning for Stockholm paa Grundlag af Folketællingsmaterialet for Aar 1900 giver Resultater, der tale mindre til Gunst for Forfatterens Hypotese, idet Middelstandens Pige-Overskud fra 1890 næsten helt igennem er forvandlet til et Dreng-Overskud:

Piger for hver
1000 Dreng:

Godsejere, større Forretningsdrivende, liberale Erhverv og lignende	975
Mindre Næringsdrivende, Haandværksmestre o. l.	987
Lærere, Handelsmedhjælpere, Ansatte i offentlige Kontorer o. l.	963
Haandværkssvende	1001
Ansatte i underordnede Poster, Opvartere, Tjenestefolk	954
Den egentlige Arbejderklasse	989

Denne Nedgang i det relative Antal af Piger forklarer Forf. som et Udslag af Nymalthusianismen, der siges at være trængt ret dybt ned i den svenske Befolkning, hvor den (efter Fahlbeck's og Ellen Key's Paastand) om ikke ligefrem støttes af Kvindeemancipationens Ledere, saa dog betragtes med en vis Sympati af denne Bevægelse. Forfatteren antager, at en Begrænsning af Børneantallet maa have en Tendens til at forøge Drengefødslernes Antal i Forhold til Pigefødslernes, fordi Familjernes Haab nu engang hyppigst staar til Sønner (jfr. Fahlbecks Undersøgelser angaaende den svenske Adel).

Hvorledes det nu end forholder sig med det her fremdragne Moment af Dr. Wikmarks Undersøgelse, synes det givet, at dets praktiske Betydning lige overfor Hovedspørgsmaalet om Kvindernes Overtal i de borgerlige Kredse ikke kan være stor. Det er jo desuden ikke Kvindernes Overtal i og for sig, der er det springende Punkt, men det er den voksende Strøm af erhvervssøgende, ugifte Kvinder (*»Gewerbliche Frauenarbeit ist Jungfernarbeit«*). Og her spiller den for Sverige i nyere Tid karakteristiske ringe Giftermaalshyppighed aabenbart den afgørende Rolle. Forfatteren skænker ogsaa dette Punkt en indgaaende Omtale, men det forekommer Anmelderen, at han ikke tilstrækkeligt understreger den Særstilling, Sverige her indtager. *»Die sozialen Unterschiede sind meistens grösser als die nationalen«*, siger Forfatteren et Sted, men her er dog et Punkt, hvor der er Anledning til at huske, at Sætningen har sin Begrænsning. Afsnittet om *»Ehelosigkeit«* er ogsaa det, hvor det stærkest føles som en Svaghed ved Fremstillingen, at den i saa høj Grad bygger paa svensk Erfaringsmateriale.

Med stor Interesse læser man Afsnittet om, hvad de svenske Middelstandskvinder have opnaaet i Erhvervslivet. Der er her samlet et stort og omhyggeligt bearbejdet Materiale fra de mange forskellige Virksomhedsgrene, hvor Kvinden har banet sig Vej. Forfatterens Trang til at lade sin personlige Dom træde frem af Undersøgelsens

Objektivitet gør sig i særlig Grad gældende i Slutningen af dette Afsnit — iøvrigt paa en Maade, der næppe vil skaffe ham Venner blandt Kvindesagens Forkæmpere. Skarpt kritiserer han Kravet om »samme Løn for samme Arbejde«; han vil i hvert Fald kun indrømme Berettigelsen af dette Krav, hvor der bag »samme Arbejde« ligger »samme Duelighed« ikke alene til at udføre det Arbejde, der er for Haanden, men ogsaa til, naar det gøres behov, at overtage en mere ansvarsfuld Post eller en ledende Stilling. Det er denne »potentielle Befähigung«, der i mange Tilfælde retfærdiggør den højere Betaling, der ydes Mænd i Forhold til Kvinder. Den Indvending, at Kvinden ikke faar Lejlighed til at vise, hvad hun duer til, tilbageviser Forfatteren som en Frase, der for Aartier siden blev opfundet i England og Amerika, derefter gjorde en Turné gennem Skandinavien og nu grasserer i Tyskland og Rusland, en Frase, der minder om Tjenestepigen, der besvarede Spørgsmaalet, om hun kunde spille Klaver, med det naive: »Jeg véd det ikke, jeg har aldrig prøvet det«. Man sætter ikke et Bybud op paa et Kateder for at prøve, om han duer til at være Professor, og man lader ikke en Bydreng forsøge sig som Bankdirektør, men man véd meget godt, om Underkassereren i en Bank kan bruges som Hovedkasserer, uden at han først har haft Lejlighed til at aflægge Prøve som saadan. — Problemet Løsning ligger efter Forfatterens Opfattelse i en Deling af Arbejdet, en Deling, der i Almindelighed vil lade Kvinderne indtræde i de mere underordnede Stillinger i Konkurrence med dem at deres mandlige Kolleger, hvis Evner ikke give dem Mulighed for at avancere; »als die Frauen Männer verdrängen, drängen sie sie nach oben!«

Som man ser, er Dr. Wikmarks Bevisførelse ret aggressiv i sin Form, maaske mere end fornødent. Men herover bør man ikke glemme hans Arbejdes Fortrin: den mangesidige og grundige Behandling af et Samfundsspørgsmaal, der Dag for Dag bliver mere og mere brænd-

ende. Til den rette Forstaaelse af de mange herhen hørende Problemer har Forf. under en fængslende og tankevækkende Form ydet værdifulde Bidrag, som baade »Emancipationens« Venner og Modstandere vil vide ham Tak for.

Adolph Jensen.

Litteratur-Notitser.

— De Forenede Staters permanente Census-Bureau har udgivet et stort Værk om elektriske Baner (»Street and electric railways 1902«). Det har Interesse for Økonomer ikke mindre end for Teknikere. De første ville særlig have Udbytte af Afsnittene om Principperne for Meddelelse af Koncessioner, om offentlig Drift af Sporvejslinjer og om Udviklingen af interurbane Sporvejs-systemer i Amerika.

— Af »Meddelelser fra Udenrigsministeriet« er der nu udkommet 8 Hæfter, hvis væsentligste Indhold dannes af Beretninger fra de danske Konsuler i Udlandet, — saaledes i sidste Hæfte to større Afhandlinger fra Generalkonsulaterne i Berlin (dateret Juli 1905) og London (Marts 1905). Ved Siden af Konsulatsberetningerne indeholde Hæfterne forskellige Meddelelser af Interesse for Forretningsverdenen.

Notitser.

I.

Dødeligheden iblandt fattigunderstøttede Personer.

En indgaaende Behandling af Dødeligheden i Danmark efter sociale Synspunkter hører til den officielle Statistiks Fremtidsopgaver. Fra privat Haand foreligger der vel paa dette Specialomraade de fortrinlige Arbejder af nuværende Sygekasseinspektør Th. Sørensen (»De økonomiske Forholds og Beskæftigelsens Indflydelse paa Dødeligheden«, København 1884 og 1885) og af M. Rubin og H. Westergaard (»Landbefolkningens Dødelighed i Fyns Stift«, Kbh. 1886), men disse Undersøgelser omfatte hver for sig kun en Del af Befolkningen, hvorhos de begge ligge en Snes Aar tilbage i Tiden. Fra at tage den nævnte Opgave op i sin fulde Udstrækning er Statistisk Bureau imidlertid foreløbig afskaaret paa Grund af den uheldige og forældede Form, hvori Materialet til Dødelighedsstatistiken indgaar til Bearbejdelse. Indtil det lykkes at gennemføre en rationel Omordning paa dette Punkt, maa den stærkt paakrævede sociale Dødelighedsstatistik lade vente paa sig.

Det er da ogsaa kun rent lejlighedsvis — som en Art Biprodukt ved et Arbejde af andet Indhold — at Bureauet har kunnet foretage nogle Beregninger angaaende

Dødeligheden iblandt fattigunderstøttede Personer i Danmark *).

At Dødeligheden er betydelig større i den fattige Befolkning end i den velhavende, er en bekendt Sag. Saaledes fandt Th. Sørensen for Tiaaret 1865—74, at den relative Dødelighed i Hovedstadens Arbejderklasse var mellem 50 og 100 pCt. større end i Middelstandens underste Lag, og for Provinsbyerne gik Resultatet i samme Retning, om end Forskellen var mindre fremtrædende her end i København. I Rubins og Westergaards Undersøgelse (for Fyns Landbefolkning) vare de fattigunderstøttede udskilte som en særlig Gruppe, og det viste sig, at Fattigbefolkningens Dødelighed i næsten alle Aldersklasser var betydelig større end den normale (i Alderen mellem 15 og 65 Aar for Mændene 4 Gange saa mange Dødsfald som beregnet paa Grundlag af de almindelige Erfaringer, for Kvinderne dobbelt saa mange). Den af Statistisk Bureau nu foretagne Undersøgelse bekræfter ganske disse Resultater og giver endvidere en Antydning af Hovedaarsagerne til den store Dødelighed blandt Fattiglemmerne.

Før vi gaa over til at gengive Hovedresultaterne af Undersøgelsen, maa vi gøre et Par Bemærkninger om Materialet. Dette omfatter de Personer, der i Løbet af Aaret 1901 modtog offentlig Fattighjælp, men kun de direkte understøttede (altsaa ikke Hustruer, Børn m. v., som forsørgedes af dem, hvem Hjælpen ydedes umiddelbart). Tallet var ca. 50000, nemlig 26700 Mænd og 23100 Kvinder, hvoraf godt 1100 Mænd og godt 900 Kvinder døde i Løbet af Aaret. Imidlertid var der blandt de understøttede et ikke ringe Antal, som kun modtog midlertidig Hjælp; disse kunne ikke medregnes under de egentlige Fattiglemmers Klasse; bortser man fra dem, bliver der tilbage godt og vel 36000 Personer (17509

*) De fattigunderstøttede i Danmark i Aaret 1901. (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 18. Bd., 2. Hæfte) S. 118 ff.

Mænd og 18651 Kvinder), der kunne betegnes som værende under fast Fattigforsørgelse (udeladt er desuden Børn under 15 Aar). For hver af de 36000 haves en Række Oplysninger, hvoraf alene Alderen og Transaarsagen ere af Betydning for Dødelighedsundersøgelsen.

Blandt de 17509 fattigunderstøttede Mænd indtraf 1030 Dødsfald, blandt de 18651 Kvinder 904 Dødsfald. Hvis imidlertid Dødeligheden igennem alle Aldersklasser havde svaret til Dødeligheden i Befolkningen som Helhed i det paagældende Aar, vilde der kun have været henholdsvis 484 og 629 Dødsfald. Dødeligheden iblandt de fattigunderstøttede oversteg altsaa den normale Dødelighed med 113 pCt. for Mændene og med 44 pCt. for Kvinderne. Det er særlig i de yngre Aldersklasser, at Fattiglemmernes Dødelighed er stor; Afvigelsen fra Normalen aftager med Alderen, ja blandt de aller ældste fattigunderstøttede døde der endog færre, end man kunde have ventet efter de almindelige Erfaringer. Dette fremgaar af nedenstaaende Tabel, hvor Tallene ere beregnede paa Grundlag af 5-aarige Aldersklasser:

	Antal Dødsfald blandt Fattiglemmer efter	
	Erfaring	Beregning
Mænd:		
15—35 Aar	185	19
35—55 —	309	82
55—75 —	373	203
75 Aar og derover ...	163	180
I alt...	1030	484
Kvinder:		
15—35 Aar	135	15
35—55 —	159	53
55—75 —	327	227
75 Aar og derover ...	283	334
I alt ..	904	629

I Aldersklasserne mellem 15 og 35 Aar er Fattiglemmernes Dødelighed altsaa henimod en halv Sneg Gange saa stor som den normale, i Aldersklasserne fra 35 til

55 Aar 3—4 Gange saa stor, og i Alderen 55—75 Aar omtrent halvanden Gang saa stor som Dødeligheden i den hele Befolkning. Men ved Alderen 75 Aar vender Forholdet sig; hvis Dødeligheden blandt Fattiglemmer over 75 Aar havde været af samme Størrelse som den normale, vilde der være død 180 Mænd og 334 Kvinder, medens det faktisk indtrufne Antal Dødsfald kun var henholdsvis 163 og 283.

Hvorledes kan dette sidste Forhold forklares? At det ikke beror paa tilfældige Aarsager, er uden for al Tvivl; Materialet er tilstrækkelig stort til at begrunde en sikker Slutning, og den foran omtalte Undersøgelse af Rubin og Westergaard kom til samme Resultat.

I nævnte Skrift antydes det, at Grunden til de meget gamle Fattiglemmers forholdsvis lave Dødelighed kan være den, at de fattigunderstøttede i denne Alder lever under bedre hygiejniske Vilkaar end de, der ikke modtage Hjælp af det offentlige (»Livet som Fattiglem er jo ogsaa for et gammelt Menneske analogt med Aftægtsforholdet«). Jfr. ogsaa Westergaards »Mortalität und Morbilität«, 2den Udg., Side 484: »... ja man könnte versucht sein, die Frage, ob nicht gar die Emancipation der alten Frauen von der Arbeit, wie sie das Armenhaus mit sich bringt, eine Verbesserung der Gesundheitsverhältnisse bewirkt, zu bejahen«.

Ved Siden af denne Forklaring synes ogsaa en anden at have nogen Sandsynlighed for sig. Det er ikke urimeligt at antage, at den overordentlig store Dødelighed i det Befolkningslag, der rekruterer Fattiggaardene, bortriver de svageligste Individuer i yngre Alder, end Tilfældet er i andre Samfundsklasser, saaledes at af de fattigste i Samfundet kun de kraftigste naa at leve over Støvets Aar. Men hvis saaledes »Selektionen« gør sig stærkere gældende overfor dem, der ende deres Dage som Fattiglemmer, end overfor den bedre stillede Befolkning, er der jo intet urimeligt i, at de første have en mindre Dødelighed i de ældste Aldersklasser end den normale.

Endelig er der endnu et Moment, der delvis smelter sammen med det nys nævnte. De forskellige Trangsaarsager, der kunne føre en Person ind under det offentlige Fattigvæsen, spille en højst ulige Rolle i de forskellige Aldre. I de yngre Aar er det, navnlig for Kvindernes Vedkommende, Sygdom og — hvad der i det væsentlige falder sammen hermed — »Arbejdsudygtighed«, for Mændenes Vedkommende tillige Drikfældighed; i de ældre Aldre angives som den hyppigste Trangsaarsag slet og ret »Alderdom«. Hvis man bortser fra de fattigunderstøttede, for hvilke der ikke foreligger Oplysning om Trangsaarsagen, finder man følgende Forholdstal:*)

Trangsaarsag:			
	Sygdom eller Arbejdsudygtighed	Drikfæl- dighed	Alder- dom
Mænd:			
18—25 Aar	40 pCt.	10 pCt.	» pCt.
25—30 —	32 —	15 —	» —
30—50 —	36 —	24 —	» —
50—55 —	38 —	25 —	» —
55—60 —	39 —	26 —	4 —
60 Aar og derover..	13 —	11 —	67 —
Kvinder:			
18—25 Aar	69 —	» —	» —
25—30 —	50 —	» —	» —
30—50 —	32 —	2 —	» —
50—55 —	39 —	2 —	1 —
55—60 —	32 —	2 —	18 —
60 Aar og derover..	5 —	1 —	88 —

Altsaa: af alle Mænd under 60 Aar, der nyde Fattigunderstøttelse, er imellem Halvdelen og de to Tredjedele blevne Fattiglemmer paa Grund af Sygdom eller Drik-

*) Klassificeringen efter Trangsaarsag omfatter følgende Grupper: Sygdom, Vanførehed, Aandssvaghed, Sindssygdom, Alderdom, Ulykkestilfælde, Arbejdsløshed, Arbejdsudygtighed, Dovenskab, Drikfældighed, Forsørgerens Død, Forsørgerens Rønning, Stor Børneflokk, Anden og uangiven Aarsag.

fældighed, men af Mændene over 60 Aar er dette kun Tilfældet med en Fjerdedel. For de gamle kvindelige Fattiglemmer spiller Sygdom og Drikfældighed en endnu ringere Rolle (tilsammen kun 6 pCt.). Den fattigunderstøttede Befolkning er saaledes i sine yngre Aldersklasser stærkere belastet med syge og drikfældige Individer end Befolkningen i sin Helhed, hvilket ikke — eller i hvert Fald i langt ringere Grad — gælder de ældste Aldersklasser.

Det ligger herefter nær at spørge, om ikke Fattiglemmernes ekstraordinært store Dødelighed udelukkende beror paa, at der blandt disse findes forholdsvis flere syge og drikfældige Personer end i Befolkningen som Helhed. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Udsondrer man særskilt de Fattiglemmer, der ere komne i Trang af anden Aarsag end de nævnte, finder man for disse følgende Talrækker for de erfarede og beregnede (normale) Antal Dødsfald i hver Aldersklasse:

	Antal Dødsfald efter	
	Erfaring	Beregning
Mænd:		
15—35 Aar.....	27	12
35—55 —	63	44
55—75 —	216	148
75 Aar og derover....	152	173
I alt...	458	377
Kvinder:		
15—35 Aar.....	35	11
35—55 —	67	45
55—75 —	261	213
75 Aar og derover....	278	329
I alt...	641	598

Selv efter Udsondringen af de to Grupper af Fattiglemmer, der have den største Dødelighedssandsynlighed, er der dog en meget betydelig Forskel mellem de erfarede og de beregnede Tal; for alle Aldersklasser indtil 75 Aar er Fattiglemmernes Dødelighed større end den normale.

I det foregaaende er man gaaet ud fra, at de, der ere komne i Trang paa Grund af Sygdom og Drikfældighed, have en større Dødelighed end de øvrige Fattiglemmer. At denne Forudsætning holder Stik for de syges Vedkommende, vil næppe kunne drages i Tvivl. At det ogsaa gælder for de drikfældige, fremgaar af nedenstaaende Sammenstilling (Tallene ere, ligesom foran, beregnede paa Grundlag af 5-aarige Aldersklasser). Af de to Kolonner for beregnede Tal angiver den første (a) det Antal af Dødsfald, der vilde være indtruffet, hvis Dødeligheden havde været som iblandt de ikke drikfældige Fattiglemmer (bortset fra dem, der ere komne i Trang paa Grund af Sygdom), den anden (b) det Antal Dødsfald, der vilde være indtruffet, dersom Dødeligheden havde været som i Befolkningen som Helhed (den normale Dødelighed).

		Antal Dødsfald efter	
		Erfaring	Beregning
Mænd;		a.	b.
	25—35 Aar.....	9	4 3
	35—55 —	50	31 21
	55—75 —	54	46 32
	75 Aar og derover...	7	5 6
I alt... 120		86	62

De drikfældige mandlige Fattiglemmers Dødelighed er altsaa omtrent dobbelt saa stor som den normale. Forskellen er størst for de yngste Aldersklasser.

II.

Kvinden paa Arbejdsmarkedet i Amerika.

Af de Forenede Staters Befolkning var efter Census-Opgørelsen af 1870 ca. 12,5 Millioner beskæftigede i erhvervsmæssig Virksomhed (»gainful occupations«), og

af disse vare ca. 1,8 Mill. eller 15 pCt. Kvinder. I det følgende Tiaar voksede Erhvervsbefolkningen med 4,9 Mill., hvoraf 0,8 Mill. Kvinder (17 pCt.). Allerede i Halvfjerdserne var altsaa Kvinderne begyndt at trænge stærkere frem paa Arbejdsmarkedet end tidligere, men det er dog først i de sidste 20 Aar af det 19de Aarhundrede, at Bevægelsen har faaet en saadan Styrke, at den har formaaet i kendelig Grad at forandre Sammensætningen af Landets Erhvervsbefolkning. Denne forøgedes fra 1880 til 1900 med 11,7 Mill. Mennesker, hvoraf 2,7 Mill. eller imellem en Femtedel og en Fjerdedel vare Kvinder. Vi skulle i det følgende se, hvilke Erhverv der optager den stadig voksende Strøm af arbejdssøgende Kvinder, og hvorledes Talforholdet mellem de to Køn er blevet paa-virket af Bevægelsen.

I Almindelighed kan det siges, at den kvindelige Arbejdskraft finder Vej overalt. Der er næppe et eneste Erhverv, hvor ikke Kvinderne vise Fremgang i Tal, og der er kun ganske faa, hvor Mændenes Fremgang, forholdsvis sét, er større end Kvindernes. Det skal dog her straks nævnes, at de faa Arbejdsfelter, hvor Kvinderne ere i relativ Tilbagegang, netop ere saadanne, som man almindelig plejer at henføre under Kategorien Kvinde-arbejde: almindelig Husgerning (Tyendegerning), Vask og Strygning, Skrædderi.

Landbruget og dermed beslægtede Erhverv beskæftiger i de Forenede Stater godt $10\frac{1}{3}$ Mill. Mennesker, hvoraf omtrent 1 Million er Kvinder; i Landbrugserhvervene ere Kvinderne altsaa repræsenterede med 9,4 pCt., medens det tilsvarende Forholdstal for tyve Aar siden var 7,7 pCt.

Industrien beskæftiger godt 7 Mill. Mennesker, hvoraf $1\frac{1}{3}$ Million er Kvinder; af hundrede industrielt beskæftigede er altsaa nu 18,5 Kvinder, for tyve Aar siden 16,7.

Ved Handels- og Transportvirksomhed finder $4\frac{3}{4}$ Mill. Mennesker deres Erhverv. Kvinderne udgør her $\frac{1}{2}$ Mill. eller 10,6 pCt., for tyve Aar siden kun 3,4 pCt.

Under Gruppen »Domestic and personal service«

(der foruden Tyende, Vaskeriarbejdere, Hotel- og Restaurationsvirksomhed, Barberer og Frisører m. m., tillige omfatter alle Arbejdere uden bestemt angivet Fag), er opført $5\frac{1}{2}$ Mill. arbejdende Personer, hvoraf godt 2 Mill. Kvinder, d. v. s. 37,5 pCt. imod 34,6 pCt. tyve Aar tidligere.

Endelig er der ved liberale Erhverv (Lærere, Læger, Sagførere, Kunstnere, litterær Virksomhed o. s. v.) beskæftiget $1\frac{1}{4}$ Mill. Mennesker, hvoraf godt 400,000 Kvinder. Det svage Køn udgør i denne Gruppe 34,2 pCt. imod 29,4 pCt. for tyve Aar siden.

Undersøger man de enkelte Erhverv indenfor de her nævnte Hovedgrupper, finder man mange karakteristiske Træk til Belysning af den Side af Kvindebevægelsen, der vender ud imod Erhvervslivet.

I Landbrugserhvervene er det ikke som Lønarbejderske, at Kvinden vinder Terræn; her er Kvinderne i de sidste tyve Aar gaaet relativt tilbage. Derimod har Tallet paa selvstændige kvindelige Farmere, Plantere o. l. været i rivende Fremgang, fra 57,000 i 1880 til 308,000 i Aaret 1900; af Tusinde Farmere var for tyve Aar siden de 13 Kvinder, men nu 54. Mærkeligt nok er Kvindernes Tal i Gartnerfaget ikke særlig stort (c. 3000), om end det er blevet mere end fordoblet i tyve Aar.

Indenfor Industrigruppen finder man særlig Kvinder beskæftigede i stort og stigende Tal i følgende Fag: Sko- tøjsfabrikation, Bogbinderi, de grafiske Industrier, Hattemageri samt Guld- og Sølvvarefabrikation; derimod er Antallet af Kvinder, der arbejde i den egentlige Beklædningsindustri — om end selvfølgelig stort — ikke i stærkere Fremgang end Tallet paa mandlige Arbejdere i disse Virksomheder. I Skrædderfaget er Kvindernes Tal endog gaaet relativt tilbage fra 36 pCt. i 1880 til 27 pCt. i 1900.

Den Gruppe af Erhverv, hvor Kvinden i stærkest Grad optræde som Mandens Konkurrent, er aabenbart Handelsfagene og de dermed beslægtede Virksomheder.

Det er dog ikke som selvstændig Næringsdrivende at Kvinderne søge at bane sig Vej paa dette Felt, det er overvejende i Medhjælperstillinger paa Kontorer og i Udsalgslokaler, men her er ogsaa Tilgangen af Kvinder meget betydelig, hvad der vil ses af nedenstaaende Tal:

	Aar 1900	Aar 1880
Bogholdersker og Kasserersker	73000	29000
Kvindelige Kontorister	81000	
Kvindelige Stenografer	85000	
Telegrafistinder og Telefonistinder . .	22000	1200
Kvindelige Agenter	10500	400

Navnlig Stenografien synes næsten helt at være erobret af det svage Køn; af 100 Stenografer ere de 76 Kvinder.

Ogsaa blandt de liberale Erhverv findes der mange, hvor Kvinderne trænge stærkt frem. Saaledes er Antallet af Kvinder, der tjene deres Brød ved Undervisning, steget fra 154000 i 1880 til 327000 i 1900. Musikken repræsenteredes i de nævnte to Aar af henholdsvis 13000 og 52000 Kvinder, den kunstneriske Undervisning af 2000 og 11000 o. s. v. Af kvindelige Læger findes der 7400 (i 1880 kun 2400), af Tandlæger 807 (61), af Sagførere 1010 (75), af Journalister 2200 (300), af Litterater 6000 (400). Endog som Sjælesørgere synes Kvinderne at ville gøre sig stærkt gældende; under Rubrikken »clergymen« opførtes i Aaret 1900 ikke mindre end 3373 Kvinder imod kun 165 i 1880.

III.

Den amerikanske Negerbefolknings Fremtid.

Modsætningerne og Brydningerne mellem den hvide og den farvede Befolkning i de Forenede Stater har efterhaanden affødt en anselig Litteratur om Neger-

Spørgsmaalet — som oftest af polemisk Art og fuld af Overdrivelser og Misforstaaelser. Blandt disse har Statistikerne, Professor Wilcox, anholdt en enkelt, som han tager sig for at gendrive i en Artikel i »Quarterly Journal of Economics«, idet han benytter Anledningen til at fremsætte nogle mere almindelige Betragtninger over den amerikanske Negerbefolknings Fremtidsudsigter.

Udgangspunktet er den ofte fremførte Profeti, at den store Fødselshyppighed blandt Negrene vil bevirke, at den sorte Befolkning, der for Tiden tæller henimod 9 Mill. Sjæle, inden Udgangen af det 20de Aarhundrede vil have naaet et Tal af 60—80 Millioner eller endnu mere (for en Snes Aar siden fantaserede en Forfatter, Professor Gilliam, endog om 200 Millioner). Wilcox viser, at der — rent bortset fra det ørkesløse i at gøre befolkningsstatistiske Beregninger for en Fremtid af hundrede Aar — ikke er nogen fornøftig Grund til at vente en saa uhyre Forøgelse, og at de foreliggende statistiske Data snarere tyde paa, at Negerbefolkningen vil gaa relativt tilbage i Tal.

Hvad der har ledet de dristige Profeter paa Vildspor, er den Omstændighed, at Negrenes Tal i de Forenede Stater siden Aar 1800 er vokset fra 1 til 9 Millioner, idet Tilvæksten i hver af de 20aarige Perioder udgjorde:

1800—20.....	770000
1820—40.....	1,100000
1840—60.....	1,570000
1860—80.....	2,140000
1880—1900.....	2,225000

En nærmere Undersøgelse af Tallene viser imidlertid, at Tilvæksten i Virkeligheden i hver af Perioderne har været forholdsvis mindre end i den foregaaende. Deler man Aarhundredet i Tiaarsafsnit, finder man Negerbefolkningens Tilvækst i hvert af de 10 Intervaller udtrykt ved følgende Procenttal: 37.5 — 28.6 — 31.4 — 23.4 — 26.6 — 22.1 — 21.7 — 21.7 — 17.0 — 14.7. Fra næsten

40 pCt. i Aarhundredets første Decennium er Tilvæksten altsaa gennem en ret jævnt aftagende Række nu naaet ned til langt under det halve, til ca. 15 pCt. i Tiaaret 1890—1900.

Den amerikanske Negerbefolkning vokser nu i alt væsentligt kun ved sit naturlige Fødselsoverskud, idet Indvandringen er uden reel Betydning. De to Momenter, der maa tages i Betragtning, ere altsaa Fødselshyppigheden og Dødeligheden.

Om det førstnævnte haves ingen paalidelige Oplysninger, men man kan slutte sig til Bevægelsens Karakter ad indirekte Vej, ved at betragte Forholdet mellem Antallet af Børn under 5 Aar og Antallet af Kvinder i den fødedygtige Alder (15—50 Aar) ved de forskellige Folketællinger. For de sydlige Stater, hvor de ni Tiendedele af alle Negre i U. S. leve, finder man følgende Forholdstal:

Børn under 5 Aar for hver 1000 Kvinder i Alderen 15—50 Aar:		
Aar	Farvede	Hvide
1850	705	695
1860	688	682
1880	737	656
1900	577	581

Disse Tal vise, at før Borgerkrigen var Forholdet omtrent ens for den hvide og den farvede Befolkning. Efter Emancipationen steg imidlertid Fødselshyppigheden blandt Negrene, men efter 1880 er der indtraadt en meget stærk Nedgang, langt stærkere end i den hvide Befolkning.

Til Belysning af Dødelighedens Bevægelse anføres dels nogle fra den saakaldte »Freedmen's Inquiry Commission« hentede Tal (for Tiden 1818—63), dels Census-Resultaterne for 1890 og 1900:

Af 1000 døde aarlig:		
Aar	Farvede	Hvide
1818—63	35.0	27.0
1890	29.0	19.1
1900	29.6	17.3

Tallene for de tre Tidspunkter kunne ikke umiddelbart sammenlignes, da Oplysningerne fra 1818—63 referere sig til forskellige Byer, medens Censusresultaterne omfatte den saakaldte »Registration area«, d. v. s. de Lokalteter (Stater og Byer), hvis Dødelighedsstatistik ansaas for at være tilstrækkelig paalidelig til at kunne tages med i Betragtning ved Census-Opgørelserne. Der kan dog ikke være Tvivl om, at medens Dødeligheden i den hvide Befolkning stadig er nedadgaende, er den for Negrernes Vedkommende nu nærmest stagnerende, og Forskellen mellem nu og før er langt mindre for de Farvede end for de Hvide.

Som anført var i Aaret 1900 Dødeligheden blandt Hvide omtrent 17 Promille, blandt Farvede op imod 30 Promille. Det er særlig i de yngre, kraftigste Aldersklasser, at Negerbefolkningens Dødelighed er stor i Forhold til de Hvides. Dette fremgaar af nedenstaaende Oversigt for Census-Aaret 1900:

Af 1000 i hver Aldersklasse døde i Løbet af Aaret		
	Farvede	Hvide
0—5 Aar.....	118.6	49.8
5—10 —	10.4	5.1
10—15 —	9.1	3.1
15—20 —	14.1	4.8
20—25 —	16.7	6.9
25—30 —	16.8	8.1
30—35 —	17.0	9.1
35—40 —	19.2	10.6
40—45 —	23.4	11.6
45—50 —	28.1	14.6
50—55 —	34.2	18.5
55—60 —	44.5	25.7
60—65 —	56.0	34.5
65—70 —	73.5	51.6
70—75 —	95.5	74.6
75—80 —	124.0	110.2

Med faa Ord kan Forholdet udtrykkes saaledes: I Aldersklasserne under 30 Aar er Negrernes Dødelighed

mellem 2 og 3 Gange saa stor som de Hvides; i Alderen 30—65 Aar er Negrenes Dødelighed mellem $1\frac{1}{2}$ og 2 Gange saa stor som de Hvides. Størst er Forskellen mellem Dødelighedstallene for de to Racer i 10—20 Aars Alderen, hvor der dør forholdsvis tre Gange saa mange Farvede som Hvide.

Den stærkt synkende Fødselshyppighed og den næsten stillestaaende Dødelighed i Negerbefolkningen sætter Professor Wilcox i Forbindelse med den voksende Konkurrence mellem de to Racer. Negrene ere i det store og hele gaaet frem i Dygtighed siden Slavetiden og den første Tid efter Emancipationen, men ikke tilstrækkeligt til, at de kunne tage Konkurrencekampen op med den hvide Befolkning. Dette giver sig Udtryk i Erhvervsstatistikken, som viser, at Negrene drives ud af de fleste af de Virksomheder, hvor der kræves andre Forudsætninger end de rent fysiske Kræfter. — I Forbindelse hermed anføres en anden, meget illustrerende Iagttagelse: det mægtige Opsving, som Bomuldsindustrien har taget i Staterne Nord- og Syd-Carolina, Georgia og Alabama (hvor Antallet af Tene i de 10 Aar 1890—1900 steg til det tredobbelte), er saa at sige ganske gaaet den farvede Befolkning forbi. Af 246000 Arbejdere, der beskæftiges i Bomuldsfabrikerne, er kun 1400 Negre. Bomuldsindustrien er den vigtigste Industri i Staten Georgia, men af den Million Negre, som lever i denne Stat, er kun 400 beskæftigede i Bomuldsfabrikerne. — Et andet Eksempel, hentet fra Landbruget: Risdyrkingen er i de sidste 10 Aar fordoblet i U. S.; den største Del af Tilvæksten falder paa Louisiana, hvor forskellige sammentræffende Omstændigheder have begunstiget denne stærke Udvikling. Men det er næsten udelukkende indvandrede og indfødte Hvide, der dyrke Ris efter de nye, lønnende Metoder. — I visse Egne, hvor der dyrkes Bomuld, har denne Plante i en Række af Aar været truet af en Sygdom, der ødelægger Høsten, naar der ikke træffes kraftige Forholdsregler imod den. Det er navnlig Texas, der har lidt

under denne Plage, men nu trues ogsaa andre Stater, navnlig Mississippi, hvor Bomuldsdyrkningen næsten udelukkende varetages af Farvede. Nu forbereder man sig paa at tage imod Bomuldssygdommen bl. a. paa den ejendommelige Maade, at man erstatter de farvede Arbejdere med indforskrevne Italienere, som arbejde bedre end Negrene og, saa snart de have et eller to Aars Erfaring, dyrke Jorden med større Intelligens og Økonomi. Om disse italienske Arbejdere udtaler en Sagkyndig: »De frembringe mere Bomuld pr. acre end Negeren paa Nabolodden; de tilendebringe Høsten to à tre Uger før ham, og den Tid, de derved indvinde, gøre de sig lønnende ved at hjælpe deres farvede Nabo med hans Bomuldhøst.«

Alt tyder paa, slutter Professor Wilcox, at Negerbefolkningen relativt taber Terræn (»the negro is losing ground«). Den sorte Mand trænges mere og mere ud i det mindst lønnende Arbejde, faar forholdsvis mindre og mindre Del i Landets fremadskridende Velstand.

IV.

Den kooperative Bevægelse i Belgien.

Den kooperative Bevægelse har i Belgien naaet et ret betydeligt Omfang, og det uagtet den i sin nuværende Form ikke er meget over en Snøs Aar gammel. I 1885 fandtes i Belgien kun 92 kooperative Foreninger, men i de 9 Aar 1885—94 oprettedes ikke mindre end 417 nye Foreninger (altsaa henimod et halvt hundrede aarlig); i 1895 øgedes Tallet med 94, og i hvert af de følgende Aar indtil 1903 med efternævnte Antal nye Foreninger: 179 — 312 — 268 — 190 — 251 — 220 — 183 — 197; i de første 6 Maaneder af 1904 oprettedes yderligere 146 kooperative Sammenslutninger, saaledes at Tallet i 1904 var 2600 med et samlet Medlemsantal af

200000 Familjer, repræsenterende over en Syvendedel af Befolkningen. Herunder er endda ikke medregnet de mange forskelligartede Andelsvirksomheder i Landbruget, hvis Tal naar op imod 4000.

Det er dog Bevægelsens ejendommelige Karakter mere end dens Omfang, der paakalder Interessen.

De kooperative Foretagender i Belgien ere for største Delen i aller egentligste Forstand Arbejder-Foretagender, og den hele Virksomhed staar i nøje Forbindelse med den politiske Partikamp og den socialistiske Arbejder-bevægelse.

Den belgiske Arbejder er ret praktisk anlagt. Selv om han ikke mangler Sans for det ideelle, lægger han dog en betydelig Vægt paa den øjeblikkelige materielle Fordel. Dette have de politiske Førere forstaaet. »Man udretter ikke stort med Folk, der ere nærvæd at dø af Sult«, siger en af Arbejderpartiets Tillidsmænd, Louis Bertrand, hvem de nedenfor gengivne Oplysninger skyldes.*) Det belgiske socialistiske Parti har derfor i vid Udstrækning benyttet Kooperationen i dens forskellige Former som Udgangspunkt for den politiske Propaganda.

I Byerne er man i Almindelighed begyndt med Oprettelsen af et Andelsbageri, paa Landet (hvor Hjemmebagning endnu er det almindeligste) med et Mel-Udsalg, — et ejendommeligt Træk, der vidner om, i hvilken Grad Brødet er det centrale i den fattige belgiske Arbejders daglige Økonomi. De to store kooperative Institutioner »Vooruit« i Gent og »Maison du peuple« i Brüssel ere saaledes begyndte som Bagerier, hvortil den nødvendige Kapital af nogle faa hundrede Francs blev sammenskudt ved Ugebidrag paa 25 eller 50 Centimer. Nu eje disse to Institutioner deres egne Bygninger til Værdi over 1½ Mill. Frs., og medens Brødforsyningen vel endnu er

*) Louis Bertrand: Die genossenschaftliche Bewegung in Belgien und ihre Resultate. (Archiv für Sozialwissensch. und Sozialpolitik. Bd. XX. S. 55 ff.).

Hovedvirksomheden, er der dog ved Siden heraf taget saa mange andre Opgaver op, at en Arbejder i Gent eller Brüssel saa at sige kan faa alle sine Fornødenheder (og det ikke blot de rent materielle) tilfredsstillede ad kooperativ Vej.

Fælles for saa at sige alle kooperative Foretagender i Belgien er Anvendelsen af Rochdale-Princippet, at sælge til Priser, der nogenlunde svare til de almindelige Detailpriser, og saa fordele Profitten eller den Part deraf, der ikke anvendes til almindelige Formaal og til Partijemmed. — Et andet vigtigt Princip er den lette Adgang til at drage Nytte af Andels-Institutionerne. De belgiske Forbrugsforeningers Udsalg staa aabne for enhver, som vil gøre sine Indkøb dér; Forbrugsforeningerne ere derfor regulære Handelsforretninger, der løse Næringsadkomst og betale ganske de samme Afgifter som de almindelige Detaillister. Vil man knytte sig nøjere til Forbrugsforeningen og oppebære Andel i Overskuddet med de øvrige dertil knyttede Goder, tegner man sig for en Aktie paa 10 Frs., der betales i smaa Rater paa 2—3 Frs. i Løbet af nogle Aar. Betalingen sker ved Fradrag i den udbetalte Dividende. Saaledes er det efter Lovene, men faktisk bliver man Medlem blot ved at købe en Kontrabog, der koster 40 eller 50 Centimer. Saaledes f. Eks. i Brüssel: man gaar ind i en af Butikerne i »Maison du peuple« og lader sig indskrive som Medlem, erlægger sine 40 Centimer, og faar fra samme Dag Andel i Dividenden i Forhold til det Beløb, hvorfor man køber, foruden at man er Ejer af $\frac{1}{30000}$ af Kapitalen, der nu andrager over 1 Mill. Frs.

»Maison du peuple« stiftedes i 1882. Tre Aar efter havde Foreningen 400 Medlemmer og en Omsætning paa 36000 Frs. med en Gevinst af 6000 Frs. I 1903 var Medlemstallet over 20000 Familjer, Omsætningen oversteg $4\frac{1}{2}$ Mill. Frs., hvoraf 3 Mill. faldt paa Brød, 400000 paa Kul, lige saa meget paa Beklædningsgenstande, endvidere store Beløb paa Urtekramvarer, Kød, Smør og Mælk.

Foruden Udsalg af disse forskellige Varer er der til »Maison du peuple« knyttet en Sygeforsikring. Oprindelig betales der 5 Centimer om Ugen til Sygekassen, hvorfor den Forsikrede fik Ret til i Sygdomstilfælde at faa udliveret 7 Brød pr. Uge, foruden at Foreningen betaler Læge og Medicin. Nu betales der intet særligt Bidrag til Sygeforsikringen. — Endelig findes der i »Palais du peuple« et gratis Bibliotek til Medlemmernes Benyttelse samt Lokaler, der gratis stilles til Raadighed for de forskellige Arbejderforeninger.

De kooperative Foreninger i andre Byer ere i det væsentlige organiserede paa lignende Maade, saaledes den berømte »Vooruit« i Gent, der betegnes som repræsenterende den fuldendte Type paa et kooperativt Foretagende. »Vooruit« sælger sit Brød langt dyrere end »Maison du peuple«, nemlig for 35 Centimer, hvilket giver en Fortjeneste af 13—15 Centimer pr. Kgr. Udbyttet udbetales ikke i Penge, men i Bons, der atter tages som Betaling i alle Foreningens Udsalg (Kulforsyning, Urtekram-, Konfektions-, Skotøjsbutiker, Apotek o. s. v.). De sociale Indretninger, der ere knyttede til »Vooruit«, omfatte bl. a. Sygekasse, Livsforsikring, Barselforsikring; endvidere en Pensionskasse for Medlemmer over 60 Aar. For at nyde godt af Pensionskassen maa man i 20 Aar have købt for mindst 150 Frcs. aarlig i Foreningens Udsalg (i denne Sum ikke medregnet Køb af Brød), og Pensionen retter sig da efter den samlede Sum, man har købt for. »Vooruit« udgiver en Avis og yder Bidrag til Biblioteker, Musik- og Sangforeninger; den raader over talrige Lokaler til Brug ved Foredrag, Underholdninger, Fester o. l. Endelig har Foreningen oprettet Filialer i forskellige Egne af Provinsen Flandern for dér at tage Kampen op med det klerikale Parti.

Medens Forbrugsforeningerne i Danmark næsten udelukkende findes paa Landet, er det modsatte Tilfældet i Belgien. Man har dér begyndt med Byernes Arbejderbefolkning, der var lettest at faa i Tale; og den koope-

orative Propaganda (der, som foran nævnt, staar i nær Forbindelse med den socialistiske Agitation) drives nu ude paa Landet og i Smaabyerne for en stor Del med de store By-Foreninger som Udgangspunkt. Man begynder i Almindelighed med at leje et Hus, hvor man indretter et Gæstgiveri, der tillige tjener som Foredragslokale. I samme Bygning aabnes under primitive Former et Udsalg af de vigtigste Forbrugsartikler. Stedets Arbejdere lokkes først af Butiken, der jo byder dem materielle Fordele; samtidig med at de gøre deres Indkøb, deltage de i Foredragsmøderne og læse de uddelte Blade og Flyveskrifter, og saaledes gaar den kooperative og den politiske Propaganda Haand i Haand.

Den overordentlige Elasticitet, der kendetegner den belgiske kooperative Bevægelse, har i den lille By Jupille ved Liège givet sig et ejendommeligt Udslag, idet der med den stedlige Forbrugsforening »Fraternité« som Udgangspunkt er rejst en kraftig Agitation imod Alkoholnydelse. Der har dannet sig en Afholdsforening, hvis første praktiske Resultat er Udelukkelsen af Spiritus-Salg fra de kooperative Butiker.

I det foregaaende er der alene talt om Forbrugsforeningerne. Der eksisterer ogsaa en Del Arbejder-Produktionsforeninger, som dog i det hele ere af ringe Betydning. Derimod spille Andelsmejerier og Fællesindkøbsforeninger for Gødnings- og Foderstoffer i de senere Aar en voksende Rolle; og det samme er Tilfældet med Spare- og Laanekasserne, der som oftest ere organiserede efter det Raiffeisenske Princip. — Det første Andelsmejeri i Belgien oprettedes 1889, men først efter 1895 har Bevægelsen ret taget Fart; Antallet var ved Begyndelsen af Aaret 1903 ca. 500. Formen er en Art Aktieselskaber, idet hver Deltager faar 1 Aktie á 25 Frs. for hver Ko. For hvert Kilogram Mælk, der leveres til Mejeriet, tilbageholdes 1 Centime, indtil der paa denne Maade er samlet de 25 Frs., der giver Ret til en Aktie. Mælken betales efter Kvalitet. Der fabrikres kun Smør,

og den skummede Mælk gaar tilbage til Producenten. Man regner, at Bonden gennem Andelsmejeriet faar omtrent dobbelt saa meget ud af sin Mælkeproduktion som før. Med Hensyn til Afsætningen af den voksende Smørproduktion har der rejst sig Vanskeligheder, som man i nyeste Tid søger at løse ved Hjælp af et Salgskartel.

V.

Nutidens Aktiekapital.

Østerrigeren Felix Somary har gjort et Forsøg paa at udarbejde en sammenlignende Statistik over Aktieselskaberne i Alverdens Lande. Opgavens Vanskeligheder ere overordentlig store, og Forsøget er da ogsaa kun delvis lykkedes. Af de Resultater, Forf. er kommen til, meddele vi nedenfor nogle Uddrag. Angivelserne fra de forskellige Lande referere sig ikke til samme Aar; i Almindelighed gælder de et Tidspunkt, der nu ligger 3—4 Aar tilbage, saaledes er for Danmarks Vedkommende benyttet Udgaven for 1902 af Greens Danske Fonds og Aktier.

Antallet af Bankselskaber og deres Kapital fremgaar af nedenstaaende Oversigt. (De anførte Beløb angaa den indbetalte Aktiekapital, undtagen for Belgien, Tyskland, Frankrig og Meksiko, hvor der kun har kunnet skaffes Oplysning om den nominelle Kapital).

Europa:	Antal Banker	Aktiekapital Mill. Rmk.
Belgien	74	443.0
Danmark	121	149.8
Tyske Rige.....	419	3289.0
Finland	10	65.8
Frankrig	869	2202.2
Storbritannien.....	91	5733.1
Italien	158	130.8

	Antal Banker	Aktiekapital Mill. Rmk.
Nederlandene	134	177.9
Norge	80	75.4
Østerrig	47	697.4
Rusland	39	423.4
Sverige	45	125.7
Schweiz	165	413.9
Serbien	8	5.8
Ungarn	361	393.0*)

Fremmede Verdensdele:

Britisk Indien	430	61.4
Australien	—	1464.7
Kaplandet	—	132.8
United States	6853	2020.1
Mexiko	24	321.2
Kanada	—	306.0

I alt er der i Bankforetagender i de her nævnte Lande anbragt en Kapital af 18631 Mill. Rmk. Tager man i Betragtning, at der mangler adskillige Lande paa Listen, samt at de opgivne Beløb referere sig til et Tidspunkt, der allerede nu ligger nogle Aar tilbage, er det næppe for højt at anslaa den samlede Bank-Aktiekapital til over 20 Milliarder Rmk.

Den i Forsikrings-Aktieselskaber anbragte Kapital er i Somarys Statistik opført med følgende Beløb: Belgien 64.2 Mill. Rmk., Danmark 11.1 Mill., Tyske Rige 140.1, Frankrig 408.1, Storbritannien 474.4, Italien 33.3, Nederlandene 30.4, Norge 6.5, Østerrig 45.2, Rusland 75.6, Schweiz 73.6, Ungarn 8.5, Britisk Indien 2.3 Mill. Rmk.

Listen over industrielle Selskaber omfatter kun efternævnte 9 Lande. Beløbene angive for Italien, Nederlandene, Østerrig og Britisk Indien den indbetalte Aktiekapital, for de øvrige Lande den nominelle Kapital.

*) Herunder ikke medregnet de ungarske Aktiesparekasser med en indbetalt Aktiekapital af 133.4 Mill. Rmk.

	Antal industrielle Selskaber	Aktiekapital Mill. Rmk.
Belgien	678	952.9
Tyske Rige	3595	6273.0
Frankrig	2798	2539.5
Italien	292	331.2
Nederlandene	1619	788.0
Østerrig	390	988.9
Rusland	965	2754.2
Ungarn	130	116.7
Britisk Indien	472	298.6

I Land- og Skovbrugsselskaber, Plantage- og Kolonisationsselskaber samt Fiskeriselskaber er i Belgien anbragt en Kapital af ca. 7 Mill. Rmk., i Tyskland ca. 83 Mill., i Frankrig 34, i Italien 5, i Nederlandene 12, i Østerrig 8, i Rusland 60, i Ungarn 22 og i Britisk Indien 47 Mill. Rmk.

Handelsselskaberne opføres med følgende Beløb: Belgien 98 Mill. Rmk., Frankrig 539, Italien 23, Nederlandene 144, Rusland 86 og Britisk Indien 48 Mill. Rmk.

Endelig er forsøgt en samlet Opgørelse for hele Europa, dog med Udeladelse af Sverige, Norge, Finland, Schweiz, Spanien, Portugal og Balkanstaterne. For Storbritannien er kun medregnet Bank- og Forsikringsselskaber. I Tilsammen-Summerne for Kapitalbeløbene indgaa baade de Lande, hvor den indbetalte Kapital er opgjort, og de, hvor Statistiken kun oplyser det nominelle Beløb:

	Antal	Aktiekapital Mill. Rmk.
Banker	2313	13667
Forsikringsselskaber . .	2568	1290
Industrielle Selskaber .	17136	14943
Landbrugs- o. l. Selsk.	377	280
Handelsselskaber	1592	933
Trafikselskaber	1844	9137
Selskaber, som ej kunne klassificeres	1942	1818

De her anførte Selskaber repræsentere en samlet Aktiekapital af over 42000 Mill. Rmk. Giver man et passende Tilslag for de ikke medtagne Lande (og her vejer Storbritanniens Industri- og Handelsselskaber tungt), kan man maaske anslaa den samlede europæiske Aktiekapital til halvhundrede Milliarder Rmk.

Nationaløkonomisk Forening.

Den 19. Oktober afholdt Foreningen sin aarlige Generalforsamling.

Formanden, Generaldirektør Rubin, fremlagde Regnskabet for Aaret 1904, hvorefter Kassebeholdningen ved Aarets Begyndelse havde udgjort 2804 Kr. 76 Øre; Indtægten i Aarets Løb var 1628 Kr. 3 Øre, Udgiften 1318 Kr. 20 Øre, saa at Regnskabet sluttede med en Kassebeholdning af 3114 Kr. 59 Øre. Hertil maatte imidlertid yderligere lægges Nationaløkonomisk Tidsskrifts Reservefond, 471 Kr. 65 Øre, der henstod paa en særlig Konto hos Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. Foreningens virkelige Formue ved Udgangen af Aaret 1904 var saaledes 3586 Kr. 24 Øre.

Ved det derefter stedfindende Bestyrelsesvalg for Foreningsaaret 1905—06 genvalgte: Kontorchef Emil Meyer, Grosserer O. B. Muus, Folketingsmand, Direktør N. Neergaard og Generaldirektør Marcus Rubin, medens Direktør for Statens Statistiske Bureau Michael Koefoed valgtes i Stedet for Sekretær H. Hertel, der ikke ønskede Genvalg.

N. C. Frederiksen.

Da N. C. Frederiksen i sin sidste Livsperiode opholdt sig her i Landet, benyttede han ofte i Diskussionerne det Udtryk: »som jeg allerede for mange Aar siden selv har sagt«. Dette kunde udlægges saaledes, at til de Maksimer og Motiver, han havde fremført for over en Menneskealder siden, havde Liv og Lære siden da intet nyt givet ham at tilføje — saalidt som noget at udslette deri —; men det kunde ogsaa udlægges som en Henvisning til, at han allerede tidligt havde siddet inde med, fremstillet, kæmpet for eller imødegaaet, hvad der nu paany kastedes ind i Diskussionen, delvis med Krav paa at være nyt.

Begge Dele er rigtigt. Han synes over 60 Aar gammel kun at have lært lidet ud over og kun glemt lidet af, hvad han vidste og docerede 30 Aar gammel; men han sad rigtignok ogsaa 30 Aar gammel inde med en Viden langt over det almindelige. Da hans større Arbejder udkom i Femaaret 1869 til 1874 — »Om almindelig Formue- og Indkomstskat« (1869), »Den politiske Økonomis Udvikling« (1870) og »Den politiske Økonomis Begreber« (1874) — havde han, der var født den 23. Marts 1840 i en anset Landbofamilje, alt bag

sig: en Guldmedaljeafhandling (1859) og en meget lovende Konkurrenceafhandling (1863), en omfattende journalistisk Virksomhed, en ivrig og aktiv Deltagelse i det politiske Liv — idet han blev Folketingsmand 1866 og hurtig deltog i Drøftelsen af de mange foreliggende finansielle og øvrige saglige Spørgsmaal —, endelig og ikke mindst, ved Siden af sin udbredte Læsning, en betydelig Erfaring, gennem Opdragelse og senere Selvsyn, i praktiske Erhvervsforhold, fremfor alt paa Landbrugets, men iøvrigt ogsaa paa Pengeøkonomiens og det øvrige Næringslivs Omraade. Føjer man dertil, at han ved Omgang med og nært Forhold til Datidens ældre og ledende Mænd og ved Studierejser til Udlandet havde en Adgang til tidlig Uddannelse af Aand og Personlighed, som i vor Tid kun er bleven saare faa til Del herhjemme, vil man forstaa, hvor meget dette glimrende Hoved, denne brillante og stedse usvækkede Hukommelse kunde møde frem med som Lærer og Forfatter. Han blev Docent ved Universitetet 1865, Professor 1867.

N. C. Frederiksen var i sine Skrifter erklæret Liberalist. Europas ledende Nationaløkonomi var den Gang liberalistisk, og han var Barn af sin Tid. Det er ikke saaledes at forstaa, at skarptskuende Mænd ikke alt da kunde se Fremtiden kaste Skygger foran sig. Socialismen var i fuld Anmarsj, og den tyske historiske og nationale Skole havde givet sig saare mærkbart tilkende. Som det fremgaar af Frederiksens Bøger, var ingen af Delene ham ukendt, men han undervurderede Betydningen deraf, halvt vilde halvt kunde han ikke se den teoretiske og praktiske Rækkevidde af de Doktriner, der stod i Modsætning til Datidens ortodokse Nationaløkonomi.

Ikke at Frederiksen var ortodoks. Han var ikke paa noget Omraade ortodoks og ikke paa noget Omraade bornert, d. e. begrænset af Frygt for at rykke Grænseskel. Lige modsat, i sin forhastede Tankegang abstraherede han bort fra Skellene, og i det virkelige Liv løb han bus paa dem og faldt overende. Men han havde, om jeg saa maa sige, ikke indstillet sin Hjerne til en videregaaende økonomisk Forskning end den traditionelle; her var det meste Arbejde gjort, det var for et godt Hoved forholdsvis let at recipere og at reproducere, og væsentligt videre laa det ikke for Frederiksen at arbejde videnskabeligt.

Man vil derfor i hans Bøger finde en letløbende Fremstilling af vesteuropæisk Nationaløkonomi omkring 1870; en rask og kritisk Redegørelse for dennes forskellige Faser — »den sunde Fornufts« Kritik —; en summarisk Fremstilling af andre økonomiske Systemer, med en ligesaa summarisk Afvisning af dem; en Opregning af Navne, med Prædikater og Karakteristiker paa to eller fire Ord, der altfor ofte virker ufrivillig humoristisk og tillige giver Mistanke om, at Kundskaben tidt kun er leksikografisk; en Opkobling af Data, Refleksioner, positive eller kritiske, og Eksempler fra Alverdens Lande af væsentlig og uvæsentlig Art — af størst Interesse, naar som i hans Indkomst- og Formueskat samtidige danske Forhold inddrages under Betragtningen.

Man vil saaledes forstaa, at Frederiksen med Rette kunde vise tilbage til, hvad han havde omtalt i sine Bøger og Foredrag; thi der var lidet, han ikke havde strejft. Derfor kan det ogsaa meget godt tilraades den yngre Slægt paany at læse hans Bøger; dansk

Nationaløkonomi ejer ikke Mage til livfulde Skrifter; de giver dernæst den opmærksomme Læser Kundskab om, hvad en talentfuld dansk Mand mente om nationaløkonomiske Problemer for 30 à 40 Aar siden, en Kundskab der historisk set er af Interesse, iøvrigt ingenlunde blot med Hensyn til, hvad der nu er aflægs, eller hvad der én Gang for alle er indvundet Terræn, men ogsaa til — saa er Historiens Gang — dette og hint, som efter at have været dykket i Havet, nu er i Færd med at dukke op paany; de indeholder endelig mangfoldige værdifulde Iagttagelser og Bemærkninger, ikke mindst vedrørende dansk Stats- og Finansliv.

Nutiden kan trøstigt læse Skrifterne, men ogsaa være glad ved Bevidstheden om, at den ikke skal lære dem. En mere elskværdig, hjælpsom, fordringsløs, demokratisk og kammeratlig Lærer og Eksaminator end Frederiksen kunde ikke tænkes. Forf. af disse Linjer staar i en personlig Taknemmelighedsgæld til ham, han aldrig har glemt og aldrig vil glemme. Men rent læremæssigt set var Frederiksen ikke af de bedste. Han var knapt nok inciterende, dertil var den hele Docentur, baade den mundtlige og den forfattermæssige, for gnistagtig. Alt lyste og slukkedes, der var ingen Tid til at fænge. I hvert Fald i de Aar, jeg pligtmæssig hørte ham (1871—74), foregik Forelæsninger og Eksaminatorier paa en saa urolig og springende Maade, at det var saare svært at suge Indtryk og Viden deraf. Paa næsten samme Maade forholdt det sig med hans Bøger. Hvad skulde læres, og hvad var tilfældige Indfald, uvæsentlige Indskud, intetsigende Navne? Alt var i én Plan og et aandeløst Jag. Jeg husker, at jeg allerede den Gang tvivlede om, hvorvidt Frederiksen

nogensinde havde set en Bog af Lassalle, da hans Navn altid var stavet galt, og det store Eksempel, han slutter sin »Indkomstskat« med, »for ikke at lade nogen Uklarhed tilbage«, er — hvad jeg ser af mit Eksempplar fra den Gang — regningsmæssigt pidskende galt. Imidlertid er jeg vis paa, at Frederiksen vilde have betragtet Ophævelser over begge Dele som Pernittengrynsagtighed; det kan de ogsaa være, men slige Fejl kan ogsaa være symptomatiske, og i hvert Fald for en Lærer — især en Nationaløkonom, der dog ogsaa skulde være lidt af en Statistiker — var de jo ikke paa sin Plads.

Men ved sin sympatiske, interesserede og interessante Personlighed knyttede Frederiksen os baade til sig og til Studiet. Derfor var det, trods alt, et stort Tab, da han fra Midten af 70'erne optoges af alt andet end Universitetet og snart efter drog bort. Scharling havde dengang ingen Popularitet og ikke den betydelige Autoritet, han naturligt senere fik; Falbe-Hansen kom først til Universitetet i Slutningen af 70'erne, Westergaard flere Aar senere. Det statsvidenskabelige Studium havde ikke gode Dage paa hin Tid.

Om Forholdet var bleven et andet, dersom Ulykken ikke var brudt ind over Frederiksen, er ikke godt at sige, men det er ikke sandsynligt. Jeg antager, han fra Midten af 70'erne i hvert Fald vilde have været tabt for Universitetet og for Videnskaben. Hans urolige Aand var hverken skabt for Nætternes stille Studium — Arbejdet om og om igen, til Knuden er pillet op —, eller for Lærermestervirksomheden om Dagen. Han maatte ud i Livets Malstrøm, men den var stærkere end han; thi det var jo hans Tragedie, at her blev

vist nogle af de større Snedkermestre, der selv begynder med Butiksudsalg, men snart begynder ogsaa de egentlige Handlende (uden Fagkundskab) at tage denne Forretningsbranche op. Det er klart, at Haandværket som selvstændig Forretning trues stærkt af en saadan Udviklingsgang, hvorimod Haandværket som Bedrift maaske endnu en lang Tid kan faa Lov til at bestaa, idet der ikke er saa stor Fordel ved at samle de forskellige Haandværksbedrifter til en stor Fabrik, naar det da ikke netop drejer sig om Fremstilling af Dusemøbler.

Endelig er der det tredje Punkt: den tekniske Udvikling, hvorved her særlig tænkes paa Indførelse af Maskiner. Jeg nævner dette Punkt sidst, fordi det kommer i anden Række, hvor Talen er om Haandværkets Undergang som selvstændig Forretning. Der kan i Virkeligheden kun nævnes faa Eksempler paa, at et Haandværksfag direkte ødelægges ad denne Vej. Maaske er Bygningssnedkerfaget det bedste Eksempel fra den nyere Tid. Her er Udviklingen gaaet forholdsvis hurtigt, og den er ikke begyndt med, at kapitalistiske Handelsmellemed har skudt sig ind, men Virkningen af Maskinernes Indførelse har været direkte*). Udviklingen begynder med, at Fabrikerne overtager den første Tildannelse af Materialet, hvorefter Færdiggørelsen finder Sted paa Haandværkerens Værksted, og tilsidst anbringer Haandværkeren saa de færdige Vinduer, Døre o. s. v. paa Plads i Bygningen. Det næste Trin er, at Fabrikerne leverer Arbejdet i fuld færdig Stand — og endelig er vi i de sidste Aar naaet saa

*) Jfr. dog hvad der S. 535 bemærkes om Forholdene indenfor Bygningsfagene i Almindelighed.

vidt, at Fabrikerne ogsaa paatager sig selve Opstillingsarbejdet i Bygningerne. Inden denne sidste Udvikling vil blive fuldt gennemført, vil der maaske komme en Periode, hvor de Mestre, der bliver tilbage, vil komme i et saadant Afhængighedsforhold til de Fabriker, der leverer Arbejdet, at disse Mestre maaske næppe kan betragtes som fuldt selvstændige. — Denne Udvikling indenfor Bygningssnedkerfaget er sket i Løbet af forholdsvis kort Tid; men en saa hurtig Udvikling er en Sjældenhed. Som Regel sker der kun et af to:

Enten erobres enkelte Artikler fra et vist Haandværk, fordi disse Artikler særlig egner sig for fabrikmæssig Massefremstilling (Bygningsbeslag tages fra Kleinsmedene, Hestesko fra Grovsmedene, Rugbrød fra Bagerne o. s. v.).

Eller et enkelt Led i Produktionen, som særlig egner sig for fabrikmæssig Drift, udskilles (Naadling fra Skomagerne; forskellige Arter af Metalslibning og Træbearbejdning).

Udviklingsgangen er langt fra ens indenfor de forskellige Haandværksfag, men vil man forsøge at fastslaa en Hovedregel, maa det blive den, at først skyder Handelen sig ind som et Mellemlid mellem Haandværkeren og hans Kunder, og naar der da er samlet tilstrækkelig stor Afsætning paa en Haand, saa er det, der bliver Plads for den tekniske Udvikling og for en mere gennemført Arbejdsdeling, saa først bliver der Plads for Fabriken. Typiske Eksempler paa denne Udvikling haves fra den nyere Tid i Trikotageindustrien og fra en noget tidligere Tid i de andre Grene af Tekstilindustrien.

Nu kan det imidlertid hælde, at naar den tekniske Udvikling først er begyndt i et Fag, saa kan den tage en saadan Fart, at den løber forud for Handelskapitalens Evne til at skaffe Plads for Masseproduktionen. Sker dette, kan man under visse Forudsætninger (navnlig: at det drejer sig om et egentligt Haandværksfag og ikke om landlig Husindustri, samt at det paagældende Fags Produkter ikke er for voluminøse) faa at se den mærkelige Udvikling, at Haandværkerne gaar over til at blive Detailhandlere for Fabrikerne. Som typisk Eksempel herpaa kan fra ældre Tid nævnes Hattemagerne. Skønt den Tid forlængst er forbi, da Hattemagerne selv lavede Hatte (bortset fra Silkehatte), saa har de dog paa Grund af den ganske meningsløst høje Mellemandleravance kunnet leve stolt trods den meget ringe Omsætning, som hver af dem havde. Det er først, da de moderne Herreekviperingshandlere tager Hattesalget op, at det begynder at knibe for de gamle Hattemageres Efterkommere; Hattene kan selvfølgelig fra saadanne Forretninger sælges langt billigere paa Grund af den store Omsætning, og i Længden vil det da næppe nytte Hattemagerne at reklamere med, at man skal gaa til »Fagmanden« — naar det dog en Gang maa gaa op for enhver, at det er længe siden, at disse »Fagmænd« har haft noget videre med Hatteproduktionen at gøre.

Et andet typisk Eksempel paa denne Udvikling har man i Skomagerfaget. Maskinernes Indtrængen i dette Fag begynder med Naadlemaskinen, der kom frem for godt en Menneskealder siden; dette betød imidlertid kun, at et enkelt Led af Virksomheden udskiltes og overtoges af særlige Naadlerier (ofte op-

rettet af Læderhandlerne). Senere opfindes Gennemsyningsmaskinen, og først nu opstaar Forskellen mellem maskinsyet og haandsyet Fodøj. Senere kommer hertil en stor Del andre Specialmaskiner, og efterhaanden som nu Fabrikerne vokser sig større og Produktiviteten ved bedre Arbejdsdeling o. s. v. stiger stærkt, viser det sig, at Varerne ikke kan afsættes. At oprette særlige Udsalg nytter ikke saa meget i et Fag som dette, fordi Publikum paa Forhaand nærer en vis Mistro overfor det ny »Fabrikhumbug«. Derfor gaar Fabrikanten den Vej, at han tilbyder Skomagermesteren at faa Udsalg af Fabrikfodtøjet; og der bydes en saadan Avance, at Mesteren gøres mere interesseret i at sælge Fabrikens Fodtøj fremfor selv at producere. Paa denne Maade gaar da Fabrikvarerne glat i Publikum med hele den gammeldags Fagmands Garanti. Spørger man nu en Skomagermester, der saaledes efterhaanden er blevet reduceret til kun at have Udsalg for en Fabrik, hvorledes han befinder sig i denne Situation — saa vil man meget ofte faa det Svar: »Ganske udmærket! Jeg tjener lige saa meget som før — og jeg slipper for alt det Vrøvl med at holde Svende, som altid raaber paa højere Løn!«. Skomagermestrene bliver altsaa paa en vis Maade sat paa Pension af Fabrikerne. Men der er ingen Sandsynlighed for, at denne Pensionering skal komme til at spænde over saa lang en Aarrække som Hattemagernes. De sidste Par Aars Udvikling i Sko-tøjsindustrien (navnlig Indførelsen af Pindemaskinen) synes nemlig at tyde paa, at de mindre Fabrikers Tid er forbi. Der vil nu sandsynligvis ret hurtigt finde en Koncentration Sted indenfor denne Industri, og dette vil rimeligvis atter føre til, at de faa store Fabriker,

der bliver tilbage, vil oprette egne Udsalg og tage Reklamen til Hjælp — og i saa Tilfælde vil Fabrikerne jo ikke længere behøve at »pensionere« Mestrene med en abnormt høj Mellemandleravance. — Et noget lignende Forhold saa man for et Par Aar siden, da Carlsbergbryggerierne selv overtog Aftapningen og i den Anledning anvendte en meget stor Sum til Pensionering af sine gamle Aftappere, som nu blev overflødige. Der er blot den Forskel, at Carlsbergs »Gave« i Dagspressen blev udskreget som en overraskende uegenlyst Handling, skønt det dog er klart nok, at denne Fremgangsmaade ogsaa havde sin store forretningsmæssige Betydning derved, at Munden lukkedes paa alle disse Ølhandlere, der maaske ellers kunde være blevet ret farlige Agitatorer for Øl fra Provinsbryggerierne.

Hvorledes det i hvert enkelt Fag gaar til med Handelens Indtrængen mellem Haandværkeren og hans Kunder, vil det her blive for vidtløftigt at skildre, og i mange Fag er det ogsaa allerede nu vanskeligt at faa udredet. I al Almindelighed skal her kun peges paa et Par karakteristiske Træk af denne Udvikling. For det første gælder det, at naar den nye Klasse af Handlende selv udgaar af Haandværkernes Række, da begynder der med Fag, hvor Driftsomkostningerne ved Handelsforretningen er forholdsvis smaa, og det vil igen sige, at der begynder med Varer, der fylder forholdsvis lidt, og derfor ikke kræver nogen stor Butik. Derfor begynder denne Udvikling i Fag som Guldsmede- og Kunstdrejerfaget, senere i Skotøjsfaget og endnu senere i Møbelsnedkerfaget. For det andet gælder det som Regel, at naar det drejer sig om en Indtrængning fra

den egentlige en-gros Handels Side, saa begyndes der først med saadanne Produktionsgrene, hvor den anbragte Kapital hurtig omsættes og hurtig atter kan frigøres. Det strider mod Grossererens hele Forretningsopfattelse at binde sin Kapital for fast. Derfor holder netop Grossisten, naar han gaar over til at blive Fabrikant, saa stærkt fast paa Hjemmearbejdersystemet og Mellemestersystemet. Først naar den tekniske Udvikling byder ganske overvejende Fordele, gaar han over til at bygge Fabrik.

Undertiden kan det være Forhold ved Indkøb af Raastoffet, som til at begynde med letter Handelens Indtrængen. I den jyske Trikotageindustri kunde den lille Industri nogenlunde bevare sin Selvstændighed, saa længe der kun brugtes Uld fra Omegnen; men da man begyndte at blande den med fremmed Uld og med Bomuld, maatte Raastoffet købes gennem Købmænd, og disse er ikke bange for at give lang Kredit og tage de færdige Varer i Bytte som Betaling. Senere leverer Købmændene Strikkemaskiner til de mange smaa Hjemmeværksteder, ligeledes mod Betaling i færdige Varer; det ender med, at de smaa Industridrivende gældbinderes saaledes, at de bliver faste Leverandører til bestemte Storkøbmænd. — Lignende Forhold kan træffes i Cigarindustrien: de smaa Cigarmagere betaler Raatobakken med færdige Cigarer, og den Købmand, der begynder som ren og skær Importør, kan da efterhaanden komme til at beskæftige en stor Del Hjemmearbejdere for saa maaske til sidst selv at lave en Cigarfabrik i det store.

Handelens Indtrængen sker altsaa ikke, fordi der herved straks til at begynde med opnaas tekniske Forbedringer i Produktionen. Da den Handelende jo

imidlertid skal tjene noget, og da det i Begyndelsen ikke gaar an at tage højere Priser, end Kunderne har været vant til at give hos Haandværkerne, saa er det klart, at den Handlendes Fortjeneste kun kan stamme derfra, at Haandværkernes Fortjeneste trykkes ned under det tidligere Niveau. Møblerne fremstilles jo paa ingen Maade billigere, fordi Snedkeren maa sælge til Møbelhandleren fremfor til Kunden, men dog maa han sælge dem billigere, under »den ærlige Pris«. Møbelhandlerens Fortjeneste er da en Art Aager. I Begyndelsen kan Avancen for Resten være ringe nok — men er det først lykkedes at skille Haandværkerne og Kunderne ad, da kan Fortjenesten stige meget stærkt.

Det maa forøvrigt bemærkes, at der selvfølgelig ogsaa findes Arter af Storindustri, som ikke har udviklet sig af Haandværksfag paa den her anførte Maade, f. Eks. Jernskibsbyggerierne, Sukkerfabrikerne, Margarinefabrikerne o. s. v. Men der er jo heller ikke i disse Industrier Tale om nogen Konkurrence med Haandværket — det er ikke denne Art Storindustri, der undergraver Haandværkets Eksistens. Det er derfor berettiget i denne Sammenhæng at se bort fra Udviklingen i disse Industrier.

Hele Udviklingen kan altsaa egentlig sammenfattes under Synspunktet: Kundekredsens Indsnævring. Indsnævreres Kundekredsen, og bliver hver enkelt Kunde saa meget desto større, da trykkes Fortjenesten ned for Producenten.*) (Eksempler: Snedkere overfor Møbel-

*) Denne Regel gælder almindeligt for hele Erhvervslivet. Selv i en udpræget Storindustri som vor Glasindustri ser man de

handlere, Skrædermestre — Ekviperingshandlere, Bogbindere — Forlagene, Gørtlere — Maskinfabriker og Maskinforhandlere, Trædrejere — Snedkere o.s.v. o.s.v.) Ender det med, at Haandværkeren kun har en eneste Kunde, da er hans økonomiske Selvstændighed forbi, og hans Fortjeneste vil blive trykket ned til et rent Minimum.*) Dette sker selvfølgelig ikke, fordi den Handelskapitalist, der er Haandværkerens eneste Kunde, behøver et være en Blodsuger, men det sker som Følge af den frie Konkurrences ubønhørlige Love; og det vil igen sige, at man maa over hvor Gærdet er lavest: trykke Prisen længere og længere ned for de uorganiserede Haandværksmestre!

Et stærkt benyttet Hjælpemiddel for de kapitalistisk drevne Forretninger er Reklamen i dens forskellige Former. Naar det kan betale sig for Fabrikanter af Masseartikler (Øl, Margarine, Sæbe o. s. v.) at an-

samme, naar de staar overfor de endnu mægtigere Bayerskøl-Bryggerier. Glasværkerne tjener langt mere paa Helflasker end paa Halvflasker, fordi de i første Tilfælde staar overfor en Række Smaakunder (Øhandlere — mange Smaabryggerier), i sidste Tilfælde overfor de mægtige Bryggerisammenslutninger, der vilde lave eget Glasværk i samme Øjeblik, som Glasværkernes Avance blev for urimelig.

*) At det er Produktionen for de mange Kunder, der giver Fortjenesten, kan man maaske ogsaa slutte af de gode Forhold, hvorunder vore Apotekere lever. Det er næppe saa meget deres Privilegier, der skaber den høje Fortjeneste, thi Medicin er næppe dyrere her end i Lande med fri Apotekernæring, men Hovedsagen er, at Fremstilling af Medicin efter Recept er Produktion for individuelle Kunder i højere Grad end maaske nogen som helst anden Produktionsgren. Hvis al Medicin kunde sælges færdig fra Fabrik, saa skulde der snart blive Konkurrence mellem Apotekerne, og Fortjenesten vilde da svinde uanset Privilegiet — det vilde jo i alle Tilfælde gælde Byer med mere end et Apotek.

vende saa uhyre Summer paa Reklame, saa er Hemmeligheden jo den, at lykkes det at banke Sætningen »Forlang altid —« ind i Publikums Bevidsthed, saa kan Fabrikanten tvinge Detailhandlerne til at føre den paa-gældende Artikel uden at byde saa stor Mellehandler-avance, som der bydes af Konkurrenterne. Reklamen virker imidlertid kun overfor det store Publikum, derimod ikke overfor Kunder, der selv er Forretningsmænd, og som altsaa selv er i Stand til at indvirke paa de endelige Forbrugeres Smag. Beværtere f. Eks. staar til at begynde med ret frit i Valget af Leverandører, og de vil da ofte foretrække de mindre Bryggerier, Mineralvandsfabriker o. s. v., fordi disse byder dem en større Avance (paa et tarveligere Produkt). De mange smaa Mineralvandsfabriker lever saaledes overvejende af Salg til Beværterne; det samme gælder de ganske smaa Cigarfabriker o. s. v. De store Bryggerier har jo som bekendt maattet anvende Millioner til Laan til Beværtere for at sikre sig Leverancen. De ganske smaa Margarinefabriker kan ikke sælge til det store Publikum, men kun til Bagerne o. s. v. — Avisreklamen virker dog mere til at ødelægge den lille Industri end til at berøve Haandværkeren hans Kunder; dog har vi i enkelte Forretningers Erobring af Ligkistesnedkeriet et Eksempel paa, at et Haandværksfag ganske har mistet den Artikel, som der var størst Fortjeneste paa. Men andre Arter af Reklame (navnlig Vindus- og Udstillingsreklame) betyder for Haandværkets Undergang saa meget desto mere.

Undersøger man nu nærmere Betingelserne for, at et eller andet Haandværk skal kunne bevares i Frem-

tiden som selvstændig Forretning, maa Resultatet af det foregaaende blive, at kun naar Handelens Indtrængen er ganske udelukket, er et Fag absolut sikret mod Undergang. Der er kun et enkelt Fag, som opfylder denne Betingelse fuldt ud, nemlig Barberfaget. Her er det jo udelukket, at Mellemænd kan trænge sig ind. Men det vil let ses, at Grunden netop er den, at dette Fag, der ganske vist efter almindelig Sprogbrug henregnes til Haandværk, i Virkeligheden indtager en Særstilling. Der er jo her slet ikke Tale om at forfærdige Genstande men derimod om en personlig Tjenesteydelse, der snarest maa sammenlignes med den Tjeneste, der udføres af et Bybud, en Læge o. s. v. — Et Fag af en noget lignende Art er Fotografernes, der i al Fald med den nu brugelige Teknik maa antages at blive bevaret som et Omraade for forholdsvis smaa selvstændige Forretninger.

Eksempler paa andre Fag, hvor Handelen har vanskeligt ved at trænge sig ind som Mellemlid, har vi i Bagere og Slagtere. Heri maa man søge Forklaringen paa det Faktum, at disse to Haandværk efterhaanden er kommet til at staa som de bedste i økonomisk Henseende. Grunden til, at det er gaaet disse Fag saa godt, ligger i, at Produktet ikke kan opkøbes og forhandles videre af den store Handelskapital, fordi Varerne er af en saadan Art, at de skal sælges straks. Derimod kunde det synes, som om disse Fag var truet i deres Eksistens af den tekniske Udvikling; men det viser sig netop her, hvor lidet farlig denne er, naar Faget blot i Forholdet til Kunderne har et Værn mod de kapitalistiske Forretninger. Her har vi den eneste Forklaring paa det ellers uforstaaelige Fænomen, at

Bagerfaget er det eneste Fag, som i større Omfang har forstaaet at drage Nytte af et Middel, der saa ofte er foreslaaet Haandværkerne: at oprette Fabriker for de Varer, som de ikke selv længere med Fordel kan producere. Som bekendt findes der i adskillige Købstæder Rugbrødsfabriker, som ejes af Bagermestrene selv. Slagterne har ikke en Gang behøvet at gøre sig en saadan Ulejlighed, idet Kommunerne er kommet dem i Forkøbet ved Oprettelse af offentlige Slagtehuse; da Fordelene ved Stordrift i Slagterfaget væsentlig bestaar i Muligheden af at anvende store, renlige Lokaler, Kølerum m. v., medens Maskiner ingen Rolle spiller, saa er ved denne Udvikling Stordriftens Indtrængen i Faget udelukket. — Derimod har begge Fag mistet en Del af deres tidligere Omraade ved Konkurrence fra Biscuitfabriker og Pøsefabriker; at det herved ikke saa meget er Tekniken som den Omstændighed, at disse Produkter paa Grund af deres Holdbarhed kan være Genstand for Videreforhandling, ses deraf, at der findes smaa Biscuitfabriker uden mekanisk Kraft, som klarer sig meget godt, naar det ved et eller andet Reklamefif (»hjemmebagte Kager« o. s. v.) kan lykkes at bevare Kundekredsen, og at Viktualiehandlere selv med Fordel kan lave ganske smaa Pøsefabriker.

Som en særskilt Gruppe af Fag, hvor Handelen (i dette Ords almindelige Betydning) har vanskeligt ved at trænge ind, maa nævnes Bygningsfagene. Og dog er det jo i alle større Byer saaledes, at et eller flere Mellemed skyder sig ind mellem de Haandværkere, som bygger Husene, og de egentlige Forbrugere af Husrum (nemlig Lejerne). Det første Trin i denne Udvikling betegnes ved, at der opstaar en særlig Klasse

af Husejere, som lader Bygningerne opføre og derefter lejer dem ud til de egentlige Forbrugere. Senere ser vi en ny Klasse af »Byggeentreprenører« trænge sig ind mellem Haandværkeren og Husejeren. Disse Byggeentreprenører opfører saa at sige Huse »en gros« og holder dem paa »Lager«, indtil der kommer et gunstigt Øjeblik til at faa Husene afsat til den egentlige Husejerklasse. Det vil blive for vidtløftigt at komme ind paa, hvorledes den her antydede Udvikling fører til Byggesvindel og til sidst gør det næsten umuligt for almindelige Haandværkere at paatage sig Nybygninger med nogen Udsigt til Fortjeneste. Da Betalingen oftest ydes i Prioriteter, vil kun de Haandværkere kunne tjene noget, der enten selv bliver Byggeentreprenører, eller som dog er saa kapitalstærke, at de eventuelt kan overtage den Ejendom, som de har opført, indtil den kan sælges med Fordel. Men i begge Tilfælde er Forholdet det, at det ikke er den teknisk dygtige Haandværker, der kan tjene Penge — men det er den Haandværker, der har Forretningssans. Hvad der her er sagt, gælder særlig Murere og Tømrere, medens f. Eks. Glarmestrene, hvis Arbejde spiller en forholdsvis ringe Rolle i den samlede Byggesum, som oftest kan faa Betaling i Kontanter. Derfor ser vi ogsaa, at Glarmesterfaget hører til de Haandværk, der staar sig bedst. Det samme var tidligere ogsaa Tilfældet med Blikkenslagerne; saalænge det kun drejede sig om Levering af Tagrender o. lign., fik de kontant Betaling, og de mindre og middelstore Haandværkere havde da let ved at konkurrere; men efterhaanden som Blikkenslagerne opnaar den »Lykke«, at Gas-, Vand- og W.C.-Arbejdet kommer til at tælle godt

med i den samlede Byggesum, saa skal ogsaa de betales med Prioriteter — og det bliver da kun de store kapitalkraftige Haandværkere, der tør paatage sig Arbejdet.

Endelig maa nævnes, at i Fag, hvor der findes meget Reparationsarbejde, vil Handelen have vanskeligt ved at berøve Haandværket i alt Fald dette specielle Omraade. Men det maa paa den anden Side ikke overses, at efterhaanden som fabrikmæssig fremstillede Artikler fortrænger Haandværksprodukterne, vil Reparationsarbejdet komme til at spille en stadig mindre Rolle. Man lader ikke maskinsyet Fodtøj forsaale saa ofte som det gammeldags solide haandsyede Fodtøj o. s. v. I Byerne vil forøvrigt ogsaa Reparationsarbejdet let blive samlet paa faa større Værksteder; hvor hurtigt Udviklingen vil gaa i denne Retning, vil væsentlig komme til at afhænge af, hvorledes Udviklingen vil komme til at gaa i de forskellige Handelsfag. Hvis f. Eks. de mange smaa Skotøjsudsalg hurtigt vil forsvinde til Fordel for enkelte store Forretninger, vil ogsaa de mange smaa Reparationsværksteder forsvinde o. s. v. Noget anderledes gaar det paa Landet, hvor navnlig Maskinværkstederne endnu vil have en stor Fremtid for sig som Reparationsværksteder for de i stadigt større Omfang anvendte Landbrugsmaskiner.

Jeg har forsøgt at klargøre, at Udviklingen gaar i den Retning, at Haandværket som selvstændig Forretning efterhaanden maa bukke under i Konkurrencen med den kapitalistisk drevne Forretning, hvad enten det nu gaar saaledes, at en faguddannet Handlende trænger sig ind mellem Haandværkeren og hans Kunde,

eller det gaar saaledes, at en Del af Haandværkerne udvikler sig til at blive Handlende. Et helt andet Spørgsmaal bliver det, om Haandværket endnu ikke for lange Tider kan bevares som Bedrift, altsaa som teknisk Enhed.*) I alle Tilfælde er det givet, at Chancerne her er langt bedre for Haandværket, men det maa bestemt betones, at selv om man kom til det Resultat, at Haandværkets Fremtid som Bedrift i en Række Fag var sikret, saa vilde der ikke hermed være ført mindste Bevis for, at ogsaa Haandværket som selvstændig Forretning skulde have en Fremtid for sig. — Der er i og for sig intet i Vejen for at tænke sig, at en videre Udvikling af Elektrotekniken vilde kunne medføre en hel Revolution i alle Bedriftsforhold, saaledes at man f. Eks. i visse Fag gik over fra de store Fabriker til en Række

*) Ogsaa i Landbruget er det af største Betydning, at der sondres mellem Begreberne Bedrift og Forretning. Det er muligt, at den lille Bedrift rent teknisk set kan betale sig lige saa godt som den store (skönt jeg, naar bortses fra visse specielle Tilfælde, ikke tror herpaa), men det er ganske givet, at hvis de smaa Bedrifter skulde drives som virkelig selvstændige Forretninger, saa vilde de give et meget ringe Udbytte, fordi de i alt for høj Grad vilde blive Genstand for Udbytning fra Mellemhandlernes Side. Men netop her er det, at Andelsbevægelsen har sin store Betydning, idet den mere og mere tager Præget af »Forretning« bort fra den enkelte Landbrugsbedrift: Indkøb af Raastoffer, Redskaber, Avlsdyr o. s. v., saavelsom Salg af de færdige Varer besørges af Andelsforeningerne. Tilbage bliver kun de enkelte Landbrug som tekniske Enheder. Naar der tales om Andelsmejerier, er man alt for tilbøjelig til at fæste al Opmærksomhed paa de tekniske Forhold — men man kunde meget vel tænke sig, at et nyt System af smaa Centrifuger drevne ved Elektricitet fra Vindmotorer fuldstændig kunde forandre Mejeridriftens Karakter; men hvad der ikke vil kunne forandres uden stort Tab for Landbrugerne er, at de sælger deres Smør i Forening. Ikke det tekniske men det forretningsmæssige er Hovedsagen ved al Andelsbevægelse.

Smaaværksteder. Imidlertid er en saadan Udvikling ikke meget sandsynlig her hjemme, bl. a. fordi den vilde møde den stærkeste Modstand fra Fagforeningernes Side. Aarsagen til denne Modstand vil man let faa Øje paa, naar man ser paa Forholdene i de Fag, hvor der i Øjeblikket findes Hjemmeindustri eller Husindustri, altsaa hvor den lille Bedrift endnu har kunnet hævde sig overfor Fabriksystemet. Hovedgrunden til, at der endnu findes saa megen Hjemmeindustri, er nemlig ikke saa meget den Omstændighed, at den lille Bedrift er den større Bedrift ligestillet i teknisk Henseende, som den Omstændighed, at det under Hjemmearbejdssystemet lettere lykkes at trykke Arbejdslønnen ned til et Minimum, idet Arbejdernes Organisation i Fagforeninger vanskeliggøres.

Ser man paa Forholdene i Møbelsnedkerfaget, er der vistnok næppe Tvivl om, at Møblerne, naar man bortser fra Arbejdslønnen, vilde kunne fremstilles billigere paa Fabrik end paa de mange Smaaværksteder, thi Indkøb af Raastoffer og Materialets første Bearbejdelse vilde her utvivlsomt stille sig billigere. Naar alligevel adskillige store Møbelhandlere foretrækker at beskæftige flere forskellige Smaamestre, er det netop, fordi der herved kan spares paa Arbejdslønnen. Dels er Svendelønnen lavere paa de smaa Værksteder, og dels kan Lærlingenes Arbejde her bedre udnyttes. (Mange Smaaværksteder saavel i dette som i andre Fag lever højt paa en ganske uforsvarlig Lærlingeopdrætning.) — Hovedaarsagen til at Arbejdsgiverne i Konfektionsindustrien er saa stærkt imod at opgive Hjemmearbejdssystemet, er ikke Omkostningerne ved selv at oprette Værksteder, men det er Frygten for,

at Arbejderne gennem bedre Organisation skal fremtvinge højere Løn.

Man kunde nu gaa videre og spørge, hvad det er for dybere Aarsager, der til syvende og sidst bevirker, at Handelen, saaledes som i det foregaaende skildret, undergraver Haandværkets Eksistens som selvstændig Forretning. Det er i Virkeligheden slet ikke saa let at trænge til Bunds i dette Problem — i alle Tilfælde er det foreløbig ikke lykkedes for mig. Saa meget synes dog imidlertid klart, at Udviklingen hænger sammen med en Forandring i Kundekredsens Sammensætning og Natur, og det er heller ikke vanskeligt at faa Øje paa et Par af de Hovedaarsager, som her spiller en Rolle. Haandværkets Kundekreds bestaar af Købstadboere og Landboere, og da det er ret forskellige Aarsager, der bevirker en Forandring af Kundekredsens Natur indenfor hver enkelt af disse Grupper, vil det være rigtigst at behandle Bykunderne for sig og Landkunderne for sig.

Betragter vi Bykunderkredsen, saaledes som den tog sig ud i de almindelige Købstæder for 50—100 Aar siden, saa bestod den hovedsagelig af Haandværkere og Handlende, hvortil i en Del Byer kom et betydeligt Antal Fiskere og Søfarende — derimod spillede Arbejdsmandsklassen kun en meget ringe Rolle, ligesaalidt som faglærte Arbejdere optraadte som selvstændige Kunder. (De var jo paa Kost og Logi hos Mesteren.) Disse Forhold medførte, at næsten al Omsætning mellem de Næringsdrivende indenfor Byens egne Grænser kunde foregaa i Form af Tuskhandel. Endnu den Dag i Dag kan man i ganske smaa Byer, der gennem en Aarrække

har holdt sig paa samme Indbyggerantal, træffe dette gamle Tusksystem i fuldt Flor: det vækker Forargelse, hvis Købmand Jensen kommer hjem fra København iført nye Støvler, og Købmanden paaser til Gengæld nøje, at han ikke faar mere Arbejde udført hos de forskellige Haandværkere, end at Betalingen kan dækkes af det Beløb, som deres Kontrabog udviser o. s. v. Det er unødvendigt nærmere at udvikle, hvilken uhyre Betydning et saadant Tusksystem har for Bevarelse af de selvstændige Haandværksforretninger. Men hele dette kunstige System falder nu sammen, naar Købstædernes Indbyggerantal begynder at vokse stærkt. Tænker man sig, at en Købstad paa 1000 Indbyggere i Løbet af 20 Aar vokser til det dobbelte, saa betyder det jo ikke, at der kommer til at ligge to Byer med nøjagtig samme økonomiske Struktur ved Siden af hinanden — men det betyder en fuldstændig Revolution i hele Byens økonomiske Forhold. Byens gamle Bygningshaandværkere ryster paa Hovedet ad de mange usolide Byggeforetagender, og disse gaar derfor over til nyindvandrede Haandværkere, der, hvad enten de nu tjener en Formue eller de gaar fallit, i alle Tilfælde maa komme til at virke opløsende paa de gamle Forhold. De nyindvandrede Befolkningslag tilhører for største Delen den egentlige Arbejderklasse og bliver derfor ikke Kunder for de gamle Haandværkerforretninger, men derimod for Skotøjsudsalgene, Herreekvi-peringsforretningerne, Møbelafbetalingsforretningerne o. s. v.

En Hoveddaarsag til Forandringerne i Bykunde-kredsen finder vi altsaa i selve den Omstændighed, at Byerne som oftest vokser for stærkt. Denne stærke

Tilvækst hænger sammen med Indvandringen fra Land til By, men herpaa vil der ikke i denne Sammenhæng være Grund til at komme nærmere ind. Maaske bør der dog peges paa, at denne stærke Indvandring ikke er mulig, uden at der i Byerne opstaar en Storindustri, som giver Plads for Anvendelse af et stort Antal Arbejdere (som oftest ikke faglærte). Det er foran (S. 530) nævnt, at der efterhaanden opvokser en Storindustri, som ikke er direkte Konkurrent til Haandværket*), men indirekte vil denne Storindustri altsaa dog skade Haandværkerne derved, at den skaber en Klasse af Arbejdere, som ikke bliver Kunder af Haandværkerne. En anden Faktor, der virker i samme Retning, er den stærkt voksende Storhandel, der skaber en talrig Klasse af Lager- og Havnearbejdere, og endelig kan nævnes, at den Forandring, der er sket i Skibsfarten og Fiskeriet, har berøvet Haandværkerne nogle af deres bedste Kunder.

Med Hensyn til Landbokundekredsen, da kunde man jo paa Forhaand have ventet, at det moderne Landbrug, med den stadig stigende Efterspørgsel efter Varer, som fremstilles udenfor Landbruget selv, og med den stadig tiltagende Udskillelse af Virksomheder, som tidligere dreves under et med Landbrugsbedriften,

*) Tvertimod ser man ofte fremhævet, at denne Art Storindustri skaber Plads for en Del Haandværkere: Maskinfabriker har Brug for Gørtlermestre, Margarinefabriker for Bødkere, alle Arter af Fabriker har Brug Maskinreparationsværksteder o. s. v. Dette er til Dels rigtigt (dog vil de fleste af disse Haandværkere hurtig synke ned til kun at blive Bedriftsindehavere), men opvejer ganske vist langt fra den Skade, som denne Storindustri indirekte paafører Haandværksforretningerne ved at forandre Kundekredsens Sammensætning.

vilde være blevet en udmærket Støtte for Haandværket og den lille Industri. Men det er jo gaaet ganske anderledes. Ikke alene de Erhverv, der udskilles direkte fra Landbruget, som f. Eks. Mejeridriften, beholder Landbrugerne vedblivende ved Hjælp af Andelsforetagender. Tænk hvilken Forøgelse af den selvstændige industrielle Middelstand det vilde have været, om man i Stedet for 1200 Andelsmejerier havde faaet et Par Tusinde selvstændige Smørfabrikanter! Forøvrigt mener jeg ikke, man skal være bedrøvet over, at Udviklingen ikke gik den Vej; thi det vilde da være endt med, at de 2000 Mejerier var blevet købt op af nogle faa store Smøreksporthører; den selvstændige Smørfabrikant var blevet trængt ud, og til syvende og sidst var Landbruget kommet til at betale Gildet, mens de faa store Smørgrosserere vilde have tjent Millionformuer. At dette vilde være blevet Udviklingens Gang, ser man deraf, at hvad der er tilbage af private Mejerier nu hurtig købes op af store Smøreksporthører, og at det endog er lykkedes for disse at købe enkelte Andelsmejerier. — Udskillelsen af Bager- og Bryggerivirksomhed fra Landbruget giver vel til at begynde med Plads for en Del selvstændige Næringsdrivende (dog er det som Regel Møllere, der oprette Bagerier for saaledes at bøde paa det Tab, som de har lidt ved Konkurrencen fra Handelsmølleriets Side), men allerede nu ser man en ret stærk Bevægelse i Retning af, at Landbrugerne selv opretter Andelsbagerier og Andelsbryggerier. Og Landboerne nøjes ikke med saadanne Artikler, som før har været fremstillet i selve Landbrugsbedriften, men man erobrer ogsaa Omraader fra de selvstændige Industridrivende: der oprettes f. Eks. Andelsmøller,

Andelsmaskinværksteder o. s. v. Overalt hvor Bønderne faar Fornemmelsen af, at der tjenes nogenlunde godt paa deres Forbrugsartikler, truer de straks med at lave et Konkurrenceforetagende paa Andele!

Men Hovedsagen i Forholdet mellem Land og By er dog, at Landboerne gennem deres Andelsforetagender frigør sig fra at handle med nærmeste Bys Købmænd. Tidligere fandt der jo ogsaa her en Tuskhandel Sted: Landmanden leverede sine Produkter til Købmanden, der til Gengæld leverede de Varer, Raastoffer, Redskaber o. s. v., som Landmanden skulde bruge; ja Købmanden paatog sig maaske ogsaa Indbetaling af Bondens Skatter o. s. v. Principet var kort sagt: at besørge Omsætningen med saa faa rede Penge som muligt. — Landmændenes Brugsforeninger og deres Salgs- og Indkøbsforeninger vil nu i første Omgang reducere de Handlendes Fortjeneste; men i anden Omgang faar ogsaa Haandværkerne Følgerne at mærke. Alene det Forhold, at Bonden ikke længere føler sig saa nøje knyttet til nærmeste Købstad som tidligere, har meget at sige. Dernæst vænner Brugsforeningerne ret hurtigt Bønderne til at bruge en Mængde Fabrikartikler, som de ellers vilde have næret Mistro til. Brugsforeningerne bliver derved Kunder for den mest udprægede Storindustri — særlig da naar der købes gennem »Fællesforeningen«, der selvfølgelig ikke kan indlade sig paa at købe i Smaapartier hos mindre Fabrikker, end sige da hos Haandværkere.

Enhver Organisationsbestræbelse indenfor Landbruget vil nu føre i Retning af at begunstige Storindustrien. Tag f. Eks. Andelsmejerierne: Transportspande, Smørdritler o. s. v. leveres nu kun af de store Fabriker.

Da de »Danske Mejeriers Smørmærkeforening« skulde have fremstillet deres Lurmærkestave, gik man til Landets største Bødkervarefabrik. Fastsættelse af »Dampkedelnormer« fører til, at Mejerierne med Lethed kan bedømme, hvilken Kedelsmedie der har indgivet det billigste Tilbud; dette medfører hurtig en saa skarp Konkurrence om Levering af Mejerikedler, at kun Fabriker, der gør sig denne Artikel til en ren Specialitet, vil kunne opnaa nogen Fortjeneste; det vil rimeligvis snart ende med, at kun en enkelt Fabrik fremstiller Mejerikedler — og Fortjenesten paa denne Artikel vilde da atter kunde gaa op til en passende Højde, hvis ikke Mejerierne stod parat med deres egen Maskinfabrik til eventuelt at tage denne Fabrikation op. — »Plovprøver« (og alle mulige andre »Maskinprøver«) medfører, at den almindelige Landsbysmed ikke længere kan lave en Plov — den maa købes hos de Firmaer, der har sejret ved Forsøgene (og det vil selvfølgelig altid blive de rene Specialforretninger). — Man kunde vedblive at nævne Eksempler af samme Slags for at vise, hvorledes Landbrugets bedre Organisation medfører, at Afsætningen koncentrerer sig paa en stadig snævrere Kreds af Storforretninger.

Kan det da ikke tænkes, at der som Erstatning for de Omraader, som Haandværket lidt efter lidt taber, kan indvindes helt nye Omraader paa andre Kanter? Det kan ikke nægtes, at noget saadant ret hyppigt sker, men paa den anden Side synes det, som om Haandværket kun faar Lov at beholde disse nyvundne Omraader paa et stadigt kortere Aaremaal. Udviklingens Fart bliver stærkere og stærkere! Vi tager som

Eksempel Blikkenslagerfaget, der ved en Række heldige Omstændigheder den ene Gang efter den anden har kunnet udvide sit Omraade enten ved Erobring fra andre Haandværksfag eller derved, at hidtil ukendte Fornødenheder dækkes af Faget. Det begynder med, at en stor Del Køkkenengstande o. lign. erobres fra Kobbersmedene, Bødkerne og Pottemagerne. Men i Løbet af et Par Menneskealdrer tabes det vundne Omraade atter til Blikvarefabrikerne. Senere hen gaar det paa samme Maade med Mælketransportspandene, der jo ved Mejeriernes Opkomst hurtig blev en stor Artikel, der dog kun i et kort Aaremaal bevaredes for Haandværket. Imidlertid havde Faget faaet ny Erstatning ved de større Fordringer, der stilles til Nutidens Bygninger (f. Eks. at de skal være forsynede med Tagrender); dertil kommer at Faget erobrer en betydelig Del af det ny opkomne Gas- og Vandarbejde. Og endelig i den nyeste Tid ser vi Faget faa Del i det stadig voksende Arbejde ved Indlæggelse af W. C. — Trods disse gunstige Forhold er Faget dog ikke blevet synderligt federe; gennemgaaende opvejer de erobrede Omraader ikke de tabte, og navnlig gælder det, at jo længere vi kommer op mod Nutiden, jo kortere et Aaremaal faar Faget Lov at beholde det nyhvervede Omraade, førend det atter maa afgives til de kapitalistiske Forretninger. Det sidste Udtryk bruges her, fordi der ingenlunde altid er Tale om en Konkurrence med Fabriker. Dette gælder jo navnlig Indlæggelse af Gas, Vand o. s. v., der, hvad Tekniken angaar, lige saa vel kunne foretages af de mindre Haandværkere som af de store kapitalstærke Installationsforretninger, men som

foran (S. 535) omtalt er det her andre Forhold, der virker ødelæggende for de smaa Haandværkere.

Imidlertid hører det til Sjældenhederne, at der som i Blikkenslagerfaget aabner sig Muligheder for at erobre nye Omraader. Det er en almindelig Regel, at de nye Industrier, som kommer op, straks erobres af de kapitalistiske Forretninger. Som Eksempler kan anføres Margarine, Straahatte, Cykler (de mange smaa »Cyclefabriker« laver intet selv, men »samler« kun de færdige Dele) o. s. v. I Fotograffaget har man et af de faa Eksempler paa, at en ny Industri erobres for Haandværket. I et hermed beslægtet Fag, nemlig de i den sidste Snes Aar opstaaede Reproduktionsanstalter, ser vi derimod en ganske anden Udvikling, der er langt mere typisk for Nutiden. Dette Fag egner sig lige saa vel som Fotografien for Haandværket, selv om der er en Gradsforskel i Retning af fornøden Kapital, og endnu for en halv Snes Aar siden var det da ogsaa muligt for en faguddannet Arbejder at nedsætte sig som selvstændig Forretningsmand og tjene godt; men allerede nu er dette omtrent umuligt. De Reproduktionsanstalter, der var letsindige nok til at konkurrere om at levere Arbejde for de store, fine Kunder (Forlagene, store Dagblade), skulde snart opdage, hvor farligt det er at basere en Forretning paa nogle faa Kunder — det maa uvægerligt ende med Ruin, og man maa være glad, om man uden alt for store Tab kan faa solgt Forretningen til den store Kunde. Nu har de store Forlag, de store Dagblade, et Par store Æskefabriker o. s. v. oprettet deres egne Anstalter. De Reproduktionsanstalter, der var beskedne nok til at nøjes med det kvantitativt og ofte ogsaa kvalitativt ringere Arbejde

for en større Kundekreds, har derimod staaet sig bedre.

En stor Del af de nyopdukkende Industrier knyttes straks til allerede eksisterende Handelsforretninger eller andre kapitalistisk drevne Foretagender. Et særligt typisk Eksempel herpaa haves i de talrige smaa Cementstøberier, som i Løbet af faa Aar er opstaaet overalt i Landet. Der vilde teknisk set ikke have været noget i Vejen for, at der her kunde være opstaaet nogle Hundrede smaa selvstændige Næringsdrivende — men det sker ikke, fordi den mægtige Handelskapital straks er opmærksom paa, at her ligger en Fortjeneste, og det ligger da snublende nær for den Grosserer, der i Forvejen handler med Bygningsmaterialier, at lave sin egen Fabrik. (Ofte bliver det ogsaa de store Forbrugere af Bygningsmaterialier, altsaa Byggeentreprenørerne, som laver egne Cementstøberier).

Det er foran paapeget, at Udviklingen indenfor Landbruget er til Skade for de selvstændige Haandværksforretninger i Købstæderne; derimod kan det ikke nægtes, at der i Landdistrikterne foreløbig er bleven Plads for en Del Haandværkere. De fleste af disse Haandværkere er Efterkommere af gamle Haandværkerfamiljer i Købstæderne; da der ikke viser sig Mulighed for at nedsætte sig i den fædrene By, flytter man Forretningen ud til en af de omliggende Landsbyer i Haab om, at det her skal gaa bedre. Gennemgaaende sidder disse udflyttede Haandværkere i meget smaa Kaar — og de kommer i alle Tilfælde ikke til at tilhøre Middelstanden paa Landet, saaledes som deres Fædre i sin Tid hørte til Middelstanden i Købstæderne. Mange

af disse nye Landhaandværkere kan faktisk heller ikke leve af deres egentlige Hovederhverv, men søger paa forskellig Maade at opnaa Bifortjeneste af alle mulige Arter. Kun for ganske enkelte lykkes det at skabe større Forretninger, og de kan maaske endog opnaa at sælge til Købstæderne, fordi de optræder som Smudskonkurrenter til deres gamle Fagfæller i Byerne. (Dette gælder f. Eks. om et ikke ringe Antal Skrædermestre). — I det store og hele maa det erindres, at Udviklingen paa Landet vil komme til at gaa samme Vej som i Byerne, og der er mange Tegn, der tyder paa, at Udviklingen paa Landet vil komme til at forløbe hurtigere end i Købstæderne (jfr. Udviklingen i adskillige sydjyske Stationsbyer, hvor Haandværket synes hurtigt at udvikle sig til smaakapitalistiske Forretninger). — Af de oprindelige Landhaandværkere synes Grovsmedene at klare sig bedst; vel mister de Fremstillingen af en Mængde Redskaber, som nu fremstilles paa Specialfabriker, men til Gengæld faas der rigelig Erstatning i Reparationsarbejdet ved den store Mængde Maskiner, som nu benyttes i Landbruget; den Grovsmed, der forstaar at omskabe sin gammeldags Smedie til et moderne Maskinværksted, kan endnu tjene gode Penge; men som foran omtalt skal Bønderne dog nok passe paa, at Fortjenesten ikke bliver for stor!

Undertiden hører man den Tanke fremsat, at Haandværkeren skulde kunne hævde sin Plads ved at gaa over til Kunsthaandværk. Men det er næppe rimeligt, at en Udvikling i denne Retning vil blive til Gavn for de mindre Haandværkere og Industridrivende; thi kun de store kapitalkraftige Haandværkere kan

knytte den fornødne kunstneriske Assistance til deres Bedrift. Snarere kan man sige, at Kunstindustrien betyder en Forening af Haandværkets Teknik med kapitalistisk Forretningsform. (Salg fra Butik, Reklame o. s. v.). De Kleinsmede, der har slaaet sig paa Kunsthaandværket, er de største i deres Fag; det samme gælder Snedkerne; eller tænk paa Fajanceindustrien, hvor de smaa Fabriker kun kan lave de aller billigste Varer o. s. v. o. s. v. — Man kunde sammenfatte den her antydede Udvikling i Formlen: Haandværket (d. v. s. Haandværkstekniken) bevares, men den selvstændige Haandværker forsvinder. Jfr. den senere omtalte Formel: Haandværket forsvinder, men Haandværkeren bevarer en selvstændig Forretning — ganske vist en Forretning med overvejende Handelspræg.

Da man for en Snes Aar siden begyndte at indføre de smaa Kraftmaskiner — først drevne ved Gas og Petroleum, i de sidste 5—6 Aar ogsaa ved Elektricitet — var der mange, selv indenfor Nationaløkonomernes Kreds, som mente, at man her havde et Middel til at redde Haandværket fra Undergang. Denne Anskuelse vilde have været rigtig, hvis det havde været den tekniske Udvikling, som var den værste Fjende for Haandværket som selvstændig Forretning — men som paavist i det foregaaende, er dette jo netop ikke Tilfældet. I Virkeligheden er det Forvekslingen af Begreberne Bedrift og Forretning, der har ført til en fuldstændig urigtig Opfattelse af Forholdene. De smaa Kraftmaskiner kan utvivlsomt i mange Fag bevirke, at den lille Bedrift endnu vil faa en lang Fremtid for sig, men de vil næppe i et eneste Fag medføre en lang-

sommere Fremtrængen af Kapitalismen overfor Haandværket som selvstændig Forretning*).

Det er saa meget mere mærkeligt, at saa mange har kunnet tage Fejl paa dette Punkt, som man jo har oplevet ganske det samme tidligere ved Indførelse af smaa Arbejdsmaskiner. Man troede i sin Tid, at Symaskinerne, Strikkemaskinerne og andre smaa Arbejdsmaskiner skulde blive til Gavn for Syerskerne o. s. v. Ganske vist vil altid den, der først anskaffer sig en saadan Maskine, som Regel have Fordel derved, men efterhaanden som alle faar dem, falder Fordelen bort, eller rettere sagt: Forholdet vil blive det, at ingen kan arbejde i Faget uden at anskaffe de paagældende Maskiner. Fordelen ved Sy- og Strikkemaskinerne er blevet paa Kapitalisternes Side derved, at de kan spare sig Udgiften til Anskaffelse af Maskiner og ligesaa Udgiften til Fabriklokaler; Arbejdet kan fordeles paa en Række smaa Værksteder i Byen, og dette har atter den store Fordel for Kapitalisterne, at Arbejdernes Organisation omtrent umuliggøres, hvoraf atter Følgen bliver, at der kan bydes omtrent det utrolige i Retning af daarlige Arbejdsbetingelser. Ved Strikkemaskinerne er Forholdet ofte det, at den, der lader saadant Arbejde udføre i Byen, tillige selv forhandler Maskinerne. Det er da slet ikke ualmindeligt, at Kvinder ved glimrende Annoncetilbud om stadigt og vellønnet Arbejde lokkes til at købe en Strikkemaskine, der leveres paa Lejekontrakt og saaledes, at en Del af Betalingen arbejdes af. Naar

*) I »Tidsskrift for Industri« December 1905 har jeg givet en Oversigt over de smaa Kraftmaskiners Betydning for den lille Bedrift i en Række forskellige Fag.

Maskinen, der naturligvis sælges til en ganske ublu Pris, er betalt, faar den paagældende imidlertid ikke mere Arbejde — men der søges i Bladene ny Arbejdskraft, der udbyttes paa samme Maade. Dette kan undertiden udarte saaledes, at den saakaldte Trikotagefabrikant maaske har sin Hovedfortjeneste ved Salg af Strikke-maskiner.

Den, der har den sikreste Fordel ved Indførelsen af de smaa Maskiner, er maaske Maskinforhandleren. Medens der som Regel ikke kan tjenes meget ved Levering af Maskiner til de større Næringsdrivende, fordi Maskinforhandleren her staar overfor Folk, der let kan skaffe sig Oplysning om de virkelige Priser — er Stillingen en ganske anden overfor de smaa Haandværkere. Betegnende i saa Henseende er de af disse Firmaer udsendte Kataloger, der angiver de officielle Priser (d. v. s. dem som Haandværkerne maa betale), medens der, naar Katalogen sendes til større Virksomheder, medfølger en fortrolig Skrivelse, der angiver hvor mange $\frac{0}{100}$ Rabat der kan ydes paa hver enkelt Artikel — oftest en Rabat paa 20—30 $\frac{0}{100}$, men undertiden paa 50 $\frac{0}{100}$ eller endnu mere.

Det gælder altsaa saa vel om smaa Kraftmaskiner som om smaa Arbejdsmaskiner, at de er ganske uden Betydning i Retning af at bevare Haandværket som selvstændig Forretning. Ja meget ofte vil det blive til direkte Skade for det paagældende Haandværksfag, at der indføres Maskiner. Men hvorledes skal man da forklare sig det Faktum, at saa mange Haandværkere alligevel anskaffer saavel Arbejdsmaskiner som smaa Kraftmaskiner? Der er to Hovedaarsager: Haandværkeren tvinges dertil af Kunderne eller han lokkes

dertil ved at Maskinforhandlerne (eller rettere deres Agenter) fremstiller Fordelene ved Maskindrift i et alt for rosenfarvet Lys — for at bruge et mildere Udtryk end man maaske burde, hvor det drejer sig om saa uheldige Former for Handel, som dem man træffer paa ved Forhandlingen af Smaamaskiner.

Den førstnævnte af disse to Aarsager vil især indtræffe, hvor der blandt Haandværkerens Kunder findes nogle enkelte store, der spiller en Hovedrolle for ham. Som et Eksempel herpaa fra den seneste Tid kan anføres Udviklingen indenfor Bogbinderfaget. Indtil for faa Aar siden foregik al Falsning ved Haandkraft. Men en skønne Dag indfører en Bogbindermester, der er særlig om sig, en nyopfunden Falsemaskine i sit Bogbinderi, og han lader indlægge en lille Gasmotor til at drive den. Forudsat at han har saa meget »Partiarbejde« fra Forlagene, at han kan holde sin Falsemaskine i nogenlunde stadig Brug, vil han ved dette Fremskridt kunne tjene dobbelt saa meget som før paa denne Art Arbejde. Men denne Situation er naturligvis uholdbar, og den Dag kommer, da Forlagene erklærer, at de fremtidig betaler 25 % mindre for almindeligt »Partiarbejde«. Med denne nye Pris kan den Mester, der har indført Falsemaskinen, endnu have en passende Fortjeneste — men hvorledes gaar det med de andre Mestre? Gaar en af dem op til sin store Kunde og spørger, hvorledes man dog har tænkt sig, at han skulde kunne levere Arbejdet til den nye Pris, vil han faa det Svar: Ja min gode Mand. De maa virkelig følge med Tiden og anskaffe Dem en Falsemaskine. Og beklager Manden sig saa over, at han umuligt kan skaffe de dertil nødvendige Penge — vil han maaske

endog opnaa, at Forlaget hjælper ham ud over denne Forlegenhed. Efterhaanden maa nu enhver Bogbinder, der ønsker at erholde Partiarbejde for Forlagene, anskaffe Falsemaskine; de Mestre, der ikke opnaar at faa tilstrækkeligt Partiarbejde eller som mister det, maa nødvendigvis sætte Penge til. Og naar nogle Aar er gaaet, er da det hele, der for Bogbinderfaget er opnaaet ved denne Maskines Indførelse, at Mestrene er blevet endnu mere afhængige af deres store Kunder, end de før var, idet de nu, for ikke at miste Leverancen og derved lide Tabet ved at have staaende ubenyttede kostbare Maskiner, som de maaske ikke en Gang endnu har formaaet at betale, vil være tilbøjelige til at udføre Partiarbejde uden nogen som helst Nettofortjeneste, naar blot Tab kan undgaas. Man vil da forstaa, at det, saalænge denne Situation kan vedvare, slet ikke vil kunne betale sig for Forlagene selv at oprette en Fabrik for denne Art af Arbejde. Den lille Bedrift har sejret, men Haandværket som Forretning er et Skridt nærmere sin Undergang. Thi givet er det, at Forlagene dog før eller senere (f. Eks. naar der indføres en ny forbedret Konstruktion af Falsemaskiner), selv vil overtage dette Arbejde.

Ved Eksemplet fra Bogbinderfaget ser man, hvorledes det gaar til i Praxis, at Haandværksmestre tvinges til at anskaffe Maskiner. I dette Tilfælde ligger Forholdene saa klart, fordi det er en enkelt eller nogle faa store Kunder, der fremtvinger Udviklingen. I Virkeligheden er det dog det samme, der finder Sted ved Indførelse af alle andre Maskiner — kun den, der er først med i Udviklingen, tjener Penge — de andre vil enten intet tjene eller endog meget ofte tabe. Ja staar

Haandværkeren overfor en Kundekreds, der føler sig som en Enhed overfor ham, saaledes som vi faktisk træffer det paa Landet, saa vil det kunne indtræffe, at næppe en Gang de første, der anskaffer de nye Maskiner, har nogen Fordel deraf. Et Eksempel herpaa har vi i det almindelige Kundemølleri paa Landet; her anskaffes Petroleumsmotorer, uden at det er til mindste Gavn for Faget.

Som Eksempel paa, hvorledes Haandværkere ved glimrende Løfter lokkes til at anskaffe Maskiner, kan anføres følgende: En større Maskinfabrikant paa Landet har som Specialitet at lave dels Petroleumsmotorer, dels en Art Landbrugsmaskiner, hvortil der anvendes Hjul. Disse Hjul købtes oprindelig hos de omboende Landsbyhjulmagere, der forfærdigede dem paa almindelig haandværksmæssig Maade. Saa overtager Maskinfabrikanten Agenturet for en anden Fabrikant, der som Specialitet laver Træbearbejdningsmaskiner, og henvender sig derefter til den nærmeste Hjulmand og tilbyder at levere ham de nødvendige Arbejdsmaskiner og en Petroleumsmotor til at drive dem med. Betalingen spiller ingen Rolle. Vor Fabrikant tager Hjul for alle Pengene! Og Hjulmanden er henrykt, — men da et Aar er gaaet, og han i dyre Domme har betalt Maskinerne og skal til at tjene noget netto — gaar vor Fabrikant til Nabohjulmageren og tilbyder ham de samme glimrende Vilkaar. Og efterhaanden forsynes alle Omegnens Hjulmagere med Maskiner, som de snart efter har staaende næsten ubenyttede. — Skulde man nævne et enkelt Haandværksfag, der i Øjeblikket er særligt udsat for at blive fristet til at anskaffe Maskineri, som meget hurtigt viser sig kun at medføre Tab, maatte det blive

Skomagerfaget. Som allerede nævnt søger mange af Fagets Mestre over i Handelen, men en hel Del af dem, som ser hvorledes det maskinsyede Fodtøj vinder stadig større Indpas, og ser den store Avance, der er paa Fabrikfodtøjet, inden det naar den endelige Forbruger, vil dog let kunne fristes til at forsøge sig som Fabrikanter. De nødvendige Maskiner kan de faa paa Lejekontrakt hos de yderst liberale Forhandlere. Men som Regel viser det sig meget hurtigt umuligt at faa solgt Produktionen; det begynder at knibe med Afdragene, og en skønne Dag henter Maskinforhandleren maaske sine Maskiner igen, pudser dem op og sælger dem paany til den godtroende Skomager i Nabogaden.

Det er ogsaa en Misforstaaelse at tro, at Haandværkernes bedre Organisation som Regel vil hjælpe til at bevare det mindre Haandværk og de smaa Industri-drivende. For det første er Organisationerne væsentlig skabt som Modvægt mod Svendenes Fordringer om bedre Arbejdsbetingelser — endskønt de ganske smaa Mestre, der kun holder en enkelt Svend og nogle Lærlinge, som Regel her netop vil have fælles Interesser med Svendene. Men hertil kommer, at der i Bestyrelserne som Regel sidder større Haandværksmestre (de smaa har ikke Tid!), og ved Forhandlinger med Svendene er der da Tilbøjelighed til at give efter paa de Punkter, der i mindre Grad skader de større Haandværkere, men maaske kan være generende nok for de smaa. (Eksempel: Fridøgnets Indførelse i Bagerfaget i København). Men det værste er, at Haandværkernes Organisation slet ikke har taget de Forhold op til Behandling, som virkelig var Livsspørgsmaal for de

sinaa Haandværkere. Tager vi Møbelsnedkerfaget, saa burde Kampen have været ført dels mod Møbelhandlerne og dels mod de Mestre indenfor Lavet selv, som begyndte at drive kapitalistisk Forretning (Salg fra Butik, Benyttelse af Reklame o. s. v.). Havde man taget Svendene til Forbundsfæller og i Fællesskab med disse vedtaget under ingen Omstændigheder at levere Møbler til Handlende eller til Mestre, der holdt Butik eller benyttede Reklame, da kunde Haandværket maaske være bevaret en Tid endnu*). I Stedet for førtes Kampen mod Svendene (der slet ikke kan undværes, naar der skal føres en virkelig Haandværkerpolitik, rettet mod de kapitalistiske Forretninger), og de virkelige Haandværksmestre vælger i deres Naivitet til Oldermænd for Lavet en af de Mænd, som netop gik i Spidsen for Bevægelsen i Retning af at skaffe Handelen Indpas! Der synes ganske vist indenfor Lavet at have været Tilløb til en Politik i den antydende Retning; Magasin du Nords Møbelafdeling skal saaledes ikke kunne blive Medlem af Lavet, og man skal have gjort Forsøg paa at hindre, at Lavsmedlemmer leverede Møbler til et andet stort Møbeludsalg. Men selv dette vilde jo kun være halve Foranstaltninger, naar man ikke forsøgte en lignende Optræden overfor Skindergadeforretningerne og overfor de Lavsmedlemmer, der ved at

*) Mærkelig nok synes ingen af Haandværkerorganisationerne at have gjort Forsøg paa at forbyde deres Medlemmer at reklamere, skønt Reklamen dog faktisk har været et af de kapitalistiske Forretningers bedste Hjælpemidler til at røve Kunder fra Haandværkerne. Derimod har Lægernes »Fagforening« meget fornuftigt forbudt sine Medlemmer at avertere uden i Tilfælde af Flytning eller Bortrejse, ligesom der er strænge Regler for Skiltning paa Lægens Bopæl.

begynde paa Butiksudstillinger i stor Stil netop har vænnet Publikum til at købe fuldstændige (og »stilfulde«) Møblement og derved banet Vejen for de nys nævnte Forretninger. Forholdet har maaske været det, at de Ledende indenfor Lavet først er blevet opmærksomme paa Faren fra Handelens Side, da det ikke længere alene drejede sig om de simple Afbetalingsforretninger, (som kun var til Gene for de smaa Møbelsnedkere, der lavede de tarveligere Møbler), men ogsaa om store Handelsforretninger, baseret paa Salg af fine Møbler — thi det var en Konkurrence, som selv de største Snedkermestre kunde mærke! — I Bygnings-snedkerfaget har man derimod et Eksempel paa, at Mestre og Svende enedes om at bekæmpe den moderne Udvikling. Men da det som foran omtalt i dette Fag ikke saa meget var Handelens Indtrængen som selve Maskinteknikens særlig hurtige Udvikling, der truede Haandværkerne, saa viste Kampen sig meget snart at være haabløs. Thi er et Haandværksfag alene af rent tekniske Aarsager dødsdømt, saa vil ikke en Gang det nøjeste Forbund mellem Mestre og Svende kunne standse Udviklingen.

Et andet Eksempel paa, hvorledes en fejlagtig Politik fra Haandværkernes Side ligefrem opelsker en konkurrerende Storindustri, har vi i Skræderfaget. Havde man i Tide indført Værksteder, havde man bevist forsøgt at modarbejde Sæsonarbejdsløsheden, og havde man stilet hen mod en fornuftig Ordning af Kreditgivning, da maatte de selvstændige Haandværksforretninger i dette Fag endnu for lange Tider kunne være reddet. Thi Afbetalingsforretningerne og de store »Herrekonfektionsfabriker« er ikke de smaa

Forretninger overlegne i teknisk Henseende, men er kun vokset op paa Grund af, at man mellem de travle Sæsoner for bestilt Arbejde kunde faa Skrædersvende (og Mestre med!) til at sy Lagerarbejde for en ringere Arbejdsløn, end den der gives for Kundearbejdet.

Det har manglet baade Haandværkerne og deres Ledere paa Forstaaelse af, hvad det egentlig var for Forhold, der undergravede Haandværkets Eksistens. Det er som Modsætning hertil ret overraskende at se, at de Handlende ofte i langt højere Grad har forstaaet at varetage deres Interesser ved Hjælp af en stærk Organisation. Det er jo saaledes en bekendt Sag, hvorledes vore Boghandlere ved Organisationens Hjælp har forstaaet at holde deres Indtægter oppe paa en ganske smuk Højde. — Noget lignende gælder et Fag som Urmagerne, der jo nu overvejende maa betegnes som et Handelsfag. Urmagernes Organisation har forstaaet at gennemføre, at ingen af de Grosserere, der importerer Ure, tør sælge til andre end faglærte Urmagere. — Cyclereparatører og Cyclehandlerne tvinger Grossererne til at afbryde Forbindelsen med de Kunder, der ikke holder de vedtagne Priser o. s. v.

Det er Handelen, der er Haandværkets værste Fjende — hvad ligger da nærmere end at se Haandværkerens Redning deri, at han søger over i Handelens forjættede Land, hvor de store Procenter tjenes uden Vrøvl med Svende og uden meget personligt Arbejde — ja og saa betyder det jo ogsaa noget, at man kommer til at tilhøre et Samfundslag, der alle Dage har været anset for en Grad finere! Men vel at mærke, det er naturligvis kun den enkelte Haandværker selv, der ad

denne Vej kan reddes fra personlig at komme til at lide økonomisk Nød — Haandværket som saadant reddes selvfølgelig ikke. Det er en Udvikling, som kan sammenfattes i Formlen: Haandværket gaar under — Haandværkeren bestaar som selvstændig Forretningsdrivende (men med overvejende Handelspræg; maaske i Forbindelse med noget Reparationsarbejde). Suppleres denne Formel med den tidligere omtalte (Haandværket bestaar — Haandværkeren orsvinder som selvstændig Forretningsdrivende) har man i faa Ord, hvad der er at sige om Haandværkets og Haandværkernes Fremtid!

Selvfølgelig har man ikke i Haandværkerkredse kunnet undgaa at faa Øje paa denne Udvej; og man har da ment, at man ved at oprette »Fællesudsalg« baade vilde kunne opnaa at bevare de enkelte Haandværksbedrifter og dog tage Konkurrencen op med de Handlende. Jeg tror, dette Middel er det uheldigste af alt, hvad man har fundet paa for at »redde« Haandværket. Det vil kun føre til at fremskynde den Udvikling, som netop burde hindres, nemlig at Kunderne, i Stedet for at opsøge Haandværkeren paa Værkstedet, gaar til Butikerne. Og er det først lykkedes at faa Publikum til fuldstændig at glemme, at der f. Eks. er noget der hedder Snedkermestre og Snedkerværksteder, saa kan det vistnok næppe nytte at forsøge paa at faa Publikum til at støtte Snedkermestrene ved at købe Møbler i deres Fællesudsalg. Man faar nu en Gang ikke let Folk til at gøre deres Indkøb efter socialpolitiske Hensyn. — Hertil kommer forøvrigt, at der er mange praktiske Vanskeligheder ved Oprettelsen og navnlig ved Driften af saadanne Fællesmagasiner.

I Fag, hvor man indser, at den haandværksmæssige

Bedrift (eller dog visse Grene af den), ogsaa teknisk set, er dødsdømt, forsøger man undertiden en anden Udvej: Haandværkeren nøjes med Udsalg og Reparationer, medens man i Fællesskab opretter en Fabrik for de Artikler, man ikke længere selv med Fordel kan producere. Dette lykkes adskilligt bedre. Allerede foran er nævnt Bagermestrenes Rugbrødsfabriker, maa-ske kan ogsaa nævnes Sadelmagernes Rejsetøjfabrik, Tøffelmagernes Bundeskæreri o. lign. En videre Udvikling i denne Retning betyder jo imidlertid ikke en Støtte for Haandværket, men kun for de Haandværkere, der vælger det fornuftige Parti at søge at slippe over i Handelen og der skabe sig en saa stor Fortjeneste som muligt. — Forøvrigt er det næppe en Gang sand-synligt, at man vil naa ret vidt ad denne Vej (•Snedkermestrenes Finerskæreri• er ikke længere Snedkermestrenes og kan ikke nu til Dags fremstille Finerer!)

Det er altsaa næppe muligt at pege paa nye Udviklingsmuligheder for de selvstændige Haandværkerforretninger. Derimod er der — heldigvis — i selve den kapitalistiske Udvikling visse Forhold som medfører, at Haandværkets Undergang dog forløber forholdsvis langsomt og smertefrit. For det første gælder det, at de fleste kapitalistiske Forretningsmænd nærer en glødende Interesse for at opretholde den selvstændige købedygtige Middelstand i alle andre Fag end netop i deres eget. Denne Kærlighed til Middelstanden i al Almindelighed er nu ganske vist af en noget platonisk Art, men spiller dog nogen Rolle, hvor det gælder f. Eks. om Lovgivningsforhold eller andre politiske Spørgsmaal. Men hertil kommer nu, at ogsaa mere

reelle Interesser gør sig gældende. Enhver kapitalistisk Forretningsmand (Fabrikant eller Grosserer), der leverer Raastoffer eller Redskaber til Haandværkerne, maa være interesseret i, at disse opretholdes saa længe som muligt. Dette er en simpel Følge af den foran (S. 531) omtalte almindelige Regel, at der tjenes mere paa et større Antal Smaakunder end paa nogle faa store Kunder. *) Som Følge heraf søger Raastofleverandørerne ved lang Kredit o. s. v. at holde Haandværkerne oppe. Ganske vist vil den saaledes ydede Bistand ikke betyde noget for den endelige Afgørelse af Kampen mellem Haandværk og kapitalistisk Forretning — men den vil dog hjælpe til at forhale Udviklingen noget.

Men hertil kommer en Omstændighed af endnu større Betydning, nemlig at Udviklingen i Retning af Storindustri til en Tid kan skabe nye Muligheder for de ganske smaa Næringsdrivende. Naar et Haandværksfag nemlig begynder at lide under de Forstyrrelser, som den kapitalistiske Udvikling medfører, ser vi meget ofte det Særsyn, at de selvstændige Mestres Antal til at begynde med ikke tager af, men tvertimod en Tid kan være i Opgang. En overfladisk Betragtning vil da let føre til, at man faar det Indtryk, at Haandværket befinder sig i stadig Trivsel. Det virkelige Forhold er imidlertid et ganske andet, men dette faar man først Øje paa, naar man undersøger Haandværkernes Indtægter. Jeg har undersøgt, hvorledes det i de sidste 20 Aar er gaaet med Haandværkernes Indtægter i en

*) De middelstore Fabrikanters og Grossererers Eksistens er jo netop afhængig af, at de mange smaa Kunder ikke forsvinder. Jfr. de sidste Åars mange Fallitter i Garverfaget — en simpel Følge af, at Skomagermestrene forsvinder som Kunder!

Række Provinsbyer, og Hovedresultatet*) af denne Undersøgelse er følgende:

Det første, der sker, naar et Haandværksfag begynder at lide under Konkurrencen fra de kapitalistiske Forretninger, er, at de middelstore Haandværkerforretninger har vanskeligt ved at klare sig. Dette giver sig Udslag deri, at Haandværkerne med de middelstore Indtægter efterhaanden forsvinder og ikke erstattes ved ny Tilgang. Hertil svarer utvivlsomt, selv om det ikke statistisk kan paavises for Danmarks Vedkommende, en Nedgang i Svendeholdet i Haandværksbedrifterne, uden at der bliver Plads for det overflødiggjorte Antal Svende i de tilsvarende kapitalistiske Forretninger. Men dette maa ganske naturligt føre til, at en Del Svende, der enten slet ikke eller dog først i en ældre Alder vilde have nedsat sig som Mestre, nu straks søger over i Mestrenes Rækker for paa denne Maade at klare sig. Det næste Trin i Udviklingen bliver derfor, at Antallet af Mestre i det paagældende Fag vokser. Men denne nye Tilgang sker udelukkende til det, man kunde kalde Proletariatet indenfor Haandværksmestrenes Klasse. Først naar selve Tilgangen af Lærlinge til det paagældende Fag begynder at stoppe op, vil dette efterhaanden bevirke, at Antallet af Svende tager saa stærkt af, at de ikke længere behøver at ty til den Udvej at nedsætte sig som Smaamestre. Og saa først vil Tilgangen til Mesterklassen efterhaanden standse. I Indtægtsstatistiken viser hele denne Udvikling sig altsaa saaledes: først sker der en Nedgang i de middelstore

*) I et senere Hefte af dette Tidsskrift haaber jeg at kunne meddele nogle Resultater af denne Undersøgelse, der i mange Retninger danner Grundlaget for nærværende Afhandling.

Indtægter, men denne opvejes rigeligt af Tilvæksten i de ganske smaa Indtægter; samtidig med at Middelindtægterne helt er forsvundet, naar Antallet af Smaaindtægterne Højdepunktet; derefter begynder ogsaa Antallet af Haandværkere med smaa Indtægter at gaa ned — og dermed begynder først Nedgangen i det samlede Antal af Haandværksmestre i det paagældende Fag. Men det er herefter let forstaaeligt, at der i mange Fag vil kunne hengaa baade 10 og 20 Aar eller mere, før denne Udvikling gør sig saaledes gældende, at Antallet af Mestre begynder at gaa tilbage. Til den langsomme Udvikling bidrager navnlig ogsaa den Omstændighed, at de omtalte Smaamestre hver for sig er i højeste Grad interesseret i at skaffe ny Tilgang til Faget. Hvis de arbejder alene, vil de nemlig meget ofte kun kunne opnaa en Indtægt, der knap nok svarer til det, som en dygtig Svend i samme Fag kan fortjene, og de søger derfor at skaffe sig Lærlinge. Der uddannes paa denne Maade langt flere Lærlinge, end der kan finde Plads i Faget, og først efterhaanden som dette Faktum gaar tilstrækkeligt ind i den almindelige Bevidsthed, vil Folk opgive at sætte deres Børn i Lære i det paagældende Fag.

Hertil kommer nu, at forskellige Omstændigheder ofte vil bevirke, at disse Smaamestre til at begynde med begunstiges af Storkapitalismen. Som Eksempel kan nævnes Udviklingen i Bagerfaget her i København; efter at Rugbrødsfabrikationen er overgaaet til Fabrikerne, kan man med meget ringe Kapital starte eget Bageri; der behøves nu egentlig kun Penge til $\frac{1}{4}$ Aars Husleje, idet Ejerne indretter Bageriet fuldstændig med tilhørende Ovn, medens Mel

o. s. v. beredvillig leveres paa Kredit fra de Handlende. — Fabrikationen af flydende Kulsyre (Stordrift) har lettet Eksistenskampen for de smaa Mineralvandsfabriker; Faren for disse ligger nu i, at Fabrikationen synes at skulle blive saa simpel, at Beværterne selv kan lave deres Sodavand, og dermed vil de smaa Fabriker miste deres bedste Kunder. — Cementfabrikerne har skabt de smaa Cementstøberier, men her er Faren ogsaa den, at Støbningen maaske ender med at blive saa simplificeret, at den kan foretages af Bygningsentreprenørerne paa selve Byggepladsen. — De store Bayersk-Øl-Bryggerier skaber en hel ny og talrig Stand af selvstændige Øitappere, der tjener godt, saalænge der er Konkurrence mellem Bryggerierne. Men efterhaanden som Industrien monopoliseres, trykkes Aftapperne ned i større og større Afhængighed — og maa være glade til, naar de kan erholde »Pension« i det Øjeblik, da de endelig sættes ud af Spillet.

Hvorledes gaar det nu den enkelte Haandværker under Haandværkets Dødskamp? Slet ikke saa daarligt! For det første er der alle de Haandværkere, der paa Grund af Fagets Natur maatte være Grundejere: Bagere, Garvere, Bryggere, Brændevinsbrændere o. s. v. Disse Haandværkere hjælpes ofte over Fagets Undergang ved den stigende Grundrente. Men dette er naturligvis Undtagelser. I de andre Fag vil der være en stor Del, der, som foran flere Gange berørt, redder sig over i Handelen — og de kan da klare sig ret godt deres Tid ud. Værre er det for de Fag, der ikke har en saadan Mulighed; og selv om de saa slaar ind paa en mere fabrikmæssig Drift (Eksempel: Træ-

drejerne), saa vil dette som oftest intet hjælpe, da de er spærret ude fra Kundekredsen. At gaa over til virkelig Fabrikdrift med Salg en gros er kun en Udvej for en uendelig ringe Del af Haandværkerne; de mangler Kapital, Handelskundskaber og Forretningsdygtighed.

I alle Tilfælde maa man ikke forestille sig, at der finder en pludselig stærk Indtægtsnedgang Sted, der med et Slag gør den paagældende til en fattig Mand. Men der sker ikke længere som i gamle Dage en normal, jevn Fremgang i Indtægt for den enkelte Haandværker. Et Studium af Indtægtsstatistiken viser, at de middelstore Indtægter paa mellem 2000 og 4000 Kr. forsvinder, og kun i ringe Grad erstattes af ny tilkomne Haandværkere; derimod vokser navnlig Antallet af Haandværkere med ganske ringe Indtægt — medens nogle enkelte naar højt op, men derefter hurtigt gaar over i Fabrikanternes eller Grossisternes Rækker.

Naar der alligevel i adskillige Fag findes et virkeligt »Mesterproletariat« af ikke ringe Omfang, maa man ikke forestille sig, at det er tidligere velstaaende Mestre, der er sunket ned i denne Elendighed. Sagen forholder sig derimod som allerede omtalt saaledes, at det er Svende, der af den ved den storindustrielle Udvikling fremkaldte Arbejdsløshed tvinges til at nedsætte sig som Mestre. Det er et Forhold, som kendes fra mange af de Fag, der er i stærkest Tilbagegang, som f. Eks. Skomagerne, Bogbinderne, Bødkerne — men vi træffer det ogsaa i et Fag som Malerfaget, hvor det er saa overordentlig let at nedsætte sig som Mester. Ofte er det de mindre dygtige blandt Arbejderne, der søger denne Udvej, og de kan da kun klare sig ved at krybe under Tariffen og ved Lærlingeudbyt-

ning. I Malerfaget ligger den største Vanskelighed ved at holde Priserne og Arbejdslønnen oppe netop i denne Smudskonkurrence fra Mesterproletariatets Side.

Spørger man nu, hvor hurtigt den i det foregaaende antydede Udvikling gaar for sig, er det desværre umuligt paa Grundlag af den officielle Statistik at give noget Svar herpaa. Man har fra de forskellige Folketællinger en Række Oplysninger om Antallet af Hovedpersoner i Haandværk og Industri paa forskellige Tidspunkter — men disse Oplysninger er af ret ringe Værdi i denne Sammenhæng. Der er dels ikke sondret tilstrækkelig skarpt mellem Hovedpersoner og Medhjælpere, dels vil mange opføre sig som Haandværkere, skønt de forlængst har opgivet deres Erhverv eller dog kun driver det som Bierhverv, idet de ellers lever af Handel, af Landbrug eller af opsparét Kapital o.s.v. — Heller ikke Industritællingen af 1897 yder saa gode Holdepunkter for en Undersøgelse som nærværende, som man maaske i første Øjeblik kunde vente. Sagen er jo den, at Industritællingens Tabeller helt igennem regner med Bedriften som Enhed, ikke med Forretningen, og de Meddelelser, der i Teksten gives om Forretningerne (flere Bedrifter under samme Indehaver), ere kun lidet omfattende og give kun et ringe Bidrag til Belysningen af den sociale Side af Erhvervslivet. Det vilde være i høj Grad ønskeligt, om man ved den forestaaende Industritælling vilde gøre Forsøg paa at indsamle Oplysninger ikke alene om Bedrifterne, men ogsaa om Forretningerne — thi det er dog Studiet af disse sidste, som er af den største Interesse for den socialpolitiske Diskussion.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæve følgende Udtalelser:

Generaldirektør Rubin: Naar Indlederen i Slutningen af sit Foredrag havde udtalt Ønsket om, at man ved Bearbejdelsen af den kommende Industritælling i højere Grad end ved Tællingen af 1897 vilde tage Hensyn til Grupperingen efter Forretnings-Enheder, kunde Taleren fuldt ud samstemme i det ønskelige og nyttige heri; men som den, der havde Ansvar for Tællingen af 1897, maatte Taleren gøre opmærksom paa, at en Bearbejdelse ud fra det nævnte Synspunkt næppe lod sig gennemføre overfor et Massemateriale som det, der her var Tale om. Oplysninger som de af Indlederen ønskede kunde kun tilvejebringes ved Hjælp af Specialundersøgelser, som maatte falde uden for Rammen af en almindelig Industritælling. Der vilde altid blive en Forskel mellem monografiske Arbejder og Bureauarbejdet; dette sidste skulde skabe Grundlaget, den fælles Baggrund for hine, men kunde og skulde ikke erstatte dem.

Borgmester Marstrand gav i Tilslutning til Sekretær Lindbergs Udtalelser en Række supplerende Oplysninger om Udviklingen indenfor Bagerfaget i København. Efter Ildebranden i 1728 med den deraf følgende Elendighed i Byens Næringsforhold blev der truffet forskellige Foranstaltninger til at fremhjælpe Haandværket; bl. a. fik Bagerne deres Privilegier imod visse Forpligtelser. Bagerlavet blev et sluttet Lav, og Medlemsantallet fastsloges. Efterhaanden som Byen voksede, blev der imidlertid Trang til et større Antal Brødforsynings-Steder, ved 1850 var der kun et halvt Hundrede privilegerede Bagergaarde; man kom derfor ind paa at etablere Mellemandel med Brød; ogsaa Bagere oprettede Udsalgssteder rundt om i Byen. Ved Næringsloven af 1857 frigaves Bagernæringen, men det var dog langt mere den tekniske end den legale Udvikling, der havde fremkaldt den stærke Tilvækst i Antallet af Bagere. Et Bageri i gammel Stil, som skulde kunne levere alle de forskellige Slags Brød, der krævedes af Publikum, maatte holde en ret betydelig Arbejderstyrke, helst ikke mindre end 5 Mand. Da Rugbrødsfabrikationen udskiltes ved at gaa over til særlige Fabriker, simplificeredes Sagen; det blev lettere at oprette og drive et mindre Fintbrødsbageri. Et

andet Moment, der virkede i samme Retning, var Opfindelsen og den almindelige Indførelse af Kulovne til Bageribrug. Det blev ret almindeligt, at der i Nybygninger indrettedes Bagerovne, og Følgen heraf var en stærk Stigning i Antallet af Bagere, hvoraf der i København nu findes mellem 400 og 500. Taleren troede ikke, at de københavnske Bagere gennemgaaende var velstillede, men de havde dog i Konkurrencen med Udsalgene en betydelig Fordel ved altid at have Ovnen ved Haanden, saa at de kunde tilfredsstille Publikums Krav paa varmt Brød til en hvilkensomhelst Tid af Dagen.

Cand. mag. Sv. Trier savnede i Indlederens Foredrag Udtalelser om, hvorledes Fabriklovgivningen indvirker paa Haandværkets Vilkaar. Var det ikke saadan, at baade Sanitetsbestemmelserne og Arbejdstidens Regulering generede de smaa Virksomheder mere end de store?

Indlederen indrømmede overfor Generaldirektør Rubin, at det næppe vilde kunne lade sig gøre at meddele de ønskede Oplysninger om »Forretningerne« i Tabelform, men der kunde maaske i en noget udførligere Tekst gives saadanne Oplysninger om hvert enkelt Fag, at man fik en klarere Forstaaelse af Tabelernes mange Tal. Navnlig maatte der vistnok af det indsamlede Materiale kunne uddrages en Del interessante Data til Belysning af Konkurrencen mellem Forretninger af forskellig Størrelse. — Til Borgmester Marstrand bemærkede Indlederen, at naar Bagerfaget var fremhævet som det Haandværksfag, der havde holdt sig bedst baade m. H. t. Antal og økonomiske Forhold, saa var der med denne Ytring særlig tænkt paa Provinserne. Men til trods for, at den af Marstrand skildrede Udvikling havde medført Dannelsen af en ret talrig Klasse af daarligt stillede Bagermestre her i København, hørte Faget som Helhed dog endnu til de bedst stillede. — Cand. Triers Spørgsmaal om Fabriklovgivningens Indvirkning paa de heromhandlede Forhold maatte ganske vist besvares bekræftende, men det maatte dog erindres, at det kun var et ringe Mindretal af Haandværksbedrifterne, som faldt ind under Fabriklovens Omraade, og forøvrigt gjorde man fra Tilsynets Side, hvad man kunde, for ikke i al for høj Grad at virke generende for de mindre Virksomheder.

Nogle Træk fra den tyske Agrardebat.

Af

Henrik Pedersen.

I.

Gennem en stor Del af det 19de Aarhundrede frembød det, der gik for sig inden for tysk Landbrug, i sine Hovedtræk en næsten gennemgaaende Parallelisme med den tilsvarende Udvikling i vort eget Land. Skønt den overleverede Landboforfatning ved Aarhundredets Begyndelse indenfor det nuværende Tysklands Omraade udviste større og dybere Forskelligheder end dem, vi kender her hjemme fra, var dog mange Træk fælles, og Beslægtetheden i Idealer hos Tidens Foregangsmænd i begge Lande førte det med sig, at de Reformere, der førte fra det historisk givne Udgangspunkt til den ny Tingenes Orden, i mange Retninger maatte komme til at frembyde væsentlige Lighedspunkter. Der var Op-hævelsen af den paa Landbefolkningen hvilende Ufrihed i dens forskellige strængere eller mildere Former, Op-løsningen af Godssystemet med Afskaffelsen af Hove-riet og Indførelsen af den mindre Selvejendom, Spræng-ningen af det gamle Landsbyfællesskab, Omformningen af de overleverede Driftssystemer, der allerede længere

tilbage i det 18de Aarhundrede var begyndt paa Hovedgaardene, Bevægelsen fra Trevangsbruget hen imod mere intensive Former for Udnyttelse af Jorden*). Og ikke blot til disse Reformers, hvor Danmark som bekendt var forud og paa vigtige Punkter naaede frem til en lykkeligere Løsning end Tilfældet var i Tyskland, navnlig Preussen, strækker Parallelismen sig. Den kunde i mange Retninger føres videre med Hensyn til Landbrugets mere tekniske Side; og ikke mindst socialt er der det betydningsfulde Fællestræk: Udviklingen af en Landarbejderklasse i dette Ords moderne Betydning. Det var en Periode fuld af Reformers, om hvilke v. d. Goltz siger, at de derved betingede Fremskridt i Tiden 1800—1850 var større end i det Aartusinde, som gik forud**).

Disse indre Reformers støttedes gennem en stor Del af Aarhundredet ved en i det hele opadgaaende Bevægelse i Priserne paa Landbrugets Produkter; ikke blot deres Mængde forøgedes, men ogsaa deres Værdi steg, saaledes som det ses af den følgende af v. d. Goltz

*) Naar det siges, at Trevangsbruget endnu omfatter over 10 Mill. ha., d. e. ca. $\frac{1}{3}$ af Tysklands dyrkede Areal (Leo Verkauf: »Agrarschutz u. Sozialreform« i Archiv für soziale Gesetzgebung u. Statistik, Bd. 18, S. 237), saa menes dermed ikke det gamle eller »rene« Trevangsbrug, men Tyskernes »forbedrede« Trevangsbrug, hvor Jorden kan være delt i 6, 9, 12 Indtægter, og hvis nærmeste Lighedspunkt med det gamle Trevangsbrug er dette, at Vintersæden vender tilbage hver 3die Aar. Jfr. Georg Hansen: Zur Geschichte der Feldsysteme in Deutschland (Agrarhistorische Abhandlungen Bd. I S. 169). Goltz anfører følgende Rotation som typisk: ¹) Brak, ²) Vintersæd, ³) Vaarsæd, ⁴) Kløver, ⁵) Vintersæd, ⁶) Vaarsæd, ⁷) Rodfrugter, ⁸) Vintersæd, ⁹) Vaarsæd, ¹⁰) Bælgsæd, ¹¹) Vaarsæd, ¹²) Vintersæd (Geschichte der deutschen Landwirtschaft II, S. 220).

**) v. d. Goltz: Agrarwesen u. Agrarpolitik, 2. Aufl. S. 42.

beregnete Oversigt over Prisbevægelsen »for Tyskland«
med Hensyn til Rug, Oksekød og Smør:

	Rug Mark pr. Centner	Oksekød Mark pr. Pund	Smør Mark pr. Pund
1821—30.....	4.84	0.28	0.51
1831—40.....	5.03	0.26	0.55
1841—50.....	6.13	0.28	0.60
1851—60.....	8.02	0.35	0.73
1861—70.....	7.37	0.43	0.89
1871—80.....	8.10	0.57	1.12
1881—90.....	7.61	0.56	1.10
1891—1900....	7.19	0.63	1.10

Aarene 1821—30 betegner et Prisminimum: som vi efter Napoleonskrigenes Ophør havde vor Landbrugs-krise, saaledes havde Tyskland, navnlig Preussens øst-elbiske Egne sin, og forfølger man Bevægelsen i de to Lande lidt nærmere, viser det sig, at det absolute Lavpunkt meget nær falder sammen, nemlig omkring Midten af Tyverne. *) Fra c. 1830 er Bevægelsen i de følgende Decennier opadgaaende; for Kornets Vedkommende er Femaaret 1870—75 saavel i Tyskland som her hjemme paa en Gang Højdepunktet og Vende-punktet for Prisbevægelsen, medens for de animalske Produkter Priserne i Tyskland lige fra den store Landbrugskrises Tid fra Tiaar til Tiaar har været jævnt stigende.

De anførte sammentræffende Omstændigheder: de indre Fremskridt og den gennem et langt Tidsrum fortsatte opadgaaende Bevægelse i Priserne, førte det med sig at, som allerede nævnt, først og fremmest Bruttoudbyttet steg. En Specialundersøgelse for en

*) Conrad; Art. Agrarkrisis i Handw. der Staatsw.

Række Godser gav det Resultat, at Kornudbyttet pr. Arealenhed i 1870—75 var tredoblet siden Tiaaret 1810—20. Dernæst var der et større Nettoudbytte, som efterhaanden bundfælder sig i Form af forhøjede Forpagtningsafgifter og stigende Jordpriser — og Prioriteter. Tysklands Landmænd levede sig ind i den Tanke, at denne opadgaaende Bevægelse i Jordrenten var noget, der ikke stod i Forbindelse med de almindelige økonomiske Konjunkturer, men at den var en simpel, næsten naturnødvendig Konsekvens af Tidens store tekniske Fremskridt, for hvilket det ikke var muligt at angive nogen bestemt Grænse. Gennem Landboreformerne mobiliseredes Jorden, og allerede saa langt tilbage som i Trediverne begyndte, efter Goltz, Forpagtningerne og Ejendomspriserne saa smaat at gaa ud over det, der svarede til den øjeblikkelige Udbytteværdi, og det gik godt saa længe, at et Tilbageslag blev en Mulighed, hvormed der i det praktiske Liv næppe regnedes. Det var denne Side af Udviklingen i Tysklands datidige Landbrug, som forevigedes af Rodbertus ved hans Kritik af en af de Grundtanker, der netop var bærende for det hele Reformarbejde, Principet om »Grundejendommens Frihed«, der havde forvandlet Jorden til en Vare og, i fuldkommen Strid med dens Natur, tillagt den Kapitalværdi. —

Dog foreløbig gjorde en saadan Kritik intet Indtryk. Om Beskyttelse var der ikke Tale, Tyskland var endnu overvejende »Agrarstat«, og de ledende blandt de jordejendes og jordbrugendes Klasse, det vil for Tysklands Vedkommende den Gang som nu sige Godsejerne, delte, saa underligt det maaske nu lyder, for det meste Tidens liberale handelspolitiske

Anskuelser: foreløbig holdt Kornpriserne sig jo, og Landbruget, navnlig det store, var interesseret i, at visse Industriprodukter, Landbrugsmaskiner o. l., blev billigere. Heller ikke moderne storagrariske Slagord som »die Verdrängung des Weltkorns durch das Nationalkorn«, hvori Klassepolitik og Nationalisme er saa lykkeligt og harmonisk sammensmeltede, vilde paa den Tid have gjort det Indtryk som i vore Dage: kort sagt, de økonomiske og politiske Betingelser for Nutidens »Agrarisme« var enten slet ikke eller kun ufuldkomment til Stede, og den moderne Storagrar var endnu kun en Fremtidsmulighed.

II.

Ser man tilbage paa Udviklingen siden Bismarck i 1879 foretog sin berømte Kursændring paa det handelspolitiske Omraade, er der to Ting, som i denne Sammenhæng særlig fanger Opmærksomheden. Det første er Agrarernes stigende Fordringsfuldhed, saaledes som den har givet sig Udtryk i Kravet om højere og højere Toldsatser, først og fremmest i den højere Korntold, der i Mark pr. Ton var:

	1880	1885	1887	1891	1902	
					Minimal- tarif	General- tarif
Hvede....	10	30	50	35	55	75
Rug.....	10	30	50	35	50	70
Byg.....	5	15	22.5	20	40	70
Havre....	10	15	40	28	50	70

Nedgangen i 1891 skyldtes Udlandets Reaktion mod det tyske Beskyttelsessystem. Gennemførelsen af

de lavere Tariffer og Genoprettelsen af mere fredelige toldpolitiske Tilstande var Caprivi's Værk, hans »reddende Daad«, som Kejser Vilhelm selv kaldte den. Men Landbruget følte sig alt andet end reddet, det følte sig tværtimod i høj Grad forurettet ved disse Nedsættelser. Tarifferne af 1902 giver nu Agrarerne fuld Oprejsning; Beskyttelsen bringes paa Højde med eller opover det, den var efter 1887 — skønt ingenlunde paa Højde med det. de mest fordringsfulde Repræsentanter for de tyske Landmænd har forlangt. Schöffle*) har beregnet, hvormeget den ny Kornold andrager i Procent af Verdensmarkedets Priser og kommer til følgende Resultater:

	Verdenspris (Hamborg) i Mark pr. Ton		Minimaltariffer i pCt. af Pris
	1890 1900	1901	1901
Hvede	136	128	43
Rug	103	104	48
Byg	93	102	39
Havre	110	117	43

Da det nu er almindeligt indrømmet, at Tyskland selv bærer saa godt som hele Tolden og Kornpriserne nogenlunde Forhøjes med dens Beløb, skulde disse Tal altsaa omtrentlig udtrykke den relative Fordyrelse af Kornet, der kan ventes ved de nye Tariffers Gennemførelse.

Skønt Prisen paa animalske Produkter, som det fremgik af v. d. Goltz's Oversigt, ikke har været tilbagegaaende, men tværtimod stigende fra Tiaar til

*) Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft 1903 S. 266 o. flg.

Tiaar, i den senere Tid ikke blot som Følge af Toldbeskyttelsen, men ogsaa som Følge af den »sanitære Beskyttelse«, er der dog ved de nye Toldtariffer ogsaa gjort betydelige Indrømmelser til Kvæg-Agrarerne (»Viehagrarier«). Dette var ret nødvendigt. Forholdet er jo nemlig dette, at Kornagrarer og Kvægagrarer i det store og hele betragtet tilhører forskellige Klasser inden for Landbostanden. De for Kornsalg producerende Bedrifter er Storbedrifterne, de kødproducerende Middelbedrifterne*); derfor er Godsejerne først og fremmest Kornagrarer, mens Middelstanden inden for Landbruget særlig repræsenterer Kvægagrarerne, for hvem forhøjet Told paa Korn uden et Vederlag i forhøjet Told paa animalske Produkter vilde være en tvivlsom Vinding. Det har da været en Hovedopgave at komme ud over den Vanskelighed, der paa dette Punkt laa i en begyndende Interesses modsætning mellem de store og de smaa Landmænd, begrundet i den noget forskellige Produktionsretning inden for de forskellige Grupper af Bedrifter. Denne Forskel i Produktionsretning og Prisbevægelsens forskellige Gang for Korn og animalske Produkter forklarer delvis, hvorfor de store Grundbesiddere i Tyskland — hvad vistnok er almindelig indrømmet — har følt Landbrugskrisens Tryk stærkere end de mindre, og da Godsejerne i Forhold til deres Talrigheid er ganske uforholdsmæssig repræsenterede i den tyske Rigsdag, er

*) Conrad: Die Agrarzölle in der Zolltarifvorlage im Deutschen Reich (Jahrbücher III F., Bd. 23, S. 149). — Schäffle i Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft 1902, S. 573. — W. Sombart: Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrh. S. 412.

det ikke saa besynderligt, naar, som det fra flere Sider er hævdet, Agrarbeskyttelsen hidtil har taget for meget Hensyn til Kornproducenterne paa Kødproducenternes Bekostning*). Men Hovedsagen er under alle Omstændigheder den afgjorte Stigning i Beskyttelsen.

III.

Det andet Punkt, der uvilkaarlig fanger Opmærksomheden ved den agrariske Toldbeskyttelse, er Maaden, hvorpaa den motiveres, de Argumenter, hvormed den forsvares. Da Bismarck indledede den nye Æra, ledes han uden Tvivl først og fremmest af finanspolitiske Hensyn; det gjaldt om at gøre Rigsenheden finansielt uafhængig.

De bekendte Argumenter, der gik ud paa, at Korntolden vilde væltes over paa Udlandet, eller at den, selv om dette ikke blev Tilfældet, dog ikke vilde forhøje Brødpriserne og følgelig aldeles ikke vilde komme til at virke som en Slags Kopskat paa Konsumenterne — disse Forsvar kan nu vistnok siges at være nogenlunde opgivne som uholdbare, i det mindste i den videnskabelige Diskussion. Hvad Brødpriserne angaar, saa kunde Bismarck ganske vist med noget større Ret end hans senere Eftersnakkere benytte sig af dette Forsvar for Toldbeskyttelsens Berettigelse, fordi de Toldsatser, hvormed Beskyttelsen indlededes, var forholdsvis lave, og det af forskellige Grunde kan være vanskeligt eller umuligt statistisk at paaavise en mindre Prisørhøjelse af Raastoffet i Prisen paa det færdige Pro-

*) Arup: Kød mangelen i Tyskland (Natok. Tidskr. 1905, S. 421).

dukt, selv om den ogsaa er der. Men det ser forøvrigt ud som bestred han virkelig, at der skulde være nogen som helst paaviselig Sammenhæng mellem Kornpriser og Brødpriiser*) — en Antagelse, der paa det Tidspunkt, da den blev fremsat, allerede forlængst var mer end tilstrækkelig gendreven ved Erfaringerne fra Dyrtidsperioden i England i Begyndelsen af forrige Aarhundrede og fra Tiden efter Korn-toldens Indførelse i 1815. De stigende Korn- og Brødpriiser havde just til Følge dybtgaaende Forandringer i de engelske Arbejderes hele Ernæringsmaade. Først og fremmest glider de animalske Næringsmidler mere og mere ud af de brede ubemidlede Samfundslags Forbrug, og da der i England netop fandtes lignende Forskelligheder i Produktionsretningen inden for de forskellige Klasser af Bedrifter, som ovenfor er berørt for Tysklands Vedkommende i Nutiden, blev den videre Følge: den lille Landbedrift trykkedes ned i Konkurrencen med den kornproducerende Storbedrift, og det kan med nogen Ret hævdes, at den paa denne Maade saa at sige »beskyttedes« ud af Verden**). Heller ikke Forsvaret ud fra den Betragtning, at Udlandet skulde bære Tolden, spiller, som allerede berørt, mere nogen fremtrædende Rolle. Dersom det i Almindelighed er rigtigt, at Tolden paa en Vare vil indgaa i

*) G. Brodnitz: Bismarcks nationalök. Anschauungen, S. 62 flg.

**) Hele denne Bevægelse er meget interessant og indgaaende skildret af Hermann Levy i hans Skrift: Entstehung u. Rückgang des landwirtschaftlichen Groszbetriebes in England. Det var for en væsentlig Del disse Forhold, som bragte Marx til at opstille Teorien om den samme Udviklingslov for Landbruget som for Industrien og Haandværket, og som nu ikke helt uden Grund volder hans Tilhængere adskillige baade teoretiske og praktiske Vanskeligheder.

dennes Pris i samme Grad »som Indførslen er ringe i Forhold til Eksportlandets Produktion og stor i Forhold til Importlandets Produktion«, vil det allerede dermed deduktivt være givet, at Tyskland i alt væsentlig maa bære sin Korntold selv, hvad ogsaa rent empirisk, statistisk, synes at være godtgjort*) og vel ogsaa i det mindste maa være en stiltiende Forudsætning fra deres Side, der af Hensyn til Landbruget overhovedet holder paa Beskyttelsen. En konservativ Agrar og ivrig Toldbeskytter som Professor v. d. Goltz stryger uden videre de anførte Argumenter for Landbrugstolden.

Noget vanskeligere bliver det at tage Standpunkt over for den Betragtning, at Beskyttelse er nødvendig for det tyske Landbrugs Eksistens som Erhverv. Von der Goltz kan maaske opstilles som en typisk Repræsentant for denne Opfattelse: Korntolden maa øve Indflydelse paa Kornavlens og derved i betydelig Grad paa Landbrugets Rentabilitet; jo højere Told, desto højere Priser, og jo højere Priser desto større Rentabilitet. Dog gives der en vanskeligt bestemmelig Grænse: en ensidig høj Told paa Korn vil nemlig give den store Bedrift en utilbørlig Overvægt i Konkurrencen med Bondebedriften, hvis Opretholdelse af sociale, politiske og militære Grunde er af kapital Vigtighed. — Hvad det rent faktiske angaar med Hensyn til Udviklingen inden for det tyske Landbrug i det sidste Fjerdedels Aarhundrede, saa synes de forskellige Forfattere nogenlunde enige i visse Hovedpunkter, der for en Del kan belyses gennem den officielle Statistik: Kornaréalet er ikke gaaet tilbage til Trods for de vig-

*) Conrad: Die Stellung der landwirtschaftlichen Zölle o. s. v. (i Schriften des Vereins für Sozialpolitik. Bd. 90—91, S. 107 o. flg.)

ende Priser, Brakarealerne er betydeligt formindskede og Dyrkningen af Rodfrugter gaaet stærkt frem. Udbyttet pr. Arealenhed er større end tidligere. Kreaturbestanden er, naar Faarene undtages, i Fremgang kvantitativt og endnu mere kvalitativt, og for en vigtig Dels, Svinenes, Vedkommende er Rotationen bleven betydelig kortere. Den lille og den middelstore Bedrift synes ikke truet af Storbedriften, for saa vidt i alt Fald en saadan Slutning kan støttes paa en Statistik over Antallet af Bedrifter i de forskellige Størrelsesgrupper — lutter Træk, som tyder paa, at Landbruget som Erhverv ikke er truet. Det er ud fra disse lagttagelser, v. d. Goltz drager den vigtige Slutning, at »de lave Kornpriser og den højere Arbejds løn foreløbig aldeles ikke kan siges at have medført det af mange befrygtede Resultat, at Landbruget skulde falde tilbage til ekstensivere Former ... tværtimod, det lader sig med stor Bestemthed hævde, at Udviklingen er gaaet i Retning af større Intensitet« *). Men det siger sig selv, at dette i og for sig ikke kan benyttes som Argument mod Landbrugsbeskyttelsen. Det er jo en Bevægelse, der, selv om den var indledet længere tilbage, i alt Fald for en Del har fundet Sted under Beskyttelsen, hvis Tilhængere netop beraaber sig paa de nævnte Erfaringer som Bevis for dennes Nytte og Betydning og gerne henviser til England som det afskrækkende Vidnesbyrd om, hvorledes det højst sandsynligt vilde være gaaet ogsaa i Tyskland, hvis det havde fulgt en lignende toldpolitisk Praksis. Teoretisk er Stillingen for det her omtalte Spørgsmaals Vedkommende følgende: de mere moderate

*) Agrarwesens u. Agrarpolitik, S. 9. Dette er ogsaa Conrads Opfattelse.

Toldbeskyttere holder fast ved, at Erfaringen foreløbig har vist, at Landbruget som Erhverv ikke paa noget væsentligt Punkt kan siges at være truet, og at en Forhøjelse af Agrarbeskyttelsen for Tiden derfor maa siges at være en ganske unødvendig klassepolitisk Foranstaltning, medens det fra modsat Side hævdes, at den forøgede Beskyttelse har sin fulde Berettigelse deri, at den vil hæve Landbrugets Betydning i det nationale Erhvervsliv. Praktisk er Spørgsmaalet løst: den forøgede Beskyttelse er en Kendsgerning, og hvis den opretholdes længe nok, vil Livet selv faa Lejlighed til at løse det Problem, der har delt Teoretikerne — for ikke at tale om Politikerne — i Lejre, der ikke uden Bitterhed har bekæmpet hinanden.

Hæve Landbrugets Betydning i det nationale Erhvervsliv — dermed er allerede Overgangen gjort til endnu et andet Argument til Fordel for Agrarbeskyttelsen, et Argument, som efterhaanden er kommen til at spille en mere fremtrædende Rolle under Iagttagelsen af den fortsatte stærke Forskydning i Forholdet mellem Land- og Bybefolkning. Det er ikke Meningen at komme ind paa det hele Spørgsmaal om »die abnehmende Agrarquote« — Landbrugets relativt aftagende Betydning i det nationale Erhvervsliv —, der er et internationalt, ikke et specielt tysk Fænomen, og som, fordi det er internationalt, maa skyldes dybe og vidt virkende Aarsager, overfor hvilke saa »overfladiske« Foranstaltninger som Told paa Korn og Kvæg formodentlig spiller en underordnet Rolle, ligegyldigt om dens Virkninger saa gaar i den ene eller den anden Retning. Kun et enkelt Moment i Diskussionen om denne Sag skal berøres, Spørgsmaalet om Agrarbeskyt-

telsen som et Middel til at binde Befolkningen noget fastere til Landbruget og modarbejde den Bevægelse, der finder sit plausible Udtryk deri, at i 1871 levede af Tysklands Indbyggere 26,2 Mill. paa Landet og 14,8 Mill. i Byerne, mens de tilsvarende Tal efter Folketællingen 1900 var henholdsvis 25,7 og 30,6 Mill. I det enkelte var Forskydningen følgende:

Af Befolkningen levede i Byer (3: Bebyggelser paa over 2000 Indb.)	
1871	36.1 ⁰ / ₀
1875	39.0 —
1880	41.4 —
1885	43.7 —
1890	47.0 —
1895	50.2 —
1900	54.3 —

De, der med Henblik paa disse Forhold forsvare Beskyttelsen, gør det med et Ræsonnement, der er velbekendt, idet de hævder, at den Forbedring i Landbrugets almindelige Tilstand, som den betinger, vil strække sig videre end til selve Jordbrugerne og Jordejerne; gennem forøget Efterspørgsel efter Arbejde og højere Løn vil den ogsaa komme Landarbejderne til Gode og derved knytte dem fastere til Landbruget. Den ovenfor anførte Oversigt kunde maaske synes at bevise det modsatte. Dette er dog ikke Tilfældet; den viser blot, at Beskyttelse ikke har været stærk nok til at bringe Landbruget ud over Krisen. —

Fra modsat Side gøres der nu gældende, at selv om Toldbeskyttelsen virkelig var i Stand til at fremkalde en opadgaaende Periode i Landbruget, er der

alligevel visse Ejendommeligheder ved den hele Udvikling inden for dette, som gør, at Efterspørgselen efter Arbejde stiller sig noget anderledes nu end i tidligere Tider: den er underkastet større regelmæssige periodiske Svingninger i Aarets Løb, fordi Landbruget mere har faaet Karakteren af Saisonarbejde. Dette er noget, hvorom de stridende Parter synes at være enige*). Bensing**) har forsøgt at finde et numerisk Udtryk for dette Forhold; han beregner, hvorledes Arbejdet, angivet i Arbejdsdage, nogenlunde typisk fordeler sig paa en Bedrift paa 60 ha. under det gamle Trevangsbrug (I), Norfolkerbrug (II) og Vekselbrug med intensiv Roedyrkning (III):

	Ialt Arbejdsdage	Sommer	Vinter
I	712	262	450
II	1615	1199	416
III	3179	2608	571

Den almindelige Bevægelse, som disse Tal angiver, er da den, at den stigende Intensitet i Landbruget kræver en meget større Arbejdskraft, men medens »Sommerdagene« Antal er vokset til det 10-dobbelte, er Forøgelsen af »Vinterdagene« helt ubetydelig. Det er ikke uden Interesse at se, hvorledes den beregnede Arbejdstid under de 3 Driftssystemer fordeler sig mellem Mænd og Kvinder:

*) Jvfr. Goltz: Art. Sachsengänger i Handw. der Staatsw. Verkauf: Agrarschutz und Sozialreform. Sombart: Der moderne Kapitalismus II, S. 104, 124 o. flg.

**) Bensing: Der Einfluss der landwirtschaftlichen Maschinen auf Volks- u. Privatwirtschaft. S. 39 o. flg.

	Ialt Arbejdsdage	»Manddage«	»Kvindedage«
I	712	573	139
II	1615	567	1048
III	3179	774	2405

Denne Oversigt følger et nyt Træk ind i Billedet: den forøgede Efterspørgsel efter Arbejde, som følger med Overgangen til de intensivere Driftssystemer, falder næsten udelukkende paa »Kvindedagene«.

Nu maa det vel fastholdes, at disse numeriske Udtryk for Efterspørgselen efter Arbejde under de tre Driftsformer i høj Grad beror paa Abstraktioner, og at de af den Grund maa fjerne sig en hel Del fra Livets konkrete Forhold. For det første angaar Beregningerne kun det til den egentlige Markdrift knyttede (derunder Tærskning af Kornet), ikke det til Kvægbruget knyttede Arbejde; det er dernæst forudsat, at der aldrig anvendes Mænd til et Arbejde, der som Regel udføres af Kvinder (f. Eks. Lugning af Roer), og endelig at der ikke anvendes nogen Art af Maskiner i Bedriften. Men trods disse væsentlige Abstraktioner fra de konkrete Forhold, bevare Tallene en betydelig Interesse som numeriske Udtryk for Tendensens Retning. Sit sociale Udtryk finder denne Tendens da i Jordbrugernes Klager over Arbejdermangel om Sommeren og i Arbejdernes modsvarende Klage over Arbejdsmangel om Vinteren, og det er denne Risiko, disse søger at unddrage sig ved Bortvandring til Byerne eller ved Udvandring. Den videre Følge er Vandrearbejderen, Sachsengängeren: han (eller hun) repræsenterer netop det Udbud, der er periodisk tilbagevendende som det moderne Landbrugs Efterspørgsel efter Arbejde selv

er det. Goltz anslaa Antallet af Sachsengængere til 2—300000, for Størstedelen Kvinder — saaledes som man ogsaa efter Dr. Bensings Beregninger paa Forhaand maatte vente det.

Denne Udvikling støttes nu ved Indførelsen af Landbrugsmaskiner, der i Tyskland synes at være foregaaet med en mærkelig Hurtighed, saaledes som det fremgaar af den ganske vist langt fra tilfredsstillende officielle Statistik.*) Der optælles kun Antallet af Ejendomme, der overhovedet anvender Maskiner af en eller anden Art. Et Par Tal anføres:

Antal Ejendomme hvorpaa der anvendes:	1882	1895
Damppløj.....	836	1619
Mejemaskiner.....	19634	35084
Damptærskværker...	75690	259364
Andre Tærskværker.	298367	596869

Som det ses, er Fremgangen i Maskintærskning særlig paafaldende, altsaa Anvendelsen af den Maskine, der mer end nogen anden bidrager til at skærpe eller støtte den Bevægelse mod større Periodicitet i Arbejdets Fordeling, som selve Overgangen til de moderne, mere intensive Driftsformer har en Tendens til at fremkalde. En stort videre Anvendelse af Tærskemaskinen, siger Goltz, kan let forrykke Arbejdsforholdene paa Landet paa en saadan Maade, at de vanskelig igen vil kunne ordnes. Og han er barnlig nok til at fraraade den videre Brug af den, undtagen hvor det er absolut nødvendigt.**).

*) Statistik des Deutschen Reichs, N. F. 112.

**) Goltz: Agrarwesen u. Agrarpolitik, S. 29.

Til disse anførte Momenter kommer endelig de dybt indgribende Forandringer, der fremkaldes derved, at Storindustrien i stigende Grad opløser Husflid og Husindustri, enten der saa arbejdes for det hjemlige Forbrug eller for det lokale Marked eller for en større Driftsherres Regning. Derved frigøres megen Arbejdskraft, samtidig med at der stænges for Udvejen til mange Arbejdsmuligheder i industrielle Bierhverv, som tidligere stod aaben. — Det er da disse samvirkende Faktorer, der indeholder den sande Forklaring af Op-løsningen af Arbejdsforholdene paa Landet, og at en forhøjet Agrarbeskyttelse skulde øve nogen nævneværdig Indflydelse som Modvægt over for disse dybtvirkende sociale Aarsager er ganske vist en Antagelse, der ingen Sandsynlighed har for sig.

Forøvrigt er det klart nok, at det just omtalte, af tyske Forfattere for Tyskland paa pegede Forhold i og for sig ikke er specielt tysk. Fra Vest-Irland drager Mænd i Tusindvis bort til England som Landarbejdere fra Vaar til Høst er forbi. I Sverige føles de samme Vanskeligheder ved Arbejdsforholdene, som knytter sig til den mere udprægede Periodicitet i Efterspørgselen efter Arbejde inden for Landbruget*), og der er ingen Tvivl om, at den samme Tendens kan spores i Forholdenes Udvikling i vort eget Land.**)

To Ting var der, som ved den tyske Agrarbeskyttelse uvilkaarligt maatte fange Opmærksomheden: de stærkt stigende Toldsatser og den Forskydning,

*) Fahlbeck: Die ländliche Arbeiterfrage in Schweden (i Hasbach's: Die englischen Landarbeiter und die Einhegungen, S. 408).

**) Jfr. min Afhandling: Den danske Husmand (i Statsvetenskaplig Tidskrift. 1904. S. 65).

der efterhaanden finder Sted i deres Motivering, de større Opgaver, som de angives at skulle tjene. Der maa i dette ligge nogen Trøst for dem, der maa bære Trykket: de kan jo gøre det med den Bevidsthed, at de Formaal vokser, for hvis Skyld de større Ofre bringes og forlanges. — Eller er det saa, at Formaalet og Opgaverne er mindre omfattende end de udgives for at være, og at det centrale i Bevægelsen alligevel er en mere og mere fordringsfuld Klassepolitik, saa det er gaaet som Schöffle udtrykte det: Bismarck musste den Agrarismus erst erwecken, Bülow vermag ihn kaum mehr zu zähmen. —

Den 7de internationale Arbejderforsikringskongres i Wien.

Af

Cordt Trap.

I Dagene fra 17.—23. September 1905 afholdtes der en international Arbejderforsikringskongres i Wien som den 7de i Rækken af disse Kongresser, hvoraf den første afholdtes i Paris i 1889, de følgende i Bern (1891), Mailand (1894), Bryssel (1897), Paris (1900) og Düsseldorf (1902). Næsten alle europæiske Magter havde sendt Delegerede, ja selv Australien, de nord-amerikanske Fristater og Tunis var repræsenterede. Som Delegeret for Frankrig mødte Millerand, som har udrettet meget for Arbejderforsikringsspørgsmaalet i sit Land og er en ivrig Talsmand for, at Frankrig ikke for Kampen mod den katolske Kirke skal glemme Arbejderspørgsmaalet. Millerand havde i Dagene forud for Kongressen sammen med Bødiker ved Selvsyn gjort sig bekendt med forskellige af de til den tyske Arbejderforsikring knyttede Institutioner. Kongressen, for hvilken Universitetet gæstfrit havde aabnet sine Døre, fandt en meget stærk Tilslutning, og —

hvad vistnok er noget af et Særsyn i Kongressernes Historie — Møderne var lige til Slutningen stærkt besøgte. Den store Tilslutning maa vistnok for en Del forklares ved, at der netop nu er stærk Grøde i Arbejderforsikringsspørgsmaalet, da der i flere Stater (navnlig Frankrig og Østerrig) er fremsat Forslag til en betydelig Udvidelse af deres Arbejderforsikring, ligesom i Tyskland en gennemgribende Reform af Systemet staar paa Dagsordenen som et af Nuets brændende Spørgsmaal. Hvad der vel ogsaa i nogen Grad bidrog til at holde Interessen for Forhandlingerne vaagen, var, at Sygekasserne i saavel Tyskland som Østerrig mente sig truede i deres Livsinteresser ved fremkomne Reformforslag (se herom senere) og derfor havde ladet sig meget talrigt repræsentere paa Kongressen. Til Tider antog Diskussionen mellem de modstaaende Anskuelser en endog meget skarp Karakter. Den anden Forhandlingsdag maatte Mødet sluttes før Tiden, fordi Dirigenten traf den Afgørelse, at en socialistisk Taler, Verkauf, der repræsenterede de bestaaende Sygekassers Interesser, ikke kunde faa Ordet udover den fastsatte Tid, medens Verkauf krævede Spørgsmaalet afgjort af Forsamlingen. Med Udraabet: »Wenn Sie Gewalt brauchen, der Gewalt weichen wir«, forlod Verkauf Talerstolen; men Tildragelsen fremkaldte en saa heftig Meningskamp i Forsamlingen, at videre Forhandling faktisk var umulig. Den paafølgende Dag lykkedes det Præsidenten, Bødiker, ved en paa samme Tid forsonlig og myndig Appel til Forsamlingens gode Instinkter, at gyde Olie paa de oprørte Vande, saaledes at Resten af Forhandlingerne forløb nogenlunde roligt, om man end tydeligt kunde mærke Ilden ulme under Asken.

Medens de foregaaende Kongresser fortrinsvis havde beskæftiget sig med Ulykkesforsikringen, har denne Sag i de fleste europæiske Stater faaet en, i alle Tilfælde foreløbig Ordning, og der var denne Gang som særlige Emner for Forhandling udpeget Invaliditets- og Alderdomsforsikringen, Spørgsmaalet om en Simplificering og Sammenarbejden af Forsikringens enkelte Grene, Tilvejebringelsen af en international Ulykkesforsikringsstatistik samt Forebyggelse af Ulykkestilfælde m. m.

Hvad der særlig gav Kongressen Interesse, var, at der ved Beretninger fra Mænd fra de enkelte, i Kongressen deltagende Stater var skabt en samlet Arbejderforsikringens Historie fra 1889, da den første internationale Arbejderforsikringskongres afholdtes i Paris, indtil Kongressen 1905. Tilvejebringelsen af en saadan kortfattet Arbejderforsikringens Historie anser jeg for meget nyttig, da man her har samlet paa ét Brædt, hvad man ellers ofte møjsommeligt maa søge i forskellige, mer eller mindre utilgængelige Kilder.

Jeg skal, da det muligvis kunde have Interesse for Tidsskriftets Læsere, af det indsamlede Materiale anføre nogle Hovedpunkter af, hvad der gennem Lovgivningsmagtens Indskriden er vundet for Arbejderforsikringen i det ovennævnte Tidsrum 1889—1905. For de fleste Landes Vedkommende falder dette sammen med, hvad der overhovedet er udrettet paa dette Omraade. Kun Tyskland og Østerrig havde skabt Rammerne for deres nuværende Lovgivning forinden; men i begge Lande, dog navnlig i Tyskland, er der sket mange betydelige Forandringer i det bestaaende Grundlag, der næsten

altid har forøget de Forsikredes Rettigheder, tildels ogsaa de Forsikredes Kreds.

Det Omraade, hvor man har opnaaet de fleste Resultater, er Ulykkesforsikringen. Efter 1889 har saa godt som alle europæiske Stater fulgt det af Tyskland og Østerrig givne Eksempel og — i snævrere eller videre Omfang — indført en Ulykkesforsikring for Arbejdere, saaledes Norge i 1894, Finland i 1895, Storbritannien i 1897, Danmark, Frankrig og Italien i 1898, Spanien i 1900, Sverige og Holland i 1901, Luxemburg i 1902, Belgien og Rusland i 1903. I Schweiz var der vedtaget en Lov af 5. Oktober 1899 om en tvungen Ulykkes- og Sygeforsikring for alle Arbejdere, men denne Lov blev forkastet ved en Folkeafstemning af 20. Maj 1900. Alle disse Lovgivninger bygger paa det fælles Princip, at de inddrager under sig alle saadanne Ulykkestilfælde, der ikke kan tilskrives nogen af Parterne, men maa henføres til Driften og den samme iboende Fare; men iøvrigt frembyder de indbyrdes meget store Forskelligheder.

Blandt de Punkter, som skiller de enkelte Staters Lovgivning fra hinanden, maa i første Række nævnes Organisationsspørgsmaalet. Modsætningsforholdet bestaar her imellem Tvangsforsikrings- og Erstatningssystemet. Det første organiserer tvangsvis de Midler, der skal dække Arbejdernes Krav paa Erstatning; Erstatningssystemet derimod fastslaar udelukkende Betingelserne for Arbejdernes Erstatningsret, men udøver overfor Arbejdsgiverne ingen som helst Tvang med Hensyn til, hvorledes de skal fyldestgøre deres Forpligtelser. Som fuldblods Repræsentanter for Tvangsforsikringssystemet paa dette Omraade kan nævnes

Tyskland, Østerrig og Norge. Forsikringens Organisation er imidlertid forskellig i disse Lande. I Tyskland udføres Forsikringen af tvangsvis organiserede Arbejdsgiverforbund (Berufsgenossenschaften), i Østerrig af territoriale Forsikringsanstalter, i Norge af en Statsforsikringsanstalt. Som Stater, hvis Lovgivning mer eller mindre udpræget hviler paa Erstatningssynspunktet, kan nævnes Belgien, Danmark, Frankrig, Holland, Rusland, Spanien, Storbritannien og Sverige. I Danmark foreskriver Lovgivningen t. Eks. kun Arbejdsgiverne, i hvilke Tilfælde de skal yde deres Arbejdere Erstatning, men giver dem fuld Frihed med Hensyn til, hvorledes de vil fyldestgøre denne Forpligtelse. De kan altsaa ikke alene frit vælge, hvor de vil tegne Forsikring, men endog helt undlade denne; kun at de ved at tegne Forsikring hos et af Staten anerkendt Selskab frier sig selv fra ethvert yderligere Ansvar. Som bekendt er det en af Hovedankerne mod det frie Erstatningssystem, at Arbejderne let kan miste deres Krav, naar Arbejdsgiveren ikke er tilstrækkelig kapital-kraftig og ikke har forsikret sin Risiko. Herpaa er der søgt bødet paa forskellig Maade. I Belgien og Frankrig sikres Arbejderne gennem særlige Garantifonds, som udreder Erstatning i saadanne Tilfælde, hvor Arbejdsgiverne er ude af Stand dertil. I Belgien er Arbejdsgiveren ikke forud for et Ulykkestilfælde forpligtet til at forsikre sine Arbejdere, men efter dettes Indtræden maa han enten afgive en til de Arbejdere tilkendte Renters Sikring nødvendig Kapital hos »la caisse générale d'épargne et de retraite« eller paa anden Maade stille Garanti for sine Forpligtelsers Opfyldelse. Paa den anden Side kan han forud for Ulyk-

kestilfældet fri sig for enhver yderligere Risiko ved at tegne Forsikring hos en af Staten anerkendt privat Forsikringskasse eller hos Statsforsikringsanstalten. Ved Siden heraf sikres Arbejdernes Krav ved et under Statskontrol staaende Garantifond, hvis Midler skaffes ved tvungne Bidrag fra de Arbejdsgivere, som ikke har tegnet Forsikring; herved øves der et stærkt Pres paa Arbejdsgiverne til at tegne Forsikring. Paa denne Maade har Belgien, skønt det i Princippet fastholder Grundsætningen om Arbejdsgiverens individuelle Ansvarlighed, dog sikret Arbejderne paa betryggende Maade. I Frankrig er Forholdet ordnet paa noget lignende Maade; dog er der bl. a. den Forskel, at Garantifonden faar sine Midler ved Skat paa de under Ulykkesforsikringen indtagne Arbejdsgivere, der betaler Næringssskat. Som Overgang mellem de to Grupper staar Lovgivningen i Lande som Finland og Italien, der vel kender Forsikringstvang, men derimod ingen Tvangsforsikring, idet Arbejdsgiveren har Frihed til at vælge mellem de af Staten anerkendte Forsikringsinstitutioner. Ved en Lov af 29. Juni 1903 er Italien dog gaaet et Skridt henimod Tvangsforsikringssystemet ved betingelsesvis at give Regeringen Ret til at lade oprette tvungne Forsikringsforbund af Arbejdsgivere indenfor samme Fag, altsaa noget i Lighed med de tyske Berufsgenossenschaften. Dette Skridt skyldes nok uheldige Erfaringer fra Svovlindustrien paa Sicilien, hvor Driften af Svovlminerne for en stor Del er overladt smaa Entreprenører, lige overfor hvilke Arbejderne i et stort Antal Tilfælde er gaaet glip af deres Krav.

Paa et andet Hovedpunkt skiller de enkelte Staters Ulykkesforsikringslovgivning sig fra hinanden, eftersom

Forsikringen baseres paa Livrente- eller Kapitalsystemet. Efter det første modtager den Tilskadekomne, eventuelt tillige hans Efterladte, en aarlig Rentenydelse; efter Kapitalsystemet gives Erstatningen under Form af en Kapital. Rentesystemet er t. Eks. gennemført i Belgien, Finland, Holland, Norge, Tyskland, Rusland, Sverige og Østerrig, hvorimod Danmark, Italien og Storbritannien i forskelligt Omfang har antaget Kapitalsystemet. Ofte kombineres de to Systemer. Eksempel herpaa frembyder Rusland, hvor Arbejdsgiverne og Arbejderne kan enes om at ombytte Renten med en Kapital, udgørende Rentens tidobbelte Beløb, og Norge, hvor Bestyrelsen for Statsanstalten kan give den Tilskadekomne et Beløb indtil 5 Aars Rente for at hjælpe ham til en Levevej. I Italien anvender man Rentesystemet ved forbigaaende Invaliditet, Kapitalsystemet ved Dødsfald og blivende Invaliditet, men Kapitalen skal i sidstnævnte Tilfælde normalt anvendes til Indkøb af en Livrente, dog saaledes at Amtsdommeren i det Distrikt, hvor Arbejderen bor, undtagelsesvis kan tillade en Kapitaludbetaling. Ogsaa i Storbritannien og i Danmark er de to Systemer kombinerede.

Medens altsaa de allerfleste Stater i større eller mindre Omfang gennem Lovgivningen har sikret Arbejderne Krav paa Erstatning i Ulykkestilfælde, er Forholdet anderledes med Hensyn til Syge-, Alderdoms- og Invaliditetsforsikringen.

I 1889 havde allerede saa vel Tyskland som Østerrig ordnet deres Sygeforsikring gennem en Tvangslovgivning. Med enkelte Undtagelser (Ungarn og Luxemburg) har ingen af de andre europæiske Stater paa dette Omraade fulgt de to Staters Eksempel, om der

end i Holland foreligger Forslag til en tvungen Sygeforsikring, ligesom der i nogle Lande for enkelte Grupper af Arbejdere, i Frankrig t. Eks. for Bjergværksarbejdere, er indført en saadan. Derimod har forskellige Stater (Belgien, Danmark, Frankrig, Italien, Storbritannien, Sverige) med Bevarelse af Befolkningens fulde Valgfrihed paa dette Omraade søgt at yde Sygekasserne en virksom offentlig Støtte, knyttet til Betingelser, bestemte til at retlede Udviklingen. Saaledes har t. Eks. Frankrig ved en Lov af 1. April 1898 givet de Foreninger, der underkaster sig offentlig Kontrol (*sociétés approuvées de secours mutuels*), betydelige Privilegier, navnlig bestaaende i en væsenlig højere Rentefod ($4\frac{1}{2}\%$), end den sædvanlige (3%) ved Pengeanbringelser hos la Caisse des dépôts et consignations, samt direkte Statstilskud, og Sygekassebevægelsen har da ogsaa, efter at Loven er traadt i Kraft, taget et ret betydeligt Opsving. Saaledes er Antallet af nydende Sygekassemedlemmer fra c. 1,600,000 i 1898 steget til 2,360,000 i 1901. Særlig gode Resultater har man ad den her angivne Vej naaet i Belgien, hvor Antallet af Sygekassemedlemmer fra 1895 til 1904 steg fra c. 104,000 til c. 750,000, og i Danmark, hvor Sygekassevæsenet siden Loven af 1892 har været i en stærk, lykkelig Opblomstring; fra 1893—1904 er saaledes Antallet af ubemidlede Medlemmer af de anerkendte Sygekasser steget fra 105,861 til 434,758 og alt tyder paa, at Bevægelsen endnu er i en udmærket god Fremvækst.

Spørgsmaalet om en virksom Indgriben fra Statens Side til Bedste for en Alderdoms- og Invaliditetsfor-

sikring staar endnu uløst i de fleste Lande*). Som Stater, der har lovgivet paa dette Omraade, maa nævnes Tyskland, Danmark og Belgien. Grundtrækene i den tyske Invaliditets- og Alderdomsforsikring og vor egen Alderdomsforsørgelse er bekendte nok, og dem kan jeg her forbigaa. Derimod kan det formentlig have nogen Interesse at erfare lidt om det belgiske System, der bygger paa Princippet Hjælp til Selvhjælp, altsaa det, der t. Eks. ligger til Grund for vor Sygekasselov. Allerede i 1891 begyndte Staten at give Tilskud til de gensidige Hjælpeforeninger, der tegnede Forsikring for deres Medlemmer hos den statsgaranterede »Caisse de retraite«, og senere har man forøget Hjælpen. Den nuværende Ordning beror paa en Lov af 10. Maj 1900. Man har søgt at ordne Forsikringen ved Statsanstalten saa bekvemt som muligt for de Forsikrede. Indbetalingen modtages saaledes gennem alle Posthuse og lige ned til 1 Frc. Hver Indbetaling sikrer en bestemt Rente uden Hensyn til senere Indbetalinger, hvorved ingen behøver at holde sig tilbage af Frygt for, at han ikke senere kan erlægge de krævede Præmier. Hver Forsikret faar udleveret en lille Bog, som viser de indskudte Summers Størrelse og den derved erhvervede Rentenydelsesret; derved kan Ihænderen stadig følge de ved hans egne Indbetalinger, eventuelt i Forbindelse med Tilskud fra Arbejdsgivere og Kommuner, opnaaede Resultater. Renten kan erhverves med eller uden Kapitalens Opgivelse. I sidste Tilfælde faar de Efterladte udbetalt de indbetalte

*) Enkelte Steder har man indført en Tvangsforsikring for enkelte Grupper af Arbejdere, i Frankrig saaledes en for Bjergarbejdere og Sømand.

Summer (med Fradrag af 3 pCt.), men Renten bliver naturligvis i saa Fald meget mindre; man har dog ment ogsaa at burde tilbyde de Forsikrede dette Vilkaar, fordi mange Ubemidlede ønsker at kunne sikre deres Efterladte en lille Kapital, hvis de gaar tidligt bort, og da hellere vil nøjes med en mindre Rente. Til de egne Præmier, dog ikke udover 15 Frcs., føjer sig et aarligt Statstilskud paa 60 $\frac{0}{100}$, saaledes at Statstilskuddet aarligt ikke kan overskride 9 Frcs. Der er ydet særlige Begunstigelser til Personer, der er over 45 Aar, og som paa Grund af deres højere Alder trænger til at tages særlig under Armene, og til Medlemmer af gensidige Foreninger, hvilke f. Eks. som oftest nyder godt af det Statstilskud paa 2 Frcs. pr. Medlem, som gives de nævnte Foreninger, hvorved det aarlige Statstilskud kan vokse til 11 Frcs. pr. Medlem. Naar en Person ikke er Medlem af en gensidig Forening, er hans Ret til at deltage i Statstilskuddet betinget af, at han ikke yder i aarlig Skat til Staten et vist nærmere fastsat Beløb. Derved er Retten til at nyde godt af Statstilskuddet gjort afhængig ikke af den Samfundsklasse, hvortil Vedkommende hører, men af hans økonomiske Uformuenhed. Naar en Person har erhvervet en Rente-nydelsesret paa 360 Frcs., hører alt videre Statstilskud op. Tegning af Livrenter hos Statsanstalten har i de sidste 10 Aar taget et mægtigt Opsving. Saaledes er fra 1894—1904 Antallet af Foreninger, der tegner Livrente hos Statsanstalten, vokset fra 107 til 5053, Antallet af Konti fra 5,504 til 585,656, Summen af de Forsikredes Indbetalinger fra 93,346 Frcs. til 6,119,314 Frcs., Statstilskuddet fra 19,987 Frcs. til 3,500,000 Frcs. En af Stats-

anstalten udarbejdet Statistik oplyser, at 80 % af de Forsikrede hører til Arbejderklassen. Den i Belgien ved Forsikringsfrihed i Forbindelse med Statshjælp opnaaede betydelige Udvikling paa Alderdomsforsikringens Omraade frembyder stor Interesse, fordi det, med Erfaringerne fra Frankrig som Udgangspunkt, var ophøjet til en Art Trossætning, at man ad den her angivne Vej kun kunde opnaa meget ubetydelige Resultater. Forsikringens store Fremskridt i Belgien skyldes vistnok forskellige Omstændigheder: de gunstige og efter de Forsikredes Forhold godt afpassede Forsikringsvilkaar, den efter Loven af 1900 fra forskellige Centrer udgaaede storartede Agitation, støttet ved direkte Hjælp fra Kommuner og Provinser, og ikke mindst den Omstændighed, at man har taget de gensidige Hjelpeforeninger i Forsikringens Tjeneste. Herved fries de Forsikrede for enhver Ulejlighed, og Indbetalingen kan yderligere afpasses efter de Forsikredes Forhold, t. Eks. derved, at en Forening modtager mindre Summer end 1 Frc., som den samler sammen til det af Statsanstalten fastsatte Minimum; desuden giver den gensidige Sammenslutning den for Karakteren nødvendige Afstivning. Foruden de i enkelte Stater ved Statsmagtens Indgriben opnaaede Resultater for Alderdoms- og Invaliditetsforsikringer, er der, som allerede berørt, i Øjeblikket en stærk Bevægelse i dette Spørgsmaal i forskellige Lande.

Her skal saaledes omtales det af den østerrigske Regering fornylig forelagte Udkast til en Reform af Arbejd-
ersikringen, hvilket Regeringen dog mere vil have betragtet som et Program, der bringer de hidtil svævende Planer ind i fastere Rammer, end som et endelig

udarbejdet Lovforslag. Udkastet har betydelig Interesse, baade fordi dets Gjennemførelse vilde betyde en meget stor Udvidelse af den bestaaende Forsikring, ikke alene til en efter tysk Mønster indrettet Invaliditets- og Alderdomsforsikring, samt yderligere til en Børne- og Enkeforsikring, som end ikke den tyske Lovgivning har inddraget under sig, men lige saa meget, fordi det betegner et Forsøg paa at bringe Forsikringens enkelte Dele i nærmere indbyrdes Forbindelse, navnlig derved, at Sygekasserne kommer til at danne Underlaget for den hele Forsikring. Disse Kasser skal nemlig ikke alene bestyre deres egne Anliggender, men ogsaa paa forskellig Maade fungere for Ulykkes-, Invaliditets-, Enke- og Børneforsikringen, t. Eks. modtage Ansøgninger om Tilkendelse af en Rente, foretage den første Undersøgelse og tilvejebringe det til Ansøgningernes Bedømmelse nødvendige Materiale, endvidere optræde som Kasserere for den samlede Arbejderforsikring, saaledes at Bidragene til alle Forsikringsgrene betales til Sygekassen under ét under Hensyn til den Lønningsklasse, hvortil den Paagældende hører, hvorved man vilde undgaa Opkrævningsmaaden ved Forsikringsmærker og tillige opnaa en betydelig Simplifikation af det hele Opkrævningsapparat.

For at Sygekasserne skal kunne løse de dem til tænkte Opgaver maa de undergaa en betydelig Reform og baseres paa bredere Grundlag end hidtil. Medlemsantallet skal mindst være 500 og 1000 for die Bezirkskrankenkassen. Desuden foreslaas det, at Arbejdsgiverne, hvis Tilskud til Sygeforsikringen forhøjes fra $\frac{1}{3}$ til $\frac{1}{2}$, ogsaa faar en tilsvarende Repræsentation i Bestyrelsen. Den egentlige Styrelse af Ulykkesfor-

sikringen skal forblive hos de territoriale Forsikringsforbund, og til Gennemførelsen af en Invaliditets-, Alderdoms-, Enke- og Børneforsørgelse foreslaas der oprettet en Statsanstalt, i hvis Bestyrelse Arbejdsgivere og Arbejdere i lige Antal skal have Sæde.

Ogsaa i Frankrig, hvor de ad Frivillighedens Vej, tildels med Støtte af Staten, opnaaede Resultater paa Alderdomsforsikringens Omraade kun er ubetydelige, bærer Forholdene højst sandsynligt henimod en Tvangsforsikring for Arbejderstanden, maaske ogsaa for dermed i økonomisk Henseende ligestillede Samfundslag, skønt en Tvangsforsikring i dette Land har mægtige Interesser at kæmpe imod. Den lovgivende Forsamling har indgaaende beskæftiget sig med Spørgsmaalet om Indførelsen af en paa Tvang baseret Invaliditets- og Alderdomsforsikring. Nævnes skal her det af en Folketingskommission under Millerands Formandsskab *) udarbejdede Forslag om en almindelig tvungen Invaliditets- og Alderdomsforsikring, hvortil saavel Arbejdsgivere som Arbejdere og Staten skulde yde Bidrag, og som paa en Række af Punkter er bygget over den tyske Lovgivning, men som adskiller sig fra samme navnlig derved, at Hovedvægten lægges paa Alderdomsforsikringen (Renten skal træde i Kraft fra det 60de Aar), hvorhos Forsikringen kan finde Sted ikke alene hos en af Staten oprettet Arbejderspensionskasse, men ogsaa hos private Forsikringsselskaber, gensidige Hjælpeforeninger og faglig organiserede Foreninger af Arbejdsgivere og Arbejdere. Millerand udtalte paa Kongres-

*) Om dette Forslag henvises iøvrig til en Artikel af Cand. mag. Aage Sørensen i »Tidsskrift for Arbejderforsikring«, Hefte I og II 1905.

sen den sikre Fortrøstning, at Frankrig ved den næste Arbejderforsikringskongres (i 1908) vilde høre til de Stater, der havde Alderdomsforsikringen bragt sikkert i Hus.

Medens Stemningen i Frankrig saaledes bøjer henimod Tvangsforsikring paa Alderdomsforsørgelsens Omraade, er det anderledes i Storbritannien. Ogsaa her er Interessen for Alderdomsforsørgelsessagen vaagen, hvorefter det vidner, at der til en i 1896 under Lord Rothschilds Forsæde til Drøftelse af denne Sag nedsat Kommission blev indgivet over 100 Forslag, der imidlertid alle bleve forkastede. Interesse for os Danske har de Forslag, der bleve udarbejdede af den nævnte og af en i 1899 nedsat Kommission, fordi de i meget ligner vor egen Alderdomsforsørgelse, som den vilde være, hvis Københavns Magistrats Forslag om faste Takster blev gennemført. Kommissionen af 1899 foreslaar, at hver engelsk Undersaat, der har fyldt 65 Aar, i de sidste 20 Aar ikke er blevet straffet med Fængsel eller har modtaget Fattighjælp og som ikke har 10 sh. i ugentlig Indtægt, skulde have Ret til en Understøttelse. Denne skulde under Hensyn til Livets Dyrhed paa Opholdsstedet variere fra 5—7 sh. ugentlig. Midlerne til Forsørgelsen skulde udredes af Kommunerne og Staten. Der opstilles en Beregning, hvorefter Antallet af Understøttede og Udgifterne ved Gennemførelsen af Forsikringen vilde udgøre henholdsvis: i 1901 655,000 og 10,300,000 £, i 1911 844,000 og 12,650,000 £, i 1921 1,071,000 og 15,650,000 £. Det er Summer, som kan gøre selv engelske Socialpolitikere bange, og Sagen har i dette Land, hvor det endnu er en meget udbredt Anskuelse, at man paa økonomisk Omraade ikke tør

beskatte den samlede Befolkning til Bedste for enkelte Samfundsklasser, endnu megen Modstand at bekæmpe. Men den moderne Arbejderforsikringstanke har saa stor Magt over Sindene i vor Tid, at den nok tilsidst vil vinde Sejr, ogsaa i England, trods de modstridende individualistiske Strømninger.

Interessen ved Forhandlingerne paa Kongressen samlede sig i høj Grad om Planerne angaaende en Sammensmeltning af Arbejderforsikringens enkelte Grene (Invaliditets-, Syge-, Ulykkesforsikringen, eventuelt ogsaa Børne- og Enkeforsikringen). Dette Spørgsmaal vedrører direkte væsenlig kun Tyskland og de Lande, der bygger deres hele Arbejderforsikring paa et Tvangs-system, saaledes som t. Eks. Østerrig vil det efter det nye Regeringsforslag; men i videre Forstand maa det ogsaa interessere alle dem, der følger med denne store Samfundssags videre Udvikling i de store Kulturlande.

Den tyske Arbejderforsikring maa vække Beundring ved det deri nedlagte uhyre Arbejde og de opnaaede betydelige Resultater. Men utvivlsomt lider Systemet af store Mangler, som delvis hidrører fra, at Forsikringen er skabt ved successive, af hinanden uafhængige Love. Blandt disse Mangler kan nævnes, at de tre store Forsikringsgrupper ikke omfatter samme Kreds af Arbejdere, idet Sygeforsikringen ikke omfatter Landbrugets, Ulykkesforsikringen ikke en Del af Haandværkets Arbejdere, og endvidere det store Antal af forskelligartede Organisationer, der fører Forsikringen ud i Verden. Til Invaliditets- og Alderdomsforsikringen er knyttet 40, til Ulykkesforsikringen 1547 og til Sygeforsikringen 23,214 Organisationer. En væsenlig Mangel ved Systemet er det desuden, at Arbejderne i første Instans næsten slet ingen

Indflydelse har paa Ulykkesforsikringens og kun meget lidt paa Invaliditetsforsikringens Gennemførelse, saaledes at de først kan gøre sig gældende i Voldgiftsretterne. Det erkendes almindeligt, at den tyske Arbejderforsikring trænger til en gennemgribende Reform, og denne Anskuelse har ogsaa vundet Tilslutning ved Udtalelser fra saavel Regeringen som Rigsdagen.

Af de fremkomne Forslag til Arbejderforsikringens Simplifikation skal her kort omtales de to betydeligste, Freunds og Bødikers.

Freunds Forslag gaar i første Række ud paa at forene Syge- og Invaliditetsforsikringen under én Bestyrelse. Herfor taler vægtige Grunde, navnlig at Invaliditet i saa mange Tilfælde kan føres tilbage til ikke rettidig eller ikke tilstrækkelig radikal Behandling af Sygdomstilfælde; men en saadan er hyppig forbunden med store Udgifter, som Sygekasserne ikke er i Stand til at bære, men som Invaliditetsforsikringsanstalterne langt bedre kunde paatage sig, baade fordi de hviler paa bredere økonomisk Grundlag og fordi det økonomisk set ofte vilde være meget fordelagtigt for disse Anstalter at anvende endog betydelige Summer for at hindre blivende Invaliditet med den deraf følgende vedvarende Rentenydelsesret. Af meget stor Betydning angives det ogsaa at være, at de Autoriteter, der behandler de syge, faar afgørende Indflydelse paa Invaliditetens Erklæring. I begge disse Retninger virker det nuværende System uheldigt, medens den bedste Ordning vilde kunne opnaas ved en Sammensmeltning af Syge- og Invaliditetsforsikringen, hvilken sidstnævnte i saa Fald maatte decentraliseres, idet der ved Siden af Centralorganisationen burde skabes for begge Forsikringsgrene fælles

lokale Organisationer. Disse maatte da for det første selvstændig bestyre Sygeforsikringen, hvorfor alle de bestaaende Sygekasser maatte ophæves, saaledes at der indenfor samme stedlige Omraade kun blev én Sygekasse for alle dér boende Arbejdere*). Medens Arbejderne hidtil har besat Flertallet af Pladserne i Sygekassernes Bestyrelser, foreslaar Freund at lade disse bestaa af lige mange Arbejdsgivere og Arbejdere samt en Embedsmand som Formand. Dernæst skulde den lokale Styrelse ogsaa med Hensyn til Invaliditetsforsikringen løse vigtige Opgaver, t. Eks. modtage, undersøge og forberede Ansøgningerne om Rentenydelse, kontrollere den tvungne Betaling af Forsikringsbidrag og Rentenydernes Helbredstilstand samt gøre Indstilling om Rentenernes Inddragning. Forfatteren vilde derimod, af Hensyn til Enheden i Lovens Gennemførelse, lade Centraladministrationen holde den endelige Afgørelse af Invaliditeten i sin Haand; endvidere skulde den forestaa Anstaltens finansielle Styrelse, tage Initiativet til Oprettelse af Hospitaler og Helbredelsesanstalter m. m. og naturligvis have Overledelsen af alle Forsikringsanliggender. Ogsaa Ulykkesforsikringen vil Freund, som endelig Maal, forene med de andre Forsikringsgrene; men foreløbig vil han dog lade de faglige Arbejdsgiverforbund bestaa med Benyttelse af de nye lokale Institutioner. Til Systemet hører det endvidere, at de bestaaende Forsikringsgrene skal omfatte samtlige Arbejdere og udvides til en Enke- og Børneforsikring, at Udgifterne deles i tre lige store

*) Det østerrigske Regeringsudkast frembyder her en vis Lighed med Friends Forslag, men gaar kun ikke saa radikalt frem.

Dele mellem Riget, Arbejdsgiverne og Arbejderne, og at de af de to sidsnævnte Parter ydede Forsikringsbidrag udredes under ét ved Hjælp af Mærkesystemet, som Forfatteren ønsker bibeholdt.

Der var et Punkt i Freunds Forslag, der, som allerede flygtigt berørt, vakte heftig Modstand hos Socialdemokraterne og indtog en meget fremskudt Plads i Kongresforhandlingerne; det var Spørgsmaalet om Sygekassernes Styrelse. Gik det, som Freund foreslog, vilde Tyngdepunktet for Magten i Sygekasserne gaa over til en Statsebedsmand og derved vilde man efter de tyske og østerrigske Socialdemokraters Mening overskære Livsnerven for disse Institutioners videre Udvikling. — En Taler tog meget Bifald fra en Del af Forsamlingen paa den Udtalelse, at det, en Enbedsmand først og fremmest vil have, er Ro, men det var just ikke det, der trængtes til i de sociale Forsikringsinstitutioner.

Bødikers Forslag danner paa mange Punkter en Modsætning til Freunds. Medens Freund vil lade Sygeforsikringen opsuges af Invaliditetsforsikringen, vil Bødiker sammensmelte sidsnævnte med Ulykkesforsikringen (saaledes at begge bestyres af Landsforsikringsforbund, eventuelt Fagforbund af Arbejdsgivere), men give Sygeforsikringen en Særstilling udenfor de andre Forsikringsgrene. Grunden hertil er denne, at det ved Sygeforsikringen (i Modsætning til Invaliditets- og Ulykkesforsikringen) drejer sig om forholdsvis smaa Ydelser, der paa den anden Side maa kunne ydes med kortest muligt Varsel, ligesom der kræves en overordentlig stærk indbyrdes Kontrol fra Medlemmernes Side.

Alle disse Krav fyldestgøres bedst gennem smaa Kasser, oprettede for et snævert stedligt Omraade, hvor Medlemmerne bor nær hinanden og nær ved Sygekassen. Denne Ordning forhindrer ikke, at der kan knyttes snævrere Baand mellem Sygekasserne og Invaliditetsforsikringsanstalten.

Medens Freund vil bevare Mærkesystemet, er Bødiker en Modstander af dette. En Hovedanke mod Mærkesystemet ser han deri, at det aabner Døren paa vid Gab for Bedragerier eller i alle Tilfælde Undladelsesforsyndelser af enhver Art. Ganske vist har den nye Invaliditetsforsikringslov af 1899 givet Arbejderne Ret til selv at indklæbe Forsikringsmærker og betydelig skærpet Kontrollen med Indklæbningen, men disse Bestemmelser giver dog ingen tilstrækkelig Betyggelse mod Misbrug, hvilket blandt andet fremgaar af de talrige Straffesager for Forsyndelser mod Indklæbningspligten og af de store Underslæb, der, undertiden rent tilfældigt, drages frem for Dagens Lys. I Stedet for Opkrævning ved Mærker vil Bødiker indføre Lønningslistesystemet, ifølge hvilket Arbejdsgiveren ikke behøver ugevis at udrede Bidragene, tilmed under den meget besværlige Form af Mærkeindklæbning, men kan gøre deres Indbetalinger f. Eks. kvartalsvis. Opgives Mærkesystemet, falder med det samme den meget besværlige Mellemregning mellem Anstalterne indbyrdes, og man maa gaa over fra Dæknings- til Ligningsprincippet. De meget betydelige opsparede Præmiereserver foreslaar Bødiker fordelte mellem Anstalterne under Hensyn til disses Antal af Forsikrede.

Afgivelsen af Beretningerne fra de enkelte Lande,

Spørgsmaalet om Arbejderforsikringens Simplifikation samt de dermed i Forbindelse staaende Organisations-spørgsmaal, Invalide- og Alderdomsforsikringen havde taget saa megen Tid, at de øvrige paa Dagsordenen staaende Spørgsmaal kun bleve ret stedmoderligt behandlede. Derimod forelaa der værdifulde Afhandlinger om flere af disse Emner, navnlig om Tilvejebringelsen af en Ulykkesforsikringsstatistik, blandt hvilke skal nævnes en indgaaende Undersøgelse af Kaan om, hvilke Krav der maa stilles til en international Ulykkesforsikringsstatistik, Bidrag fra Edouard Fuster og Louis Maingie (den sidste udelukkende fra et forsikringsmatematisk Synspunkt). Inden Kongressen sluttedes, blev det foreslaaet at udvide det staaende internationale Arbejderforsikringsudvalg ved Optagelse af Medlemmer fra de i Kongressen deltagende Lande, hvorefter Valget af disse Medlemmer fandt Sted. — Bødiker takkede i stilfulde Udtryk den østerrigske Regering og Byen Wien, som blandt andet, under Borgmester Luegers Forsæde havde givet en overordentlig pragtfuld Banket for Kongressens Deltagere. Til denne Tak kunde alle slutte sig fuldt ud, hos nogle dog maaske med den Bagtanke, at lidt færre Festligheder ved disse internationale Kongresser ikke vilde skade Arbejdet for den Sag, man kom sammen for at drøfte.

Den næste internationale Arbejderforsikringskongres afholdes i 1908 i Rom efter Indbydelse fra Byen og den italienske Regering. Meget taler for, at Arbejderforsikringen i 1908 i mange Lande vil være rykket endnu et godt Stykke frem, og muligt kunde vi her hjemme, hvor bl. a. Regeringen har bebudet et Lovforslag om

Landarbejderes Ulykkesforsikring, og Arbejderforsikringskommissionen forhaabentlig ogsaa vil lade høre fra sig i en ikke for fjern Fremtid, til den Tid have noget at fortælle om ud over det ikke helt lidet, som lod sig berette om den danske Arbejderforsikring til den nys afholdte 7de internationale Arbejderforsikringskongres i Wien.

Boganmeldelser.

FANNY IMLE. **Gewerbliche Friedensdokumente.** Entstehungs- und Entwicklungsgeschichte der Tarifgemeinschaften in Deutschland. Jena 1905. Gustav Fischer. (566 S. — Mk. 10.00).

Omtrent Halvdelen af denne Bog bestaar af selve Indholdet af tyske, mellem Arbejdere og Arbejdsgivere afsluttede »Fredstraktater«, som det er lykkedes Forfatteren at samle. Traktaternes enkelte Bestemmelser er opstillede ret overskueligt i Tabeller. Desværre er Traktatsamlingen ikke fuldstændig, men det vilde maaske ogsaa være for meget forlangt; derimod kan det neppe kaldes ubilligt at bede om Besked om, hvormange de Arbejdsgivere og Arbejdere er, hvis Arbejdsbetingelser er fastsat ved de enkelte Traktater eller Fælleskontrakter, som vi hellere vil kalde dem. Dette er kun oplyst enkelte Steder, og man savner derfor Oversigt over, i hvilket Omfang de Ideer og Principper, der ligger til Grund for Kontrakternes Enkelbestemmelser, er fastvokset i Arbejder- og Arbejdsgiverkredse. Der findes overordentlig mange interessante Ting i disse Bestemmelser, men i en kort Anmeldelse vil det være umuligt at komme ind paa Detailler. Her skal kun gøres opmærksom paa, hvorledes Arbejderorganisationerne gennem disse Kontrakter udfører et stort socialt Arbejde, som man ellers mener, Fabriklovgivning eller anden Arbejderlovgivning nærmest bør tage sig af. Rundt om i Kontrakterne finder man saaledes Bestemmelser om opvarmede Rum for Arbejderne til at spise i, om Garde-

rober, Vaskeindretninger og Retirader; der findes Regler om Maaden, hvorpaa Lønnen skal udbetales, om Forbud mod Børnearbejde m. m. Hovedbestemmelserne gælder dog naturligvis Arbejdslø, 3: Akkordlø, Timelø, Overarbejds-, Netto- og Helligdagsbetaling, samt Arbejdstid, 3: dennes Længde, Tiden for dens Begyndelse og Afslutning.

Nogen helt klar Oversigt over hele den tyske Fælleskontraktbevægelse faar man ikke, fordi Bogen er ret skarpt delt i 5 — ogsaa hver for sig udkomne — Dele, omhandlende Kontrakterne indenfor de grafiske Erhverv, Metalindustrien, Træindustrien, Bygningsfagene og »andre Erhverv«. Og dernæst savner Forf. en Webb's Overblik, saa de mange, ofte meget oplysende Enkeltheder, der omtales, falder noget fra hinanden*). Ikke engang det træder særlig klart frem, som mest har ligget Forf. paa Hjerte, nemlig selve Kontraktafslutningsmaaden og Reglerne for Ændring og Revision af Kontrakterne, altsaa det forfatningsmæssige ved Sagen i Modsætning til selve Lovgivningsbestemmelserne, Arbejdsbetingelserne med de til Grund for dem liggende fagforeningspolitiske Ideer. Paa samme Maade som den folkeretskyndige beundrer den dansk-hollandske Voldgiftstraktat, fordi den ikke lader noget Hul staa aabent, hvorigennem Strid kan opkomme, saaledes baserer Forf. sin Vurdering af de forskellige Kontrakter væsentligst ud fra det Synspunkt, om der er sørget for, at alle Stridigheder kan afgøres, uden at man griber til Strejkens eller Lockoutens Vaaben. Og det hvad enten Uenigheden drejer sig om Fortolkning eller om Revision og Ændring af en bestaaende Kontrakt.

Gennem talrige Citater fra Fagblade og Enkeltmænd faar man godt Begreb om, hvilken Modstand Bevægelsen for »collective bargaining« har haft og endnu har at overvinde i begge Lejre, — maaske mest fra Arbejdernes Side, idet

*) Den Hjælp, et godt Sagregister kan yde i den Retning, mangler ogsaa.

hos disse Frygten for at binde sig for længe eller for fast ofte overvinder Bevidstheden om, hvilket stærkt Vaaben collective bargaining er i deres Haand. — Det er værd at notere, hvor liden Indflydelse de bestaaende Gewerberichte i deres Egenskab af Enighedskamre har haft med Hensyn til at stifte Fred mellem de to Parter eller i al Fald føre dem sammen til Forhandling. I de sidste Par Aar er deres Indflydelse dog vist voksende i denne Henseende.

Men hvad der end kan være at indvende mod Bogen, saa giver den et meget interessant Stykke Nutids Socialhistorie. Bogens Undertitel er Kontrakternes »Opstaaelses- og Udviklingshistorie«, men dette betyder for de allerfleste Fags Vedkommende kun Nutidshistorie, idet Tariffællesskabet først rigtig har floreret efter Socialistlovens Ophevelse. Det er i 90'erne og det ny Aarhundrede, at Bevægelsen har taget Fart. Men for et Par Fags, og særlig Bogtrykkernes, Vedkommende kan Forf. gaa langt tilbage, og det er morsomt at læse om, hvorledes Bogtrykkerne allerede i 1848 i et Andragende til Nationalforsamlingen stillede Forlangende om Ordning af Lærlevnævæsenet og Maskinvæsenet, om Syge- og Invalideskasser og om Hævdelse af Arbejdernes Organisationsret.

Og fra Nutiden faar man ogsaa meget at vide om Kampe og Fredsslutninger, alt ledsaget af den socialpolitiske — udenfor Partierne staaende — Forf.'s lidt utiltalende Uddelen at Ros og Dadel til Parterne, eftersom de har arbejdet for eller imod, hvad der er rigtig Tariffgemeinschaft. Et særlig lærerigt Afsnit forekommer det mig at være, der handler om »Metallschlägerne«, og særlig om Feingold- og Silberschlägerne. Vi finder her Fælleskontrakten mellem Arbejdere og Arbejdsgivere nær sammenknyttet med en Priskonvention Arbejdsgiverne imellem, saaledes at disse betaler Arbejdernes Strejkeudgifter, naar Strejken er foranlediget ved at en Arbejdsgiver sælger sit Produkt for en lavere Pris end den i Konventionen fastsatte. Ligeledes yder de Erstatning til

Arbejderne for den Tid, de for at holde Priserne oppe helt eller delvis stopper deres Virksomhed. Det, der her sker, er at Arbejdere og Arbejdsgivere slutter sig sammen mod Mellemandlerne, Produktpkøberne og mod de smaa Mestre, der arbejder hjemme for Grossererne og derved i Virkeligheden bliver rene Lønarbejdere, der underbyder de andre Arbejdere.

I sine Slutningsbemærkninger skriver Forf. med smukke Ord om, at den, der forstaar at læse mellem Linjerne i alle de mange Aftaler og Kontrakter, som Bogen omhandler, dér vil finde »die erhebende Geschichte vom endlichen Sieg des Gemeinsinns über den Eigenwillen, vom Triumph des sozialen Geistes über engherzigen Egoismus ...« Anm. tror, at dette er en fuldstændig Misforstaaelse, og at hvad der hidtil er sket paa Fælleskontrakters Omraade ikke betyder det mindste Skridt paa Vejen til Gemeinsinn, men er Udtryk for en stærk Egoisme hos begge Parter. Det, der driver Arbejdsgiverne til at slutte Fælleskontrakt, er deres Ønske om derved at blive fri for Smudskonkurrenter og eventuelt faa Ro paa Arbejdspladsen, og Arbejdernes Ønske er gennem samlet Optræden at opnaa saa megen Fordel for dem selv som muligt. Ingen af Parterne ser udenfor sin egen Fordel paa den anden Parts og langt mindre paa det udenfor staaende Samfunds Interesse. Alt dette giver Bogen Eksempler nok paa. Men for Socialpolitikeren, der anser Fælleskontrakter for noget godt og fremskridtbringende, er der jo intet sørgeligt i, at de hviler paa det sikre Grundlag, Egoismus, ikke paa det flydende, Gemeinsinn.

Sv. Trier.

ROYAL MEEKER. **History of shipping subsidies.**
(Publications of the American Economic Association). New York
1905. Macmillan. (229 S. — Doll. 1.00).

Trods sit meget specielle Emne er denne Bog ikke uden almindelig Interesse. Den giver gennem det betydelige historisk-statistiske Materiale, der er samlet i dens første Del, rig Lejlighed til at studere Vanskelighederne for en Beskyttelseslovgivning ved at ramme Maalet, hvorimod der sigtes.

Anledningen til Bogens Fremkomst er de Forslag, der forelægges om at søge de Forenede Staters Handelsflaade udvidet ved Hjælp af et Præmie- og Subsidiesystem.*) Ved Tilvejebringelsen af Stoffet har Forf. aabenbart haft betydelige Vanskeligheder at kæmpe med: Skibsfartssubsidier gives jo under mange Former, og ikke altid saaledes, at Beløbene kunne læses direkte ud af Statsregnskaberne; derfor er heller ikke alle de Oplysninger, der forelægges, lige værdifulde. Ved Valget af, hvad der burde medtages, har Forf. imidlertid ikke været kræsen; hans Princip har været at medtage alle saadanne Data, som ikke forekom ham helt umulige, — et farligt Princip iøvrigt!

I den historiske Del af Bogen behandles i særskilte Afsnit: Storbritannien, Frankrig, Tyskland, Italien, Østerrig-Ungarn, Spanien, Rusland, Holland, Sverige og Norge, Japan samt de Forenede Stater. Endelig gives der nogle kortfattede Oversigter for en Del andre Lande (hvoriblandt Danmark).

Udførligst er Fremstillingen for Frankrigs Vedkommende — Præmie- og Subsidie-Landet *par excellence*. Her omtales bl. a. det mærkelige, man kunde næsten sige kunstfærdige System af Subsidie-Love, der har blomstret i de seneste 2—3 Decennier, og hvis sikre Resultat er, at de franske Skatteborgeres Lommer ere blevne lettede

*) Se nærmere herom Konsul J. E. Leerbech's Afhandling i nærværende Tidsskrifts Hefte 2 for i Aar (Side 149 ff.).

for nogle hundrede Millioner Francs, medens det iøvrigt er tvivlsomt, om hele denne Lovgivning har gjort nogen Nytte. Der gives i Frankrig baade Skibsbygnings-Præmier og Skibsfarts-Subsidier. Trods de første gør den franske Handelsflaades samlede Tonnage kun smaa Fremskridt fra Aar til Aar, ja Damp-Tonnagen stagnerede endog i hele Perioden 1891—1901, medens Sejlskibs-Flaaden, paa Grund af den særlige Præmiering af Træskibe, forøgedes en Del i Aarene efter 1893. Og trods Subsidierne er den Procentdel af Frankrigs Udenrigssætning, der besørges ved franske Skibe, næsten uafbrudt aftagende siden 1887. Subsidierne, der for en stor Del ydes i Forhold til Længden af Skibenes Rejser, fører til et urimeligt Spild af Kraft, hvilket nærmere belyses igennem en Række Eksempler. At et fransk Skib, som havde ført en Ladning Kul fra England til Amerika, og derefter tog en Ladning Hvede i Retur-Fragt til England, ikke kunde modstaa Fristelsen til at gaa hjem til Frankrig for at hente den opsejlede »Præmie« (80,000 Frs.), er forstaaeligt. Værre er det, naar franske Rederier sende deres Skibe i Ballast rundt om Cap Horn til Amerikas Vestkyst for at hente Hvede og — en Præmie, der kan beløbe sig til nogle og tyve Procent af den i Skibet anbragte Kapital. — Præmie- og Subsidiesystemet skal naturligvis tjene flere indbyrdes modstridende Interesser. Delvis er Formaalet et nationalt-militært (Uddannelsen af et tilstrækkeligt Antal Søfolk til Krigsflaadens Bemanding); dette Formaal søges fyldestgjort ved de saakaldte *compensations d'armement*, der gaar i Redernes Lomme. Men Redernes Interesser falde ikke sammen med Skibsværfternes, og da begge Parter gerne skulde stilles tilfreds, er man ved den seneste Revision af Loven (1902) bleven nødt til at stille Forskrifterne saaledes paa Skruer, at der aabnes Vej for alskens Vilkaarlighed.*) — Den nugæld-

*) Efter Forfatterens Opfattelse skal der endog findes en uløselig Modsigelse mellem Forskrifterne i Lovens Artikel 1 og Artikel

ende Lov om Skibsfartspræmier i Frankrig skal gælde i 10 Aar (indtil 1912); Loven forudsætter, at der i dette Tidsrum uddeles i »compensations d'armement« og »primes à la navigation« 150 Mill. Frchs., og i Skibsbygningspræmier 50 Mill. Frchs. Ved Siden heraf yder den franske Stat imidlertid under Form af Post-Subventioner Skibsfarten et aarligt Understøttelsesbeløb af ca. 25 Mill. Frchs., saaledes at man naar til en samlet Sum af ca. 45 Mill. Frchs. i aarligt Gennemsnit.

Det vilde føre for vidt her at komme ind paa Subsidie-Systemets Anvendelse i de øvrige, ovenfor nævnte Lande. Det skal kun tilføjes, at ihvorvel Frankrig er det Land, hvor Systemets Urimeligheder træde stærkest for Dagen, kan ogsaa adskillige andre Lande (Italien, Tyskland) opvise Eksempler paa, at den paagældende Lovgivning hyppigt skyder over Maalet.

I Bogens andet Afsnit giver Forf. Skibsfarts-Subsidiernes Teori. Denne Del af Afhandlingen former sig til en skarp Kritik med bestemt Adresse til de før berørte amerikanske Forslag. Forf. hævder, støttende sig til sit historiske og statistiske Bevismateriale, at Subsidiernes Betydning for Udviklingen af et Lands Skibsfart er og altid har været praktisk set lig 0 (af hele den engelske Handelsmarine faar næppe 2 pCt. Del i dette Lands Subsidiær). Endnu mindre lade Subsidierne sig forsvare med politiske Argumenter: en stor Handelsflaade er, efter Forf.s Opfattelse, i Krigstid snarere en Svaghed end en Styrke. Endelig maa Subsidie-Systemet — under en hvilken som-

2, idet førstnævnte Artikel (til Fordel for Skibsværfterne) skulde udelukke fremmedbyggede Skibe fra at faa Del i Præmierne, medens den anden Artikel udtrykkelig angiver, under hvilke Betingelser »compensation d'armement« kan tilfalde saadanne Skibe. Anmelderen har dog ikke ved at efterse selve Lovens Tekst (den findes aftrykt i det franske Finansministeriums officielle Maanedsskrift »Bulletin de statistique et de législation comparée«, vol. 51, S. 401 ff.) kunnet finde nogen saadan »irreconcilable contradiction«.

helst Form — strængt fordømmes fra et etisk Synspunkt: det indeholder altid en Spire til Korruption, — som Marshall udtrykker det: »In the trade which has got a bounty and in other trades which hope to get one, people will divert their energies from managing their own business to managing those persons who control the bounties«.

Adolph Jensen.

Litteratur-Notitser.

— »Ekonomiska Samfundet i Finland« har udsendt to Hæfter af sine »Föredrag och förhandlingar« (Bd. IV, H. 3 og 4). Af Indholdet er der særlig Anledning til at fremhæve en Afhandling af Magister G. R. Snellmann om Finlands og Ruslands Tekstilindustri samt en Fremstilling (ved Aktuar A. Andersson) af det saa meget omtalte Scherl'ske Præmie-Sparesystem.

— »Centralförbundet för socialt arbete« har paa-begyndt Udgivelsen af en Serie Smaaskrifter om Forsørgelsesvæsen og Folkeforsikring. Dette Foretagende, hvortil en Privatmand har skænket en Sum af 20,000 Kr., skal omfatte 10—12 Skrifter, hvoraf til Dato er udkommet tre, omhandlende Fattiglovgivningen m. v. i Danmark, Norge og Schweiz.

Notitser.

I.

International Sparekassestatistik.

Uagtet Begrebet »Sparekasse« opfattes ret forskelligt i de forskellige Lande, ligesom den Virksomhed, de paa-gældende Pengeinstituter udfolde, ingenlunde er ensartet, kan en Sammenligning i grove Træk af de vigtigste Landes Sparekassevæsen dog have sin Interesse. Til Sagens Belysning har det preussiske statistiske Bureau samlet og i »Statistische Korrespondenz« offentliggjort en Del Tal, hvoraf vi gengive nedenstaaende. (Tallene referere sig til Aaret 1902).

	Antal Sparekassebøger (Konti)	Indestaaende Beløb Mill, Rmk.
Danmark	1,255000	824.6
Norge	719000	376.3
Sverige	1,859000	618.9
England	10,804000	4027.0
Preussen	9,373000	6727.7
Frankrig	11,298000	3555.7
Nederlandene	1,336000	313.4
Belgien	1,990000	599.9
Italien	6,391000	1908.1
Østerrig	4,995000	3669.6
Ungarn	1,327000	1287.7
Rusland	4,357000	1984.7

Da Bestemmelserne med Hensyn til Maksimumsgrænsen for Indskudene og Retten for den enkelte Kontohaver

til at holde mere end én Bog, ere forskellige fra Land til Land, kan man selvfølgelig ikke uden videre benytte Antallet af Sparekassebøger og Summen af Indskud som Maalestok for Sparesansen i de forskellige Lande. Alligevel er det ikke urimeligt at stille de anførte Tal i Forhold til hvert Lands Folkemængde; man kan i hvert Fald paa den Maade sammenligne den forskellige Udbredelse af Sparekassebøger i Befolkningen.

Danmark staar som det første Land i Rækken med 51 Bøger for hver 100 Indbyggere. Derefter følger Sverige med 36, Norge med 32 og Belgien med 30. Frankrig, hvis Befolkning ofte roses for sin stærkt udviklede Sparesans, har 29 Bøger for hver 100 Indbyggere (i Frankrig holdes der strængt over, at hver Person kun har én Sparekassekonto). Efter Frankrig følger Preussen med 26 Bøger pr. 100 Indb., England ligeledes med 26, Nederlandene med 25, Italien og Østerrig med 19. Langt bag efter følger Ungarn med 7 og sluttelig Rusland med 3 Bøger pr. 100 Indbyggere. I Danmark er Sparekassen bogen altsaa forholdsvis 17 Gange saa stærkt udbredt som i Rusland.

Ogsaa Sparekassernes Betydning for Kapitalmarkedet er meget forskellig i de enkelte Lande. Højest staar Preussen med henimod 7 Milliarder Rmk. (gennemsnitlig 718 Rmk. pr. Bog). Kun i Ungarn og Østerrig er det gennemsnitlige Beløb pr. Bog større end i Preussen, nemlig henholdsvis 970 og 735 Rmk.; i Danmark udgør det 657 Rmk., i Norge 523, i Rusland 455, i England 373, i samtlige øvrige Lande under 350 Rmk.

Beregner man endelig det gennemsnitlige Indskudsbeløb pr. Hoved af Befolkningen, staar Danmark langt forud for de øvrige Lande med 335 Rmk. pr. Indbygger; derefter følger Preussen med 189, Norge med 168, Østerrig med 137, Sverige med 119, England med 97, Frankrig med 91, Belgien med 90, Ungarn med 67, Nederlandene med 59 og Italien med 58. Sidst i Rækken staar naturligvis Rusland, hvor det gennemsnitlige Spare-

kassebeløb kun udgør 14 Rmk. pr. Individ af Befolkningen.

II.

Synkende Arbejdsløn i England.

Det engelske »Board of trade« udsender hvert Aar en Beretning om de i Aarets Løb foregaaede Forandringer i Arbejdsløn og Arbejdstid. Opgørelsen for 1904 viser for Lønnens Vedkommende, at den nedadgaaende Bevægelse, der begyndte i 1901, har fortsat sig, og de Oplysninger, der foreligge for første Halvaar 1905, tyde paa, at Bunden af Bølgedalen endnu ikke er naaet. Tager man de summariske Angivelser af Antallet af Arbejdere, som i hvert af de sidst forløbne 10 Aar berørtes af tariffmæssige Forhøjelser og Nedsættelser af Arbejdslønnen, faar man et ganske karakteristisk Billede af Bevægelsen:

	Antal Arbejdere, som berørtes af	
	Løn- Forhøjelser	Løn- Nedsættelser
1895	80000	349000
1896	380000	167000
1897	561000	14000
1898	1,200000	12000
1899	1,172000	1000
1900	1,109000	23000
1901	430000	489000
1902	92000	790000
1903	21000	875000
1904	16000	785000
1905 (Jan. - Juni).	32000	248000

I Aaret 1895 var Arbejdslønnen faldende, men fra 1896 begynder en Opgangsperiode, der kulminerer i Aarene 1899 og 1900; siden da har Tendensen været nedadgaaende.

Tager man for hver enkelt Arbejdergruppe Størrelsen af de indtraadte tariffmæssige Forhøjelser og Nedsættelser

af Ugelønnen i Betragtning og sammenregner Enkeltsummerne til Totalbeløb, finder man følgende Tal, der angive den ugentlige Netto-Gevinst eller Netto-Tab for alle de af Forandringerne berørte Arbejdere, hvis Antal er anført foran:

1895.....	÷ 28000 £	1901.....	÷ 77000 £
1896.....	+ 27000 —	1902.....	÷ 73000 —
1897.....	+ 32000 —	1903.....	÷ 38000 —
1898.....	+ 81000 —	1904.....	÷ 39000 —
1899.....	+ 90000 —	1905 (Jan.—Juni) ÷	10000 —
1900.....	+ 209000 —		

Den nedadgaaende Bevægelse i Arbejdslønnen begyndte i Kulminerne samt i Jærn- og Staalindustrien, men i Aarenes Løb have efterhaanden de fleste andre Industri-grupper fulgt efter. Modstanden mod Arbejdslønnens nedadgaaende Tendens har været stærkest i Bygnings-fagene, men i 1904 naaede Bevægelsen ogsaa denne Faggruppe, selv om det kun var et forholdsvis ringe Antal Arbejdere (ca. 10000, mest Murere), der berørtes af Løn-Nedsættelser.

III.

Kødpriser og Kødforbrug i Tyskland.

Til Belysning af den saa meget omtalt Prisstigning paa Kød og Flæsk i Tyskland have vi af det preussiske statistiske Bureaus Maanedsoversigter (i »Statistische Korrespondenz«) uddraget nedenstaaende Tabel, der angiver Gennemsnittet af de officielle Prisnoteringer for hvert af Aarene 1888—1904 samt for hver af Maanederne Januar—Oktober 1905.

Detailpris (Pfennig pr. kgr.) for:				
	Oksekød	Svinekød	Kalvekød	Bedekød
1888	112	114	99	107
1889	117	128	105	112
1890	126	139	117	121
1891	128	130	118	125
1892	126	131	116	122
1893	121	132	114	118
1894	124	131	118	119
1895	126	126	121	122
1896	124	120	119	121
1897	124	128	120	121
1898	126	136	123	124
1899	126	132	126	125
1900	126	129	126	126
1901	127	138	128	128
1902	131	148	133	132
1903	133	138	137	136
	a. *)	b. *)		
1904	143	121	132	144
Jan. 1905	143	121	135	143
Febr. —	142	121	137	143
Marts —	143	121	140	142
April —	144	123	146	144
Maj —	146	124	151	147
Juni —	148	126	155	151
Juli —	150	127	157	152
August —	155	133	167	158
Septbr. —	159	137	172	166
Oktbr. —	161	138	172	166

Som det ses, er Prisstigningen for Okse-, Kalve- og Bedekød først begyndt i Marts eller April Maaned 1905, medens Svinekødets Fordyrelse allerede indtraadte ved Begyndelsen af Aaret. Det er ogsaa Svinekødet, der er steget forholdsvis stærkest i Pris: Forskellen mellem Oktober Maanedes Notering og Aarsgennemsnittet 1904 udgør for Oksekød 13—14 $\frac{0}{100}$, for Kalvekød 15 $\frac{0}{100}$, for Bedekød 11 $\frac{0}{100}$, men for Svinekød 30 $\frac{0}{100}$. Det synes iøvrigt, som

*) a: »von der Keule«; b: »vom Bauche«.

om Prisstigningen nu har naaet sit Kulminationspunkt, idet Oktober Maanedes Notering kun for Oksekød var (en Ubetydelighed) højere end Septembers, medens Priserne for de tre øvrige Sorter holdt sig paa samme Punkt. *)

— »Kødnøden« og den Diskussion, Prisstigningen har fremkaldt, har givet Anledning til Opstillingen af forskellige Beregninger angaaende Tysklands Kødforbrug. Efter Conrads Jahrbücher (November-Heftet 1905) anføres nedenstaaende.

I Slagtehusene og under offentlig Kontrol er der i de 12 Maaneder fra 1. Juli 1904 til 30. Juni 1905 blevet slagtet 2,670000 Okser, 867000 Stykker Ungkvæg, 4,515000 Kalve, 14,960000 Svin, 2,314000 Faar og 442000 Geder. Hertil kommer Slagtning i private Huse af 82000 Kalve under 3 Maaneder, 89000 Stykker Hornkvæg over 3 Maaneder, 628000 Faar, 5,933000 Svin og 734000 Geder. — Paa Grundlag af disse Tal er det samlede Kødforbrug af indenlandsk Oprindelse i Løbet af de nævnte 12 Maaneder opgjort til: Oksekød 926 Mill. Kgr., Kalvekød 228 Mill., Svinekød 1880 Mill., Faarekød 66 Mill. og Gede-kød 18 Mill. Kgr., ialt 3253 Mill. Kgr. Kød. Lægges hertil Overskudsindførselen 135 Mill. Kgr., faas et samlet Kødforbrug af 3253 Millioner Kilogram eller 54,2 Kgr. pr. Individ, hvoraf de 51,9 Kgr. dækkes ved den indenlandske Produktion.

*) Det bør dog erindres, at de ovenfor anførte Priser kun referer sig til Preussen.

IV.

Til Spørgsmaalet om Dreng-Overskudet
ved Børnefødsler.

Som bekendt fødes der flere Dreng end Piger. Næsten overalt finder man, naar man har et tilstrækkelig stort Antal lagttagelser, blandt 1000 fødte Børn et Dreng-Overskud af imellem 10 og 15 (i Danmark 13). Den store Regelmæssighed i dette Forhold ophører imidlertid, naar man undersøger mindre Befolkningsgrupper — ikke at tale om, at der indenfor de enkelte Ægteskaber er en alt andet end ensartet Fordeling af Dreng- og Pige-fødsler. Der opstaar da for Statistiken det Spørgsmaal, om Afvigelserne fra det normale Forhold udelukkende skyldes Tilfældigheder, eller om der kan paavises bestemte Aarsager, der begrunde et særlig stort eller lille Dreng-Overskud. Trods Opstillingen af talrige Hypoteser om de kønsbestemmende Aarsager, er man ingenlunde naaet til Klarhed over dette Forhold, og de Beviser, der hidtil ere leverede for, at Dreng-Overskudet varierer efter Reglerne for Sandsynlighedsregningen, ere næppe endnu underbyggede med et tilstrækkelig stort Erfaringsmateriale, til at Statistiken kan slaa sig til Ro.

Den ungarske Statistiker Körösy har i »Bulletin de l'Institut international de Statistique« (14. Bd., Hefte 4) meddelt nogle nye, interessante Bidrag til Spørgsmaalets Belysning.

Paa Grundlag af et stort og godt Erfaringsmateriale, omfattende samtlige Fødsler, der i Løbet af 30 Aar forefaldt i en og samme Kreds af Familjer (i Budapest), har Körösy undersøgt følgende Spørgsmaal:

1) Er det rigtigt, at Dreng-Overskudet skyldes den Omstændighed, at de fleste Forældre hellere ønske en Søn end en Datter, saaledes at Børneavlen i Ægteskabet oftere ophører efter Fødselen af en Dreng end efter Fødselen af en Pige?

2) Hvorvidt kan der paavises en Forbindelse mellem Sexualproportionen ved Børnefødslerne og Forældrenes Alder?

3) Er det rigtigt, at Dreng-Overskudet er særlig stort i jødiske Familjer?

4) Kan der paavises en Sammenhæng mellem Dreng-Overskudets Størrelse og Ægteskabets større eller mindre Frugtbarhed?

Særlig det sidste Moment, der ikke tidligere har været fremdraget til rationel statistisk Behandling, har Interesse, saa meget mere som Körösy her synes at være naaet til et positivt Resultat. Vi skulle i Korthed omtale hvert af de nævnte 4 Punkter.

Ad 1. Hvis Dreng-Overskudet skyldes, at Børneavlen i Ægteskabet hyppigere ophører efter Fødselen af en Søn end efter Fødselen af en Datter, maa Sexualproportionen stille sig anderledes, naar man alene betragter Førstefødslerne, end naar man betragter samtlige Fødsler. Dette viser sig imidlertid ikke at være Tilfældet, jfr. følgende Tal:

	Dreng	Piger	Antal Dreng for hver 100 Piger
Samtlige Fødsler.....	14791	14008	105.6
Førstefødsler	2204	2070	106.5

Dreng-Overskudet er ved Førstefødsler ikke mindre, men endog en Ubetydelighed større end ved samtlige Fødsler.

Ad 2. Efter den af Düsing opstillede Hypothese skulde der kunne ventes et forholdsvis stort Antal Drengfødsler, hvor Faderen er svagere (d. v. s. meget ældre eller yngre) end Moderen. Körösys Undersøgelse kan maaske nok siges at give Støtte for denne Hypothese, for saa vidt som man i de Ægteskaber, hvor Faderen var enten mindst 16 Aar ældre end Moderen eller mindst 2 Aar yngre end Moderen, finder et Dreng-Overskud, der er betydeligt større end det normale (113 Dreng for

hver 100 Piger); men paa den anden Side kan det ikke paa Grundlag af Körösys Erfaringer paastaas, at Sexualproportionen varierer konstant med Aldersforskellen, se følgende Forholdstal:

Aldersforskel mellem Forældrene:		Antal Drenge for hver 100 Piger
Faderen mindst 16 Aar ældre.....		112.9
— 10—15 — —		102.5
— 6—9 — —		105.6
— 2—5 — —		107.0
— højst 1 Aar ældre eller højst 1 Aar yngre.....		101.3
— 2—5 Aar yngre.....		115.6
— 6—10 — —		107.1

Ad 3. Med Hensyn til Drenge-Overskudet i jødiske Familjer er der ganske æventyrlige Tal i Omløb. Eksempelvis kan det nævnes, at den officielle russiske Statistik angiver, at der blandt Jøderne i det evropæiske Rusland fødes 133 Drenge for hver 100 Piger, medens Forholdstallet i den øvrige Del af Befolkningen er 105. Saadanne Angivelser svare imidlertid næppe til det sande Forhold; det abnormt høje Tal fremkommer sandsynligvis ved, at man hyppigere forsømmer at anmelde en Pigefødsel end en Drengefødsel (Fødselen af en Dreng skal i den ortodokse Jødebefolkning betragtes som en langt vigtigere Begivenhed end Fødselen af en Pige). Blandt Jøderne i Posen angives Antallet af Drengefødsler for hver 100 Pigefødsler i Aarene 1819—64 til 112, men i Perioden 1864—73 til kun 106. Det er ikke rimeligt, at Sexualproportionen har forandret sig saaledes, som disse Tal angive, men sandsynligvis er Anmeldelsen af Pigefødsler i den senere Periode sket med større Fuldstændighed end i den tidligere. Gaar man til saadanne Lande, hvor der holdes et vaagent Øje med Fødselsanmeldelserne, finder man da ogsaa, at Drenge-Overskudet er omtrent ens i jødiske og ikke-jødiske Familjer; i Preussen f. Eks., hvor

Anmeldelsen sker for den verdslige Øvrighed, anmeldtes i Aarene 1893—1902:*)

	Drenge	Piger	Antal Drenge for hver 100 Piger
Børn af jødiske Forældre	39217	36916	106.2
— - ikke-jødiske —	6,363297	6,006133	105.9

Forskellen er altsaa her ganske uden Betydning, og til samme Resultat kommer Körösy, idet han henholdsvis for jødiske og for ikke-jødiske Ægteskaber finder Forholdstallene 106,9 og 105,3 Drenge for hver 100 Piger.

Ad 4. Til særlig »frugtbare« Ægteskaber henregner Körösy saadanne, i hvilke der er født mindst 5 Børn. (Herimod kan intet indvendes, selv om man ikke kan slutte, at de øvrige Ægteskaber alle ere mindre frugtbare; de børnefattige Ægteskaber indbefatte nemlig, ved Siden af de lidet frugtbare, ogsaa alle de Ægteskaber, som kun have været kort Tid, og hvori der altsaa — trods gunstige fysiologiske Forudsætninger — kun kan være født faa Børn. Tagne som Helhed maa dog de børnefattige Ægteskaber være mindre frugtbare end dem, hvori der er født et større Antal Børn). I de Ægteskaber, hvori der er født mindst 5 Børn, finder Körösy 111,8 Drengefødsler for hver 100 Pigefødsler, for de øvrige Ægteskaber kun 100,5, og denne større Overvægt af Drengefødsler genfindes saavel i de Ægteskaber, hvor Aldersforskellen mellem Forældrene er ringe, som i dem, hvor den er stor, jfr. følgende Tal:

Aldersforskel mellem Forældrene:		Antal Drenge for hver 100 Piger		Forskel
		i de særlig frugtbare Ægteskaber	i de øvrige Ægteskaber	
Faderen mindst 16 Aar ældre	—	138.2	94.7	43.5
— 10—15 —	—	106.5	98.8	7.7
— 6—9 —	—	111.7	100.9	10.8
— 2—5 —	—	115.2	100.6	14.6
— højst 1 Aar ældre eller højst 1 Aar yngre	—	102.9	99.9	3.0
— over 1 Aar yngre....	—	128.6	106.2	22.4

*) Arthur Ruppin: Die Juden der Gegenwart. Berlin 1904. (S. 99).

Paa det her sidst omtalte Punkt synes Körösys Undersøgelse at have ført til Resultater, der i hvert Fald indeholde en stærk Opfordring til at forfølge Spørgsmaalet videre. Selv om Problemet om de kønsbestemmende Aarsager i første Række er et fysiologisk, udelukker dette dog ikke, at de paagældende fysiologiske Grundlove kunne være underkastede Variationer under Indflydelse af statistisk paaviselige og maalelige Forhold.

V.

Landbrugets Gældbyrde i Preussen.

Paa Grundlag af Ansættelserne til Indkomstskat og de i Anledning af Skatteansættelsen tilvejebragte Oplysninger har man i Preussen udarbejdet en Statistik til Belysning af Forholdet mellem Formue og Gæld i den preussiske Landbrugsbefolkning. Undersøgelsen omfatter dog kun selvstændige Landbrugere og kun saadanne, hvis Hovederhverv er Landbrug.

Et raat Gennemsnit for de 629000 Landbrugere, der omfattes af Undersøgelsen, viser en gennemsnitlig Formueværdi af 45500 Rmk., og en gennemsnitlig Gæld af 12000 Rmk. Gælden udgør saaledes godt en Fjerdedel af Formueværdien (26,4 pCt.), men regner man kun Værdien af den faste Ejendom, naar Gælden 31 pCt. af denne. Gæld-Procenten er imidlertid ikke ens for smaa og store Landbrugere. Mindst er den for Smaabedrifterne (gennemsnitligt Jordtilliggende 8 Hektarer), hvor Gælden udgør ca. 19 pCt. af den samlede Formue, der her paa det nærmeste falder sammen med Værdien af den faste Ejendom. For de middelstore Bondebedrifter (gennemsnitligt Jordtilliggende 15 Hektarer) udgør Gælden ca. 21 pCt. af Totalformuen og 23 pCt. af Ejendomsværdien. For de større Bondebedrifter (gennemsnitlig 37 Hektarer Jordtilliggende) er Gælden 24 og 27 pCt. henholdsvis af

Totalformuen og af Ejendomsværdien. Endelig finder man for det store Landbrug, at Gælden udgør 32 pCt. af den samlede Formue og 40 pCt. af den faste Ejendoms Værdi.

Af de 629000 Landbrugere ere 185000 ganske uden Gæld (29,5 pCt.). En Gæld af under en Fjerdedel af Totalformuen havde 29,6 pCt. af Landbrugerne, imellem en Fjerdedel og Halvdelen af Formuen 23,4 pCt., imellem Halvdelen og tre Fjerdedele 12,4 pCt., imellem de tre Fjerdedele og hele Formuens Værdi 4,8 pCt., medens for 0,9 pCt. af Landbrugerne Gældens Beløb oversteg Totalformuens Værdi. — Der er med Hensyn til Landbrugets Gældbyrde en meget stor Forskel mellem de forskellige Egne af Landet. I de østlige Provinser er kun 7,8 pCt. uden Gæld, i de vestlige 46 pCt., altsaa næsten Halvdelen.

Deler man, ligesom ovenfor, Landbrugerne i Grupper efter Brugets Størrelse, finder man karakteristiske Forskeligheder. Her skal saaledes anføres, hvor mange Procent af Landbrugerne i hver Gruppe, der ere gældfri, og hvor mange Procent der skyldte over Halvdelen af Formuens Totalværdi:

	Gældfri	Gælden udgør over Halvdelen af Formuens Værdi
Smaaadrifter.....	41 pCt.	15 pCt.
Middelstore Bondeadrifter .	32 —	16 —
Større Bondeadrifter	21 —	19 —
Det store Landbrug.....	12 —	37 —

Gunstigst stiller Forholdet sig for Smaaadrifterne i de vestlige Provinser, hvor næsten de to Tredjedele af de paagældende Landbrugere ere gældfri (65,2 pCt.), og hvor kun 7 pCt. have en Gæld, der overstiger Halvdelen af Formueværdien.

Nationaløkonomisk Forening.

Medlemsliste, November 1905. *)

[MF = Medlem af Folketinget. — ML = Medlem af Landstinget.
— MB = Medlem af Københavns Borgerrepræsentation. — MVS
= Medlem af Videnskabernes Selskab. — En Stjerne (*) foran
Navnet betyder, at Vedkommende er Medlem af Nationaløkonomisk
Forenings Bestyrelse.]

Aagesen, Vagn, Overretssagfører.

Abrahamson, Arn., Grosserer.

Andersen, N., Etatsraad, Entreprenør, MF. Søholm.

Andersen, P. O. A., Departementschef, Statsgældsdirektør.

Arendrup, G., cand. jur., Assist. i Landbrugsministeriet.

Arntzen, Ludv., Højesteretssagf.

Bang, Axel, Overretssagfører.

Bang, F. D., cand. polit., Assist. i Generaltolddirektoratet.

Bang, Gustav, Dr. phil.

Bang, N., Direktør.

Bang, Nina, f. Ellinger, mag. art.

Barkhuus, Vilh., Ingeniør.

Bendix, Geo. S., Grosserer.

Bendix, Will., Grosserer.

Berendt, A., Kontorchef i Landmandsbanken.

Berg, R., Sekretær i Industriforeningen.

Berg, V., Direktør i »Bikuben«.

Berg, V. C., Direktør.

Beyer, Hermann, Forretningsfører for Københavns kommunale Arbejdsanvisningskontor.

Berthelsen, S., Godsforvalter, Sagsfører. Høng.

Bille-Brahe-Selby, C. F., Baron.

Bilsted, E., Kreditforeningsdirektør.

Bindlev, C. V. C., Sparekasseinspektør.

Bing, Anton, Redaktør.

Bing, F., Direktør for Statsanstalten for Livsforsikring.

Birck, Laur. V., Dr. polit., MF.

Bisgaard, H. L., Dr. polit., Ass. i Universitetskvæsturen.

Black, Clara, Frøken, cand. polit.

*) Listen omfatter kun de »indendbys«, d. v. s. kontingentbetalende Medlemmer.

- Bluhme, H. E.*, Kommandør, Gods-ejer, MF. Nørlund.
Boas, A., Grosserer.
Bonne, V. S., Sagfører.
Bramsen, Aage, Direktør.
Bramsen, Ludv., Geheimeetsraad, Forsikringsdirektør. Vedbæk.
Broberg, Carl, A., Konsul, Grosserer.
Bruhn, J. H., fhv. Direktør.
Bruunde Neergaard, G., stud. polit.
Buchheister, H. C. L., fhv. Kommitteret ved Statsbanedriften.
Busck, Gunni, Grosserer.
Bülow, F. C., cand. polit., Bogholder.
Børresen, Robert, cand. polit., Assist. i Finansministeriet.
Callo, Anker, stud. polit.
Cantor, L., Toldkontrollør.
Casse, P. F. E., Overretsprokurator.
Christensen, Herman, K., Grosserer.
Christensen, N. C., Fuldmægtig i Statens Statistiske Bureau.
Christensen, P. A., Jærichau, Departementschef i Finansministeriet.
Cohn, Einar, stud. polit.
Collstrup, A., Grosserer.
Dallberg, E., Frøken, cand. polit.
Dalhoff, J., cand. polit., Assist. i Statens Statistiske Bureau.
Dankier, Oskar, Kontorchef i Kirke- og Undervisningsministeriet.
Damm, P. N., Etatsraad, Bankdirektør.
Danneskjold-Samsøe, C. C., Greve, Teaterchef.
Daverkosen, E., Fabrikant. Brede.
David, L. M., Grosserer.
Dorph, P. J., Kaptejn.
Döcker, G., Bankdirektør.
Elsass, Harald, Direktør.
Elsass, Ludvig, Direktør.
Faber, Vilh., L., cand. polit., Fuldmægtig i Arbejderforsikringsraadet.
Falbe-Hansen, V., Dr. jur., Konferensraad, Forsikringsdirektør.
Falbe-Hansen, V., Overretssagfører.
Fisker, J., Grosserer.
Frederiksen, Vald., Direktør for Ritzaus Bureau.
Friehling, B., Justitsraad, Bankdirektør.
Fuglsang, B., cand. theol., Redaktør.
Gad, O., Boghandler.
Gamborg, V. E., Forsikringsdirektør.
Gandil, V., cand. jur. & polit., Birkefuldmægtig.
Gertz, A. J., cand. polit., fung. Assist. i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Glückstadt, J., Etatsraad, Bankdirektør.
Goldschmidt, A., Grosserer.
Goldschmidt, Sigfr., Grosserer.
Gredsted, M. J. C., Telegrafist.
Grøn, J. L., Grosserer.
Haarløv, R., cand. polit., Fuldmægtig ved Statsbanedriften.
Hage, C., Grosserer.
Hage, Joh., Godsejer. Nivaagaard.
Hagemann, G. A., Fabrikejer, Direktør for polyteknisk Lærestanstalt.
Halkier, Gotfred, Grosserer.
Hammerich, H., Etatsraad, Ingeniør, MF.
Hansen, Gustav, Etatsraad, Grosserer, ML.
Hansen, Hannibal, Overretssagfører.
Hansen, H. N., Konferensraad, ML.

- Hansen, H. P.*, Grosserer.
Hansen, K., Riis, cand. polit.,
 Assist. i Statens Statistiske Bureau.
Hansen, S. V., cand. polit., Assist.
 i Marineministeriet.
Hansen, Vilh., Forsikringsdirektør.
Harhoff, P. C. C., Bankdirektør.
Hassing, V., Direktør.
Hauberg, S., Direktør.
Haugaard, Alfred, Justitsraad,
 Direktør.
Heide, A., Konferensraad, Bank-
 direktør.
Helsing, V., cand. polit.
Henningsen, P., Fuldmægtig i
 Generaldirektoratet for Post-
 væsenet.
Henriques, Otto, Veksellerer.
Hentsen, C., Driftsbestyrer.
Hertel, H., Sekretær i det kgl.
 Landhusholdningsselskab.
Hessel, Karen, Fru.
Heyman, N., Redaktør.
Hildesheim, John, Grosserer.
Hirschsprung, Bernh., Fabrikant.
Hirschsprung, Holger, Direktør.
Hjort, Emil, Grosserer.
Hjorth-Hansen, Georg, stud. polit.
Holm, Chr., Etatsraad, Grosserer.
Holm, Johannes, Grosserer.
Holmblad, V., cand. polit., Assist.
 i Generaldir. for Postvæsenet.
Holten, N., Forsikringsdirektør.
Hvass, A., Overretssagfører.
Hoffding, Aage, Grosserer.
Hoffding, Victor, Grosserer.
Høyrrup, C. A., cand. polit., Se-
 kreter.
Iversen, C. A., Forsikringsdirektør.
Jacobsen, A., Kontorchef i Land-
 mandsbanken.
Jacobsen, Johan, Grosserer.
Jansen, O. F., Kontorchef i Fi-
 nansministeriet.
Jensen, Adolph, Kontorchef i Sta-
 tens Statistiske Bureau.
Jensen, Andreas, Snedkermester.
Jensen, F., Skattedirektør.
Jensen, J., Borgmester.
Jensen, J., Statskonsulent.
Jensen, P. G. C., Højesteretssag-
 fører, ML.
Jespersen, V., cand. theol., Assist.
 i Københavns Magistrat.
Johannsen, Fr., Telefondirektør,
 Medl. af Frederiksberg Kom-
 munalbestyrelse.
Kierrungaard, H. A., Kasserer i
 Overformynderiet.
Kjørboe, V. O., Generaldirektør
 for Postvæsenet.
Knudsen, P., Raadmand, MF.
Koch, P. O. J., cand. polyt.
Koch, P. F., Justit. i Højesteret.
**Koefoed, Michael*, Direktør for
 Statens Statistiske Bureau.
Krabbe, Jon, Overretssagfører.
Krabbe, Oluf H., cand. jur., As-
 sist. i Landbrugsministeriet.
Krebs, C. E. B., Dr. phil., Beregner.
Krieger, A., Departementschef i
 Indenrigsministeriet.
Kædt, A. Peschke, Grosserer.
Lachmann, Nicolai, Grosserer.
Larsen, Julius, Etatsr., Bankdir.
Larsen, L. P., Fuldmægtig i Land-
 brugsministeriet.
Larsen, W., Postekspedient, fung.
 Assist. i Generaldir. f. Postv.
le Maire, E., Grosserer.
Lerche, Otto, Baron, Ingeniør.
Levin, A. M., Hospitalsforvalter.
Levin, E., Direktør.
Levin, Johan, Prokurist.
Levy, Herman, Grosserer.
Levysohn, Adolf C., Grosserer.
Levysohn, Albert, Grosserer.
Lund, C. F. J., Fuldmægtig i Fi-
 nansministeriet.

- Lund, Immanuel*, Kasserer i Nationalbanken.
- Maar, V.*, Professor ved Landbohøjskolen.
- Mackeprang, E. Ph.*, cand. polit.
- Madsen, H. P.*, Apoteker.
- Malling, Wm. Th.*, Etatsraad, Grosserer.
- Marstrand, E.*, cand. theol.
- Marstrand, Jacob*, Borgmester.
- Matzen, H.*, Dr. jur., Professor ved Universitetet, ML.
- Melchior, C.*, Grosserer.
- Melchior, M.*, Grosserer.
- Melchior, M.*, Prokurist.
- **Meyer, E.*, Kontorchef i Nationalbanken.
- Meyer, Ernst*, Mægler.
- Meyer, Harald*, Revisor.
- Meyer, Louis*, Grosserer.
- Meyer, Phil.*, Kontorchef i Landmandsbanken.
- Meyer, Sigfr.*, Grosserer.
- Mohr, A.*, cand. polit., Assist. i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
- **Maus, Oscar B.*, Grosserer.
- Müller, P. E.*, Dr. phil., Kammerherre, Overførster, MVS.
- Møller, Erik*, Vekselmægler.
- Møller, Vilhelm*, Fuldmægtig.
- **Neergaard, N. T.*, Forsikringsdirektør, MF.
- Nielsen, Axel*, cand. polit.
- Nielsen, J. Chr.*, cand. polit., Assist. i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
- Nielsen, K. M.*, cand. polit., Assist. i Københavns Magistrat.
- Nyrop, C.*, Professor.
- Nøkkentved, A. M.*, Frøken, cand. polit., Assist. i Finansministeriet.
- Nørgaard, F.*, Bankdirektør, Byrådsmedlem. Aarhus.
- Nørgaard, P.*, Geheimeetatsraad.
- Olesen, C. A.*, Direktør.
- Olivarius, de Fine, L. H. F.*, Direktør.
- Olsen, P. Chr.*, Direktør.
- Ortmann, F.*, Overretssagfører.
- Paludan-Müller, Holger*, stud. polit.
- Pedersen, Henrik*, cand. polit., Assist. i Statens Statist. Bureau.
- Petersen, A. C. V.*, Raadsformand.
- Petersen, Holger*, Grosserer.
- Petersen, Jørgen*, Grosserer.
- Petersen, Otto*, Grosserer.
- Philipson, Gustav*, Raadmand.
- Philipson, Poul*, Vekselmægler.
- Pio, Frantz*, Dr. polit., Sekretær ved Københavns Borgerrepræsentation.
- Poulsen, D. T.*, Handelsgartner.
- Poulsen, S.*, Direktør.
- Prytz, C. V.*, Professor ved Landbohøjskolen.
- Rasmussen, Poul*, Overretssagfører, MF.
- Ravn, Aage*, cand. polit., Assist. i Finansministeriet.
- Ree, J. M.*, Veksellerer.
- Reedtz-Thott, T.*, Geheimekonferensraad, Lensbaron, ML.
- Refslund-Thomsen, Kr.*, stud. polit.
- Regenburg, Chr.*, Bankbestyrer.
- Reimann, V.*, Veksellerer.
- Repsdorph, H.*, Overretssagfører.
- Rode, Sv.*, Fuldmægtig i Statens Statistiske Bureau.
- Rosenkrantz, H. C. O.*, Lensbaron. Rosenholm.
- Rottball, Chr.*, Godsejer, ML. Christiansdal.
- Ruben, Carl*, Fabrikant.
- **Rubin, Marcus*, Generaldirektør for Skattevæsenet, MVS.
- Rubow, Axel*, cand. polit.
- Rubow, Carl*, Direktør.
- Rønne, Johs.*, cand. polit., Assist. i Generaltolddirektoratet.

- Salomon, Jacob*, stud. polit.
Salomon, Julius, Fuldmægtig i Staden Københavns statistiske Kontor.
Salomon, J. B. A., Grosserer.
Salomonsen, J. S., Etatsraad, Veksellerer.
Scavenius, Erik, cand. polit., Assistent i Udenrigsministeriet.
Schaarup, Johannes, cand. polit., Assistent i Københ.s Magistrat.
Scharling, Will., Dr. jur., Professor ved Universitetet.
Schierbeck, N. P., Dr. med., Docent ved Universitetet.
Schlanbusch, E. M., cand. polit., Assistent i Finansministeriet.
Schlichtkrull, C. E., cand. polit., Assistent i Finansministeriet.
Schmidth, Christian, cand. jur., Assistent i Landbrugsministeriet.
Schou, Ph., Etatsraad.
Schou, Rudolf, Regeringskonsulent.
Simonsen, H. J., Grosserer.
Simonsen, S. H., Veksellerer.
Skrike, A. J., Bankbestyrer.
Slomann, C. V., Fabrikdirektør, MB.
Steenberg, Fr., cand. polit.
Steinthal, A. H., Overretssagfører.
Stibolt, J. P., stud. polit.
Sthyr, Selgen, Grosserer.
Sthyr, P. C. A., Grosserer.
Struer, H., Laboratorieførstander.
Støhr, T. N. J., cand. polit.
Sørensen, Aage, cand. polit., Sekretær ved Arbejderforsikringsraadet.
Sørensen, Alfr., Sekretær ved det forenede Dampskibsselskab.
Sørensen, Th., Sygekasseinspektør.
Teisen, J., Direktør.
Thalbitzer, Carl, cand. polit.
Thiele, T. N., Dr. phil., Professor ved Universitetet, MVS.
Thielsen, E., Direktør for Frihavnsaktieselskabet.
Thomsen, P., Postmester, Lyngby.
Tobiesen, Poul, stud. polit.
Torup, Emil, stud. polit.
Trap, Cordt, Cnef for Staden Københ.s statistiske Kontor.
Trier, Fr. A., Grosserer.
Trier, Louis, Veksellerer.
Trier, Sven, cand. polit.
Tvermoes, G. F., Etatsraad, Forsikringsdirektør.
Tvermoes, Rudolph, Nationalbankdirektør.
Uttenreitter, J. L. H., Kontorchef i Statsanstalten for Livsforsikring.
Valløe, Knud, cand. jur., Assistent i Landbrugsministeriet.
Vedel, Henrik, Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Vett, Emil, Grosserer.
Waage, H., cand. jur., Assistent i Landbrugsministeriet.
Wandel, Ejnar, Grosserer.
Wandel, O., Grosserer.
Warburg, Alexander, Grosserer.
Warming, Jens, Kontorchef i Statens Statistiske Bureau.
Wentzel-Hansen, Frøken, cand. polit.
Wesche, Oskar, Bogholder.
West, J. E., cand. jur. & polit.
Westergaard, H., Dr. polit., Professor ved Universitetet.
Westergaard, M., Forpagter.
Wienberg, T. M., Muremester.
Wilken, Cl., Dr. phil., Professor ved Universitetet.
Winther, Jens, Bankdirektør.
Wulff, Adolf, Grosserer.
Wulff, Jul., Redaktør, Sekretær.
Wulff, Nic. Hertel, cand. polit., Assistent i Finansministeriet.

ri-

y.

en

r-

k-

ef

k-

st.

n-

i

r.

i

nd.

.

o-

r.

or

er.

it.,